

Victor T utu

S A S C A M O N T A N A

M o n o g r a f i e

2010

So iei i fiului meu

Cuvânt înainte

Într-o seară ploioasă de martie a anului 1969, coboram din autobuzul de Timișoara – Moldova Nouă, în Sasca Montană, repartizat fiind, ca tânăr absolvent, la antierul de cercetări geologice din această veche localitate minieră. Timpul mohorât, ruinele unei clădiri ale căror obloane scârâiau în bătaia vântului, cerul din care nu se vedea decât o parte, toate acestea creau o atmosferă apăsătoare, dezolantă, amplificată de răsunăturile anapoda ale celui care i-am fost încredințat să mă conduc.¹⁾ Mi-am propus atunci, în gând, să nu mă prind iarna următoare pe aceste meleaguri... și nu m-a prins una, ci vre-o 40 și mă vor mai prinde și celelalte, care au mai rămas.

Prima impresie a fost însuși în el toare și în anii care au urmat m-am atașat de oameni și de locuri. Localitatea se rededeptase după mai bine de jumătate de secol de inactivitate minieră, pentru că **satul trăise prin mină, iar mina prin oamenii de aici, mineri de generații.** Miracolul avântului industrial a durat doar vre-o 30 de ani, după care, ineficiența sistemului adus din nou la oprire, se pare ciclic, a cercetărilor geologice și a exploatarea minieră. Satul a început din nou să regreseze, să îmbătrânească și probabil că nu-i va mai reveni vreodată din starea aceasta, așa cum s-a mai întâmplat în trecut.

Pentru că tot ce a fost cândva să nu cadă în uitare, mi-mi zis că trebuie să fac ceva și am început să adun, de prin poduri și case pe răstăsite, vechi obiecte, iar de la oameni, trecuți azi în neființă, povestiri despre oameni și locuri. Informații despre localitate le-am mai obținut și din scurtele referiri apăsătoare în publicații și lucrări, sau din notele luate de cei care au trecut pe aici cu diferite prilejuri. Ideea și îndemnul, ca tot ce strânsesem să transpun într-o lucrare, a venit din partea prietenilor mei Carmen și Gheorghe Ivănescu Cotuna, tot ei oferindu-mi și sprijin în această acțiune. Materialul de înțuit, ca și cel obținut în cercetările ulterioare, am început să-l sintetizez în intenția de-a alcătui o lucrare cu caracter monografic, dar și în eventualitatea ca acesta să constituie un început util pentru cei interesați.

În acest stadiu mi-am dat seama că faptul de a nu fi bătaie constituie un neajuns, greu sau imposibil de depășit, fără de care nu se poate intra în amănunte și subtilitățile vieții unei comunități, astfel încât problemele tratate nu vor prinde în profuzime, rămânând doar referiri generale, de suprafață.

Poate că lucrarea realizată nu respectă întru totul regulile impuse unei monografii, acordând un spațiu prea mare unor capitole, cum ar fi cel privitor la geologie și minieră, se oprește prea mult asupra unor amănunte irelevante, ori abuzează nejustificat, în unele cazuri, de citate și imagini.

În mod deliberat am acordat o atenție deosebită problemei geologice și minierului pe motivul însemnat mai sus, iar citatele le-am folosit în intenția de-a păstra autenticitatea celor afirmate.

În ceea ce privește amănuntele, aparent de mică importanță, ele pot constitui informații prețioase pentru cei interesați într-o măsură mai mare de acest subiect și care asamblate, pot oferi și întregi imaginea localității și a comunității într-o anumită perioadă de timp.

1) Călugărul meu de atunci a fost Helmuth Iacobovski, un tânăr german cu probleme psihice, dar vesel și mereu bine dispus, cu care în anii următori m-am înțeles foarte bine. Fiind că eu colecționez monede vechi, întotdeauna când găsea câte una, venea și mi-o aducea. După moartea părinților și a rămas în grijă mamei lui, croitoreasa Marii Iacobovski, căsătorit cu pantofarul Alex. Mogoș, iar după decesul acestora, prin anii 1990, a fost dus la un sanatoriu, pierzându-i-se, din păcate, urma. (F.6.27)

Fotografiile le-am introdus în text pentru a da o în alegere mai apropiat de realitate, a celor relatate, deoarece, după părerea mea, imaginea constituie cel mai bun și mai complex document.

Capitolul privitor la istoria comunei l-am tratat în mod cronologic, înserând datele referitoare la trecutul localității în interdependență cu cele privitoare la istoria regiunii, în intenția unei mai bune înlegeri din partea cititorului.

Sper că eforturile mele au dat rezultatul așteptat, în pofida unor scapări mai mari ori mai mici, de care nici o lucrare de acest tip, probabil că nu este ferită, căci nimic nu este perfect, însă totul este perfectibil.

În măsura în care vor apărea date noi privitoare la această temă, ele vor fi mereu în atenția și preocuparea mea și a fi onorată să colaborez cu persoane interesate de trecutul ori prezentul, localității, sau cu cele care de informații, fotografii, documente sau chiar obiecte privitoare la Sasca, în scopul de-a da altă bază de date și d-a îmbogăți micul muzeu etno, pe care l-am amenajat.

În scopul de-a facilita orientarea cititorului în cuprinsul lucrării, am notat capitolele cu litera C, urmat de numerele de ordine ale acestora și ale subcapitolelor, iar fotografiile sau imaginile, cu litera F, urmat de numărul capitolului și al subcapitolului (ultimul doar în cazul imaginilor din capitolul 9, aflat pe CD).

Pentru ajutorul dat la realizarea acestei cărți vreau să aduc mulțumirile mele următorilor, care m-au ajutat și m-au sprijinit și fără de care lucrarea de față ar fi fost mai săracă, sau nu ar fi apărut:

Prietenilor mei Monica și George Ciupitu, cămărașii d-nei Eugenia Gropianu, care cu deosebită generozitate, mi-au donat fotografii, ilustrate și obiecte vechi. Deasemeni mi-au fost oferite informații și permisiunea de-a copia fotografia din albumul familiei, de d-na Georgeta Șerban și soțului d-nei sale, prietenul meu Petre Șerban.

Informații preioase mi-au fost date cu bun voind de vecinul meu d-l Gh. Copceanu, bun cunosător al trecutului oamenilor și satului, iar cele privitoare la coală, le-o datorez d-lui prof. Anton Nicola fost director și prietenului meu înv. Petrică Orban; d-lui Alexandru Dăneș, actualul director, pentru permisiunea de-a consulta arhiva școlii.

Obiecte vechi pentru muzeu, mi-au fost oferite cu dragă inimie de către prietenii și foștii mei colegii de muncă într-a-le geologiei, Ana și Dumitru Clitnovici.

D-nelor, Olga Șerban, Luisa Lang și fiului d-nei sale d-nul Dorin Ioana, d-lui Erwin Șerban președintele forumului german din Caraș Severin, pentru obiecte și informații preioase privitoare la viața și obiceiurile comunității germane, ca și la dramaticele evenimente din anii 1940-1947.

Gândurile mele se îndreaptă și spre d-na Dr. Renate Lichtfuss din Innsbruck, pentru bun voind a de-a-mi trimite materialul documentar privitor la familia soțului d-nei sale, originar din Sasca.

Deasemeni, d-lor: prof. Dr. ing. Zeno Gropianu, ing. Petru și Ioan Gropianu, fiii ai satului, prof. Dr. Martin Olaru, prof. Dr. Iancu Lucica, prof. Dr. Marius Sângeorzan, Ionel Bota directorul teatrului vechi din Oravița, dr. Iuliu Galfy, Popliceanu Ion primarul comunei, prietenului meu, med. Traian Popescu din München, Alexandru Patatici, Radu Bumbaru, fost coleg de lucru, d-nelor Ileana Groza, Rodica Runcan, Marlene Conciatu, Cornelia Nistor, Stela Băjenaru, Maria Piloș, Ana Pârșu, Ecaterina Filip, pentru consultări, informații, cărți, fotografii, donate ori permisiunea de a le copia și obiecte donate.

So iei mele, pentru ajutorul oferit și rbdarea cu care mi-a suportat zecile de ore petrecute în fața calculatorului, timp în care mi-am neglijat multe treburi gospodrești.

Doamnelor profesoare Carmen Ivănescu Cotuna și Liana Rodica Zehan, apropiate a familiei mele, cărora le datorez traducerile.

Pentru strângerea fondurilor necesare, cât și pentru finalizarea și tipărirea lucrării, s-a strduit dl prof. Dr. Ioan Sporea, fiu al satului, cu dragoste pentru frumos și istorie a locurilor.

Tuturor acestora, precum și pe acei ale căror nume le-am omis din greșeală, le aduc încă o dată mulțumiri și întreaga mea recunoștință.

Cuprins

- Cuvânt înainte
- Cap. 1 Aezare, date geografice și geologice locale și zonale
  - 1.1. Aezare și date geografice locale
  - 1.2. Geografia regiunii
  - 1.3. Date hidrografice
  - 1.4. Clima
  - 1.5. Solurile
  - 1.6. Flora și fauna din munții Banatului
  - 1.7. Geologia regiunii
  - 1.8. Date geologice locale
  - 1.9. Istoricul cercetărilor geologice
  - 1.10. Studii și cercetări din domeniile geologiei și minieritului
- Cap. 2 Istoric
  - 2.1. Urme ale existenței umane, din neolitic și până în 1717
  - 2.2. Perioada 1717-1848, dominație austriacă și maghiară
  - 2.3. Sasca Montan în timpul revoluției de la 1848-1849
  - 2.4. Perioada 1848 – 1919
  - 2.5. Sasca Montan în perioada micărilor naționale, 1848-1919
  - 2.6. Perioada 1919 – 1945
  - 2.7. Perioada 1945 – 1990
- Cap. 3 Cultur
  - 3.1. Origini și port
  - 3.2. Coală
  - 3.3. Biserica
  - 3.4. Coruri bisericești și laice, formații de teatru amator
  - 3.5. Locuință tradițională
  - 3.6. Legende, memorii și povestiri
- Cap. 4 Personalități
- Cap. 5 Populație
- Cap. 6 Sasca prezent și perspectivă
- Cap. 7 Sate aparținătoare comunei Sasca Montan
  - 7.1. Sasca Română
  - 7.2. Slatina Nera

- 7.3. Bogodini
- 7.4. Potoc
- Cap. 8.
  - 8.1. Glosar de cuvinte
  - 8.2. Bibliografie
  - 8.3. Scurt istoric, traduceri
- C.D. Cap. 9. Anexe
  - 9.1. Geografie, geologie, minierit
  - 9.2. Localizarea obiectivelor culturale, administrative și economice din trecut și prezent
  - 9.3. Sasca de ieri și de astăzi în ilustrate și fotografii. Obiective turistice.
  - 9.4. Coala, fotografii și date după 1950
  - 9.5. Publicații, calendare populare, trimiteri poștale, documente, tampile
  - 9.6. Vase din ceramic și obiecte tradiționale folosite în gospodăriile din Sasca
  - 9.7. Feronerie pentru uși și porți
  - 9.8. Biserica. Cruci din lemn și piatră din cimitirele, ortodoxe și catolice. Cruci bisericesti
  - 9.9. Izvoare și fântâni
  - 9.10. Populație
  - 9.11. Mic muzeu etno

Cap.1. Aezare , date geografice, geologice și din minierit.

1.1 Aezare, date geografice locale

Localitatea Sasca Montan este situat în zona montan a Banatului de Sud, la interferența munților Gorganului și Almăjului la est, cu munții Locvei la vest și munții Aninei la nord, având coordonatele: latitudine nordică $44^{\circ}88'58''$, longitudine estică $21^{\circ}70'93''$.

Este legat prin căi rutiere, spre sud, peste dealurile Gheorghe și Boineag de Moldova Nouă și Clisura Dunării, aflate la o distanță de cca. 25 km., spre sud – est, peste munții Gorganului și Almăjului, de Păpăuș la 19 km. și de Bozovici la cca. 40 km. Spre nord, de-a lungul limitei vestice a munților Aninei se face legătura cu orașul Oravița, aflat la depărtare de aprox. 30 km. (Cd.F.8.18)

F.1.1 Sasca Montan văzută de pe dealul Sf. Gheorghe. Foto. 2007

Satul se întinde pe o lungime de aproape 3 km. de-a lungul văii înguste cu pereți abrupti ai pârâului Țuara, între muntele Sf. Gheorghe la sud și valea râului Nera la nord.

Valea Sasca este mărginită de două culmi muntoase alungite pe direcția nord-sud, care o despart de Valea Camenița la est și de Valea Seacă la vest. Din culmea estică ies în evidență înălțimile, Dealul Orașului cu vârful Cioaca Înalt, 593 m, vârful Ciucar, 342 m, vârful La Cruce 269 m. și vârful Redut 342 m. Culmea vestică este alcătuită din înălțimile Cârșia Cătinii, un perete stâncos cu vârfuri ascuțite ce se înalță la cca. 550m., Calvaria Mare cu vârful Crucea Otmanului 514 m. și vârful Drăgoi cu 429 m., ambele culmi scând în înălțime spre nord, către valea Nerei. La sud valea este închisă de muntele Sf. Gheorghe, care lasă o deschidere îngustă spre sud-est prin care se strecoară pârâul Țuara. (CD-F.8.1.9)

Pe platoul muntelui Gheorghe sunt aezate satele Ținapari, 608 m. și Cărbunari 563 m, într-un climat arid și un relief carstic, cu multe doline și numeroase urme de lucrări miniere vechi și

noi. Muntele constituie totodată și cumpăna apelor între bazinul hidrografic al râului Nera, aflat la nord și cel al pârâului Radimniu a, situat la sud.

Deși în limitele din jur depășesc rareori 600 m, fundamentul predominant calcaros, conferă reliefului un aspect montan de tip carstic, cu văi adânci și pante abrupte, cu grohotiuri, chei, peșteri, doline și cascade.

Pârâul Vârâșiu are obârșia în două izvoare, care ies, unul din dealul Cărbunariilor, iar cel alt din dealul Sporescu, pe ultimul, înainte de confluență, a luat naștere o pitorească cascade. Înaintând spre nord-vest, pârâul își croiește drum prin masivul de calcare dolomitice, care prin eroziune a dat naștere la chei înguste și slabice, ce ajung în unele locuri, cum este cel cunoscut sub numele de Cheile Vărei, (Cheile Valea Morii sau Râpile Dracului, german Teufel Schlucht), la o lățime doar de 4-5 m, pereții stâncosi ridicându-se la 2-300 m deasupra fundului văii.

Valea Vărei, până la confluența cu Valea Gheorghe, mai poartă denumirea de Valea Morii (Mühltal), datorită numeroaselor mori, acoperite cu apă, ce se învârtău odinioară de-a lungul văii. După un parcurs de cca. 3 km, pârâul își schimbă direcția spre nord, unde primește ca afluent, pe partea stângă, pârâul Gheorghe, iar mai în aval își adaugă apa a câteva izvoare de mai mică importanță. După încă 3 km străbate de-a lungul satului, se varsă în râul Nera, lângă podul Bibescu, de la intrare în Vârâșiu.

Beneficiind de un climat blând, cu influențe submediteraneene, vegetația zonei este bogată, cu întinse păduri de fag și carpen. Cei doi versanți, care mărginesc valea, sunt acoperiți cu tufe de corn și liliac slabice, care în perioada de înflorire, aprilie-mai, dau împrejurimilor farmec și culoare.

1.2 Date geografice generale

Sasca Montană este situată în munții Banatului, care geografic și structural apar în Carpații Meridionali. Relieful zonei este variat, predominând munții cunoscuți și sub numele de muncei, datorită înălțimilor reduse, care nu depășesc decât rareori 1000 m, în general situându-se la 5-600 m.

Înându-se cont de aspectul geografic al reliefului, câștigurile de rocile care-l alcătuiesc, se pot distinge mai multe unități:

La vest se situează munții (munceii) Locvei, delimitați la sud de Clisura Dunării, între Baziași și Moldova Veche, la est de munții Gorganului, depresiunea Sichevi și Valea Berzesca, iar la nord de Valea Nerei și depresiunea submontană a Oravișii.

Munții Locvei se prezintă sub forma unor culmi prelungite pe direcția nord-sud, cu înălțimi cuprinse între 500 – 600 m. (v. Locva 545 m), care coboară în altitudine, până la 350 m., spre est. Sunt alcătuite din roci cristaline, având culmile terminate în împănături. La vest de această zonă, se află o zonă muntoasă centrală, care corespunde zonei calcaroase Reșița-Moldova Nouă, fiind desprinsă, prin Cheile Nerei, într-o parte sudică, numită munții Gorgan și o parte nordică, mai complexă, formată din munții Aninei.

Munții Gorgan au o înălțime maximă de 740 m în vârful Gorgan. Sunt delimitați la nord de cheile Nerei, la sud de Dunăre, la est de o linie ce unește localitățile Liubcova, Gârnic, opotul Nou, iar la vest de o limită trasată între Moldova Veche și Sasca Montană. Aspectul este cel al unui podiș carstic cu înălțimi de 6-700 m, în părțile nordice și de 350-400 m. în cele sudice.

O altă unitate este cea constituită din munții Aninei, care se înalță la nord de Cheile Nerei, fiind delimitată la nord de depresiunea Caraovei, la vest de depresiunea Oravișii, iar la est este

despre rit de munii Semenic prin două văi care curg în direcții opuse, valea Bârzava spre nord și valea Poneasca spre sud.

Munții Aninei au aspectul unui platou carstic, dar cu structura mai complexă decât a munților Gorgan, fiind constituiți din mai multe culmi cu înălțimi, care depășesc rar 1000 m., înălțimea maximă de 1160 m., este atinsă de vârful Leurdi din culmea Pleșiva, urmat de vf. Pleșiva cu 1144 m. Altitudinile cele mai mari le întâlnim în sudul sectorului, către valea Nerei, acestea scând treptat spre depresiunea Oraviței, unde formează dealurile Ciclovei, Ilidiei, Socolarilor și Potocului.

Formele de relief din zonele muntoase alcătuite din roci cristaline au un aspect greoi, cu suprafețe larg văluite și vârfuri teite, comparativ cu cele din roci calcaroase, unde, deși înălțimile sunt mici, sub 1200 m, relieful de tip carstic format, este unul slabatic, cu vârfuri ascuțite, văi înguste, râuri vijelioase, platouri cu numeroase doline, avene, chei și pețeri. Izvoare cu ape încrăcate cu carbonat de calciu au dat naștere la depozite de tufuri calcaroase și cascade în trepte. Deosebit de pitorești sunt defileele și cheile șesate în masivele calcaroase de către apele Dunării, Nerei, Urei, Caraului, Miniului.

Câmpiile ocupă o suprafață mică în această parte a Banatului, doar râul Cara formează o câmpie de cca. 2000 ha, în lungul cursului său, între Ticvaniul Mare și vărsarea lui în Dunăre. Râul Nera alcătuiește și el o mică câmpie înainte de vărsare în Dunăre, între Zlătia și Socol.

1.3 Hidrografia

Regiunea montană din sudul Banatului dispune de o bogată rețea hidrografică, care își deversează apele în Dunăre. Cele mai importante râuri din această zonă sunt, Caraul și Nera.

Râul Cara își are izvorul în munții Aninei, străbate apoi masivele de calcare mezozoice unde formează pitoreștile chei cu același nume. De la Ticvaniul Mare își schimbă direcția spre sud-vest, vărsându-se în Dunăre lângă localitatea Coței din Serbia.

Afluenții acestuia din zona montană sunt, Buhuiul, Comarnicul, Gârlița, Secaul, Jitinul, Liava, iar în zona de câmpie primește pe Ciclova și Vicinicul. Caraul are o lungime de 85 km. având un debit mediu anual de 6,35 mc./s. măsurat la Vradia.

Un alt râu important de aici este Nera, care își are obârșia în două izvoare din munții Semenic, unul de sub vârful Piatra Goznei (1447 m.), iar cel lăptos de sub vârful Piatra Nedeii (1453m.), ambele întâlnindu-se sub dealul Flămânda și primind, în continuare, numele de Nera, Nearg sau Mergan. Înainte de comuna Pata și lăptosă multă valea, formând depresiunea Valea Almăjului, apoi își continuă drumul spre sud-vest până la opotul Nou, unde face un cot de 90 grade. În continuare, străbate masivele calcaroase ale munților Aninei și Gorganului până la Sasca Roman, unde își schimbă din nou direcția îndreptându-se spre sud-vest și se varsă în Dunăre pe teritoriul Serbiei.

Lungimea râului Nera este de 131 km., având un debit multianual, măsurat în perioada anilor 1976-2000, de 9,97 mc./s. la Dalboșe, 12,7 mc./s. la Sasca Montan și 14,4 mc./s. la Naid. La debite maxime se evidențiază cel atins în luna iunie 1910, când în urma unor precipitații abundente, de cca. 300 l/s.¹⁾, care au avut loc în munții Banatului, debitul Nerei a atins aprox. 1100 l/s., măsurat de hidrologi pe baza urmelor lăptosă de ape pe pereții caselor inundate din Sasca Roman. 2) Inundația din acel an a produs mari distrugereri și a rămas, până astăzi, în memoria locuitorilor din această parte a țării.

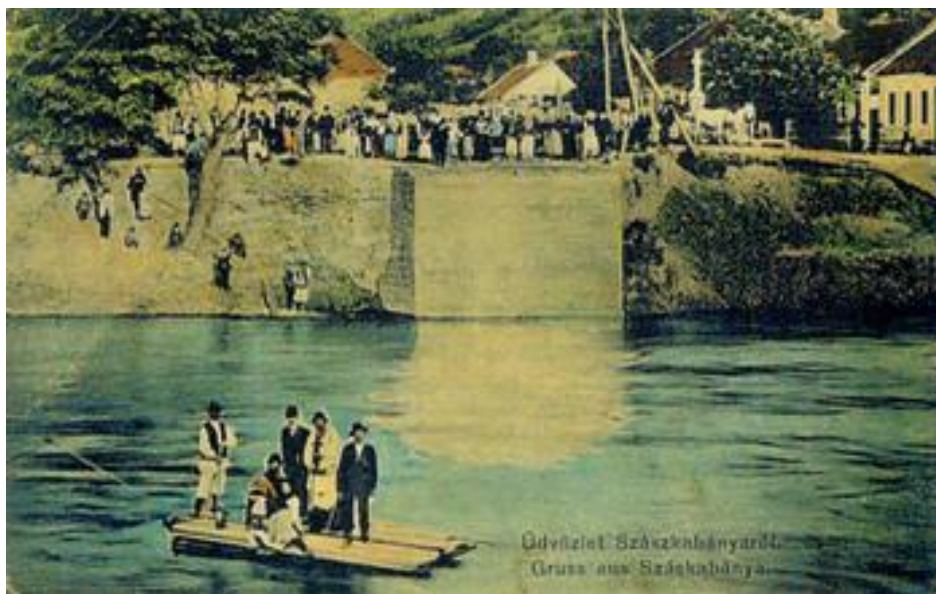
1) Info. Nicolae Potoceanu, tehn. Ocolul silvic Sasca Montan

2) Info. Ioan Stroe, tehn. Apele române Cara-Severin și C.S. Popovici, N. Sârbu „Rezervația naturală Cheile Nerei-Beușnița”, ed Media Star, Reșița, 1996, pag. 1

Alte debite majore ale Nerei au fost cele înregistrate în mai 1978, când s-a înregistrat, la Dalbo e 500 mc./s, iar la Sasca Montan , în data de 5 mai, 530 mc./s.,³⁾. Mai recent, la 18 aprilie 2005 la Sasca s-a atins debitul de 458 mc./s. ⁴⁾ (CD-F.9.2.38, F.9.2.39)

F.1.2 Marea inundație a râului Nera, foto 14 iunie 1910 (Colecția V. T. utu)

F.1.4 Apele revărsate ale Nerei au luat vechiul pod de lemn. Trecerea peste râu s-a făcut cu, o vreme, cu pluta pe cablu. (Colecția Arsenie Boar)

3) Idem

4) Info. Petru Cheva , tehn. „Apele române” Cara -Severin

F.1.5. și F.1.6 Nera în inundație 1 Iulie 1926 „Sasca Montan ”(Colecția V. T. utu)

F.1.7, F.1.8 Sasca la inunda ia Nerei din mai - iunie 1978. (Colec ia V. T utu)

F.1.9 Inunda ia Nerei din aprilie 2005

În ceace prive te debitele minime ale Nerei, acestea au fost înregistrate, în general, în lunile de toamn , sept-oct, când la Sasca s-au înregistrat: 1.30 mc./s. în anul 2000, 1.90 mc./s. în 2001, 2,30 mc./s. în 2002.⁵⁾ Nera prime te afluen i din mun ii Aninei, pârâul Poneasca unit cu Mini ul, L pu nicul i Beiul, din mun ii Alm jului, Prigorul, Rud ria i B nia; la Sasca i se mai adaug câteva pârâuri de mai mic importan venite din zona calcaroas , cum sunt u ara i Valea Seac , iar din mun ii Locvei , pârâul Valea Lupilor.

5) Idem, pag.15

Pârâul u ara i-a ie it din matc la 4 august 1991, când în urma unei ploi toren iale, care la Sasca a înregistrat 116 l/s, a produs pagube, în special pe cheile u arei, unde a distrus drumul pe o distan de cca 300 m, în amonte de Vila Elisabeta.

De la opotul Nou la Sasca Român , râul Nera str bate zona calcaroas unde formeaz , pe o distan de 19 km., unele din cele mai frumoase i s lbatice chei din ar .

1.4 Clima

Climatul zonei se încadreaz în cel temperat continental, influen at de masele de aer submediteranian, cât i de cele atlantice, care-i confer un caracter temperat mai moderat. Diferen ele de altitudine, de la 1100 m în mun ii Aninei, la cca.150 m în zonele de câmpie, creaz o diferen iere zonal a elementelor climatice, astfel c temperatura medie anual , în partea muntoas a inutului, este de 6-9°C, iar cea de câmpie, de 11°C.

Regimul precipita iilor variaz , deasemeni, în func ie de altitudine. În zonele înalte ale mun ilor Aninei, media cantita ilor de precipita ii c zute anual este de 1000-1300 mm, iar in mun ii Locvei de 7-800 mm. Luna cea mai ploioas este iunie cu 100-120 mm., iar cea mai secetoas ianuarie cu numai 40 mm. Num rul zilelor ploioase este de 140 pe an, iar a celor cu c deri de z pad de 20 -30.

Vânturile predominante sunt: Vântul Mare, care bate dinspre est i nord-est i Co ava, dinspre sud-vest, uneori atingând viteza de aproape 100 km./h, producând r cirea vremii i chiar pagube.

1.5 Solurile

Condi iile variate de clim ca i cele geo-morfologie au dus la formarea de soluri specifice fiec rei zone în parte. Acestea au fost împ rite conform propriet ilor lor fizico-chimice stabilindu-se urm toarele grupe:

Grupa cernoziomurilor, se întâlne te pe suprafe e restrânse în valea Dun rii i sunt optime pentru cultivarea cerealelor. **Grupa solurilor argilodiluviale**, le întâlnim în depresiunea Alm jului i în dealurile vestice. Sunt soluri cu însu iri moderate, care necesit îngr minte pentru cre terea fertilit ii. **Grupa solurilor brune i brune acide**, întâlnit în mun ii Locvei, Aninei, Dognecei i Areni ului, sunt folosite ca paji ti i au o fertilitate sc zut .

Grupa solurilor brune podzolice sunt r spândite în zonele mai înalte din mun ii Semenice, Alm j, arcu-Godeanu, Cernei i Poiana Rusc . **Grupa solurilor acide de paji ti** este foarte r spândit la în l imile de peste 700 m. formând paji tile alpine i subalpine din mun ii arcu, Godeanu, Cernei i Muntele Mic. **Grupa solurilor litomorfe**, negre i brune, reprezentate prin redzine i a luat na tere pe un substrat calcaros, umed i împ durit. Ele ocup întreaga zon calcaroas între Re ia i Moldova Nou , aici fiind situat i Sasca. **Grupa solurilor hidromorfe**, întâlnite pe terasele Timi ului, Bistrei i în câmpia G taiei; necesit lucr ri de drenaj pentru evectuarea apei în exces. Grupa **solurilor de lunc** , dezvoltate în fâ ii pe pantele dealurilor vestice, în luncile Timi ului, Bârzavei i Nerei, între Slatina Nera i Naid i au o mare fertilitate.6)

1.6 Flora i fauna

Caracteristica principal a mun ilor c r eni sunt p durile de fag, **Fagus Sylvatica**, care se întind de la altitudinea de 1200 m în mun ii Aninei, pân la 6-700 m în sudul regiunii. De

6) Antonescu erban, colectiv de autori „Jude ele Patriei. Cara Severin,,Monografie’’Ed. Sport-Turism,Bucure ti, 1981, pag. 37, 38

remarcat c ̃n defileul Dun rii, limita lui coboar ̃ chiar p ̃n la 52 m, iar ̃n golul Semenicului urc p ̃n la 1435 m altitudine. La ̃n l imi mai mici, ̃n mun ii Locvei i Gorganului, se g se te o alternan ̃ alc tuit din p duri de fag i gorun, **Quercus petraea**, ca i alte specii de foioase cum sunt, p durile de cer **Quercus cerris** i de g ̃rni **Quercus frainetto**.

Beneficiind de un climat bl ̃nd cu influen e mediteraneene, ̃n flora mun ilor Banatului ̃nt ̃lnim o serie de specii sudice i sud-vestice cum sunt, mojdreanul, **Fraxinus ornus**, c rpini a, **Carpinus orientalis**, alunul turcesc, **Corylus colurna**, fagul oriental, **Fagus orientalis**, liliacul s lbatic, **Siringa Vulgaris**, vi inul turcesc, **Padus mahaleb**, scumpia, **Cotinus coggygia**, pinul negru, **Pinus nigra var. banatica**, m ce ul de Beu ni a **Rosa Stylosa var. beucensis**, cornul **Cornus mas**, corni orul **Ruscus hypoglossum**, ghimpele **Ruscus aculeatus**, corni orul **Ruscus hypoglossum**, s biu a **Gladiolus illyricus**, orhidee ca, **Orchis pallens** i **Orchis papilionacea**, st ̃njenelul **Iris graminea**, bujorul de p dure **Peonia mascula var. triternatifolia**, bujorul b n ean **Peonia officinalis var. banatica**, garofi a b n ean **Dianthus banaticus**, etc. Multe dintre speciile de plante sunt unicate sau rarit i ̃n flora Rom ̃niei, dintre acestea men ion m: **Asplenium anopteris**, **Parietaria serbice**, **Cerastium bulgaricum**, **Viscaria atropurpurea**, **Silena trineruia**, **Silena italica**, **Dianthus giganteiformis**.

Fauna este i ea bogat i variat . Dintre mamiferele ̃nt ̃lnite ̃n p durile din zonele muntoase men ion m: lupul **Canis lupus**, vulpea **Vulpes vulpes**, ursul **Ursus arctos**, porcul mistre **Sus scrofa**, r ̃sul **Lynx lynx**, veveri a **Scirus vulgaris fuscoater**, pisica s lbatic **Felix silvestris**, c prioara **Capreolus capreolus**, cerbul carpatin **Cervus elaphus carpathicus**, liliacul mediteranean **Rhinolopus luryale**

̃n zonele calcaroase vie uiesc o mare varietate de reptile dintre care amintim: vipera cu corn **Vipera amodites**, vipera f r corn **Vipera berus**, arpele orb **Anguis fragilis colticus**, op ̃rta, gu terul , salamandra.

̃n p durile din mun ii Banatului ̃nt ̃lnim o diversitate de p s ri, cum sunt: coco ul de munte **Tetrao urogalus**, vulturul alb sau hoitarul **Neophron perenopterus**, pot ̃rnichea de st ̃nc **Alectoris greca**, l stunul de st ̃nc **Hirundo rupestris**, l stunul mare **Apus melba**, r ̃ndunica ro cat **Hirunda daurica**, pietrarul b n ean **Oenante hispanica**, presura b rboas **Emberiza cirulus**, etc.

In locurile mai ad postite din Cheile Nerei poposesc iarna p s ri migratoare, ̃n special ra e s lbatice **Anos platyrhynchos**.

̃n nop ile calde din lunile iunie-iulie este deosebit de abundant licuriciul b n ean **Luciola mingrelica mehadiensis**.

Dintre nevertebrate men ion m: scorpionul carpatin **Euscorprios carpathicus**, o termit , **Reticulitermes lucifugus**, gasteropodul unicat **Amphimelania holandri**, molu te, crustacei, viermi considera i de speciali ti relice pontocaspice.

In apele curg toare de munte, bine oxigenate, tr ie te p str vul indigen **Salmo trutta fario**, p str vul curcubeu **Salmo irideus**, c rcu a **Barbus meridionalis petenyi**, scobarul **Chondroma nasus** 7) , f ̃sa **Cobitis elongata**, relict ter iar ̃nt ̃lnit doar ̃n Cheile Nerei.8)

7)L. Boto ̃neanu, t. Negrea „Drume ind prin Mun ii Banatului”, edit.Sport –turism ,1976, pag.22-28

8) C.S. Popovici, N.S ̃rbu, op.cit., pag. 16

1.7 Geologia regiunii

Perimetrul Sasca este situat în munții Banatului, care structural apar în Carpații Meridionali. În constituirea lor întâlnim două unități geotectonice principale, Autohtonul Danubian și Cristalinul Getic, alcătuite din isturi cristaline, deosebite ca vârstă și grad de metamorfism.

Autohtonul Danubian reprezintă una din formațiunile vechi ale cristalinului carpatic, fiind reprezentat prin roci cristaline mai slab metamorfozate, cum sunt isturile sericitoase, isturile cloritoase cu trecere gradată spre roci mai puternic metamorfozate cum sunt, amfibolitele și gnaisele. O caracteristică importantă a acestei unități o reprezintă prezența unor intruziuni de granite cu trecere spre roci mai bazice, respectiv granodiorite, diorite și gabouri.

Cristalinul autohton formează aproape în întregime Munții Almăjului; ivirile granitice le întâlnim la Sichevi, pe valea Miniului și pe valea Poneasca.

Cristalinul Getic este constituit din două serii metamorfice, una mai slab metamorfozată în munții Locveș și alta, cu un metamorfism mai puternic în munții Semenic.

Seria cristalină de Locveș este formată din isturi cloritoase în partea de est a zonei și filite albitice cu clorit și muscovit, ce predomină în partea de vest; la limita estică seria încalecă cristalinul Autohtonului Danubian.

Peste cristalin s-au așezat depozitele sedimentare ale carboniferului, permianului și triasicului, reprezentate prin conglomerate și gresii cu intercalări de calcare, în legătură cu care s-au format importante zăcăminte carbonifere. De menționat în acest sens zăcămintele de la Lupac, Secuș și cele de vârstă liasic, bogate în petrol, de la Anina, Doman, Cozla, Bigăr, Rudaria. O particularitate deosebită o reprezintă zona calcaroasă ce se întinde de la Moldova Nouă până la Reșița, având o lățime maximă de 10 km. În dreptul Orășiei, constituit din sedimente calcaroase depuse în jurasicul mediu și superior. Această formațiune alcătuiește masivele muntoase ale Gorganului, Aninei, iar peste valea Caraului, Munții Domanului.

Depozitele calcaroase au fost străpunse de magme acide ca urmare a magmatismului laramic de la sfârșitul cretacului. Din aceste magme s-au format granodioritele, denumite și banatite, care afloră în apropierea marginii apusene a zonei calcaroase, la Moldova Nouă, Sasca Montană, Ilidia, Ciclova, Orășia, Surduc, Dognecea, Ocna de Fier.

1.8 Date geologice locale

Perimetrul de referință pentru zona Sasca se întinde de la valea Nerei la nord și până la valea Radimniei la sud. La est este delimitat de dealul Orașului și valea Bolborosu, iar la vest de dealurile Calvaria Mare și Tâlva Cerbului.

Din punct de vedere structural sectorul se încadrează în sincliniul Reșița – Moldova Nouă, principalele formațiuni geologice întâlnite aici sunt, sisturile cristaline, rocile sedimentare paleozoice și mezozoice și rocile metamorfice de contact termic și metasomatic.

Isturile cristaline apar în seriei cristaline de Locveș și nu apar la zi, ele merg în zona la vest și la nord, după o linie tectonică majoră numită Falia Orășia.

Rocile sedimentare sunt reprezentate prin depozite paleozoice și mezozoice.

Depozitele paleozoice sunt formate din isturi argiloase negre de vârstă permiană, ce apar în valea Ușara și în dealul Reduț, iar cele mezozoice apar în triasicului, jurasicului și cretacului. Triasicul este reprezentat printr-o fâșie îngustă ce se întinde spre sud de vârful Reduț, fiind alcătuit din conglomerate cuarțite, calcare negre și calcare dolomitice, ultimele întâlnite pe versantul stâng al văii Ușara.

Jurasicul și cretacicul sunt alcătuite din calcare, marnocalcare, calcare silicioase, calcare grezoase. Depozitele mezozoice sunt puternic cutate formând sinclinale și anticlinale str punse de rocile banatitice.

Rocile eruptive granodioritice, **banatite**, ivite la sfârșitul cretacicului în faza de orogenez laramic, se întind pe o lungime de cca. 8 km., sub forma unor corpuri dispuse longitudinal pe direcția aprox. nord-sud, paralele cu linia tectonic Oravia. Forma și dimensiunile în profunzime a acestor corpuri eruptive, au fost determinate în urma lucrărilor de explorare de detaliu executate de ISEM, IGEX și IPEG.

Rocile de contact termic și metasomatic sunt reprezentate, în special, prin scarn și calcare recristalizate, ce afloréz în versanții vâșturi, iar spre sud, în valea Gheorghe și zona tin pari.

Compoziția mineralogică a rocilor prezintă o mare varietate, fiind caracteristic asociațiile, granodiorit cu vezuvian, granodiorit cu diopsid și vezuvian, granodiorit cu wolastonit și grosular, cu diopsid și tremolit, etc.

Calcarele recristalizate ocup zone întinse în jurul corpurilor banatitice, prezentând diferențieri de culoare și de granulație. În zonele apropiate de contact apar calcare larg recristalizate, de culoare cenușie sau albicioasă, a căror granulație scade odată cu creșterea distanței față de corpul eruptiv.

Mineralizația este cantonată în aureola de contact a banatitelor, în roca nou formată, skarn, ca și în calcarele cristaline și breziile tectonice din apropierea contactului. Principalul minereu de cupru de la Sasca este calcopirita, **CuFeS₂**, dar și bornitul, **Cu₅FeS₄**, calcozina, **Cu₂S**, covelina, **CuS**, cuprul nativ, **Cu**.

Ca minereuri mai întâlnim, cele de fier, magnetitul **Fe₃O₄** și pirotina **FeS**, de plumb, galena **Pb₃S**, de zinc, blenda **ZnS**, de arseniu, mispichelul **FeAsS**, de molibden, molibdenitul **MoS₂**. (CD-C.8.1.2). Minereul conține și cantități importante de aur, **Au** și argint, **Ag**.

Zonele mineralizate se prezintă sub forma de filoane, lentile, coloane, corpuri tabulare și impregnații, cu grosimi cuprinse între 0,5 m și 20 m, prezentând discontinuități pe orizontală și pe verticală. (CD-8.1.21-F.1.23)

1.9 Istoricul cercetărilor geologice și al minieritului

Primele activități miniere de pe teritoriul Banatului datează din epoca bronzului și a fierului, urme datând din aceste perioade fiind găsite în arealul actualelor centre miniere, Bocșa și Ocna de Fier, unde au fost identificate resturi ale unor topitorii de cupru și zgure de fier.

Din epoca romană când exploatarea minereurilor și extragerea metalelor ia o amploare deosebit datorată tehnicii mai avansate, s-au găsit galerii și pite cu dalta și ciocanul la, Moldova Nouă, Sasca Montană, Ocna de Fier, Surducu Mare, zonă numită de istoricul Tacitus (120 e.n.) „Centum putae” (O sut de mine). În vederea deprinderii metodei extragerii și prelucrării metalelor, la Berzovia (Berzovia de astăzi), românii înființază o coală de minierit, **schola fabrorum**. Exploatarea minereurilor continuă și după anul 1000, când Banatul intră în componența regatului maghiar, de atunci datând și primele denumiri ale unor mine băștinești, Seca la 1358 și Ciclova la 1437. Din scrisoarea banului Frank Taloczi din 16 dec. 1437, aflăm că minele de la Sasca, Ciclova și Oravia erau în exploatare în sec. XV - XVI.⁹⁾

La Sasca, mine vechi romane nu s-au pstrătat până în perioada modernă, deoarece, după 1717 s-

9) Iosif Stănilă - „Valea Caraului” Timișoara 1986, pag.38

au fost intens cercetate prin galerii și puuri, s-a pătat pe vechile galerii și filoane de minereu, procedeu încurajat și de conducerea montanistică. Este citat în acest sens exploatarea „Michael Archangel” din Munții Mijlocii (Mittel Gebürg) a cărei producție era asigurată de minereul aflat sub stratul de rambleiere a unor puuri foarte vechi, iar la exploatarea „Engelbertus” o galerie auxiliară a fost adâncită, prin anii 1750, pe un filon care s-a dovedit nerentabil, a fost încânt, în 1771, se lucra doar cu jumătate de echipă în zona mântului de minereu deschis încă din vechime. Urmărirea vechilor filoane s-a fost și la exploatarea asociației „Franciscus de Padua” din Munții Înalți (Hoches Gebürg) unde, după o derea randamentului minei, s-a trecut la săparea unei galerii auxiliare sub nivelul celor mai vechi exploatare („...ein Versuch aus dem Zubau unter die alten Püngen”...). Recuperarea minereului rămas din vechile exploatare, prin folosirea unei tehnici mai avansate, a dus chiar la reutilizarea vechilor halde de steril, procedeu folosit cu succes la una din asociațiile miniere din delurile Potocului.¹⁰⁾

Turcii, după 1552, cuceresc Banatul și redeschid vechile mine aducând mâna de lucru din Oltenia învecinată și specialiști în minieră din Europa Centrală, existând trei documente referitoare la minele de aici, datând această perioadă.

După Pacea de la Passarowitz (Pojarova), 1718, Banatul este încorporat Austriei, care prin Claudius Florimund de Mercy, comandant militar și administrativ al Banatului, inițiază un amplu program de modernizare și repopulare a Țării, punând un accent deosebit pe minieră. În vederea reorganizării acesteia a fost înființată în 1717 „Comisia Banănească pentru Organizarea Minierii” (Banater Bergwerkseinrichtungskommission) cu sediul la Timișoara, subordonată direct Camerei Aulice de la Viena.

Zona minieră a Banatului a fost împărțită în districte miniere (Bergdistrikt), unul dintre ele fiind Sasca, iar acestea la rândul lor, în sectoare miniere (Bergwiewere). Din 1747 atribuțiile comisiei sunt preluate de „Direcția Montanistică Banănească” (Banater Bergwerksdirection), care în anul 1772 își mută sediul la Oravița. Acestea îi erau subordonate cele patru Oficii Montanistice înființate: Oficiul Montanistic Superior (Oberbergamt) Oravița (1719), Oficiul Montanistic (Bergamt) Dognecea (1722), Oficiul Montanistic Sasca (1754)¹¹⁾, până la acea dată era subordonat celui de la Dognecea și Oficiul Montanistic Moldova Nouă (1804), care până atunci aparținuse de Oficiului Sasca.

Pentru realizarea planului de industrializare a Banatului Montan, sunt aduși coloniști din landurile Austriei, Tirol, Carintia și Steier, din Bohemia, Slovacia și Germania de Sud, aceștia fiind folosiți ca muncitori și specialiști în minieră și metalurgie. Din provinciile vecine, ale Olteniei, se recrutează mâna de lucru pentru muncile în pământ dure, ca bocărit (fabricarea mangalului), stânjărit la tăiat lemnului și crăut, transportat lemn la mine și topitorii, dar și la munca în subteran. În vederea calificării muncitorilor, se înființează în 1729 la Oravița și în 1741, la Sasca, coli montanistice, având ca limbă de predare germană, pentru pregătirea profesională a personalului în activități specifice muncii în subteran.

Bunul mers al refacerii economiei banănești este întrerupt de năvălirile turcești din timpul războiului austro-ruso-turc din anii 1737-1739, când minele și instalațiile suferă mari stricăciuni, producția reluându-se abia după doi ani. Sasca scapă însă de distrugeri, datorită spiritului organizatoric și abnegației maestrului minier Johann Bartholome Hechengarten, care cu minierii conduse de el, reușește să salveze localitatea și minele. **(C.3.6)**

10) V. Wollmann „Minieritul din Banat la mijlocul veacului al XVIII-lea oglindit într-un album cartografic”, Banatica nr. 5, 1979, pag. 305, 307

11) Oficiul minier Sasca a fost înființat prin decretul din 13 dec. 1754 dat de „Colegiul Aulic pentru Monetare și Minieră” din Viena

Pân la jum tatea sec.al 18-lea minieritul s-a dezvoltat cu dificultate, datorit crizei economice i financiare, prilejuit de desele rzboaie prin care trecea Austria la aceea vreme. Din acest cauz , erariul (statul austriac) arendeaz , începând cu anul 1736, minele i instala iile metalurgice din Banat unor corpora ii miniere (Grubengewerkschaft), ca i unor particulari, care se organizeaz sub forma unui sindicat minier (Allgewerkschaft). Concesionarea s-a dovedit benefic i a dus la cre terea substan ial a produc iei.

Din 1741 se extinde i asupra Banatului prevederile Ordonan ei Maximilieni (Maximilianische Bergordnung), care data din 1573. Prin facilit ile acordate de aceasta se impulsioneaz în mod favorabil evolu ia minieritului de aici. Conform ordonan ei, fiecare min era divizat în 132 de p r i, numite kuxe, din care 128 erau concesionate particularilor, sau erau exploatate de fiscul minier în regie proprie. Celelalte 4, numite kuxe libere, (germ. Freikuxe), erau exploatate, una în beneficiul împ ratului, una în folosul bisericii, iar celelalte dou în folosul Casei Fr iei (germ. Bruderlade). În plus, fiecare asocia ie patronal era obligat s dea suveranului 7,1/2 livre (1livr =0.56 Kg.) aram , la fiecare centenar (1 centenar = 56,006 Kg) de aram ob inut .

Concesionarii aveau avantajul unor cheltuieli minime cu for a de munc , pl tind lucr torii cu o sum modic , munca lor era socotit robot , indiferent c lucrau în min sau la zi.

Arhivele austriece p streaz numele unor proprietari, care au de inut mine la Sasca, în a doua jum tate a sec.al XVIII-lea i prima jum tate a sec. al XIX-lea, în majoritate f când parte din nobilime: David von Hubner(1750), Conte de von Kevenhüller din Kärnten - Austria(1755), Conte de von Ausperg din Steiermark – Austria(1755), Conte de von Vilano-Perlas din Spania (1755), Johann Michael von Brandenburg din Timi oara(1755), Baronul von Boris (1755), director asesor de mine von Delius din Viena (1860), Ferdinand von Hilmayer din Bohemia (1763), Leopold i Elisabeta von Elzbaum von Wisenheim din Tirol (1781), Johann i Antonia von Mitis din Ungaria i Slovacia (1790), Bonifacius i Franziska von Mitis, idem (1796), Franz i Barbara von Fest (1800), românii Laz r Savici, Radu Savici, Ion P un, Mihai Tism nariu, Pricop Perian, Dumitra cu Perian, Constantin Dodu , apoi Josef Wirth – cavalier de Reitersfeld din Austria inferioar (1804), Josefa i Eleonore von Lieblich (1809), Johann i Rosalia von Bottak (1812), Johann Nepomuk Georg von Hoffmann (1817), Johann Baptist i Maria von Maderspach von Katiburg (1817)¹² .

Minieritul b n ean cunoa te, în a doua jum tate a sec.al XVIII-lea o dezvoltare remarcabil , prin redeschiderea i modernizarea minelor vechi, iar prin efectuarea de cercetari geologice s-au identificat noi z c minte i s-au deschis noi mine.

La Sasca, dup greuta ile inerente perioadei de început, când produc ia de cupru se situa la cca. 3-400 centenari pe an, dup 1750 aceasta dep e te 2000 centenari, ajungând în anul 1764 la 3044 centenari, produc ie care situa Sasca pe locul al doilea în zon . Cantitatea de minereu cuprifera extras a crescut i în anii urm tori, atingând în anul 1770 - 3650 centenari, ocupând, prin aceasta, locul întâi între minele de cupru b n ene. **(CD-Tabelele, 9.1.2 i 9.1.3.)**

12) Ferdinand Peternell „Cronica germanilor din Sasca Montan ”, lucrare în manuscris. Fiu al p l rierului F.Peternell din Sasca Montan , înrolat în armata german , dup terminarea r zboiului se refugiaz în Austria, apoi în Germania, stabilindu-se la Bamberg. S-a ocupat de istoria satului natal . (Decedat în dec.2006)

F.1.10 Stema familiei Hoffmann de Szaszkabanya. În centru, doi mineri acționând un troliu de extracție manual.¹³⁾

Rezultatele obținute în minieră au fost posibile datorită creșterii nivelului tehnic al utilajului folosit, prin generalizarea în această perioadă a metodei de dizlocare a rocilor cu ajutorul prafului de pușcă și crearea unor instalații, care au facilitat aerisirea și evacuarea apelor din minele adânci.

În minele bănăne din sec. al XVIII-XIX-lea terminologia folosită era cea germană, însă în timp, spre mijlocul sec. al XX-lea, au apărut și termeni în românește, care treptat și-au înlocuit pe cei germani.

În Banat excavarea rocilor din subteran, până în sec. al XVIII-lea, s-a făcut manual, folosindu-se unelte cum erau: târnăcopul de mină cu un singur capăt ascuțit (Spitzhaken), ori cu ambele capete ascuțite. Ciocanele de mină folosite pentru baterea rocilor și sfărâmarea rocilor, se diferențiau între ele după formă și greutate. Astfel era „fițul”, (Stufenhammer) în greutate de 1,5-2,5 kg, avea două capete plate, „pușca” în greutate de 2,5-5 kg și barosul, care ajungea până la 10 kg. Ciocanele erau cunoscute sub numele de „Schlägel”. Alte unelte mai erau, ranga (Brechstange), âncușul sau pișorul (Raumnadel), dalta (Handfeistel sau Bergeisen), sapa (Krätzen) și pene pentru lărgirea fisurilor. Începând cu a doua jumătate a sec. al XVII-lea, în Europa se răspândește folosirea prafului de pușcă pentru sfărâmarea rocilor, metoda generalizându-se în Banat, în deceniul al șaselea al sec. al XVIII-lea.

Pentru introducerea explozibilului se bătuseră găuri manual, utilizându-se șfredelul (Kronenbohrer, Bohrstange), care era bătut cu un ciocan greu, în timp ce era rotit, câte puțin,

13) Walter Woth „Câte ceva despre Sasca și topitoriile ei de cupru”, Echo der Vortragsreihe, nr.10/oct.2009, Reșița, pag. 63

F.1.11 Câteva unelte folosite de minerii din Sasca: troaca, târn copul de diferite tipuri și ciocanul, cca.1900. (Colecția V.T. utu)

după fiecare loviură. Cu toate acestea, la unele mine, în special acolo unde existau resurse de lemn, se mai utiliza încă vechiul procedeu antic de spargerea rocilor, cu ajutorul focului (Feursetzen), pentru care se folosea o sobă, special făcută, care focaliza căldura în zonele dorite. Prin încălzire, se elimina umiditatea din roc, și bîndu-i astfel coeziunea și producându-i crăpături, ușurându-i spargerea. În acest sens este amintit faptul că, în anul 1771, la una din minele asociației Bona Spes din Sasca, se folosea încă metoda de dizlocare a rocilor prin foc (in brand...setzen).¹⁴⁾

Transportul minereului în subteran se făcea, pe distanțe scurte, de la frontul de lucru la vagonet (Grubenhund, care rula pe șine de lemn), sau rostogol (Füllort), cu troaca ori cu roaba. Pentru ridicarea minereului la suprafață, la minele puțin adânci, se folosea troliul manual (Förderhaspel), pe al cărui cablu, înfășurat pe un tambur, erau atașate două găleți (Förderkübel). Pentru cele mai mari, se utiliza o instalație mai complexă, crivacul, acționat prin forță hidraulică sau animală (Pferdegöbel), de al cărui cablu erau prinse coliviile sau coșuri împletite (Treibkörbe).

O altă operațiune deosebit de importantă în subteran era evacuarea apelor de infiltrație, care se făcea printr-o galerie de drenaj (Erbstollen), atunci când adâncimea minei o permitea, sau prin ridicarea apelor cu ajutorul troliului manual și al găleților. Pentru adâncimi mai mari, se utiliza pompa manuală, sau pompa acționată de cai, ori de roți hidraulice, similar unui crivac (Rosskunst), care avea cilindrul din lemn de tei înțesat prin cercuri de fier. Pentru adâncimi mari, ridicarea apei se făcea printr-un sistem în trepte cu bazine de colectare la fiecare nivel.¹⁵⁾

14) Volker Wollmann „Dezvoltarea tehnicii miniere din munții Carpați în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea”, Banatica I „Reviua 1971, pag. 203-214

15) Volker Wollmann „Minieritul din Banat la mijlocul veacului al XVIII-lea oglindit într-un album cartografic”, Banatica V, 1979, pag. 306 ?

Un astfel de crivac a fost găsit la Sasca, prin anii 1970, într-o mină veche interceptată de galeria principală II Gheorghe (oriz.281), a exploatareii miniere. Prin intermediul acestui mecanism au fost scoase la suprafață, dar în contact cu aerul de afară, și nefiind nimeni interesat de conservarea lor, în scurt timp s-au degradat.¹⁶⁾

O altă problemă importantă privind securitatea muncii în subteran era aceea a aerajului (Beförderung des Wetterzuges) și a surselor de soluții cât mai eficiente de asigurare în subteran a aerului curat și evacuarea celui viciat. Aerajul se putea face, natural sau artificial, în funcție de metoda prin care s-a creat presiunea atmosferică necesară mișcării aerului. Aerajul natural se realiza prin galerii, planuri înclinate, suitori și puțuri de aeraj (Wetterschaft), iar cel artificial, cu ajutorul unor ventilatoare manuale, foale sau suflante. Tuburile de aeraj (Wetterlutte) se confecționau din scânduri, sau dintr-un trunchi de tei găurit, ale căror capete se introduceau unul în altul și se etanșau cu cânepă sau lut.

Iluminatul în subteran se făcea, până la apariția lampii cu carbid, în secolul XIX-lea, cu lampa portativă cu ulei (tragende offene Öllampen), tearul sau candela (Grubenlicht), cum era denumit în zona montanistică beneșeană și era asemănătoare cu opaiul antic. Forma și mărimea acestora diferă, ca și materialul din care erau confecționate. Existau opai de formă cilindrică sau plate, în formă de par, făcute din font turnat sau din tablă. Se pare că cele mai vechi sunt cele din font, de formă cilindrică. Spre sfârșitul secolului XIX-lea s-au produs opai mai mari, din tablă de alamă cositor. La sfârșitul secolului XIX-lea apare și lampa electrică, folosită mai mult în minele de carbune. Este introdusă la Sasca abia prin anii 1980, până atunci utilizându-se numai cea cu carbid.

16) Info. Ion Mărgineanu, ing. miner la Expl. Min..Sasca

F.1.12 L mpi cu ulei i rezervor de ulei folosite în minele din Sasca în sec.XVIII i XIX.

F.1.13 Lămpi cu carbid utilizate la sf.sec. XIX și în sec XX. (Colecția V.T. Utu)

Un rol important în pregătirea de specialiști în minieră l-a avut înființarea în anul 1770, a „Academiei de Științe Montanistice și Silvice” de la Schemnitz, azi Banská Štiavnica, important centru minier din Slovacia. Ca absolvent al acestei școli superioare, ing. Johann Hoffmann se afla în anul 1774 la conducerea minelor din Sasca. Unul din materialele principale de studiu care se predau în academie era topografia, deosebit de necesară în minieră, pentru formarea de ingineri topografi în această ramură. Catedra la această materie, a fost de înființat între 1770 și 1772 de Ch.T. Delius, remarcabil mineralog și specialist în minieră. Pentru dirijarea lucrărilor în subteran, până la începutul sec. al 19-lea când a fost inventat teodolitul, s-a folosit doar busola suspendată cu clinometru, numit astrolab (Winkelmesser), utilizat la măsurarea unghiurilor și stadia, sau mira gradată, pentru nivelment. Primele lucrări miniere cunoscute pentru minele de la Sasca, sunt cele din anii 1750 – 1760, păstrate la Finanz und Hofkammerarchiv din Viena și lucrate de către I.Redange, ing. miner și topograf la Sasca, ¹⁷⁾ până în 1760.

Un al doilea lot de lucrări sunt cele din albumul - atlas aflat în colecția Széchényi din Budapesta și care constituie un inventar al exploațiilor miniere din cele patru ofiții miniere baneșene, Oravița, Sasca, Moldova Nouă și Dognecea, la sfârșitul anului 1771 și primele două luni ale anului 1772. Fascicolul II din acest album, totalizând 28 de lucrări care cuprind profilele a 51 galerii ale exploațiilor din perimetrul Sasca, poartă titlul: „Grund und Profil Risse über die in dem kayl. königl. Banatischen Saskaer Kupfer Bergwerk, mit Austritt des 771-ten Jahres in Sechs verschiedenen Gebürgen in Belegung stehenden gruben Gebäude, (aufgenommen in Novembr(is) et X-mbr(is) 771 und Januarii et Februarii 772 durch Cristian Anich, k.k. Markscheider).”

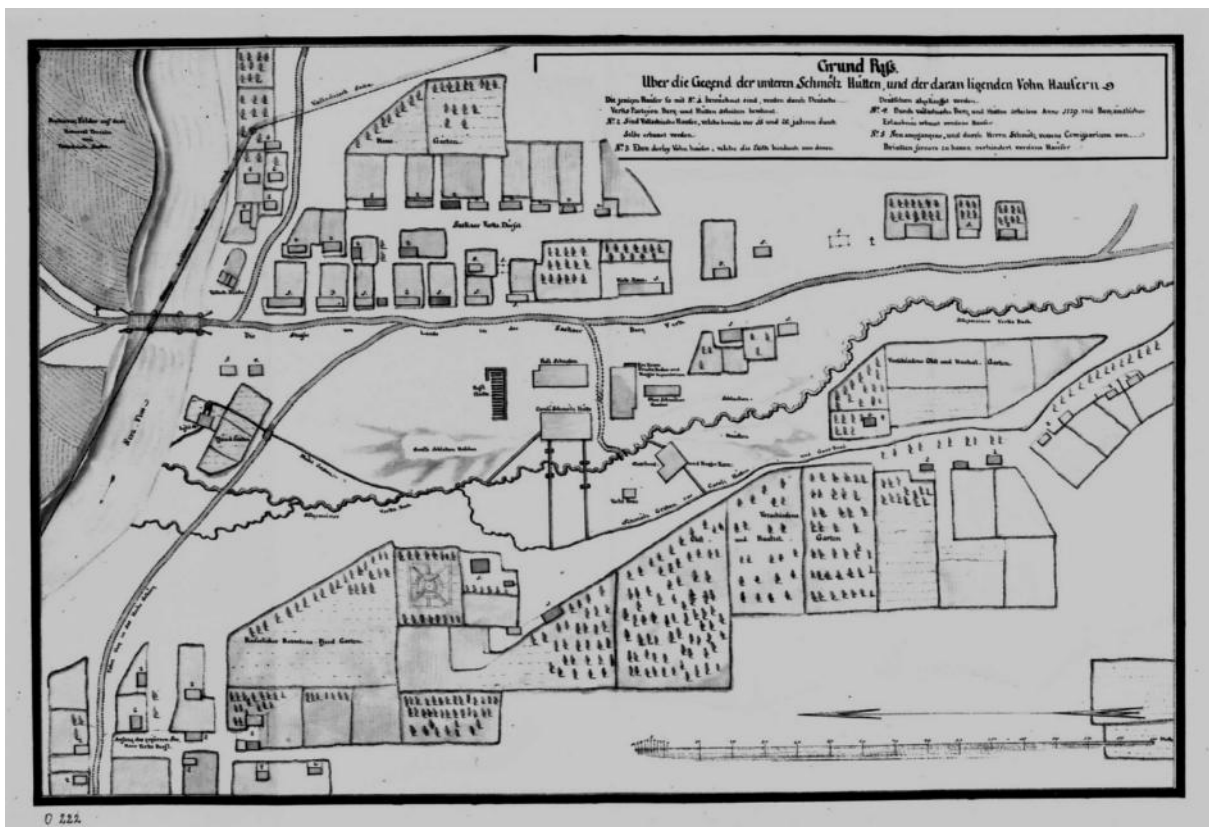
Spre deosebire de lucrările de la Oravița și Dognecea, alcătuite din piese originale semnate de topograful care le-a ridicat în teren și le-a desenat, cele de la Sasca și Moldova constituie

17) Constantin Feneșan, Wolmann Volker „Informații privind minieră și metalurgia de la Sasca”, Banatica 4 1977, pag. 245-257

copii ulterioare, executate de topografi voluntari (freiwiellige Markscheider), care se deosebesc de cele originale, prin calitatea hârtiei și a informațiilor date de textul explicativ, aflat la primele, pe o planșă separată. În foaia de titlu al fascicolului apare numele lui Christian Anich, topograf la Sasca, însă pe hârtia aceasta nu mai este menționat, fiind consemnate doar numele celor care le-au copiat, Frantz Feuerreger și Jean Hoffmann.¹⁸⁾

Creșterea continuă a producției de minereu la Sasca a impus construirea unor instalații metalurgice pentru prelucrarea minereului de cupru. Prima topitoare (topitorie) a fost ridicată în anii 1746-1747 și amplasată în partea de sus a satului, în apropierea minelor, fiind denumită „Maximilian”. Posibil, ca aceasta să fi fost rebotezată ulterior, cu ocazia vizitei făcută aici de Francisc I-ul la 1817, cu numele de „Francisc”, în cinstea împăratului, denumire întâlnită în unele însemnări cu caracter monografic.

La 1750, ca urmare a sporirii cantității de minereu extras la minele de pe platoul munților, azi sectorul tințari, s-a (re)deschis topitoria Johann din Valea Radimnei, vale ce desparte munții Moldovei de munții Sascași, ale cărei furnale au fost sfinite la 11 ianuarie, de preotul catolic din Oravița, Bartholome Bachmann. De remarcat, că la topitoria din Radimna, a fost adus la 1771, pentru prelucrare, minereul de la exploatarea din Munții Florimund, ce aparțineau de Moldova Nouă.¹⁹⁾

F.1.16 „Grund Riss über die Gegend der unteren Schmelz Hütten (n.a. Karl, Caroli) und der daran ligenden Vohn Häusern” (Planul topitoriei din zona de jos și a locuințelor învecinate), cca.1775²⁰⁾

18) Volker Wollmann, op.cit. pag. 298, 302,304

19) Idem, pag. 309

20) Walter Woth, op.cit, pag. 61

Producția tot mai mare de minereu a făcut ca în anul 1754, la locul numit astăzi Firiz, să se ridice o nouă topitorie denumită Josef, apoi încă o topitorie, Karl (Caroli) în zona Maier-Nera, astfel că la 1760 Sasca avea patru topitorii cu câte patru cuptoare fiecare și o activitate minieră și metalurgică intensă.²¹⁾

Mangalul necesar topitoriilor era produs de oltenii veniți în Banat, aceștia fiind organizați în echipe de lucru conduse de vătafi. În anul 1769 în Banatul Montan lucrau la pădure și bocșerit, un număr de 667 de olteni: 98 la Oravița, 92 la Dognecea, **359 la Sasca**, 84 la Moldova Nouă și 34 la Bocșa. Românii băștinieni au practicat și ei, ca robot (muncă obligatorie), această îndeletnicire.

F.1.14 Topitoria Maximilian, 1747. Foto. anterior 1900 (Colecția V.T. utu)

21) Constantin Fenean, Wolmann Volker, op.cit.pag. 245-257

F.1.15 Depozitul de materiale al topitoriei Maximilian (detaliu), sec. al-XVIII-lea

Topitoriile aveau în componența lor diverse instalații, care să asigure forța motrică necesară funcționării, ca: bazine de captare a apei, canale de aducțiune și evacuare, diguri, roți hidraulice (Kehrwirk).

Din schiță de mai sus se poate vedea modul de amplasare a instalațiilor componente a unei topitorii de cupru din Sasca secolului al XVIII-lea. În centru, între pâraul actual (Allgemeiner Verks Bach, pâraul principal al uzinei metalurgice) și drumul comunal al Minei Sasca (Die Strasse von Lande in das Saskaer Berg Verk) este amplasată clădirea topitoriei Caroli (Caroli Schmelz Hütte), pe locul aproximativ al actualei grădini de var. Canalul de aducțiune (Schmelz Graben zur Caroli Hütten und Gaarherd, canalul topitoriei Caroli și al cuptoarelor de afânare), care vine pe Maier, alimentează, printr-o ramificație, cuptorul de afânare (Gaarherd) și prin două ramificații, uzina.

În partea stângă a topitoriei se observă halda de zgură (Schlacken Halde), iar în dreapta depozitul de minereu (Erzkram) și laboratorul de probe (Probierlaboratorium). Între uzină și strada principală este amplasat depozitul de carbune (Kohl Schupfen). Alte instalații de care dispunea topitoria erau: teampuri pentru zdrobit minereul (Gestübspochwerk), canale și vetrele de flotatie (Filtzrinn, Schlemmherd), cuptoarele de prajire (Röstofen), foalele (Blasbalg) cu ajutorul cărora se sufla aer peste carbunele încălzite.

Pe schiță mai sunt localizate, Râul Nera, podul, terenurile cu „Kukuruz” ale domeniului cameral Sasca Română, biserica românească (Vallah. Kirche), drumul spre Sasca Română și casele și grădinile din acest perimetru, care formau o colonie a uzinei Sasca „Saskaer Verks Dorfel”. În cartu sunt trecute casele și grădinile din acest perimetru care aparțineau valahilor, acestea constituind majoritatea, fiind construite în urmă cu 15-20 de ani de către aceștia, ca și cele ale germanilor. Pe partea dreaptă a drumului figurează, bineînțeles și clădirea birtului „Virth Haus”.

Inițial, se credea că topitoria Caroli era amplasată în construcția de pe Maier, ce aparține lui Filip Ștefan, în această zonă se mai vede și astăzi conducte din fier turnat și ceramic, însă din schiță nu reiese că această clădire face parte din uzină. Deci, mai mult ca sigur că în această locație a funcționat o instalație metalurgică, însă în vremuri mai vechi.

Imediat după terminarea războiului de apte ani (1756-1763), în 1764, cele patru centre miniere bune livrează următoarele cantități de cupru și argint :

Oravița	2500	centenari cupru	1000	m rci argint
Dognecea	3500	„	60	„
Saska	3094	„	-	
Moldova Nouă	228	„	-	
Total 9322 cent. cupru și 1060 m rci argint (1 marc – 233,947g)				

În legătură cu rentabilitatea acestor instalații metalurgice, inspecția efectuată la Sasca de către „Comisia Imperial Stampfer” în 1769, recunoaște rezultatele bune obținute aici și recomandă luarea de măsuri pentru reducerea cheltuielilor de topire, care erau destul de ridicate, situându-se la 7 florini și 3/8cr./centenar.

Griselini, apreciat om de cultură și cercetător, care în decursul carierei pe care o întreprinde în Banat vizitează și Sasca (1776 ?), ne informează că producția de aram se ridică aici de 2-3000 centenari anual. Procesul de topire al minereului dura 18 ore, fiind mai scurt decât la alte mine bune, fapt datorat fuzibilității bune a minereului, informație în discordanță cu constatările comisiei Stampfer. Acela autor ne informează și în legătură cu exploatarea aurului aluvionar din bazinul superior al Nerei, în depresiunea Bozovici, unde spălarea aurului era ocupată iganilor. În anul 1769 o comisie se deplasează în Banat, iar consilierul aulic von Koczian întreprinde o cercetare amănunțită în această zonă, în scopul valorificării pe cale industrială a nisipurilor aurifere de aici. Pentru analizele materialului rezultat în urma acestor prospecțiuni a fost însărcinat Dembscher „probierer” (persoană care se ocupa cu analizarea probelor de minereu) la Sasca; rezultatele nu au confirmat rentabilitatea unor astfel de exploatare.

În anii următori, producția de cupru realizată la Sasca avea să înregistreze creșteri importante, situând-o, în anul 1770, pe locul întâi între cele patru expoatare principale ale cuprului din Banat:

Oravița	2500	cent. cupru
Dognecea	2550	„
Sasca	3650	„
Moldova Nouă	800	„
Total 9490 cent. cupru.		

Meseriile funcții practicate la minele și topitoriile din Sasca în sec. al XVIII-lea. (Gruben und Werksvorsteher und Beamten)

Grubenvorsteher (director de mină)	Franz Lux	1769
„	Johann Lehrmann	1776
Faktor – Werkführer	N.N. Schneider	1765
„	Anton Haymann	1770
Erzmesser (măsurător de minereu)	Christoph Richter	1762
Komtröllor	Anton Hoffmann	1769
Bergmeister (maistru miner)	Ferdinand Scherubel	1776
Markscheider (topograf)	Christian Anich	1776

„ Johann Hoffmann 1779
 Freiwillige Praktikant Adolf Packmann 1765
 Einfahrer (inspector de min) Johann von Neumann 1776
 Bergschmied (fierar de min) Lenhart Meetz 1762

Hüttenberufe (meserii la topitorii)

Hüttenschmidt (fierar la topitorie) Wenzel Bauer 1762
 Schmidgesell (ucenic fierar) Paul Spindler 1769
 Hüttenmaurer (zidar la topitorie) Konrad Stöcklein 1769
 Blasenbalgmacher (me ter de foale) Johann Georg Stubenberger 1769
 Oberschmelzer (topitor principal) Friedrich Schmidt 1762
 „ Franz Stöcklein 1765
 „ Christian Kramer 1776
 „ Michael Schmidt 1777
 „ Mathias Matzner 1769
 Hüttenmeister (maistru la topitorie) N.N.Gerübel 1765
 Hüttenmann (lucr tor la topitorie) Franz Lenhart 1761
 Hütenschreiber (secrtar la topitorie) Johann Wishhofer 1776
 Kohlmesser (m sur tor de c rbune) Elias Scholz 1763

Avântul economic al localit ilor din Banatul Montan a fost întrerupt de n v lirile turce ti din anii 1787-1789, care distrug aproape toate instala iile miniere i metalurgice. Sasca a fost i ea devastat , iar distrugerile au fost atât de mari încât, cu toate eforturile depuse dup alungarea turcilor, produc ia a fost reluat abia în jurul anului 1800.

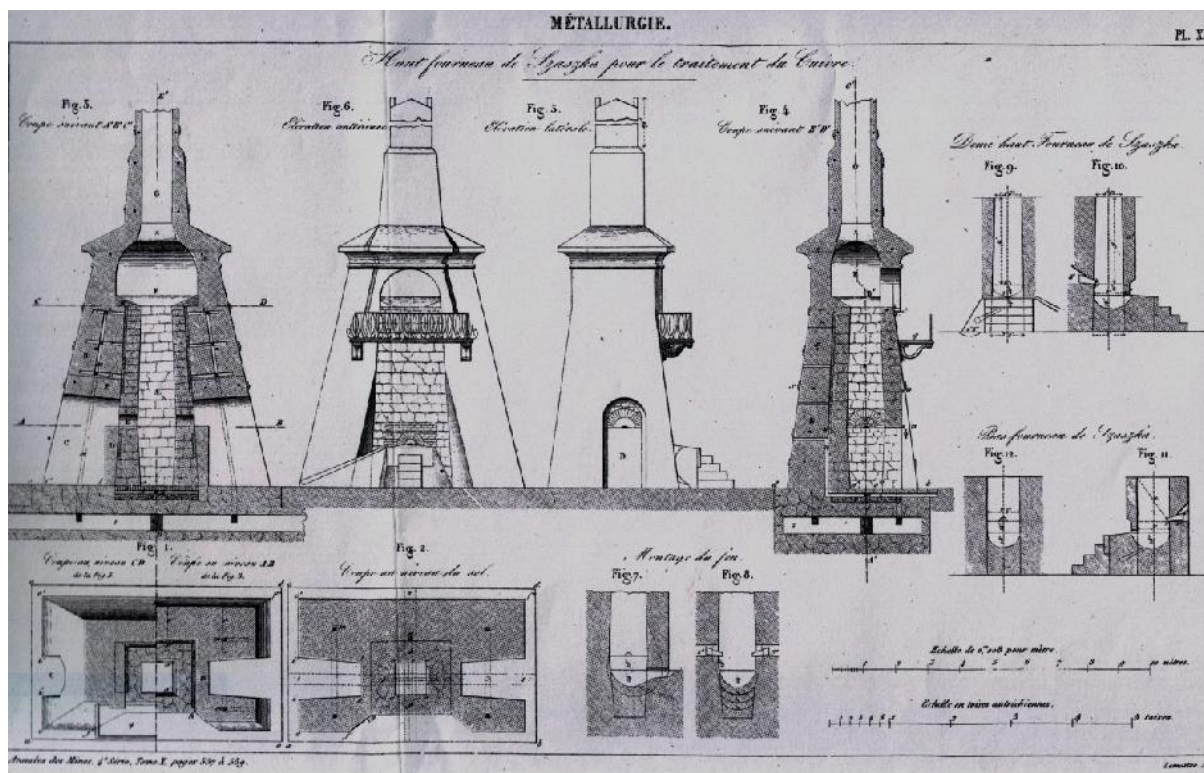
Din lucrarea „System des Metalurgie’’a Dr.- lui Carsten, reiese c în perioada 1793-1801, cele patru centre miniere din Banatul Montan, au furnizat urm toarele cantit i de argint i cupru :

Dognecea -	838	qintale cupru în valoare de	1508	m rci argint	
Oravia -	2157	„	8464	„	
Moldova -	2383	„	250	„	
Ciclova -	1019	„	-	„	
Sasca -	-	„	8115	„	1 quintal – 100 kg.

Sasca, din cauza distrugerilor mari produse prin desele invazii ale turcilor, de la produc ia de aproape 4000 centenari anual avute în anii anteriori, nu mai apare cu produc ie de cupru pân în anul 1801, an când se înregistreaz numai 587 quintale (aprox.1048 centenari).

În privin a metalurgiei cuprului la Sasca, este de remarcat faptul c între 1796 i 1816 topirea minereului se f cea în cuptoare mijlocii, de la aceasta dat metoda este înbun ta it de maistrul Anton Leitner, care începe s utilizeze cuptoarele înalte. Din anul 1793, în cercetarea i exploatarea minereurilor se aplic metoda geometric , care permitea stabilirea poten ialului calitativ i cantitativ al z c mântului cu o mai mare precizie. Din 1828 plumbul i argintul se transport în vederea prelucr rii, la Ciclova, pân la acest dat extrac ia argintului se f cea la Annaberg în Austria. Pentru aur, a fost introdus înc din 1790 metoda de amalgamare cu

mercur a lui Ignatz von Born, încercarea experimental a avut loc la Sasca. Între anii 1836-1838 mastru la furnalele din Sasca a fost Wilhelm Fuchs.

F.1.17 „Haut fourneau de Szaszka pour le traitement de Cuivre „Cuptoare înalte la Sasca pentru obinerea aramei”. Lateral dreapta sus, se pot observa i schi ele cuptoarelor mijlocii, iar mai jos, ale celor joase, 1844 22).

Dup reluarea activita ii minelor, la începutul sec.al XIX-lea, produc ia de cupru începe s creasc treptat, dar f r ca s mai ating în acest secol, nivelul de mai înainte. Datorit faptului ca în unele sectoare minereul avea o concentra ie mare de fier, inginerul Ciril Marquard începe construc ia unei topitorii de fier, terminat la 1850. Instala ia metalurgic purta denumirea de „Asocia ia Uzinei de Fier Sasca-Valea Nerei”(Szaszka - Nerathaler Eisenwerks Gesellschaft), care la 1858 avea un num r de 300 de muncitori, mineri i metalurgi ti la furnale, îns produc ia realizat nu se cunoa te cu exactitate.

În perioada 1824-1854 media anual a produc iei de metale neferoase pe cele patru centre miniere Dognecea, Oravi a, Sasca i Moldova, a fost urm toarea:

- 15 m rci - aur
- 1565 m rci - argint
- 5030 centenari - cupru
- 644 centenari - plumb
- 744 centenari - zinc

Statul austriac, aflat într-o gravă criză financiară, vinde în 1854 proprietățile din Banatul Montan, unui consorțiu bancar franco-austriac, care-i avea ca principali acționari pe frații Emile și Isac Pereire. Această înființare la 12 ianuarie 1855 „**Societatea Privilegiată de Stat a Cailor Ferate Regalo-Imperiale** („Kaiserliche und Königliche privilegierte Staatseisenbahngesellschaft”) pe scurt **StEG**, care preia toate minele de feroase, neferoase și de carbune, instalează instalațiile metalurgice, suprafețele de 87000 ha. de pădure și 42600 ha. teren arabil, pentru care a plătit 11 mil. de guldeni.

La Sasca, StEG achiziționează majoritatea minelor, instalează instalațiile metalurgice și o suprafață de teren de 15490 ha, din care 4223 ha. teren agricol și 11267 ha. pădure. Totodată, cumpără și uzina de fier împreună cu 27 câmpuri miniere având o suprafață de 74,088 hectare (266,469 mp), 30 licențe de prospecțiune, o uzină de apă de 100 CP și dreptul de plutire pe râul Nera. La acea vreme, minele erau conduse de un colectiv format din inginerii M. Meschitz, E. Boderner, F. Weber, I. Bayer, F. Fried, L. Widcamp, iar ocolul silvic de R. Wiedermann, I. Rzezatsch, K. Berwin, F. Zinser, E. Lohn, medic fiind Koblitz.²³⁾

În 1855, la data preluării zonei de către StEG, numărul muncitorilor permanenți era de cca. 1800, din care: Oravița - 421, **Sasca - 611**, Ciclova - 400, Anina - 400, plus muncitorii auxiliari, tăietori de lemne, carbonari, cărui, numărând în total cca. 3600 de oameni.

Pe lângă investițiile în partea tehnică, StEG face și o serie de lucrări în beneficiul salariaților, amenajând complexul de pe valea Ura și un drum pe malul drept al Nerei, de la Sasca până la actualul canton Damian, nefinalizat din cauza dificultăților ivite la traversarea stâncilor de la Foeroga Mare, ori a nerentabilității lucrurilor de aici. Prin măsurile de organizare întreprinse, StEG reușește să impulsioneze creșterea producției de cupru, astfel, dacă înainte de preluare s-a obținut, în anul 1853-1891 cent. de cupru, în 1854-1892 cent., în anii de după preluare producția s-a mărit considerabil, înregistrându-se: în 1857 - 2180 cent., în 1858 - 2869 cent., în 1859-1864 cent. cupru, după care producția cunoaște rezultate variabile, în general descrescătoare, până în 1872, când sunt livrate numai 633 cent. cupru, an după care nu se mai cunosc date. După cum ne informează Georg von Marka, eșecul lucrurilor miniere de la Moravița - Ocna de Fier, în 1863 exploatarea minieră Sasca avea 180 de mineri și producea anual 800 centenari de cupru, el considera că cea mai importantă mină de aici era mina Sf. Gheorghe. **(CD Tabelele - 9.1.2, 9.1.3)**

Un pas înainte în domeniul metalurgiei a fost realizat odată cu începerea utilizării carbonurilor minerale în locul celor din lemn, mangalul. La instalațiile metalurgice începe folosirea noului tip de carbune a început după descoperirea în 1870, la Anina, a huilei. În vederea utilizării acestuia în industria minieră, conducerea StEG trimite pe comisarul Franz Pecher în Banat, pentru expertiză. Încercările au avut loc la Sasca, pentru lucrări de lăcătușerie, iar rezultatele au fost bune.

Spre sfârșitul secolului al 19-lea, minele de neferoase din Banat își pierd importanța, în favoarea celor de fier și carbune, astfel că în 1873, în toate cele patru centre industriale, Oravița, Ciclova, Sasca și Moldova, mai erau în funcțiune doar trei cuptoare de topit minereuri, unul la Ciclova și două la Sasca. Oficiul minier Sasca este desființat la finele anului 1877, problemele miniere și metalurgice sunt preluate de oficiul din Oravița, iar administrarea pădurilor și domeniilor a fost încredințată oficiului Moldova Nouă. La sfârșitul sec. al XIX-lea la Sasca mai

23) Rudolf Gräf „Domeniul Bănănean al StEG 1855-1920”, edit. Banatica, Reșița 1997, pag. 56-58

erau în funcțiune patru perimetre miniere, din care se mai extrăgeau mici cantități de minereu la 1 km. de cale ferată de mină, ultimele galerii închizându-se în anul 1905.

Cauza opririi activității miniere de aici a fost slaba rentabilitate, cauzată de factori cum au fost: deschiderea unor mine mai rentabile din Europa Centrală, dificultăți în exploatare ivite în evacuarea apelor de mină, odată cu avansarea în adâncime a lucrărilor și lipsa unei legături de cale ferată, transportul făcându-se cu mijloace cu tracțiune animală, mai lente și mai costisitoare.

F.1.18 Minerii la puțul Gustav din Anina, cca 1910. Fotografie adusă de descendenții care au lucrat la minele din Anina începutului de secol XX. (Colecția V.T. Iutu)

După terminarea primului război mondial, la 8 iunie 1920, domeniile StEG intră în componența statului român, înființându-se o nouă societate cu capital românesc, denumită „Uzinele de Fier și Domenii Reșterite”, pe scurt UDR, care în perioada interbelică a fost cea mai puternică societate a industriei grele românești. Proprietățile UDR au fost naționalizate de statul comunist la 11 iunie 1948, aceluși în urma căreia a fost lichidată marea proprietate industrială.

Relevarea activității de cercetare geologică la Sasca s-a realizat după mai bine de jumătate de secol, în anul 1952, de către Comitetul de Stat al Geologiei, prin întreprinderile I.S.E.M. (Intr. de Studii și Proiectări Miniere), care și-a schimbat numele în I.G.Ex. (Intr. Geologic de Explorări), sarcini preluată apoi de către IPEG „Banatul” Caransebeș.

Utilizarea energiei electrice în acest domeniu, duce la explozia tehnicii în cercetarea geologică, exploatarea minieră și metalurgie. Dacă în secolele trecute investigațiile geologice erau făcute cu dificultate și cu un grad redus de precizie, acum, prin utilizarea sondelor de mare

adâncime și a datelor furnizate de geochimie și geofizic, s-a putut stabili cu exactitate prezența și configurația corpurilor de minereu în profunzime.

Tehnologia de preparare a minereurilor s-a modificat și ea considerabil, în trecut se exploatau numai zinc și cupru cu conținuturi mari, de peste 1% Cu (10 Kg cupru metal /tona minereu), acum, prin noile metode, conținutul mediu exploatabil a scăzut la 0,30 % Cu (3 kg/t), creându-se posibilitatea de a se introduce în circuitul economic și zinc și cupru mai sărac.

Cercetările geologice efectuate la Sasca au constat în executarea de foraje cu adâncimi de până la 1200 m, pe profile est-vest, transversale pe principalele corpuri de banatit, respectiv corpurile: Valea Morii-Gheorghe, tin pari, Bolborosu și Ungurelu (pe valea Kelm). Datele furnizate au dus la stabilirea formei și dimensiunilor zinc și cuprului, a direcției și înclinării acestuia și a cantității și calității minereului. În acest mod s-au interceptat corpuri mineralizate, în profunzime până la adâncimea -125 m, pentru care s-a evaluat o cantitate de 12 mil.tone rezerve de categoria C1+C2 (cu un grad mai mic de cunoaștere), având un conținut în cupru de 0,75%.

În vederea ridicării gradului de cunoaștere și pentru o detaliere mai mare a parametrilor acestuia, au fost proiectate și parțial executate, orizonturi miniere și foraje subterane la un gabarit de 50/50 m (distanță între puncte de cunoaștere). Finalizându-se cercetarea preliminară și studiile de suprafață a zinc și cuprului, pentru corpurile tin pari și Ungurelu, a fost reluată exploatarea în anul 1973 de către Exploatarea Minieră Oravi a. Minereul a fost prelucrat la flotaia din Sasca, amplasat pe marginea șoselei, la cca. 300 m. înainte de intrare în localitate (acum în ruină), unde se obține un concentrat de cupru cu un conținut de cca.12%.

Concentratul se transporta cu mijloacele auto la depozitul din gara Rădăuți, apoi, cu vagoane de cale ferată era expediat la uzinele de prelucrare a concentratelor neferoase de la Baia Mare sau Zlatna, unde se obține cuprul electrolitic.

Producția de minereu extras în perioada 1973-1998, după care minele au fost din nou oprite, s-a ridicat la 1,736 mil. tone, din care s-au obținut 13.356 tone cupru metal.

1.9 Studii și cercetări în domeniul geologiei și minieritului

După preluarea provinciei de către austrieci, în Banat vin numeroși specialiști în domeniul minieritului și geologiei, dar încă lătau interesul de natură resurse și de economia acestui conținut. În urma cercetărilor întreprinse s-au elaborat studii și lucrări pe baza cărora au fost întocmite hărți privitoare la morfologia, geologia, regiunii și a mineralizațiilor existente.

Sasca Montan se caracterizează printr-o diversitate mineralogică de excepție, fapt pentru care a devenit o zonă clasică, de referință, în studiul fenomenelor metamorfismului de contact termic și hidrotermal. Primele informații asupra mineralelor studiate la Sasca le avem de la mineralogul **Ignatz von Born (1742-1791)**, care în urma unei călătorii de studii întreprinse în Banat și Transilvania, publică la Frankfurt în 1774, apoi la Londra în 1777, lucrarea „Călătorie de studii în scop mineralogic în Ungaria și Transilvania, (Travels through the Bannat of Temeswar, Transylvania and Hungary in the year 1770). El remarcă aici marea productivitate a minelor, ca și a celor patru topitorii și le apreciază ca fiind printre cele mai bogate din Europa, notând două minerale de plumb pe care le-a descoperit aici, respectiv plumbul nativ și ceruzitul. **Francisco Griselini (1717-1787)**, umanist, naturalist, întreprinde o călătorie de documentare în Banat, prilej cu care publică cartea „Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișan, apărută în 1770 la Milano. Cu acest prilej vizitează și minele de la Sasca, venind

dinspre Moldova Nou , men ionând topitoria de cupru de pe valea Radimnei, în lucru la acea vreme i unde „sunt aduse minereurile extrase în minele cele mai apropiate din districtul minier Sasca”. Aici, remarc multitudinea minelor deschise în urma prospe iunilor geologice, nominalizând atât pe cele aflate în exploatare cât i pe cele abandonate. Dintre minele deschise dup anul 1770, aflate pe promontoriul alpin (platoul muntelui Sf.Gheorghe), nume te mina de argint Maria Theresia, iar printre cele mai bogate în cupru, minele: Alt Nicolaus, Johannes Nepomucenus, Segen Gottes, Emanuel , Philippi Jacobi .

Din mun ii zonei mijlocii aminte te minele, Teodor i Joia Verde din care se scotea arama. Griselini face aprecieri în legatur cu mineralele i mineraliza ia de cupru întâlnite aici ca i a modului lor de prezentare. La lista mineralelor citate de I.v. Born, adaug pe cele g site de el i anume: crisocolul, cristale de cinabru cu urme de c rbune, azurit, sulfat de ocru de fier, la mina Vitus i Modestus. In afara mineralelor de cupru men ioneaz i pe cele de plumb existente în mun ii de mijloc.

Un alt mineralog, **Friederich Mohs (1773-1839)**, descrie în lucrarea sa „Oryktonosie” ap rut în 1804, o serie de minerale din zona de oxida ie a mineraliza iei de la Sasca i aflate în colec ia J.F.Hull din Viena, cum sunt: crisocolul în concre teri sferoidale i cupritul, sub forma de cristale, asociat cu malachit, azurit, limonit i cupru nativ. Mohs a ramas celebru datorit scalei de clasificare a durit ii mineralelor, pe care a stabilit-o în 1812 i care îi poart numele .

Friederich Mohs, scala durit ii mineralelor,1812

În 1817 **Ch. A. Zipser** realizeaz prima „Mineralogie topografic ”, în care citeaz i descrie numeroase minerale de la Sasca, cum sunt: cristale de grosular verde-oliv, epidot verde-g lbui asociate cu bornit, calcopirit , cuar , calcit. În galeria Sf.Gheorghe noteaz grammatitul cu cristale albe, fine, cu dispozi ie radiar , iar în galeria Theresia, în zona de oxida ie, men ioneaz wulfenitul asociat cu galena i ceruzitul, ca i tenoritul în asociere cu malachitul, limonitul i calcopirita.

Mineralogul **Gustav von Leonhard (1816-1878)** în lucrarea sa „Tratat de mineralogie petrografic ” publicat la Heidelberg în 1843, citeaz la Sasca, piromorfitul asociat cu ceruzitul i galena.

În urma cercetărilor efectuate asupra rocilor eruptive din Banat, în lucrarea publicată la Viena în 1855, **Hauer, Ritter și Foeterle** descriu orientarea și poziția „sienitelor” de la Moldova Nouă, Sasca și Oravi a considerând mineralizarea de aici, predominant cuprifera. În 1863 **Franz Schröckenstein (1832-1901)**, într-un manuscris depus la Academia de Mine din Freiberg, explică cutarea depozitelor sedimentare din sudul banatului prin presiuni pe direcția NW-SE, produse de erupția granitelor din cretacic, pe linia Oravi a-Ilidia –Sasca.

Intr-o lucrare elaborată în 1855, „Zăcămintele de minereu în Banat și Serbia” (Erzlagerstätten in Banat und Serbien), **Bernhard von Cotta (1808-1879)** folosește termenul de **banatit** pentru rocile eruptive din Banat și întocmește harta corpurilor eruptive de la Sasca, menționând aici mineralul **diegenit**, descoperit în galeria Sf.Gheorghe.

În cele trei volume ale lucrării „Lexiconul mineralogic al imperiului austriac” apărute la Viena în anii 1859, 1875, 1893, autorul **Victor L. von Zepharovich (1830-1890)**, referindu-se la Sasca Montan, citează un număr de 37 minerale, fiind când observă și asupra unor minerale antioane provenite de aici și aflate în colecțiile muzeelor din Viena, Pesta și Milano.

Date în legătură cu mineralele de la Sasca ne oferă și **Georg von Marka**, director al lucrărilor miniere de la Ocna de Fier, care în lucrarea „Câteva notițe asupra munților Banatului” (Einige Notizen über Banater Gebirge) apărute în 1869, ne aduce informații asupra minelor de la Sasca, descriind o serie de 25 minerale, dintre care: covelina, manganitul și zeoliții fibroși sunt menționate aici pentru prima dată. (CD-Tabelul 8.1.1).

În vederea stabilirii perspectivei miniere a provinciei, specialistul francez **Castel** vine în Banat și în urma cercetărilor întreprinse, publică în 1869 la Paris cartea „Memoriu asupra minelor și uzinelor metalurgice din Banat” (Mémorial sur les mines et usines métalliques du Banat), în care împarte zăcămintele de la Sasca în două grupuri, nordice și sudice, după natura minereului și după forma zăcămintului. Menționează în perimetrul dintre valea Nerei și valea Radimniului un mare număr de exploatare miniere. La Sasca Român citează minele: Maria Ana, Sveti Thomas, Anton și Nicolae, cu minereu slab argentifer, a cărui conținut în cupru era de 3%. Pe teritoriul localității Sasca Montan numește minele: Anastasia, Jacob Phillip, Lobkovitz, cu minereu având 4% cupru, abandonate în 1793 din cauza dificultăților întâmpinate în evacuarea apelor, după ce au ajuns la 40 m. sub nivelul văii ariei.

Castel consideră, ca și Marka, ca cea mai importantă mină fiind Cavalerul Sf.Gheorghe, pe care o descrie în amănunțime din punct de vedere minier și geologic. În acest sens el notează că accesul la minereu se făcea prin două galerii de coastă, Sf.Gheorghe-Zubau și Valea Morii. În galeria Sf. Gheorghe, aflată la nivel superior, au fost interceptate 11 cuiburi de minereu, cu lungimi de cca. 4 m. și grosimi de aproximativ 1,5 m., având conținuturi medii de 4-5% cupru. De la acest nivel lucrările avansau 70 m. în adâncime, iar puțul de evacuare a apelor, unde era instalată o pompă cu coloană de apă (posibil crivacul găsit aici în anul 1970), se trunde până la 99 m sub galeria Sf.Gheorghe. Lucrările din galeria Valea Morii, situată la 56 m. sub galeria Sf.Gheorghe, aveau scopul de a exploata minereul de la nivelele inferioare. Acestea au început în anul 1842 și au fost terminate în 1866.

Pe teritoriul satelor Stin și Cărbunari autorul remarcă numărul mare de lucrări miniere existente, pe care le și nominalizează, acestea fiind: Spiridon, Sf. Ștefan, Eleonora, Sabina, Joia Verde, Maria Radna, Patru Evangheliști, Rex Regius, Fortunatus, Rafael. La minereul întâlnit la aceste mine, în zona de oxidație a zăcămintului, conținutul în cupru atinge concentrații excepționale, de 15% sau chiar 35% (150-350 Kg.cupru/tona minereu). Minele, Sabina, Sf.

Ștefan, Rex Regius au fost exploatare pentru conținutul lor bogat în fier și au alimentat furnalul înalt al Uzinei de fier Valea Nerei.

În anul 1911 **Aurel Liffa (1872-1956)** publică la Viena lucrarea „Note asupra fenomenului de contact de la Oravița, Ciclova și Sasca” (Notizen über den Kontaktzug von Oravitza, Cziclovabánya și Szászkabánya - Uy Moldova), în care afirmă că eruptivul cretacic este reprezentat prin grano-diorite, descriind totodată și zonele de contact.

O hartă geologică, scara 1 : 75000, a regiunii dintre Biserica Alba, Sasca Montana și Moldova Nouă, este redactată în 1916 la Budapesta, de către geologii **Z.Schreter și G.Halvats**.

În perioada 1925-1928 geologul **D.M.C. dere** publică o serie de comunicări sub titlul „Fapte pentru a servi la descrierea mineralogică a României”, lucrări care aduc un aport considerabil la cunoașterea zonei cântului Sasca Montana, menționând pentru prima dată prezența aici a **ancheritului, aurului, manganocalcitolului și smithsonitului** (1870). De remarcat că smithonitul ($ZnCa_3$), a mai fost denumit, în 1870 și „**Szaszkait**” (Sascait).

În lucrarea „Mineralogia topografică a României” publicată în 1926, geologii **R. dulescu și Dumitrescu** fac o sinteză a răspândirii mineralelor, citând la Sasca un număr de 48 minerale. **(CD-Tabelul 8.1.1).**

Comitetul de Stat al Geologiei întocmește un program de cercetări geologice, care a avut ca urmare efectuarea la Sasca Montana a lucrărilor de prospecțiune detaliată, în perioada 1951-1962. Rezultatele acestor cercetări au fost materializate prin rapoarte geologice întocmite în anii 1955, 1956 de **Constantinoff, I. Bercia, E. Bercia, Olteanu, Teodorescu, Mateescu și în 1962 de Constantinoff și Ciocâltea**.

Mai fac cercetări și studii realizând lucrări privind petrografia și chimismul banatitelor și a zonei de contact: în 1967 **D. Giuc**, în 1976 **G. Cioflie**, în 1975 **Gheorghii**, în 1980 **Constantinoff**. În lucrarea sa „Mineralogeneza skarnelor de la Sasca Montana” (1980), geologul **Emil Constantinescu**, profesor la Universitatea de Geologie din București (președinte al României în perioada 1996-2000), face un studiu aprofundat al principalelor fenomene geologice implicate în procesul de formare a elementelor metalice din zona rocilor de contact. În acest studiu, autorul citează un număr de 73 minerale, dintre care 49 sunt noi pentru această zonă. **(CD-Tabelul 8.1.1).**

Prin lucrările de explorare efectuate de ISEM, IGEx. și IPEG Banatul Caransebe, s-au obținut date privitoare la forma și dimensiunile corpurilor de banatit, a rocilor de contact și a zonelor mineralizate. Aceste date au fost sintetizate în hărți geologice alcătuite de **Popa, Rogoz, Slabu în 1966, de Slabu, Zbarcea, Teodosiu în 1970 și de Nicu Eugeniu în 1974 și 1977²⁴⁾**.

Rezultatul acestor cercetări au determinat reluarea în anul 1973, a exploatareii zonei cântului cuprifera Sasca Montana.

24) IPEG Banat Caransebe „Raport Geologic Asupra Minereului Cuprifera de la Sasca Montana”, 1983

F.1.19 Sasca Montan , fotografie aerian (Google Earth)

Cap.2. Istoric

2.1 Urme ale activitatii umane din neolitic și până la începutul sec. al XVIII-lea

Indicii privitoare la existența și activitatea umană pe teritoriul localității datează din perioada neolitică, dovedite și prin cercetările arheologice întreprinse în anul 1981 în grottele din stâncile Colul Cătușii de pe Valea Gheorghe, în urma cărora s-au descoperit fragmente ceramice aparținând culturii Coșeni și Hallstatt¹⁾.

Istoricul A.D. Alexandrescu amintește și despre găsitura a două spade de bronz, la Bazia și Sasca Montană, datând din perioada Hallstatt. Sasca este indicată cu descoperiri hallstattiene și în lucrarea „Studii și comunicări de etnografie-istorie” apărută la Caransebeș în anul 1977. Literatura de specialitate, prin istoricii, S.Köleseri, F.Pesty, L.Marghitan, G.Popovici consideră activitatea minieră de la Sasca Montană ca datând din perioada romană, dovadă fiind descoperirea, în perioada austriacă, de vechi galerii lucrate în tehnica specifică romană, instalații miniere, unelte miniere și, opai și ulei.

F.Griselini face referiri la multitudinea urmelor de lucrări miniere vechi existente pe teritoriul oficiului minier Sasca și le apreciază ca fiind romane:

„Vorbind numai despre Banat, se susține, nu fără temei, că unele mine vechi de pe cuprinsul oficiului minier Sasca, ar fi exploatare romane, la fel după cum sunt foarte vechi și cele învecinate, de la Moldova Nouă sau Boineag. ...Românii folosiți la aceste lucrări, buni cunoscători ai înutului, au descoperit curând galerii vechi și mari halde de minereu ascunse de umbra deasă a copacilor seculari. În munții cei mai înalți, a fost descoperit deasemenea, o cantitate mare de zgură de aramă și plumb – indicii sigure că aici se vor fi aflat topitorii, cu toate că prin apropiere nu curge nici o apă care să fi putut pune în mișcare foalele și celelalte mașinării”.

Tot el semnaleză descoperirea făcută în anul 1776 „în înutul Boerilor” de lângă actualul sat Cărbunari, unde în urma unor săpături pentru găsirea de noi zone cu minereu, muncitorii au dat din întâmplare, peste o construcție cu trei cuptoare: „... un portal ducând la două încăperi construite ca două etaje: fiecare încăpere avea patru vetre de foc de formă semicirculară, cu un diametru de 5 picioare. La fiecare vatră se aflau, la mică distanță una de alta, două țevi de pământ...”²⁾

Specialiștii minierii din vremea aceea, veniți la fața locului, au cercetat și tras concluzia că respectiva construcție ar putea fi un laborator de încercare a minereurilor „Probiergaden”, probabil de origine romană.

O altă descoperire a fost făcută în anul 1884, de către muncitorii care lucrau la drumul ce lega Sasca de Moldova Nouă, aceștia găsind o mică rezervă de minereu și obiecte specifice activității lor, respectiv un fragment dintr-un ulcior de ulei, un opai și toarta ruptă, un fragment dintr-un alt opai, bucăți de minereu, cuie ruginite, toate reprezentând „dovezi că piesele respective aparținuseră unui miner profesionist, care împreună cu însoțitorii săi, se ocupau de valorificarea minereurilor de la mina Sasca”³⁾

Mai recent, în anul 1979, în cursul unei expediții arheologice întreprinse pe Valea Boitei, în

1) R.Petrovski, O.Popescu, P.Rogozea „Peșteri în jud.Cara Severin- cercetări arheologice II”, Banatica 6, 1981, pag. 432-433

2) Francesco Griselini „Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei”, prefața Costin Fenean, ed. Facla Timișoara 1984, pag. 222, 295

3) Liviu Marghitan „Banatul în lumina arheologiei”, ed. Facla, Timișoara 1979-1980, vol.II, pag 10

apropierea vechiului drum ce lega valea de zona minieră Sasca-Cărbunari, au fost scoase la iveală materiale de construcție, constând din fragmente de țigle, cărămizi, conducte ceramice, cocciopesto (mortar cu fragmente mari de cărămidă), cărămidă cu dim. 27X27X5 cm., mortar antic aparținând unei instalații de hypocaustum (în antichitate, sistem de încălzire sub dalele pavimentului), indicând prezența unei construcții romane cu dimensiuni de 35/35 mp.⁴⁾

În sprijinul vechimii romane vine și existența drumului de pe valea Cămeniș, de lângă Sasca Română, care face parte din rețeaua de drumuri secundare romane, ce legau între ele exploatarea minieră ale Banatului. Acesta se ramifică din drumul principal la Praetorium, Plugova de astăzi, îndreptându-se spre Petnic, Lupșnic, Dalboș, Valea Boiște, pentru că la locul numit Logor (germ. Lager, lagăr, loc de tabără), se întâlnește cu drumul ce venea de la Moldova Nouă, prin Moldoviș, cantonul Radimna, Valea Boiște. De aici, drumul coboară pe valea Cămeniș spre Sasca Română, unde pe anumite porțiuni se mai vede și astăzi, trecând apoi prin Socolari, Ilidia, Ciclova și întâlnindu-se la Vărdia cu drumul principal Lederata-Tibiscum.

F.2.1 și F.2.2 Drum și pod roman pe valea Cămeniș. (Foto. iulie 2007)

Istoricul Alexandru Borza susține că și drumul ce leagă opotul Nou de Sasca Română, existent pe malul Nerei, ar fi fost făcut tot de romani, fiind săpat din amonte spre aval, după cum dovedesc urmele din lăzile la tunelul dintre Vogiuș și cantonul Damian.⁵⁾

Cronicarul Nicolae Stoica de Haeg, atestă și el existența unei poteci ce venea dinspre Mehădia peste munte, iar mai apoi, pe malul Nerei, spre Sasca și Moldova, considerând-o romană sau chiar mai veche: „Aici ar fi un început nu numai pe vremea vechilor romani, dar și a grecilor, o potecă ce ducea peste munte până în apropierea satului Dalboș, lângă Mocerii, pe Nera, lângă Sasca și mina de la Moldova Nouă, mai sus și despre care se mai povestește”⁶⁾

4) O.Bozu, C.Săcarin „O expediție arheologică pe Valea Almăjului” Banatica 5, 1979, pag. 554

5) Se găsește aparținând lui Gh. Sârbu, zis Vogiuș, din Sasca Română și canton silvic, ambele situate pe Cheile Nerei, constituind totodată și puncte de reper turistic.

6) Nicolae Stoica de Haeg „Cronica Mehădiei”, editura Facla, 1984, pag. 33

Este posibil ca aprovizionarea cu unelte și alimente a sclavilor care lucrau la minele din Sasca, Ciclova, Oravi a, cât și transportul minereurilor și metalelor, să se fi făcut cu plute pe râul Nera, care la acea vreme avea un debit cu mult mai mare decât în prezent. Drumul pe malul Nerei ar fi putut servi și în interes militar, facilitând patrularea soldaților, ce asigurau paza transporturilor de mărfuri și oameni.

După retragerea romană la sud de Dunare, 271-274 d.C. și pericolul apărut prin invazia popoarelor migratoare, sec.IV-VII d.C. (goți, barbari, heruli, pecenegi, slavi), activitățile miniere au fost abandonate, iar populația s-a retras în zonele mai greu accesibile, pentru a se pune la adăpost din fața năvălitorilor. În această perioadă au apărut primele organizații statale, respectiv cnezatele sau voievodatele, din nevoia comunităților de a se organiza în vederea apărării, de rezolvare a problemelor sociale și a schimburilor de mărfuri.

În jurul anului 896, maghiarii veniți din Asia se așază în Câmpia Panoniei și încep incursiunile spre Europa Centrală, dar sunt învinși în anul 955, la Lechfeld, de Otto cel Mare (912-973). Ei se creează sub conducătorii lor Geza (940-997) și Ștefan cel Sfânt (997-1038). Pe la anul 1000 invadează Transilvania și Banatul, pe care le înglobează în regatul ungar, păstrându-le însă organizarea politică și administrativă autonomă. În Banat, ei au avut de înfruntat oastea voevodului Glad și apoi pe nepotul său Achum, pe care îi înving cu mare greutate, după cum ne informează autorul anonim al cronicii *Gesta Hungarorum* (Despre faptele ungarilor).

Din punct de vedere administrativ, maghiarii au împărțit Banatul în opt districte, conduse de un comite sau castelan. Obiectivele sale, sau cnezatele, aveau ca autoritate cnezul sau chinezul, ale cărui sarcini erau acelea de a aduna dările și a le preda autorităților, de a conduce treburile obștei pe timp de pace și război, dar și de a judeca cauzele marelui; drept plată, cnezul primea în folosință două sesii⁷⁾ de pământ. Populația plătea impozitele după numărul și mărimea porților de la casă și nu după numărul persoanelor ori familiilor. Se mai plătea, dijma către biserică, numai catolicilor și se mai prestau zile de muncă obligatorie, robota, către nobilul local. Ungurii reiau exploatarea minieră bănească, de la ei parvenindu-ne primele informații privitoare la minele Seca, Ciclova, Sasca și Oravi.

După invazia mongolilor, din anul 1241 și ciuma care a bântuit Banatul și Transilvania, în anii 1349-1350, un nou pericol se ivește la sud de Dunăre, turcii, care după ce înving la Mohacs în 1526, armata maghiară a regelui Ladislau, intră în Banat și ocupă în 1552 Timișoara, transformând regiunea în pașalâc turcesc. Banatul de Severin devine pașalâc abia în 1658.

Turcii, din nevoia de metale, redeschid minele abandonate de maghiari, aducând mână de lucru din vechile zone miniere ale Olteniei, cum sunt: Baia de Aram, Baia de Fier, Baia Ieși și specialiști în minieră din Europa Centrală. F.Griselini ne informează că și elc minele bănești de aur și aram, folosite de romani, au fost exploatare de turci.

Ipoteza venirii oltenilor în Banat, în această perioadă, este susținută de cronicarul Nicolae Tincu Velia (1816-1867) și de scriitorul Damian Izverniceanu (1883-1935), ultimul afirmând că:

7) Sesie, suprafață de pământ arabil cu mărime variabilă, în funcție de mărimea hotărului comunei, ajungând până la 30 juguri. 1 juguri = 0,575 ha.

„Oltenii, judecând după întemeierea satelor, după portul lor, n-au venit totodată, formarea primului roșu a luat naștere pe la 1646, pe timpul ocupației turcești și s-au așezat în localitățile unde erau mine vechi. Din acest an au sosit mereu în decursul timpului și ceilalți întemeind sate noi”

Nicolae Tincu Velia apreciază chiar și numărul imigranților ca fiind de 13.000, aceștia venind din Oltenia între 1641-1646, din cauza vremurilor grele. Ei au lucrat aici ca tăietori de lemne, crucuri, crbunari și chiar mineri. O parte din cei veniți s-au așezat și pe teritoriul actualului sat Sasca Română, pe malul râului Nera, unde condițiile de viață erau prielnice, iar minele și pârurile se găseau în apropiere. În conscripția făcută de venetianul Luigi Marsigli ⁸⁾ în 1690, satul apare cu 28 de case locuite de valahi, aceasta fiind probabil prima așezare înființată de olteni în Banat. „Venirea acestora nu a fost sporadică și au venit în mase de 3-4000 de suflete” ne spune și istoricul orăvean Simeon Samson Moldovan (Sim. Sam Moldovan).

Sub ocupația turcească situația populației din Banat nu a fost deloc ușoară, însă fapt pozitiv, stăpânirea lor a însemnat oprirea procesului de deznaționalizare. Turcii nu s-au amestecat în problemele religioase ale locuitorilor și nu au recunoscut diferențierile sociale existente anterior, mulțumindu-se numai să încaseze dările. În anul 1695, printr-un firman emis de Înalta Poartă, se recunoaște chiar dreptul de proprietate asupra pământului lucrat de țărani, îmbunătățindu-le acestora, într-o oarecare măsură, viața.

Referitor la organizarea administrativă a Banatului la acea vreme, F. Marsigli ne informează că, provincia era împărțită în 16 districte (după anexarea în 1658 a Banatului de Severin) subordonate pașalâcului de la Timișoara. Mai multe sate formau un district, care era condus de un beșic ajutat de un cadiv (judecător) și de alți funcționari mai mici. Sângeacul era o unitate superioară formată din 3-4 districte, fiind supus direct pașalâcului. Localitățile fostului district Ilidia au aparținut, o parte sângeacului de la Timișoara și alta sângeacului Moldova Nouă. Impozitul era plătit după numărul de cori (sau fumuri) existente la o casă, neînțelegându-se nici turcii cont de numărul de persoane, s-au familii, care o locuiau. Ca și înainte de ocupația otomană, cneazul era autoritatea principală în sat, el strângea dările și judeca diferitele pricini ivite între localnici.

Înaintarea armatei otomane spre centrul Europei este oprită la porțile Vienei în 1683, după intrarea în război a polonilor. Urmează alte înfrângeri în bătăliile de la Buda 1686, Mohac 1687, Salankemen 1691, Zenta 1697, încheiate prin semnarea Tratatului de la Karlowitz (Serbia), în urma căruia Imperiul Habsburgic obține stăpânirea asupra Croației, Sloveniei, Ungariei și Transilvaniei. Banatul avea să rămână sub dominație otomană până în 1716, când în urma bătăliei din 5 august de la Petrovaradin (Serbia), trupele imperiale austriece conduse de prințul Eugen de Savoia (1663-1736), înfrâng oastea otomană, care se retrage la sud de Dunăre.

Cronicarul Nic. Stoica de Haeg, în lucrarea sa „Cronica Banatului” descrie retragerea turcilor din părțile Orăvești și Sascăi, spre țara Almăjului – Mehădiei, ca și alungarea lor din toate înăturile Banatului de către oastea prințului Eugen de Savoia, dar și de localnicii, care au avut

8) Luigi Ferdinando Marsigli „Descriptio Districtum” lucrare scrisă în urma călătoriilor pe care acesta le face în Banat în anii 1682, 1690, 1700

de suferit din cauza lor : „Turcii din districtul Oravi ei, **Saschii**, ce erau prin sate spahii, suba a, gazde, peste câr a muntelui St ncilovii, c tre Mehadia, fugea îns unii cunoscu i r u au p it, c români din satele de supt munte înainte sus le-au ie it, în valea Rea, acerându-i (na.pândindu-i) i-au sprijinit (na.oprit) i-au jefuit, nu numai c i-au. b tut, ci i-au i omorât...Ci Eughen (na.Eugen de Savoya) tot s inea în corejie i pre turci i pre t tari ce cu trupa pre la Caransebe , Lugo , prin Banat, încoaci , încolo pri la **Sasca** sco ându-i, Banatul cur ii”.

La p r sirea Banatului otomanii au f cut mari distrugerii, au pustiit satele luând în robie b rba i, femei i copii, au distrus mine i instala ii, retragându-se apoi peste Dun re.

F.2.3 Prin ul Eugen de Savoya-Carignan (1663-1736), unul dintre cei mai str luci i conduc tori ai armatei Imperiului Romano-German. Îving tor la Zenta, Petrovaradin i eliberator al Timi oarei. Lui se datoreaz în mare m sur afirmarea Austriei ca mare putere militar .

2.2 Perioada 1717 –1848, domina ie austriac i maghiar

Dup victoria din 1716, a armatei imperiale austriece conduse de feldmare alul prin Eugen de Savoya, asupra turcilor, se încheie în 1718, Pacea de la Passarowitz (Pojareva , localitate în Serbia), prin care Imperiul Otoman recunoa te dreptul de st pânire al Austriei asupra Banatului, Olteniei de Sud i a cet ilor situate la sud de Dun re.

La propunerea Consiliului Aulic de R zboi i aprobat de împ ratul Carol al VI-lea, Banatul nu a fost retrocedat Ungariei, ci a fost anexat ca domeniu al coroanei Habsburgice; controlul administra iei inutului îi va reveni Comisiei Comune a Consiliului de R zboi i a Camerei Aulice de la Viena 9)

Prin ul Eugen de Savoya îl nume te comandant militar i administrativ al Banatului pe generalul Claudius Florimund de Mercy (1666-1734), om viteaz, integru i bun organizator, func ie care a ocupat-o în perioada 1716 –1734.10) Printre primele m suri luate de el în noua calitate, au fost: întocmirea unei comscrip ii în 1717 cu complet ri în 1720, ridicarea topo-grafic a Banatului, în perioada 1723-1725, cu întocmirea unei h r i i împ r irea administrativ a inutului în 11 districte, plus Clisura Dun rii, ca desp r mânt aparte. El întreprinde o vast ac iune de cercetare i valorificare a importantelor bog ii minerale pe care le de inea provincia, acordând o aten ie deosebit minieritului i metalurgiei.

În conscrip ia realizat de Cl. Fl. de Mercy în 1717, apare pentru prima dat men ionat localitatea Sasca Montana, ca având 11 case 11) locuite de valahi i apar inând districtului Biserica Alb , aceasta constituind i prima atestare documentar a localit ii. La acest num r toare nu mai este men ionat Sasca Român , ci o a ezare cu numele de Ianska, situat aproximativ pe acela i amplasament (probabil o eroare de transcriere) i care avea 28 de case, tot atâtea câte notase i L.Marsigli în 1690.

B trânii din Sasca Român spun c vechea vatr a satului ar fi fost situat la locul numit Nig i, aflat în sud-estul actualei a ez ri, de pe dealul Omece. Posibil ca oltenii veni i aici înc din sec.al XVII-lea, adu i de turci la exploatarile miniere, s se fi a ezat, la început, pe malul râului Nera, loc primitor i favorabil condi iilor de via , iar mai apoi, în preajma anului 1717, parte dintre ei, s se fi mutat peste deal, în apropierea minelor redeschise de austrieci. În locul oltenilor str muta i, au venit b tina ii de pe dealul Omece, astfel ca existen a satului a fost continuat .

Oltenii au întemeiat, împreun cu coloni tii germani, care au început s vin în anii urm tori, colonia minier Saska Werke (germ. Mina Sasca), care avea s ia în curând propor iile unei a ez ri miniere aflat în plin desvoltare. În vederea realiz rii ac iunii de reconstruc ie a

9) Banatul nu a fost ar de coroan (Kronland). Acest concept avea s fie introdus abia dup prima constitu ie imperial din 4.03 1849 de la Olmütz

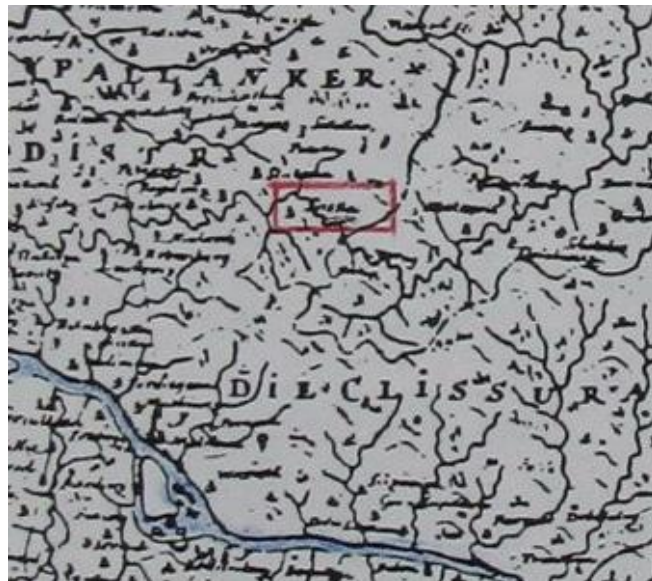
10) Cl.Fl.de Mercy d'Argenteau, feldmare al imperial, a murit în b t lia de la Crocetta (Parma) la 29 iul.1734. A fost înmormântat în catedrala de la Reggia Emilia, Italia.

11) Iosif St nil , op.cit., pag.170 i Sim. Sam. Moldovan „Jude ul Cara i Ora ul Oravi a” tip.I.Kaden, Oravi a, 1933, pag.42

Banatului, s-a început o vastă opera iune de colonizare a zonei montane, aducându-se speciali ti în minierit i metalurgie din inuturile austriece, Tirol, Steier, Carintia, din comitatul slovac Zips, din Bohemia i Saxonia. Din zonele muntoase ale jude elor Mehedin i, Gorj i Vâlcea a fost adus mân de lucru pentru c rbun rit (boc erit), stânjenerit (t iatul i stivuitul lemnului în p dure), c r u it i minierit. Nou veni ii pe aceste meleaguri „valahi i germani, au început o munc sus inut i organizat de refacere a minelor i instala iilor distruse de turci la retragerea lor din Banat, de ridicare a caselor de locuit. Sub guvernarea lui Mercy se amenajeaz drumuri noi i se refac cele deja existente, principalele artere fiind prev zute cu sta ii de po t . Nicolae Stoica de Ha eg men ioneaz în acest sens urm toarele:

„Mer i i pr st muntele St ncilovii drum, comunica ie Mehadii cu **Bergvercu-Sasca** (n.a. Mina Sasca) deschisa i nu numai în districte case pentru beamt ri (n.a. func ionari) caserne, po te ce i bergverche lucra i deschidea.”

Dup cum reiese i din cele amintite de cronicar, drumul de la Sasca la St ncilova - opotul Nou a fost realizat pe timpul guvern rii lui Mercy.

F.2.4 Claudius Florimund de Mercy d'Argenteau (1666-1734), Comandant militar i administrativ al Banatului între 1716-173.

F.2.5 Detaliu din harta lui Eugen de Savoya, 1723 – 1725, în care apare i „Saska”

Coloni tii sosi i în Banat au fost repartiza i la minele nou deschise din Oravi a, Ciclova i Sasca. La 8 septembrie 1719 un num r de 13 austrieci din Tirol au venit prin portul Bazia , fiind repartiza i la Ciclova i Sasca,¹²⁾ ; ei au fost astfel primii germani stabili i aici. Un nou grup, mai numeros, num rând 456 de persoane, venite tot din Tirol, sose te la 22 iunie 1722, fiind repartizate la Ciclova, Sasca i Oravi a. Urmeaz , în continuare, noi grupuri, mai mari sau mai mici, de germani, olteni i de alte nationalit i, care vin pe aceste meleaguri, fapt consemnat de acela i cronicar: „apoi abea pr la an 1730 urmeaz colonii, întâi ne m ii, italienii, spaniolii în Banat venir .... i aicea lâng **Sasca** i Oravi a de-a lucra adus ”

12) Iosif St nil , op. cit., pag. 59

Toți acești coloniști, olteni, germani, italieni, veniți la Mina Sasca, au întemeiat localitatea și au făcut ca în deceniile următoare aceasta să cunoască o remarcabilă dezvoltare economică.

Împăratul Carol al VI-lea extinde și asupra minierilor din zona montanistică bănăneană, privilegiile Legii Maximiliene din 1573, reînnoite în 1727, prin care se acordau facilități minerilor stabili aici la clădirea de locuințe, biserici, școli.

Din punct de vedere administrativ, localitățile bănănele aveau în fruntea lor tot un primar sau chinez (denumire venită de la cea a vechiului conducător, voevod sau cneaz), mai multe sate formau o comună, conduse de un oberprimar, iar mai multe comune alcătuiau un district, care avea în frunte un fervalter (germ. Verwalter - administrator).

Inițial, primarul nu era plătit pentru activitatea sa, beneficiind doar de unele facilități, dar în timp, constatându-se că rezultatele nu erau multumitoare, s-a luat decizia de a li se atribui un salariu. Astfel, la 1724 un primar primea 120 de florini (1 florin = 60 de creuzer/cristi ari); la aceeași dată 1 kg. de carne de vită costa 3 cr., o bucie de grâu făcea 60 cr., iar o vacă cu vitel, 4 florini.

În perioada anilor 1717-1738 a avut loc o intensă acțiune de emigrare a populației din țara Românească spre Banat, dar și în sens invers, cauzată fiind de situațiile politice și economice mereu schimbătoare. Prizonierii luați de turci la prăsierea Banatului, s-au întors la casele lor, dar și cei nemulumiți de stăpânirea austriacă trec în Oltenia, în speranța unei vieți mai bune și unde legile turcești erau mai permissive. În documentul Rotulus, din 13 iunie 1738, este menționat faptul că la topitoriile din Radimna (vale situată în apropierea actualului sat Cărbunari) erau aduși, sub pază turcească, lucrători din țara Românească. Se presupune că aceștia erau prizonierii luați de otomani la prăsierea Banatului în 1717, care își răscumpărau libertatea prin muncă. Topitoriile de acolo dateau, probabil, din secolul al XVII-lea, fiind construite de turci.

Topitoriile au mai existat și pe valea Bolborosușii la locul numit Carolina, din imediata vecinătate a satelor tințari și Cărbunari, locuri unde se mai vedea astăzi „urii” mari rezultați din procesul de topire al minereurilor în cuptoare, ale căror suflante erau acționate probabil, de forță animală sau umană, deoarece apa micului pârâu era insuficientă. Ulterior topitoriile s-au mutat mai în aval, pe valea pârâului Radimna, a cărui debit mai mare putea satisface necesarul de apă pentru acționarea instalațiilor.

Activitatea economică în zonă continuă să se intensifice, dar când munca începuse să dea rezultate, se declanșează războiul turco-austriaco-rusesc din anii 1737-1739, în care Banatul devine teatru de război. Profitând de conflictul armat, populația română din țara Almajului, nemulțumită de stăpânirea habsburgică, se alătură turcilor. În aceste condiții, administrația minelor evacuează minele și instalațiile metalurgice de la Moldova Nouă și iau măsuri pentru a asigura securitatea celor de la Oravița, Ciclova și Sasca. Paza minelor de la Sasca este încredințată maestrului miner Bartholome Ludwig Hechengarten, iar cea a drumului dinspre Almaj-Depresiunea Bozovici, ocupat de turci, este atribuită la sfârșitul lunii mai 1738, maestrului miner Hartensfels, cu sarcina de-a observa și împiedeca, pe cât posibil, o invazie a turcilor și asupra țărilor răsăritice.

Cu toate măsurile luate, turcii invadează zona, localitățile montane, Moldova Nouă, Oravița, Ciclova, Dognecea și Bocșa au fost devastate și jefuite, iar instalațiile industriale distruse. Nu același lucru s-a întâmplat la Sasca, care datorită spiritului organizatoric și vitejiei maestrului miner Bartholome Ludwig Hechengarten și a minerilor de aici, care au reușit să apere și să salveze de la distrugere localitatea și minele. Pentru meritele sale, maestrul a fost ridicat, de către împăratul Franz Stefan, soțul Mariei Theresia, la rangul de cavaler al Sfântului Imperiu Romano-German și decorat cu ordinul Sf. Ștefan.

Amintirea baronului, titlu sub care era cunoscut B.L.von Hechengarten la Sasca, s-a perpetuat până în zilele noastre sub forma unei legende și a unui toponim pe valea văii, **Mormântul Baronului**.¹³⁾ Minele de la Moldova Nouă au fost conduse atunci, de același brav maestru miner, al cărui titlu nobiliar de „Baron”, îl poartă și astăzi cartierul, a căzut pe versantul dealului din apropierea minelor, locuit în majoritate de mineri. **(C.3.6)**

Alături de turci, la acest război, participă și mulți bătănieni nemulțumi de dările mari și multiplele obligații la care erau impuși de austrieci. La nenorocirile războiului se adaugă și epidemia de cium, foamete și un cutremur de pământ, care au pustiit regiunea în acești ani. În 1739 austriecii îi alungă pe turci, iar prin Pacea de la Belgrad (18 sept.1839), reiau stăpânirea asupra cetăților de pe malul drept al Dunării, însă pierd județele din vestul Olteniei, punându-se de acum granițe între românii din Banat și cei din Oltenia.

După război, cei care au luptat alături de turci, de teama represaliilor, părăsesc întru odată cu aceștia, refugiindu-se în Oltenia sau la sud de Dunăre. Și populația germană a avut de suferit în acest conflict, mulți nemici au fost omorâți ori luați în sclavie de turci, însă cei care au scăpat cu viață, au părăsit pentru totdeauna aceste locuri, după cum relatează același Nic.St.de Haeg:

„Ne mîrii cei de Meri în Banat aduși nu numai dela Oravița, Bergwerche Sasca, Oravița, Potoc, Macovița, Petrila, Bogodini, Biserica Alba, Cudri, Vere și alte locuri din Banat se duseră ...,

În vederea asigurării securității minelor și a uzinelor metalurgice, autoritățile miniere emit în 1748 o ordonanță privind paza militară și un control polițienesc sever la granița cu turcii. După terminarea războiului, se reface minele și instalațiile metalurgice astfel că activitatea economică se intensifică din nou. În vederea instruirii unui personal tot mai numeros, în 1741 se înființează la Sasca o școală montanistică, unde angajații aveau prilejul să se califice în diverse meserii specifice activității miniere.

După decesul lui Carol al VI-lea, pe tron se urcă fiica sa, Maria Theresia (1740 – 1780), care întreprinde măsuri ample pentru impulsivizarea economiei bănești în special a mineritului. În anul 1741 se reînnoiesc prevederile legii maximiliene și se iau măsuri în scopul ușurării situației nașterii din imperiu.

13) Bartholome Ludwig von Hechengarten nu a murit la Sasca, ci la Windschacht, în Tirol, la 18 dec. 1773, unde a și fost înmormântat. (Dr.Iuliu Galfy „Echo der Vortragsreihe, nr.4/2004, pag. 76-79)

F.2.6 Împărăteasa Maria Theresia (1740-1780)

F.2.7 Împăratul Josef al II-lea (1780-1790)

În vederea extragerii cuprului din minereuri, la Sasca se ridică în anii 1747 și 1749 două topitorii cu câte patru cuptoare fiecare. Cei veniți aici, din ce în ce mai numeroși, încep să se organizeze construindu-și case și drumuri, pentru că în deceniile următoare să-și ridice biserici, coli, spital, în parte ajutați de administrația minelor.

Parohia romano-catolică se înființează în 1750, iar în 1751 se termină construcția bisericii catolice situată în partea de sus a localității, în apropierea topitoriei Maximilian.¹⁴⁾

F.2.8 Biserica romano-catolică (1751) și casa parohială (1740). (Colecția V. Tăutu)

Situata în populația din Banat, sub administrație austriacă, devine mai prosperă, fapt ce atrage aici noi emigranți, mulți dintre ei fiind dintre cei plecați cu turcii, ori luați prizonieri în războiul

14) Mitropolia Banatului, Revista oficială a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeului și a Episcopiei Aradului nr. 4-6, anul XIV, Editura Mitropoliei Banatului, 1964, pag. 238 și Pesty Fr. Krassó Vármegye története, II, pag. 198

din 1737 –1739. În perioada 1751-1753 aceștia vin în număr tot mai mare din Oltenia, aflat sub dominație turcească și sunt repartizați de autorități printre bătăni, beneficiind de scutire de impozit pe o durată de trei ani. Deoarece în Turcia acelor vremuri bântuiau o mulțime de boli molipsitoare, nou sosiții erau înuși în carantină, pe timpul creșterii primeau un ajutor bănesc, 3 crei ari pe zi pentru un adult și de 1½ crei ari pe zi pentru un copil.

Conform unui ordin imperial din 27 sept.1751, administrația militară a Banatului se transformă în administrație civilă sau camerală. Zona montană, din care făcea parte și Sasca, rămâne pe mai departe în administrația capitanatului montanistic de la Oravița, separat de cea camerală.

În vederea apărării granițelor de incursiunile turcești și de atacurile bandelor de tâlhari, deosebit de frecvente în acele vremuri, la 23 oct.1751 se înființează, în localitățile de pe linia Dunării, regimentele grănicerești organizate în așa numitele confinii militare. 15) Pentru serviciile depuse, locuitorii satelor grănicerești beneficiau de o serie de avantaje, cum erau: eliberarea din starea de iobăgie, primirea unei sesii de pământ de 30 de juguri, scutirea de robot și acordarea unei solde.

F.2.9 Grani a militară Banăeană între 1742 – 1872, (foto. NET, 2009)

În anul 1754 la Sasca intră în funcțiune o nouă topografie, denumită Josef, după numele fiului cel mare al Mariei Theresia, amplasată în apropierea Nerei, posibil cu instalațiile aduse de la topografia Johann din valea Radimnei, dezafectată. Amploarea luată de exploatarea minereurilor, atrage în localitate noi emigranți, cu meserii și ocupații specifice perioadei de începuturi. Alături, câteva nume de persoane și profesii care se practicau la Sasca în a doua jumătate a secolului.

15) Regimentele de grăniceri bănăeni au intrat în funcțiune în anul 1767 și au fost desființate în anul 1872

al XVIII-lea: învățător Johann Göttinger (1762), instructori școlari, Franz Steineck (1767) și Johann Pfendler (1779), paracliser Philip Fleischhacher (1764), infirmier Elisabeth Haselberger (1767), poezist Johann Weiss (1774), grefier Kaspar Hueber (1758), jurat Reter Köszler (1765), locotenent major N.N. Mayerberg (1770), moșar Georg Friedrich (1755), fierar Franz Berger (1762), brutar Lorenz Pöckler (1762), etc.¹⁶⁾

În anul 1760 iau ființă în localitățile industriale din zona montanistică benesiană, organizațiile de ajutor social „Bruderlade” (Lada frației), apărute în arhivele vestice încă de la 1727, care urma să asigure angajaților și urmașilor acestora, ajutoare de boală, de invaliditate și pensii. Membrii asociației aveau datoria să plătească lunar o cotizație, iar concesionarul era obligat să participe la fondul casei de asigurare cu jumătate din sumă. La Sasca, agenții ai Bruderlade sunt amintiți, Ludwig Eysenhauer (1775) și Bernhard Edinger (1769), secretari fiind, Andreas Aigler (1769) și Franz Raymann (1776)¹⁷⁾.

În deceniile următoare românii și germanii vor face, ca prin munca lor, localitatea să se extindă și să prospere. În apropierea minelor și administrației s-au așezat germanii, iar de la mijlocul vechii spre Nera și valea Seac, și-au ridicat micile case, valahii. În felul acesta localitatea capătă, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, aproximativ înfrântă în zona pe care o are astăzi, devenind un veritabil oraș industrial. Numărul locuitorilor din acea perioadă nu este cunoscut, se știe doar că germanii erau, în anul 1766, în număr de 739 persoane, iar în 1777 de 733. Mulțimea valahilor face ca la 1770 aceștia să-și ridice biserică proprie, de rit ortodox, botezată cu numele sfinților Petru și Pavel, situată la intrare în localitate, pe malul râului Nera. 18)

F.2.10 și F.2.11 Sasca Montan, biserică ortodoxă și interior, cu preotul Ioan Murgu. Ilustrate cca 1900 (Colecția V. Tăutu)

16) Ferdinand Peternell, op.cit.lucrare în manuscris

17) Idem

18) Mitropolia Banatului, op.cit. pag. 238 și Cornean, N. Monografia Eparhiei Caransebeului, Caransebe 1940, pag. 520

Ca urmare a unor acuzații de corupție și nerespectare a legilor de către administratorii imperiali, Maria Theresia trimite spre verificare la fața locului, pe fiul ei Josef al II-lea, co-regent, care face trei călătorii în Banat în anii, 1768, 1770 și 1773. La cea de-a treia călătorie vizitează și sudul Banatului. Pleacă la 10 mai 1773 din Arad, trece prin Timișoara, Jebel, Berzovia, Bocșa, Cuvin, Biserica Albă, Ciuchici, Sasca, străbate apoi țara Almăjului până la Mehădia. La 17 mai, ajuns la Sasca, vizitează instalațiile miniere și metalurgice informându-se despre situația celor ce lucrau aici și despre starea pârurilor, distruse de tăierile excesive pentru producerea mangalului folosit în topitorii, notându-și cele văzute: „Am plecat dimineața la 6,30 din Biserica Albă și am mers către lăcașul de la Slatina prin Sasca, unde se afla minele de aramă. Am văzut acolo trei topitorii. Câștigul anual, scăzând cheltuielile, este de 108000 până la 110000 de florini”

El denumește și proprietarii minelor de aici ca fiind, von Brandenburg, Boir și contesa de Colovrat, iar în legătură cu situația pârurilor de aici face următoarea remarcă: „Pârurile, care au fost ruinate și tăiate în așa hal au rămas regiuni însemnate fără un singur copac măcar, fuseseră odată foarte frumoase. De aceea butucii înalți de numai 4 picioare, au fost tăiați. Mii de copaci putrezesc. Cauza este starea nenorocită a minelor. Lemnul necesar construirii galeriilor, se taie chiar vara folosind adesea câte o bucie dintr-o tulpină întreagă. La aceasta se adaugă și cărbunii împurtași în toată pârura care au și ei multe vite „

În legătură cu viața muncitorilor notează: „Munca în mine este oarecum anevoioasă...ei nu au mâini, se lucrează în galerii...oamenii se plâng că nu pot să capete nimic, nici măcar legume”....

Ca o afirmare a situației pârurilor din interiorul Sasca, constatat de împărat, vine și un raport, din anul 1770, al Oficiului Minier Sasca, care notifică: „Starea proastă a pârurilor se datorează tăierilor de lemn necesare preparării cărbunelui folosit în topitorii, furtului de lemn și numărului mare de animale care umblă prin pâruri și împiedică creșterea puieților „...Raportul indică și numărul animalelor, ca fiind următorul: „556 cai, 120 boi, 294 vaci, 82 viței, 11 oi, 124 porci, în total 1187 buci de vite și la revizia silvică s-au mai găsit 174 mai mult, fără a mai socoti și caprele”.

Date semnificative asupra realităților bune din a doua jumătate a secolului XVIII-lea ni le furnizează și eruditul venețian Francesco Grisellini (1717 -1784), care în urma unei călătorii întreprinse în Banat între anii 1774-1777, publică lucrarea „Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișan” apărută în 1779 la Milano. În peregrinările sale vizitează la sfârșitul anului 1776 (?) „orașul minier Sasca Montan”, venind dinspre Moldova Nouă. La începutul capitoului al IX-lea descrie frumusețea și pitorescul împrejurimilor, fiind aprecieri asupra caselor locuite de germani și de valahi: „Nu pot socoti decât ca foarte anevoios drumul care duce de la Moldova la Sasca. Mai întâi trebuie treci munții înalți, spre a ajunge după trei ore de drum la Radimna,¹⁹⁾ unde se ridică, în mijlocul pârurii, o topitorie, la care sunt aduse minereurile extrase în minele cele mai apropiate ale districtului minier Sasca. Apoi trecând peste alți munți...se ajunge după o oră de drum în valea în care este așezat orașul minier Sasca.” Grisellini cercetează și minele de aici estimând vechimea lor, ca fiind românești. Menționează o serie de mine, mai vechi și mai noi, fiind observări asupra minereului de aramă, a bogăției și varietății mineralelor întâlnite și a rentabilității minelor și topitoriilor

Din cauza dărilor mari impuse populației din Banat de către consorțiul bancar venețian, curtea de la Viena îi arendase domeniul bunănean pe perioada 1759 -1763 și al războiului austriac – prusac din

19) Conform cu descrierea lui Grisellini, topitoria din Valea Radimnei era în funcție la trecerea lui pe aici; unii autori afirmă că aceasta a fost închisă la 1750, iar utilajele aduse la Sasca.

1756 – 1763, mulțimi de bandiți fugite peste Dunăre, ori în Oltenia. Instabilitatea vremurilor a făcut ca în munții Banatului și pe clisura Dunării să acționeze bande de tâlhari și cete de haiduci, motiv pentru care Maria Theresia reorganizează granița militară înființând trei regimente, regimentul nr. 12 cu comandamentul la Pancevo (azi în Serbia), regimentul nr.13 Valahio-Iliric cu comandamentul la Caransebeș și regimentul nr.14 la Biserica Albă. Sasca, aflându-se în zona de graniță, făcea parte din regimentul nr.14 de la Biserica Albă, sediul grupei de grăniceri aflându-se în casa cu nr.175²⁰⁾. Cu toate măsurile severe luate, în pârurile din zona minieră Oravița-Moldova-Sasca, în anul 1752, erau semnalați 10 lotrii, printre care și un fost miner pe nume Iovan Jianu, care au jefuit casa unui funcționar montanistic din Sasca.

În ce privește nesiguranța drumurilor și a locuitorilor, călășii de bande de hoști ce hălăduiau prin această parte a Banatului și Nic.St.de Haeg relatează următoarea întâmplare petrecută în anul 1778 : „O bandă de 16 lotrii, hoști, tâlhari hălmăgeni, pogonicești, timișeni, doi hărmbași; 4 ani poteri mari prin munți, pâruri trpad și nu-i afla. Cari multe rețele făcea în Banat, în Ardeal, în țara Rumânească. Ei fărde veste în Sasca Nemeseș la doctoru vestit noaptea intrând toată avuția, bani, scumpt și au luat și s-au dus. Aici fiind o companie de unguri, cu toți nemăgari și rumâni armași, au alergat pre toți și-au aflat” Autorul amintește întâmplarea și în „Cronica Mehădiei și a Băliilor Herculane”, de asta dată făcându-ne cunoscut și numele doctorului jefuit de tâlhari : „...căpe doctorul Hoffman din Sasca nu numai că l-au jefuit, ci l-au și tăiat.”

Griselini remarcă și el (op.cit.pag.176) acest fenomen al lotriei, atât de răspândit în înutul muntos al Banatului : „Astfel de lotrii îndrăznești băntuiesc mai ales în înutul de munte...care desparte Banatul de partea de apus a țării Românești, anume în districtele Mehădiei și Caransebeșului, de unde și se extind incursiunile până la Moldova, Sasca, Oravița, Dognecea, și Bocșa. De la satele din această regiune sunt prevăzute cu pichete ale cordonului militar de graniță, totuși drumurile rămân foarte nesigure, mai ales când tufulurile au înfrunzit, oferind lotrilor o ascunză toată din care pot ataca pe neașteptate călătorul...Fiecare dintre aceste cete de lotrii și are căpetenia sa, numită harambaș, căreia ceilalți îi dau ascultare. Ei sunt înarmați cu săbii, carabine, pistoale, hangere turcești...Pedepsele aplicate de obicei lotrilor, atunci când ajung pe mână justă, sunt sfârșirea cu clești înroșiți în foc, frângerea cu roata și spânzurătoarea.”

O listă a nobililor din districtele Bekeși și Caraș, adunată pentru a găsi o soluție de prindere a numărului tot mai mare de tâlhari, arată că la 1770, în 28 de sate din aceste districte erau 56 de lotrii, care trebuiau urmăriți și prinși.²¹⁾

Documente otomane indicau și ele ca zone haiducești, pârurile de neptruns din înutul Caransebeș - Sasca, care deveniseră în sec. al XVII-lea o vatră renumită de lotrii, favorizat fiind și de hotarele instabile din această parte a țării.

Circulația călătorilor se făcea la vremea aceea cu poștalionul, Sasca fiind situată pe ruta Biserica Albă – Mehădia, tronson care avea în total șapte stații. Traseul poștalionului, care venea dinspre Biserica Albă și Slatina Nera, trecea prin Sasca Română urmând spre Logor, pe vechiul drum roman, apoi prin opot, până la următoarea stație de poștalion, care era la Dalboe²²⁾.

20) Ferdinand Peternel, op.cit.lucrare în manuscris

21) Iosif Stănilă, op.cit., pag. 39

22) J.J.Ehrler „Banatul de la origini până acum - 1774”ed.Facla, Timișoara, 1982, pag.161

Ca urmare a decretului din 27 iulie 1764 și a ordinului din 22 iulie 1766, emise de Maria Theresia, care prevedeau ca în fiecare comună să se ridice coală și să se pună învârtor, la Sasca se înființează în anul 1778, prima coală organizată cu predare în limba germană.

În urma presiunilor făcute de nobilii maghiari, Maria Theresia cedează în anul 1779 Banatul, anexat Ungariei, aceasta împărțindu-l în trei comitate: Caraș cu sediul la Lugoj, Timiș cu reședința la Timișoara și Torontal cu capitala la Becicherecul Mare. Clisura Dunării, ca zonă militară și localitățile montanistice, rămân în continuare sub administrație austriacă până în 1872.

În 1780 se introduce și în Banat, Urbariul Therzian, a căror numitele condiții funciare, care reprezentau un inventar al moștenirilor și impozitelor pe terenuri, ele funcționând în Ungaria încă din 1767. În același an, moare Maria Theresia, urmându-i la tron fiul ei Josef al II-lea. Acesta dă o serie de legi în scopul unirii situației populațiilor sârbe, cum au fost: „Legea de desființare a iobăgiei” (1785), „Edictul de toleranță a confesiunilor” (1782), legi care nu și-au atins scopul și nu au mai fost aplicate după moartea sa, în 1790.

Populația Banatului număra 565.000 de locuitori la recensământul din 1784.

Avântul economic și prosperitatea localităților bune sunt întrerupte de năvălirea turcilor din anii 1788–1789, când, cu toată împotrivirea opusă de armata și localnicii, otomanii distrug topitoriile și devastează minele de la Oravița, Ciclova și Sasca.

Teatrul opera iunilor militare a fost înutul Carașului, dintre Moldova Nouă, Mehădia și Oravița, în săminele și instalațiile de la Sasca au avut cel mai mult de suferit, fiind aproape în întregime distruse. Participând direct la aceste evenimente în calitate de preot, același neobosit cronicar, Nic. St. de Haeg, notează:

„Pre noi prin **Sasca** îndrăgite, de-asupra Socolari, la cetatea Custura Păsit, pre Beiu. De-acolo, după câteva zile, în Poenile Beiuului, ca să părăsim Valea Reș. De-aici, la Slatina, jos. Ne mîi domni din **Sasca** vînd cîrși las, ce vaitece, plînsuri era. Ei fugind, lăsară pre Matei Hoșu cu 10 îni de-a pîrșu vercu (n.a. germ.-mina)”.²³⁾

Populația înspăimîntată s-a refugiat, în luna oct. 1788, din calea invadatorilor, spre Vârșe, după cum remarcă același autor: „În Vârșe mare mulțime de om era: Nai Moldova (Boșneacu), Palanca, **Sasca**, Biserica Alba, Oravița – adunat...”²⁴⁾

Un corp al armatei austriece, condus de feld-mareșalul contele de Brejnevici și de generalul maior contele Asperman, era cantonat în zona înaltă dintre Sasca și Stăncișlova, loc care a păstrat de atunci numele de Logor, derivat din germanul Lager, care desemnează un loc de câmpare, o tabără.²⁵⁾

După alungarea turcilor, locuitorii plecau în bejenie, abia după un an au început să revină la casele lor, și să refacă avuții și instalațiile miniere distruse. Topitoria Johann din valea Radimnei, devastată de turci, nu a mai fost refăcută; muncitorii, parte din ei, s-au mutat pe platoul muntelui Sf. Gheorghe, unde au întemeiat la 1779 satul Kohldorf, Carburarii de azi, denumire luată de la ocupația practică de majoritatea locuitorilor, carbonitul. O altă parte s-a

23) Nic. St. de Haeg „Cronica Banatului”, Ed. Facla, Timișoara 198, pag. 249

24) Idem, pag. 252

25) Alex. Gropianu notează în caietul lui de însemnări monografice, relatarea preotului Gh. Târba privitoare la Mihail Gropianu (senatorul), Matei Păcurariu și plut. de jand. Meran, care află și la vânătoare, prin anii 1940, au dat în acel loc peste niște construcții de piatră și pământ care apar înutul, probabil, aceluși Lager. Și localnicul Petru Raica amintea de descoperirea unor ziduri de piatră la amenajarea unui drum forestier la locul numit Logor.

str mutat, întemeind satul Padina Matei i cartierul Baron din Moldova Nou .

La locul numit Fa a Boi tei, de lâng C rbunari, au existat din timpuri str vechi o mân stare i izvoare termale, iar locul i se spune i acum „La Mân stare”.²⁶⁾

Un an mai târziu, în 1790, i-a fiin , ca o colonie forestiera a Oficiului Minier Sasca, satul Maria Schnee (german , Maria Z pad), redenumit apoi de români, tin pari (de la,, tenapi’’lemn folosit în min), amplasat la nord i în imediata apropiere a satului C rbunari. Primii locuitori de aici au fost germanii, care mai târziu s-au mutat la Sasca, în locul lor venind oltenii. Satului i s-a pus numele de Maria Schnee, deoarece a fost întemeiat în preajma s rb torii Sfintei Marii (8 sept.), când în acel an, vremea a fost deosebit de rece, începând chiar s ning .(C.3.6)

F.2.12 Francesco Grisellini, „Harta Banatului Timi an”(detaliu din CD-F.8.1.5). Sunt marcate : Saska B.W.(Bergwerk, min),Wal.Saska (Sasca Român), Potok, Slatina, Schlos Paers. ? (Castelul Bei), Radimner Schmeltz (topitoria Radimna) i alte obiective din zona Sasca.

26) Nic.Stoica de Ha eg, op. cit. pag 252 . N.a .În anii 1970 la una din sondele de cercetare geologic executate pe valea Boi te , apa care ie ea pe gaura sondei era cald (fapt constatat de autor), dovad a veridicit ii celor afirmate de Nic.St.de Ha eg. Sim.Sam Moldovan în carte sa „Jud. Cara i ora ul Oravi a’’,tip.Kaden,1933 Oravi a, pag.26 ,aminte te i el Sasca cu izvoare termale.

Cu eforturi susinute, minele și instalațiile din Sasca au fost refacute în urma distrugerilor produse de turci, fiind însă mai întâi realizat mai înainte.

Numărul tot mai mare de copii români și reformele în acest domeniu făcute de împăratul Josef al II-lea, au făcut ca în anul 1791 să se deschidă o școală cu predare în limba română, a cărei prim învățator a fost Stoia.

În anul 1817 împăratul Austriei, Francisc I-ul de Habsburg cu împărăteasa Carolina Augusta și o suită de 70 de persoane, făcând o călătorie prin provinciile imperiului. Venind din Polonia, prin Transilvania și intrând în Banat pe la Caransebeș, trec prin Mehadia și Herculane, apoi prin Bozovici, unde înnoptează, iar a doua zi, după cum ne informează Nicolae Stoica de Haeg, pleacă mai departe spre Sasca, Oravi și Vârșe:

„Măine zăvru la capela misiunii (n.a. la Bozovici) ziua numelui, Franz, 4 oct. Perdu cartea la Mehadia și au zăvuit-o. Împărăteasa, ce-i scoasă ei și-i de te de ceti. De-aici împărăteștile mări peste Stăncișova, Sasca, Oravi și Vârșe.”²⁷⁾

Sosit în Sasca, suita imperială întâmpinată cu onoruri de către oficialități, participă la slujba religioasă în biserică catolică și vizitează instalațiile industriale. Cu acest prilej împăratul este rugat de localnici să acorde localității dreptul de-a avea târguri săptămânale și anuale, el promițând că le va îndeplini rugămintea, însă din cauza birocrăției aparatului administrativ austriac, actul a fost emis abia la 9 mai 1834, cu un an înainte de moartea împăratului și a ajuns la destinație în preajma anului 1856.

Prin acest document, purtând titlul **„Privilegium Nundinale pro Montana Possessione Szaszka”**, împăratul acordă „Poseziunii Montane Sasca”, dreptul de-a avea două târguri anuale, precizând totodată și perioadele când acestea vor trebui fixate:

„et quidem primi Ordinis die undecima mensis Julii, alterius vero Ordinis die vigesima mensis Septembris, secundum regnorum vigens Calendarium Gregorianum” (lat.) „Cel dintâi în ziua a 11-a a lunii iulie, iar cel lalt desigur, în ziua de 20 a lunii septembrie, fiind ce-a de-a doua parte prosperă Calendarului Gregorian”

Precizează însă drastic, că târgurile trebuie să precedă sau să urmeze zilelor de duminică sau de sârbătoare, însă niciodată să nu fie stabilite în aceste zile.

De menționat, că dreptul de-a avea târguri era considerat în secolul al 19-lea un privilegiu, iar dintre localitățile montanistice doar Bocșa Montană, Reșița, Dognecea, Oravița, Steierdorf, Sasca Montană și Moldova Nouă se bucurau de favoarea de-a avea târguri săptămânale. Cât despre cele anuale, acestea aveau loc numai la Bocșa Montană, Neuwerk, Reșița Montană, Dognecea, Oravița Română, Steierdorf și Sasca Montană.

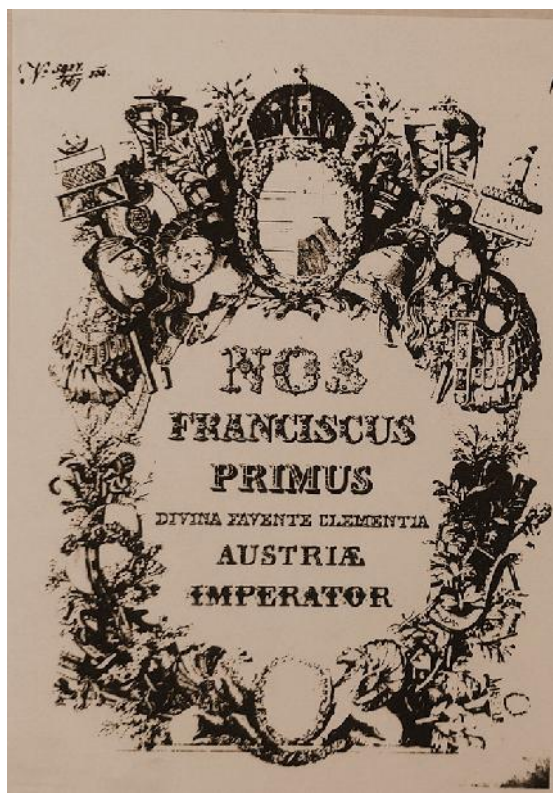
În legătură cu acest document, Virgil Birou, în lucrarea sa „Revoluția de la 1848 în regiunea montanistică din Caraș”, face următoarea notificare:

„Sasca se folosește de ocazia vizitei pe care împăratul Francisc I a făcut-o în anul 1817 la Oravița și Sasca și cere recunoașterea sa ca oraș montanistic, cerere pe care Camera Imperială o îndeplinește în anul 1834. Însă această aprobare superioară rămâne uitată în arhivele Direcției Montanistice din Oravița până în anul 1856, când iese la iveală cu ocazia predării regiunii montanistice către vândutul țării.”

Perechea imperială participă în 7 oct. 1817, la inaugurarea teatrului din Oravița, prilej cu care

s-a jucat piesa „Die beschämte Eifersucht“ (Gelozia făcut de ruine) de Johann Franz von Weissenthurm. Acest eveniment a constituit totodată o aniversare jubiliară, împlinirea a o sut de ani de la victoria Austriei asupra Turciei.

Teatrul a fost construit cu bani strâni prin colect public. Pe lista din data de 24.03.1816 figurează următorii locuitori din Sasca Montan: Bernhofer Anton - 4 fl, Leithner Anton - 2 fl, Schmidt Anton 1.36 fl, Hofmann Johann - 1,12 fl, Eckmüller Francisc - 1,12 fl, Kummer Josef - 1,12 fl, Dr.med. Polinger Philip - 1,12 fl, Ientner Johann - 0,48 fl, Theler Francisc - 0,48 fl, Societatea minier din Sasca - 80 fl. Să scanii participă cu fonduri bune și la repararea acoperișului teatrului din anul 1831, prin următorii contribuabili: Bernhofer Anton - 0,60 fl, Fekete Michael - 0,50 fl, Franz Karl - 0,20 fl, Gyergyeli Josef - 0,24 fl. La reamenajarea etajului și dotarea cu bibliotecă, funcționarii din Sasca donează suma de 38,10 fl., semnat pe listă „în anonimă”²⁸⁾.

F.2.13 File din documentul „Privilegium Nundinale pro Montana Possessione Szaszka” - 1834. Originalul se găsește în arhivele din Caransebeș.

În vederea îmbunătățirii circulației pe malul stâng al Dunării, în anul 1833, din inițiativa contelui Ștefan Szecheny, s-au început lucrările la amenajarea drumului ce lega Orșova de Bazia. Până în 1839 a fost terminat porțiunea dintre Orșova și Alibeg, iar după revoluția de la

28) Ionel Bota „Istoria teatrului vechi din Orșova”, vol 1, ed. Timpul, Reșița, 2003, pag. 105.

1848 s-a finalizat construcția până la Bazia . Pentru realizarea lucrării au fost angajați muncitori, care primeau 20 cr./zi, dar fiindcă lucrul mergea anevoios, s-a apelat la ajutorul germanilor. Pentru porțiunile unde drumul urma să avanseze prin stâncă, au fost aduși mineri de la Moldova Nouă și Sasca, aceștia fiind plătiți cu 30 cr./zi .

În 1835 moare împăratul Francisc I-ul, la tron urmându-i Ferdinand I-ul.

La recensământul populației din 1838, comitatul Caraș, format din 5 plase, 15 târguri și 237 comune, număra 207.706 locuitori; târgul oraș Sasca Germană, din plasa Oravița, avea 2597 de suflete.

În anul 1846 „Asociația minerilor din Sasca”(germ. Szaszkäer Bergknappschaft) ridică pe dealul Calvaria Mică, un promontoriu aflat deasupra bisericii catolice, un monument numit de localnici „Crucea Minerilor”. Acesta are o înălțime de 4 m, este turnat din fontă și ornamentat cu motive gotice și însemne miniere, purtând inscripția: **„Gewidmet durch die Szaszkäer Bergknappschaft im Jahre 1846 ”**, Ridicată (închinată) de Asociația Minerilor din Sasca în anul 1846. Monumentul mai dăinuie și astăzi, în pălcul de pini seculari, din nefericire uitat de urmașii celor care l-au ridicat și neștiut de noii veniți pe aceste meleaguri. Poteca largă, altădată bine întreținută, ce urca sus la cruce, s-a închis demult și nu se mai poate ajunge acolo decât pe căi ocolite, de puțin știute. Pe vremuri, la sărbătoarea Paștelui, la Vinerea Neagră sau la Sf. Barbara, ocrotitoarea minerilor, oamenii urcau la cruce, puneau flori și se rugau întru memoria celor dispăruți și pentru ocrotirea celor ce trudeau în adâncurile pământului. La cruce se aprindeau candelile în fiecare sâmbătă și la toate sărbătorile din an, iar icoana Sf. Barbara, luminată de o lampă de miner, stă și astăzi de veghe în apropierea altarului din biserică catolică .

F.2.14

F.2.15 Crucea Minerilor de pe vf. Calvaria Mic , 1846 i detalii (Foto. 2005).

F.2.16 Sf.Barbara ocrotitoarea minerilor, tablou aflat în biserica romano – catolic din Sasca Montan (Foto.oct.2008)

În vederea valorificării concentrațiilor de minereu cu conținut bogat în fier, din subsolul perimetrului minier Sasca, în anul 1847 inginerul Ciril Marquard începe construirea unei topitorii de fier, denumită „Nerathaler Eisenwerk” (germ. Uzina de Fier Valea Nerei), societate pe acțiuni situată pe malul drept al Nerei, la cca. 200 m. în amonte de pod, în locul actualului canton silvic. Lucrările au fost întrerunse, din cauza tulburărilor create de revoluția, care izbucni la începutul anului 1848 și care aveau să cuprindă în scurt timp, întreg imperiul.

2.3 - Revoluția din anii 1848 – 1849

În primăvara anului 1848 începe revoluția popoarelor din imperiul Habsburgic, nemulțumite de lipsa drepturilor naționale și de severitatea administrației austriece. Revoluția, începută în 13 martie la Viena, ajunge în 15 martie la Budapesta și la începutul lunii aprilie în Banat.

Maghiarii condusi de Kossuth Lajos, aveau drept scop desprinderea Ungariei din imperiu, fără însă să se acorde naționalităților nemaghiare din Ungaria drepturi și libertăți, iar ca urmare, acestea nu au susținut în acțiunile lor, revoluția maghiară.

La inițiativa lui Eftimie Murgu, deputat român în parlamentul maghiar, cca. 10000 de băneni s-au adunat la Lugoj pe data de 27 iunie, la locul numit la vremea aceea „Balta Albă”, pentru a-și revendica drepturile, respectiv: recunoașterea limbii române ca limbă oficială în Banat, independența bisericii române față de cea sârbească²⁹⁾ și alegeri libere, doleanțele respinse de guvernul revoluționar maghiar.

F.2.17 Eftimie Murgu (1805 – 1870) conducătorul revoluției de la 1848 din Banat.

În zona montană carăiană, situația era destul de complicată, în ceea ce privește aderența la mișcarea revoluționară. Diverse părți ori segmente ale populației, cum ar fi românii și tineretul, inițial au simpatizat cu revoluția, populația de origine germană, în marea ei majoritate originară din Austria, era de partea Habsburgilor, la fel și trupele germanice, care juraseră credință împăratului și nu aveau intenția să-și calce jurământul. Direcția superioară a minelor din Oravița, aflată sub conducerea directorului Gränzenstein, dorea să ferească zona minieră de distrugeri, dar și de amestecul organelor administrative, care puteau anula privilegiile minerilor, provocând protestul acestora.³⁰⁾

29) Prin diploma dată de împăratul Leopold I-ul la 21 aug. 1690, se reînnoiește supremația arhiepiscopului sârbesc asupra bisericilor ortodoxe din monarhia austriacă.

30) Localitățile montanistice, erau așezări miniere privilegiate în baza Legii Maximiliene, cu aceleași drepturi și îndatoriri ca și orașele montanistice din nordul Ungariei și Austriei. Populația acestor localități, în proporție de 90% mineri, aveau ca singure datorii cele comunale, pe care în mare parte le achitau erariul. Influența organelor comitatense se limita numai la recrutare, recensăminte, fixarea prețului la carne și alte produse și probleme majore.

Perimetrul Oravi a, Sasca, Moldova Nou a fost în acel an teatrul unor manevre și confruntări între armata maghiară, pe de o parte și trupele sârbe ționale imperiale, pe de altă parte. În vederea confruntării cu armata austriacă și trupele sârbe ționale, care nu susțineau revoluția, au fost organizate grupe armate în fiecare circumscripție de județ, formate din mineri și meseriași plătiți cu 20 - 40 cr./zi, minerii cu 12 cr./zi, meseriașii. S-a fixat și numărul de gardi ționale cu care trebuia să participe fiecare circumscripție, Bocșa - 297, Reșița - 257, Oravița - 325, **Sasca - 325**,... grupele fiind inspectate de maiorul Asboth, manevrele se făceau în perimetrul Oravița, **Sasca**, Moldova Nouă și Vârșeț.

De teama atacurilor sârbe ționale, conducătorul Oficiului Montanistic de la Moldova Nouă, Anton Hoffmann, duce praful de pușcă la **Sasca**, pentru a-l pune în siguranță.

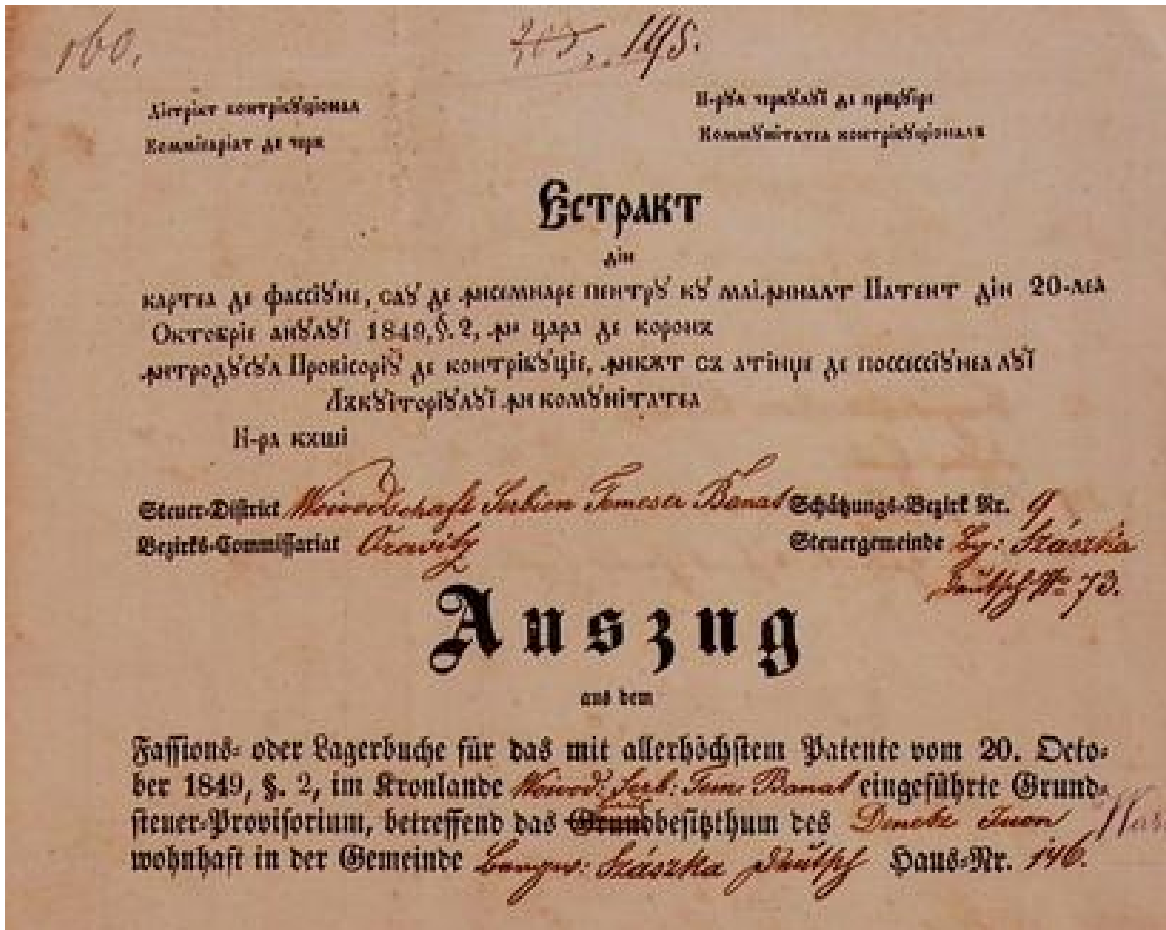
Garda județeană formată din 2400 de oameni, aflată sub conducerea baronului Mihai Bruckenthal, pornește la mijlocul lunii iulie spre Oravița, unde se împarte în opt companii, care se îndirigă în lungul granițelor, de la Subotivă până la Moldova Nouă, pentru a apăra zona minieră din sudul Banatului de atacul sârbilor. În acest scop, o companie a fost postată la **Sasca** și una la Moldova Nouă, unde pericolul era mai mare. La 20 august, opt sute de sârbi sub comanda capitanului Slavici trec Dunărea, acolo li se alătură trupele germanice ționale și atacă Moldova Nouă. Maiorul Ludovic Asboth, credea în se încredințase apărarea localității, neputând face față situației se retrage spre **Sasca**, protejând și evacuarea populației. Localitățile Moldova Nouă și Moldova Veche au fost jefuite și devastate, încât până și clopotele din biserică au fost furate și trecute peste Dunăre. Sasca Montană nu a avut de suferit, deoarece pe teritoriul localității nu s-au dat lupte, fiind încartiruite doar trupe.

La 20 nov. 1848 pe tronul Austriei se urca Franz Josef, monarh tânăr, ambicios și deosebit de conștient, care declară starea de asediu. Trupele imperiale ocupă Lugojul, Bocșa, Reșița, în luna ianuarie Vârșețul și Biserica Albă, iar o companie din regimentul 13 ocupă Sasca și trecătorile spre Almaj, astfel că întreg Banatul ajunge în stăpânirea trupelor imperiale. Situația este răsturnată, pentru o perioadă scurtă, de trupele maghiare ale generalului Bem, care reușesc să recupe Banatul, lupta decisivă se dă pentru ocuparea Timișoarei. Asediul durează 114 zile și se soldează cu multe victime, învingătoare fiind trupele imperiale. Kossuth este nevoit să se refugieze peste Dunăre, în Turcia, ordinea fiind restabilită până în luna august 1849.³¹⁾

Prin patenta din 18 nov., dată în același an, împăratul dispune separarea comitatelor Timiș, Torontal și Caraș, de Ungaria și formarea unei provincii cu administrație autonomă, denumită „Voivodatul Serbiei și al Banatului Timișan”, care l-a avut ca șef administrativ pe baronul Ferdinand Mayhoffer și a rămas până în anul 1860.

Revoluția de la 1848 avea să aducă o serie de schimbări favorabile modernizării economiei în imperiu, schimbări, care au contribuit la desființarea structurilor feudale și au creat premisele apariției economiei capitaliste.

31) Virgil Birou „Revoluția de la 1848 în regiunea montanistică din Caraș” manuscris pag. 4,25, 27,29,30,32,45.

F.2.18 Extract dintr-un act de proprietate (detaliu) pe numele lui Denetz Iuan (n.a. D ne Ioan) din Sasca, casa nr.146, emis de fiscul din „Voivodatul Serbiei i al Banatului Timi an’’, comisariatul cercual Oravi a. (Colec ia V. T utu)

2.4 Perioada 1848 – 1919

Treptat, activitatea economică întreruptă de revoluție se normalizează, iar obiectivele începute înainte de 1848 sunt reluate și terminate. În această situație s-au aflat, drumul pe malul Dunării între Alibeg și Bazia, linia ferată Oravița – Bazia inaugurată în 1854 și Uzina de Fier Valea Nerei din Sasca finalizată în 1850, la care lucrau, în anul 1858, un număr de 300 de muncitori, mineri și metalurgiști.

Calea ferată Oravița – Iam – Bazia este inaugurată la data de 30 aug. 1854 pentru transportul de marfă, iar pentru persoane la 1 noi. 1856. Porțiunea Oravița-Anina, cale ferată de munte a creșterii executivă a pus probleme deosebite constructorilor, a fost dată în folosință la 30 aug. 1863 pentru marfă și la 4 apr. 1869 pentru călători. Propunerea construirii unei rețele feroviare în Banatul Montan, care să facă legătura între localitățile miniere bănăne, Anina, Oravița și Sasca Montan, cu Viena, a fost pusă încă din 1829, când la discuțiile ce s-au purtat pentru realizarea acestui proiect, au luat parte și Antoniu Bernhoffer, Johann Hoffmann și Francisc Thaler, ca delegați din partea administrației din Sasca Montan. În 1837, cu aprobarea împăratului Ferdinand (1835-1848), se constituie o echipă aflată sub conducerea ing. geolog Anton von Maderspach, care avea să stabilească traseul viitoarei căi ferate, echipă din care făcea parte și L. Widtkamp din Sasca Montan. Ulterior s-a renunțat la varianta Sasca Montan, considerându-se că transportul se putea face peste muntele Sf. Gheorghe, prin refacerea drumului deja existent.³²⁾

În 1863 societatea maghiară MAV începe construcția drumului Sasca-Stinpari, peste muntele Sf. Gheorghe, pentru a scurta și ușura circulația spre Moldova Nouă. Până la această dată legătura cu Moldova Nouă și Valea Almăjului se făcea pe vechiul drum, considerat român, existent pe valea Camenița, care era însă deosebit de anevoios. La început, cei care circulau pe noul drum erau nevoiți să plătească o taxă, dar după cca. zece ani, când drumul a intrat în proprietatea statului, s-a renunțat la plată.

În perioada 1850–1855 Sasca a fost reședință de plasă, după care, la insistențele și interesele grofului Bisinger, centrul de plasă s-a mutat la Iam, unde acesta își avea moșia.

Biserica ortodoxă, arsă în 1832, este refăcută și pictată la 1851-1852 de apreciatul pictor ori vișean Dimitrie Turcu (1810-1883).

La recensământul din 1855 populația Oficiului Minier Sasca Montan, împreună cu Sasca Român, număra 3676 locuitori, iar numai Sasca Montan, 2605 locuitori. Primar la acea vreme era Irimia George, notar Alexandrovici și învățător Irimia Nicolae.

Mijlocul secolului al XIX-lea, găsea pe statul austriac într-o gravă criză financiară, datorată rămășițelor în urmă a economiei, grevate încă de moșteniri feudale și făcând mari eforturi pentru a-și apăra poziția de mare putere în plan european. În această situație, după ce din anul 1850 minele și instalațiile din Banat revin din nou erariului, acesta este constrâns să le vândă, în 1854, unui consorțiu bancar franco-austriac, alcătuit de Societatea „Credit imobiliar” din Paris, avându-și ca acționari principali pe bancherii Raffael Galliera, baron George Sina, baron Daniel Eskeles și frații Emile și Isaac Pereire.

32) Ionel Bota „Contribuția tehnicii românești la civilizația Europei”, pag. 5-7, 9

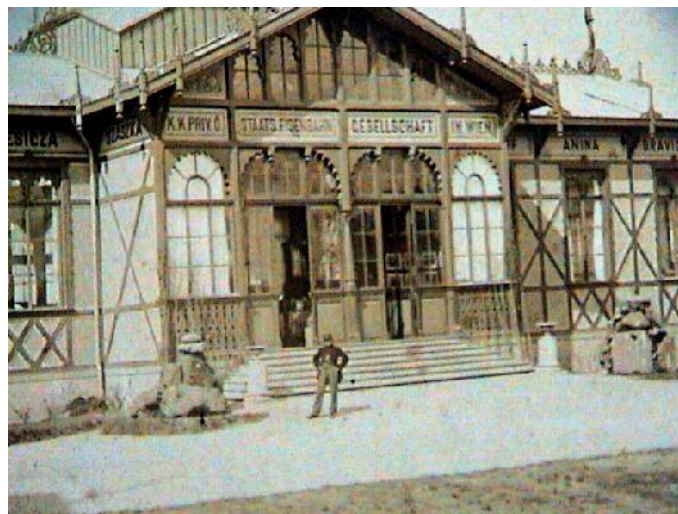
a fost desființat în baza decretului din 8 iunie 1871, concretizat prin art.XXX din 1873. În baza acestor hotărâri statul ceda jumătate din pământurile aflate pe teritoriul fostelor confinii militare, în proprietatea fostelor grăniceri.

În perioada 10–15 sept.1869 a avut loc la Oravița o expoziție industrială și comercială, prima expoziție cu acest profil din Ungaria. La secțiunea produselor agricole și silvice, alături de StEG, participă și expoziții din Moldova Nouă, Steierdorf, Anina și Sasca.

F.2.22 Factura (detaliu) trimisă de angrosistul orăvițean Paul Schäfer, comerciantului Karl Weiss din Sasca (nr.332), anul 1874. P.Schäfer a obținut „Premiul de onoare” și „Meritul de excelență” la expoziția de la Oravița din 1869, (medaliașoare). (Colecția V.T. utu)

Banatul Montan este prezent și la marea expoziție mondială din anul 1873 de la Viena, unde participă cu un pavilion propriu, expunând produse agricole și industriale, printre care și prima locomotivă produsă la Reia în 1872. Alături de StEG, sunt prezentate produse și din alte localități montanistice, cum sunt: Reia, Anina, Steierdorf, Oravița, Ciclova, Sasca, Moldova, Bocșa, Dognecea.

F.2.23 Pavilionul Banatului Montan la Expoziția Mondială de la Viena din anul 1873. Pe frontispiciu stânga, se poate vedea și numele localității SZASZKA. (Colecția muzeului „Teatrul Vechi” din Oravița)

În 1877, România se alătură Rusiei în războiul cu Turcia și îi declară independența, recunoscută apoi de Congresul de Pace de la Berlin.

Prin unirea în anul 1881 a vechiului comitat Cara , cu nou formatul comitat Severin, aflat în teritoriul confiniului militar Valaho – Iliric, ia na tere comitatul Cara –Severin cu capitala la Lugoj. Fostul district Ilidia este împ r it în dou plase, plasa Oravi a i plasa Iam, ultima având judec toria la Sasca. În acela i an, Sasca Montan num ra 2812 locuitori.

Romanen-banater Grenz-Regiment Nr. 13. Garanzeleter Compagnie Nr. 11.

Markt-Zettel.

Protokoll-Nr.	Des Verkäufers			Des Käufers			Des verkauften Viehes		Verkaufspreis in fl. kr.
	Wohnort	Haus-Nr.	Charge	Wohnort	Haus-Nr.	Charge	Anzahl	Gattung	
721	Blum	65	Chyza	Blum	65	Chyza	1	Staf. alt waggfarbig	56

Das Vieh ist gekauft
Sasca am 7. Juni 1875

Dieses Form. ist gesetzlich in Österreich.

F.2.24 Sigiliul comitatului Cara -Severin la 1881 i un „Bilet de Târg” emis la 7 sept.1875 de „Comuna Bosoviciu” pentru târgul din Sasca. Bosoviciul a f cut parte, pân la 1871, din „Romanen-banater Grenz - Regiment nr.13”.(Colec ia V.T utu)

Din anul 1882, în urma unei în elegeri cu guvernul Ungariei, StEG a deschis o direc iune i la Budapesta pentru administrarea propriet ilor aflate pe teritoriul Ungariei, aceasta purtând denumirea „K.u.k. privilegierte Österreichisch-Ungarische Staats-Eisenbahngesellschaft”- Societatea imperialo-regal privilegiat a c ilor ferate de stat austro-ungare.(CD-F.8.5.87)

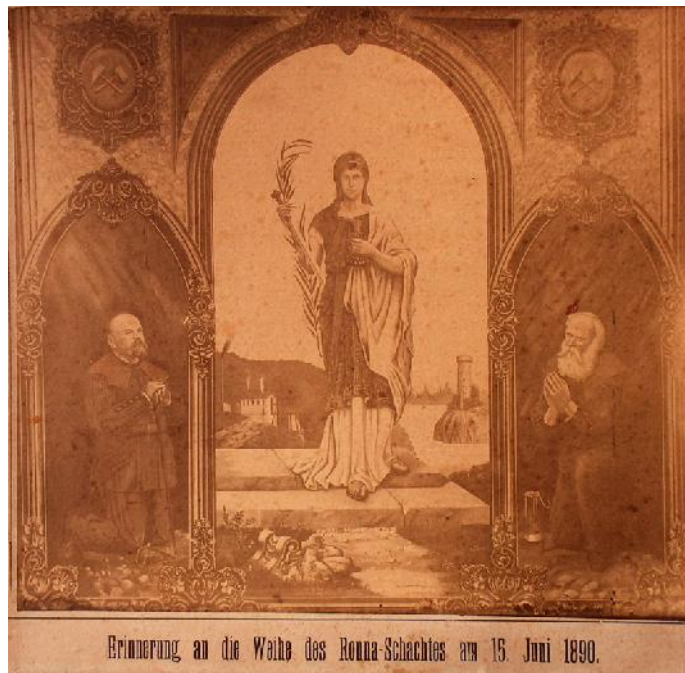
Sc dera cererii de cupru pe pia , ca i al i factori, fac ca înc din 1868, StEG s - i diminueze activitatea la minele de cupru i la instala iile metalurgice de la Oravi a, Sasca i Moldova Nou , crescând în schimb cea din industria carbonifer i siderurgic , fapt care a cauzat declinul economic al zonei. Ca urmare, oficiul minier Sasca este desfiinat la finele anului 1877, minele închizându-se treptat pân în anul 1905. S scanii, mineri din tat în fiu, r ma i f r lucru, sunt nevoi i s p r seasc satul în c utarea unui loc de munc .

Parte dintre ei s-au îndreptat spre uzinele siderurgice din Re i a, aflate în plin avânt, al ii i-au c utat norocul la alte mine c r ene, ori chiar în Ungaria i Serbia. Cei mai mul i îns , s-au angajat la minele de c rbune din Anina i Steierdor, unde puteau s - i practice meseriile, fiind mai aproape de cas i de familii.

Condi iile de munc de la minele Anina erau îns deosebit de grele, având un program de lucru de 12 ore pe zi, de la orele 6 la 18, cu o pauz de o or la jum tatea intervalului. Plata se f cea în func ie de cantitatea de c rbune extras; un miner câ tiga în medie 45 cr./zi, un ajutor minier 36 cr./zi, un fierar 48 cr /zi, un muncitor necalificat 24 – 30 cr./zi, un ma inist 1 fl./zi, iar

un copil era plătit cu 12 cr./zi. Durata mare a zilei de lucru, prezența concentrațiilor de gaz metan în rocă și praful de carbune, făceau oricând posibilă o explozie, iar absența normelor de protecție a muncii, a dus la producerea multor accidente. Viața amară de miner este redată și în creații populare în versuri, cum este și acest „Cântec al minerilor”, din care reiese durerea celor care trudeau în adâncurile pământului, mereu aflați în pericol de a-și pierde viața și a-și lăsa familiile fără ajutor:

„ În mine, Dumnezeu cu noi	și moartea vine tot mai des
Afară grijă și nevoi	Să vad ce-are de ales
De-asupra noastră n-avem cer	Din lumea noastră fără cer
Căci a e viața de miner	Căci a e viața de miner”

F.2.25 Fotografie realizată cu ocazia sfințirii puului de mină Ronna din Anina, reprezentând doi mineri care se roagă Sfintei Barbara și a fost adusă la Sasca de minierii care lucrau la Anina în acele vremuri. Înscris pe foto: „Erinerung an die Weihe des Ronna-Schachtes am 15 Juni 1890”, Amintire de la botezul puului Ronna 1890. (Colecția V. Tăutu)

În anul 1884, la una din minele Anina are loc o explozie a gazului metan, cauzată de o lampă cu flacără deschisă, care provoacă moartea a 47 de mineri. Ca urmare, din 1887 se trece la obligativitatea utilizării lampilor de siguranță cu benzină, tip Friemann & Wolf.

O nouă catastrofă are loc în 20 octombrie 1894³³⁾ la mina Ronna, când o explozie de gaz omorârește 60 de mineri, 20 dintre ei fiind din Sasca. Iată mai jos tîrea apărută în revista Familia nr.43, din 23 oct. 1894, care sub titlul „O mare nenorocire la Anina”, informează cititorii în legătură cu cele

33) Accidentul a avut loc în data de 20.10.1894 în jurul orei 3:30, înainte de terminarea scimbului și s-a datorat unei greșeli la pu. În realitate în acel accident au murit 39 de mineri și 31 au fost răniți grav, dintre aceștia au mai decedat ulterior încă 9 oameni. (Info, i-net)

întâmpate :

„In zilele de la Anina, în comitatul Cara – Severin, aproape de Oravița, s-a întâmplat o catastrofă înfricoșătoare s'a făcut exploziune în două desprindinte și au murit peste 60 de mineri; Dintre aceștia cei mai mulți au fost români din Sasca – montană, cari au lăsat după sine familii mari și fără nici o avere. Durerea membrilor familiei, când și-a văzut mort pe tatăl, fratele ori fiul, nu se poate descrie. O astfel de înmormântare grozavă n'a mai fost la Sasca”.

Explozia a mai omorât, 8 mineri din Ciclova, 4 din Ilidia și restul din alte localități. În urma acestei accidente, 12 mineri din Sasca, care au scăpat cu răniri mai puțin grave, au fost repartizați la o muncă mai ușoară pentru reabilitare, aceasta fiind mina de mangan de la Sasca, situată pe dealul Calvaria Mică.³⁴⁾ Mormântul celor îngropați la Anina se află în cimitirul din Sigismund, construit sub forma unei galerii de mină.

În primii ani de activitate a StEG asistența socială pentru cazuri de boală, accidente, invaliditate, pensionare, se făcea prin intermediul vechii asociații „Bruderlade” ai caror membrii plăteau fiecare o cotizație de 4 creiari la un florin, din câștigul net. Pensia era proporțională cu anii lucrați, jumătate din sumă era plătită de „Bruderlade”, iar cealaltă jumătate de angajator. Văduvele și orfanii primeau și ei pensii, văduva avea dreptul la jumătate din pensia soțului, iar copiii beneficiau de un ajutor, fetele până la vârsta de 12 ani, iar băieții până la 14 ani. Fiecare contribuabil avea dreptul la asistență medicală, concediu medical plătit și medicamente gratuite, nu însăși familia.

Dacă în 1858 pe domeniile StEG lucrau un număr de 80 de copii (30 în minieră, 45 în metalurgie și 5 în alte locații), s-a ajuns ca la sfârșitul secolului, numărul acestora să fie de 2437; de menționat că minorii puteau fi angajați numai după împlinirea vârstei de 12 ani.

Muncitorii permanenți aveau o serie de facilități, în ceea ce privește obținerea unei locuințe, a lemnului de foc, a cerealelor și materialelor de construcție pentru casă.

În 1860 StEG reorganizează sistemul de asigurări de pensii și asistență socială, înființând un „Institut StEG. de pensii și ajutor pentru servitori și muncitori”. Membrii acestuia trebuiau să plătească 6% din salariu, sumă care intra în fondul de pensii și la fondul de ajutorare, StEG având și el participația sa la acest fond. Pensia se acorda după ce luai în 10 ani de muncă și reprezenta 30 % din salariul mediu al ultimilor trei ani muncii și creștea cu 2 % pentru fiecare an lucrat peste zece ani, neputând depăși 70 % din salariul mediu obișnuit. Văduvele aveau dreptul la 2/3 din pensia cuvenită soților, dacă au fost căsătorite cel puțin în trei ani. Aceste măsuri de protecție socială erau avansate chiar pentru țările dezvoltate ale Europei, dacă înem cont că Legea lui Bismarck, privitoare la asigurări de invaliditate, boală și accidente, avea să fie dată abia în anul 1883.³⁵⁾

34) Karl Erdely, Anton Weber - „Wegweiser des Südungarische Karpaten Verein”, Timișoara 1895, pag. 461 și din relatările lui F.Gutwein, fost proprietar al terenului pe care era situată mina. Materialul brut de la această mină venea pe un jgheab la vale, apoi era încărcat și transportat la Moldova, Anina și Reșița pentru prelucrare.

35) Rudolf Gräf, op.cit. pag. 258-273

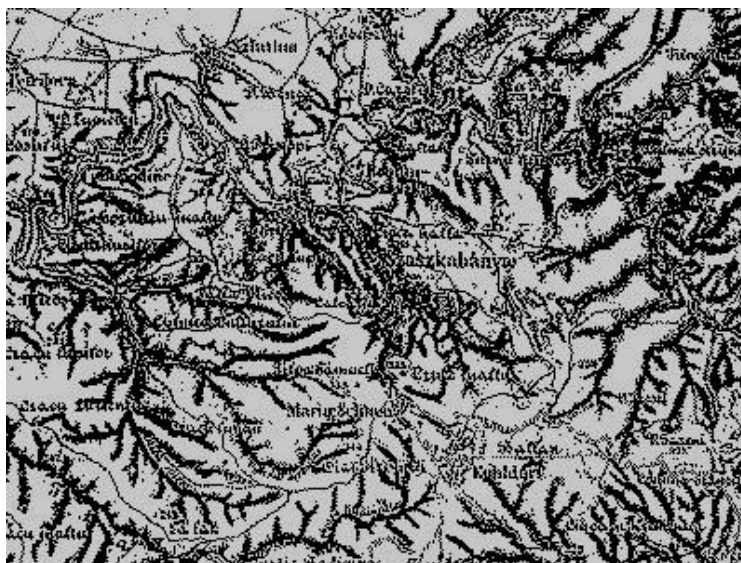
F.2.33

F.2.34

F.2.26 Anun dat la data de 31 iul. 1914 de c tre direc iunea Uniunii de întraajutorare „Elisabeta”(Unterstützungs-Verein „Elisabeth“) apar înând de Societatea minelor i topitoriilor din Anina- taier (Anina-Stejerlaker Berg. und Hüttenwerke) prin care se cerea membrilor s i, printre care i lui Vasillie Peter din Sasca s pl teasc pân la data de 15 august, în „Szaszka la D-I Omesko Wasile” cotiza ia de 15 fileri, adic 1 coroan i 50 fileri.

F.2.27 Livret de membru al Reuniunii mutuale de ajutor „ Elisaveta”a muncitorilor de la minele din Anina-Steierdorf-Re i a. A apar inut minerului Pera Aurel din Sasca Montan nr.345 (Colec ia V.T utu)

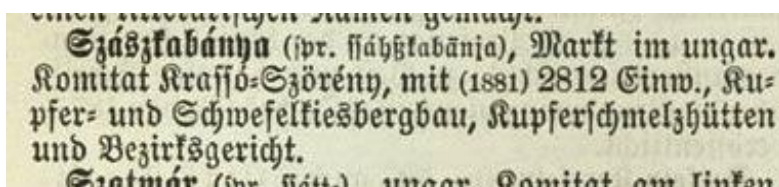

F.2.28 Hart austro-ungar din anul 1878 cu pozi ionarea localit ii Sasca

Din necesitatea unei instituții financiare de creditare și depozite bancare, în 1895 la Sasca se înființează o bancă populară pe acțiuni. Sub titlul „Institute noue de bani”, în numărul 26 din 1895 al revistei „Familia”, putem citi următoarele:

„La Sasca Montan în Banat se înființează o casă de depunere pe acțiuni care a avut adunarea sa generală constituantă la 11 iulie n. În capul întreprinderii stau A. Alexandrovici, Nicolae Mircea, Simion Vișan, Filip Baie, Iene Trandafir, Nistor Trandafir, Vasile Iorga, Maxim Jucu, Gavril Popovici, George Nadaschin, Petru Bugariu, Pavel Vișan”

La recensământul din anul 1890, localitatea avea o populație de 2720 locuitori, din care 1976 români, 608 germani, 136 alte naționalități și aparține de plasa Iam, din districtul Biserica Albă.

F.2.29 Pagina 474, vol. 15 din Lexiconul Mayers pe anul 1888: „Szászabánya, târg în comitatul ungar Cara-Severin, cu (în 1881) 2812 loc., mine de fier și sulf, topitorii de cupru și judecatorie cercual”.

F.2.30 Hârtie de valoare (detaliu) emisă de banca din Sasca Montan pe numele lui George Miclău, 27 mai 1907 (Colecția V.T. utu)

F.2.31 Sigla „Asociațiunea de Consum Comoara” din Sasca Montan, 1898.

În 1898, la Sasca s-a înființat o cooperativă de consum denumită „Comoara”, organizată după modelul asociațiilor cooperatiste germane, a căror teoretician a fost Hermann Schultz Delitsch (1808-1883). Acestea constituiau forme de autoajutorare între parteneri mai slabi, care prin asociere puteau deveni competitivi într-o economie de piață. Prima asociație de acest tip, din

zona montană, a fost creată la Steierdorf – Anina în 1883, de către Valentin Schlink, un emigrant german din Hessa.

F.2.32 Sasca Montană, sediul fostei bănci (casa de păstrare pe acizi) și detaliu poartă (Foto 2001)

Începutul secolului al XX-lea, găsește localitatea în efervescență afirmării identității naționale a populației române, dar și într-un regres economic accentuat, cauzat de oprirea activității miniere în primii ani ai noului secol.

Apreciatul scriitor bănănean Damian Izverniceanu, care a funcționat la Sasca între anii 1905 – 1912 în calitate de învățător la școala confesională, face o descriere sugestivă a localității din acele timpuri: „Pe vremuri Sasca montană, ori Sasca-Bufnească, cum îi se mai zicea, era vestită în bani, ca și Lugojul în bătăi. De aici zice toarea: Bani ca la Sasca și bătă ca la Lugoj. Sasca-Montană era bogată în mine de aram, unde minerii scoteau rudă de aramă ce se topea în trei cunite (topitoare) mari. Astăzi toate s’au schimbat. Lucrurile s’au oprit și comuna a început a da înapoi. Din Sasca cea vestită a ajuns „Sasca flămândă”. Pe deasupra ei vecinic plutește și răsădă cumplit.”

Într-adevăr satul se zădărnicește în sărăcie și lipsuri; mine și topitorii închise, oameni plecați spre alte locuri în căutare de lucru și familii în sate singure, fără mijloace de întreținere. Nici la minele din Anina, spre care s-au îndreptat majoritatea ocnarilor (minerilor) săsani, treburile nu mergeau prea bine. Munca era grea și plină de primejdii, salariile erau mici și neîndeștătoare, iar grevele frecvente înrăutățeau și mai mult situația. Un astfel de eveniment a avut loc în 1904, când la Anina se declanșează greva împotriva intenției conducerii minelor de-a mări programul de lucru de la 10 la 11 ore, îl notează în însemnările sale localnicul Matei Nicola:

„În 1904 a fost grevă mare la Anina unde a lucrat și tata (n.a. Petru Nicola). Greva a durat două luni fără rezultat. Astfel, toți aceia care nu au lucrat barem o zi în timpul grevei, au fost dați afară din lucru, între care și tata...a încercat să lucreze la alte mine, dar nu a fost primit. O dată s-a dus la Baia Nouă (Uy Banya) pe lângă Berzeasca, dar nu l-au primit nici acolo”.

Și în anii următori, grevele, condițiile grele de muncă și accidente, aveau să împovăreze mult viața celor ce trădeau în adâncurile pământului, al căror dor și amar îl cântau adeseori în versuri:

-a mea mândr ca o floare	Dup-a mea copil rie.
Când apuc pe suitoare	C rbunii i colivia
Furca pieptului m doare	Mi-au mâncat copil ria
Când apuc pe colivie	La Terezia la tos
Alt jale-mi vine mie	Mi -au trecut anii frumo i 36)

Dup oprirea topitoriei Josef din Sasca, la sfâr itul sec. XIX-lea, pe locul ei s-a amenajat un gater de cherestea, un firiz în limba localnicilor, ale carei fier straiie erau ac ionate de apa venit prin canalul fostei topitorii i de o locomobil . Gaterul a fost distrus de un incendiu în vara secetoas a anului 1906, dup cum noteaz s scanul Mihai Grop ianu în însemn rile sale:

„In vara anului 1906, o var foarte c lduroas i cu secet mare sau aprins fabrica i au ars complet neputând se pa nimic dela foc iar cauza aprinderi nu sau mai g sit fer straiiele erau ac ionate de pe o parte de o locomobil . De la acel incendiu au ars i dou case a ezate mai sus de gater, a lui Safta i a lui Ion Sporea .”

De la acel gater locului i s-a spus de atunci „La Firiz “, pierzându-se denumirile avute mai înainte, La Cu ni , La Topitoare (La Topitorie).

B trânii mai spuneau c Sasca era „vestit în bani”, deoarece aici se b teau monede în perioada st pânirii austriece. A a numitele „b n rii” func ionau pe lâng cele trei topitorii existente, chiar specificau i valoarea acestora, ca fiind de 3, 4, 5 i 7 crei ari din aram , produse la „b n ria” de pe lâng topitoria Karl, amplasat pe Maier. Monede de argint de 1 i 5 coroane erau b tute la Firiz, iar monede din aur de 10, 20, 25 i 50 de coroane, la monet ria de lâng topitoria Maximilian, din apropierea bisericii catolice.

Literatura de specialitate nu pomene te îns Sasca ca având monet rie, toate relat rile fiind, se pare, de domeniul legendei.³⁷⁾ Este amintit în schimb Ciclova, unde s-au emis în mod sigur, în perioada 1812-1851, monede din aram , de ¼, ½, 1 (dou tipuri) i 3 Kreuzer (crei ari) purtând sigla „O”, de la Oravi a (Ciclova fiind o suburbie a Oravi ei).

36) În anii 1962-63 apreciatul om de litere **prof. Ghorghe Doran** din Cenad, or vi an de origine, întreprinde o ac iune pentru culegere de folclor, în localit ile buf ne ti apropiate Sasc i, respectiv C rbunari, Moldovi a i Padina Matei, ale c ror mo teniri culturale au fost mai pu in atinse de schimb rile ultimului secol. Rezultatul acestor cercet ri, împreun cu ale altor culeg tori de folclor, au fost publicate în volumul „Ce-am în inim i-n gând” ap rut sub egida Casei Crea iei Populare, Timi oara, 1968. În anul 1999 editura Marineasa din Timi oara reediteaz , sub denumirea „P dure, Soro P dure. Culegere de folclor literar din Mun ii Locvei (Cara Severin)”, poeziile poporale, vechi i contemporane ac iunii prof. Gh. Doran. De men ionat c la apari ia acestei edi ii i-a adus contribu ia i Consiliul local Sasca Montan .

37) În acest sens vezi i art. „În toiul zilei peste Sasca se revars cântecul p s rilor” scris de Vasile Versavia în ziarul „Orizont” din 17 noe.1977, Timi oara. Mai aproape de adev r ar fi Alex. Grop ianu (dec. la 80 ani în 2000), care în însemn rile sale mononografice noteaz urm toarele: „la ciocanul de la b n rie se f ceau de aram rondelele pentru monedele de 1 i 4 crei ari. Acestea se trimiteau în ora ele ungure ti Kormocz i Selmeczbánya pentru imprimare. Ideea este sus inut i de d-l Walter Woth din Otzenhausen, Germania care spune c din nevoia Cur ii de la Viena pentru moned de cupru se ridic monet ria de la Ciclova, rondelele de cupru pentru cele trei ciocane de tan at fiind livrate de uzinele din Sasca „...Und die Hütte Saska sollte ab jetz Rohlinge für drei Prägehammer liefern.”

F.2.33 Monede de 1/2 cr. i 1 cr.(avers i revers) emise de moneta din Ciciova, găsite în Sasca Montan. (Colecția V.T. utu)

O catastrofă naturală, rămasă încă în memoria localnicilor, a constituit-o inundația Nerei din luna mai - iunie 1910, când apele ieșite din matcă în urma unor ruperi de nori, producând mari nenorociri în tot ținutul (F.1.2 - F.1.9). „Calendarul național” din anul 1911, într-un articol cu titlul „Potopul din Banat”, ne descrie în termeni sugestivi, cu fotografii martor, grozavă care s-a abătut asupra acestei părți a Banatului: „După ce anul 1910 îi dăduse o primăvară multă și frumoasă și poporul econom avea sufletul luminat de nădejdea unui an cu belșug de rod în toate, la mijlocul lunii iunie preschimbă Dumnezeu bucuria bietelor economi în sute de părți alegerii în jale neagră, cum de sute de ani nu s’au mai pomenit. Îndeosebi comitatul Cara Severinului, de la Caransebeș spre Dunăre, i-au abătut zece biciuri alui Dumnezeu prin potopul din 12 și 13 iunie ! A fost potop ca și cum s’ar fi desfundat cerul și ar fi vărsat cu gălele apele peste dealuri și de pe dealuri s’au pornit râuri uriașe spre satele de la poalele lor, ducând arborii bolovani și spargând cu ele case, sururi, măturând mii de vite în spre alvia râurilor umflate, ba și peste trei sute de oameni, cari n’au mai putut fugi, ori cercase să scape câte ceva din avutul lor. Sate întregi, până aici înfloritoare, au fost cămăturate de pe fața pământului ! Din altele câte o ulie întreagă, din altele un Țir de case din o ulie, care era mai aproape de apă ! A adus o jelanie și o scârbeală cum nu s-a mai pomenit !”

La Sasca, apele dezlăuite ale Nerei s-au revărsat peste ternurile cultivate, au luat podul mare și au făcut mari distrugerii, localnicii fiind nevoiți, ca în perioada următoare, să traverseze râul pe o pluta susținută de un cablu. Podul a fost refăcut, tot din lemn, până în luna octombrie a aceluiași an, iar în 1912 se construiește altul nou, lucrare realizată cu muncitori italieni. Noul pod, mai trainic, din piatră și beton, are o lungime de 62 m, o lățime de 5 m și 5 deschideri, pod care mai există și astăzi.

În urma acelor ploi pârâul s’ar fi ieșit din matcă inundând case, fiind când stricăciuni și chiar victime omenești, după cum ne informează în însemnările sale localnicul Mihai Gropianu:

„Apele pârâului Sura au fost atât de mari și de repez că au rupt în două locuri malul și au ieșit în stradă, primul la din sus de cuzni, al doilea din jos și o a treia ruptură care au fost mai mare la Ni Craiovan (zis Trăistaru) au ieșit în stradă întrerupând circulația pentru câteva zile tot în timpul acestei ploii au fost luate de apă 2 case una a lui Muru, Bunicul lui Milan Borcean, iar a doua alungand Ungurean care în urma au emigrat în America.....apele au arei au luat în noaptea aceia pe bătrânul Muru de care nu șau mai auzit nimic până azi”

La recensământul din anul 1910, localitatea avea 1888 de locuitori, dintre care, 1341 români, 420 germani și 122 de alte naționalități.

F.1.3 Construirea unui nou pod de lemn peste Nera după marea inundație din mai-iunie 1910, foto 1910 (Colecția V.T. Uțu) Înscris pe marginea foto: „Au început ploaia la Duduți și Sara la 5 Ciasuri și au intrat până noaptea la 12 Ciasuri Neconținute și au fost Merganu până la Casa lui Niș Gropănu Atuncia au ruptu Podu și Oameni Au Omorât și Marv mult și Luncile au fost toate pline cu apă Saszkabanya în 31 Maiu 13 Iunie 1910 Vasile Petru jurat la Komun ”

În sept. 1914 moare regele Carol I-ul al României, pe tron se urcă nepotul său Ferdinand de Hohenzollern, căsătorit cu principesa Maria, nepoata reginei Victoria a Marii Britanii și a țarului Alexandru al Rusiei.

Ca urmare a tensiunilor existente între țările Europei și având ca motiv asasinarea, în același an, la Sarajevo, a arhiducelui Franz Ferdinand moștenitorul tronului austro-ungar, izbucnește primul război mondial, între țările Puterii Centrale Europene și țările Antantei. Războiul se face simțit și în Banatul Montan, unde este declarată starea de urgență, fapt ce duce la creșterea zilei de muncă la 14 ore pe zi, la interzicerea grevelor, militarizarea minelor și a uzinelor metalurgice. Se fac mobilizări pentru armata austro-ungară aflată alături de puterile centrale. Parte din cei care lucrau în mine și siderurgie au fost mobilizați la locul de muncă, industria grea producând numai pentru armată.

Situația populației se agravează prin raționalizarea alimentelor, tot mai greu de obținut, în special în zona montană, unde lipsa terenului agricol duce la accentuarea crizei.

Ca și în celelalte localități, la Sasca se organizează în luna august 1914 un serviciu de Crucea Roșie, care avea ca scop participarea populației la efortul de război și la ajutorarea medicală a răniților. Foaia Orăviei din 24 august consemnează acest eveniment:

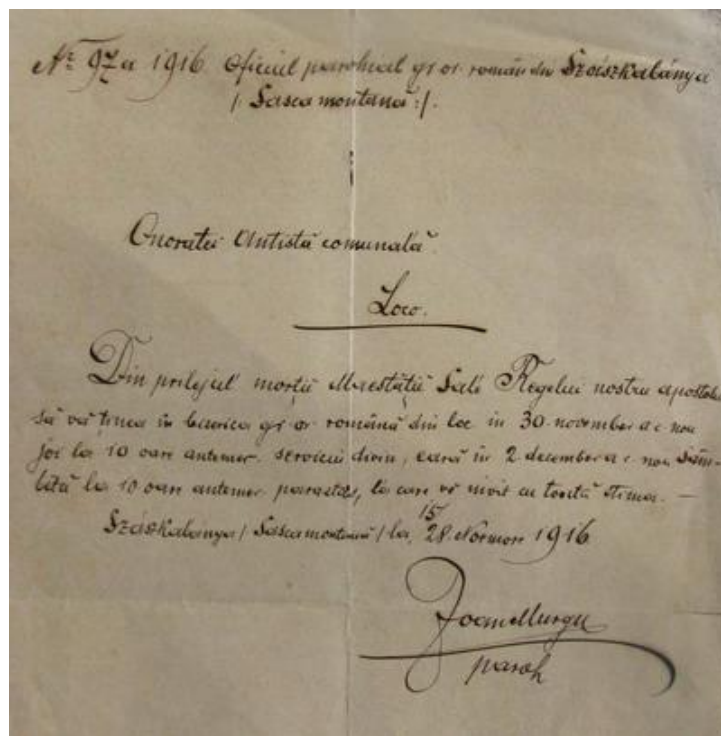
„Crucea Roșie din Sasca s-a constituit sub prezidiul D-ului Iosif Virogh, șeful judecătorei Cercuale adunând deja 60 membrii între care și 8 Dăme. S-a colectat cam 300 coroane. Între Dămele colectante s'au distins doăzile Maria și Lilly Rumann, iar Doămele din localitate în frunte cu D-na Virogh pun la dispoziție 10 pături eventualii vulnerabili (n.a. răniți) care vor fi aduși la noi. Chiar și cei mai săraci oameni din comună jertfesc bucuros pentru Crucea Roșie”

În 1916 moare împăratul Franz Josef, tronul Austriei revenindu-i lui Carol I-ul (Carol al IV-lea ca rege al Ungariei). România, până atunci neutră, intră în război alături de țările Antantei, astfel că românii bănățeni și ardeleni sunt puși în situația de-a se lupta cu românii din țara Românească. Tinerii săceni înrolați în armata austro-ungară, aflați pe câmpurile de luptă, se disting pentru curajul și vitejia lor, așa cum reiese din articolele apărute în „Foaia Orăviei” din 4 și 10 februarie 1916.

„O nouă decorație binemeritată. Tânărul și inimosul Dr. Ștefan Lichtffus sublocotenent la reg. 43, originar din Sasca montană, feciorul învățătorului Băia pentru înalta lui bravă înaintea dușmanului în ofensiva din 22 oct. 1915 pe San Michele a primit decorația, medalia de argint cl.I și cl.II. Dumnezeu-l învrednicească să poarte aceste decorații încă mulți ani”

Nota din 10 februarie ne face cunoscut că: „Distinsul Cornel Omescu adjunct la farmacie, originar din Sasca...este distins pentru serviciile excelente săvârșite înaintea dușmanului, cu crucea de aur a meritelor, medalia de vitejie. Felicităm pe tânărul Ștefan Omescu, care și de altcum în cariera de farmacist și ca român bun ne face fal”

La finele anului 1918 războiul și-a sfârșit prin înfrângerea țărilor Puterilor Centrale; abdicarea împăratului Carol I-ul marchează destrămarea Imperiului Austro-Ungar. Săceni, participanți la război, se întorc la casele lor, însă cincizeci dintre ei și-au găsit sfârșitul pe câmpurile de luptă. Mulți însă, au fost luați prizonieri de ruși și vor petrece încă ani grei în îndepărtata înghețată Siberie.

F.2.34 Chemare făcut de preotul ortodox Ioan Murgu, la slujba care avea să se țină în joi 30 noiembrie ora 10 și la parastasul de sâmbătă ora 10, anul 1916, cu prilejul morții împăratului Franz Josef. Sasca Montana la 15/28 noiembrie 1916. (Colecția V.T. utu).

Scenariu cunoscut pe câmpul de luptă în primul război mondial:38)

- Andrioiu Ioan	- Lăzari Nic.	- Sporea Ioan
- Bărbăntău Ioan	- Lupei Martin	- Sporea Gh.
- Bărbăntău Valer	- Orlescu C-tin	- Sălcăuțiu Nic.
- Bărbăntău Gh.	- Olariu Matei	- Șelariu Pavel
- Bărbăntău C-tin	- Olariu D. nil	- Tec C-tin
- Borceanu Mihai	- Petru C-tin	- Telescu Pavel
- Borceanu Eugen	- Petru Vasile	- Tismăneanu Ioan
- Carmancioc Iacob	- Pera Nic	- Tismăneanu Gh.
- Cornescu D-tru	- Popescu Ioan	- Ungurean Nic.
- Crișciun Vasile	- Preotescu Mihai	- Varga Ludovic
- Croitoru Ilie	- Potocean Ilie	- Vilăscu Petru
- Craiovan Ioan	- Rașcu Iacob	- Krammer Gh.
- Crâstoiu Vasile	- Rogovan tefan	
- Fometescu Vasile	- Rococean Ilie	
- Gropăniș Ioan (senior)	- Rotariu Iacob	
- Gropăniș Ioan (junior)	- Rumann Frideric	
- Gropăniș Petru	- Stolojan Ioan	

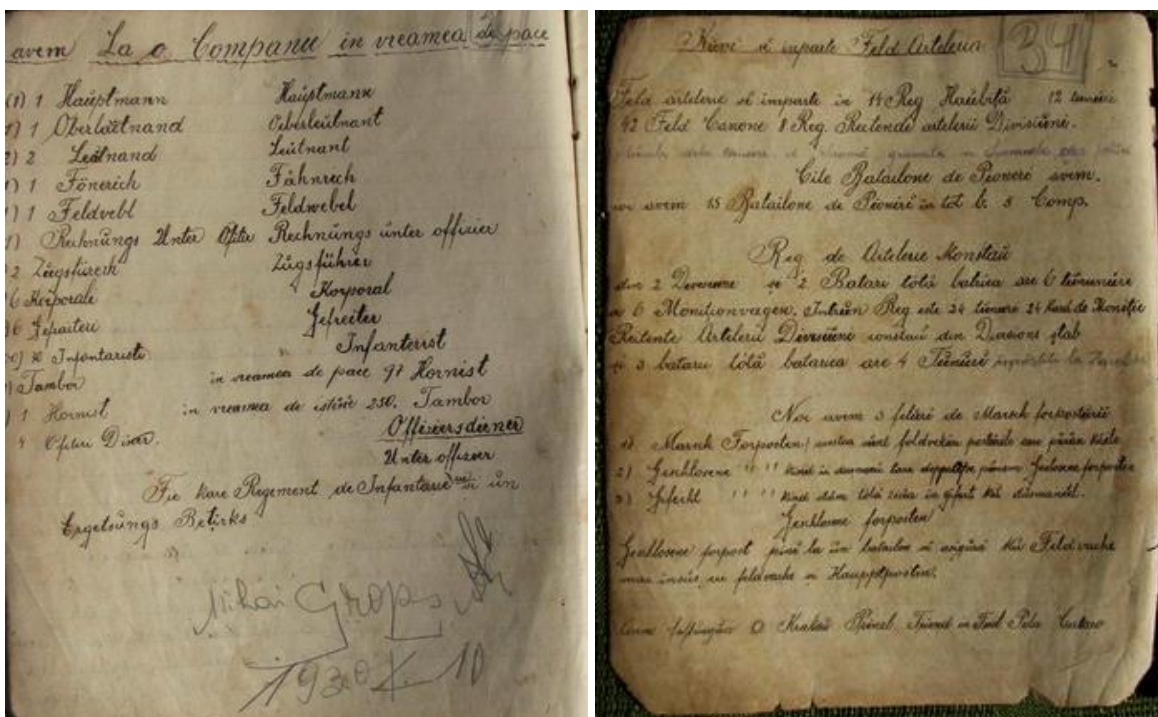
38) Nume înscrise pe monumentul eroilor din Sasca Montana

Cei întorci de pe front, aflând că familiile lor au suferit de foame în timp ce ei luptau pentru țară, au intrat cu forță în magazinele StEG din Moldova Nouă, Ciclova Română și Sasca Montană, de unde au luat alimente.³⁹⁾

Dornic și-a asigurat avantajele teritoriale și fructele mai bune ale teptei deciziei puterilor învingătoare, Serbia ocupată, în luna noiembrie 1918, Banatul. În aceeași lună, vine aici și o unitate de militari francezi, cu misiunea de-a menține ordinea până la hotărârea conferinței de pace. Aceștia îi obligă pe sârbi să se retragă în spatele unei linii de demarcație; ambele trupe privesc Banatul în iulie 1919, ca urmare a hotărârii marilor puteri.

Armata română intră în Banat ajungând la Sasca pe data de 5 august, a ezându-se apoi de-a lungul graniței. Mai înainte însă, a sosit în sat, venind dinspre Almaj, o grupă de 20 de jandarmi români. La sfârșitul anului 1920, cei aflați în prizonieratul rusesc au fost eliberați, dar la sosire pe pământ românesc, unii dintre ei, sunt tratați cu dispreț și batjocuri, în țara pe care și-au dorit-o atât de mult. Câteva rânduri emoționante, privind acest moment, ne lasă Mihai Gropianu, fost „Gefreiter” (fruntaș), apoi „Korporal” (caporal), în armata imperială, luat prizonier în Rusia :

„Spre aducere aminte de miercuri 10 noiembrie 1920 când am ajuns și eu acasă viu și sănătos după ce-am răcit prin război ne-am întâlnit cu toți ai noștri, prinii, frații și-am găsit vii și sănătoși...în fundul Siberiei mi-am petrecut numai cinci ierni și ne-a trecut beată tinere prin război. Tare ne bucurăm după bătăie (n.a.razboi) am trăi mai bine decât am luptat pentru patrie și pentru neam dar nici nu am intrat bine în țara Românească până nu am făcut că suntem bolnavi și ne-au batjocorit pe noi prizonierii....Am scris despre România Mare că eu am dorit să ajung în ea...Nu eți întrebat de eți român ori neam numai 25 bătăie la curtea-și a mai dăinuit la România Mare”.

39) Ion Munteanu „Mi carea Național din Banat 1881-1919”, Timișoara, 1994, pag. 220

F.2.52

F.2.53

F.2.54

F.2.37 „ Enakie Sporea „Zugsführer’’(sergent), 1900

F.2.38 Sergentul Ernst Konte, cca.1900

F.2.39 Mihai Grop ianu „Korporal’’, cca.1914

F.2.40 Companie de solda i din armata austro-ungar din care f cea parte i Gh.Cristoi din Sasca (primul din dr. cu arm), 1899. (Colec ia V.T utu)

F.2.41 Crișoștii trimise celor de acasă de soldații și scanii aflați în armata austro-ungară, în primul război mondial. (Colecția V. T. Utu)

F.2.42 Harta comitatului Caraș (detaliu din CD – F.8.1.11) cu zona Sasca, cca.1900. (Colecția V.T. Utu)

2.5 Mi carea na ional în perioada 1848 – 1919

Românii, din toate provinciile, au avut dintotdeauna conștiința că apar în aceleași națiuni, indiferent de vicisitudinile vremurilor sau de vicisitudinile hotărârilor care i-au separat. Cu toate că erau majoritari în Banat și aveau o individualitate istorică proprie, nu au fost recunoscători că națiunile maghiare considerându-le în Ungaria tot și sunt maghiari, indiferent de limba pe care o vorbesc.

După 1690, când prin diploma împ. Leopold I-ul se reînnoiește subordonarea bisericii ortodoxe române față de biserica ortodoxă sârbească, românii continuă să fie supuși atât opriri latifundiare cât și pe cea spirituală, din partea bisericii. Un rol important în îndrumarea poporului și preoștii pe calea luptelor pentru drepturi naționale, politice și bisericești, l-a avut episcopul bisericii ortodoxe române din Ungaria și Transilvania, Andrei Șaguna, ales președinte al Comitetului Național Român din Transilvania. În memoriul din 25 feb. 1849, către Curtea de la Viena, el cerea unirea tuturor românilor din statele austriece într-o singură națiune independentă, cu administrație națională, politică și bisericească, autonomă.

Revoluția de la 1848 marchează un moment important în conștientizarea românilor că națiunile și în posibilitatea ei de a se organiza, în vederea realizării scopurilor propuse, acelea de emancipare națională și chiar de unire.

Încă din primele zile ale revoluției, tinerimea română din Pesta, întocmește un program de revendicări cuprins în manifestul „Apel către români”. Românii bineînțeles se reunesc și ei, pe data de 5 mai 1848, într-o adunare înut la Lugoj, la care participă fruntașii tuturor comunelor românești. Aceasta a fost urmată de o nouă adunare, convocată de Eftimie Murgu pe data de 15 iunie, la care participă cca. 10000 de români. Participanții formulează un program de revendicări, care prevedea: crearea unei armate proprii, recunoașterea limbii române ca limbă oficială și independența bisericii române față de cea sârbească. Guvernul maghiar respinge revendicările, din care motiv românii, nu au mai susținut revoluția, cauză care a contribuit în mare parte la înfrângerea ei, fapt recunoscut și de istoricul maghiar Pesty Frigyes (1883 – 1889):

„Acum se vede greșeala cea mare a guvernului de a-și îndepărta masele românești din Banat prin desconsiderarea dezideratelor lor”

Anul 1848 a fost și un an electoral, când prin legea nr.6 din același an, urma să fie ales noul parlament de la Pesta. Ca măsură împotriva politicii de desnaționalizare dusă de autoritățile maghiare, românii s-au unit în jurul intelectualilor lo, sprijinindu-i în acțiunile întreprinse și în confruntările electorale, care aveau să vină. În conformitate cu legile electorale, Banatului îi revenea un deputat la 30000 de locuitori, dreptul la vot îl aveau numai bărbații cu o stare materială bună. Pentru a participa la alegeri, candidatul propus trebuia să dețină o avere de cel puțin în ¼ parte dintr-o sesie de pământ, sau un venit anual de 100 florini, ori bunuri imobiliare în valoare de 300 florini.

Comitatul Caraș era împărțit în șase circumscripții, devenite electorale după 1872; din Banatul Montan, circumscripția Bocșa avea 1440 de alegători, **Sasca 1108** și Oravița 1625.

La alegerile din 24 iunie 1848, la toate circumscripțiile au fost aleși candidați români. La Lugoj, Faget și Oravi a câștigat Eftimie Murgu, la Zorlenul Mare Aloisiu Vlad, la Sasca Axente Bojânc, iar la Biserica Albă Ștefan Ionescu.

Ca urmare a tensiunilor existente între alegători și autorități, au loc ciocniri și ca urmare alegerile sunt invalidate în circumscripțiile Oravi, Sasca, Bocșa și Faget. Alegerile sunt reluate, câștigătorii fiind, la Oravi Maxim Pascu, la Sasca Axente Bojânc, la Bocșa Ștefan Ionescu și la Faget Dionisie Ciolca. Autoritățile validează numai candidaturile lui E. Murgu și a lui Aurel Vlad. Se învârt din nou alegeri la 31 iulie, însă la Sasca, candidatul Ax. Bojânc este contestat de candidatul Zanko, susținut de guvern, pe motiv că acesta nu ar îndeplini condițiile cerute în privința averii, deși acesta dovedise că este în legalitate. Neînțelegerile degenerază în bătălii, intervine garda națională și alegerile sunt iarăși amânate. Scrutinul este reluat, pentru a treia oară, pe 22 august, în urma cărui rezultat sunt desemnați câștigătorii, la Sasca același Ax. Bojânc, iar la Oravi M. Pascu.

Alegerile din anii următori aveau să se desfășoare în aceeași atmosferă tensionată, autoritățile maghiare căutând prin orice mijloace să-și impună candidații lor, iar românii susținându-și propriii candidați. Dramatică a fost și scrutinul din anul 1865 când alegerile s-au învârtit iarăși de două ori, la 30 noiembrie și la 28 decembrie, soldate cu 2 morți și 12 răniți. Vincențiu Babe, care a coordonat desfășurarea competiției electorale a românilor din Banat, candidează din nou pentru cercul electoral Sasca și câștigătorii sunt de gen. Traian Doda, din cercul Caransebe.

După alegerile câștigate de V. Babe, apreciatul om de litere, membru al Academiei Române, Simion Manguica, care la acel moment ocupa postul de prim pretor la Sasca, a fost demis de autorități, pe motivul că la alegeri s-a manifestat furiș de partea lui Babe împotriva lui Kiss, susținut de guvern.

La solicitările repetate ale fruntașilor români, împ. Franz Josef aprobă la 23 dec. 1864 crearea unei mitropolii ortodoxe de sine stătătoare, desprinzând-o de sub autoritatea bisericii sârbești, instituție care se va numi de acum înainte „Biserica greco-orientală română”. În fruntea acesteia a fost numit ca mitropolit al românilor ortodocși din Transilvania și Banat, Andrei Baron de Aguna.

Alegerile locale din acel an nu au avut rezultatele dorite, în ciuda eforturilor depuse și a mobilizării exemplare a electoratului român. La întrunirea din 13 iunie învârtit la Răcășdia, se aprobă în unanimitate candidatura lui V. Babe pentru cercul electoral Sasca, însă din tot Banatul este ales un singur deputat român, generalul Traian Doda, din cercul electoral Caransebe.

Pactul dualist din 1867 a avut consecințe deosebit de grave asupra tuturor românilor din imperiu. În scopul săvârșirii acțiunii de maghiarizare, autoritățile au folosit toate mijloacele pe care le-au avut la îndemână. Au creat legi care să le servească scopului propus, au maghiarizat administrația, învățământul, au folosit forța, intimidarea și corupția. De asemenea, au obligat preoții români să-și maghiarizeze numele și au schimbat numele localităților, astfel că Sasca Montană devenise Szászkabánya, Cărbunari era Szeneszfalu, tin pari se numea Máriahavas, etc.

Pentru alegerile din 1869, în cercul electoral Sasca este propus din nou candidatura lui V.Babe . Al turat, un fragment din scrisoarea expediată din Sasca, în luna ian., de către parohul Ioan Tomasici și alți 63 de semnatari, prin care acesta era rugat să accepte și de această dată candidatura în parlament:

„Magnifice D-le Babe .....Deci dacă am hotărât să te ruga iar pe Magnificența Ta, ca să binevoieți și cu ocaziunea aceasta să primiți candidatura de deputat dietal în cercul Sascei, promiându-și cumcă și de astăzi tot sufletul de român și de omenie va lucra din răsputeri pentru alegerea Magnificenței Tale., 40)

V.Babe acceptă propunerea și câștigă alegerile din acel an.

În sprirea politicii naționale dusă de guvern a avut ca efect, strângerea rândurilor românilor pentru câștigarea drepturilor și apărarea identității naționale. În aceste condiții, fruntașii mișcării convoacă pentru data 12 mai 1881 o conferință la Sibiu, unde hotărăsc crearea Partidului Național Român (PNR), prin unificarea celor două partide naționale existente. Pentru Banat, partidul a avut ca monitor gazeta „Luminătorul” din Timișoara.

Dintre fruntașii bănăeni care au stat în fruntea mișcării naționale și au adus o contribuție importantă la eforturile depuse de români în vederea afirmării lor ca națiune cu drepturi egale, îi amintim pe Alexandru Mocioni, Vincențiu Babeș, Anton Mocioni, Coriolan Brediceanu, George Dobrin, Pavel Rotariu, Ștefan Petrovici, Caius Brediceanu, etc. La scurt timp de la înființarea P.N.R. sunt create organizații locale ale partidului în Lugoj, **Sasca**, Caransebeș și sunt reorganizate cele existente în alte localități. La Sasca alegătorii din cele 28 de comune arondate, au ales, în anii 1861, 1865, 1869 și 1884, pe Vincențiu Babeș, care s-a remarcat ca un înflăcărat luptător pentru drepturile românilor și pentru autonomia bisericii ort. române. Alături de alți deputați români din dietă, participă la înființarea P.N.R. și conduce, din 1866 la Viena și Pesta, ziarul Albina, organ al acestui partid. Dr.Ilie Gropianu, înflăcărat militant naționalist din Sasca începutului de secol XX și apropiat al omului politic V.Babeș, avea să evoce, câțiva ani mai târziu, figura acestuia prin următoarele cuvinte:

„Întreg românismul din fosta monarhie, începând din 1861 era condus de Consiliul Național și pînă în 1892 în fruntea lui a stat Vincențiu Babeș care a fost ales în 4 rânduri deputat al cercului nostru din Sasca. În această calitate numele lui acolo a rămas și pînă în ziua de astăzi un simbol care și acum îndeamnă și aprinde.”41)

Prin acțiunea memorandistă din 1892, care a reprezentat un act politic de mare însemnătate, se intenționa să se facă cunoscut, împăratului și întregii Europe, situația românilor din imperiul austro-ungar. Manifestarea a întrunit o largă susținere din partea românilor bănăeni, organizându-se manifestații de solidaritate, acțiunea e uează, iar semnatărilor le sunt intentate procese.

Apropierea alegerilor dietale din anul 1906, mobilizează comitetele naționale județene ale P.N.R. În cadrul unui turneu electoral pe care îl întreprinde în jud.Caraș-Severin, candidatul Dr.

40) Din corespondența lui Vincențiu Babeș (scrisori primite), Cluj 1976, pag. 233,234

41) Ilie Gropianu, revista Luceafărul nr.5-6/1938

Aurel Vlad, vizitează Republica, Sasca și Berliete unde este primit cu mare căldură. P.N.R. avea numeroși aderenți în localitățile Crăne; la Republica -198 de membrii, la Ciclova Român -147, Slatina Nera – 107, Nicolin – 93, Moldova Nouă – 83, **Sasca Montan – 83**. Un manifest al comitetului electoral român din cercul Sasca, difuzat la începutul anului 1905 în cele 28 localități care-l alcătuiau, făcea cunoscut maselor populare programul politic al partidului.

La alegerile care au avut loc la 26 ian. 1906, P.N.R. reușește să-și numească candidații pentru toate cercurile electorale. Românii din cercul Sasca l-ar fi dorit candidat pe dr. Aurel Vlad, însă acesta optează pentru cercul Dobra. Este acceptată apoi candidatura lui Aurel Novac, care câștigă alături de Coriolan Brediceanu, la Oravița și Bocșa, Ștefan Petrovici la Zorlenul Mare și George Popovici la Lugoj.

O nouă măsură luată de autorități în scopul desființării învățământului românesc din colile confesionale, a constituit-o legea școlară din anul 1907, cunoscută și sub numele de Legea Apponyi, după numele ministrului care a inițiat-o. În semn de protest față de prevederile acestei legi, fruntașii români din Oravița și Sasca tipăresc manifeste și convoacă o adunare la Oravița.

Anul 1910 vine cu noi frământări pricinuite de alegerile ce aveau să se țină în acel an. Cu toate eforturile depuse de P.N.R. în vederea participării la scrutin, nu s-a reușit înscrierea pe listele nici unui candidat. Această nerealizare s-a datorat măsurilor excesive impuse de guvern, mulți candidați români fiind scoși de pe liste pe motiv că nu îndeplineau condițiile cerute. În cercul Sasca rămâne un singur candidat, baronul Geza Duka de Kadar, propus de Partidul Muncii Naționale, susținut de guvern. Într-o scrisoare deschisă, trimisă alegătorilor din cercul Sasca, la 21 mai 1910, el solicită electoratului să-i acorde votul, expunându-și totodată convingerile și programul politic:

„Oferindu-mi-se din partea partidului de guvernământ al muncii naționale candidatura în speranța că nu voi fi combătut din partea partidului național român, cu ai cărui conducători aș dori să îmi mai deparțez cele mai bune legături în scopul conlucrării cinștite...la găsirea unei fericite soluțiuni a chestiunii de naționalități și la realizarea reformei sufragiului universal în spirit cu adevărat democratic...”

Decesul deputatului de Sasca, baron Geza Duka de Kadar, impune ca în anul 1913, la Sasca, să se organizeze un nou scrutin electoral pentru ocuparea locului vacant rămas în dietă. Pentru a ne face o părere asupra modului în care se organiza un scrutin electoral la acea vreme, să ne oprim asupra directivelor trimise printr-o „Publicațiune”, comisiei electorale din Sasca, de către dl Zoltan Talajdi, „prezidentul alegerii” și prim notar al comitatului Caraș Severin, care într-o relativ limbă română spunea:

„Alegerea va avea loc în crâma lui Csatory (n.a. Ciatari, din mag.) pe strada principală Szászkabánya în apropierea râului Nera...Partidul Muncii se va așeza în partea comunei de la hotelul Csatory spre Uymoldova (n.a. Moldova Nouă, mag.). Cu observarea că alegătorii pe drumul cel mai scurt să meargă la locul de votare spre partea ulii ei principale și votând tot calea aia să se reîntoarcă...Partidul național (n.a. român) se va plasa la locul numit Vericz (n.a. Vârâi) partea stângă a râului Nera. Alegătorii la votare va intra pe partea din strada mică despre

Vericz i dup votare reîntorc tot pe calea aia ...Trecerea unei p r i în tab ra celeilalte partide e strict oprite''

Se precizeaz , în continuare, interdic iile i ordinea ce trebuiau respectate pe traseul pe care urmau s se deplaseze aleg torii din cele 28 de comune, cât i în localitate, în ziua alegerii „Intrarea aleg torilor în comuna Szászkabánya nu e permis înainte de 31 martie orele 6 diminea a, ordinea comunelor care vin la votare se stabile te astfel ca chiar i aleg toriu din comunele cele mai îndep rtate pot sosi la timp... În decursul venirei e oprit aleg torilor a sta i a odihni în comunele prin care merge drumul lor; intezis i împodobirea sau oprirea tr surilor cu aleg toriu la trecerea lor prin comune deci eventualele st ri necesare i odihniri trebuie s se întâmple exclusive în afar de localitate a a ca drumul de ar s r mân totu i liber...În Szaszkabanya toate stradele trebuie s fie libere în ziua alegerii e oprit a stare strada a umbla **gur c scat** precum adunarea oamenilor în grup “...(document dactilografiat, colec ia V. T utu)

\

Scrisoare deschisă cătră alegătorii cercului electoral Sasca.

Domnii mei,

Oferindu-mi-se din partea partidului de guvernament al muncii naționale candidatura în cercul electoral al D-Voastre, am primit această candidatură în speranța că nu voi fi combătut din partea partidului național român, cu al cărui conducători aș dori să întretin și mai departe cele mai bune legături în scopul conlucrării cinstitute pe acele terene ale vieții publice, care mi-se oferă în urma identității de interese relativ în *scrisoarea deschisă* *soluțiuni a chestiunii de naționalitate și la realizarea reformei sufragiului universal, în spiritul adevărat democratic.*

Eu până acum, aflându-mă în serviciul diplomatic al monarhiei, am stat departe de orice mișcare politică interioară, și dacă retrăgându-mă acum din acest serviciu, pășesc pe arena politică a țării, o fac cu gândul sincer de a-mi pune forțele în serviciul acestor două mari probleme, pe cari le consider deopotrivă de cele mai arzătoare și mai vitale chestiuni ale țării.

Conșcis și de aceste convingeri, am intrat în noua înființatului partid de guvernament al muncii naționale, pentru că așa cred, că în relațiile actuale politice ale țării este absolut de trebuință ca în sinul partidului de guvernament să fie sinceri aderenți și propagatori ai păcii naționale, cari din sinul acestui partid, profitând de toate conexiunile și conjuncturile pe cari le oferă legăturile de partid, să cultive acele fire cari duc la o *înțelegere cinstită* între guvernament și acei fruntași ai poporului român, cari nu numai sînt deponitarii încrederei politice a poporului, ci și tind la o tranșantă cinstită și sinceră, contopind armonice exigențele iubirei de neam cu postulatele credinței cătră patrie.

Aceste consideranțe, precum și speranța de a putea produce ceva real și folositor ambelor părți, precum și întregului, m-au îndemnat la acest pas, și tocmai deaceia țin mult ca alegerea mea de deputat să nu se facă în luptă contra partidului național român, ci cu simpatiile conducătorilor și aderenților sinceri ai acestui partid, cum și pestetot ai fruntașilor poporului.

Evoluția politică a Ungariei a ajuns la punctul, unde nu numai nu se mai poate nesocoti gravul conflict național, ci se recunoaște, chiar dela cele mai competente locuri, că o consolidare reală a țării este cu neputință fără o *fericită soluție a conflictului național, o soluție bazată pe drept și dreptate, pe încredere reciprocă și respect de drept.*

Și cu satisfacție trebuie să constate fiecare fiu sincer al patriei, care privește nepreocupat în viitor, că pelingă multele momente îngrijitoare, se înmulțesc în toate părțile semnele cari ne îndreptătesc la speranța că nu mai este departe acel moment, cînd se va găsi calea de a aduce *interesesele implacabile ale unității de stat și ale integrității și inviolabilității teritoriale în deplină armonie cu interesesele de existență națională a popoarelor, cari împreună au constituit Ungaria milenară, și împreună au să creeze temelgia sigură a Ungariei moderne din viitorul apropiat.*

În serviciul promovării acestor nizuinte genuin patriotice voese să-mi pun modestele mele puteri, și deaceia consider în actuala situație de cel mai indispensabil postulat: *reforma electorală, în spirit democratic, prin realizarea sufragiului universal, care desființeze toate zidurile despărțitoare, toate contrastele inversate în mod măcștîr, împreunînd la o comună, însuflețită lucrare pe toți cetățenii devotați patriei, fără deosebire de naționalitate, confesiune și stare socială.*

Tocmai deaceia consider de principala datorință: restabilirea ordinii în parlament, satisfacerea necesităților de stat, fără de cari nu poate fi vorba de o lucrare priincioasă și deplina armonie între cei doi factori ai voinței constituționale, cari sînt Coroana și Corpurile legătitoare.

Nu mai dacă sînt date aceste premise indispensabile, se poate trece la rezolvirea acelor mari și arzătoare probleme, pe cari le-am indicat în această scrisoare, și în numele cărora solicit încrederea întregii obște alegătoare a cercului Sasca, fără deosebire de vederi politice și considerații de partid.

Primăscă toți onorații alegători ai cercului electoral Sasca aceste cuvinte ca o sinceră confesiune politică, și dacă mă vor onora cu încrederea lor politică, ce-mi este atît de prețioasă fie convingși că în mine vor găsi un reprezentant, care se va nizii totdeauna din toate puterile sale la *desăvîrșirea operei păcii, înaintării, și ridicării bunăstării pe toate terenele.*

Asigurînd pe toți onorații alegători ai cercului Sasca de deosebita mea afecțiune și considerațiune, semnez

Kádár 8/21 Mai 1910.

cu distinsă stimă

Baron Geza Duka de Kádár.

F.2.43 Scrisoare deschisă adresată de Baron Geza Duka de Kadar, candidat lalegerile parlamentare din 1910 din partea „Partidului Muncii Naționale”, alegătorilor din cercul electoral Sasca. (Colecția V. T. utu)

<h2 style="text-align: center;">Hirdetmény.</h2> <p style="text-align: center;">Kisvárdai vármegye központi választásaira vonatkozóan...</p> <p>Ínyó évi május hó 5-től bezárólag 25. napjáig, reggel 8-12 óra között 2-6 óráig.</p> <p>... Ínyó évi május hó 5-től bezárólag 15. napjáig. ... Ínyó évi május hó 16-ától bezárólag 25. napjáig ... a kézbesítéstől számított, a többi felszólaló és észrevételtevő egyének pedig a határozatok közzeszlére kitételét követő 10 nap alatt</p> <p style="text-align: center;">Ziegler Ferencz, Issekutz Aurel,</p>	<h2 style="text-align: center;">Publicațiune.</h2> <p style="text-align: center;">De partea Comitatului Central a Comitatului Krassó-Szatmár...</p> <p>dela 5-a Mai până inclusive 25-a Mai a. c.</p> <p>dela 5-a Mai până inclusive 25-a Mai a. c.</p> <p>dela 5-a până la 15-a Mai a. c.</p> <p>dela 16-a până la 25-a Mai a. c.</p> <p>în decurs de 10 zile computate dela imanuare, sau publicarea decisiunilor</p> <p style="text-align: center;">Ziegler Ferencz, Issekutz Aurel,</p>	<h2 style="text-align: center;">Kundmachung.</h2> <p style="text-align: center;">Der Central-Wahlbezirk des Kreis-Eggenauer Komitates...</p> <p>vom 5. bis inclusive 25. Mai l. J.</p> <p>vom 5. bis inclusive 15. Mai l. J.</p> <p>vom 16. bis inclusive 25. Mai l. J.</p> <p style="text-align: center;">Ziegler Ferencz, Issekutz Aurel,</p>
--	---	---

F.2.44 „Publica iune”, (întocmit în trei limbi), privitoare la actualizarea listelor de alegători pentru scrutinul electoral din anul 1910. (Colec ia V. T utu)

Ordinea excesiv impus de autoritățile locale și scopul de-a izola populația română, pentru a nu lua legătură cu candidatul ei, dr. Aurel Vlad și s-a împiedecut pe acesta să prezinte programul electoral. Din partea Partidului Muncii candida Petru Corcan, fost judec tor în circumscripția electorală Sasca, care deși român, era urât de populație, datorită comportamentului abuziv și a amenziilor mari pe care le dădea.

La scrutinul participat Dr. Alexandru Vaida Voevod, membru al parlamentului maghiar și personalitate marcantă a P.N.R., împreună cu colegul său, deputatul Dr. Erban, veni aici în prezența alegerii pentru a superviza mersul acestora.

În lucrarea scrisă ulterior de Dr. A.V. Voevod și denumită „Alegerea de la Sasca”, acesta arată scopul publicării broșurii și descrie atmosfera ce domnea în localitate înainte de scrutinul electoral, ca și modul în care acesta s-a desfășurat:

„Broșura a fost scrisă în vremea te cu scopul de-a face cunoscute străduințele suferințelor și nedreptățile pe care le aveau de îndurat românii din Ardeal și Banat sub oprirea maghiară”.

Cei doi deputați români au fost ridicați și de jandarmi imediat ce au sosit în comun și doar cu intervenția președintelui Talajdi au fost eliberați și li s-a permis rămânerea în sat.

Casa avocatului Coca, în care au rmas peste noapte, a fost p z it tot timpul de jandarmi, iar diminea a i-au g sit ma ina cu toate cauciucurile t iate. Cu o s pt mân înainte de alegeri, nici un str in nu avea voie s intre în localitate, m sur motivat de d-l Talajdi, cum c în felul acesta asigur libertatea alegerilor, îns administra ia i jandarmii umblau tot timpul prin comun c utând s influen eze aleg torii în favoarea candidatului sus inut de guvern. ranii, sub diferite învinuiri imagineare, erau du i de jandarmi la post i b tu i, iar preo ii de prin sate, împiedeca i s vin în contact cu enoria i pentru a nu-i influen a în alegeri. Jandarmii au f cut abuzuri i asupra aleg torilor din sate, care se îndreptau spre Sasca i ale c ror tr suri au fost oprite i întoarse din drum pentru diverse motive, cum c nu ar avea „lumin toare”sau c a trecut deja ora dou , ora stabilit pentru plecare spre centrul de votare Sasca.

Toate aceste manevre au dus la câ tigarea alegerilor de c tre Petru Corcan, sus inut de guvern, pe care l-au votat 652 de aleg tori dintr-un total de 1190, Aurel Vlad ob inând 538 de voturi. Cu toate aeste, ziarul austriac „Reichpost” din 2 apr.1913 afirma în rândurile sale, c la alegerile din Sasca „d-l Vlad i tovar ii s i au dat dovad de fanatism i desfrâu”.

Poporul îns , a fost al turi de reprezentan ii lor în toate aceste comfrunt ri, omagiindu-le prin versuri, ca cel de mai jos, dedicat Dr.-lui A.V.Voevod i Dr-lui Aurel Vlad, pentru curajul i sacrificiile f cute:

„Dat-au mâna Vlad cu Vaida	În loc s le dee drepturi
i au zis îndat , haida ,	I-au scos afar de piepturi.
Hai la diet ’n parlament	Zis-a Vaida :Domnilor,
Pentru, al na iunii drept.	Da i drept i românilor
În diet când se b gar	C i ei pl tesc por ie
Fur primi i cu ocar ,	i slujesc la c t nie”.

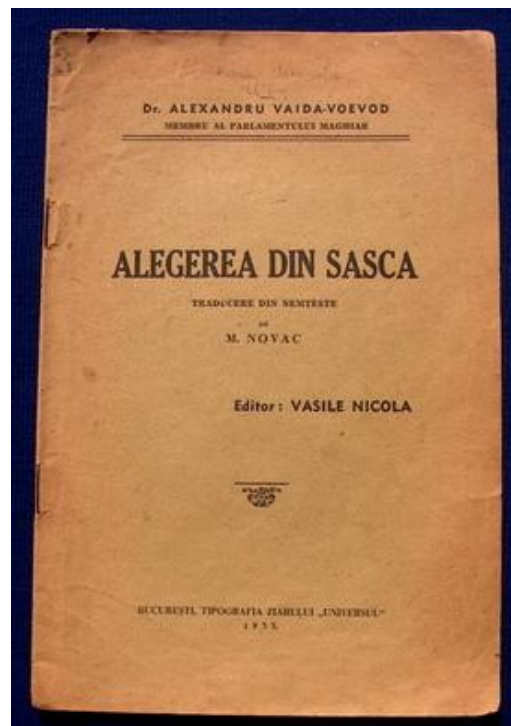
În vederea men inerii ordinii i ocrotirii popula iei de trupele ungure ti care se retr geau în dezordine, cât i pentru a se preântâmpina i pedepsi actele antisociale prilejuite în astfel de situa ii tulburi, în majoritatea localit ilor b n ene se formeaz consilii i g rzi na ionale, care mai aveau ca scop i preluarea conducerii, ca organe ale puterii locale. La 4 noiembrie 1918 are loc la Oravi a, în fa a b ncii Or vi ana, o mare adunare la care particip peste o mie de oameni. Cu aceast ocazie s-a înfiin at Consiliul Na ional Român, Garda Na ional i Consiliul Militar, avându-l ca pre edinte pe Dr. Mihail Grop ianu. Tot în acea i zi Dr. Petru Corneanu, directorul b ncii Or vi ana, împreun cu Dr. Mihai Grop ianu, lanseaz o Proclama ie de Unire cu România în care se spunea: „Români, ceasul libert ii noastre na ionale a sunat....Tr iasc na iunea român una i nedesp rit !” În acea i zi G rzile Na ionale din Oravi a i Ilidia, alung solda ii austro-ungari, în l ând tricolorul românesc pe cazarma din Oravi a.

Înfiin area Consiliului na ional la Sasca este marcat în articolul „Organizarea românilor din Sasca Montan ”, ap rut în ziarul Românul din 1 dec.1918, editat la Arad, care informeaz :

„Înc din 4 noiembrie nou s-a constituit Consiliul Na ional Român i Garda Na ional compus din 63 gardi ti . Prezidentul consiliului Ioan Murgu iar al gardei avocat Ilie Grop ianu comndant, sublocotenentul tefan Ieremia . Prin colect s-a adunat din aceast comun cu 1888 de suflete suma considerabil de 18000 de coroane. Garda din acest loc ca i a celorlalte comune

din jur e supus conducerii centrale din Oravi a în frunte cu c pitanu dr. Mihai Grop ianu i Petru Batrica.

F.2.45., „Alegerea din Sasca” de Alex.Vaida Voevod, lucrare scrisă cu prilejul scrutinului electoral din anul 1913, apărută la București în 1933, tradus de M.Novac și editat de V.Nicola, originar din Slatina Neagră. (Colecția V. T. I. I. I.).

F.2.46 Fostul restaurant a lui Jigmond Csatory (Ciaturi), în localul căruia au avut loc alegerile din 1913. (Foto. 2001)

Evenimentele s-au desfășurat însă ceva mai complicat, după cum ne relatează dr. Ilie Gropianu, martor și participant activ la toate aceste acțiuni.⁴²⁾

42) Ilie Gropianu „Sasca Montana (1918 – 1919)”, Analele Banatului IV, 1931, pag.113-117

Pe data de 2 noiembrie sosesc la Sasca refugiaii din Moldova Nouă, fugii de frica sîrbilor, aliaii ai Antantei, care trecuseră Dunărea. De teamă că aceștia vor putea să vină în Sasca, autoritățile de aici împart arme celor întorși de pe front, pentru a apăra localitatea. În acele momente de pericol, jandarmii primesc ordinul sub comanda unui locotenent părăsesc comuna, lăsând-o astfel fără apărare. Cei întorși de pe front, aflându-și familiile lor de acasă, au suferit de lipsuri și foame, în timp ce ei se jertfeau pentru țară, acum fiind și înarmați, sparg depozitul de lemne și magazia de alimente StEG și magazia comunală. În localitate începe dezordinea și ca urmare, de teamă, funcționarii stăpînirii se înarmează și ei. Tulburările se amplifică, casa de bani a societății „Reșița” este spartă, iar inspectorul acesteia este jefuit. Un căran din Sasca Română, care avea un sac de porumb în spate, neoprinându-se la somn, este împușcat de gardianul Robert Partelly, notarul Paul Mica este omorât și el de niște necunoscuți.

Pe 6 noiembrie, în mijlocul comunei, la locul numit Crucea de la Pera, autoritățile organizează o adunare pentru constituirea comitetului național, care urma să fie alcătuit din reprezentanții celor trei naționalități existente în comună. În seara din 7, 8 și 9 noiembrie, „Comitetul comun al consiliilor naționale, române, germane și maghiare” cum se numea acest for, organizează Garda Națională. Garda era formată din 95 de persoane și avea ca scop, menținerea ordinii în comună și pedepsirea actelor antisociale, iar ca președinte a fost ales, tot un om al stăpînirii, judecătorul Ștefan Iosif Virogh.

Oficialitățile iau măsură pentru restabilirea ordinii, ordonându-se populației să aducă înapoi materialele și alimentele luate din magazinele StEG, se oprește târgul și se adună prin chetă bani pentru întreprinderea gării. În urma neînțelegerilor survenite, garda se împarte în două grupe, postate la cele două intrări în comună, una comandată de sublocotenent Ștefan Ieremia, la intrarea dinspre podul Nera, iar cealaltă, condusă de sublocotenent Ștefan Lichtfuss, la capătul de sus al satului. Pe data de 8 noiembrie sunt trimise sub escortă, la Oravița, persoanele care au creat dezordine, ori s-au dedat la furturi, crime și alte delictive.

În aceste momente tensionate, localitatea, ca de altfel întreg Banatul, este ocupată de trupe sârbești, grăbite ca după război să își asigure avantajele teritoriale. În comună sositese un grup de 26 husari, primit la intrarea în sat de către oficialități.

La convocarea conducerii gării naționale din Oravița, creșterea și se subordonează cea din Sasca, Dr. Ilie Gropianu se prezintă la hotelul Coroana pentru o conferință cu căpitani, Mihai Gropianu și Bălica. Pentru a se aplană neînțelegerile invitate și a reorganiza garda națională din Sasca, în ziua următoare, pe 16 noiembrie, trimișii „Legiunii române” din Oravița sosesc aici în două trăsuri. Conferința are loc la biserică ortodoxă, prezenți fiind și comandanții gărzilor din Slatina, Sasca Română, tințarii și Cărbunari. După analizarea situației existente se face reorganizarea consiliului național, alegându-se un comitet format din 26 de membrii, avându-l ca președinte pe preotul Ioan Murgu, președinte al gării Dr. Ilie Gropianu, iar comandant local Ștefan Irimia.

Legiunea Română

organul oficios al consiliului militar național român.

Apare conform actualității. Se distribuie legiunii și detașamentelor acesteia.
Un exemplar 1 cor. Veniul e al legiunii și detașamentelor.
Redacția: Prezidiul consiliului milit. nat. rom. Dr. MIHAI GROPȘIAN.

În ceasul sfânt.

Când toată românimea, dar mai ales poporul român din Ungaria și Transilvania, așteaptă cu nespūs dor hotărârile ce se vor aduce în mareă adunare națională dela Alba-Julia, noi, cari n'am avut fericirea de a putea lua parte la aceea sfântă lucrare, unde se decide și se pecetluiește soarta noastră, ne luptăm cu bucuria ce parcă nu-și mai află loc în inimele noastre și tot vrea să izbucnească. Nu putem însă ascunde, că ne luptăm și cu o mulțime de gânduri, ce vor trebui realizate cu toată grăbirea, ca apoi marea noastră bucurie, pe vecie deplină să ne fie. În treacăt atingem prima și cea mai urgentă recerință, carea credem că e dintre toate, cea mai: „sine eva non” și asta ar fi, să iertăm toate pentru înviere. Cei tineri să întindă mâna celor mai bătrâni cu cari au fost certați și toți până la unul, să ne împăcăm și să trăim d'atci naintea frații, bucurându-ne, și mulțămind Marelui D-zeu, că ne-a trecut din moarte la viață liberă-independentă.

Cu considerare la marea mulțime de romani ce vor merge la ALBA IULIA, adunarea Națională se va ținea sub cerul liberi.

Organizarea noastră în Sasca-mont. La invitarea înou-lejitului adv. din Sasca Dr. Ilie Gropșian, Comitetul Național a emis din centru pe preoșii Stefan și Jurca și pe ofișerii: căpit. Balica și s. locot. Mircu să organizeze Comitetul și garda națională. Primirea emisișilor și succesul a fost strălucit. S'a constituit Comitetul național în frunte cu preotul J. Murgu, Consiliul militar sub prezidiul Dr. Ilie Gropșian iar Garda națională sub comanda subloc. Ieremia.

F.2.47 Foaia „Legiunea română” nr. 4/ 1 dec./1918 (fragmente) informează cititorii asupra marii adunări a românilor de la Alba Iulia și despre înființarea Comitetului Național și Consiliului militar în Sasca Montană. (Colecția V. T. utu)

În același timp, Consiliul Național Român format la Budapesta din fruntea liderilor de eliberare națională, convoacă pentru data de 1 decembrie 1918, la Alba Iulia, o mare adunare. Între fruntașii bunei prezenți la marea adunare națională și care au cîntorit cu votul lor România Mare, s-au numărat: Caius Brediceanu, Aurel Cosma, George Dobrin, Cornel Crăciunescu, George Adam, Avram Imbroane.⁴³⁾ Alături de aceștia, ca delegați din partea cercului electoral Sasca, au participat, **Dr. Ilie Gropianu**, Dr. Alexandru Coca, notarul Gh. Iovan, preotul Gh. Lungu, preotul Simion Bartolomei din Vrâmbi, Vasile Vuia, Dr. Cornel Ieșcu din Ilidia. Alți ștani delegați la adunare au fost **Dr. Mihail Gropianu**, comandantul gării din Oravița și **Mihail Gropianu** din partea gării din Cărbunari. Pentru a ajunge la Alba Iulia, Dr. Ilie Gropianu împreună cu Dr. Mihail Gropianu și P.S.S. Miron Cristea Episcopul Caransebeului, au fost nevoiți să călătorească pe furi, folosind o cale ocolitoare, pentru a nu fi opriți de sârbii, care controlau mijloacele de transport.

Pe platoul din cetate s-au adunat peste 100000 de delegați români din Transilvania și Banat, cerând în unanimitate unirea celor două provincii cu România. Adunarea națională alege un mare sfat, care încredințează lui Iuliu Maniu conducerea guvernamentală. Printre buni enii aleși ca membrii ai sfatului se găseau și Dr. Alex. Coca, avocat în Sasca și Dr. Mihail Gropianu, ștani și personalitate marcantă a Oraviței.

Momente emoționante de la Alba Iulia ne sunt evocate de Dr. Ilie Gropianu în memoriile sale, publicate în revista *Analele Banatului*, Timișoara 1931, sub titlul „Sasca Montan 1918 – 1919”, cu următoarele cuvinte:

„Cu generalul român Leonte în frunte se formează marșul spre cetate. La poarta cetății generalul Leonte ridică chipiul; în locul pajurei cu două capete, deasupra porții fâlfâie tricolorul. Intrăm triumfător în cetatea mării lui Mihail și a umilințelor noastre seculare. Fanfara militară cântă „De teaptă-te române”! Mulțimea plânge de bucurie, trece prin poarta lui Mihail Viteazul și umple câmpia înzpezită”.

La Alba Iulia, Dr. Ilie Gropianu a prezentat un memoriu cu doleanțele locuitorilor care lucrau pe domeniile StEG și speranțele lor de îmbunătățire. Reîntors acasă, prezintă în fața Comitetului Național Român, un raport în legătură cu cele întâmplate și discutate la Alba Iulia, explicând celor prezenți importanța istorică a evenimentului.

Sârbii, care în tot acest timp continuau să ocupe localitatea, se retrag spre Ciuchici și Rădăuș, ultimii trei soldați părăsesc comuna în noaptea de 31 martie 1919. În cele 131 de zile cât au rămas aici, aceștia s-au purtat ca niște cuceritori, terorizând cetățenii pașnici, dând amenzi și confiscând animale din gospodăriile oamenilor. La retragere, au luat până și cazarmamentul de la postul de jandarmi din Sasca.

La 17 martie sosesc în zonă trupe franceze cu misiunea de tampon, între sârbii care se grăbeau să ocupe teritoriul înainte de conferința de pace, trupele maghiare perdante și cele române, care pretindeau teritoriul. Francezii au rămas în Banat câteva luni, prin Sasca au trecut numai doi militari, în drum spre Cărbunari.

43) Ion Munteanu, op.cit. pag. 256 – 320

Pe 11 iunie, sârbii invadează comuna Macovițe, însă vecinii lor din Ilidia le sar în ajutor, astfel că atacatorii sunt obligați să se retragă, lăsând un mort la locul conflictului.

Îngrijorați că sârbii vor veni din nou spre Sasca, localnicii au pus mâna pe arme și s-au postat la intrare în sat, dinspre podul Nera, unde au făcut de pază mai multe zile și nopți, până când pericolul a trecut.

În această perioadă Consiliul Național din Sasca era condus de Dr. Alex Coca „un brav intelectual și un mare patriot”, cum îl caracteriza colegul său, Dr. Ilie Gropianu. Sub conducerea lui s-au organizat consiliile naționale din Sasca Română, Slatina, Macovițe, Timpaș și Cărbunari.

Drapelul arborat la primăria din Sasca a fost schimbat, în decursul a șase luni, de mai multe ori, după naționalitatea ocupantului. Dacă până în preajma zilei de 7 noiembrie, data înființării consiliului național, drapelul arborat era cel maghiar, după această dată a fost instalat tricolorul românesc, înlocuit cu cel sârbesc după 11 noiembrie, când au ocupat localitatea.

La venirea trupelor franceze, în 17 martie, acestea au permis revenirea jandarmilor maghiari, care au aflat din nou stindardul lor. Drapelul roșu-alb-verde unghuresc a rămas până la 1 iunie, dată la care în comună sosește un grup de jandarmi români și primăria înalță tricolorul românesc. Toate aceste convulsii și frământări naționale au luat sfârșit odată cu terminarea primului război mondial, când românii din toate provinciile li s-a oferit prilejul mult așteptat de-a se uni cu țara. Armata română intră în Sasca la data de 5 martie 1920.

Procesul verbal de constituire a Gărzii Naționale din Sasca Montan la 16 noiembrie 1918.
(Din memoriile publicate de Dr. Ilie Gropianu în Analele Banatului, Timișoara 1931, pag. 116, 117)

„Proces verbal luat în adunarea națională a poporului român din comuna noastră Sasca Montan la 16 Noiembrie 1918 în biserică românească din loc. Dr. Ilie Gropianu deschizând adunarea salut deputația comitetului român din Oravița în frunte cu dl. preot român Corneliștefan, pe delegații legiunii române tot de acolo în frunte cu căpitan Bălica și subloc. Mircu, garda națională din Slatina, în frunte cu comandantul ei Vișianu, - pe frații prezenți din comunele vecine: Sasca Română, Cărbunari, și Timpaș și roagă pe trimisul „Legiunii Române” din Oravița să realizeze dorința poporului din Sasca Montan, de a ne constitui în consiliu curat național românesc, fără de amestecul celorlalte națiuni conlocuitoare, Preotul Ștefan mulțumind pentru buna primire, în cuvinte înalte, în fața sfântului altar – scoate în relief însemnătatea epocală a vremurilor de azi și ne invită să constituim alegându-ne un comitet național cu președinte și notar. La propunerea lui Dr. Ilie Gropianu adunarea națională cu aclamație alege un comitet de 26 membrii. Președintele – preotul local – mulțumind pentru încredere, declară constituit consiliul național român din Sasca Montan, nimicind prin acest tact toate hotărârile anterioare din alte adunări. Se porcede apoi la reorganizarea gardei naționale. Se face cu solemnitate declarația, primită cu unanimitate, că garda națională este o corporație curată națională românească, chiar dacă membrii ei benevoli se compun și din alte națiuni. Stindardul și insignele

g rzii sunt mândrul nostru tricolor : ro u, galben, albastru, obliga i fiind to i gardi tii, f r considerare de neam, s poarte acest semn. Cu însufle ire a fost ales de prezident Dr. Ilie Grop ianu. Noul comandant e c p. tefan Ieremia. Ambii fac înaintea comandantului central c p.B lica, promisiunea solemn , de a se supune poruncilor dlui c pitan, iar acesta îi îndrum , ca din sânul gardi tilor s î- i aleag un comitet, care s conduc toate afacerile interne, cele pur militare fiind l sate în grija comandantului. Pre edintele apoi mul umind dlor din,, Legiunea român din Oravi a'' închide edin a. Acest act s'a luat i confirmat prin subscrierile celor prezen i de a servi ca document istoric, c i românii din Sasca Montan vreau s tr iasc numai ca români, con tii de dreptul de liber dispunere de sine a popoarelor. D.c.m.s. Urmeaz semn turile."

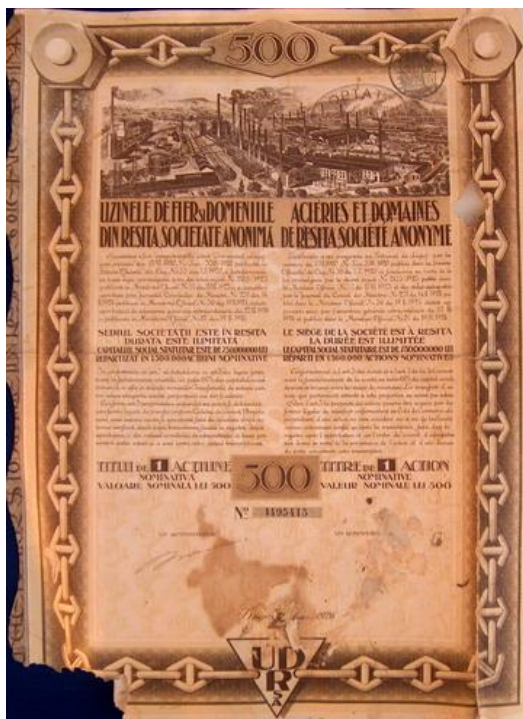
2.6 Sasca în perioada 1919 – 1945

Tratatul de pace de la Trianon (Paris) din 4 iunie 1920 consfin e t victoria rilor Antantei asupra Puterilor Centrale, stabilind totodat i revizuirea vechilor grani e, în urma c reia România prime te Transilvania i dou treimi din Banat, zona montanistic în întrgime. Prin adresa nr.1458 din 4 iunie 1924, timis de pretura din R c jdia, notarul din Sasca este avertizat c „Echipa de Triangula ie a fronterei Româno-Jugoslav urma s se stabileasc pe timpul verei în regiunea muntoas a Banatului cu scopul de a executa calculele lucr rilor i a elabora rezultatele” învitând oficialit ile s pun la dispozi ie acesteia camere de locuit i mijloace de transport necesare.

Unirea mult a teptat nu a satisf cut speran ele popula iei din zona Montan a Banatului, minele i instala iile de prelucrare a minereurilor neferoase au r mas în continuare închise, iar popula ia se sb tea în nevoi i s racie.

Teritoriul pe care se aflau propriet ile StEG, intrat acum în componen a statului român, a constituit obiectul tratativilor duse între cele dou p r i. La 8 iunie 1920 guvernul Averescu semneaz decizia de înfiin are a noii societati, cu capital St.E.G i românesc, în valoare de 125 milioane lei. Noua societate denumit „Uzinele de Fier i Domenii Re i a’’, pe scurt „UDR’’, l-a avut ca prim pre edinte pe prin ul Barbu tirbei i a devenit, în perioada interbelic , cea mai puternic societate româneasc . UDR a reprezentat pentru Romania începutul industriei grele, de aici plecând speciali ti i utilaje, care au creat noi obiective i centre industriale.44)

La Sasca, UDR a devenit proprietara minelor de cupru închise, a p durilor i cl dirilor care au apar inut pân atunci StEG.

F.2.48 Hârtie de valoare, ac iune, emis de societatea UDR, 1926. (Colec ia V. T utu)

44) Rudolf Gräf, op.cit, pag. 283

La 7/20 iunie 1920, într-o galerie a pu ului Ferdinand din Anina, are loc o catastrofă minieră, datorată exploziei dinamitei depozitată în subteran pe timpul războiului, la ordinul comandantului militar. Camerele în care a fost depozitată dinamita se aflau la o adâncime de 60 de metri, iar explozia s-a produs în camera unde era dinamita de manipulație și în care se găseau numai 30 kg. Cantitatea mare de material explozibil, cca.3000 de Kg, aflat în depozitul principal, a rămas, din fericire, intact. Numărul mare de victime a fost cauzat de faptul că deflagrația s-a produs la orele 22, când se schimbau turele și muncitorii erau strâniși la rampele pu ului. Explozia s-a datorat unei depozitări necorespunzătoare a dinamitei, care a produs autoaprinderea, sau unei mâini criminale.

În urma deflagrației s-a pierdut viața 180⁴⁵⁾ de mineri, catastrofa îndolind multe familii din localitățile văii Cara ului și Nerei. Între cei uciși de gazele otrăvitoare, 14 muncitori erau din Sasca, în unele cazuri chiar doi dintr-o casă. Alăturat numele scanilor care au murit în acel accident:⁴⁶⁾

Bercea Mihai	Carmancioc Matei	Cornescu Ion	Croitor Iacob	Istoc Sebastian
Pera Nicolae	Petru Ion	Petru Nicolae	Pârvu Petre	Sperlea Ilie
Sperlea Enachie	Telescu Dumitru	Tec Dimitrie	Vein Ernest	

F.2.49 Victime ale catastrofei miniere din 7/20 iunie 1920 de la Anina, foto. E. Beneș, Oravița. (Colecția V. Tăutu). Înscris pe verso cu litere de mână: „Catastrofa din minele din Anina care-au stins din viață la 181 de muncitori Prin Explodarea unei magazini de Dynamit în care au explodat cam pe 800 KGR. Dynamit în 7 Iunie la orele 10 și 15 minute seara. Cu cele mai mari dureri și chinuri i-au dat sufletul acesti muncitori în urgia a Explodare și grozavnicul fum otrăvit. Anina 19/VI 1920 Grobschan Franz”. (n.a. Miner din Sasca)

45) Ion Pășnic „Catastrofa minieră din 1920” pag. 20, amintește despre 217 morți, S.S.Moldovan în „Oravița de altădată”, pag. 72-76, vorbește despre 180 de victime, iar Wilhelm Slowig în „Istoria localității Steierdorf-Anina”, pag.64, notează 182.

46) Info. Alexandru Gropianu

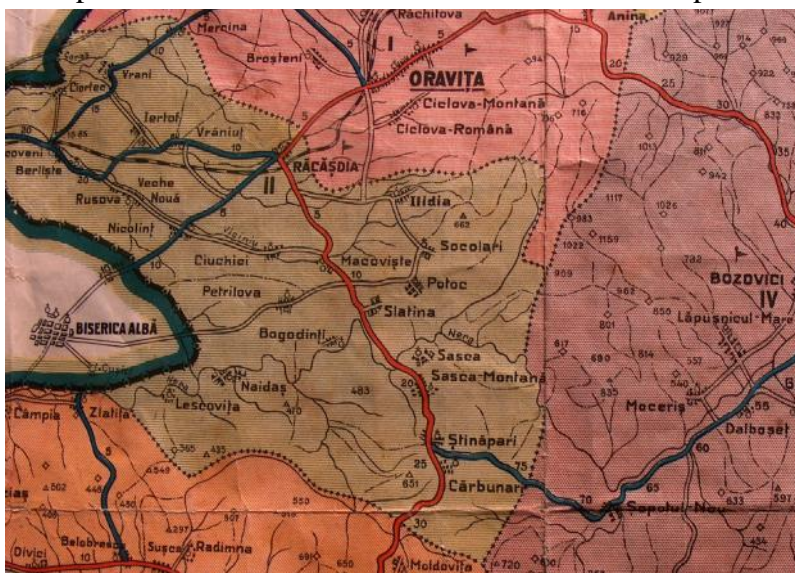
În anii următor, accidente de la minele Anina aveau să mai aibă curme vie și să mutileze mulți mineri, printre aceștia aflându-se și numeroși scani. **(C.3.6)**

În „Dicționarul Transilvaniei, Banatului și a celorlalte ținuturi alipite României” aparut la Cluj în 1921, Sasca Montană este amintită cu o populație de 1869 locuitori, dintre care, 1620 români, 246 germani, 3 maghiari, având 743 de case și o suprafață de teren de 15616 jugare.

Așa cum a promis în zilele grele ale războiului, regele Ferdinand semnează la 30 iulie 1921 legea de reformă agrară, mult așteptată de țărani. Înainte de apariția legii au loc mișcări revendicative, iar ca urmare, unii notari care s-au purtat rău cu țărânii, au plătit cu viața, așa cum s-a întâmplat la Prigor și la Sasca.

După intrarea în vigoare a legii de reformă agrară, marii proprietari de pământ din Banatul de munte, cum erau: UDR, biserica, statul și cei câțiva moșieri, au fost expropriați în vederea împrumțării țăranilor. Această problemă nu a putut fi rezolvată în totalitate, datorită suprafețelor reduse a terenului arabil, în schimb, suprafața de pământ putea să satisfacă pe deplin necesarul. UDR însă, a reușit să sustragă de la expropriere mari suprafețe de pământ. În cazul acestei acțiuni, la Sasca au fost trecute în proprietatea statului un număr de 2153 de jugare (1 jugare=0,575ha.), UDR păstrându-și 6218 jugare. Împrumțarea celorlalte în cauză s-a dovedit însă extrem de lentă și a dat naștere la nemulțumiri și procese pe cale juridică și chiar revolte. Președintele comisiei locale de împrumțare din Sasca, a fost nevoit să solicite ajutorul autorităților, pentru calmarea spiritelor și împiedicarea oamenilor de-a ocupa cu forță terenurile UDR.⁴⁷⁾

Anul 1926 avea să aducă din nou divizarea județului Caraș-Severin, în județul Caraș cu capitala la Oravița și județul Severin cu reședința la Caransebeș, acțiune realizată în urma demersurilor făcute de prefectul Petru Corneanu și senatorul Mihai Gropianu.

F.2.50 Harta jud. Caraș, plasa Răcășdia (**detaliu CD - F.8.1.15**), cca.1926. (Colecția V.T. utu)

47) Vasile M. Zaberca „Acțiuni revendicative ale țăranilor cărăneni pentru pământ. 1918-1921”, Banatica 6, pag. 330

În 1927 moare regele Ferdinand supranumit „Întregitorul de ar ”, pe tron îi urmează nepotul său Mihai, în vârstă de numai 16 ani, prin renunțarea la tron a prințului Carol.

În primele decenii ale sec. XX mulți bogași emigrează în America, unii dintre ei s-au întors acasă, iar cu banii câștigați și-au deschis prăvălii, birturi, ori au cumpărat pământ și utilaje, devenind astfel, gospodari de frunte în satul lor. Din Sasca au plecat frații Ștefan și Samoil Manescu, Friederic Veith, fiul morarului Juluis Veith, Gh. Craiovan, Gh. Dane și alții. Aflat în America, Ștefan Manescu, care era secretarul asociației românilor din Betlehem, face în 1927 o colecție de bani și trimite liceului Drăgășina din Oravi suma de 13070 lei, pentru repararea și extindere.

Pe la 1925, pasionații de vânătoare din localitate se reunesc într-o asociație denumită „Anton Mocioni”, după numele fruntașului român militant pentru afirmarea națională.

Din acest club făceau parte persoane cu situații bune din comunitatea sașă, printre ele erau Dr. Ștefan Buzan, secretar Al. Superceanu, membru de onoare ing. UDR, G. Rumann. Alți membri erau: Dr. Ștefan I. Gropianu, înv. A. Conciatu, proprietarul de restaurant P. Elaru, notarul Alex. Stoiacovici, proprietarii de magazine, I. Popescu, t. Koch, C. Fischer, J. Schell, etc.

Viața localității, zdruncinată de tragicele evenimente ale războiului și de schimbarea apartenenței statale, începe să se reafirmă și să se normalizeze. Primăria și consiliul comunal reiau în discuție și aplicare treburile gospodărești și de organizare ale obștii. Primarii la acea vreme în Sasca au fost, Ioan Sporea pe la 1922-1925, Dumitru Bălaș la 1926 și Vasile Bălaș la 1938.

Din registrul de hotărâri al consiliului comunal pe anii 1928 – 1931, se pot vedea problemele gospodărești, mai mari sau mai mici, pe care le aveau de rezolvat edilii locali:⁴⁸⁾

Înedină din 20 apr. 1928 este discutat propunerea lui Simion Rogovan, proprietar de restaurant, de-a se muta târgul de la Firiz spre vale, „așa cum a fost în vechime”. Schimbarea ar fi fost justificată prin faptul că: „în locul de azi se ridică monumentul eroilor care nu concordează cu pietatea cuvenită eroilor noștri”. Adversarii mutației târgului argumentează poziția lor, prin pericolul la care ar fi expuși participanții, în cazul eventualelor revărșiri ale văii, aducând următorul argument: „În 1910, cu ocazia potopului, puhoiul de ape a inundat și distrus complet țărele (n.a. tarabele cu măruri) a mai multor comercianți care erau în acea zi la târg cauzându-le pagube materiale considerabile”.

În acest caz, Consiliul local hotărăște ca târgul să rămână la locul în care este, însă: „pe traseul unde se află monumentul eroilor (n.a. era în construcție la momentul acela) pe o rază de 100/100 m. locul să rămână gol, nu se va face aici nici o construcție, etc.”.

48) Registrul împreună cu arhiva veche a primăriei Sasca se găsește la Arhivele Statului din Caransebeș.

F.2.51 Sasca Montană „Societatea de vânătoare Antoniu Mocioni”, cca.1925. (Colecția V.T. utu)

F.2.52 La o partidă de vânătoare (între cele două femei, Dr. av. Ilie Gropianu), cca.1925. (Album de familie al d-lui prof. Dr. Zeno Gropianu)

O altă sarcină pusă spre rezolvarea consiliului comunal a fost, propunerea făcută de primarul și notar privitoare la „înființarea unui al patrulea târg mare de ar în trimestrul al patrulea al anului, luând în considerare că această comună, fiind cercetată (n.a. vizitat) de mulți vânzătorii și cumpărătorii terenul este favorabil având cele mai vechi târguri acordate de Maria Tereza”⁴⁹). Consiliul aprobă propunerea făcută.

În privința igienei și curățeniei în localitate, consilierii constat: „terenul dinaintea reședinței ocolului silvic, între oseaua națională și pâraul Țura care este un focar de lărgire a morbidelor (n.a. de răspândire a bolilor molipsitoare) prin necurătenie, fiind continuu folosit de căruții trecători, care poposesc în acel loc, lăsând murdărie după ei”.

Pentru îndreptarea situației se impune ca UDR să planteze acest teren cu pomi și să-l împrejmuiească cu gard viu.

Deoarece, în urma târgurilor rămâne mult gunoier ce trebuia măturat și transportat, se hotărâse: „măturatul târgului să înceapă de la moara lui Julius Veith (n.a. moară cu motor situată în capătul de sus al satului, azi dispărută) precum și terenul înaintea ușii până la Rudolf Kokesch (n.a. casa Bela de astăzi, puștină mai sus de bis. baptist) și piața săptămânală și locul târgului de ar, pentru aceasta se va plăti o taxă anuală de 3000 lei”...

49) Împ. Francisc I-ul semnează în 1834 patenta prin care se acordă localității Sasca dreptul de-a ține târguri

F.2.53 Monumentul eroilor din primul război mondial (în detaliu) „ridicat de Societatea Culturală V. Babeș din Sasca - montană ”inaugurat la 30 iunie 1929. (Colecția V.T. utu)

S-a mai pus în discuție și situația câinilor vagabonzi, care, „cu ocazia târgurilor se pot mânca și-au înmulțit în mod considerabil contribuind astfel la propagarea turbării și având în vedere că această comună este stațiune climaterică cercetată în decursul anului de viliștari etc”. Se decide reglementarea situației, stabilindu-se și personalul necesar, obligat de-a fi prezent la târguri, respectiv, un controlor, trei agenți, doi muncitori, un medic veterinar și un hîngier.

Consiliul mai decide: „localnicii care au împlinit vârsta de 60 de ani să fie terți de la prestația publică” (zile de muncă obligatorie) și totodată fixează data la care se vor ține cele patru târguri pe anul 1929, respectiv pe 19-20 aprilie, 23-24 iunie, 13-14 septembrie și 6-7 decembrie.

Consilierul avocat Dr. Ștefan Buzan propune trecerea în buget a sumei luată ca „împrumut de război în contul hârtiilor de valoare austro-ungare ale comunei depuse la bancă”.

Notarul comunei expune consilierilor ordinul preturii nr.12/1929, privitor la mutarea percepției de la Sasca la Răcășdia; în urma desbaterilor pe această problemă se hotărăște:

„Menținerea percepției și mai departe în com. Sasca Montană asemenea și mutarea preturii de la Răcășdia la Sasca Montană, deoarece în anul 1919 a fost pretura cu sediul la Sasca Montană, statul român reparând greșelile din vechiul regim și-a reînființat din nou la vechiul sediu”.

Se mai propune acordarea pentru biserică a prafului de pușcă pentru serbarea Sf. Petru și Pavel, consiliul decide: „praful de pușcă ½ kg. să se folosească la serbarea de desvelire a monumentului eroilor, care serbare se va ține în luna iunie (n.a. 1929)”

Printr-o notă adresată primăriei de către Oficiul Poștal se cere: „a se urca transportul poștei pe anul 1930 fiind zilnic, de la 10 august 1931, cu trăsura deoarece actualul expeditor cu automobilul spune că, 2000 lei pentru dus-întors de trei ori pe lună nu acoperă cheltuielile” (n.a. poșta se ridică de la gara Răcășdia).

F.2.54 „Piva” folosit pentru a se „pu ca” de srbtori la biserica ortodox . (Colecia V.T utu)

D-l consilier D ne , medicul comunei, supune spre aprobare înfiinarea unei cariere de piatr în localitate: „pentru acest scop designeaz (n.a. stabile te) locul de la Firiz (la Cu ni) din terenul izlazului pentru locuitorii din comun pe seama lor proprie în mod gratuit, iar în scop comercial , spre vânzare de m.c.-100 lei , iar pentru str ini i al i locuitori m.c. – 100 lei “.

În 1930 se ia în discu ie construirea unui pod nou în Vârâ i, cel vechi fiind ruinat, dar „ lucrarea se amâna din cauze financiare, pentru anul viitor “

Iluminarea localit ii pe timp de noapte era f cut cu felinare cu petrol, de care se ocupa un om pl tit de prim rie. Acesta venea seara cu o scar i un bidon de petrol, cur a l mpile, punea cobustibilul i le aprindea – ardeau pân la terminarea petrolului. Prin chitan a din 7 oct.1931, maestrul tâmplar Tec Constantin confirma primirea sumei de 330 lei „suma ce am primit de la caseria comunei Sasca Montan pentru punerea a 10 oche i (n.a. ochiuri de geam) la felinarele comunei pe str zi a 30 lei ochetul plus lei 30 lucrul cu punerea lor “.

Prim ria mai avea angaja i, doi paznici de zi i de noapte, care f ceau i anun urile cu toba prin sat i un hornar; tot de prim rie apar inea i echipa de pompieri voluntari.

F.2.55 Hornarul Ion Borceanu cu ucenicul Ion Novac (fratele poetului M. Novac).

F.2.56 Pompieri conducându-și pe ultimul drum un tovarăș, cca.1920. (Colecția V. Tăutu)

F.2.57 Remiza de pompieri, cca.1960 și cea mai veche masă din pompa de stins incendii, fabricată de firma Tarnoczy din Budapesta, în 1893 (Foto 2008)

F.2.58 Plăci fixate pe fațadele caselor, care indicau prezența în acel imobil a unui pompier voluntar, sau unealta cu care era obligat să participe, cel ce locuia acolo, la stingerea unui eventual incendiu (mai existau: topor, greblă).

Consiliul comunal stabilea și taxele pentru târguri, izlazul comunal, tăierea animalelor, teascuri pentru ulei, cazane de răchie. În anul 1931, pentru târguri se percepeau următoarele taxe :

- un bou , cal , măgar , vacă peste 2 ani = 8 lei
- junc , junincă , mânz de 6 luni – 2 ani = 5 lei
- vițel, mânz sub 6 luni = 4 lei
- porc gras = 8 lei
- porc slab, oaie , capră = 4 lei
- purcel, miel, ied = 2 lei
- pereche găște, rațe, găini = 2 lei
- trăsor goală = 5 lei
- trăsor încărcat cu diverse zarzavaturi = 20 lei
- 100 kg. cereale = 4 lei
- 1 hectolitru de băuturi spirtoase = 4 lei

Texte pentru izlaz :

- o vacă = 80 lei
- capră = 40 lei
- oaie, porc = 20 lei

Taxe pentru tăierea vitelor:

- un taur, bou, bivoliță, vacă , mânzat = 25 lei
- vițel = 10 lei
- berbec, apă, capră , vițel, ied = 6 lei

Taxa pentru un teasc mare = 200 lei / an

Taxa pentru un cazan de răchie = 200 lei /an

Taxa pentru pază , se plătea diferențiat, după categoria casei, respectiv după veniturile proprietarilor :

- categoria I-a = 40 lei / an - persoane cu venituri mari;
- categoria II-a = 35 lei / an - persoane cu venituri modeste;
- categoria III –a = 25 lei / an - oameni săraci, văduve, orfani de război, invalizi.

Comercianții plăteau 4 lei la fiecare 100 lei venit.

Turiztii care rămneau în localitate mai mult de șapte zile, erau obligați să plătească o „taxă de vizitator”, copiii erau scutiți.

Salarii:

- primarul a primit pe lunile ianuarie, februarie, martie 1931 suma de 1650 lei;
- notarul = 270 lei /luna;
- împiecat = 200 lei /luna;
- servitoare (femeie de servici) la notariat = 750 /pe trei luni.

Declinul localității pricinuit de închiderea minelor și de războiul mondial, a fost oprit într-o oarecare măsură, prin reînființarea plasei Sasca la 5 sept.1933. Acest fapt a avut ca urmare apariția de noi instituții publice, administrative, juridice și financiare; afluxul de vizitatori crescut a avut ca efect sporirea activităților meșteșugărești și comerciale.

În componența plasei Sasca intrau următoarele 19 comune, majoritatea situate în apropiere: Sasca Montană, Sasca Română, Potoc, Bogodini, Slatina Nera, Socolari, Ilidia, Cărbunari, Stinpari, Naid, Macovite, Nicolini, Petrilova, Ciuchici, Lescovia, dar și câteva mai îndepărtate, cum erau: Berliște, Rusova Veche, Rusova Nouă și Milcoveni.

După cum se poate vedea și din harta **CD-F.9.1.3**, cartierul Vârâi figura ca o așezare separată de Sasca Montană, posibil să fi fost un cătun, care ulterior, când Sasca s-a extins, să fi fost înglobat acesteia. Ca urmare în jurul anului 1850, s-a recurs la o nouă numerotare a caselor, existentă și în prezent, la care numerele încep din Vârâi și se continuă spre Oraș, cum era denumită partea locuită de germani. De altfel și componența socială era deosebită, Vârâi-ul fiind locuit exclusiv de români, de meserie mineri, în general localnici cu venituri mai mici, iar Orașul, de comercianți, meseriași, intelectuali, în general familii cu venituri mai mari, printre care se mai găseau și familii modeste de mineri, germani și români.

Toponimele și numele de străzi în Vârâi: La Clean, Ogașul iganului, Valea Seacă, Polac, La Sciubei (La Izvor), Capul Satului, Podul lui Bibescu. În sat: La Pulescu, La Pod, La Biserică, Pe Maier, iar la mijlocul localității se găsea Firizul. De la Firiz în sus, urma Orașul, iar strada care urca oblic versantul se numea Spânzura și era locuită, în special, de români mineri.⁵⁰⁾

Toponimele din Oraș purtau denumiri germane, cum ar fi: Mühlthal (Valea Morii, Ușura), Kalvarienberg (Calvaria Mare, Crucea Otmanului), Reihespitz (Vf.Bogat, Vf.Ciucar), Sonnenthal (Valea Soarelui, Valea Sasca de la Oraș în jos), Kelm (Valea Ungurelu, mai în sus, spre dreapta, de cabana Ușura).

Străzile din această zonă purtau și ele nume germane ca: „Krengasse” (Ușura Hreanului),

50) Info. D-na Ana Pârveu din Vârâi, 52 ani în 2008

strada de pe versantul stâng al văii până la drum, în continuare se numea „Friedhoffgasse,, (Uli a Cimitirului), „Am Grab” (Pe Canal), strada care urma canalul de apă, plecând de la intrarea din partea de sus a satului până la biserica catolică, în continuare numindu-se „Oberweg” (Drumul de Sus). Strada de lângă ocolul silvic era denumită „Cassinogasse” (Uli a Cazinoului), deoarece „Bürgercasino”-ul și-a avut sediul în casa vecin (casa Barberie de astăzi). Zona situată în spatele bisericii catolice se numea „Am Tuft”, casele de acolo fiind construite pe un fundament de tuf calcaros, iar partea de deal, dintre biserica catolică și intrarea în sat, purta denumirea de „Zinn” sau „Zinnberg”, datorită unor mine de zinc situate cândva în acea porțiune.

La intrare în sat era „Pulwerturm” (turnul de pulbere), posibil o construcție unde se depozita explozibilul necesar minelor.⁵¹ Pentru a avea o imagine asupra stării locuitorilor din Sasca acelor vremuri, să vedem mai întâi care era structura populației, nivelul veniturilor și problemele cu care se confruntau fiecare pe rând component.

Un prim segment, cel situat la partea superioară a societății, era constituit din familiile cu situație bună și foarte bună, respectiv funcționari superiori de la UDR, judecătorești, percepție, notariat, pretură, primărie, dar și medici, avocați, comercianți, proprietari de ateliere, hoteluri și restaurante. Toți aceștia, beneficiind de venituri mari, duceau o viață îndestulată. Locuiau în case mari și confortabile. Capul familiei se întâlnea, cu cei din categoria lui, la casino sau la restaurant, unde se discuta politic, se juca cărți și biliard. Cu ocazia sărbătorilor, se ieșea împreună cu familia la restaurant, unde aveau invitație specială și ocupau locuri de onoare. Copiii lor, după ce absolveau școala primară în localitate, urmau liceul la Oravi ori la Timișoara, apoi cursuri ale universităților din Viena ori Budapesta, până în 1920, iar după acest dat, la Timișoara, Cluj sau București.

Segmentul cel mai numeros al populației însăși, era alcătuit din familii cu venituri modeste, mici meseriași, funcționari și muncitori, în special mineri. Aceștia locuiau în case mici, în irate pe versanții dealurilor, începând din Oraș până la Nera și Vârâș, reușind să-și asigure, cât de cât, dintr-un salariu mic, necesarul zilnic.

O altă categorie a populației, cea mai defavorizată, era cea a oamenilor foarte săraci, din care făceau parte și orfani de război și accidente miniere, invalizi și pensionari, care cu greu reușeau să-și asigure traiul zilnic și să-și achite îndatoririle către obște și stat. Sursele lor de venit erau pensiile sau micile ajutoare primite de la UDR, ori de la stat, cei mai în puteri, și îi mai completeau resursele, lucrând cu ziua la cei înstăriți.

Problema cea mai acută a constituit-o lipsa locurilor de muncă, majoritatea bărbaților fiind mineri, iar minele din Sasca continuau să rămână închise. Cei mai mulți au găsit de lucru la minele din Anin, de unde veneau acasă o dată la două sau trei săptămâni, peste dealurile Potocului ori pe valea Beiului, pentru a-și vedea familiile, a le aduce bani și a-și lua cele de trebuință. Apoi, după o viață lucrat în adâncurile pământului, la tăierea crbunelui, la înaintarea în roc dură, ori în sectoarele fierbinți unde carbunele ardea mocnit, erau pensionați, în

51) Info. D-na Olga Geicu (n. Gutwein), 82 ani în 2008. Denumirile mai sunt utilizate astăzi numai de către cei câțiva germani care au rămas aici.

majoritate pe caz de boală. În multe cazuri, familiile au urmat pe cel plecat, astfel soia și copiii au avut posibilitatea să găsească de lucru în diferite sectoare ale minei, aducându-și și ei contribuția la nevoile casei. Majoritatea familiilor însă au rămas acasă, femeile fiind cele care duceau greul gospodăriei, aveau grijă de copii și btrâni, creșterea animalelor; la fiecare casă era cel puțin o vacă sau capre, un porc și păsări de curte. Fără o vacă măcar, nu se putea ține casa, căci laptele și brânza constituiau hrana principală a familiei. Numărul mare al vacilor și caprelor formau trei cirezi în sat și erau scoase la pășcut de vacari și câmpari plătiti. Aceștia sunau din corn, dimineața și seara, când luau animalele și când le aduceau acasă de la izlaz.

F.2.59 Muncitori la stația de sortare a carbunelui din Anina, printre care și trei femei din Sasca (a patra din stg. Ecaterina Petru din Vârâi) și doi bărbați din Carbunari (cei doi din față). Pe scaun, cu musta, șeful stației, prim maestrul Carol Zyma*, cca. 1930. (Colecția V.T. Iutu).

Fânul necesar animalelor pe timp de iarnă era obținut din „grădile” (fânele) pe care școlarii le aveau pe versanții dealurilor din apropiere, sau de la locul numit Poieni (Cioaca Înalt). Fânele din acel loc au fost în proprietatea locuitorilor din Sasca Montană și Sasca Română, însă ei abandonând în ultima vreme ocupația creșterii animalelor, le-au vândut celor din tinerețe și Carbunari.

Femeile erau acelea, care ajutându-se una pe alta, țineau și transportau fânul acasă. Nu era deloc ușor să-l aduci cu spatele, tocmai de la Poieni, însă transportatul cu căruța (carul) costa mult, iar banii erau puțini și trebuiau dăruiți cu chibzuință. Tot ele, pe picioare, se duceau în satele din împrejurimi, Macovite, Ciuchici, Răcădă, pentru a procura porumbul și grâul necesar hranei familiei și animalelor, pe care apoi îl transportau acasă tot pe jos. Puteau parcurge drumul și cu măgăla, sau cu căruțele care transportau materiale pentru UDR, dar aceasta costa bani. În același mod, aduceau lemne de foc cu croșna din pădure, după ce luau mai înainte bon de la ocolul silvic. Alimentația putea lua și de la magazia societății UDR, aflată peste drum de ocolul silvic, plata acestora se făcea ulterior, prin reținerea sumelor datorate, bărbaților care munceau la Anina.

*Info., d.na Friederike Borceanu din Germania, nepoata după mama a prim maestrului C. Zyma

Copiii faceau patru sau apte clase în sat, după care fetele rămăneau acasă, se mârșeau ori învățau câte o meserie, de regulă croitoria, la un „maistor” din sat. Amintim în acest sens pe Maria Giuricici și pe Maria Iacobovschi, care aveau ateliere de croitorie pentru dame și ineaucenici, pe care-i instruiau, contra unei sume de bani. Bieții aveau și ei posibilitatea de-a învăța în sat o meserie, cum era, utoșă (pantofăritul), tâmplărie, tinichigeria și altele. La „maistorul” Alexandru Mogoș deșindeau utoșăritul, la Iosif Mosz croitoritul, iar la Costa Gropianu, tâmplăritul, însă majoritatea luau drumul minelor de la Anina, unde lucrau alături de tații ori rude.

F.2.60 Femeie sârăc din Sasca Montan (Iuliana Gropianu nr.276), rămasă văduvă de timpuriu, cu un copil de crescut, având ca venit o mică pensie dată de UDR, după rășăbitul mort în mină la Anina în anul 1924.

Au fost cazuri în nu puține, în care părinții, de isârăci, au făcut mari sacrificii, dându-și copiii la licee ori chiar la universități, de unde au ieșit medici, profesori, ingineri, ofițeri.

Sasca anilor interbelici ne apare ca un oraș, în care viața pulsa din plin, fiind centru administrativ, meșteșugăresc, comercial și turistic, având o mulțime de ateliere, prăvălii, magazine, birturi, restaurante și hoteluri, înșirate de-a lungul străzii principale, de la podul peste Nera și până la capătul de sus al localității.

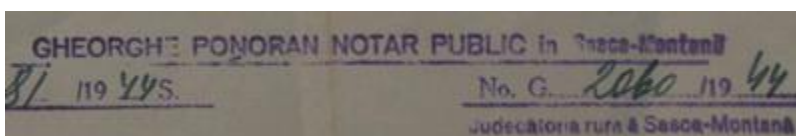
Din relatările celor vâștnici și înmășura în care memoria a mai păștrat amintirea vremurilor apuse, apelând și la ajutorul ilustratelor și fotografiilor de epocă, încercăm să reconstituim și să enumerăm locurile unde acestea au fost situate și pe proprietarii lor: **(CD-C.9.2)**

Magazine comerciale: pr v lii -17, brut rii 5, m cel rii - 5, ape gazoase(sifon rii) i limonade - 3, articole de piel rie i înc l minte - 1, haine, textile i parfumerie - 3, turt dulce i lumân ri - 1, articole fier rie (aiz rie) - 2

Ateliere: pantof rii (u t rie) - 3, croitorii dame - 2, croitorii b rba i -3, tâmpl rii - 4, dog rii - 1, tinichigerii - 5, dulgherii - 1, fier rii, rot rii, potcov rii - 3, ateliere de p l rii -1, cojoc rii - 2, frizerii - 4, curel rii -1, monumente funerare - 2, fotografi - 2.

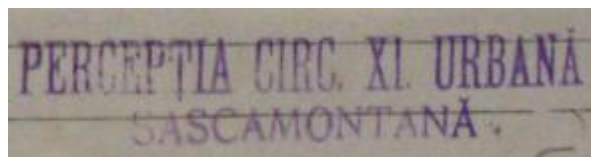
În localitate mai func ionau: igl rii i c r mid rii-2, v r rii-1, cariere de piatr -1, transporturi auto de persoane i marf - 5, c r u i hipo - 2, medici -1, moa e -1, farmaci ti - 1, restaurante i birturi -11, hoteluri - 3, cabane, vile pentru cazarea turi tilor - 2

Sasca, ca re edin de comun i plas , era sediul a numeroase institu ii de stat, cum ar fi: prim ria, coala, jandarmeria, po ta, judec toria, notariatul, percep ia, pretura, care aveau mul i angaja i i unde veneau cu diverse treburi locuitori din comunele arondate.

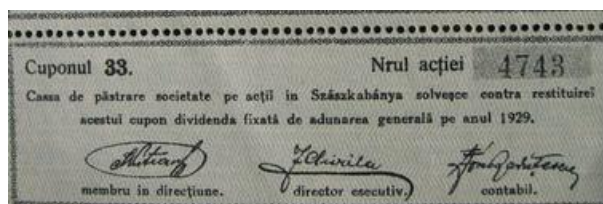
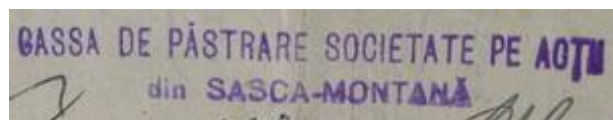
F.2.61 Antetul notarului Gh. Ponoran, judec toria rural Sasca Montan , 1944

Judec toria, unde erau angaja i avoca i, aprozi, secretari, avea ca ef în anii 1920-1930 pe Dr. av. Ilie Grop ianu; al i avoca i erau, Marius Anastasescu, Petru Varga etc. În acela i imobil func iona i notariatul, unde notar era, pe la 1920, Iustin Chiril , la 1930 Gheorghe Ieremia, urmat de ginerele s , Moise tefan, dislocat în B r gan în 1951. Al turi de judec torie, la nr. 427, se afla sediul percep iei, institu ie care se ocupa cu strângerea taxelor i impozitelor de la locuitorii.

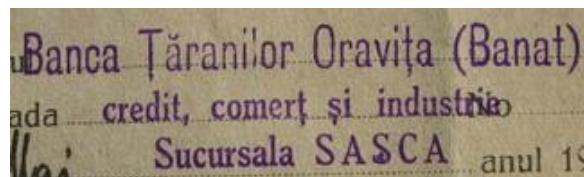
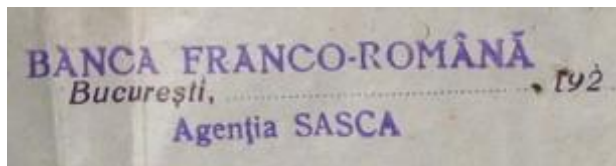

F.2.62 Parafa „Percep iei” din Sasca

Serviciile bancare erau asigurate de „Casa de p strare” din localitate, dar i de alte b nci, care i-au deschis filiale aici, cum erau: Banca ranilor, Banca Franco Român i Banca Albina din Oravi a.

F.2.63 Act cu Antet i cupon de ac iune ale „Casei de P strare Societate pe Ac ii” din Sasca Montan ,1929

F.2.64 Antetul bncii Franco-Române i al Bncii ranilor, agen ia Sasca, 1925.

Asigur rile imobilelor i a celorlalte bunuri, în caz de incendii s-au calamit i, erau efectuate de societ ile Transilvania, Phoenix, Triest, iar dup 1920, de Agronomul.

Evenimente importante în via a localit ii o reprezentau târgurile anuale, stabilite la cele mai importante s rb tori religioase din cele patru anotimpuri ale anului. Primul târg, care marca i venirea prim verii, avea loc la Sf. Gheorghe, în luna aprilie, al doilea la Sânzie, în luna iunie, al treilea la Sf. Maria, în luna septembrie, iar al patrulea de Sf. Nicolae, în luna decembrie.

Târgul de la Sânpetru, când se s rb torea i hramul bisericii, negeia (nedeia), era cel mai mare i dura trei zile. La târg venea lume mult din toate p r ile, din satele alm jene, de pe clisur i chiar de pe pust ; se vindeau i se cump rau m rfuri de toate felurile, iar tocmelile se încheiau la un pahar de r chie ori vin, în sunetele viorilor lui Io a i Ilie, muzican ii satului. Distrac ia era i ea pe m sur , fete i feciori îmbr ca i în haine de s rb toare, cei mai mul i din tin pari i C rbunari, se învârteau în c r toarea (carusel) a ezat în fa a c z ni ei lui Victor Kokesch, ori lâng hambar, în sunetul antrenant al fanfarei.

F.2.65 Func ionari ai bncii din Sasca, cca.1920. (Rând spate dr, directorul bncii, Iancu Vi ian din Slatina; album de familie al d-nei Aurelia Avram, fiic)

F.2.66 Personalul judec toriei din Sasca Montan (în mijloc, dr. eful institu iei av.Dr.Ilie Grop ianu, mijloc stg. av. Dr. Marius Anastasescu, 1925. (Colec ia V. T utu)

Magazinele și pr v liile se întrceau, în acele zile, pentru a- i atrage clien i, etalându- i dis de diminea m rfurile, iar restaurantele i birturile ofereau b utur i mâncare din bel ug i pentru toate buzunarele.

Tabloul unei zile de târg din Sasca începutului de secol, ne este înf i at de scriitorul Damian Izverniceanu în cartea sa „Haiducul Adam Neam u”, astfel: „Lume mult se mi c în valuri în sus i în jos . O înv lm al de glasuri omene ti , amestecate cu zbieretul dobitoacelor , forma o g l gie bizar . De sub etrele cu mâncare i cu beutur , se auzea glasul tremur tor al l u ilor acompaniat de r gnetele vreunui om în voebun ce- i petrecea . Toba cea mare de la c r toare, unde se înghesuiau c rbunarii cu p l riile lor mici i cu c m ile învîn ite, r suna rar i în bu it. Oamenii umblau s - i târguie una alta, al ii umblau gura casc ”

La târguri venea lume mult i pestri , iar pe lâng cei de bun credin se strecurau i oameni certa i cu legea, ho i, haiduci i tâlhari, fapt pentru care jandarmii satului trebuiau s fie foarte vigilen i. Prin anii 1930-35, se aciuiser pe aici i o band de ho i a c ror c petenie era unul Jicmon (probabil Jicmond) i tr geau în sat la hotelul Craiovan, dat în arend pe vremea aceia, unuia pe nume Superceanu. Ho ii se întâlneau cu un informator de-al lor, de loc din Naid , poreclit Bobon aru, pentru c vindea bomboane la târg i care locuia într-o cas de lâng hotel. Acestuia îns , îi cam pl cea b utura i atunci î i d dea drumul la gur . Bandii, temându-se c i- ar putea divulga, l-au omorât într-o noapte i l-au aruncat într-un pu dintr-o min p r sit . Nu mult dup aceea fapta lor a fost descoperit , iar f pta ii au fost prin i i du i prin sat, cu lan uri la picioare, spre închisoarea din Oravi a.52)

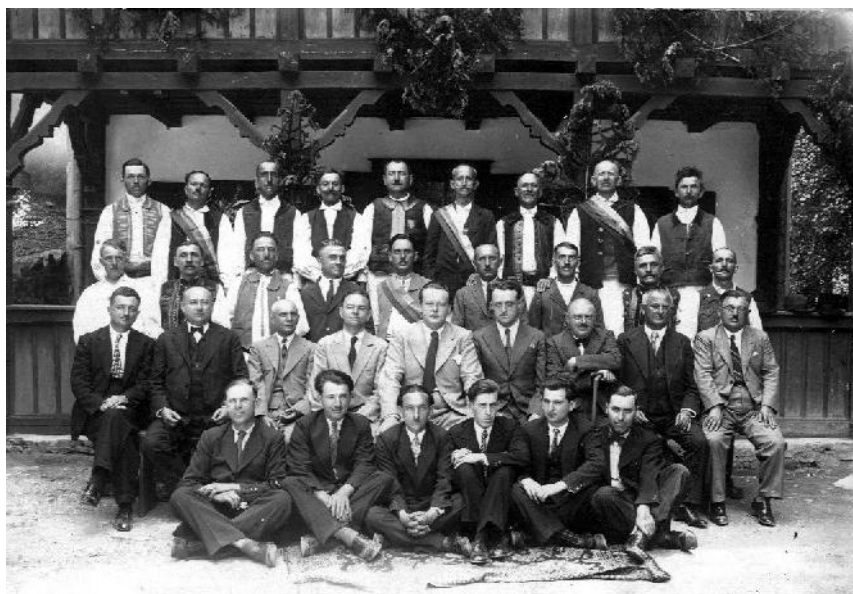

F.2.67 C r toarea (caruselul) din fa a hotelului Kokesch la târgul Sânzienelor din anul 1941, (Album familie al d-nei Georgeta ranu)

F.2.68 eful jandarmilor, Mer an, cu un ajutor în patrulare, 1942. (Colec ia V.T utu)

Tot banda lui Jicmon l-a tâlhărit, într-o noapte și pe învâtorul C-tin D ne , care de frică s-a înbolnăvit, din aceasta trăgându-i-se. apoi și moartea.53)

În afară de situația politică era într-o continuă fierbere, Carol revine la tron cu ajutorul liberalilor și țăranilor, iar în Europa tensiunile se accentuează, odată cu venirea la putere, în 1933 în Germania, a național-socialiștilor lui Adolf Hitler. Au loc tulburări studențești după modelul fascist, în decursul cărora sunt agresate persoane cu vederi democratice. Se dau foc la cărți în publică, care nu sunt în concordanță cu ideologia lor. Extrema dreaptă se grupează, formând organizația „Garda de fier”; scoaterea ei în afara legii, a dus la uciderea primului ministru I.G.Duca.

F.2.69 Reuniune a primarilor și notarilor din plasa Sasca, în fața cabanei ușoare, cca. 1930 (în mijlocul primului pretor A. Stoiacovici, rândul 2 de jos, al doilea din stânga, notarul din Sasca, t. Ieremia și rândul 1. jos, al 2-lea stânga, ajutorul de notary și viitor notary, t. Moise. (Album de familie al doamnei Georgeta Șerban, n. Moise).

Începând din anii 1920 autoritățile atenționau administrațiile locale (cea din Sasca prin nota nr. 90 din 1924), asupra eventualelor propagandă de extremă dreaptă, care s-ar putea să creeze localități în vederea atragerii de aderenți și crearea de noi organizații:

„Ni se aduce la cunoștință în vederea vacanței de vară toate organizațiile antisemite și fasciste din afară vor începe să întindă propagandă în întreg cuprinsul țării în scopul de-a înființa și organiza secțiunile fasciste de la sate și orașele de provincie având ca inițiator pe D-l profesor Zelea Codreanu care pleacă în turneu prin diferite localități. În acest scop cu onoare vă rugăm să binevoiți să dispuneți să dați instrucțiuni organelor D. voastră subalterne ca în caz de a se face apariția în cuprinsul acestui județ cel menționat, sau al altor agenți care ar căuta să propage pe la sate și orașele idei antisemite și fasciste să fie semnalat pe calea cea mai scurtă spre a lua măsură în consecință. Pretura Plasei Rădăuți la 20 iunie 1924. Sasca Montană intrată la 26.VI. 1924” (Document în colecția V.T. utu)

53) Info. Elena Crișu (dec. 2003 la 77 ani)

F.2.70 „Tribunalul Caraș la Săpăra, iunie 1930” (Album de familie prof. Dr. Zeno Gropianu)

F.2.71 Ocolul silvic Sasca Montan, cca.1945 (mijloc, seful instituției ing. G. Vanescu) (Colecția V. T. Tutu)

Ca urmare a intensificării activităților naționaliste, regele introduce la 10 februarie 1938 dictatura personală, interzicând partidele politice și sindicatele, dizolvând apoi parlamentul. Conducătorii Gărzii de Fier sunt arestați, iar căpitanul Corneliu Zelea Codreanu, împreună cu alți 12 fruntași ai organizației, sunt înțemnițați și uciși.

Nicolae Iorga, eminent istoric și om politic, face în luna august 1939 o vizită în Banatul Montan, în cursul căreia vizitează și Sasca, fapt consemnat de ziaristul Gh.C. Croitoru într-un articol publicat în ziarul „Românul” din 3 sept. 1939. Eminentă personalitate era așteptat de lume mult în fața prefecturii din Oravița dar nenorocul face ca mama sa să sufere un accident la intrarea în oraș, a cărei „marele Apostol al neamului a drumegit apostolate dealungul ulii ei înguste și aproape pustii”. Însoțit de P.S. Vasile Lăzărescu, episcopul Caransebeșului, deputatul dr. I. Ieșcu și de istoricul cărmănuș Sim. Sam. Moldovan și „fără să se grăbească o clipă” Profesor Iorga a vizitat catedrala ortodoxă, unde a citit inscripțiile icoane, plecând apoi imediat să cerceteze comunele bușneț, Ciclova, Sasca Montan, Tinari, Cărbunari și Moldova Nouă. La Sasca vizitează biserica ortodoxă unde stă de vorbă cu preotul Târba, face un popas la restaurantul Vânătorul al lui Petru Gheorghe, apoi pleacă mai departe spre Tinari și Cărbunari, unde discută cu preotul Ioan Gropianu.

După anexarea Austriei în 1938, Germania ocupă în anul următor Polonia și Cehoslovacia; ca urmare, Anglia și Franța îi declară război, declanșându-se astfel cea de-a doua mare conflagrație mondială.

O parte a populației germane din Banatul Montan, amăgite de propaganda fascistă, ca și de victoriile de început ale armatei germane, aderă la organizația „Grupul etnic german”, de orientare național socialist, fiind când presiuni asupra celor care refuzau să li se alăture.

F. 2.72 N. Iorga (plan secund), după vizitarea bisericii ortodoxe din Oravița, aug.1939. (Colecția prof. Dr.Iancu Lucica)

La Sasca, localitate cu o importantă minoritate germană, s-a înființat în 1938 o astfel de grupare profascistă, care și-a avut sediul în casa comerciantului Tit Koch (nr.461), după care a fost mutat în casa tâmplarului Kirchner (nr.541); „ortsleiteri” (conducători locali) au fost croitorul Pazner și plierul Peternell.⁵⁴⁾ S-au făcut aici presiuni asupra celor ce refuzau să intre în organizație, dar mulți au refuzat, cum a fost cazul lui Fery Guttwein, acesta fiind amenințat pentru lipsa lui de „patriotism” de către unii membrii mai înfocați. Din inițiativa organizației s-a înființat în aceeași perioadă o coală germană, după cum ne povestește doamna Olga Geicu (născută Gutwein):

„În 1940 s-a înființat coală germană care a funcționat în clădirea lui Koch (nr.461). Eu n-am vrut să mă înscriu, motiv pentru care am fost persecutat; s-au dat ajutoare de iarnă, alimente, iar nouă, mamei și mie, nu ne-au dat.” Femeile din organizație se întâlneau la hotelul Kokesch unde participau la diferite activități, printre care și la un curs de bună gospodină, unde învățau să prepare mâncăruri gustoase, cu alimente economice.

Consecința tratatului Riebtrop-Molotov, a fost pierderea de către România în 1940 a Basarabiei și Bucovinei, prin ultimatumul dat de URSS, a Ardealului de nord, în favoarea Ungariei, prin dictatul de la Viena și a Cadrilaterului, care este retrocedat Bulgariei, prin tratatul de la Craiova. În aceste condiții Carol al II-lea este nevoit să abdice, în favoarea fiului său Mihai;

54) Info. de la Olga Geicu, Luisa Lang și Fery Guttwein (ultimul, dec. în 1999 la 90 ani)

generalul Ion Antonescu se declară conducător al statului național-legionar, avându-l ca vice prim ministru pe căpitanul Horia Sima. Legionarii întreprind o serie de violențe, în urma cărora le cad victime personalități ca, primul ministru Armand Călinescu (1934), istoricul Nicolae Iorga (1940), fostul ministru de finanțe Virgil Madgearu, generalul Argeanu și alții.

În Banatul Montan, misiunea legionară îi face să aibă similitudine prezență; în 1941 legionarii ridică evreii din Oravița și îi duc la muncă forțată, sub pază armată, la amenajarea de drumuri și alte munci. Coșciucul (crucea) Matei Copceanu din Sasca, care făcea transporturi zilnice către Rădăuți în Oravița pentru UDR, le aducea pe ascuns evreilor aflați la lucru, în porțiunea de drum Slatina Nera, pachete cu haine și mâncare trimise de familiile lor din Oravița.⁵⁵⁾

Aderenții ai misiunii legionare au fost și în Sasca, efii organizației era Remus Groza, iar sediul acesteia se afla în casa cu nr.371, lângă magazinul lui Ilie Popescu, sfințit de preotul Aurel Mihailovici, membru sau simpatizant al legiunii.⁵⁶⁾

În alianță cu Germania, România declară la 22 iunie 1941 „Războiul sfânt” împotriva Uniunii Sovietice, operațiunile militare începând la 2 iulie în același an.

În București Garda de Fier organizează în luna ianuarie 1941 un puci, în intenția de a-l îndeprta pe gen. Antonescu de la conducerea statului, dar armata în buclă în sânge rebeliunea legionară.

După eliberarea Basarabiei și Bucovinei de Nord, anexate de Stalin Uniunii Sovietice, armatele române alături de cele germane, înaintează până la Volga, însă în bătălia de la Stalingrad, suferă o gravă înfrângere, fapt care va marca o întorsătură crucială în mersul războiului.

În urma unei înțelegeri între conducătorii armatei germane și a celei române, în anul 1943, se creează posibilitatea ca tinerii germani să înroleze în armata română și să continue stagiul militar în armata germană, ceea ce s-a întâmplat cu 54000 de militari. Ca urmare a acestei acțiuni, mulți germani din Sasca, aflați în armata română, au trecut în armata germană. Unii s-au înrolat chiar voluntari, așa cum au fost băieții proprietarului de hotel Victor Kokesch, Viktor și Otto, frații Oliver și Carol Pasner, Ferdinand Schell, din nenorocire, toți căzuți pe câmpuri de luptă din Italia și Rusia.

Germanul Fery Guttwein, înrolat în armata română, nu a trecut în armata germană, a luptat pe frontul din Crimeea și s-a întors teafăr acasă, decedând la casa lui, la frumoasa vârstă de 90 de ani.

Armata sovietică, în înaintarea ei spre vest, reocupă Basarabia și Bucovina de nord, intrând în Moldova la începutul anului 1944. Dându-și seama că războiul este pierdut, regele Mihai în înțelegere cu înalții oficiali și conducătorii partidelor politice, îl arestează pe gen. Antonescu la 23 august și decretează ieșirea României din războiul cu URSS; se declară război Germaniei.

P.C.R., aflat până acum în ilegalitate, revine pe scena politicii românești și susținut de sovietici, intră în coaliția guvernamentală.

În localitățile montanistice bătăliile sunt arestați conducătorii organizațiilor pro-fasciste. De

55) Info.d-l Gh. Copceanu

56) Idem

teama represaliilor, numeroase familii de germani îi abandonează gospodăriile, alăturându-se armatei germane în retragere.

Comandamentul trupelor germane, venite din Jugoslavia și stabilite la Oravița, recomandă populației germane din acest perimetru, să se refugieze din calea armatei ruse în ofensivă, deoarece există pericolul ca aceștia să-i deporteze la muncă forțată în Rusia. În acest scop a fost stabilit un program de evacuare, care urma să dureze patru zile, din 14 sept. și până în 17 sept., asigurându-li-se acestora și mijloace de transport până la locul de plecare, Biserica Albă și Vârșe (Serbia). Au fost îmbarcați în trenuri de marfă care s-au îndreptat spre Ungaria, unde au fost întrerupere de câteva zile, apoi cu o altă garnitură, spre Austria, unde au ajuns la data de 20 oct. De acolo au fost dirijați, selectiv, spre lagăre aflate în diferite zone ale Germaniei, cei din Banatul Montan, o parte au fost îndreptați spre Silezia Superioară, mai târziu spre Saxonia Inferioară, iar o altă parte spre Suedia și de acolo transferați ulterior în Bavaria. Numeroși transfugați s-au mutat încă din 1944 la rudele pe care le aveau în Germania sau Austria, în numărul dintre ei au rămas în lagăre până în 1950.⁵⁷⁾

Emoționante sunt amintirile d-nei Gitta Dano (n. sc. Dobl) din Sasca, pe atunci în vârstă de 20 de ani, care a trăit aceste evenimente. Plecat în refugiu împreună cu unchiul ei, proprietarul de moară Fritz Fischer, îi amintește de clipele grele prin care a trecut, când alături de ceilalți transfugați, înghesuși în vagoane de marfă, sub bombardamentele aviației sovietice și îndurând frigul, foamea și mizeria, au ajuns în sfârșit la destinație.⁵⁸⁾

Nu se tie încă cu precizie câți germani au plecat atunci din Banatul Montan și nici câți au murit în acel exod. Parte din ei au fost cale întoarsă și asta din mai multe motive. Unii au fost prinși de ruși, închiși în lagăre, iar mai apoi trimiși înapoi în România, alții s-au întors neputând rezista condițiilor de acolo, având în față perspectiva sumbră de a trăi într-o țară distrusă de război și aflată sub ocupație străină. Alții nu au putut suporta despărțirea de cei dragi și și-au acasă, de locul unde s-au născut și au crescut, de gospodăriile lor abandonate.

Din Sasca, au plecat atunci familiile Peternell, Pasner, Hohn, Fischer; familia Peternell renunță și se reîntoarce, la fel și moșarul Fritz Fischer, care ajuns în Timișoara, moare în urma unui atac de cord.

Confruntări armate pe teritoriul localității au avut loc numai după ce armata română a întors armele împotriva forțelor aliate. În luna sept. 1944 o unitate germană în retragere trece prin Sasca în drum spre Bozovici, dar sunt obligați să se dea înapoi în fața unei mari unități a armatei sovietice; au loc lupte, sus pe platoul Cărbunariilor și la Poieni, în decursul cărora sunt înregistrate pierderi, în special de partea germană.

O însemnare a unui localnic pe una din filele calendarului „Românul” pe anul 1944, amintește de acele momente: „Marți 12.IX.-a orele 14 după amiază au început bombardamentele de către artileria noastră din tină pari. Au tras tunurile. O panică nedescrisă. Femei cu copii au fugit la grădini iar eu după ce am bombardat”⁵⁷⁾ „Banater Berglanddeutscher” Germanii din Banatul Montan, nr.58/sept-oct 1994; revista apare la München și Viena, art.„Refugierea germanilor din Banatul Montan”, pag., 3.

58) Idem, Gitta Dano, „Auf der Flucht”, pag. 3,4.

59) Situată la cca. 50 m. pe partea stg., înaintea de podul peste Nera. A aparținut unui localnic din Sasca

cu trei proiectile la sâmbatul lui Gitan 59) una lângă pod și una în al cincilea loc de lângă pod am plecat și eu acasă treceau proiectilele pe deasupra capului meu dar era mai mare groaza. Seara la ora 9 m-am dus la grădina și văd că mi se face familia, dimineața la ora 9 m-am întors acasă. Trupa germană tunară (n.a. intrară) în comun la 7 dimineața în trecere spre Cărbunari. Germanii nu mi-au făcut nici o pagubă. Din bombardament m-au spart 7 ochi și la ferestre și ceva igle pe casă.”

Se pare că proiectilele trase au avut ca înțeles podul peste Nera, în intenția de a-l distruge, pentru a împiedeca armata germană să se retragă. În legătură cu aceste evenimente, dna Olga Geicu în vârstă de 18 ani la vremea aceea, își amintește:

„Nemii au trecut de două ori prin sat, s-au dus în sus spre Bozovici, acolo erau lupte, cred că în septembrie cunoi fierbeam bulion când se auzeau împușcături iar pe data de 2 oct. 1944 toată ziua au trecut nemii către Oravița, spre seară au trecut camioane cu rușii, curgea sânge din camioane. Eu cu tatăl meu am ieșit pe drum să ne interesăm de situație, doi soldați (n.a. germani) mai vârstnici ne-au spus să ne ascundem că rușii sunt pe urmele lor. Au lăsat trei soldați cu două mitraliere și un ofițer care se postaseră lângă casa lui Lang (nr. 428) la poartă din capătul de sus al satului. Au fost toți omorâți de rușii și au mai găsit trei soldați ascunși, pe care i-au omorât în fața casei lui Koch. Nemii mori au rămas acolo unde au fost împușcați și de abia după ce a trecut grosul rușilor, trei zile și trei nopți, au spus rușii și înmormântăm. Petru Groza avea o căruță cu un cal și cu el au fost duși la cimitir.”

Plăcuțele cu numerele de înmatriculare ale soldaților uciși au fost ascunse de tatăl Lang și Români; a fost demolat prin anul 2000 pentru a se ridica o stație de benzină.

Johann Galuschka, care participaseră la înhumarea lor, în intenția de a le trimite mai târziu autorităților. Cei doi înșiși, au fost deportați în anul următor în Rusia, unde au și murit, plăcuțele fiind astfel pierdute definitiv, iar identitatea celor apte soldați germani rămași necunoscută. 60) Grosul armatei sovietice, ce aparținea de divizia a V-a Ucraina, a coborât pe valea Cameni în noaptea de 1 spre 2 oct., trecând prin Sasca Română cu mulțime de mașini, tancuri și cămile, scurgându-se de la orele 24 și până la 4 dimineața. Unitatea era condusă de gen. Malinovski, care a trecut prin sat într-un jeep, împreună cu statutul major. Aici a stat de vorbă cu Ion Enuic, fost prizonier în Siberia în primul război mondial și cu preotul Aurel Mihailoviciu. 61)

911			Sasca Română		Langenge-schmitt		21. September	Eduard Haak	
8	1944	7. Einheiten Soldaten des deutschen Heeres					21. September	Eduard Haak	Von dem russischen Soldaten hier auf den Gräbern unter dem Befehl eines russischen Kommandanten im Friedhof.
15	1944	1. Einheiten Soldaten des deutschen Heeres					8. Oktober	Eduard Haak	
17	1944	1. Einheiten Soldaten des deutschen Heeres					28. September	Eduard Haak	

F.2.73 Foaia matricol (detaliu) în care preotul Eduard Haak a înregistrat moartea soldaților germani, la 2 oct. și înhumarea la 8 oct. 1944. 62)

60) În fiecare an (din 2008 la doi ani), după 1990, la mormântul celor apte soldați germani din cimitirul catolic, de ziua morților, în luna noiembrie, se depun coroane de flori și se oficiază slujbe religioase în prezența consulului Germaniei la Timișoara. De curând, în urma unor investigații amănunțite făcute de autoritățile germane, au fost identificate numele a trei dintre cei apte soldați.

61) Traian Mihailoviciu - „Monografia localității Sasca Română”, manuscris.

62) Dr. Iuliu Galfy /Echo der Vortragsreihe, nr 5 /2006. Re i a, pag. 53

Nemii, în trecerea lor prin Sasca nu au pr dat și nu au produs stricăciuni localnicilor; în schimb ru ii, în noaptea de 3 spre 4 octombrie, au spart porțile lui Lang și Gaiduschec, magazia U.D.R și au devastat restaurantele lui Craiovan și Kokesch, spargând butoaiele cu bucurii; au intrat prin casele oamenilor jefuind și distrugând. La aflarea veștii că vin ru ii, mulți dintre localnici, în special femeile și fetele, și-au luat animalele ce le aveau pe lângă casă și s-au refugiat la satele ele mai izolate, răspândite pe dealurile din jur. În acțiunea lor prin sat, ru ii au fost conduși de un localnic, simpatizant comunist, pe nume Ion Cristoi.

Pe câmpul de luptă și-au pierdut viața, ori au dispărut, un număr de cca. 20 de soldați și șani. Numărul și identitatea lor este incertă, deoarece germanii înrolați în Wehrmacht, parte dintre ei au căzut pe front, iar alții au dispărut în haosul creat de retragerea armatei germane în fața ofensivei sovietice.

Războiul continuă, armata română aliată de data aceasta cu armata sovietică, duce lupte grele cu cea germană pe teritoriul Ungariei și Cehoslovaciei. Germanii capitulează la 9 mai 1945, luând astfel sfârșit cel de-al doilea război mondial

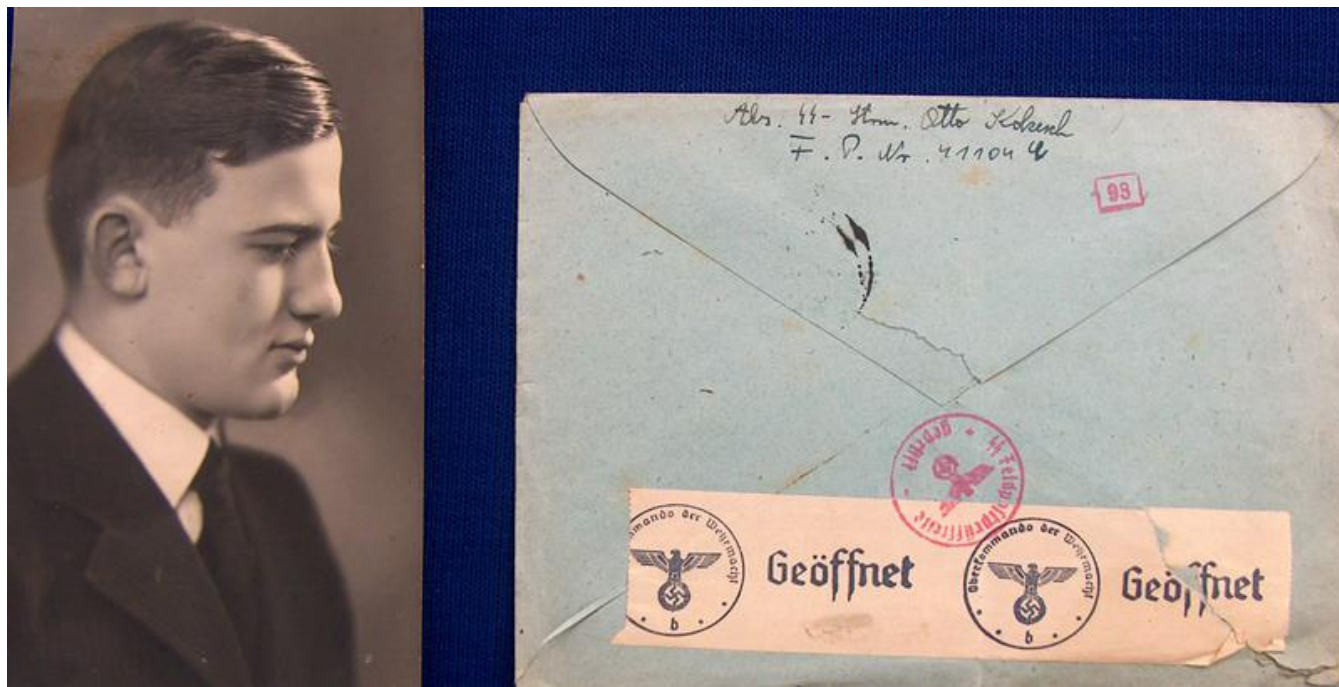
Numele șanilor căzuți și dispăruți în război:⁶³

Ambru Ion	Gropianu Emilian	Rogovan Pavel
Arjoca Nicolae	Lendel Josef	Sârbu Constantin
Bugariu Ion	Pantzer Oliver	Schander Anton
Croitoru Ștefan	Pantzer Carol	Schell Franz
Kokesch Otto	Parutsch Josef	Șepeneu Ion
Kokesch Victor	Petru Miron	Veith Friedolin
Giura Ion	Prune Cornel	

Conform evidențelor lui Ferdinand Peternell, cercetător al istoriei localității (Heimatsforscher) și participant la evenimente, în război au murit și au dispărut următorii germani:

Benedeck Josef	Pantzer Karl	Dispăruți: Parutsch Johann
Fleck Franz	Rumann Ferdinand	Veith Friedolin
Kokesch Victor	Schell Franz	
Kokesch Otto	Schander Anton	
Lendel Josef	Waller Leopold	
Mark Josef	Wenemoser Anton	
Pantzer Oliver		

63) Info. d-l Gh.Copceanu și pomelnicul bis. ortodoxe pentru eroii din cel de-al doilea război mondial.

F.2.74 Otto Kokesch student, voluntar în armata germană, răzuit în Italia. A lăsat, scrisoare de pe front trimisă prin ilor din Sasca la 28.05.1943. (Colecția V. T. utu)

F.2.75 Sublocotenentul Alexandru Gropianu (Sasca nr. 276), în stg. plutonului, participând la eliberarea unui oraș transilvănean, 1945. (Colecția V. T. utu) (F.3.132-F.3.134)

F.2.76 Medalia „ Pentru victorie împotriva Germaniei în marele război mondial din anii 1941-1945” atribuit de sovietici subloc. Alexandru Gropianu. (Colecția V.T. utu)

F.2.77 Fragment dintr-un articol de ziar privitor la luptele ce s-au dat în 1944, între armata română și armata germană în retragere, lângă localitatea Bogata de pe Mureș, lupte la care a participat și compania condusă de subloc. Alexandru Gropianu din Sasca.

F.2.107

F.2.108

F.2.78 Medalii acordate de statul român sergentului Gheorghe Criu din Sasca Montan (casa nr.570) pentru vitejia de care a dat dovadă pe frontul de est: „Bătălie și credință” cls.II-a și III (sus), de două ori „Serviciu credincios” cls.II-a (mijloc și jos stg.) și „Virtutea militară” cls.II-a (jos dr.). (Colecția V.T. utu)

F.2.79 Serg.Gh.Criu (stg.cu cârje) rnit în război, aflat într-un spital din București, 1944. (Colecția V.T. utu)

F.2.80 Fostul sanatoriu Dr.Ollinger din Anina Somerfrisch „Aurora Banatului” transformat, pe timpul războiului, în spital militar. Aici lucra în 1941, ca soră medicală, Maria Croitoru (în foto.) din Sasca, casa nr.216. (Colecția V. T. utu)

Carte postale din scoar de mestec n

F.2.81 C r i po tale din perioada celui de-al 2-lea r zboi mondial trimise i primite de militari s scani. (Colec ia V.T utu)

F.2.82 Mormântul celor apte solda i germani c zu i în Sasca în cel de-al doilea r zboi mondial. Slujb de comemorare inut de preotul romano-catolic Virgil Fechet , în prezen a consulului Germaniei la Timi oara, la mormântul celor apte solda i germani necunoscu i. (Foto. noiembrie 2006).

F.2.83 Placa de pe noua piatră funerară de la mormântul celor șapte soldați germani. Prin grija autorităților germane au fost identificați trei dintre aceștia: Hauptwachmeister / plutonier adjutant Walter Feeser, Unterwachtmeister / plutonier Martin Kaun și Eduard Kuhn (?), ceilalți patru rămânând în continuare necunoscuți. (Foto. oct. 2009)

2.7 Perioada 1945 – 1990

Anii ce au urmat celui de-al doilea război mondial au însemnat una din perioadele cele mai grele din istoria poporului român. Acordul încheiat la Yalta între cele trei mari puteri câştigătoare, face ca România să intre în zona de influență a Uniunii Sovietice și ca urmare, rușii, în scopul de-a instala aici un guvern comunist, întreprind o serie de măsuri abuzive, arestări, confiscări, deportări și asasinat politic.

Încă din toamna anului 1944 au fost confiscate, în baza Convenției de armistiu, societățile cu capital german, urmând apoi, deportarea, în URSS, la muncă forțată a populației germane, femei între 17 și 30 de ani și bărbați între 18 - 45 de ani, învinuiri de a fi colaborat cu armata germană. La acțiunea desfășurată în zilele geroase ale lui ianuarie 1945, trupe ruse țineau românii au încercuit satele cu populație germană și au luat în captivitate pe cei de pe listele întocmite mai înainte de comuniști, în colaborare cu organele locale. Îngheșii în vagoane de marfă, aceștia au luat calea Rusiei, de unde mulți nu s-au mai întors, fiind răpuși de foame, frig, boli și mizerie. La nivel de țară au fost deportați un număr de 35590 bărbați și 32748 femei.

Din Sasca au fost ridicați, în noaptea de 15 spre 16 ianuarie, un număr de 24 persoane, femei și bărbați și duși la muncă grea în bazinul carbonifer Donbas din Ucraina.

D-na Olga eicu, astăzi în vârstă de 84 de ani, ridicat de acasă în acea noapte își amintește acele clipe:

„Fără nici un anunț sau avertizare, noaptea la trei, am fost sculat din somn și ridicat de acasă de jandarmi. Am fost dus la post, unde am stat o zi și o noapte, apoi am fost duși cu camionul la cazarma din Oravița, tot în același loc, bărbați și femei. Nu am știut unde vom fi duși și nu am avut voie să vedem sau să vorbim cu cineva. La Oravița am rămas din 17 și până în 21 ianuarie, apoi am fost duși la gară și urcați în vagoane de marfă. Am fost duși pe ruta Reșița, Caransebeș, Orșova până la Iași, unde am fost mutați în vagoane rusești, mai mari. De acolo am mers zi și noapte până la Odesa, unde ne-au dat jos ca să facem câriva pași și ne-au dat ceai cald, pâine și carne uscată; aproape o lună am făcut pe drum, până am ajuns la destinație.”

Povestete despre viața petrecută în lagăr, de frigul, foamea și greutățile îndurate în detenție. La început, a fost repartizat la munca de suprafață, descărând vagoanele cu carbune la ieșirea din mină, apoi, din luna mai a fost trecut la munca în subteran. Abia atunci a aflat, de la un muncitor rus, că se găsea în lagărul de muncă 1605 Belakalitva din bazinul carbonifer Donbas, Ucraina, împreună cu alți 15000 de deținuți. În primăvara anului 1946 suferă un accident de muncă, în urma unei explozii în mină, pierzându-și auzul și ca urmare a fost trecut din nou la munca de suprafață. În toamna anului 1946, împreună cu ceilalți deținuți, au fost urcați în vagoane și duși în Germania, în lagărele din zona sovietică, Frankfurt pe Oder, Treibenriesen, Dachau și Riesa pe Elba. În ianuarie 1948 pleacă clandestin în Germania de Vest, apoi se îndreaptă spre țară, prin Austria și Ungaria, ajungând cu bine acasă, după mai bine de trei ani de suferință.

În acel lagăr au murit patru șceni, toți bărbați, primul a fost Kristof Schell, ridicat de acasă bolnav de pneumonie și care nu a suportat condițiile inumane din detenție. Următorii răpuși au fost, Johann Galuschka, Josef Eberhardt, iar la urmă Ștefan Lang, care a

suferit un infarct în cantina lag rului, la aflarea veștii că vor fi eliberați; inima lui slăbită, nu a rezistat emoției puternice și a cedat.

F.2.119

F.2.120

F.2.84 tefan Lang decedat în lag rul Buharaica din Rusia, în 1946, aici soldat în armata română, cca. 1925 și plicul unei scrisori trimis de el familiei, în 1945, din lag r. (Foto. album de familie al d-nei Luisa Lang, fiică).

F.2.85 Johann Galuschka și Kristoff Schell mor și ei în lag r. (Colecția V. T. utu și album de familie al d-nei Marlene Conciatu)

România postbelic trecea printr-o grav criz politic i economic , sl bit datorit efortului de r zboi. În urma presiunilor f cute de Moscova, cele dou guverne, S n tescu i R descu, sunt obligate s demisioneze. La 6 martie a fost instaurat guvernul Petru Groza, care a fost dominat în întregime de comuni ti i colabora ioni ti din partidele istorice.

La scurt timp de la instalare, guvernul a f cut o reform agrar prin care s-au expropriat averile mai mari de 50 ha; au fost împrôpriet rite 900.000 de familii, cu o suprafa de teren agricol totalizând 1,1 milioane de hectare.

La conferin a na ional a PCd.R din 25 octobrie 1945, la care partidul î i schimb numele în PCR, beneficiind de sus inera lui Stalin, este ales secretar general Gh.Gheorghiu Dej, muncitor feroviar. În urma unui ir de lupte interne sunt anihilate celelalte aripi din partid, respectiv cea a lui Lucre iu P tr canu i a Anei Pauker. Cu ajutorul Moscovei, PCR a devenit principala for politic , iar ac iunile pe care le-a întreprins au avut ca scop anihilarea partidelor din opozi ie i în special a PN , al c rui conduc tor, Iuliu Maniu, era principalul opozant al comunismului. Popula ia, încrez toare în viitor i în schimb rile pe care noii conduc tori ai rii, în majoritate ridica i din rândurile lor, aveau s le fac , le-au dedicat cântece i versuri de mul umire, cum sunt cele de mai jos, care au circulat în zona Sasca:

Foaie verde de cire	Foaie verde de secar	-,M i Grozo, copil cinstit
Pre edinte-i Gheorghiu-Dej	S-a f cut reforma-agrar	Tu faci bine pe p mânt
Nu e nici un om pe lume	Cât i ara asta mare	Iar când Groza auzea
S fac atâta bine.	O pus-o Groza-n mi care	El pe lucru se punea
Un bine-al poporului		i reforma o g ta. 64)
Ajutorul omului.		

F.2.86 Bro ura „Pozi ia PCR fa de intelectuali”cu textul cuvânt rii inut de Lucre iu P tr canu în sala Scala la data de 9 dec.1945. L.P tr canu, intelectual comunist de orientare social democrat , a fost arestat în 1948 i ucis în închisoare, în 1954, de proprii tovar i. (Colec ia V. T utu)

64) Gh.Doran, op.cit.(Net)

Pentru a- i atinge scopul, PCR recurge la o serie de diversiuni, provoc ri i intimid ri, în urma c rora partidele de opozi ie au fost interzise, iar liderii lor întemni a i, mul i g sindu- i sfâr itul în închisori i lag re de munc .

De i aliat cu URSS, României i se impune prin tratatul de pace, s pl teasc acesteia desp gubiri de r zboi în valoare de 300 milioane de dolari. Desp gubirile trebuiau achitate, în special, prin produse alimentare, fapt ce a avut consecin e grave asupra popula iei, suferin e amplificate i de seceta din anii 1946-1947, care a cauzat o foamete f r precedent.⁶⁵)

F.2.87 S scanul Gh. Grop ianu (inând pancarda cu „Jos Specula’’) la demonstra ia prilejuit de s rb torirea primul „1 Mai Liber’’, care a avut loc în 1945 la Re i a (aici în fa a colii de beton). (Colec ia V. T utu)

La 30 decembrie 1947, PCR, prin Petru Groza i Gh. Gheorghiu Dej, îl oblig pe Regele Mihai s abdice i în acea i zi este proclamat Republica Popular Român . Dou luni mai târziu, la 21 februarie 1948, în urma presiunilor f cute de PCR, are loc unificarea acestuia cu PSD, noul partid luând denumirea de PMR. Dup alegerile din 28 martie 1948, câ tigate prin fraud de PMR, este creat „Marea Adunare Na ional ’’, care la 13 aprilie a aceluia i an adopt o nou Constitu ie. La 11 iunie MAN, decreteaz na ionalizarea principalelor mijloace de produc ie, lichidându-se astfel marea proprietate funciar i industrial . Propriet ile UDR din Banatul Montan sunt trecute i ele în proprietatea statului, la Sasca acestea constând din lucr rile miniere oprite, fondul forestier i câteva imobile. Statul impune m suri restrictive micilor meseria i i comercian i particulari, care în anii urm tori vor fi nevoi i s - i închid atelierelor i pr v liile. Acum se stabilesc planurile cincinale de industrializare i de electrificare a rii, dup model sovietic.

Printr-o hot rre a Consiliului de Mini trii din iulie 1948, se interzice activitatea bisericii greco-catolice, ne inându-se seama c timp de peste dou secole, aceasta a fost purt toarea ideilor na ionale ale popula iei din Transilvania i Banat. Preo ii, care au refuzat s treac la biserica ortodox , au fost arunca i în închisori, de i legea cultelor garanta practicarea liber a religiei.

Împotriva regimului comunist și a sovietizării României s-au format grupuri de rezistență armată în munții Bucegi, Făgăraș, Cernei și ai Banatului. Organizația națională de luptă împotriva comunismului din Munții Banatului, a pregătit o acțiune pentru noaptea de 18-19 martie 1949, care însă a eșuat datorită descoperirii de către securitate a planului operațiunii. Ca urmare au fost arestați conducătorii grupului, col. Ion Ușă, comandorul Petru Domăneanu și aviatorul Spiru Blănaru. A urmat un val de arestări și deportări a celor implicați și ale familiilor acestora, din zonele Caransebeș, Orșova, Oravița, Reșița. Parte dintre partizanii col. Ușă au reușit să scape din încercuirea securității și s-au găsit alte ascunzătoare prin munți, retrăgându-se apoi spre granița jugoslavă în speranța că vor reuși să o treacă.

Sotul tânărului Gh. Sârbu zis Vogiu, din Sasca Română, care și avea să-l ajute în situațiile izolate ale cheilor Nerei, ca martor și participant la acele evenimente, povestește:

„Eram la Sasca când într-o noapte a venit peste mine un grup format din opt bărbați și o femeie. Mi-au spus că sunt din grupul lui Ușă și să le arăt drumul pe unde să ajung în Jugoslavia. După ce le-am dat de mâncare le-am arătat pe unde să-și ia, pe Nera la vale, spre Naid, după care au plecat. Peste câteva zile au revenit pentru că nu reușiseră să treacă granița bine pregătiți și au plecat spre Lupșnic, unde aveau o ascunzătoare. M-au rugat să le procur mâncare, ceea ce am făcut în toată iarna 1951 – 1952. Șeful lor era Dumitru Muta zis Fus, de loc din Teregova, iar ca ajutor unul zis Sfârloag; grupul era numit de autoritățile comuniste „banda lui Fus și Sfârloag”. Toți au fost prinși în primul rând. Pentru mine faptul că i-am ajutat a avut urmări grave. În urma unui denunț făcut de un văr al meu, legionar, am fost arestat pe 1 septembrie 1952. M-au dus la Oravița, iar după două ore, cu un avion, la Timișoara la Securitate, unde am stat în cercetări șase luni. Eram singur în celulă, iar când mă duceau la interogatorii mi se puneau ochelari negri. După judecată, cu o dubă, m-au transportat direct la închisoarea de la Baia Sprie, unde am lucrat în mine doi ani, după care m-au mutat la Arad, iar mai apoi la Aiud și la Gherla, de unde m-au eliberat în 1960, după opt ani de pușcărie grea. Odată cu mine au fost închiși și părinții mei, care n-au avut nici un amestec în această acțiune; mama a fost doi ani, iar tata patru ani, la Poarta Albă”.

F.2.89 Gheorghe Sârbu, zis Vogiu, la 80 de ani, în fața casei sale din Sasca Română. (La fereastră, soia sa; alături soia autorului. Foto. mai 2007).

Mi s-a spus că anticomunismul din această parte a țării a intrat și ea în folclor ca multe alte evenimente, care au afectat, în bine sau în rău, viața localnicilor:

Frunz verge lemn d- l mic	Iar ca perin la cap
-am tr it în Semenice	Sta pistolu automat
-am tr it doi ani -o lun	i ca perin la space
Cu capu p-o r d in	M-o stat sacu cu gr nace. ⁶⁷⁾

Dup preluarea definitiv a puterii, comuni tii schimb to i factorii de r spundere din industrie i aparatul de stat, punând în locul vechilor conduc tori profesioni ti, muncitori, care nu aveau preg tirea i capacitatea necesar de a conduce, fapt ce a adus mari prejudicii economiei. Astfel s-a procedat i la Sasca, unde la judec torie, în locul avocatului Petru Varga, arestat pe motiv de-a fi membru PN , a fost pus frizerul Stanciu, iar la Ocolul silvic a fost numit muncitorul Luca.⁶⁸⁾

În 1950 are loc o nou împ r ire teritorial administrativ a rii, prin care cele 58 de jude e, 424 de plase, 6248 de comune, se transform în 16 regiuni, 146 raioane s te ti i opt raioane or ene ti (Bucure ti). Între 1952 i 1956 se aduc unele modific ri, prin înfiin area Regiunii Autonome Maghiare cu re edin a la Târgu Mure i a Regiunii Stalin cu sediul în Ora ul Stalin (Bra ov).

În urma acestei schimb ri administrative, Sasca pierde rangul de plas r mânând doar re edin de comun i ca urmare, localitatea într într-o nou perioad de regres .

O alt m sur represiv luat de autorit ile comuniste s-a petrecut în prim vara anului 1951, când la 18 iunie, de s rb toarea Rusaliilor, zona vestic a Banatulu, cuprinzând o suprafa de 25 km. de la grani a cu Jugoslavia, a fost izolat de for e militare i de Securitate. Satele au fost înconjurate de armat , iar pe str zi patrulau mili ieni i securi ti, nepermi ând popula iei s ias din case.

Mii de familii frunta e din satele b n ene au fost urcate atunci în vagoane de marf i duse în Câmpia B r ganului, unde au fost l sate sub cerul liber cu pu inele lucruri pe care au reu it s le ia în grab . Acolo, la început i-au f cut bordeie în p mânt pentru a locui, apoi le-au fost date câte dou u i i dou ferestre, iar ei i-au f cut c r mizi din lut nears cu care i-au ridicat mici case. Din 172 de localit i ale jud.Timi , Cara Severin i Mehedin i au fost dizlocate 40320 de persoane i a ezate cu domiciliu for at în jud. Ialomi a i Gala i. Motivul acestui act ar fi fost, asigurarea securit ii grani ei amenin at de anumite categorii de oameni, chiaburi, cârciumari, comercian i, fo ti de inu i politici, refugia i din Basarabia i Bucovina, conduc tori ai grupului etnic german.⁶⁹⁾

Din Sasca au fost ridica i, în acea zi de Rusalii, urm toarele apte familii, totalizând 17 persoane, primar la acea dat fiind Aurel Pera:

- Borceanu Constantin cu so ia
- Avocatul Bâtea Vasile cu so ia Hedwiga, fiica lui Rudolf Kokesch, proprietar de birt, cazan de r chie i ma in .

67) Gh.Doran op.cit.Net

68) Inf. d-l Gh. Cop ceanu (casa nr.348)

69) Ioan Munteanu „Rusaliile Negre din 1951’’, ziarul România Liber -aldine, 23 iun. 2001, pa

- Borceanu Pubi, fiul birtului Vasile Borceanu cu soia Liudmila, basarabeancă .
- Craiovan Alexandru, proprietar de hotel și restaurant, împreună cu soia și copilul bolnav.
- Peternell Ferdinand, plier, cu soia Maria și fiica Mihaela
- Dirigintele poștei cu soia; familie de refugiați basarabeni
- elaru Petru, proprietarul restaurantului Vântorului și al unei mori cu apă, împreună cu soia Aurora
- Stefan Moise, notar, împreună cu prietenii din Ilidia, în Sasca Rădăuți mâncându-i soia și fiica.

F.2.90 Plierul Ferdinand Peternell cu soia Maria; refugiați odată cu armata germană în retragere, se reîntorc acasă, ca mai apoi să fie deportați în Rusia în 1945 și dizlocați în Bărgan în 1951, foto. cca 1925. (Colecția V. Tăutu)

F.2.91 Aurora elaru în fața casei sale ridicată în câmpia Bărganului, cca. 1953. (Foto. album de familie George Ciupitu, nepot)

O parte dintre cei deportați nu s-au mai reîntors în Sasca, găsim un rost acolo, unde au rămas pentru totdeauna, așa cum a fost cu familiile Alexandru Craiovan, Pubi Borceanu și dirigintele de poștă. La reîntoarcerea din Bărgan, în anul 1956, mulți dintre cei plecați și-au găsit casele ocupate, iar bunurile furate ori vândute de Primărie, care devenise stăpână asupra proprietăților acestora. Familia lui Ștefan Lang, după deportarea lui în Rusia, a avut de suferit, autoritățile intenționând să o evacueze din casă, pentru a face acolo sediul miliției, dar soia acestuia, Maria Lang, s-a împotrivit cu înverșunare, reușind să salveze astfel casa și bunurile.⁷⁰⁾ Un exemplu privind modul în care era respectată proprietatea particulară de regimul comunist și de aliații săi, se poate vedea din adresa înaintată la 20 mai 1952 consiliului comunal, de către tânărul Cristoi Niculae, președintele „Frontului plugarilor”, prin care solicit următoarele :

70) Info. D-na Luisa Lang, fiică

„Având în vedere necesitatea ca în comuna noastră elevii de la ciclul 1-2 să aibe un local corespunzător de coală internat și întrucât **casa dislocatului Craiovan care este un bun al poporului** care poate deveni un local corespunzător pentru coală internat și faptul că este dorința populației din satul nostru”

Ca urmare, hotelul Craiovan a devenit în anii următori internat al colii și grădini de copii, apoi lăsat să se degradeze treptat, până la ruinare.

În perioada anilor 1947–1964 două milioane de români au avut de suferit persecuții de natură politică, începând cu deportările germanilor în URSS din anul 1945 și continuând cu reprimarea rezistenței armate din munte, epurările din armată ale cadrelor care au activat în vechiul regim, deportările în Bărăgan din 1951 și întemnițarea conducătorilor partidelor politice de opoziție.

Ca urmare a opiniilor lor politice au fost persecutate următoarele persoane din Sasca:

- Preotul Aurel Mihailoviciu, închis în perioadele 1952 – 1956 și 1960 – 1964 pentru activitate legionară.
- Avocat Petru Babeu, membru PN din Sasca Montană, mort în detenție.
- Matei Nicola fost polițist, închisoare.
- Ion Nicola funcționar percepție, închisoare.
- Simion Buda, miner, închis, după care nu s-a mai auzit nimic despre el
- Horia Cristoi, fugit în munte la partizani, apoi dispărut.
- Mihai Boboescu birtar, urmărit de securitate, dispărut.
- Avocat Petru Varga, membru PN, închisoare.
- Locotenent Alex. Gropianu, luptător pe frontul de est apoi participă la eliberarea Transilvaniei și Ungariei, ajungând până în munții Tatra. În 1946 a fost dat afară din armată și a întâmpinat mari greutăți în obținerea unui loc de muncă. **(F.2.75 –F.2.77)**
- Gheorghe Bragea, student la facultatea de medicină din Timișoara, a luat parte la mișcările studențești din 1956; a fost exmatriculat și arestat.

Persecuții au suferit și familiile celor deportați sau închiși pe motive politice, copiii acestora au fost exmatriculați din colii și nu erau primiți la lucru. Un exemplu, în acest sens, a fost cel al tinerei Elena Nicola, care după terminarea liceului obținuse o repație pentru catedra de învățare la coală din Sasca. Prezentându-se la primar, acesta nu a fost de acord cu numirea ei, spunând că n-are ce căuta în acest post fiica unui deputat politic. La admiterea în colii avea prioritate copiii de oameni cu „originea sărăcie”, respectiv de muncitori și țărani. Copiii de funcționari întâmpinau și ei greutăți, acest segment al societății fiind catalogat ca „mic burghez”.

În 1947 are loc o reformă monetară în scopul diminuirii inflației postbelice, pentru că în anul 1952 surseze o stabilizare monetară în intenția de a reduce masa monetară în exces; ambele reforme au sîrșit și mai mult populația și a greșit încercat în acești ani. Așa s-a întâmplat cu Crișu Gheorghe, veteran și războinic, cu decorații, care în 1952 și vinde casa din Vărdia în intenția de a-și cumpăra alta în Sasca, unde tocmai se însurase. Tocmai atunci însă intervine stabilizarea monetară în urma căreia fiecare persoană avea dreptul să schimbe numai o sumă mică de bani, stabilită de oficialități. Ca urmare, a rămas în mână cu bancnotele devalorizate, pierzându-și în felul acesta casa, după ce mai înainte pierduse pînă la urmă și pînă la urmă la colectiv.

În 1947, în localul fostei bănci se înființează, cu participarea bănească a studenților, o cooperativă de consum denumită „Bufana”, iar în 1955 un magazin universal, care comercializa produse alimentare, textile, fierărie și diverse.

În aceeași perioadă, meseriașii din localitate, pentru a-și putea practica meseria, au fost obligați să se înscrie la „Cooperativa meșteșugărească”, denumită „Ștefan Plav”, după numele unui erou comunist. Sediul acesteia a fost în casa cu nr. 543, peste drum de magazinul universal (fosta bancă).

F.2.92 Localnici stând la coadă în ziua inaugurării „Magazinului Universal Sătesc” din Sasca Montană, noiembrie 1955 (Colecția V. Tăutu)

F.2.93 Vândători la magazinul universal, de la stg. la dr: Răchila Croitoru sectorul fero-metal, Ghe. Ungureanu articole textile și Ghe. Crișu la alimente, centru, o elevă în practică; anii 1960.

În primele luni ale anului 1950 în clădirea hotelului Kokesch, după decesul proprietarului, se înființează un club cultural cărui s-a dat numele de „30 Decembrie”. Acesta avea o bibliotecă și sală de spectacole cu cinematograful, al cărui aparat de proiecție a fost adus în 1948. Clubul cultural a funcționat aici până prin anii 1970, după care este mutat în clădirea fostului restaurant Rogovan, deoarece vechiul sediu nu mai prezenta siguranță.

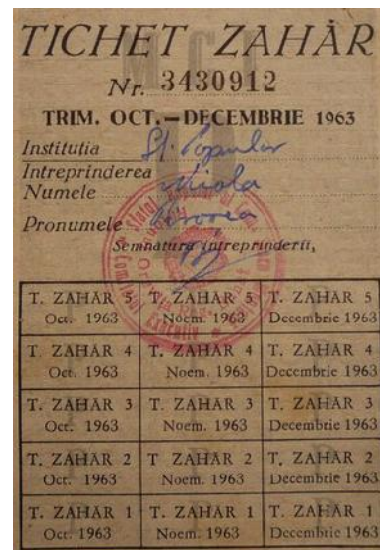
Minele din Sasca continuau încă să rămână închise, iar școlarii să lucreze la uzinele siderurgice din Reșița și la minele din Anina unde dădeau cârmă mai mult o elan decât bune peste plan, evidențind-se în întreceri socialiste și încrezătorii în „viitorul luminos”. Mulți dintre ei, atrași de rezultatele pozitive din anii comunismului timpuriu și de propaganda proletcultistă, s-au înscris în rândurile PMR ocupând funcții importante în conducere.⁷¹⁾

71) Info. D-I Ion Creiniceanu, (78 ani în 2009)

i b di ami-i frumos   C b di a îi frunta
 Ca o lun luminos   Jos în min la ora
 Când vine din Anina   D -m mam , d -m z u
 Tare-mi bate inima   Eu cu el n-oi duce-o r u.72)

F.2.94 Carnet de asociat al cooperativei de consum „Bufana” din Sasca-Montan , anul 1947 și unul de predare a cotelor obligatorii c tre stat, 1951 din Sasca Român , cote care împreună cu colectivizarea, au distrus r nimea românească . (Colec ia V. T utu)

F.2.95 Cartele pentru îmbr c minte i zah r, anii 1949 i 1963 (Colec ia V. T utu)

Tot pe la 1950, în incinta fostei instala ii metalurgice Maximilian, de lâng biserica catolic , a fost instalat un generator electric, care folosea apa din u ara, adus prin canalul fostei topitorii. Ziua, apa se acumula în spatele barajului de pe valea u ara, seara vana era deschis i apa dirijat spre turbina centralei. Neavând putere prea mare, curentul satisf cea numai necesarul
 72) Gh.Doran, op.cit., Net

Ocolului Si Ivic, care era și proprietarul instalației și a altor câteva instituții.

În acea locație era și un depozit de cherestea, unde cocia îi aduceau scânduri pentru vânzare, de la fabrica din Anina.

La sfârșitul deceniului al VI-lea satul este electrificat cu contribuția benească a locuitorilor și generatorul este oprit.

După 1950 reformele comuniste se fac tot mai simțite în viața localității. Atelierele și magazinele particulare se închid, una câte una, până în anii 1960, ultimul care și-a închis porțile fiind Traian Lagea.

Sediul comitetului local al PMR, organ care dirija și controla totul în sat, era în vila lui Ilie Popescu, aflat la momentul acela în detenție, după care a fost mutat în localul primăriei. În locul acestuia se amenajează în anul 1958, un „Spital Mixt Rural”, care l-a avut ca prim medic pe dr. Huber, a cărui soție era farmacist. Acestuia îi urmează, din 1968, Margareta Voia, care lucrează aici până în 1974, transferându-se apoi la Timișoara. În locul ei vin doctorii ele Monica Enciu, apoi Maria Guga, ultima rămânând aici până la închiderea spitalului în anul 1978.

În clădirea alăturată spitalului, proprietate a dr. Dăneș, se găsea cabinetul medical particular al acestuia, pe care la începutul anilor 1950 a fost obligat să-l închidă datorită legilor restrictive impuse particularilor. Vinde în anii următori clădirea statului, care deschide aici un dispensar. Ca medici la această unitate au fost: Ioan Frunte, Iuliu Galfy între 1954-1956, apoi dr. Ernst Gergely, urmând din 1964, pentru un timp lung de ani, Iacob Voia din Slatina Neagră, bun practicant, care a lucrat aici până la pensionare, în 1998. În anul 2000, o boală grea avea să scurteze prematur zilele, celui care prin priceperea și dăruirea lui profesională a salvat atâtea vieți omenești. După 1998 urmează dr. Cosmin Librimir, un medic tânăr și priceput, cu soția și ea medic, apoi dr. Ion Munteanu, care funcționează și în prezent.

F.2.96 Vila Ilie Popescu, clădire în care a funcționat până în 1958, sediul PCR local, iar mai apoi spitalul rural. Ilustrat, cca. 1950. (Colecția V. Tăutu)

F.2.97 Personalul dispensarului cu dr. Ernst Ghergely, stagiitar al spitalului cu dr. Huber, dr. (foto, cca. 1960. Album, d-l Ion Murgu, administratorul spitalului, de la înființare până la închidere, dec. 2009)

F.2.98 Medicii Iacob Voia și soția sa Margareta Voia, alături de automobilul Moscvici achiziționat cu un an mai înainte, foto. 1975. (Fotografie din albumul de familie al d-nei dr. Margareta Voia).

F.2.99 Afiș prin care se urmărește mobilizarea tineretului din comună, la întreceri sportive în cinstea celui de-al VI-lea festival al tineretului și studenților de la Moscova din anul 1957 (Colecția V.T. utu; afiș găsit de autor în clădirea fostului cmin cultural)

Fapt pozitiv pentru localitate, în perioada anilor 1950, a constituit-o reluarea cercetărilor geologice, care au avut un efect benefic asupra vieții sociale și economice a localității creând numeroase locuri de muncă. În același timp, a venit și un număr mare de muncitori, tehnicieni, ingineri, funcționari, unii dintre ei stabilindu-se aici pentru totdeauna. Nou veniții veniți erau nevoiți însă, să trăiască în condiții precare, prin casele localnicilor care aveau spații disponibile de închiriat și având mari probleme în aprovizionarea cu alimente

Pe plan național au loc noi evenimente, reședintele statului și secretarul general al P.M.R, Gh. Gheorghiu Dej, moare la începutul anului 1965, în locul lui este ales Nicolae Ceaușescu, un conducător care avea să aducă mari neajunsuri populației și prejudicii incomensurabile țării. La Sasca, activitatea minieră se intensifică prin intrarea în exploatare, în a doua jumătate a anului 1973, a porții superioare a zăcămintului cuprifera din sectorul Sasca tin pari. Acum se deschide în folosință și drumul modernizat Sasca – Ciuchici, cu legătură spre Oravița și Moldova Nouă. Căleștea Oravița–Moldova Nouă, pe traseul actual, a fost și ea realizată la începutul anilor 1970, până la acea dată legătura între cele două localități se făcea pe drumul Macovițe, Sasca, Cărbunari, apoi peste dealul Gheorghe, se ajungea în Baron la Moldova Nouă. Pentru muncitorii de la mine se construiesc în zona Firiz, câteva blocuri și se întocmește un plan de sistematizare al localității, care prevedea ridicarea pe viitor de altele noi, în intenția de-a se elimina naveta minerilor de la Oravița și din satele apropiate.

În vederea alimentării cu apă a localității, s-a realizat în anii 1980, conform proiectului, o aducătoare de la un izvor situat într-o peșteră de lângă cabana Țușara. Izvorul a secat, nu mult după construirea în folosință, încercându-se apoi diferite variante, până s-a ajuns la cea actuală, de captare a apei ce iese din galeria 225 Valea Morii, aflată lângă Vila Elisabeta. Pe la mijlocul anilor 1970, primarul de atunci, Velea Petru, și s-a încredințat funcție politică, aceea de secretar comunal PCR, atribuție care-i subordona toate instituțiile de pe teritoriul comunei, respectiv, IPEG (Întreprinderea de prospecțiuni și explorări geologice), Exploatarea Minieră, Ocolul Silvic, UMTCF (Unitatea mecanizată de transporturi și construcții forestiere), Cooperativa de Consum, poșta, coala, miliția. Săptămânal, conducătorii respectivelor „unități socialiste de stat” prezentau primarului un raport în legătură cu mersul activității din fiecare unitate, în urma cărora se făceau critici, se trasau sarcini, iar nerealizările și cauzele lor erau raportate conducerii județene de partid. Prin aceste metode se intenționa găsirea de soluții pentru rezolvarea gravelor neajunsuri din economia socialistă.

Anul 1989 aduce schimbări politice majore în România. Consecința revoltelor populare din decembrie, începute la Timișoara, continuate la București și în alte orașe din țară, Ceaușescu este înlăturat de la putere și executat. Golul de putere a fost repede umplut de vechi nomenclatură de partid din exil și al doilea, în frunte cu Ion Iliescu, ca și de foști securități. Aceștia au reușit, prin acțiuni de dezinformare, să discrediteze și să înlăture, din nou creatul comitet revoluționar denumit FSN (Frontul salvării naționale), pe adevărații opozanți ai regimului comunist. Evenimentele din 1989 s-au făcut resimțite și în Sasca. În data de 23 decembrie, după căderea lui Ceaușescu, a avut loc o manifestație spontană de susținere a revoluției, sub drapelul țării cu stema comunistă decupată. Manifestanții au intrat în Primărie, au scos în stradă drapelurile comuniste, tablourile și crucea lui Ceaușescu și le-au dat foc. Tot în acele zile de decembrie, s-a ținut în parcul din fața fostului cmin cultural, un mare miting la care s-au rostit discursuri anticomuniste și unde s-a hotărât eliberarea din funcții a oficialităților locale. Ca urmare a directivelor primite de la organizația centrală din Reșița, ia ființă aici o organizație locală a FSN, care l-a avut ca prim președinte pe geologul Mihai Ivan. Este ales și un nou primar în persoana lui Gh. Goi, mecanic de locomotivă în mină, prin refuzul intelectualilor de a se implica mai profund și de a-și abandona funcțiile. La nivel de țară, căderea comunismului a avut ca efect intrarea în degringoladă a economiei, zisă socialistă, care fiind excesiv de centralizată și nefuncționând după principiile unei economii de piață, s-a dovedit a fi falimentară.

În ramura minieritului, la care industria din Sasca își aducea și ea aportul, ineficiența și risipa erau la ordinea zilei. Tehnologia învechită, indisciplina la locul de muncă, corupția mai trilaterală a cadrelor de conducere, au avut ca efect închiderea multor unități miniere. Un exemplu de ineficiență susținută de stat, a constituit-o subvenționarea masivă a minieritului, măsură ce încuraja și perpetua această situație. O dovadă în acest sens este faptul că la exploatarea minieră Sasca se cheltuiau sute de milioane de lei pentru o mie de lei producție, motiv care a dus la închiderea minei la 1 aug. 1998. Aflați în această situație, în scurt timp toate unitățile industriale de pe teritoriul comunei își închid și ele porțile. Prima care și-a suspendat activitatea a fost IPEG

(Intreprinderea de prospec iuni i explor ri geologice) în 1991, urmat de Exploatarea Minier în 1998 i de UMTCF (transporturi forestiere) în 2003, în localitate r mânând numai Ocolul silvic, prim ria, po ta, poli ia i coala.

F.2.100 Sasca Montan , decembrie1989, momente revolu ionare. Cuvânteaz Gh. Goi , viitor primar. (Foto. C t lin Ungureanu, geolog)

F.2.101 Ajutoare aduse de francezi (la fereastr , primarul Gh.Goi , în strad cu basc , medicul I. Voia), 1991.

Cap.3. Cultur

3.1 Origini și port

Oltenii veniți pe aceste meleaguri, aduși de turci, încă din sec. al XVII-lea ca mână de lucru la minele redeschise după cucerirea Banatului, s-au așezat, probabil, pe vatra actualului sat Sasca Român, loc care satisface pe deplin condițiile necesare întemeierii unei așezări.

După 1717, când provincia a fost preluată de austrieci și activitatea industrială a luat avânt, o mare parte din cei stabiliți acolo au fost nevoiți să se mute peste deal, în apropierea minelor, deoarece germanii erau severi în privința disciplinei și a prezenței angajaților și la locul de muncă. Nevoia de mână de lucru, duce la începerea și apoi intensificarea acțiunii de colonizare, fiind aduși specialiști în minieră din regiunile muntoase ale Austriei, Slovaciei și Germaniei de sud. Noi grupuri de valahi vinși ei din județele învecinate Banatului, Mehedinți, Gorj, Vâlcea, fiind folosiți ca lucrători la pământ, bocărit (producerea mangalului) și chiar în minieră.

Așezarea nou înființată în apropierea minelor, pe valea străjuită de muntele Sf. Gheorghe la sud și râul Nera la nord, a fost denumită la început Saska Werke (Mina Sasca), fiind doar o mică colonie minieră. Când lucrările au luat avânt și așezarea a început să prindă contur, i s-a spus Deutsch Saska (Sasca Germană), fiind locuit în special de germani, iar așezarea cea veche, a coloniștilor olteni strămutați, a căpătat denumirea de „Român”, devenind „Vallah Saska” sau Sasca Român.

La începutul sec. al 19-lea localitatea apare și sub numele actual de „Montan Saska” (Sasca Montan), iar după preluarea Banatului de către administrația maghiară, această denumire Szászkabánya (Mina Sasca). Originea denumirii de Sasca nu este cunoscută cu exactitate, însă cei care s-au ocupat de-a lungul timpului cu cercetarea trecutului așezării, au căutat să dea un răspuns la această problemă.

Istoricul maghiar Pesty Friggyes, în lucrarea sa „Istoria Comitatului Cara” (1883-1884), susține că denumirea ar veni de la maghiarul Szaszka, care înseamnă lăcustă, sau că ar denumi acest oraș fiind săsesc, locuit de germani, prin similitudine cu localitățile sârbești transilvane.

O altă părere o are Alex. Moisi, autorul cărții „Monografia Clisurii”, care afirmă că denumirea ar fi fost dată de oltenii veniți aici de peste Dunăre, de la minele din Maidanpek, în apropierea cărora exista un loc cu numele Sasca, de un pitoresc asemănător locurilor de aici.

Toponimul de Sasca mai există în sudul Banatului și denumește un deal situat între satul Padina Matei și dealul Tâlva, nu departe de Gârnic; este posibil ca denumirile omonime din această zonă a Banatului să aibă origine comună.

Cu numele de Sasca mai sunt cunoscute în afară încă trei localități, situate în jud. Suceava și anume: Sasca Mare, Sasca Mică și Sasca Nouă.

Ca o curiozitate, dar fără a avea probabil nici o legătură cu cazul de față, este numele duhovnicului lui Baba Novac, general al lui Mihai Viteazul, care se numea Sască și era venit, se pare, din părțile Moldovei.

Dup toate probabilit ile îns , originea denumirii ar fi cu mult mai veche, datând din perioada roman , unde latinescul „saxum -i” înseamna piatr , stânc , iar „saxeus,-a,-um”- de piatr , denumind o regiune ca fiind pietroas , stâncoas . Probabil c impresia l sat romanilor, în trecere pe aici, de aspectul stâncos al locurilor, i-a f cut s -i atribuie această denumire, preluat de localnici, iar mai târziu de popula ia slav (sec.III-VII), care i-au spus, în traducere „Cameni a“ (loc pietros). Denumirea a fost p strat pân ast zi i atribuit v ii ce coboar de la locul numit Poieni spre Sasca Român , str b tut de vechiul drum roman, care a asigurat pân la sfâr itul sec. al 19-lea, leg tura cu inutul Alm jului i Clisura Dun rii.

Oltenii a eza i în zonele miniere ale Banatului sunt cunoscu i i sub numele de bufeni, erani (fiind veni i din ara Româneasc) sau bribe i. Aceste porecle, având o pronun at tent peiorativa, le-a fost dat de popula ia ba tina , binecunoscut fiind obiceiul acestora de-a lua în derâdere i a pune porecle.

Istoricul F. Pesty atribuie denumirea de bufeni doar oltenilor stabili i în Sasca, care sunt, dup p rerea lui „ primii veni i pe aceste locuri”, nominativul extinzându-se apoi i asupra celor a eza i în alte localit i montane.

Motiva ia acestor porecle nu este cunoscut , posibil îns ca nou veni ii, care lucrau noaptea în p dure ca bufni ele, la producerea mangalului, s fi inspirat pe b tina i, la aceasta contribuind i înf i area lor ascet , negricioas i cu must i. Mai aproape de adev r, ar fi ideea c porecla ar desemna pe acei posesori de „**Buchfahrt**”, termen care în german înseamn carte de c latorie, respectiv pa aport, f r de care oltenii nu puteau trece grani a în Banat. Cu timpul, în graiul ba tina ilor, cuvântul s-a transformat în „bufan”, fiind folosit de b tina i ca porecl , pentru oltenii stabili i aici.

Despre cealalt porecla i anume aceea de „brebete”, vine de la pas rea vrabie, care tr ie te în stoluri mari pe lâng casele oamenilor i sunt mereu fl mânde. Cu acestea ba tina ii i-au asemuit pe oltenii, care s-au aciuit, în num r mare pe lâng casele lor, s raci cu copiii mul i i ve nic flâmanzi, plângându- i adeseori s r cia ca în urm toarele versuri:

„Vai, s racu-i biet bufanul
C s munce te tot anul
Pe m lai i pe f in
Pe r chie gea b trân ”

Bufenii în schimb, i-au denumit pe localnici, în mod prietenos, împ ciuitor i respectuos, frate sau fr tu , manifestându- i astfel inten ia de apropiere i de bun convie uire. Nu sunt documente scrise privind localit ile de ba tin ale bufenilor, se cunoa te doar c ei au emigrat din jude ele Mehedin i, Gorj i Vâlcea, iar singura posibilitate de-a stabili a ez rile de unde au venit, este onomastica. Dac folosim acest indiciu atunci se admite c bufenii stabili i în Sasca provin din următoarele a ez ri: B ia - B ia u (Vâlcea), Buda – Buda(Vâlcea), Cornescu – Corne ti (Gorj), Craiovan – Globul Craiovei (Mehedin i), D ne -D ne ti (Gorj), Grop ianu – Grop eni (Vâlcea), Irimia –Irime ti (Vâlcea), M nescu – M neasa (Vâlcea), Novac – Novaci (Gorj), Olaru – Olari (Gorj), Orlescu – Orle ti (Vâlcea), Pera – Pereni (Dolj), Petru – Petra (Mehedin i), Pârvu – Pârvule ti (M-din i, Gorj), Pieptan – Pieptaru (Gorj), Poenaru – Poenari

(Vâlcea), Popescu – Popești (Vâlcea, Dolj), Preotescu – Preotești (Vâlcea), Tismănuș – Tismănaș (Mehedinți), Turbureanu – Turburea (Gorj, Vâlcea), Ungureanu – Ungureni (Dolj)

Alte nume de sășeni, la care însă onomastica nu ne mai poate ajuta, sunt: Bănuș, Bâtea, Cristoi, Cuzmulescu, Drăbanu, Enache, Ieremia, Stângu, Superceanu, Șelaru, Tec, etc

Însă numele nu era de ajuns pentru identificarea unei persoane în sat. Acesta era numai pentru actele oficiale, mai important era însă porecla și se pare că nu exista familie în localitate care să nu aibă o poreclă cu ajutorul căreia identificarea se putea face cu ușurință. Atribuirea porecelor unor persoane s-a făcut pe diferite considerente, cum ar fi: cel cu o înfățișare mai deosebită, mai deschis la culoare a fost poreclit Băluș, respectiv Bălaș, cel cu un ten mai închis a fost numit Cioară sau Tuciu, cea mai mică la statură a devenit Ana Mică, Maria Mică. Dacă respectivul era ceva mai aspectuos a fost numit Draga sau Boboc, iar în cazul că în plimbare s-a umblat cam mult în frăstău, a primit numele de Vandă (germ. Wandel). Porecele unora provin și de la locul unde era situată casa în care locuia, exemplu în acest sens este cazul unei femei pe nume Cătălina, care a primit porecla de Cătălina din lehn, deoarece casa ei era așezată între haldele de lemn (zgurdă topitorie), sau o altă femeie pe nume Miliăna, care a fost denumită Miliăna din Ciochi (diminutiv de la cioacă, culme de deal), deoarece casa ei era situată sus, pe culmea de deal de la intrarea în Pârâmbăniș de pe Spânzurașii.

Un alt criteriu a fost cel al meseriilor practicate, astfel măcelarul a fost numit Cășăpuș sau Cășăpeluș, croitorul a devenit Cășăruș, jocăruș a fost numit Lăduș (germ. Leder – piele), dogăruș Pintăruș (germ. Binder-dogăruș), pădurarul Cășăruș (sl. umăr-pădurar). Moș Aurel Pera, bunicul soției autorului, a fost poreclit Maiuș, pentru că o perioadă de timp a lucrat la drumuri, unde se folosea frecvent maiul (baros din lemn). Unora li s-au dat nume de animale, cum ar fi: Meluș, Pârșăuș, Capdecăluș, de păsări: Cucuș, Granguruș, Golumbuș, Sturzuș, Brăbece, asemuindu-li-se probabil obiceiurile, sau meteahnele, cu ale respectivelor necuvântătoare. Dacă aveai un dinte mai mare, ori unul lipsit, te învedea pentru vecie poreclit Ghință (Dință), sau Scirbuș (tirbuș), iar anumite scâmburi jenante în public, te făcea Cășăreluș sau Pârșăuș.

Imaginația sășenilor în a pune porecle era fără limite, iar originea și subtilitatea atribuirii acestora, în multe cazuri depinde de alegerea celor veniți din afara comunității. Odată ce omul se pricopsea cu o poreclă nu mai scăpa de ea toată viața, nici el și nici urmașii, urmașii lui. De altfel, în cartea de identitate a unui sășen, era trecut, ca mijloc de identificare, pe lângă nume, prenume și porecla, sau numele de sat.

Porecle în Vârâșii: Purda, Pospodoc, Potoancă, Cogeaua, Tăicuș, Buică, Ganuș, Troncomoș, Păvăloiuș, Cece, Brebece, Scirbuș, Gagă, Cășăpuș, Meluș, Șușoane, Gioaca, Băloacă, Pârșăuș, Randuș, Cistoruș, Cășăluș, Proca, Scarpuș, Vlăgăș, Buică, Staniș, Fetăruș, Băjgă, Gioanș, Bosmegoș, Chiș, Dunaș, Pimpuș, Paiaș, Ghință, Vig, Moghiorombuș, Cășă, Brebuș, Buleacuș...

.... și în zona pod Nera, strada principală în Spânzurașii: Capdecăluș, Cășă, Șelăruș, Băluș, Pintăruș, Barcaș, Budoaicaș, Pârșăcuș, Băgăș, Leniș, Iorgoaneș, Bureceș, Stanaș, Cășăluș, Băluș, Păuș, Voicaș, Cășăpeluș, Ninaș, Dragaș, Cășăreluș, Tăiaș, Becuș, Lăduș, Zăloacăș, Ghințăluș, Rusuș, Băciuș, Ioaieș, Cășă, Cătălinaș din lehn, Muruș, Saftăș, Iuliș, Ceapcearuș, Ieftăș, Noureluș, Vandăluș, Cășă, Olăruș, Maria Micăș, Ana Micăș, Cășăluș, Maiuș, Deduș, Nefăruș, Păuș, Pășăuș, Cășă, Miliănaș din Ciochiș,

Vitejâia, Cucu, Granguru, P smet, G l u c , Vancu, oam r, Ghi ic, Boboc, Onaru, Gabor, Golumbu, Pârciu, Tulu, Sturzu, Taiu.

Multe din porecle au disp rut, odat cu trecerea în nefiin , ori p r sirea localit ii de c tre purt torii lor, iar porecle noi nu se mai pun, deoarece popula ia este într-un regres accentuat i nu mai exist via de sat. De remarcat c germanii nu aveau obiceiul de-a pune porecle.

În privin a tipologiei portului bufenesc, acesta se încadreaz în aria larg a costumului românesc de tip carpatic, deosebit de cel b n enesc prin croi, ornamenta ie i cromatic . Portul lor era cel al oltenilor din nordul jude elor Mehedin i, Gorj i era unul de contact cu zona transilv nean , adus i p strat în noul areal geografic, a a cum l-au avut în locurile de unde au plecat. Materia prim folosit la confec ionarea costumelor a fost: lâna, cânepa, p rul de capr i pieile de animale. esutul acestora s-a facut în cas , iarna, de c tre femeii la r zboi, cu o l ime a es turii în 2 sau 4 i e, de cca. 65 cm, în func ie de la imea spetei.

Costumul femeiesc era alc tuit din „ciupag”, în partea superioar , r sfrânt i încre it la gât, având mânecile largi i drepte, iar partea inferioar este format din „poale”, având lungimea pân la jum tatea gambei. Ambele p r i componente erau prinse la mijloc; în fa i spate sunt cele dou catrin e, sau oprege, care întregesc costumele în ansamblul s u. Ciupagul era ornamentat cu broderie în râuri, dispus în registre longitudinale pe piept i spate, având mânecile lucrate în alti cu râuri, sau cu broderie plin numit „umplutur ”. Poalele drepte i strâmte prezint acelea i ornamente de râuri verticale pe în l imea clinilor i orizontale la partea de jos, urmate de „ abac”(broderie cu a în ajur). La margine se termina cu „ ipca”(dantela), lat i în col uri.

Piese importante ale costumului femeiesc erau i cele dou „oprege”, care în timp, au început s se deosebeasc unul de altul, prin l imea i orientarea es turii. Totodat , opregul din fa , mai îngust, a devenit bogat ornamentat pe toata suprafa a, cu lucr tur „în stele” sau „în ghia ” (cu paiete), aceasta îns numai la piesele de gal .

B rba ii purtau la rândul lor o c ma cu croi drept, lung pân la genunchi cu broderie plin la gât, piept i man ete. Izmenele bufenilor erau strâmte i nu largi ca ale b n enilor i le purtau libere sau înf urate în obiele, la partea de jos. Pentru broderia c m ilor femeie ti i b rb te ti, s-a folosit lâna, în culori vegetale de ro u, negru sau vân t.

În vestimenta ia bufenilor, costumele de lucru i cel de s rb toare aveau acelea i piese, îns cel de lucru era mai simplu, croit liniar i mai pu in ornamentat .

Tinerele fete umblau vara cu capul descoperit i iarna purtau „cârp ”(batic). Femeile c s torite î i acopereau p rul cu dou cârpe, una de form triunghiular , alb , de dimensiuni mai mici denumit „boant ”, peste care se punea o alta, „cârpa mare“, din m tase, lân sau ca mir, care era legat strâns în fa , prin dou cute. B rba ii foloseau vara p l rii i iarna c ciuli din blan de miel, cu vârful te it spre spate.

În picioare, atât b rba ii cât i femeile, purtau obiele de lân esute în dou i e, în culori naturale i opinci din piele legate cu curele de glezna piciorului. Acestea erau confec ionate în cas de c tre b rbat, sau de un me ter din sat. Peste brâu, femeile aveau cing toare esut în 4 i e,

în culori de roșu, alb, negru sau „vânt”, iar b rba ii, brâuri esute sau chimire, din piele, lucrate de me terii curelari din sat .

Pentru îmbr c mintea de iarn , s-a esut dimie groas în 4 i e, din lân , în culori naturale de alb, gri sau brun, ob inute din iasc de dud, din care s-au confe ionat, laib rul, burca i c b ni a.

F.3.1 i F.3.2 Bufeni în costum de s rb toare, cca.1900. (Colec ia V.T utu)

F.3.3 Tineri din Sasca, fata, în costum de tranzi ie, cu or în loc de opreg, 1906 1)

F.3.4 Bufeni ocnari din Sasca, cca. 1910 (Colec ia V.T utu)

1) Verso foto, scris cu litere de mâna: „Spre aducere aminte c nd m'am Molarit (n.a.fotografiat) în Staer în Anul 1906 20\6 . Eu Kristoi Vasile Nicolae din Sasca i când Mau mol rit atuncea au fost Muearele la Staer i Ilie alu Mumpa frumoas vreme au fost când Mam mol rit eu Cristoi Vasile Nicolae cu Grop an Milani alu Gheorghe Atuncea Am avut 21 de ani i Am lucrat la Chibec r u Mau mers atuncea la lucru. S n tate care va teci (n.a.va citi)

aicea Dela mine Cristoi Vasile alu Nicolae el au fost Mort atunce Servos la to scrisoarea Va r mânea i Mâna va putr di''

F.3.5 Tinere în costum cu influen e or ene ti, cca 1915.(stg. Elena Grop anu, c.Pera, casa nr. 345, dec. la 98 ani în 1997)

F.3.6 Femei în haine de lucru, 1923. (Partea dr., aceea i E.Pera, bunica so iei autorului. Colec ia V.T utu)

frumos ornamentate cu aplica ii de iret i panglici, ultimele dou folosite de bufenii din C rbunari i tin pari. Bufenii au purtat trei tipuri de haine de blan : pieptarul înfundat (cu nasturi pe um r) numai la barb i, pieptarul deschis purtat doar de femei i cojoacele lungi, îmbr cate de ambele sexe; ultimul nu a fost folosit la Sasca.

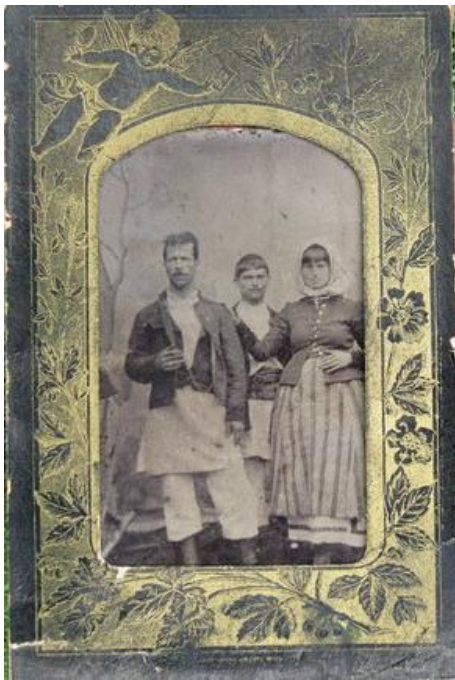
Spre sfâr itul sec. al XIX-lea datorit unor factori cum au fost, contactul tot mai strâns cu zona or eneasc a Oravi ei, cu popula ia b n eneasc din satele înconjur toare, dar i a influen ei cons tenilor germani, în portul bufenilor intervin schimb ri esen iale. Acestea au fost favorizate i de evolu ia tehnicii pentru ob inerea materialelor folosite la confec ionarea costumelor, astfel c pâanza de cânep esut în cas la r zoi, a fost înlocuit cu pâanza de bumbac luat din comer , iar coloran ii sintetici folosi i tot mai mult, i-a înlocuit pe cei naturali.

La costumul femeiesc, influen ele sunt cele mai evidente. Într-o prim faz opregul este înlocuit cu or ul de m tase sau catifea, pentru ca în primul deceniu al sec. al 20-lea, tinerele fete s adopte un costum or enesc cu elemente populare, compus dintr-o bluz cu ornamenta ie floral i poale (fuste) lungi de culoare închis . O alt variant era, bluza i fusta, ambele de culoare alb , cu broderie de aceea i culoare.2)

În preajma anului 1930 femeile de la Sasca renun total la costumul popular în favoarea celui or enesc, reluându-l doar ocazional, la serb ri ori festiviti , dar nu pe cel buf nesc, al p rin ilor i str mo ilor lor, ci pe cel b n enesc, cu opregul în franjuri sau chi ele.(F.3.10).

2) Lidia Gaga „Costum de enclav . Costum de contact. Bufeni”. Analele Banatului II/1984, pag.123 – 141

F.3.7 Bufeni din Sasca (Iene Sporea, casa nr. 569 pe Spânzura i), 1896, foto. pe plac metalic . (Colec ia V.T utu) 3)

F.3.8 Bufeni, ocnari din Sasca, cca. 1900. (Colec ia V. T utu)

F.3.9 Familie (Cristoi) de bufeni din Sasca casa nr.710, 1907. 4) F.3.10 Fete îmbr cate în port popular b n enesc, opreg cu chi ele; al turi, înv. I. Izvernariu, înv. Ecaterina B ie , cca 1935. (Colec ia V. T utu)

3) Verso foto. cu litere de mân : „, Iene Sporea sau mol rit(n.a.fotografiat) În dâua (n.a.Ziua) de Kirwai în taier eu cu P tru i Ku Muerea. La o s pt mân Rusale în 19 lea Mai 1896. Iene Sporea Bergman (n.a. miner) în Anina.’’

4) Verso foto:„Decând Neam Mol rit la Chirvait Peatunci Mau Tr it copilu Pecând Mau Mol rit i Peorm au Murit. Ni . 1907. 24/5’’)

F.3.11 Adolescenți în costume populare, aici opregul a fost înlocuit de or . Foto. pe plac metalic , înainte de 1900. (Colecția V. T. utu)

F.3.12 Doara Minerva, fiica notarului Gh. Ieremia, într-un frumos costum bufenesc, cca.1930 (Album de familie al d-nei Georgeta ranu, fiică)

În satele tin pari și C rbunari, mai izolate prin poziția lor geografică , costumul tradițional s-a păstrat încă mult timp, existând și astăzi femeile bătrâne care-l mai poartă .

Referitor la portul bufenilor și a limbii vorbite de ei, comparativ cu al fraților, Gh Jianu în capitolul „Bufenii și Frații” din cartea sa „Potpuriuri” publicată la Oravia în 1901, face următoarea apreciere:

„Femeile sunt foarte frumoase și se îmbracă cu gust, ele poartă opreg dinapoi (nu chiar ele cu ciucuri ca frații ele) și catrină dinainte, gulerul, pumnașii și poalele sunt împistrite cu bătă vânată sau neagră , unele poartă sumn (sucn) peste cămașă (nu chime ca frații). Bărbaii sunt oameni frumoși și inteligenți, lucrători, ocupația lor principală este ocnăritul, c rbunăritul, chiria (c r u itul) și economia câmpului. Îmbracă mintea lor diferă de a fraților; ei poartă cămașă de bumbac lung până peste genunchi, legată cu o curea peste mijloc, ubi albe, croite pe trup, cojoace scurte, pe cap poartă plășii și ciuli, iar frații poartă chime și de fuor și laor (?) mai scurte ce se leagă cu brici peste mijloc, poartă ubi cu glugă și cojoace largi și lungi și adesea călăbe de miel pe cap”.

În privința graiului vorbit de bufeni, autorul remarcă :

„Vorba bufenilor se deosebește de a fraților mai ales în unificarea conjugăi unii a trei cu a două (noi f cernă, mergem, ve duceți), a pluralului cu singularul (el face ,ei face) în eliminarea conjunctivului la prima conjugăiune (nu poată să mănâncă , ea nu vrea să cântă). Bufenii, întocmai ca ceilalți români bășteni articulează în „u” frații „l”(omu, pomu). Ișani veniți în Banat odată cu zălarii strălucitori de aur, au păstrat mult mai curat graiul oltenesc “

Referitor la vorbirea fraților notează : „Remarcabile sunt în graiul fraților formele vechi gramaticale păstrate și azi în inflexiunea vorbelor, precum: diși ,meri, dedi, pentru disei, mersei, dedei ale bufenilor, excepțiunea auxiliarului sum (sunt, sum) pe care băneanul îl conjugă astfel: eu mis, tu îți, el îi, noi nis, voi vis, ei îș.

F.3.13 Nunta i în costume tradi ionale la nunta lui Traian Br tescu, dirijorul corului Bufana, cu d- oara Sofi Nicola (casa nr.363), 1902. (Colec ia V.T utu)

F.3.14 Nunt în familia de bufeni Borceanu, zis P smet, (aici costumul popular nu mai apare); joc la ie ire din biseric . Mai.1922.

În partea fonetică, b n enii înmoaie prin iotizare toate consoanele astfel c , te-ti devine ce – ci (lapte-lapce, tânar –cin r), de –di se transforma în ge-gi (cade–cage , diminea a–giminea a), ge–gi devine je–ji (ger –jer, geam – jam), iar ce – ci se pronun e– i (a face–a fa e, a duce –a du e) etc.

Autorii „Ghidului turistic al zonei montane din Ungaria de Sud”⁵⁾ publicat în 1895 la Timi oara, fac i ei urm toarea remarc privitor la popula ia român din Sasca:

„La ace tia domne te un obicei, în special la femei, în g teala i purtarea îmbr c min ii. Femeile se fardeaz i- i pun flori în p r i dup ureche... Este demn de remarcat c poporul român este foarte manierat i binevoitor v zându-se prin aceasta originea lor roman ”

În ceea ce prive te portul i înf i area bufencelor din Sasca i Damian Izverniceanu, bufan i el din Ciclova, care a predat ca înv tor la Sasca aproape apte ani, în cartea lui intitulat „Oltenii din Banat”(1935), ne face urm toarea descriere:

„Femeile sunt ginga e i frumoase în portul lor na ional cu flori in p r sau dup ureche, sunt încânt toare îmbr cate în ve mintele lor pitore ti; fetele cu capul gol, tinerele neveste cu broboada ro ie pe cap, cu ciupagul (c ma a) i poalele lucrate cu motive române ti cu râuri de arnieu ro u, cu ur ele i opregele confec ionate de ele îns i opresc pe trec tor în loc, pentru a le admira “.

F.3.15 Bufeni în port or enesc. Familia Petru (miner) din Vârâ i, casa nr.642, foto cca.1900. (Album de familie al d-lui R. Mo oarc)

In privin a costumului purtat de germanii din Sasca, acestia se îmbr cau or ene te, fiind veni i din diferite zone industriale ale Europei Centrale i nu în „tracht”(costum popular german), ca cei din Anina i Steierdorf, sosi i în grupuri compacte din acea i zon , sau chiar din acea i localitate austriac .

Pe la anul 1900, femeile mai în vârst purtau bluze cu umeri, fuste lungi i largi, iar peste fust , or , toate de culoare închis , cenu ie sau neagr ; capul le era acoperit cu basma legat sub

5) Karl Erdely, Anton Weber, op cit. pag. 459

b rbie. Femeile tinere i fetele, obi nuiau s îmbrace rochii, fuste i bluze, de culoare deschis , peste care puneau or , de preferin alb; capul îl purtau descoperit.

B rba ii se îmbr cau în pantalon i veston, doar cei mai b trani au mai p strat elemente din portul specific german, pantalonul bufant i vestonul închis pân sus numit Iankel, ambele de culoare neagr .

În ceea ce priveste limba vorbita de ei, era cea a dialectelor limbii germane din regiunile de provenien , care în timp, s-a contopit în unul singur, în care predomina elementul austriac .

În perioada ce s-a scurs de la primele coloniz ri, petrecute la începutul sec.al XVIII-lea i pân la mijlocul sec. al XX-lea, românii i germanii i-au p strat fiecare identitatea proprie, fapt datorat unei bune convie uiri, al practic rii libere ale cultelor religioase, cât i a existen ei înv mântului primar în cele dou limbi. Buna în elegere dintre românii i germanii de aici reiese i din cuvintele lui Mihail Grop ianu, care în lucrarea sa „Revolu ia anului 1918 din Oravi a Cara ” ap rut la Timi oara în 1935, spune: „Eu cunoscând acest popor brav, muncitor leal, cum este vabul, al tur de cari mi-am tr it via a i eu, în Comuna mea natal Sasca-Montan i care popor de veacuri de-a rândul, face pe bunul vecin cu Fratele s u Român...”

Convie uirea românilor i germanilor în acela i spa iu geografic, practicarea acelora i meserii, au f cut ca germanii s îneve e limba român , iar mul i români pe cea german . Limba românilor de aici s-a îmbog it, în acest fel, cu multe expresii i cuvinte de origine german , pe lâng cele de provenien slav i ale altor semini trecute prin regiune în secolele anterioare. Împreun , i-au creat legende i povestiri legate de aceste locuri, de personaje i întâmpl ri prezente i trecute, iar dup anul 1900 au început s se încheie i c s torii între cele dou etnii. Traiul în comun a f cut ca românii s beneficieze de influen a pozitiv a cons tenilor germani, în privin a modului ordonat de via i de gospod rire, de seriozitate i practicare temeinic a meseriilor .

F.3.16 „ Ne sim im atât de bine împreun ’’, patru germani din Sasca, cca. 1900

F.3.17 Ultimii germani (b rba i) din Sasca, Feri Gutwein i Ioan Spitz la „Schnaps brennerei’’, adic , la c zanul de r chie, cca 1980. (Colec ia V.T utu)

F.3.18 Familie de miner german (Gutwein) din Sasca, 1902. (Colec ia V.T utu)

Bufencele, pe lângă bucatele tradi ionale, încep să preg tească mânc ruri mai gustoae, mai complicate, după re ete nem e ti, iar în buc t rie, al turi de vasele de ceramic produse de olarii din Sasca Români i Potoc, (CD- C.9.6) apar por elanuri austriece i germane, de calitate superioar i ustensile noi, mai performante.

F.3.19 Fier de c lcat (piglais) din font plin , cu fier pt. înc lzit i cu jar

F.3.20 Râ ni e de cafea

F.3.21 Untar

F.3.22 Cântar de buc t rie

F.3.23 Piv (mojar)

F.3.24 Servici pentre sare, zah r i condimente

3.2 coala

În perioada de începuturi, când populația a crescut odată cu activitatea industrială, numărul copiilor mîndu-se a crescut proporțional, s-a ivit necesitatea educației și instruirii acestora. Inițial educația se rezuma la a-învăța pe copiii scrierii și citească, iar sarcina aceasta au avut-o preoții. În localitățile ortodoxe au existat școli chiar și pe vremea ocupației turcești, însă un învățământ organizat, ca și reglementările privind funcționarea acestuia, au fost stabilite abia prin legile date de Maria Theresia, care dispune prin decretul din 27 iulie 1764, înființarea școlilor rurale, iar prin cel din 22 iulie 1766, obligativitatea ca în fiecare comună să se ridice școală și să se pună învățământul. Începutul organizării învățământului românesc în Banat îl reprezintă apariția în 1774 a Regulilor directive pentru ameliorarea școlilor elementare române din Imperiu, care prevedea: asigurarea școlilor cu învățători calificați, stabileau obiectele de învățământ (citirea, scrierea, religia), traducere de cărți și manuale școlare, studierea unor discipline cu caracter practic și îmbunătățirea frecvenței elevilor la școală.

Conform acestor legi, învățământul elementar era obligatoriu pentru copiii între 6-13 ani, numărul orelor de clasă fiind de patru ore pe zi, timp de șase zile pe săptămână; se dădeau și două examene pe an, la sfârșitul lunii ianuarie și în iunie. Prin ordinul imperial „Ratio educationis” dat în 6.03.1777, care avea ca scop raționalizarea învățământului pentru a-l adapta la necesitățile statului habsburgic, se prevedea acordarea unei atenții deosebite predării științelor naturii, iar prin intermediul acestora s-au creat școli populare pentru toate naționalitățile din imperiu. Pornind de la aceste prevederi, Josef al II-lea a pus accentul pe învățământul elementar, care avea sarcina să formeze oameni care să aibă un minim de cultură și educație, măriți care au avut urmări favorabile pentru românii din Imperiu habsburgic, aflat într-o perioadă de înnoire a statului feudal, prin despotismul luminat inițiat de Josef al II-lea. Prin aceste mări, statul va căuta să atragă în slujba sa învățământul și cultura, iar problema educației a devenit o problemă politică de stat.

Aceste prevederi s-au concretizat în timp și cu dificultate, deoarece construirea de școli, sau repararea celor existente, întreținerea acestora ca și plata învățătorilor, în bani ori în natură, cădea în sarcina comunei, care era săracă și nu avea banii necesari.

În afara de aceasta, frecvența copiilor la școală era scăzută, prioritatea familiei fiind ajutorul pe care copiii îl dădeau acasă la muncile gospodărești și după aceea urma școala. În vederea îmbunătățirii frecvenței elevilor, la 20 iunie 1785 se emite un ordin, care prevedea pedepsirea părinților care nu-și vor trimite copiii la școală, „mai ales în timpul iernii copiii să frecventeze școala până ce împlinesc 12 ani, iar până la vârsta de 20 ani sau până ce se vor căsători să merge la școala de repetiție în toate duminicile și sărbătorile”. Pentru a nu sustrage elevii de a merge la școală se prevedea angajarea de către comună a unui păstor pentru pășunarea vitelor.⁶

6) Gheorghe Gora „Unele aspecte privind învățământul românesc din Banat la sfârșitul secolului XVIII-lea”, Banatica 6, Reșița 1981, pag. 245-248

De altfel, părinții nu prea vedeau rostul învățării pentru copiii lor, în concepția unora, doar preoții trebuiau să tie scrie și citească, nu însuși mireni de rând.

Ca director pentru școlile greco-orientale din localitățile camerale a activat, între 1773-1782, Teodor Iancovici, pe vremea căruia funcționau, în 1771, un număr de 73 școli românești și sârbești, în 1776-183, în 1778-205, dintre care 147 românești și 65 catolice, iar în 1781 erau 293 școli.

În granița militară s-au înființat școli încă din 1762, ca director fiind, între 1795-1810, Grigore Obradovici. Pe vremea acestuia, în jurul anului 1800, aici erau 130 de școli, din care 130 greco-ortodoxe, frecventate de 2296 elevi și 43 școli germane cu 1319 elevi.⁷⁾ Sub conducerea celor doi directori, s-au înființat școli comunale în majoritatea satelor românești din Banat. La inițiativa lui Ioan Tomici, în 1820, s-a organizat la Caransebeș un curs de pedagogi, cu o durată de trei luni, la care urmau să participe toți cei care candidau la un post de învățător. La 1876, tot aici, ia ființă Institutul Pedagogic Diecesan.

În preajma anului 1870 în Banat ființau cca. 220 de școli elementare românești ortodoxe, aflate sub controlul episcopiei din Caransebeș, din care 105-110 școli greco-catolice, 11 școli particulare StEG, 46-50 școli greco-catolice și 80-90 școli confesionale ortodoxe.⁸⁾

La preluarea în 1855 a Banatului Montan de către StEG, acesta devenea și patronul școlilor catolice cu limbă de predare germană, însuși numai la cele 24 școli din localitățile montanistice intrate în domeniile societății, printre care și Sasca. Ca urmare, StEG avea îndatorirea de a întreține școlile și a asigura plata învățătorilor. Deși nu patrona și școlile românești ortodoxe din aceste localități, contribuia la întreținerea și la plata învățătorilor. Salariile învățătorilor erau diferite, dacă un dascăl care predă la o școală germană, ajuns la categoria a patra, câștiga 250 fl. pe an, un învățător de la o școală română, având același grad, primea anual numai 126 fl.⁹⁾

Prima școală s-a înființat la Sasca în anul 1741 și a fost o „școală Montanistică”, destinat instruirii profesionale a muncitorilor, care lucrau în industria minierului și a instalațiilor metalurgice. Învățători la această școală sunt amintiți, Leopold Beck în 1784 și Francisc Leyhard; predarea se făcea în limba germană.

Ca urmare a decretelor Mariei Theresia, întruite de ordinul din 1787 a lui Josef al II-lea, ca și de împărțirea urbană din 1780, care prevedea dotarea școlilor cu două iuguri de pământ, loc de casă și uneori puține, la Sasca se înființează în anul 1778 prima școală organizată, cu predare în limba germană, avându-l ca învățător pe Johann Göttinger. Școala a funcționat anterior acestei date, dovadă fiind evidențele matricole din care reiese că Johann Göttinger era învățător la Sasca încă din anul 1762, iar Franz Steineck din 1767. În anii următori, numărul copiilor de școală fiind în continuă creștere, s-a impus necesitatea aducerii de noi cadre didactice, astfel că la 1779, se semnalează prezența profesorului N.N.Schiszl și a instructorului școlar Johann Pfändler.¹⁰⁾

7) Victor Țărcovnicu „Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat (1778-1919)” Editura didactică și pedagogică, București 1978, pag. 43-49, 69-708

8) Idem, pag. 165-166

9) Rudolf Gräf, op.cit. pag. 226-228

10) Ferdinand Peternell, op. cit. lucrare în manuscris

Este posibil ca administrația minelor să fi ridicat în jurul anului 1770 și clădirea colii, situată în vecinătatea bisericii romano-catolice, parte a satului locuit în majoritate de germani.

Numărul mare de copii români, ca și reformele instituționale din epoca iluministă fac ca la anul 1791 să se înființeze o școală cu predare în limba română, care l-a avut ca primul învățător pe Stoia, iar apoi pe George Alexandrovici. La aceștia erau înscrise la școală un număr de 153 de copii, 97 băieți și 56 fete, înscriși frecventau numai 40 de băieți și 10 fete.¹¹⁾ Probabil în acei ani s-a construit și clădirea colii, situată în imediata vecinătate a bisericii ortodoxe.¹²⁾

F.3.25 Fosta școală germană (nr. 419-419 a), 1778. Foto. cca. 1960 (Colecția V. Tăutu)

F.3.26 „Școala de la pod” cu predare în limba română, 1791 Foto, 2000 (înainte de modificare)

Alți învățători, care au predat la Sasca în sec. al XIX-lea au fost: Stoilă Gheorghe la 1843 și Irimia George la 1855, la școala românească¹³⁾ și Peter Ernst, din 1835 și Johann Rosenthal din 1845, la școala germană, ultimul fiind și organist la biserica catolică.¹⁴⁾

În preajma anului 1900 dascăli au fost Filip Băieș și Constantin Dăneș, ei fiind nominalizați în documentul încheiat în 1896, cu prilejul festivității de comemorare a o mie de ani de la stabilirea ungarilor în câmpia Panonică, serbare înut în curtea colii de la pod. Cu această ocazie este întocmit și un document redactat în trei limbi, maghiară, română și germană, semnat de cei prezenți, apoi introdus într-un tub metalic și pus la rădăcina unui puiet de tei, plantat cu această ocazie, pentru posteritate. În document se scria: „Acest arbore s-a plantat în 20 aprilie 1896 într-o aducere aminte de serbarea dilei de o mie de ani a existenței patriei noastre iubite, care serbare s-a înut sub stăpânirea glorioasă a Maestrii Sale regelui Francisc Iosif I, sub guvernul Baron Banfy fiind în comun judele comunal Franz Lichtfuss. La plantarea acestuia (a fost de fapt?) președintele al scaunului școlastic D-l Hahn Engelbert, forestier suprem, **învățători Filip Băieș, Constantin Dăneș**. Arborele s-a plantat în prezența D-lui Forestier Reif, a acei subscribilor și a colarilor, cari în decursul cântării Himnului au aruncat câte o mână de pământ la rădăcini.”¹⁵⁾

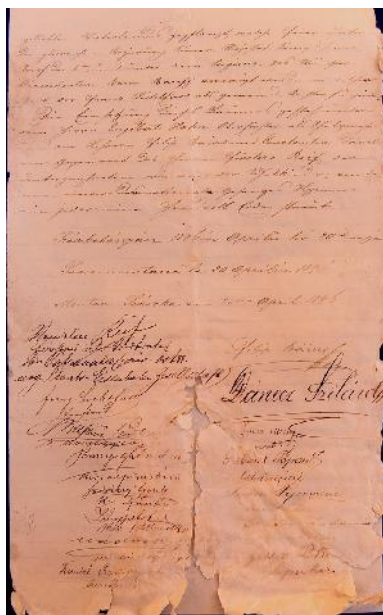
11) Iosif Stănilă, op.cit. pag. 111, 172

12) școala a funcționat până la construirea, în anul 1975, a noii coli.

13) Iosif Stănilă op.cit pag.121,122

14) „Echo der Vortragsreihe” nr.9/sept 2008, Reșița

15) În anul 2004, muncitorii care lucrau la transformarea în pensiune turistică a vechii clădiri în care a funcționat școala de la pod, când au tăiat trunchiul tei din curte au găsit la rădăcinile lui o oală de pământ spartă de presinea rădăcinilor. În interiorul ei era un cilindru metalic în care erau două foi de hârtie scrise cu textul de mai sus și parțial deteriorate de scurgerea timpului. Documentul (F.3.27) se află în posesia autorului lucrării de față.

F. 3.27 Pagina a doua (din cele trei) a documentului comemorativ maghiar găsit în anul 2004, la r d cinile teiului din curtea colii de la pod.

F.3.28 Ofert pentru v nzare de rechizite colare trimis de firma M.Greiner's din Viena, comerciantului Karl Weiss din Sasca Montan . 7 nov.1876. (Colec ia V.T utu)

Dup anul 1867, când Banatul intr sub administra ie maghiar , guvernul de la Budapesta ia o serie de m suri de îngri dire a înv mântului în limbile na ionale, atât prin legea coalelor din 1883, care prevedea, obligativitatea înv torilor de a cunoa te limba maghiar i eliberarea diplomelor în limba maghiar . Ac iunea de maghiarizare a colilor a culminat cu legea colar , din 1907, a ministrului de resort, contele Albert Apponyi, care a declarat c „în câ iva ani va nimici toate colile nepatriotice”, adic acele coli care apar ineau na iunilor nemaghiare. Articolul 19 din numita lege prevedea c : „limba maghiar trebuie propus în a a m sur ca elevii nemaghiari, dup terminarea clasei a 4-a a coalei primare s - i poat exprima gândurile în limba maghiar , atât în graiu, cât i în scris”.

În privin a înv torilor, ace tia aveau „datoria de a desvolta i înt ri în elevi con tiin a c ei apar in na iunii maghiare”, iar nerealizarea acestor prevederi putea duce la destituire ori la neacordarea de pensie celui în cauz . Consecin a acestor legi a fost c între 1908 i 1910 au fost desfiin ate 420 coli române ti din Transilvania i Banat.16)

În mare m sur îns , planul guvernului nu a putut fi realizat, datorit împotrivirii popula iei române, care în acord cu frunta ii lor politici au salvat, prin m surile luate, majoritatea colilor române ti de la dispari ie.

Nu la fel s-a întâmplat i la Sasca, unde înv tor la coala confesional , sus inut de biserica ortodox i de românii mai cu stare, era apreciatul om de litere Damian Izverniceanu, care în 1912 este nevoit s p r seasc localitatea. Cauza plec rii a constituit-o închiderea colii, la

16) Ioan Munteanu, op.cit.pag. 86,87,88

presiunea autorităților, urmare a acestei legi, dar și a lipsei de susținere financiară din partea românilor.

Într-o scrisoare pe care o trimite istoricului Nicolae Iorga, el îi solicită acestuia informații privitoare la învățământul din România, în intenția de a se stabili acolo, nemaiputând suporta condițiile în care erau nevoiți să-și facă datoria învățătorii români din Ungaria:

„Sasca Montan, 11/24 aprilie 1907. Spectabile domnule profesor!... Zile de restrițe am ajuns noi românii din regatul Ungariei, dar mai ales nou învățătorilor români ni s-a croit o soartă cât se poate de mizerabilă cu proiectul de lege al ministrului Apponyi. Până acum învățătorii români am fost adevărați stâlpi și luminători ai popoului nostru, iar de acum înainte vom deveni niște indivizi ai statului maghiar, care vom fi silii și pieri de foame. A adar, fiindcă în viitor sunt silită să lucrez contra conștiinței mele, m-am decis să trece munții și să mă așez în România; mai ales și de aceea că aici coala confesională la care lucrez în prezent e luată la îndoială de mulți români renegați, care vânează după „merite patriotice” și care voiesc să o preda statului, respectiv să o prefacă în coală maghiară... Damian Izverniceanu învățător și director de coală.” 17)

Semnatarul scrisorii nu trece munții, după cum intenționase, ci ocupă în toamna anului 1912 un post de învățător la coală din Vrâncu Mare.

Referitor la situația colii confesionale din Sasca ziarul „Foaia Oraviței” din 27 august 1914 ne informează printr-un articol scris de un școală, care semnează cu pseudonimul „Studentul”, că, deși în comun erau 6 avocați, 1 notar, 1 preot, (n.a. mai exista și un preot catolic), 2 învățători (de stat), mai mulți comercianți și meseriași, toți români, aceștia nu au susținut coala românească și manifestau indiferență față de purtarea și de valorile culturale românești: „Populația este școală și nu poate susține o coală. Singur D-I T mai el fost avocat, a fost în stare să întemeieze o coală românească la Sasca ear inteligența de acum mare și tare și nu fie în stare să susțină o coală? În comun... avem banca românească, o Reuniune de cetire și cântări, unde ar trebui să fie locul de întâlnire al tuturor unde intelectualii să dea sfat bieișilor ocnari – popor foarte inteligent; mai ia trii no trii și-au făcut o casină lor cu numele, „iparosok es kereskedok egyesulete” (n.a. casinoul/clubul mai trilor și comercianților) ear domnișimblă la a numit „Burger Casino”... La casina mai trilor jocul de cărți e singura petrecere, ear banca din Sasca în loc să dea o aripă frumoasă ei edificiu ca locul pentru o casină înstituită pentru toți – o înțeleg.” 18)

Coala confesională nu s-a mai redeschis, intervenind războiul și apoi unirea cu România. Învățătorii la această coală, ale căror nume s-au mai păstrat au fost Nicolae Mircea pe la 1902, și prozatorul Damian Izverniceanu, între 1905-1912.

Pe vremea lui Apponyi un învățător de gradul I–II era plătit cu 1200 coroane pe an, unul de gradul III cu 1100 coroane iar unul cu gradul IV avea 1000 coroane pe an, salarii bune pentru acea vreme. 19)

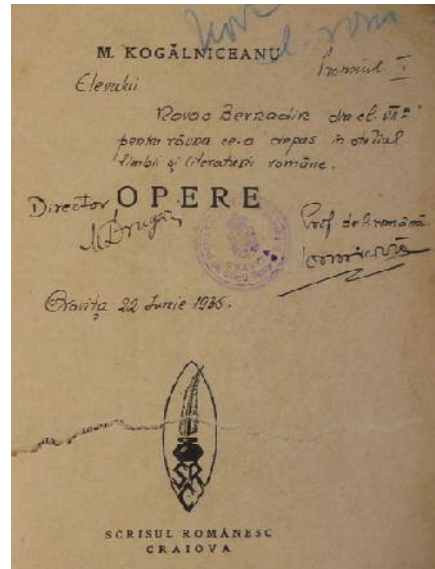
În perioada interbelică, prin Legea școlară din 1924, învățământul românesc cunoaște un progres evident în privința conținutului și al structurii organizatorice.

În majoritatea cazurilor, în fiecare coală rurală preda un singur învățător, elevii fiind așezați în bănci pe clase, cele mici în față, cele mari în spate. În cazul când numărul copiilor creștea peste norma stabilită, inspectoratul mai suplimenta un post de învățător pentru clasele 1-7 și care ocupau o altă sală de clasă.

17) Scrisori către Nicolae Iorga, Ed. Minerva. București 1979, vol. II pag. 381,382

18) Foaia Oraviței, nr.8 / 4 feb.1916

19) V. Îrcovnicu, op.cit., pag.165-166

F.3.29 Cartea „M.Kog Iniceanu”, care a apar inut lui Bernadin Novac, fratele poetului M.Novac (ajuns medic), primit ca premiu 1 „pentru râvna ce-a depus în studiul limbii i literaturii române” în anul colar 1934-1935, liceul din Oravi a. Premiul a fost înmânat de dir. liceului Dr g lina din Oravi a, Mihai Drug rin, din partea „Majest ii Sale Regele Carol II prin Funda iile Culturale Regale pentru educarea tineretului i r spl tirea elevilor studio i ce se îndreapt spre cultur ”

F.3.30 Casa în care a func ionat coala confesional i placa memorial dezvelit în anul 2004 prin grija d-lui ing. Ioan Grop ian. În fotografie, so ii Ecaterina i tefan Filip, proprietarii casei O reform a înv mântului românesc, de asta dat bazat pe concep ia marxist-leninist despre tiin i societate, a avut loc în anul 1948. În anii ce vor urma, PCR se va amesteca tot ai mult în actul de cultur i înv mânt, politizându-l i golindu-l de con inut.

F.3.31 Rechiizite colare: t bli de scris, c lim ri pentru cerneal , penar i toc cu peni , anii 1900 – 1950. (Colec ia V.T utu)

Dintre înv torii care au predat la Sasca dup anul 1900 i pân ast zi s-au p strat numele urm torilor: La coala de la pod, care a func ionat cu clasele I-VII, pân în preajma anului 1940, au continuat d sc litul, Filip B ie , pân la decesul survenit în anul 1916, pe locul vacant fiind numit Dimitrie Goldi (pe care-l vom g si la post i în 1925),²⁰⁾ i C-tin D ne , care activeaz pân la ie irea la pensie în 1930. Împreun cu el a mai predat, o perioad i Ion D r ban u din Vârâ i, acesta fiind pe la 1926 i dirijor al corului bisericii ortodoxe. (F.3.83). De la mijlocul anilor 1920 i pân la sfâr itul anilor 1940 a urmat ca dasc l Ion Izvernaru, plecat apoi la C rbunari, urmat la catedr de Florentina La cu, C-tin Borceanu, Anton Nicola, Elena tefana i al ii. Ultimul înv tor la coala de la pod a fost Ion Toarce din Sasca Român , care a func ionat de prin anul 1960 i pân la mutarea în coala cea nou , în al doilea trimestru al anului colar 1975-1976, transferându-se apoi la Sasca Român .

La coala de sus, fost coal german cu clasele I-VII, a fost înv tor, prin anii 1920, Aloisiu Conciatu, care a avut i o bogat activitate de instruire coral i teatral , urmat, la începutul anilor 1930, de Florentina La cu, iar din 1937 de Iosif Niedli, care r mâne la catedr pân prin 1949. Al turi de el a mai predat în 1943 Livia B ie , apoi pân prin 1947 Elena Astrenie. În preajma anului 1950, urmeaz la catedr Sonia Balo in din Potoc urmat apoi de Floarea Sârbu din Sasca Român , Elena Galfi, Maria Cop ceanu, Paulina Bumbaru (n.Godinel), Georgeta ranu (n. Moise), Petru ranu, Maria Urban, pe timpul c reia cls. I-IV au func ionat în cl direa de lâng casa Lang.

Din ianuarie 1976, dup vacan a de iarn , este dat în folosin coala cea nou din Firiz, care a reunit elevii celor dou coli, înv tori fiind Georgeta ranu i Alexandru D ne din Sasca Montan urmând, din anul 1978 i pân la pensionare, în 2006, înv. Petri or Or anu, care a predat pân atunci la Sasca Român . coala cea nou a fost modernizat dup anul 2004.

Pentru înfiin area ciclului II i a internatului a depus st rin , prin anul 1946, înv. Anton Nicola, fiul fotografului Iosif Nicola, care a fost numit director de coal i de c min cultural.

20) Foaia Oravi ei, idem i Anuarul SOCEC, 1924-1925

F.3.32 D-I Anton Nicola la 90 de ani, prof. și director de școală la Sasca în anii 1940; s-a străduit pentru înființarea ciclului II și internatului. (Foto. nov. 2009, Timișoara)

La școala de sus, după Anton Nicola și Iosif Niedli în anii 1940, urmașii, după 1950 ca directori pentru nou createle cicluri I și II, Chilom Pantelimon, prof. de matematică, urmat de Gh. Copceanu prof. de limba rusă, Matei Izvernaru prof. de fizică, Ion Mogașanu prof. de istorie și geografie, Georgeta Șaranu înv. și prof. de l. română, din nou Ion Mogașanu, Gheorghina Buculei prof. de l. rusă, Nicolae Imbri prof. de matematică, iar din anul școlar 2009-2010 Alexandru Dăneș înv. și prof. de matematică.

Învățători și profesori care au predat perioade mai îndelungate, după 1950 au fost: Gh. Copceanu (1950-1960), Maria Copceanu (1952-1962), Ion Mogașanu (1956-1990), Georgeta Șaranu (1962-1998), Elena Mogașanu (1963-1998), Latinca Nicola (1970-1989), Gheorghina Buculei (1972-1992), Alex. Dăneș (1976-2010), Nicolae Imbri (1976-2010), Petrișor Orășanu (1978-2004), Gh. Crângan (1978-1989), Elena Buda (1990-2010).

În privința numărului de copii care frecventau cele două școli, în prima jumătate a sec. XX, nu avem date precise, însă dacă examinăm fotografiile cu școala, din diferite perioade, putem estima că pe la 1920, în cele două școli învățau în total cca. 120 de copii, pentru că în jurul anului 1940 scădea la 90-100, numărul acestora menținându-se în jurul acestei cifre până prin 1950. În deceniile următoare, activitatea industrială în localitate se intensifică, prin începerea cercetărilor geologice apoi prin reînțeperea exploatarea minierei, fapt ce duce la sporirea numărului de copii. Astfel, pentru anul școlar 1959-1960 se estimează cca. 125 de școlari, în 1969-1970, datele sunt complete, numărul elevilor era de 149, în 1979-1980 de 170, pentru că în anul școlar 1981-1982 s-a atins cifra record de 184 de elevi. Schimbările politice din anul 1989 duce la închiderea unităților economice de pe teritoriul localității și în consecință scăderea numărului de copii,

astfel c în anul școlar 1989-1990 numărul acestora se reduce la 146, în anul 1999-2000 la 135, pentru ca în 2009-2010 să se înregistreze doar 77 elevi, iar tendința pentru anii următori este în descrescătoare continuă. (CD-C.8.4)

În perioada aprox. 1946-1960 școala a avut și internat cu cantină, pentru copiii de ciclul II din satele aparținătoare. La sfârșitul anilor 1940 acestea serveau și copiilor din tinări și Cărbunari, deoarece acolo ciclul II s-a desființat. Internatul era situat în localul fostului hotel Craiovan și în clădirea din fața fostei judecătoria, pedagog fiind Petru Raica din Sasca. Prin anii 1960, datorită numărului redus de copii, internatul și-a încetat activitatea, cei rămași fiind nevoiți să stea în gazdă la oameni din sat.²¹⁾

Amintim aici și școala germană, înființată în anul 1938 prin grija Grupului Etnic German, care a funcționat până prin 1944 având un număr de aproximativ 30 de copii. Învățătorii au fost aduși din localitățile cu populație germană din Banat și Transilvania; așadar au fost, Heide Knall din Sibiu, Oskar Schulz din Lugoj, Josef Rebel din Comloșul Mare, etc. Școala a fost la început în casa comerciantului Koch, la nr.461, apoi s-a mutat în casa tâmplarului Tirner, de lângă atelierul acestuia, la nr.541. Pe lângă materiile predate în limba germană, la școală se organizau și activități culturale în scop social de binefacere ca, serate de ceai la care se cânta, se recitau poezii și se organizau programe artistice, pe scena hotelului Kokesch. Elevii mergeau duminică pe la casele localnicilor pentru a strânge bani, cu care se cumpărau alimente pentru familiile sărace și cu mulți copii.²²⁾

Grădinița de copii a fost înființată în toamna anului 1926, după cum notează Alex. Gropianu în notișele sale, educatoarea cumpărând lapte din banii ei, ca să le dea copiilor pentru a-i atrage la grădiniță. Educatoare pe la 1928-1930 au fost: Florentina Lacu, Maria Petrașcu, Stela Popescu, iar după 1960 Stela Boterez și Ana Rădoi (din 1970 până în 2009).

F.3.33 Casa în care a funcționat școala germană, între 1938-1944

21) Info D-I. Anton Nicola, fost învățător și prof. la Sasca în anii 1940 (90 ani în 2010)

22) Info.D-le, Olga Gheicu (n.Gutwein) 83 ani și Luisa Lang 77 ani (anul 2009)

Fotografii cu elevi și învățători până în anul 1944. (Colecția V. Tăutu)

F.3.34

F.3.34 Elevi la școala de la pod cu învăț. Filip Băieșii

F.3.35

F.3.35 C-tin Dane, cca. 1900

F.3.36

F.3.36 Elevi la școala confesională cu preotul ortodox Ioan Murgușii și învăț. ? cca. 1900

F.3.37

F.3.37 Elevi la școala de la pod cu învăț. C-tin Dane, 1929

F.3.38, F.3.39 Copii la școala de la pod, cca. 1910 și 1927

F.3.40

Înv. Ioan Izvernariu cu elevi de cls. II-a, an școlar 1922-1923 și același învățător cu instructora de lucru manual cca. 1935 (coala de la pod)

F.3.41

F.3.42

F.3.42. Elevi la coala de sus cu preotul cat. Eduard Haak și învățătorul Aloisiu Conciatu, cca. 1930

F.3.43

F.3.43 Înv. Florentina La cu, cu elevii, cca. 1935 (coala de la pod)

F.3.44 Elevi la coala de sus cu învățătorul Iosif Niedli, cca. 1940

F.3.45 Elevi de la coala de la pod cu învățătorul Ioan Izvernaru, cca. 1940

F.3.46 Gr dini a de copii cu educatoarea Maria P tra cu i bona Sofia Petru, mijloc sus, cca.1932 (De remarcat c la acea vreme o gr dini de sat avea trei angaja i, educatoare, bon i servitoare)

F.3.47 Chitan semnat de M.P tra cu, educatoare la „gr dina de copii” la primirea sumei de 375 de lei pentru lemn de foc, pe p trarul 4 a anului 1929.

Activit i colare

F.3.48 Elevi f când reclam la pasta de ghetete Schmoll Pasta, anii 1925

F.3.49 Elevi costuma i pentru pies de teatru, anii 1920

F.3.50 Pies de teatru jucat de elevi, cca 1920

F.3.53

F.3.54

F.3.51 „Str jeri,, la serbarea de ziua nationala , 10 Mai 1938, la cabana u ara

F.3.52 Depunere de coroane de c tre „str jeri,, la monument, de ziua eroilor în prezen a preotului Gh. Târba i a înv. I. Izvernariu, cca.1943.

C.3.3 Biserica

Cre tinismul, ca religie, a p truns în inuturile de la nord de Dun re, înc înainte de retragrea roman , început dup anul 271 d.Cr, fiind adus pe aceste meleaguri de c tre militari romani, de misionari i comercian i. Dovezi în acest sens stau obiectele descoperite, având forme ori desene cu simboluri cre tine, cum au fost, un inel de aur cu o gem reprezentând un pe te, g sit în albia râului Cara , un capac ceramic descoperit la Tibiscum, care avea pe partea superioar , în relief, o cruce paleocre tin , etc.

În perioada urm toare venirii popoarelor migratoare, cre tinismul devine religia noilor cnezate în formare, care au beneficiat de influen i sprijin r s ritean. Dup c derea Bulgariei în 1018, când grani ele bizantine ajung pân la Dun re, c lug rii ortodoc i bulgari se refugiaz la nord de fluviu, de teama împ ratului bizantin Vasile al II-lea Bulgaroctonul (Omorâtorul de bulgari), aducând cu ei i alfabetul chirilic, care devine scriere oficial în biserica ortodox .

Dup anul 1000, Banatul intr sub st pânire maghiar , ungerii adoptând sub regele tefan cel Sfânt, cre tinismul apusean, care se desparte de cel r s ritean, bizantin, la anul 1054.

Statul maghiar duce aici o ac iune de catolicizare a popula iei, intensificat dup anul 1271, sub Bela al VI-lea i dup 1366, sub Ladislau cel Mare, în urma c reia li se interzicea preo ilor i nobililor ortodoc i din comitatele Cara i Cubin practicarea religiei r s ritene, sub amenin area confisc rii averii i expulz rii.

În 1552 Banatul devine pa alâc turcesc, otomanii neamestecându-se în problemele de religie i nerecunoscând ierarhiile sociale existente anterior, fapt benefic pentru valahii ortodoc i. În 1579, printr-o hot râre a principelui Transilvaniei, se asigura libertatea cultului ortodox i dreptul clerului i al credincio ilor de a- i alege episcop.

În timpul st pânirii turce ti, patriarhiei ortodoxe sârbe ti i s-a recunoscut jurisdic ia asupra bisericii ortodoxe din Ungaria de Sud, cu episcopiile din Timi oara i Vâr e , privilegiu reînosit i de împ ratul Leopold I prin diploma din 1690. Dup preluarea Banatului, în 1716, de c tre

austrieci, acțiunea de catolicizare continuă până în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, dar fără rezultate deosebite. Românii ortodocși din Banat au primit sprijin pentru apărarea limbii și credinței din partea fraților din toate provinciile românești, cu deosebire din partea episcopiei Râmnicului, care trimite aici preoții și carte de cult în limba română (CD-C.8.8.3); acolo găsim și odată și preoții ortodocși bătănuși, fugiți de teama persecuțiilor religioase.

În decursul sec. al XVI-lea și al XVIII-lea, au fost distruse numeroase biserici și mânăstiri vechi românești din Banat, care dețineau carte și documente de mare importanță privitoare la trecutul poporului român, acestea fiind pierdute astfel, pentru totdeauna. Au fost distruse și mânăstirile, Săra, Sredite, Parto, Vărdia,²³⁾ Moceri, **Sasca Montan**, Bocă Montan²⁴⁾. Cauzele dispariției acestora au fost, fie atacurile în scop de jaf ale turcilor, care le-au pustiit, fie hotărârea comisiei austriece înscrinate cu controlul averilor și veniturilor mânăstirești din 1776 și care avea sarcina de a le desființa, pe acele cu venituri mici. Mânăstirea Sasca era situată pe valea Boitea, de lângă actualul sat Cărbunari, iar locului îi se mai spune și astăzi „La Mânăstire”.

La cererile tot mai insistente ale frunzătorilor români, împăratul Franz Josef a aprobat, la 23 decembrie 1864, crearea unei mitropolii proprii, desprinzând biserica ortodoxă română de cea sârbească și care se va numi de acum „Biserica Greco-Orientală Română”. Bisericele din Banat apar în subordinea episcopatului de la Vărdia, iar acesta la rândul lui era subordonat patriarhatului de la Carova. În cele patru protopresbiteriate ale diecezei de Vărdia (Vărdia, Caransebe, Lugo, Palanca) trăiau 81138 credincioși ortodocși în 113 parohii. După înființarea episcopiei Caransebeului, bisericile ortodoxe din Cara-Severin au intrat sub jurisdicția acesteia, subordonate la rândul ei arhiepiscopiei de la Sibiu, desființată la 1700 când a fost impusă unia.

Ca primul mitropolit al românilor ortodocși din Transilvania și Banat, a fost numit episcopul Andrei Agăuna, cu studii în drept și filozofie la Budapesta și de teologie la Vărdia și care provenea din părinți macedo-români stabiliți la Măciol în Ungaria. El a dat bisericii ortodoxe, încă din anul 1848, un statut organic democratic, dând prilej preoților, ca împreună cu credincioșii să muncească pentru binele bisericii, colții și culturii naționale.²⁵⁾ Din 1865 biserica ortodoxă adoptă scrierea latină în locul celei slavone și tot din acel an este reactivată episcopia Caransebeului, avându-l ca prim ierarh pe Ioan Popasu.

Credincioșii ortodocși, stabiliți în Sasca Montană și-au ridicat biserică proprie în anul 1770, situată la intrare în sat, pe malul stâng al Nerei. Biserica a fost botezată cu numele sfinților Petru și Pavel și a aparținut de episcopia Biserica Albă. Ca primul preot l-au avut pe Alexandru Alexandrovici, care până atunci a slujit la Sasca Română, alături de preotul de acolo Radu Mihailovici.

23) Ion B. Mureșanu „Mânăstiri din Banat” Timișoara 1976, pag. 9-57

24) Vasile Vărdia „Monumente bisericești și culturale din zona Oraviței” Timișoara 1981, pag. 67

25) Ioan Lupa „Istoria Românilor” Editura Librăriei Socec București 1935, pag. 318-332

F.3.53 Mitropolitul Andrei aguna F.3.54 „Sigiliul Bisericii Dreptm ritoare R s ritene Române din Sasca - Montan ”, 1869 pe un document emis de preotul Ioan Murgu în anul 1909 (Colec ia V.T utu)

Pân la ridicarea acesteia, credincio ii de aici participau la slujbele religioase din Sasca Român , unde era preot pe la 1724, Sârbu Mihail, care a fost obligat de ierarhii bisericii sârbe ti s - i sârbi zeze numele devenind Sârbu Mihailovici, precursor al unui ir lung de preo i.

În anul 1832 arde pân în temelii biserica ortodoxa din Sasca Montan , motiv pentru care episcopul Vâr e ului, Maxim Manoiloviciu, face apel printr-un „ irculariu”, emis la 25 noembrie 1832, c tre toate bisericile surori, rugându-le s ajute la reconstruc ia sfântului l ca distrus de fl c ri:

„Cu durere în inim i cu mare a domnului mâhnire silit sunt binecuv. prin aceasta a in tiin a, cumc în 27 octombrie suflând foarte puternic vânt, sau n skut foc în **montanisticul loc Sasca** , carele prelang alte private case, i Biserica nostr cu totul o au mistuit , i în afar de ziduri , toat in pulb r i cenu o au prefacut . Aceast mic i s rac ob tia de abia casa lui D.zeu prin d ruire de bun voîn la 78 frumoas i cuvincioas stare aduse. Locuitorii de acolo cu ostenitoare s pare a rudelor (n.a. minereului) nu sunt în stare biserica sa cia prin foc mistuit din nou a o ridica, pentru aceia cu tânguitoare rugare la noi au alergat ca c tr ziduirea Bisericii oarecum s -i agiutar m neavând dâni în lada Bisericii mai mult de 200 fl.”²⁶⁾

Din daniile f cute de credincio ii ortodoc i din localita iile episcopatului de Vâr e , biserica a fost ref cut în anii urm tori, durat din piatr i c r mid ars . Construc ia a fost realizat în stil baroc, cu turnul deasupra pronaosului, pardoseala fiind realizat din marmur , iar iconostasul din lemn i bronz. Întreg mobilierul a fost lucrat de me terii Iosif i Nistor Busuioc, tat i fiu, din Berli te. Interiorul a fost pictat la 1851-1852 de apreciatul pictor or vi ean Dimitrie Turcu (1810-1883), ajutat de talentatul s u elev Dimitrie Popovici.(C.4.2).²⁷⁾

26) Foaia Diecezan nr.2/27 ian. 1924, pag. 3, 4. (N.a. Bis.ort. din Sasca a fost ridicat în 1770 i nu în 1778 cum se specific în „ irculariu”)

27) Exteriorul bisericii a fost reparat în anii 1948, 1969 i 2005, când a fost înlocuit i acoperi ul, iar interiorul a fost repictat de Filip Matei în 1894, de Alexandru Enuic din Sasca Român în 1902, de prof. Toader Iuliu din Arad în 1959 i de pictorul basarabean Igor Isac în 1998.

F.3.55, Biserica ortodoxă, cca 1920. (Colecția V. T. Tutu)

În 1855, la achiziționarea domeniilor bisericești de către StEG, societatea preia de la erarii (statul austriac) și calitatea de patron al bisericilor, având datoria de a întreține și de a administra parohiile romano-catolice și greco-catolice. Deși StEG nu a preluat patronatul asupra bisericilor ortodoxe, parohiile din coloniile montane, printre care și cea din Sasca Montană, primea din partea societății, bani pentru întreținerea lor și pentru plata preoților. Salariul unui preot ortodox era la 1855 de 157,50 fl. pe an și ajungea în 1877, la 300 fl. 28)

În anul 1936 o înaltă faimă bisericăscă, P.S. Episcopul Caransebeșului Dr. Vasile Lăzărescu, vizitează Sasca, fiind primit de oficialități și în fruntea ai comunei, într-un cadru festiv : 29)

„În vara anului 1936 a vizitat Sasca P.S. episcop Dr. Vasile Lăzărescu - vizit canonic. Cu concursul familiilor de buni români Dr. Mihail și Ilie Gropianu, de origine din Sasca, s-au organizat o manifestație ortodoxă impunătoare”

Aceiași sursă ne dă informații în legătură cu numărul credincioșilor, pe confesiuni, care erau următorul: la 1916 românii ortodocși numărau 1876. La 1940 erau 1177 ortodocși, 209 romano-catolici, 13 bapțiști, 4 reformați, 2 greco-catolici și 2 evrei.

Vasile Lăzărescu avea să fie primul mitropolit al Banatului la înființarea acestei mitropolii în anul 1947.

28) Rudolf Gräf, op. cit. pag. 223 – 225

29) Nicolae Corneanu, op. cit. pag. 530

F.3.56 Clopotul mare de la bis.ortodox turnat în 1921 și returnat în 1997, purtând inscripția:
„Acesta este cel dintâi clopot care după terminarea războiului mondial vă cheamă să vă rugați atotputernicului Dumnezeu și să munciți pentru binele vostru. Donat în anul 1921 de către bufenii din Sasca Montan și frații lor emigrați în America” (Colecția V. T. utu)
 F.3.57 Clopotul, mijlociu, donat de soții Cuvin (mijloc foto.), 1932. ³⁰⁾ (Colecția V.T. utu)

Preoții care au predat la biserica ortodoxă din Sasca Montan : ³¹⁾

Alexandru Alexandrovici, între 1771-1779

Dimitrie Alexandrovici (fiul celui de mai sus) între 1780-1813

Ioan Alexandrovici (idem) între 1813 – 1830

Constantin Alexandrovici (idem) 1830 – 1868

Mihai Alexandrovici (idem) 1868-1894

Ioan Murgu, 1894-1924

Teodor Iorga (din Slatina Nera), 1924 – 1927

Gheorghe Târba, 1927-1949

Ilie Crivacucea, 1949 – 1951

Aurel Mihailoviciu, (după desființarea parohiei din Sasca Română) între 1951-1953, 1956-1959 și 1964-1978. În intervalele de ani lipsă preotul a fost în detenție, fiind înlocuit cu: Iancu Tilcă, 1953-1956 și Teodor Drugărin, 1960 – 1964

30) Info.d-l. Ion Bugariu, 89 ani în 2009

31) Info.preotul Vasile Grecu

Ioan Cibian, 1980-1991
 Petru Vasile, (pensionar)
 Ilia Pavlovici, (a inut o singur slujb)
 Ioan Bacicai
 Petru Vasile, preot pensionar
 Vasile Grecu, între 1998- 2000
 Daniel Cristian Florea, 2000-2002
 Ionu Guiman, din 2003

F.3.58 Consiliul bisericii ortodoxe cu preotul Ioan Cibian, cca 1975. De la stg. la dr.: Ion Murgu, Vasile B ia , Adam Brumaru, Dumitru Cristoi, Ion Cibian preot, Gheorghe Cri u, Petre Simion, Toma Leica, Constantin Gherghel, Ion Bugariu, Gheorghe Bâtea, Bujor Petru, Dumitru Preotescu (jos).

F.3.59 În lista preo ilor r posa i în anul 1942, ap rut în Calendarul Românului pe anul 1943, este consemnat i numele preotului Ioan Murgu, care a p storit la Sasca timp de 30 de ani.

Prin hot rârrea nr.3866 din 19 iulie 1994, Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române aprob înfiin area unei mân stiri ortodoxe pe malul râului Nera, la propunerea i str daniile medicului Ioan Chiril din Bucure ti, originar din Slatina Nera. Piatra de temelie a fost pus la 14 oct.1994 i terminat în anul urm tor. Sfântul l ca , a fost ridicat din lemn, în stil moldovenesc i destinat c lug ri elor. A primit botezul cu numele Preacuvioasei Parascheva.

S rb torile religioase erau respectate cu sfin enie de c tre românii ortodoc i din Sasca. Acestea aveau loc pe tot parcursul anului, începând cu Sf.Vasile. Balul de Anul Nou era continuat prin acela de Sf.Vasile, când dup slujba inut la biseric , în diminea a zilei de 1 ianuarie, muzican ii mergeau în sat pe la cei care purtau numele de Vasile. În zilele de 4-5 ian. preotul umbla cu botezul. Pe 6 ian., de ziua Botezului, era slujb la biseric , iar seara se inea bal pentru Sf. Ion de a doua zi. Dup slujb , muzican ii umblau din nou prin sat pe la cei cu numele de Ion, urându-le cele cuvenite. Dup s rb toarea celor Trei Sfin i, din 30 ianuarie, Ziua Ursului

din 2 februarie și Sf. Gheorghe la 23 aprilie, cu mese și poturi înainte de Paște era Lăsa Secului când începea Postul Mare. Acum, timp de trei zile se făcea Fână, cu baluri și mîini în fiecare zi, obicei adus de coloniștii germani. În perioada postului nu se făceau baluri, botezuri și nunta.

Urma apoi marea sărbătoare a Paștelui, care ținea trei zile. Începând din Vinerea Neagră se amenaja în biserică Mormântul Domnului la care făceau de straj, până în noaptea de Înviere, mineri în uniforme de paradă, înarmați, întruchipând pe soldații romani. În noaptea Învierii, lăcașul era plin de oameni; cu lumânări aprinse se pleca în procesiune prin sat, până la crucea de lângă drumul ce-o apuca pe Spânzura. Acolo preotul ținea slujbă, apoi mulțimea credincioșilor se reîntorcea la biserică pentru slujba cea mare de Înviere. În acest timp la toate casele din sat se aprindeau candelile în ferestre și focuri la stradă. În ziua de Paște se ieșea la mormîni pentru pomenirea celor morți, se aduceau în corturi prăjituri și butur, pentru a fi date de pomana. La o săptămână după Paște, de Sf. Apostol Toma, era Măscălaș, când fetele făceau coronițe și oușorii, cu care se duceau la una din crucile din sat, unde se legau între ele surate sau vruici, sărutându-se prin coronițe.

La mese și poturi după Paște, se sărbătorea Înălțarea Domnului sau Ispasul. Tot acum era și Ziua Eroilor, când după slujba înută în biserică se mergea cu preotul în procesiune la Monumentul Eroilor, unde se depuneau coroane de flori. Urmau Rusaliile, sau Pogorârea Sf. Duh, la opt săptămâni după Paște, sărbătoare mare, care ținea două zile și se mergea în procesiune cu preotul, la crucea din capătul de sus al Vârâiului.

Pe 29 iunie erau sărbătorii Sf. Petru și Pavel, ocrotitori ai bisericii, ocazie cu care se ținea negeia (nedeia); sărbătoarea și balul durau două zile. La slujbă rostită de preot se alegea nașul bisericii, care făcea un cadou, însoțit de o lumânare mare, sfântului lăcaș, după care se înconjura, împreună cu credincioșii, biserica. Apoi, muzicanții începeau să cânte, iar preotul cu nașul bisericii începeau jocul, care era continuat de ceilalți, după amiaza.

Urmau apoi alte sărbătorii ca: Sf. Ilie la 20 iunie, Schimbarea la față pe 20 august, Adormirea Maicii Domnului (Sf. Maria Mică) la 15 august, Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul la 29 august, Nașterea Maicii Domnului (Sf. Maria Mare) 7-8 sept., Înălțarea Sf. Cruci și Răstignirea lui Isus Cristos la 14 sept., Sf. Parascheva la 14 oct., Sf. Arhangheli Mihail și Gavril la 8 nov.

Din 14 noiembrie se punea postul de Crăciun care ținea până în 24 decembrie, ajunul marelui sărbătorii. Până la Crăciun mai urmau două sărbătorii, Intrarea în Biserică a Maicii Domnului la 21 nov. și Sf. Nicolae pe 6 dec. Urma apoi marea sărbătoare a Nașterii Domnului, Crăciunul, care ținea două zile, prilej cu care se petrecea din plin, cu prăjituri, mâncare, buturi și baluri.

Acum finii își vizitau nașii, ducându-le cadou, un câmp de la porc, tort, vin și rachie, iar nașii nu rămăneau nici ei mai prejos, făcând cadouri pe măsură.

La toate aceste sărbătorii se țineau slujbe în biserică și nu se lucra.

Pentru procesiuni religioase și pentru odihna și slujbe la înmormântări, de-a lungul drumurilor din sat, la anumite intervale, erau puse cruci din lemn ori piatră. Școlarii ortodocși au refuzat să-și mai transporte morții cu „coșia morască” (car mortuar, dric), de când aceasta s-a răsturnat, în timpul unei ceremonii de înmormântare..

Crucile, în număr total de 11 sunt amplasate astfel: ase pe strada principală de la pod și până în capătul de sus al satului, trei în Vârâi, una în col, unde apucă drumul spre mormini (cimitirul ortodox) și una înaintea podului Nera. După obiceiul apusean, cruci au fost amplasate și pe înălțimile, care străjuiesc localitatea, acestea fiind în număr de cinci și anume: una pe Calvaria Mare, cunoscută și sub numele de Crucea Otmanului, una pe Calvaria Mică ridicată de societatea minieră din Sasca în anul 1864, alta pe dealul Ciucar (Reiher Spitz – Vârful Bogat), pe șaua dealului dintre Sasca Montană și Sasca Română, la locul numit „La Cruce” și ultima, ridicată în vara anului 2007 de către Ion Creiniceanu, român stabilit în Germania, pe stâncile „La Clean” din mijlocul localității. Crucile, care erau făcute din lemn, putrezeau după o vreme, fiind necesară înlocuirea lor periodică, însă în ultimii ani în acest scop s-a folosit oțel, mai rezistent la intemperii, dar mai puțin în transmiterea de mesaj.

F.3.60 Procesiune religioasă de srbătoare eroilor cu preotul Ioan Murgu, cca.1915. (Colecția V.T. utu)

F.3.61

F.3.62

F.3.63 Pomenirea morților la cimitir în ziua de Paști, cu preotul Aurel Mihailoviciu și corul bisericii condus de av. Vasile Bătea, cca 1960. (Colecția V.T. utu)

F.3.64 Preotul Gheorghe Târba și „soldații” care au făcut de strajă la mormântul lui Isus Cristos din biserica ortodoxă, cca 1930. (Colecția V. T. utu)

F.3.63 Sasca Montan . S rbatoarea de F ang, 8 martie 1938. (In picioare mijloc, C-tin Grop ianu, tâmplar), (Colec ia V. T utu)

Fiii acestei comuni și cei aflați
 în Timișoara, Reșița, Oravița
 și Anina și credincioșii din
 Sasca-Montană, prin ostenitorii
 și îngrijitorii:
 Iovan Antoniu, Grosșian Alexandru
 și Petru Ion Cistoru
 au ridicat această cruce în anul
 Domnului 1943.
 Dumnezeu să le ajute!

Anul 1887 (detaliu)

F.3.64 Cruci de piatr din Sasca

F.3.65

F.3.67

F.3.66

F.3.65 Singura cruce din lemn care a mai rezistat timpului i intemperiiilor este cea situat în intersec ia drumurilor din apropierea podului peste Nera. Foto. nov. 2008. (A fost i ea, din p cate, înlocuit cu eav metalic în vara anului 2009)

F.3.66 Crucea de piatr de la intersec ia drumului spre cimitirul ortodox

F.3.67 Detaliu in scrip ie „**1942–Iart -ne Mântuitorule i pe carii i-ai luat, cu sfin ii odihne te-i’**”

Biserica romano-catolic .

Date privitoare la trecutul bisericilor catolice din centrele montanistice, Ciclova, Sasca, Moldova Nou i Re i a au r mas pu ine i asta datorit distrugerii arhivelor de la Direc ia Montanistic din Oravia în anul 1918. Pân la sfâr itul sec. al XIX-lea, romano-catolicii erau a doua grup confesional ca m rime din Banat i se aflau sub autoritatea episcopului de Cenad din Timi oara, care la rândul ei era subordonat arhiepiscopiei de la Kalocsa. În anul 1858, din eviden ele schematismului de la Cenad, pe domeniile preluate de StEG tr iau 24553 credincio i romano-catolici, în 81 de localit i. Greco-catolicii, uni ii cu Roma, subordona i arhiepiscopatului de la Blaj, erau în num r de 3800 (majoritatea în Ticvaniu Mare unde erau 2156 de credincio i i 3 pro i) p stori i de 10 preo i i tr iau în 22 de comune. Cei mai mul i catolici erau la Cara ova – 3849, urmat de Re i a cu 3465, Oravia cu 2322, Steierdorf cu 2044, Dognecea cu 1125 i Tirol cu 1068.

Pe domeniile b n ene mai tr iau i 345 de protestan i (luterani, calvini) care aveau ca for superior supraintenden a de la Debre in. Tot aici mai tr iau i 237 evrei, care îneau de rabinatul de la Timi oara.³²⁾

Parohia romano-catolic din Sasca Montan a fost înfiin at în 1750, iar la 18 noiembrie, în acela i an, preotul Bartholome Bachmann din Oravia inaugureaz oratoriul public. Biserica, ridicat în anul 1751 în stilul barocului vienez, este situat în apropierea topitoriei Maximilian i l-a avut ca prim preot pe Johann Baptist Magnet, care slujise la Oravia în calitate de capelen; erariul ridicase înc de la 1740 casa parohial . Pentru construc ie, erariul a cheltuit 4254 de guldeni, acesta pl tind i preotul ca salariat. Sculptura altarului a fost realizat , probabil (lucr rile nu sunt semnate), de Johann Georg Dorfmeister (1736-1786), unul dintre cei mai renumi i sculptori vienezzi din a doua jum tate a sec. al XVII-lea, care a i decedat la Sasca în timp ce executa lucrarea.(C.4.2)

La 1766 preo ii din Dognecea, Boc a, Oravia, i Sasca primeau, în loc de competiune în natur , o indemniza ie în bani de câte 50 de florini.

Biserica i casa parohial aveau s fie renovate i înzestrate cu toate cele necesare serviciului religios, la începutul sec.al XIX-lea, prin grija parohului Michail Fischl din Oravia a.33)

Al i preo i catolici la Sasca au fost: Dr. Johann Hufnagel, care a slujit din 1891 i pân la decesul survenit în anul 1898, la numai 42 de ani.³⁴⁾ Ultimul preot, Eduard Haak, a p storit aici

32) Rudolf Gräf, op. cit. pag. 223-225

33) Mitropolia Banatului,op.cit., pag.234, 235,237, 238 i Pesty Fr.op.cit., pag.87, 198

34) Orawiczaer Wochenblat nr.17/28 apr. 1898.

F.3.68 Sculpturi în lemn, stucat și pictat, executate de J.G.Dorfmeister pentru altarul bisericii romano-catolice din Sasca, reprezentând un crucifix (dim.2,58x1,15x0,28), pe Sf.Francisc din Assisi (1,54x0,59x0,56) și pe Sf. Theresia de Avilla (1,54x0,65x0,56). Lucrurile se găsesc în prezent la muzeul episcopiei romano-catolice din Timișoara. (Fotografie executată de prof.Tiberiu Lichtfuss, la sfârșitul anilor 1990.)

din 1910 până în 1954 murind la vârsta de 86 de ani, fiind înmormântat în cimitirul catolic aflat pe dealul din fața bisericii, în care a slujit aproape jumătate de secol. După el, biserica catolică nu a mai avut preot propriu.³⁵⁾

Sub dealul Ciucar, nu departe de biserica mare, mai există o biserică rom. cat. mică, o capelă, având în preajmă și un vechi cimitir, ale căror vechimi nu se cunosc cu exactitate. Dacă ar fi să dăm crezare unei legende,³⁶⁾ se pare că ar fi fost ridicată în jurul anului 1740, după terminarea războiului cu turcii. Se povestește că o contesă, proprietară a unor mine, ai cărei fii au plecat la război, a făcut un legământ, că dacă cel de sus o va ajuta să își întoarcă copiii teferi acasă, ea va ridica o biserică, în semn de recunoștință și mulțumire lui Dumnezeu.

Din fericire, cei doi tineri s-au întors nevinovați acasă, iar mama lor și-a respectat cuvântul, ctitorind acest mic lăcaș, botezat cu numele Sfintei Treimi.

În ultimele decenii, numărul germanilor catolici s-a redus drastic, din care cauză, la slujbele

35) Info.Dr.I.Galfi. Preotul E.Haak a locuit o vreme cu chirie la fam. Lang și a fost posesorul unei bogate biblioteci, dispărută după moartea acestuia în 1954.

36) Info. Feri Guttwein, dec. la 90 de ani, în anul 1999

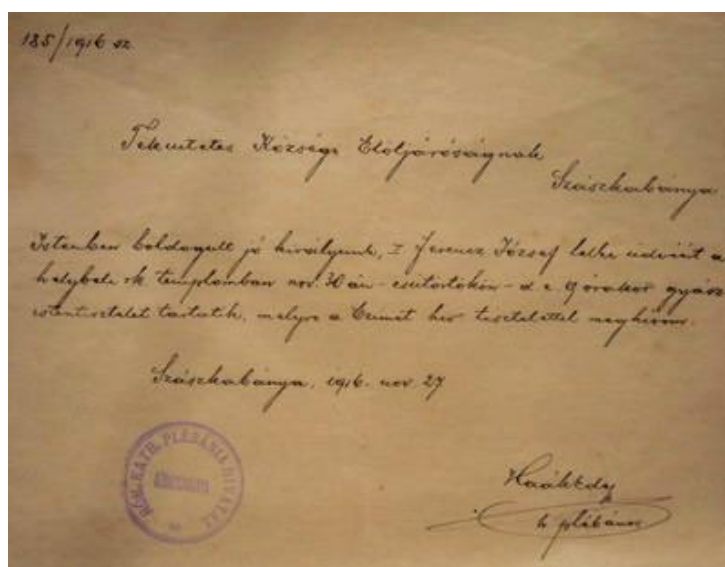

inute o dat pe lun de preotul Virgil Fechet din Oravi a, particip mai mul i credincio ii ortodoc i decâc catolici, din spirit de credin i solidaritate.

Germanii catolici s rb toreau i ei Pa tele, Rusaliile, Sf.Maria, la 4 octombrie Sf.Francisc din Assisi i Sf.Thersia, ocrotitorii bisericii, la 1 noiembrie Ziua mor ilor, Cr ciunul i Anul Nou .

De Pa te, biserica catolic era plin de lume, pompieri i minieri în uniforme de gal se în irau în fa a altarului, la stânga i la dreapta, iar patru mineri duceau baldachinul sub care era preotul. Se mergea cu întreg alaiul pân la crucea din capul de sus a satului, lâng moara „de foc”(cu motor) a lui Veith, unde avea loc o slujb , dup care se întorceau cu to i la biserica , pentru slujba de Înviere.

Hramul bisericii catolice „Chirvaitul”(germ. Kirchweih) era s rb toare mare pentru germani i se înea la 4 oct., de ziua Sf.Francisc din Assisi i a Sf.Thersia. În diminea a acelei zile feciorii se urcau pe dealul din fa a bisericii, de unde chiuiau i strigau „chirvait iuhheee”, apoi tr geau cu piva umplut cu praf de pu c . Dup slujba inut la biserica , oamenii se duceau la casele lor, unde luau o mas s rb toreasc cu sup , friptur de gâsc i trudel cu nuc nou . Dou seri la rând se organizau baluri la restaurantele lui Victor Kokesch sau a lui Alex. Craiovan, unde era servit mâncare i b utur din bel ug. Muzica era asigurat de orchestra de nem i a lui Pasner cu cei doi fii, iar Koch cânta la acordeon i Parutsch la broanc (contrabas) .³⁷⁾

F.3.69 Credincio i romano-catolici sunt chema i la slujba religioas , care urma s fie inut la data de 30.nov.1916 de c tre preotul Eduard Haak, cu ocazia mor ii împ ratului Franz Josef, Sasca la 27 nov. 1916. (Colec ia V.T utu)

Pân în preajma anului 1900, Sasca a fost loc de pelerinaj pentru popula ia catolic din Sudul Banatului Montan i pân la Biserica Alb . Pelerinii venea aici s se închine icoanei Sf. Marii cu pruncul, adus cu ei de primii emigran i catolici. ³⁸⁾ Încetul, din anumite motive, obiceiul s-a

37) Inf.d-na Olga eicu

38) Dr.Iuius Galfi „O procesiune religioas uitat ” articol în manuscris

pierdut; pelerinajul continuă și astăzi, dar la mânăstirea din Ciclova și numai de către cehii bohemi (pemi)

care, poposesc o noapte la duș, în biserica din Sasca. Școlarii catolici se duceau și ei, în perioada interbelică, în pelerinaj la Ciclova, însă numai de Sf. Maria Mic.

Cu toate că procesiunile religioase au fost interzise în perioada comunistă, pemi nu au înțeles seama de interdicții, continuând și în acele vremuri pelerinajul la mânăstire.

F.3.70 Icoana Sf. Maria din biserica romano-catolică³⁹⁾

F.3.71 Cehii (pemi) în trecere prin Sasca, în pelerinaj spre mânăstirea Ciclova, de sărbătorirea Sf. Maria, aug. 2008

F.9.72 Festivitățile comemorative a 250 ani de la zidirea bisericii romano-catolice din Sasca Montan, 7.10.2001

39) Icoana Sf. Maria împreună cu alte obiecte de cult a fost luată de episcopia romano-catolică din Timișoara în scopul de a fi salvate, în urma unui furt care a avut loc în anul 1990. În prezent acestea sunt expuse la muzeul episcopiei.

Cultul baptist

Începutul acestuia în Sasca Montan se situează în anul 1926, prin Elisabeta Pârvu botezată în Bogodini, pentru că în anii următori, numărul credincioșilor din această confesiune s-a creștut. În primii ani, ei fiind puțini la număr, se rugau împreună cu frații lor din Sasca Română, pastor fiind, din anul 1935 până în anul 1953, Ioan Ghiocel din Socolari. Urmează ca pastori, Iacob Vucupă până în 1954, iar după el Nicolae Rașu, care a terminat seminarul teologic în București. Alți pastori au mai fost: Traian Ianculovici (1958-1960), Cornel Cocar (1960-1973), C-tin Nicolae (1973-1977), A.Liubimirescu(1977-1979), Nicolae Rașu (1979-1983), Loghin Sârbu (1983-1987), C-tin Nicolae(1987-1997), Remus Runcan(1997-2000).

În anul 1960 comunitatea baptistă din Sasca Montan și-a luat dreptul de a folosi casa de rugăciune și din nou credincioșii s-au vădit nevoiți să se roage împreună cu frații lor din Sasca Română; serviciile religioase au fost reluate la 14 decembrie 1975. Casa de închinăciune (nr.754) a fost donată de Anastasia Zdrilă (născută Arjoca) și întăbrulată la 8 octombrie 1970.

În 1990, pe același amplasament, s-a început construirea din temelii a unei noi biserici, care a fost terminată la 9 octombrie 1994. Inugurarea lăcăuă a fost făcută într-un cadru festiv; a cântat corul bisericii, constituit încă din 1981, care avea la acea vreme 20 de persoane și corul din Moldovița. Astăzi numărul credincioșilor baptiști numără cca. 35 de persoane.⁴⁰⁾

F.3.73 Sasca Montan biserică creștină baptistă, 1994. Foto.nov. 2008

40) Info. Ion Popliceanu, 31 ani (în 2009), credincios baptist.

C.3.4 Forma iuni corale i teatrale .

Jum tatea sec. al XIX –lea g se te valea Cara ului i a Nerei într-o efervescen cultural f r precedent, când la Oravi a i în satele din zon iau na tere coruri, trupe de arti ti diletan i (amatori) i reuniuni de citire i cânt ri. Corurile aveau repertoriu, atât religios, fiind ini ial coruri biserice ti, cât i laice, interpretând piesele compozitorilor no tri clasici i lucr ri din repertoriul coral universal.

Localit ile din Banatul Montan în care au ap rut primele asocia ii culturale române ti, literare sau corale, au fost:⁴¹⁾

Oravi a Montan - „Reuniune de muzic i cânt ri” - 1863

Oravi a Român - corul bisericii unite - 1882

Ilidia - corul bisericii ortodoxe - 1883

Ciclova Montan - „Reuniune de cetire i cântare” - 1888

Socolari - „corul bisericii ortodoxe. - 1890

Sasca Montan - corul intelectualilor - 1898

Potoc - Corul bisericii ortodoxe - 1904

Probabil c la Sasca, primele reprezenta ii culturale au fost cele în limba german , dup cum o dovede te afi ul unui spectcol dat în preajma anului 1875 de o trup , care a interpretat piesa „Der Dämon des Goldnes oder Des Meeres und der Liebe Welen” („Demonul Aurului sau Valurile M rii i ale Iubirii, pies romantic de senza ie în III acte cu cânt ri”). Datorit st rii de degradare a afi ului, care servea ca ap r toare de coper i la un manual colar din anul 1875, nu se poate descifra data. **(F.3.79)**

Revista Familia, care ap rea la Oradea sub direc ia lui Iosif Vulcan, ne ofer informa ii pre ioase privind evenimentele culturale care au avut loc în Transilvania i Banat, începând cu 1864, anul apari iei publica iei. Privitor la Sasca, revista face referiri la reprezenta iile artistice inute aici la sfâr itul sec. XIX i începutul sec. XX, de c tre arti tii amatori din localitate sau din alte a ez ri b n ene. În acest sens, în nr. 29 din 22/3august 1890, putem citi urm toarea tire: „Tinerimea român din jurul Oravi ei i Sascei a aranjat luna trecut la Oravi a o serat literar muzical ”, iar ca participant la spectacol este notat i Mihail Grop ianu din Sasca, viitor avocat, om politic i de cultur , licean în Oravi a la acea vreme.

Mihail Grop ianu, personalitate de prim mân a Oravi ei începutului de secol XX, avea s fie pre edinte al „Cazinei române” i al corului din Oravi a Montan în perioada 1905-1908, calitate în care, întâmpinând oaspe ii veni i la adunarea general ASTRA (Societatea pentru fond de teatru român), inut la Oravi a pentru a treia oar , în luna august 1908, a spus:

„Ne-am învrednicit a lumina dou pagini în analele Societ ii de teatru român. i ast zi ne leg n m în n dejdea c vom ajunge fericirea a v vedea cu noi dimpreun inspira i la munca frumoas pentru înaintarea nemului nostru” Prin aceste cuvinte el s-a f cut interpretul sentimentelor de comunitate spiritual a locuitorilor români din partea aceasta a rii, cu fra ii lor veni i din toate p r ile Transivaniei, spre a pune bazele mult râvnitului templu al Thaliei române.⁴²⁾

41) Iosif St nil , op.cit., pag 113, 114

42) Ion Cri an „Teatrul din Oravi a (1817-1967)”, Re i a 1968 , pag 67. Citeaz articolul „Serb rile din Oravi a” ap rut în „Progresul” II, nr.36 din 29 august 1908.

Același Dr. Mihail Gropianu publică, în ziarul „Progresul”, nr.48 din 28 noiembrie 1908, un „Apel” către toți românii din Oravița și jur, veniți să ascultați artista fenomenală pe dna Bârsescu, carea cu arta ei neîntrecută a secerat triumfuri pe scândurile teatrelor din centrul lumii de la teatrul împăresc din Viena, la Budapesta, Berlin, Hamburg, New-York, București și altele, a cucerit până la exces inimile simțitoare de art mare”.⁴³⁾

Referitor la Sasca, prima informație despre o reprezentație artistică în limba română, care a avut loc aici, a fost cea apărută în revista Familia nr. 9 din luna august 1893, în articolul cu titlul „Concert la Sasca”, care nota: „Corul vocal Român din Biserica Albă, unul din cele mai bune coruri ale noastre, va da astăzi la 6 august o producție de cântări în orașul montan Sasca, unde încă n-am cunoscut să se fi dat concert românesc”, deci este posibil ca aceasta să fi fost prima reprezentație culturală în limba română înutată aici. În numărul următor (10/13 august 1893), într-un nou articol, se descrie pe larg desfășurarea spectacolului.

F.3.74 Corul român din Biserica Albă (1912), formație care a dat primul spectacol în limba română la Sasca Montan în anul 1893. (Colecția V. Tăutu).

În prajma anului 1900 emulația de cultură ce cuprinsese Banatul se face simțită și la Sasca, unde se înființează un cor și o reuniune de cântări și poezie. În această privință, articolul „Concert

43) Idem, pag. 138

la Sasca Montan ” din „Familia,, nr.9/ 29 iulie1898, conseneaz urm toarele:

„La 11 iulie s’a dat la Sasca Montan un concert bine reu it sub conducerea înv torului Nicolae Mircea din Sasca Român . Corul inteligen ei a cântat mai multe piese domni oara Elena Teodorovici a cântat din gur , acompaniat pe pian de domni oara Constan a Valu an , o roman ; doamna Gisela Terzeu a declamat o poesie de Co buc; Domni oarele Ana Lichtfus i Constan a Valu an au executat o pies de pian pe patru mâini. Apoi a urmat dansul”.

Aceasta constituie prima informa ie privitoare la o activitate cultural în limba romîn inut de arti ti amatori din localitate. În anii urm tori revista Familia continu s ne ofere noi i numeroase informa ii privind manifest rile artistice i corale ce au fost sus inute pe scenele din acest or el:

În nr. 21 din luna ianuarie 1901, articolul „Concert i teatru în Sasca Montan ” ne ofer urm toarea tire : „Tinerimea din Ciclova Montan a dat la Boboteaz în Sasca Montan un concert i reprezenta ie teatral sub conducerea înv torului Vasile Jian. Dup ce s’au cântat mai multe piese între care i Cislă de Porumbescu, s’a jucat piesa „ De la sat” în 4 acte de N. Macovi teanu. Apoi a urmat dansul.”

O forma iune coral b rb teasc , bine închegat , alc tuit din cca. 60 de persoane, în majoritatea mineri, este semnalat în anul 1902. Corul denumit „Bufana” l-a avut ca dirijor pe Traian Br tescu, func ionar i a activat pe lâng biserica ortodox român pân în preajma anului 1914, la izbucnirea primului r zboi mondial. (**F.3.80**)

Dintr-o frumoas fotografie de epoc a anului 1903 (**F.3.81**), ne parvine o alt informa ie, privitoare la existen a unei asocia ii literare i muzicale denumit „Reuniunea de cânt ri i cetire”, al c rui motto era :

„Arma noastr s ne fie / Cânturile ce r pesc / Musica i Poesia / Cu profumul lor ceresc”

F.3.75 „Reuniunea de Cânt ri i Cetire din Szászkabánya 1904” (Paraf aflat pe o fotografie tablou a corului Bufana)

Societatea era alc tuit în special din tineri func ionari i meseria i i la avut ca instructor pe acela i Traian Br tescu, dirijor al corului „Bufana”. Posibil ca i această reuniune s fi func ionat tot pân la izbucnirea r zboiului. Prin grija acesteia se organizeaz , la nedeia de Sf. Petru i Pavel, un spectacol de teatru i coruri, dup cum ne informeaz cu promptitudine revista „Familia”, în nr. 27 din 4/17iulie 1904, în articolul intitulat „Concert i teatru la Sasca Montan ”:

„Inteligen a român din Sasca Montan a aranjat mar i la Sf.Petru un concert de coruri i declama iune. Apoi s-a jucat „Pentru ochii lumii” comedie în 2 acte de La Biche, localizat de Grill”.

În prefa a c r ii „Oltenii din Banat” a lui Damian Izverniceanu, privitor la activitatea de îndrum tor cultural depus de scriitor în perioada 1905 – 1912, când a fost înv tor la Sasca, se men ioneaz : „Aici a condus cu mult zel corul minerilor secer nd succese dup succese la toate ocaziunile. Cu tân retul a aranjat petreceri culturale i cu o trup de diletan i a jucat mai toate piesele teatrale ale lui V. Alecsandri, Caragiale i al ii”.

În perioada r zboiului, 1914-1918, via a cultural se reduce la cea coral-bisericeasc , respectiv corul bis. ort. „rom. alc tuit doar din 5 – 6 fete, sub îndrumarea preotului Ioan Murgu. (F.3.82)

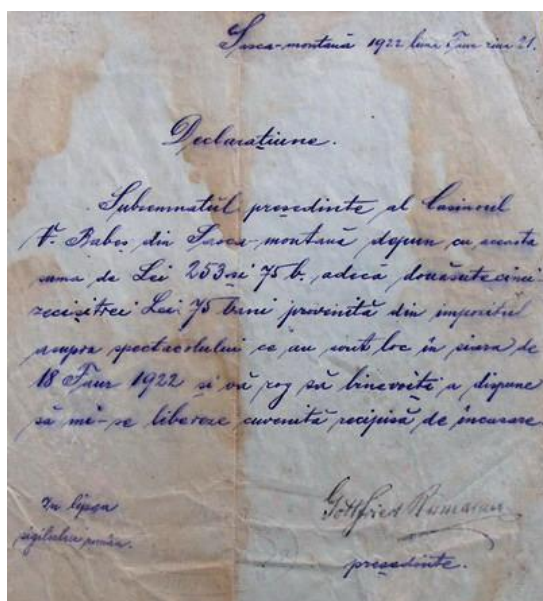
Dup 1918, vechiul „Bürger Casino”, care î i avea sediul în casa cu nr. 420–422, vecin cu Ocolul Silvic, î i schimb numele în „Societatea cultural Vincen iu Babe ”, în cinstea reputatului militant pentru afirmare na ional a românilor din Ungaria, ales în patru mandate electorale parlamentar în dieta de la Budapesta, din partea circumscrip iei electorale Sasca .

„Casinoul” sau „Cazina”, cum i se mai spunea, era un club care reunea elitele localit ii, cu preocup ri în domeniul culturii i organiza spectacole cu arti ti amatori locali, sau veni i aici în turneu. Pre edintele „Cazinei” era, pe la 1922, Gottfried Rhumann inginer silvic la UDR. Prin grija societ ii se ridic la anul 1929 monumentul eroilor c zu i în primul r zboi mondial .

F.3.76 Coperta a 2-a a „Calendarului Astrei –1931” cu parafa (jos dreapta) „Desp r mântul „Vicen iu Babe ” al „ASTREI” SASCA-MONTAN ”

Activitatea cultural se reia dup terminarea r zboiului i stabilizarea situa iei, astfel c la 1926, pe lâng bis. ort., se înfiin eaz un cor de cca. 30 de persoane condus de înv torul Ioan D r ban u din Vârâ i, fiul minerului Ilie D r ban u, fost i el corist în vechiul cor „Bufana”. (F.3.83)

F.3.77 Declarație de vrsare a impozitului, după suma încasată în urma spectacolului din „ziua de 18 Februar (n.a.februarie) 1922” semnat Gottfried Rumann, președinte al Casinoului V. Babe”. (Colecția V.T. utu).

F.3.78 Gottfried Rumann (rând 2 al 2-lea din stg.), inginer silvic și președinte al „Cazinei” (fost Bürgercasino) din Sasca, cca.1920. (Album de familie al d-nei Marlene Conciatu).

O bogată activitate de îndrumare culturală a tineretului a avut-o și învățătorul Aloisiu Conciatu, care în anul 1928 conducea un cor mixt de cca. 30 de membrii. Tot el a instruit și o trupă de teatru amator, cu care a dat numeroase spectacole. **(F.3.84, F.3.85)**

De la mijlocul anilor 1930 sarcina de dirigor al corurilor bisericești și laice este preluată de avocatul Vasile Bătea și el din Vârâie, care și-a însușit această artă de la fratele lui, Constantin Bătea, profesor de muzică cu conservator. **(F.3.86, F.3.88 - F.3.91)**

Din perioada interbelică nu au mai parvenit informații privitoare la activitatea culturală după deșcănți, în Oravița și în alte orașe din țară. Turneul trupelor profesionale, după unire, sunt inaugurate la Oravița de teatrul național din Cluj, care sub conducerea lui Gheorghe Bănuș, originar din Sasca, organizează în iulie 1923 o serie de spectacole cu piesele „Instinctul” și „O noapte furtunoasă”. Trupa lui Gheorghe Bănuș revine în iunie anul următor cu „Sărutul morții” și „Vechiul Heidelberg”. La 5 noiembrie 1931 George Enescu susține pe scena teatrului din Oravița un „Concert extraordinar de vioară”, la care, din inițiativa avocatului Ștefan Lichtfuss, localnici din Sasca Montană vin la spectacol în așteptare frumoasă.

În 1936, clujenii dau la Oravița o a doua reprezentație, după premier, cu piesa lui Lucian Blaga, „Avram Iancu”. Poetul este și el prezent aici la invitația prietenului său din Sasca Montană, Dr. Ștefan Lichtfuss. **(F.4.22)**

Pe scenele din Sasca Montană, la spectacolele care aveau loc la sărbătorile mari, veneau și coruri din satele vecine, cum a fost în anul 1934, când de Sf. Ion, la restaurantul lui Simion

Rogovan a cântat apreciatul cor din Slatina Nera condus de Vasile Voia. Au fost interpretate atunci, printre alte creații corale și piesele, Regina la Măreți și Cântecul Vecerniei.⁴⁴⁾

Șticanii erau iubitori de teatru și participau în număr mare la spectacole, deplasându-se și la Oravița, atunci când pe scena vechiului teatru interpretau trupe de renume sau artiști faimoși. În legătură cu aceasta, s-au primit câteva informații privitoare la spectacolele date de trupa C.I. Notara în luna martie 1942, cu piesa „Fata muzicantului”, publicul venind și din Reiaș, **Sasca Montan**, Bozovici, Caransebeș.⁴⁵⁾

După terminarea celui de-al doilea război mondial, în timpul creșterii activității culturale s-a diminuat drastic sarcina de îndrumător și sprijinitor al culturii și revine Căminului Cultural. Acesta a fost înființat în anul 1947 și purta denumirea de „Căminul Cultural 30 Decembrie”, sediul acestuia fiind în localul hotelului Kokesch. În perioada ce a urmat, aici au avut loc toate festivitățile politice și culturale, organizate și atent supravegiate de PCdR - PMR - PCR și de UTM.

Între anii 1947 – 1949 profesorul de muzică Constantin Bătea și funcționarul Iancu Ciupitu, înființează și dirijează în cadrul căminului cultural, un cor și o formație instrumentală cu care participă la numeroase

spectacole și concursuri. **(F.3.87, F.3.88)** La unul din concursuri primesc ca premiu un aparat de proiectie pentru filme, cu care se vor proiecta, în anii următori, filme la cinematograful din localitate. Sala de proiectie era situată la etajul clădirii unde se găsea și scena pentru spectacole; curentul electric fiind furnizat de un motor cu benzină, care se afla într-o cameră situată în clădirea din spate. Se proiectau filme, în majoritatea de producție sovietică, care glorificau vitejia soldatului sovietic ca și învingătorii eroismul oamenilor muncii din fabrici, uzine și colhozuri.

Cinematograful a mai funcționat la Sasca și în perioada anilor 1930, la biroul lui Vasile Borceanu, clădirea nr. 468, aflată peste pășune de Ocolul Silvic; aici rulau filme mute acompaniate la pian de soția proprietarului.

Căminul Cultural avea ca personal, un director, un contabil și un bibliotecar. Până în anii 1960

directorul era onorific, numit din cadrul corpului didactic. Ca primul director a fost numit prof. Constantin Borceanu, care pe motiv că avea nevastă basarabeancă, educatoare la grădiniță, a fost dizlocat, în anul 1951, în Bărgan. Au urmat ca directori, în anii 1940 - 1950, profesorii Anton Nicola și Gh. Copceanu.

La Căminul Cultural se organizau spectacole cu tineri artiști amatori din localitate, sau veniți din alte zone cunoscute; se interpretau piese de teatru, piese corale, recitaluri cu soliști de muzică

44) Iacob I. Voia, Doru G. Ilana „Slatina-Nera. Îsemnări despre sat și oamenii lui”. Ed. Politehnica, Timișoara 2008, pag.150-153. Corul avea să mai fie prezent la Sasca și în anii următori (ex. în 1974), dirijat de profesorul și compozitorul Nicolae Chirilă din Oravița, fiu al satului Slatina. Sub conducerea acestuia, corul din Slatina Nera și-a îmbogățit repertoriul la peste o sută de piese și avea să cunoască o binemeritată recunoaștere națională câștigând numeroase premii la manifestări culturale și concursuri.

45) Ionel Bota, „Istoria Teatrului Vechi din Oravița” vol. I, pag. 145-147

vocal și instrumental, urmate apoi de baluri. În deschiderea unui program era înut întotdeauna o conferință cu conținut politic, în care se preamreau realizările economice din țară înfruntate sub conducerea PMR și erau înfierateările imperialiste în frunte cu SUA.

Tinerii artiști amatori făceau turnee și în localitățile apropiate ca, Sasca Română, Ilidia, Oravița și chiar Reșița. Se mergea și cu brigada artistică de agitație, care avea ca principal obiectiv, preamrirea muncii și a hârniceii omului nou, se critica cu asprime leninismul și nepăsările erau condamnate, cu indignare muncitorească, dușmanii poporului, chiaburii și burghezii.

La sărbătorile promovate cu asiduitate de partidul comunist, 1 Mai, 23 August, 7 Noiembrie se organizau spectacole în aer liber la cabana de vara, ori la căminul cultural. Pe frontispiciul clădirii erau afișate, în ordinea funcțiilor de înut în partid, portrete cu clasicii marxisti-leninisti și conducerea de partid așezată în frunte cu Gh. Gheorghiu Dej. În acest timp, din megafonele instalate la ferestrele căminului cultural, răsunau cu putere cântece patriotice și revoluționare.

Prin anii 1960-1970 un aport substanțial la organizarea activităților culturale, în special de 8 martie, Ziua Internațională a Femeii, l-a avut organizația de femei din Sasca, avându-le ca președinte și organizatoare pe Raica Ecaterina, apoi pe Untan Elisabeta.

După anul 1980, activitatea culturală se reduce treptat datorită politizării tot mai intense a culturii, ca și a obligativității participării populației la actul de cultură regizat, fapt ce i-a făcut pe oameni să se îndepărteze de această nobilă și frumoasă îndeletnicire. O altă cauză a fost și faptul că preferințele și prioritățile, tineretului în special, s-au schimbat odată cu răspândirea transmisiunilor de televiziune (releul a fost instalat la Sasca în 1971), care încet, dar sigur, au preluat și asigurat, în mare măsură, nevoile populației de petrecere a timpului liber și divertisment.

În anii 1980 Căminul Cultural, cu cinematograful și bibliotecă, a fost mutat în clădirea fostului restaurant Rogovan, deoarece vechea clădire Kokesch nu mai prezenta siguranță, acoperișul prăbușindu-se în 1998. Nici la acest sediu nu avea să stea prea mult, deoarece și această clădire era într-un stadiu avansat de degradare, fapt ce a făcut, ca în anii 1990 Căminul Cultural să-și înceteze total activitatea, și să aibă în agonie.

Ultimul cor, care a ființat în Sasca (din care a făcut parte și autorul), a fost cel organizat de IPEG (Intr. de prosp. și expl. geol.) prin anii 1980 și care l-a avut ca dirigor pe Ian Chiril, un muncitor topograf din Slatina Nera. Acesta era fratele poetului Ștefan Iosif Chiril și dirija, alături de nepotul său Nicolae Chiril, corul bărbătesc din Slatina, care în anii 1970-1985 era unul din cele mai bune coruri din Banat. În corul din Sasca cântau majoritatea coriștilor din Slatina și din Sasca Română, care erau și angajați la IPEG. Repertoriul corului era alcătuit din obligatoriile cântece patriotice, dar și din frumoase piese corale realizate de compozitorii noștri.

Corul bisericii ortodoxe și-a continuat activitatea, sub conducerea avocatului pensionar Vasile Bătea, până în 1986, după care urmează ca dirijori, Gh. Copceanu urmat de Ion Telescu. La începutul anilor 1990 și acest cor și-a încetează activitatea.

F.3.79 Afi ul piesei de teatru „Der Dämon des Goldnes oder Des Meeres und der Liebe Wellen” în limba german , jucat în Sasca în jurul anului 1875. (Colec ia V. T utu)

F.3.81 Sasca Montan „Reuniunea de cântări i cetire” 1903, conducător Traian Brătescu.
(Colecția V.T. utu)

F.3.82 Corul bisericii ortodoxe române condus de preotul Ioan Murgu, cca. 1915. (Colecia V.T. utu)

F.3.83 Corul bis.ort. rom.(rând. spate, f r uniform) dirijat de înv. Ioan D r ban u (mijloc dr.), pre edinte înv.C-tin D ne (mijloc stg.). Pa tele anului 1926. (Colec ia V. T utu).

Verso foto. „Din 1926 dela Învierea Domnului nostru Isus cristos. In această poz s g se te lua i Cori ti care orluat parte la cânt rile de laud i de m rire a în vieri Domnului nostru Isus Cristos aici s g s se to i în scri i cunumele Cori ti i solda i care ierau ca straj pe lâng mormântul Domnului Cristos. Sasca Montan la 22/V 1926. Bass. II Mihai Superceanu. Însemn rile au fost f cute de coristul Mihai Supercean; nu este indicat pozi ia fiec rui participant.

Cori ti (grupul din spate f r uniform): Mihai Supercean, Vasile Omescu, Dumitru Rogovan, Vasile Croitoru (Fet r), Ioan Croitoru(idem), Gligore M nescu (Gore), Ilie Grop ian, Mihai Grop ian (Pump), Ioan Grop ian (idem), Ilie Petru (aiu), Ioan B nu i, Ioan Petru (Brebece), Petru elariu, Costa elariu (Bu a), Gheorghe Pera, Petru Olariu, Laz r Cârjan, Iosif Sporea, Alexandru Ungurean, Mihai Cuzmulescu, Matei Pârveu, Iacob Bâcea,(Randu), Gheorghe Bâcea, Iustin P tru, Anton Arcan, Gheorghe Croitori (Ghit l), Simion Tism nari.

Str jeri (în uniforme de miner): Matei B ia , Alexandru Poienari(Vicu), Matei Olariu(Z icul),Ioan Petru (Proca), Vasile Izvernari (Stoia), Vasile Dane iu, Vasile Pera, Anton Grop an, Constantin Craiovan, Constantin Petru, Ioan Pera, Nicolae Petru, Matei Popescu, Nicolae Rogovan,Tuciu Grop an i cel cu trâmbi a un ficior de la Sasca Român .

În fa ezând: stg. Constantin Dane director colar i Ioan D r ban u dirijor. Prezent în fotografie i primarul Dumitru B ia .

F.3.84 Trup de teatru amator interpretând piesa „Grănicerul”. Instructor, înv. Aloisiu Conciatu (rând.2, primul din dr.), cca.1928. Nume trecute pe verso fotografie de Petru Bujor, grănicer 2. (Colecția V. T. Utu)

Rândul 1: Emilia Rogovan (iganc), Niculi Petru (fiul igăncii), Ion Arjoca (cldrar).

Rândul 2: Ionel Andrioi, Vasile Bie, Vasile Rogovan, Alois Conciatu înv. instructor.

Rândul 3: Traian Bălan, Ioana Telescu, Maria Belariu, Vasile Copceanu (grănicer 1), Maria Rogovan, Petru Alexandru.

Rândul 4: Gheorghe Andrioi, Florica Croitor, Bujor Petru (grănicer 2), Iuliana Bugariu, Ghi Băjenariu.

F.3.85 Cor mixt condus de înv. Aloisiu Conciatu, 1928

Rândul 1: ? , Aranca Veith, ? , Ana Retezan, Ana Novac, înv. Florentina La cu, În v. Alois Conciatu dirigor, ?,

Rândul 2: ? , ? , ? , Ion Stângu, Laz r Giuricici, Ferdinand Peternell, Iancu Ciupitu, Mihail Lang, Iosif Raica, Nicolae Cristoi, ? , Alexandru Mogo , ? , Gheorghe D ne , ? , Alexandru Superceanu, Paruci, Terci Paruci, ? .

F.3.86 Cor b rb tesc condus de av. Vasile Bâtea (centru dr.), pre edinte av. Petru Varga (centru), 1936. (Colec ia V.T utu)

Rândul 1: Iosif Raica, Dumitru Sârbu, av.Petru Babeu Babeu, av.Petru Varga pre edinte, av. Vasile Bâtea dirigor, Alexandru Superceanu, Laz r Giuricici.

Rândul 2: Ernest Sporea, ? func onar percep ie, Samoil Manescu, Lepa, Iancu Ciupitu, Bujor Petru, Ion Stângu, Traian Lagea, Alexandru Novac, Vasile B ie .

F.3.87 Societate de muzic condus de Iancu Ciupitu

(al 2-lea din dr. ezând), cca.1940. (Colec ia V.T utu)

F.3.88 Cor mixt dirijat de prof. de muzic Constantin Bâtea i coal de muzic instruit de Iancu Ciupitu, profesor autodidact, între anii 1947-1949. Foto Covaci, Oravi a. (Colec ia V. T utu)

Verso foto scriere de mân : „Între 1947-1949, din pasiunea pentru muzic , am antrenat într’o ac iune muzical , deosebit de fructuoas pe prof. de muzic pensionar , C.Bâtea, Dr.B rc nescu, C.Potoceanu, care nu a fost prezent la fotografiere precum i pe al ii. Am organizat o coal de muzic pe lâng C minul Cultural din Sasca Montan . Am organizat o orchetr i un cor cu care am prezentat concerte de muzic clasic i popular , cor i orchestr . La fotografiere au lipsit mul i din cori ti . I. Ciupitu”.

Cori ti i instrumenti ti

Rândul 1: Constantin Buteal (Gu â) din Sasca Român , Nicolae Carmancioc, trei tineri din Sasca Român , Ciatari, Ion Lae din Sasca Român .

Rândul 2: Pubi Borceanu, Ion a lu, Dr ghina, Zeno Retezan, ? , dr. B rc nescu, Alexandrina Ciupitu (n. elariu), prof. Constantin Bâtea dirijor, Paula Gutwein, Iancu Ciupitu instructor, înv. Anton Nicola, Chi r u.

Rândul 3: Alexandru Mogo , Adriana Mogo , Stelina Popescu, Elisabeta Untan, Livia Tec, Stela Manescu (c. Boterez), Ileana Tec, Ravenia Farca , Maria Pieptan, Stela Croitoru, Cornelia Filtzer, Dinu Iacob.

Rândul 4: Mihai Pârvu (Tulu), Simion Untan, Petru Bujor, Ion Arjoca, Constantin Croitoru (Tuciu), Gheorghe Cop ceanu, Gheorghe Cop ceanu (Vancu), Ion Creiniceanu.

Corul bisericii ortodoxe dup anul 1970. (Colec ia V. T utu)

F.3.89 Cor condus de av. Vasile Bâtea, cca.1979

F.3.90 Cor cu preo ii Ilie. Crivacucea, Ioan Cibian i dirijorul av. Vasile Bâtea (centru), 1986

Cori ti(F.3.89):

Rândul 1: Maria Petru, Maria Pieptan, av. Vasile Bâtea dirijor, Elisabeta Belcea, Ana Olaru, R chila Croitor, Ilinca Poenar.

Rândul 2: Bujor Petru, Ana Telescu, Ion Antohie, Aurelia Pârvu, Alexandru B nu , Laz r Sârbu, Gheorghe Cri u.

Cori ti (F.3.90) :

Rândul 1: Criva Cucea preot pensionar, av. Vasile Bâtea dirijor, Ion Cibian preot

Rândul 2: Aurelia Pârvu, Maria Petru, Florica Sârbu (Retezan)

Rândul 3: Bujor Petru, Mihai Pârvu, Ion Antochie, Hedwiga Bâtea, Gheorghe Cri u, Laz r Sârbu, Adam Brumaru.

F.3.9 1 Corul bisericii ortodoxe, conduc tor av. Vasile Bâtea, cca 1980

F.3.92 Corul bis.ort. cu preotul Cristian Daniel Florea i dirijorul Gh. Cop ceanu

Cori ti(F3.91) :

Rândul 1: Aurelia Pârveu, Maria Petru, Florica elariu, Floarea Brumaru

Rândul 2: Bujor Petru, av V.Bâtea dirijor, Ion Retezan, Ion Antochie

Rândul 3: Adam Brumaru, Ernest Sporea, Gheorghe Cri u, Toma Leica, Laz r Sârbu, Maria ?

Cori ti (F.3.92):

Rândul 1: Elisabeta Belcea, Aurelia Pârveu, Maria Telescu, Cristian Daniel Florea preot,
Florica Craiovan, Aneta Matei, Alexandru Pârveu, Matei Koch, Ion Antochie

Rândul 2: Anica Pârveu, Ion Telescu, Ion Bugariu, Ion Murgu, Gheorghe Croitoru, Constantin
Telescu, Gheorghe Cop ceanu dirijor.

3.5 Locuin a tradi ional

Factorul care a determinat venirea i stabilirea oamenilor pe locul actualei localit i Sasca Montan , a constituit-o prezen a în subsol a z c mântului de cupru, pentru a c rei exploatare era necesar mâna de lucru. F r acest motiv, este pu in probabil ca pe această vale, de i de un pitoresc deosebit, s se fi înfiripat o a ezare omenesc i asta din cauza lipsei suprafe elor agricole i al terenul accidentat, impropriu amplas rii de gospod rii.

Primii emigran i veni i aici au locuit în bar ci din lemn sau piatr , amplasate în apropierea minelor i turn toriilor. În deceniile urm toare, activitatea industrial luând amploare, coloni tii i-au ridicat locuin e mai durabile, pentru ei i familiile lor, la început în apropierea minelor, iar mai apoi s-au extins spre valea Nerei i Valea Seac , în vecin tatea noilor topitorii, care tocmai se ridicau, localitatea prinzând astfel contur.

F.Griselini, în popasul f cut în Sasca anilor 1776, face urm toarea apreciere, r mas valabil pân la începutul sec. al XX-lea, privitoare la casele i locuitorii de aici :

„ La Sasca destul de mul i valahi locuiesc în case prost construite, în vreme ce cl dirile mai bune apar in germanilor angaja i aici ca func ionari sau folosi i la mine i topitorii”

Într-adev r casele celor din administra ia minier i silvic , în majoritate germani, ca i cele ale comercian ilor înst ri i, erau mari i spa ioase, la ridicarea c rora s-au folosit materiale de calitate, ca piatra cioplit , lemnul fasonat i c r mida ars .

Cei cu venituri modeste, în majoritatea minerii meseria i, i-au ridicat ad posturile la repezeal , în locuri greu accesibile, situate pe versan ii abrupt i ai dealurilor, utilizând materiale de construc ie existente la îndemân , ca piatra i lemnul neprelucrate i p mântul argilos. Piatra, cea mai frecvent folosit în construc ii a fost calcarul, relativ u or de prelucrat i cu bune calit i de izolare termic , dar i tuful calcaros, i istul cristalin.

„Pla ul”sau terenul ocupat de gospod rie, avea ca centru al întregului complex, casa, al turi de care era „avlia”sau curtea, în care se aflau micile anexe, iar acolo unde spa iul i terenul o permitea, era i o mic gr din .

Construc ia era ridicat pe o funda ie de piatr , cu o adâncime de cca. 0.50-0,70 m, iar pere ii exteriori se f ceau, de regul , din piatr având ca liant p mântul argilos. „Fundoanele” sau frontoanele, de form triunghiular , erau din c r mid nears sau uneori chiar din lemn.

Tipul caselor de aici se înscrie în cel gr niceresc, având planimetria ini ial bicelular , cu pantele acoperi ului în dou ape, acoperite cu indril de fag, de cca.60 cm. lungime. Cele dou înc peri ale casei, inegale ca m rime, aveau func ionalit i diferite. Cea de dimensiuni mai reduse, de cca. 3/3 m, prin u a c reia se f cea i accesul din curte, servea drept „cuin ” sau buc t rie. În buc t rie se g sea vatra, pe care se f cea focul pentru preg tirea mânc rii, iar ceaunul pentru fiert, era a ezat pe pirostii, fiind sus inut de un lan , a c rui lungime se putea regla dup trebuin i care era ag at de bare de lemn transversale montate în horn.

F.3.93, F.3.94 Sasca Montan , case cu frontonul la strad , în cartierul Vârâ i i pe Spânzura i, 2006

F.3.95 Horn deschis la o cas din Vârâ i (vedere din pod i în interior), 2006

Pe vatra încins , era coapt pâinea, sub estul de „b gic”, font . Fumul era preluat de hornul mare, deschis, care ocupa cca.2/3 din tavanul buc t riei, fiind zidit din c r mid nears i având o form aproximativ tronconic . Pe timp de iarn , în horn se atârnav c rnurile i sl nina de porc la afumat, accesul f cându-se printr-o u montat la nivelul podului .

Cea de-a doua înc pere a casei, „soba mare”, de cca.3/4 m, era desp r it de buc t rie printr-un „primez”, adic un perete desp r itor mai sub ire dec t cel exterior, executat din c r mid nears . În soba mare, care era „camera bun ” a familiei, se g seau paturile de dormit i l zile pentru haine, îns de regul se dormea în buc t rie; în această camer ajungea omul doar când murea i veneau vecinii i cunoscuii „ la p zit”.

F.3.96 este de „bucur” pentru copt pe vatră, turte și pâine și oală de „bucur”, pe pirosții

Peștii erau tencuiți pe din untru și pe dinafară cu „imal”, pe mânt argilos înmuiat în apă, peste care se versau în alb, crem, sau „vânt” (albastru închis).

Duumelele celor două încăperi erau făcute tot din pe mânt argilos, un strat gros de cca.20 cm. bătătorit, peste care se întindea un alt strat subțire înmuiat în apă, dintr-o argilă mai frumoasă, mai roșcată și care se reînprospăta periodic. Pe mântul pentru înprospătare era adus dintr-un loc anume, aflat lângă moara de jos a lui Veith.

Pe jos, se întindeau „tepicuri (preuri), îndungate în culori diverse, iar pe paturi se așezau terneausuri de lână, în două foi prinse între ele, de culoare roșie, cu dungi late transversale în policromie.

F.3.97 Poneavă specifică locală, esută din lână, în trafuri (dungi), cu cromatic predominant roșu.

Familia m nca în buc t rie, la o mas joas , pe care se punea castronul cu mâncare, din care fiecare lua cu lingura de lemn. Ceaunul cu m m lig aburind era r sturnat pe un fund de lemn, iar m m liga era t iat cu un fir de a .Vasele folosite în buc t rie erau, în cea mai mare parte din ceramic , executate de numero ii olari din Sasca Român , Potoc ori Slatina Nera. Multe case aveau s pate la subsol „podrumuri”, pivni e, m iestrit lucrate în c r mid ars , piatr de calcar sau tuf calcaros. Acolo unde terenul era în pant , pivni a era s pat în dealul din preajma casei.

Pentru o izolare termic mai bun , pe podul casei se aplica un strat de cca. 20 cm. de p mânt argilos, b t torit; camerele aveau o în l ime relativ mic , de pân la 2 m, iar ferestrele erau mici i duble. Vara, în locul dublurilor exterioare, la ferestre se montau „olocaturi”, obloane, care asigurau umbra i aerisirea necesar .

Casele mari erau în majoritate a ezate cu latura lung paralel cu strada, acolo unde spa iul permitea această amplasare, îns cele mici, cu teren pu in, au fost zidite cu frontoanele paralele cu drumul.

În curte se g seau construc iile anexe: grajdul, cocina, „ bunarul”(fântâna), „ upa”(magazia) de lemne. Multe gospod ri i i aduceau apa necesar de la un „ciuciur” sau izvor, aflat în apropiere.

Zidurile ce desp r eau gospod riile au fost ridicate tot din piatr , având ca liant p mântul argilos; o regul a vecin t ii obliga pe fiecare proprietar s ridice i s între in , zidul sau gardul din partea dreapt a gospod riei lui.

F.3.98 Pivni lucrat în c r mid i piatr la subsolul casei Alexandrovici, nr.379, (pr bu it prin 2005),

F.3.99 La aceea i cas a existat pân prin anii 1990 o frumoas lucrare s pat în tuf calcaros i c ptu it cu c r mid ars , m iestrit lucrat în bolt . Încercând s se recupereze c r mida, tavanul s-a pr bu it.

Gr dinile sau p unile, r spândite pe versan ii dealurilor din apropiere, erau delimitate tot prin ziduri de piatr , mai scunde i f r liant, reprezentând acele „ziduri gravita ionale”, întâlnite i în regiunile piemontane ale Austriei i Germaniei de sud .

F.3.100 Beci s pat în dealul de lâng cas (ast zi disp rut), 2007.

Din punct de vedere al volumelor și proporțiilor, casele din Sasca au tendințe de verticalitate, din necesitatea adaptării la condițiile de mediu.

Un material folosit frecvent pentru plăci de brâuuri la case, trotuare, ziduri, canale de aducătoare de apă la topitorii, a constituit-o zgura de topitorie, care turnată fierbinte în matrice, lua forma de cărămizi (25/15/4 cm), blocuri (47/15/15cm) și plăci (30/30/7 cm). Acest material rezidual de topitorie, are culoare neagră cu irizații verzui și roșietice, este foarte dur, dar și foarte casant.

Zgura brută, de formă neregulată, existentă în cantități mari în haldele celor trei topitorii, a fost utilizată și ea, cu liant argilos, la ridicarea zidurilor de incintă, așa cum se mai poate vedea și astăzi la casa cu nr.285, aflată în imediată apropiere a fostei topitorii Josef din actualul Firiz.

F.3.101 și F.3.102 Zid de incintă, din zgură de topitorie, la casa nr.285 și detaliu

În majoritatea cazurilor, adăpostul vitelor și caprelor din gospodărie era amenajat într-un spațiu obișnuit prin extinderea caselor, astfel acestea beneficiau de un plus de confort, având un perete comun cu casa și deci o temperatură, iarna, ceva mai ridicată. În nopțile foarte geroase de iarnă, oamenii erau nevoiți să-și ducă animalele chiar cu ei în casă, pentru că acestea sufereau de frig, așa cum povestea bătrânul miner Aurel Pera, care proceda într-o astfel de iarnă. Când numărul membrilor familiei a crescut, acest spațiu a fost reamenajat pentru a se obține o cameră în plus, iar pentru animale s-a făcut un alt adăpost.

Sfârșitul secolului XIX-lea și începutul secolului XX-lea aduce modificări în domeniul construcțiilor de case, cât și în natura materialelor utilizate în acest domeniu. Pretențiile oamenilor, dar și posibilitățile lor materiale crescând, s-a impus modificarea caselor existente, extinzându-le pe orizontală și înălțime, adăugându-le noi spații, în vederea obținerii unui confort sporit și a unui aspect mai plăcut.

Pentru tencuită a început să se folosească varul stins, în combinație cu nisipul de râu, iar dușumelele, până atunci de pământ argilos, au fost acoperite cu podele din scândură de brad. De asemenea, indrila de pe acoperișuri a fost înlocuită cu iglă ceramică solz, iar mai târziu cu iglă profilată, acoperirea definitivată în sat prin anii 1950-60. În unele cazuri, cum este cel al casei

F.3.103 Sasca Montan , cas acoperit cu indril (nr. 276) foto. cca 1940. (Colec ia Victor T utu)

F.3.104 Interior de cas veche (casa Lang) din zona german a localit ii.

cu nr. 345, peste indrila de fag (60/10 cm.) s-a montat învelitoare de tabl , ambele coexistând i în prezent.

În ac iunea de cre tere a calit ii construc iilor se înscrie i utilizarea tot mai frecvent a c r mizilor ceramice arse, m rcile Böhn, MQ (?), dar i a celor fabricate de produc tori locali, cum au fost : Nicolae Alexandrovici (29,5/15/6 cm.) cu siglele „A” „AA” „NA” (litere mari de mân), Simion Vi an (28,5/14/4,5) având sigla SV i Rudolf Kokesch, c r mid rii i igl rii situate pe terenul fostei flota ii de minereu i în zona mân stirii, nou construit . Au mai fost utilizate c r mizi arse, având dimensiunile 30/14,5/7cm, f r însemnul produc torului. Pentru plac ri de pardoseli la buc t rii i holuri, s-au folosit i pl ci ceramice cu profil p trat, ale c ror dimensiuni variaza între 20-24/20-24/5 cm.

La capitolul moderniz rea locuin elor se înscrie i închiderea cu plafon a hornurilor deschise, fumul din înc peri fiind dirijat prin „ lînd re”(burlane) i preluat de acela i vechi horn.

F.3.105 C r mizi, blocuri, dale din ceramic i material de topitorie, folosite pentru construc ii i plac ri.

3.6 Legende, povestiri, amintiri

inutul Banatului Montan a constituit leag nului multor crea ii narrative ale oamenilor din aceste locuri, fenomen favorizat de cadrul natural deosebit, în care tr iau i de realit ile social – istorice atât de schimb toare. Pove tile spuse seara la gura sobei, ori la clac , despre comori ascunse i haiduci, despre iubiri sfâr ite tragic i fapte eroice de str buni, au înfiorat suflete i au aprins imagina ii. Peste multe dintre acestea s-a a ternut t cerea i uitarea, îns pasiunea i talentul unor oameni a reu it s salveze parte dintre ele, transmi ându-le nou , spre p strare i perpetuare.

Lui Damian Izverniceanu, talentat povestitor i culeg tor de folclor, îi dator m povestea haiducului Adam Neam u, care a haiducit pe meleaguri s scane, în a doua jum tate a sec.al XIX-lea .

Un merit deosebit în consemnarea i publicarea unor povestiri i legende, care au circulat în Sasca veacurilor trecute, l-a avut dr. Iuliu Galfy, care ca tîn r medic repartizat aici în 1954, interesat de istoria i obiceiurile locului, a notat cele auzite de la b trânii satului. Nume ciudate i pline de taine ca Poiana la Comoar , Goldberg, Crucea Otmanului, Pe tera Ho ilor, Mormântul Baronului, Moara Ro ie, La Vulturi, au trezit interesul i dorin a de-a le afla povestea i originea.

F.3.106 Dr. med. Iuliu Galfy la 78 de ani, cu so ia, fost înv toare la Sasca, în curtea casei lor din Timi oara. Foto. 2007. Îi dator m culegerea i publicarea multor legende, povestiri i studii istorice legate de Sasca i împrejurimi.

La rândul meu, am cutat și adaug la cele culese prin străduința înaintașilor, alte legende, amintiri, despre nenorociri cauzate de grave accidente miniere, întâmplări din vremurile războiului și deportări, evenimente care au zguduit periodic comunitatea, pe care le-am notat direct de la povestitor, sau le-am găsit înscrise pe calendare și caiete îngălbenite de vreme, având mulțumirea de a le reda, însumate, în prezenta lucrare.

Crucea Otmanului

Povestit de minerul Aurel Pera (varianta română)

- Sus, pe vârful stâncos al muntelui, numit de oamenii de pe aceste locuri Calvaria Mare, se poate zări, de la mari depărțiri, o cruce de lemn ce înfruntă vânturile și ploile. Bătrânii spun, că pe vremuri, când iunul era sub stăpânire turcească, un tânăr ofițer turc s-a îndrăgostit de o frumoasă fată din părțile locului, însă părinții fetei nu au vrut ca fata lor să se căsătorească cu alesul ei, datorită religiei acestuia. Văzând hotărârea de neînduplecată a acestora, tânărul musulman a urcat fata în aua calului și împreună au srit în prăpastie, de pe stâncile golașe ale Calvariei Mari. În acest fel, tinerii îndrăgostiți, au rămas uniți pentru vecie.

În amintire acelor doi și a eternei lor iubiri, localnicii au înălțat în acel loc o cruce, iar muntelui stâncos și prăpăstios, i s-a dat numele de Crucea Otmanului (Otomanului).

Crucea lui Ortmann

Povestit de Anna Mehrhaut (varianta germană a legendei)

- Pe vârful Calvariei Mari, sus, acolo unde sub stâncile uriașe se deschide o prăpastie adâncă, stă în bătaia vântului o cruce mare de lemn. Ori de câte ori a fost doborât de stihiiile dezlănțuite ale naturii, oamenii au ridicat-o la loc, ori au făcut o altă nouă.

Se spune că de mult, în Sasca Trăia un brigadier silvic, care avea o fată frumoasă și pe care vroia să o mărită cu un maestru miner. Fata însă, iubea pe un altul, un tânăr p durar, care și el, deasemeni o iubea. Severul tată nu vroia să știe de alegerea ei și i-a interzis să și mai întâlnească iubitul.

În ziua hotărâtă de tată pentru nunt, fata a dispărut de acasă și nu mai era de găsit. Au aflat-o într-un târziu, sub stâncile Calvariei Mari, de unde s-rise împreună cu iubitul ei, pentru a se uni în moarte și în vecie. Cei doi tineri au fost îngropați la poalele stâncilor, acolo unde ei și-au găsit moartea, iar natura i-a ascuns încet, încet, în uitare. Pe locul acestei drame, locuitorii din Sasca au ridicat o cruce în amintirea celor doi, iar vârfului stâncos al Calvariei Mari i s-a dat numele de „Crucea lui Ortmann”, după numele severului tată.

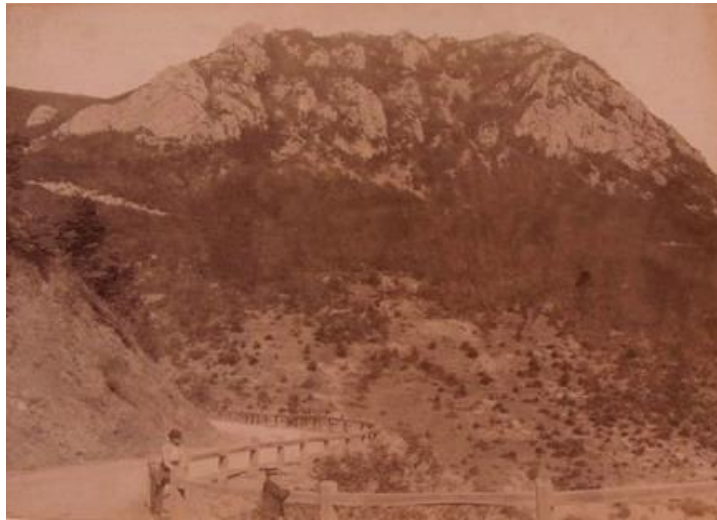
Stâncile Calvariei

Povestit de Maria Panzner

- O calea călătorească prin întunericul nopții, pe drumul ce ducea de la Maria Schnee (țin pari), spre Sasca Montan, peste muntele Sf. Gheorghe. În trecut erau domni și doamne, străbuni de aceste meleaguri.

Cînd calea ca trecu de Curba Mare, de unde trebuia s se vad stîncile Calvariei, to i c l torii r maser uimi i, c ci în fa a lor ap ru un castel cu ferestre luminate, de unde r zb teau sunete de muzic , iar prin ferestre se vedea în untru lume mult , ca la un bal.

Ajun i în Sasca, c l torii au întrebat pe localnici, despre acel castel i veselia mare care r zb tea de acolo. Li s-a spus, c o dat la o sut de ani, stîncile Calvariei se transform într-un castel luminat, în care o mul ime de oameni par c se distreaz , îns toate acestea sunt doar aieva, sunt sufletele celor blestema i i mor i în vremuri de demult.

F.3.107 Stîncile Calvariei, cu vf. Crucea Otmanului, vedere din „Curba Mare”, foto. 1893/94. (Colec ia V.T utu)

Sfântul Johannes von Nepomuk

Povestit de dr.Iuliu Galfi

- Dup ce armatele cre tine au recucerit Banatul de la turci, conduc torii bisericii catolice au hot rât s g seasc un sfânt ocrotitor pentru noua provincie. Dat fiind c inutul era a ezat la confluen a mai multor ape, ca: Mure , Tisa, Dun re i în apropierea râurilor ce coborau vijelioase din mun i, a fost ales sfântul Johannes von Nepomuk .

Johannes Welflin, cunoscut i sub numele de J.v Nepomuk, a fost condamnat pentru credin a sa la moarte, de c tre regele Wenzel al Cehiei i omorât la 16 mai 1393 ,prin înec în râul Moldau.

Cultul Sf. Nepomuk a fost adus în Banat de emigran ii veni i din Bohemia i curând a devenit patronul ocrotitor al acestora. În încerc rile prin care ei au trecut, au fost ajuta i de acesta s înving foametea, epidemiile, tâlh riile i distrugerile provocate de desele n v liri ale turcilor i lotrilor.

În aproape toate localit ile din Banat, unde era un curs de ap , oamenii au a ezat o statuie a sfântului martir. La Sasca, statuia mare de lemn, a fost a ezat într-o mic capel situat pe malul pârâului u ara (Mühlthal – Valea Morii), în apropierea pie ei i a bisericii romano-catolice. O dat pe an, la 16 mai, credincio ii catolici se adunau la capel , unde preotul inea o scurt slujb în memoria i cinstirea celui martirizat în urm cu 600 de ani.

În perioada comunistă, când ateismul era promovată pe toate căile, procesiunile religioase au fost interzise, la fel și slujbele din mica capelă. Într-o zi de iulie a anului 1947, au venit doi activiști de partid cu un camion, au încercat să ia statuia, au dus-o la Nera și au aruncat-o peste pod în apă. A fost ca și cum, Sf. Nepomuk ar fi suferit un al doilea martiriu. Ani în urmă, statuia a rămas sub apă, iar capela goală a fost distrusă și ea într-o bună zi.

Anul 1955 a venit cu secetă mare și apele Nerei au scurs foarte mult. Un localnic, uitându-se într-o zi de pe pod în apă, a văzut soclul statuii ce ieșea din nisipul râului. Câțiva dintre puștii catolici, care mai trăiau pe atunci în Sasca, au dezgropat-o și au dus-o la biserică, loc în care se află și astăzi. Câteva zile mai târziu, o furtună puternică cu ploaie multă a venit peste țara Almăjului și peste Sasca, iar apele Nerei au crescut vijelioase, până aproape de marginile podului.

Se spune că nu după mult timp, șoferul camionului, care a dus statuia, a suferit un accident, căzând cu mașina de pe pod și murind pe loc.

Dr. Galfi, relatează o întâmplare petrecută la un an de la găsită statuia: „Într-o zi am fost chemat la un bolnav, care suferise un atac de cord, în urma căruia a decedat; era omul care dăduse ordinul de îndepărtare a statuii Sf. Nepomuk din capelă. Când am completat actul de deces am tresărit, data morții omului era 16 mai, ziua martiriului Sf. Nepomuk la Praga”.

F.3.108 Statuia Sfântului Johannes von Nepomuk din biserica romano-catolică, 2006

F.3.109 Capela Sfântului Nepomuk devenit depozit de materiale. Foto. anul 1958.

(Colecția V. T. utu)

Maria Schnee (tin pari)

Povestit de Barbara Rumann.

- În vremuri de demult, Sasca era o localitate bogat , cu numeroase mine, din care se scotea mult minereu de aram , pentru care topitoriile lucrau zi i noapte. La topirea minereului în cuptoare, se folosea mult c rbune de lemn (mangal), ob inut prin arderea lemnului, adus din p durile apropiate. La început, dealurile care înconjurau a ezarea erau acoperite de p duri dese, de nep truns, îns datorit necesarului tot mai mare de mangal, acestea au fost t iate aproape în întregime.

Terminându-se lemnul din apropierea topitoriilor, s-au c utat alte locuri cu p dure, iar acestea au fost g site pe platoul de pe culmea muntelui Sf.Gheorghe. Acolo, într-o poian din mijlocul p durii, lâng drumul ce ducea de la Sasca la Moldova Nou , s-a hot rât s se ridice cuptoare pentru arderea lemnului i case pentru c rbunari i forestieri.

Nu dup mult timp, într-o zi de început de toamn , un grup numeros de oameni format din preot, func ionari de la mine , emigran i i localnici din Sasca, au urcat muntele într-un ir lung. Drumul era abrupt i anevoios, iar aerul rece. Curând, din cer începur s cad fulgi timpurii de z pad . Ajun i la locul ales, oamenii t iar un copac uria , din al c rui tulpin f cur un altar. Preotul a adus cu el o icoan a Fecioarei Maria i acolo, sub cerul liber, a oficiat prima sfânt slujb . Între timp, a început s ning mai tare i pentru c se aflau în preajma s rb torii Sfintei Marii, s-au hot rât s -i dea locului numele de Maria Schnee (Maria Z pad), denumit mai târziu, tin pari. Z pada timpurie ce a c zut în timpul slujbei, s-a considerat a fi un semn bun i o binecuvântare pentru bunele inten ii ce le aveau oamenii în acel loc.

Printre primii care s-au stabilit acolo au fost germani⁴⁵⁾ i român veni i din Oltenia. To i au lucrat ca muncitori la mine, topitorii i la p dure, c r u i i c rbunari. În timp, colonia s-a extins i curând o nou a ezare a fost înfiin at , nu departe de Maria Schnee. Locuitorii ei se ocupau deasemeni cu minieritul, munca la topitorie i la p dure, fapt pentru care a fost numit Kohldorf (C rbunari).

Baronul din Sasca

Povestit de Eduard Haak, ultimul preot romano-catolic din Sasca .

- Dup ce turcii, înfrân i, au fost obliga i s p r seasc Banatul Timi an, camera superioar de la Viena a trimis din Tirol i Steiermark, speciali ti în minierit pentru a pune din nou în func iune minele p r site. Emigran i au venit atunci i în Sasca, iar odat cu ei a sosit i un c lug r benedictin, care a adus cu el din Tirol, o icoan a Fecioarei Maria.

Minele din Sasca erau conduse pe atunci de un maestru miner, care era un om aspru, dar drept . Deoarece se zvonea despre un nou r zboi cu turcii, maestrul a hot rât ca în fiecare duminec , dup sfânta slujb , s fac exerci ii militare cu muncitorii de la mine i topitorii.

45) În prezent, în tin pari mai exist o singur familie de origine german , pe nume Schell.

Într-adevăr, nu după mult timp, turcii năvăliră din nou în Banat, unde jefuiră și distruseră tot ce le-a stat în cale. Au venit într-o zi ca o furtună, făcând ca populația să poată fugii din calea lor. Văzând primejdia, maestrul își adună oamenii și ridică o fortăreață din lemn și piatră, sus pe povârnișul abrupt de deasupra micii biserici de lemn. Cu ei, a venit de bunăvoie și clugărul, care a adus cu sine icoana.

Turcii năvăliră dinspre sud, de la Dunăre, dând foc la case și la mica biserică, dar nu putură cuceri fortăreața. Vitejia oamenilor și buna organizare i-au împiedecat să distrugă în totalitate minele și instalațiile metalurgice. Curând trupele imperiale au sosit și i-au alungat pe turci peste Dunăre; minele și topitoriile au fost refăcute, reluându-și curând activitatea.

Pentru meritele sale, împăratul îl ridică pe bravul maestru miner la rangul de baron. Colina pe care a fost amenajată fortificația, s-a numit de atunci „Mica Calvarie”, iar sus, în vârful ei, a fost înălțat, ani mai târziu, o cruce mare de fier turnată, ce mai dăinuie și astăzi. Baronul a extins minele, deschizând altele noi spre Dunăre, pe malul râului Moldova. Partea de sus a localității, unde odinioară erau minele și casele minerilor, se numește de atunci „Baron” (a avut și denumirea turcească de „Bo neak”), după titlul nobiliar primit de acel maestru miner. Deasupra minelor de acolo, lângă drumul ce ducea spre Sasca, se ridică un col de stâncă prăpăstios. Se povestește că baronul, când venea în inspecție de la Sasca, trecea călare pe lângă acele stânci, de unde putea cuprinde cu vederea toate minele. Odată, mergând ca de obicei cu calul prin acel loc, a alunecat pe piatra umedă, iar calul și el s-au prăbușit în prăpastie. Stâncile unde și-a găsit el sfârșitul au fost numite de localnici „Stâncile baronului” și după dorința lui a fost înmormântat la Sasca Montană, pe un mic platou stâncos de pe Valea Morii (Cărușara), deasupra de Moara Roșie. Locul se numește și astăzi „Mormântul baronului”.

N.a. Baronul a fost un personaj real cu numele de Bartholome Ludwig Hechengarten, născut la 24 august 1700 (?) în Oberndorf, Tirol. A devenit maestru miner, iar apoi asesor pentru minieră în Camera superioară de la Viena. Pentru meritele sale și vitejia de care a dat dovadă în războiul cu turcii din anii 1737-1739, când a salvat proprietățile ale coroanei Habsburgice de la distrugere, a fost ridicat de împăratul Franz Iosef (1708-1739), soțul Mariei Theresia, la rangul de cavaler al ordinului Sf. Iosef al imperiului romano-german, devenind Bartholome Ludwig Edler von Hechengarten. A murit la 18 decembrie 1773 la Windschacht în Tirol. ⁴⁶⁾

46) Iuliu Galffy, op.cit. pag. 76-79

F.3.110 Bartholome Ludwig Edler von Hechengarten și stema lui nobiliar (detaliu), un miner înfășurând un ciocan în mână. Tabloul în ulei de pictorul Johann Gottlieb Kramer (1716-1771)

Moara roșie

Povestit de Maria Lagea

- Nu departe de intrarea în Valea Morii, acolo unde versanții cu pereți proștopiți și parșose se apropie unul de altul, se mai poate vedea și astăzi ruinele unei clădiri, care pe vremuri a fost o moară.⁴⁷⁾ Acum este prăsit și prăbușit, cum sunt de altfel toate morile care se înfășurau de-a lungul frumosului râu. Roata morii nu se mai învârtete ca altădată, iar pietrele grele zac în fața ușiilor crăpate. Bătrânii spun, că Moara Roșie nu se numește așa, doar pentru că a fost făcută din cărmidă roșie, ci pentru că pe vremuri aici s-a petrecut o întâmplare îngrozitoare.

Se spune că în Sasca Trăia cândva un miner, a cărui fată frumoasă era îndrăgostită de un pădurar. Tatăl ei nu vroia însă ca ea să se mîrșăie cu alesul ei, obligînd-o să se mărită pe un maistru miner, mult mai în vîrstă decît ea. De îmirat, ea continua să se întâlnească, în taină, cu iubitul ei, în vechea moară ascunsă în vegetația sălbatică de pe Valea Morii. Soțul află într-o zi de cele petrecute și i-a teptăsoia, pe ascuns, la locul unde cei doi se întâlneau. Când tânără femeie sosi, acesta a prins-o și a început să o lovească cu sălbăticie.

În vremea asta, ajunse la moară și tânărul pădurar, care văzînd ce se întîmplă, se aruncă asupra soțului și-l înjunghie, cu un cuțit de vîntoare. Cel tăiat, s-a sprijinit de zidurile morii, iar sîngele a căzut peste tot, înroșindu-le. Tânără femeie muri pe loc, iar pe iubitul ei nu l-a mai

47) Moara a fost prăsită, apoi demolată în anul 2000

văzut nimeni de atunci. Ca urmare a acestei tragice întâmplări, petrecute între zidurile ei, moara a fost numită de localnici „Moara Roșie”.

F.3.111 Moara roșie în Mormântul Baronului (platou situat, sus, pe stâncile din dreptul morii); foto. cca 1930. (Colecția V.T. Iutu).

Muntele Sf. Gheorghe

Povestit de Anna Mehrhaut

- Muntele Sf. Gheorghe se ridică în sudul văii, iar la poalele lui, a fost așezată localitatea Sasca Montană. Pe vremuri, povârnișurile lui erau acoperite cu pământuri de nepătruns, iar lemnul a fost folosit de localnici la fabricarea cărăbunului. Întunecatele pământuri ascundeau însă și pericole mari. În afara animalelor sălbatice, în pământuri se ascundeau șerpii și cârpeții, care atacau și jefuiau pe cei ce lucrau acolo, pădurarii, cărăbunarii, cărușii, care transportau lemnul și cărăbunele la mine și topitorii.

Pentru ca toți aceștia să aibă cui cere ajutorul la neștie, fiecare și-a ales un sfânt ocrotitor. Astfel, minerii care trudeau în adâncurile pământului și-au ales ca patroan pe Sf. Barbara, topitorii pe Sf. Florian, cei bolnăvi pe Sf. Rochus, iar ceilalți credincioși pe Sf. Johannes Nepomuk. Patronul celor ce munceau în pădurile de pe munte, a fost ales Sf. Gheorghe, omorâtorul de balaur și muntele, de atunci, îi poartă numele.

F.3.112 Sasca văzută de la Reduț, în plan îndepărtat, muntele Sf.Gheorghe, pictură pe carton de prof. Gh. Mătușeanu, Oravița cca. 1960

Împăratul a fost aici

Povestit de Anna Berger

- Da, împăratul a fost aici în Sasca, ne povestesc cei bătrâni, dar asta s-a întâmplat de mult, tare de mult. Pe vremea aceea minele erau deschise, iar topitoriile lucrau fără încetare, zi și noapte.

Împăratul Franz ⁴⁸⁾ a vizitat Oravița, Ciclova, iar apoi a venit și la Sasca. Aici a fost primit cu onoruri, a inspectat topitoriile și s-a întâlnit cu o delegație a administrației miniere. Aceasta l-a rugat să ridice localitatea la rangul de oraș și să-i acorde dreptul de-a ține târguri. Deoarece împăratul a fost mulțumit de cele văzute aici, a promis că le va satisface cerințele.

După un timp, s-a primit de la Cancelaria Imperială, o diplomă prin care Sasca a fost numită „Bergort” (localitate minieră) și avea dreptul să țină târguri săptămânale și de două ori pe an, târguri anuale.

De atunci, în fiecare vineri, la Sasca se ține târg în locul de sub biserica catolică, iar „La topitoare” (n.a. pe locul fostei topitorii Josef din „Firizul” de astăzi) au loc cele două târguri anuale, obicei care încă se mai păstrează și astăzi. ⁴⁹⁾

48) Francisc I-ul de Habsburg Lorena, împăratul Austriei și soția sa Carolina Augusta au vizitat Banatul în 1817 venind pe traseul Mehădia, Bozovici, Opot, Sasca Montan (5 oct), Slatina, Oravița, Ciclova.

49) În anii 1970 piața s-a mutat în Firiz, iar prin 1980 ambele au fost strămutate jos, în apropierea podului Nera. În timp, târgurile anuale și-au pierdut treptat din importanță și astăzi nu se mai țin.

F. 3.113 Zi de târg în preajma bisericii catolice, Sasca anilor 1930. (Foto.album de familie al d-nei Aurelia Avram, n. sc.Vigian)

Haiducul Adam Neamtu

După cartea cu același nume de Damian Izverniceanu

Întâmplările povestite, s-au petrecut în perioada ce a urmat revoltei de la 1848, când viața a plin de umilințe și mizerie a sărăcilor, amplificate și de foametea și ciuma din acei ani, și-au făcut pe mulți să-și ia drumul codrului, pentru a scăpa de umilințe, a face dreptate și a ajuta pe cei sărmani. În acest cadru au apărut haiduci, cum au fost: Pârvu Jumanca, Sdrâncea Haiducul, Adam Leala, Adam Neamtu, ale căror fapte au rămas în memoria oamenilor de pe aceste locuri.

Adam Duma, cunoscut și sub numele de Adam Neamtu, pentru că se îmbrăca în „oale nemenești”, era originar din Slatina Nera și dădea în satul Babacai de pe Clisura Dunării. Ajungându-i cu totul la os de atâta sărăcie, și-a lăsat deoparte și pe Ileana cea frumoasă, după care alăturându-se altora ca el, a luat drumul codrului cu arma în mână, hotărât să pedepsească pe cei bogăți și hapsâni. Ceata lui de haiduci, cam zece la număr, și-a găsit ascunzătoare într-un loc retras de sub muntele Ciclovei, în peștera Rolului, unde nu era ușor de ajuns. De acolo de sus, puteau supraveghea drumurile ce legau Sasca de Oravița și Anina, fiindcă ei și fievăzuși.

Hotărâși să ia de la cei bogăți și să ajute pe cei săraci, și-au jefuit la început pe boierul Jivcoviți din Babacai, apoi pe câțiva boieri din Sasca Montană, care se duceau cu oțet și sare la Timișoara și pe alii „spahii” din Ilidia și Surduc Mare.

Vestea despre faptele lor se lăsa ca fulgerul. Frica și groaza de-a nu fi copleșiți de haiducii lui Adam Neamău au intrat în bogăția ei, iar stăpânirea începuse să se îngrijoreze.

Haiducii îi ascunseră banii în peșteri, punându-i într-o căldare de aramă, pe care o îngropară, iar deasupra rostogoliră o lespede mare de piatră. Dar veștile primite nu erau prea îmbucurătoare, numărul pândurilor (jandarmilor) crescuse și umblau prin sate, iscodind și cutându-și pună mâna pe ei. Într-o zi, Adam s-a dus în satul de pe Dunărea și a luat-o pe Ileana, ducând-o la Slatina, la el acasă; se întâlneau prin înțelegeri, în diferite locuri și ascunzătorii.

Printre oamenii lui se aflau însuși suflete pline de răutate, care în loc să ajute pe nevoiași, i-au lovit și prădat, însuși Adam a aflat, iar acele plătiri cu viaa pentru faptele lor.

Că să-și asigure scaparea în caz de pericol și pentru a afla vești, haiducii aveau în fiecare sat câte un om care-i găzduia și-i informa. Pentru a fi mai în siguranță i-au schimbat ascunzătoarea, mutându-se într-o peșteră de sub dealul Simionului. Aici era, însuși fie prin și de poter, dar au avut norocul să scape, căci pe tera mai avea o ieșire. Deoarece pericolul de-a fi prinși devenise tot mai mare și iarna se apropia, hotărâșă se tragă spre Dunărea și să treacă în Serbia. Acolo, întrucât în haine poștice, jefuind un bogătaș, apoi se adăpostiră într-un sat românesc, unde petrecură iarna.

Când primăvara veni, au trecut Dunărea înapoi și căutară adăpost la Iosum Cămină din Ilidia. După ce au jefuit o veduvă bogată din sat, lăsară banii și lucrurile de valoare găzduitorului, iar ei se prăriră prin stâncile din jurul Saschii, Slatinii, Potocului și Socolarului. La târgul de arăle Sânzienelor de la Sasca, Lăzăr, omul de încredere a lui Adam, a coborât în sat, să facă rost de merinde, însuși un pândur îl recunoscu și l-a prins, dar din fericire a reușit să scape.

Situația devenise tot mai grea, iar potera se afla pe urmele lor. Acum sunt nevoiași să se ascundă prin cele mai întunecoase locuri, fiind lipsiți de hrană și de cele de trebuință. Pe câțiva dintre ei i-au prins și au înfundat pușcăriile; Adam Neamău și Lăzăr se ascunseră în peșterile de la Lacul Dracului. Au fost prinși și ei pe când se aflau într-o casă codrească. După ce la Oravița, au fost condamnați la câte 20 de ani de temniță, apoi transportați la „vermegia” (pușcărie) din Lugoj. Bravul tovarăș Lăzăr, neputând suporta temnița, a încercat să fugă, însuși a fost împușcat, scăpând astfel de chinuri.

Adam Neamău a intrat în temniță tânăr și a ieșit aproape moare, încrunțit și slăbit. Cugeta cum să se descurce în strălăcirea de acasă și și-a o pereche de boi, cu care să-și muncească puștină pe câmp pe care-l avea. De comorile ascunse în diferite locuri nu se putea atinge, că se legase prin jurământ de tovarăși de haiducie. Însuși soarta a vrut să se întâmple altfel.

Aflând că Iosum Cămină, cel care-i găzduia în Ilidia și care se îmbogățise în urma lor, îi vându-se, ura crescă din nou în el și se hotărâșă să reia vechea îndeletnicire. Alături de doi vechi tovarăși, Gh. Goruianău din Goruia și de Gh. Busuioc din Ciortea, și-a înghebat o ceată de vre-o zece oameni și împreună, luară din nou calea codrului. Primul lor gând a fost să-l pedepsească pe trădător, căruia i-au dat foc în propria casă. Scăpară de „pânduri”, cu ajutorul frumoasei veduve Floarea, preoteasă în Răcășdia, la care stătea ascuns Adam, iar restul haiducilor îi găsiră adăpost în Ogașul Lotrilor, de lângă drumul ce ducea la Biserica Albă. Au stat ei așa, fără a mai

de-a vremea loviturii, până ce pericolul a mai trecut, după care se strânseră din nou în jefuirea pe boierul Rieger, din Kudri și pe baronul Baici din Vârșdia.

Lui Adam Neamău îi se duse vestea că ar avea putere supraomenească și că încuietorile se deschideau, cum el le atingea. O uitase pe Ileana, iar dragostea îi se aprinsese după Floarea din Răcoșdia, la care-și găsisese ascunzătoare. Baniile îi-au îngropat în diferite locuri tainice, unde puseră semne, pe care numai haiducii le găseau.

Unii dintre răniții ajunși la nevoie, au simțit binefacerea lui Adam Neamău, căci acesta le alina suferințele întotdeauna, cu un pumn de galbeni, fapt pentru care oamenii l-au îndrăgit și l-au ajutat la nevoie. Dar puterea era mereu pe urmele lor, din care cauză, pentru a-și putea salva viața, au început să se mutare în alte locuri greu de ajuns. Treburile erau făcute numai prin Floarea și doar ea cunoștea locurile unde ei se ascundeau.

Au fost trădați, înșelăți de un fost tovarăș, care voia să-i vândă, dar au scăpat, pentru că Floarea le-a dat de gândire la timp. Într-una din nopțile următoare îl pedepsiră crunt pe nemernic, dar fără să-l omoare, ci doar să-i amintească de fapta lui toată viața.

Adam își făcuse planul, că după ce va mai „cerceta” vreo doi bogătași, să se tragă undeva într-un deal de codru și acolo să-și petreacă toamna și iarna. Se duseră spre Valea Bârzavei și Banloc, unde jefuiau pe Spăria Ciunovici și pe vduva boierului Belovici, dar un haiduc căzu răpus de glonul unui strigăre.

Pericolul creștea tot mai mult, fapt pentru care se hotărâseră să se despartă și să împărțască banii și să pornască care-n'cotro. Se găsiră pe dealul Vraniului, iar căpitanul rămase cu vechii lui tovarăși, Gh. Goruianu și Gh. Busuioc. Aici se ascunseră într-o vale, dar puterea condusă de hotnogii Bojânc și Bordan, înconjură locul și-i prinseră. I-au dus la Vârșdie, iar după câteva săptămâni au fost judecați și apoi spânzurați. După câteva zile de la execuție, a sosit și ordinul de la împărat, ca haiducii să nu fie spânzurați, ci să fie trimiși la Viena. A fost însă prea târziu.

F.3.114 Fotografie posibil a haiducul Adam Duma, zis i Neam u (rând.2,al 4-lea din stg.), la „vermegia” din Lugoj cca. 1860.

Poveste de ianuarie

Din amintirile b trânului Feri Gutwein (F.3.17, casa nr. 432), ultimul german (b rbat) din Sasca, decedat în 1999, la vârsta de 90 de ani. De meserie tâmplar, a lucrat la canalul ce transporta pe apă, bu tenii pe valea Radimna, de la C rbnari i pân la Dun re, apoi pe antiere de construc ii în Bucure ti, UDR i Anina. Face al doilea r zboi mondial în armata român , luptând în Crimeia, iar dup demobilizare se angajeaz la Secul, unde lucreaz la transportul lemnelor.

- În iarna geroas a anului 1945 lucram la Secul, sus la munte, unde tr geam împreun cu ceilal i oameni din echip , lemne de pe v ile din jur, pân la canalul de apă, care le ducea apoi la Re i a-Minda. Era într-o duminic din luna ianuarie, oamenii plecaser pe la casele lor, iar la barac r m sesem doar eu i buc t reasa. Deodat , aud c aceasta m strig nelini tit , vine la mine în grab , i-mi spune s fug c au venit ru ii.

Eu am r mas îns lini tit lâng sticla mea de uic , când iaca c apare un ofi er rus, înso it de doi jandarmi români. Sunt nem i aici ? întreb cu glas tare în ruse te, ofi erul. Nu sunt ! r spund eu. Dar ce bei ? întreb iar rusul. I-am spus ce, îmbiindu-l i pe el. Dup ce m-a îndemnat s gust eu mai întâi, a luat sticla i a dat pe gât trei sferturi din ea, apoi au plecat.

Dup câteva zile, am fost chemat la postul de jandarmi de la Secul, unde m-au inut trei zile, jandarmii având atunci o ac iune contra unor partizani în mun i, apoi m-au dus sub excort , cu doi jandarmi în fa i doi în spate, la postul de la Câlnic. Majurul m-a înjurat i m-a întrebat unde am fost i de ce nu m-am prezentat când s-a dat ordin pentru deportare. Eu i-a spus c am fost în p dure, la lucru i c nu am fost anun at de nimeni ca s m prezint undeva.

Cât am stat acolo, m-au pus la diferite munci, apoi m-au dus, tot sub escortă, la legiunea de jandarmi din Oravița, unde m-au înțeles și pot să spun că, timp în care eu aici am fost pus la muncă. Într-o zi, am fost chemat la birou, unde era și un ofițer rus, care atunci când m-a văzut a spus că nu o să fac un tren special pentru mine, ca să mă duc în Rusia și că tot aia e „robot în Rusia ori robot în România”, așa că, spre bucuria mea, urmau să mă elibereze. Până mi-au făcut actele de ieșire, s-a înserat; jandarmii m-au îndemnat să mă duc peste noapte la post și să plec dimineața, însă eu nerbdător să mă vedesc părinții, nu am mai vrut să stau și am pornit spre casă, atunci seara, luând-o spre dealurile Ilidiei și Potocului. Se înnoptase de-a binelea, ningea și zăpada se făcuse mare, până când am ajuns eu la Ilidia. Acolo m-am dus la casa unui cunoscut și i-am bătut în geam. Omul s-a speriat la început, apoi m-a recunoscut; i-am spus de unde vin, rugându-l să-mi dea niște vin. A adus o sticlă, pe care am bătut-o pe ner suflate, i-am mai cerut una pentru drum, i-am plătit și apoi am plecat mai departe, deși omul insistă să rămân în noaptea aceea la el. Între Ilidia și Socolari m-a oprit o patrulă formată din jandarmi și civili, căci le-am arătat plicul primit de la jandarmeria din Oravița; nu l-au deschis și m-au lăsat să plec mai departe sfârșindu-mă și eu, să rămân peste noapte în Socolari, să nu merg pe o altă noapte singur la drum. Nu i-am ascultat și mi-am continuat drumul.

Era trecut de ora două noaptea când am ajuns cu bine în Sasca și am bătut la geamul casei noastre. Mama s-a speriat când m-a văzut, dar am liniștit-o povestindu-i cele întâmplate. A doua zi m-am prezentat la postul de Jandarmi, și i-am dat plicul „majurului”, Farcaș, care văzând înscrisurile rusești și tampa cu secera și ciocanul, nu a mai zis nimic. Astfel am scăpat eu de deportare în Rusia.”

Amintiri din timpul războiului

Povestit de d-na Luisa Lang (F.2.84, CD - F.8.2.4)

- Aveam 12 ani în 1944 și era pe timpul culesului merelor, când au început să treacă oști de români din direcția Oravița spre Bozovici; erau infanteriști și se vedea oboseala pe fețele lor. Bunica mă îndemnată să mă urc pe gard și să le împart acestora merele, pe care atunci le culesesem.

După câteva zile, a început să se audă tunurile cum trageau dinspre Serbia, aflat încă sub ocupație germană, bubuituri, care în zilele următoare, se auzeau tot mai aproape. Se zvonea, că armata germană se îndreaptă spre noi. În acest timp, autoritățile din comună au început să se refugieze pe la școlile din Almăj. Armata germană se apropia. Se trăgea cu tunurile de pe valea Nerei, spre muntele Gheorghe, iar Sasca se găsea la mijlocul focului. Se auzeau cum trec proiectilele pe deasupra noastră, unul a nimerit în Muntele Cruci (n.a. Crucea Otmanului, de unde au zburat pietre până la noi, care aveam casa chiar sub munte. Bombardierii din partea de sus a satului, au hotărât să ne ascundem peste noapte, într-o galerie de mină, aflată pe dealul din apropiere. Eram în jur de 40 de persoane, printre care, bătrâni și copii. Spre dimineață, s-au oprit bubuiturile, dar se auzeau cum trec muni. Cândva bombardierii au coborât în sat să vadă ce se întâmplă și au dat de armata germană, care se deplasa spre Cărbunari. Atunci am plecat fiecare la casele noastre. Noi, fiind germani, ne-am putut înțelege cu soldații, care făceau descoperirile la prăvălia noastră. Armata germană a trecut spre Bozovici câteva zile în urmă. În

timpul ocupaiei germane ne-am pomenit într-o zi cu un soldat român înarmat și rănit, care i-a cerut tatălui meu ajutor. Tata l-a pansat, i-a dat haine civile și mâncare, după care acesta a plecat peste dealuri, spre Oravița. După vreo trei săptămâni, a venit un ofițer german în priveliște și ne-a spus că ei nu pot să înfrunte cu rușii, care veneau dinspre Bozovici, nu au mai primit nici alimente și se vor retrage. L-a sfătuit pe tata să plece cu familia din calea lor. Tata a făcut armata la români și se găsea pe front, fiind lăsat la vatră deoarece s-a îmbolnăvit de aprindere de plămâni. Nu am plecat, nici nu aveam unde, și am rămas acasă.

La începutul lui octombrie, armata germană a început să se retragă; armata rusă se apropia. În seara zilei de 3 oct., mami germane au încetat să mai treacă, veneau doar grupuri de soldați, pe jos, printre care erau și răniți. De teamă, ne-am adăpostit, împreună cu alii vecini, în pivnița la noi. După un timp, văzând că nu se întâmplă nimic, vecinii au plecat la casele lor, iar noi am intrat în casă și ne culcăm. Pe la 11, s-a auzit zgomot afară și tata s-a dus să vadă ce se petrece, erau soldați ruși care i-au spus să deschidă ușa. Tata cunoscând limba sârbă, a înțeles ce spuneau, au intrat și le-a dat ciocolată și igri. A venit apoi și un ofițer, care le-a ordonat să plece, iar tatei să închidă ușa. Tata a hotărât să plecăm prin grădina, sus pe deal, pe la vecini, dar nu am mai apucat, deoarece în fața casei începuseră luptele. Rușii au tăiat calea germanilor, venind de pe dealuri și având drept căluză un pădurar. Au aruncat grenade, s-au auzit împușcături și ipete. Noi am intrat din nou în pivniță și auzeam afară împușcături și zgomote de geamuri sparte. Ofițerul rus, cu un pistol în mână, a dat peste noi, iar eu de frică am început să îmi crezând că o să ne împuște, înșelăciunându-l soldații germani ascunși. I-au cerut tatei vin, dar mai întâi a trebuit să bea tata, ca nu cumva să fie otrăvit. Apoi, l-au luat afară, iar mama de teamă și nu-l împuște, a ieșit și ea. Din fericire, le-a dat drumul și ne-au spus că în fața casei noastre erau patru soldați germani morți. Am început să ne rugăm; pe la orele trei dimineața, am mai auzit trei împușcături în apropiere. Când s-a făcut ziuă, am ieșit din pivniță și am văzut în stradă încă trei soldați germani împușcați. Am aflat apoi că aceștia se ascuseseră într-o ușă la o vecină, înșelându-se că aceasta s-a dus și i-a pârât, iar rușii i-au scos în stradă și i-au împușcat. În casă la noi era haos; geamurile la priveliște sparte, și mobilele răsturnate. În ziua aceea a început jaful, rușoaițele au întins cearceafuri și au pus în ele tot ce au crezut că le folosește.

Rușii au trecut zile în urmă cu curând. Noi am lăsat totul și am plecat pe deal, la niște vecini, unde am stat până a trecut armata rusă.

După o săptămână, cei patru soldați germani morți au fost înmormântați. Bărbății, ajutați de femeile bătrâne, căci cele tinere erau ascunse de teama rușilor, au săpat o groapă comună, și-au pus într-o căruță și i-au dus în cimitirul catolic. Cei patru soldați aveau plăcuțe de identificare la ei, iar tata și cu un prieten le-au luat și le-au ascuns, cu gândul că va putea să anunțe cândva familiile despre decesul acestora și locul unde sunt înmormântați. În 13 ianuarie 1945, tata tefan Lang și prietenul lui Galuscha Johann, fiind de naționalitate germană, au fost deportați în Rusia, unde ambii au murit, astfel că plăcuțele soldaților germani morți au fost pierdute pentru totdeauna, iar identitatea lor a rămas necunoscută.

Spre aducere aminte despre ziua de 8 mai (n.a.1924), când s-a întâmplat nenorocirea cu fratele nostru Iosif. (Din caietul de instrucțiuni militare și amintiri ale lui Mihai Gropianu F.2.35, F.2.38, casa nr.309, pe Spânzura I).

Încorporat în armata austro-ungară în 1911, M.Gropianu ia parte la primul război mondial, fiind luat prizonier în Rusia, unde a petrecut cinci ani, la muncă grea, în Siberia. Eliberat în 1920, ajunge acasă la sfârșitul aceluiași an și se angajează la minele din Anina. Lucra în mină, alături de fratele său, Iosif Gropianu și de alți doi șcani, Coti și Venel, când în urma unui accident, petrecut la 8 mai 1924, Iosif și Venel își pierd viețile. Acest moment dramatic este relatat de M.Gropianu în caietul său de amintiri. M.Gropianu moare 1974 la vârsta de 84 de ani.

- Lucram la un tunel (n.a. suitor, lucrare minieră verticală) cam de vreo doi ani de zile fără să ne gândim că s-ar putea întâmpla ceva rău. Plecând noi de Paște nemesc acasă, vreo trei săptămâni, la venire am văzut că nu puteam coborâ pe tunel la vale, nu au fost luft (aer). Spre seară, luând noi două „lampi cu Elitric” (n.a. lampi electrice) s-au dus Iosif, Venel și Coti la orizontul 5 să coboare pe tunel să vadă unde este astupat, iar eu am rămas la orizontul 4. Deodată am simțit că merge luftu la vale și m-am gândit că-o fi ceva cu ei. Nu mult după aceea vine Coti în grabă și-mi spune că Venel îi mort, eu însuși îl întreb de Iosif, dar el nu-mi spune nimic și pleacă. M-am îmbrăcat repede și am luat-o pe veter (pușcă aeraj) la vale, când mă întâlnesc și cu alți mineri care-mi spun că Iosif îi și el mort. Nu știu cum am coborât pe tunel la vale spre locul unde s-a întâmplat nenorocirea, dar nu i-am mai aflat acolo. I-au luat niște nemici pe tergi și i-au dus la Rona (n.a. pușcă la Anina) ca să-i scoată afară. Când am auzit că s-a întâmplat am crezut că mor de jale și durere. Afară era strâns lume mult să vadă ce s-a întâmplat. Pe ei i-au dus la spital unde i-au înțut de joi seara până sâmbătă la amiază când am plecat cu ei acasă, iar duminică în 11 mai i-au îngropat. L-a înmormântare a fost corul nostru și lăcașul de la Cărbunari și troile din Sasca. (n.a. fanfara din Sasca Română). Mare jale a fost atunci în familia noastră după fratele nostru Iosif. Dumnezeu-i ierte, pe el și pe ortacul lui, Venel și se lăsa a eze sufletele acolo unde toți drepții se odihnesc.

Ca un post scriptum, autorul rândurilor de mai sus notează, după scurgerea a mai bine de un an, următoarele:

- și luându-mi atâtă vreme am scris și de fie iertatul Aurel al lui Iosif, carele după un an de zile au murit și el după fratele nostru Iosif, la 22-lea Mai 1925. La el au fost altă moarte, ei au puțat în toți (?) și s-au aprins tanțu (gazul) iar el fiind în pelea goală la ars peste tot, cu el au mai fost doi, Risa și Giona, pe care i-a ars nu aș putea să spun, numa la mână și la față, ei erau îmbrăcați. Aurel a murit la spital joi dimineața ca și Iosif.

F.3.131

F.3.132

F.3.115 Iosif Grop ianu, primul din stg. pe banc , cu un grup de prieteni, foto. înainte de 1924

F.3.116 Familia i prietenii în jurul sicriului celui decedat. Al doilea b rbat din partea dreapt este fratele, care a notat tragica întâmplare. Copilul cel mic din fotografie, Alexandru, fiul celui r posat, a ajuns în 1939 ofi er în armata român (decedat la 80 ani, în anul 2000).

F.3.117 Subloc. Alexandru Grop ianu, foto.cca.1942 (Colec ia V.T utu)

Despre catastrofa minier din anul 1920 de la Anina.

Aurel Pera, fiu de miner, apoi i el miner la Anina, a lucrat împreun cu Mihai Novac, de unde a fost îndrumat i el s continue coala mai departe, deoarece era studios i îi pl cea s citeasc mult, dar având tat ma ter (vitreg,) nu a fost sus inut de familie. A fost i primar în Sasca anului 1951, când s-au f cut dizloc rile în B r gan. Moare la vârsta de 72 de an, în 1974, bolnav de silicoz . Mo Aurel, cum i se spunea, povestea cum a sc pat el de la moarte, în catastrofa minier de la Anina, din iunie 1910:

- Lucram pe vremea aceea la una din minele pu ului Ferdinand, când, într-una din zile, iaca c vine la mine un ortac i m roag s fac schimb de it cu el, pentru a doua zi, deoarece avea

ceva treburi de făcut. Am acceptat, că a se obișnuia printre noi, să ne ajutăm la nevoie. Ortacul însa a murit în catastrofa din aceea seară. D-zeu să-l ierte, dar nu a fost vina mea că mai sunt în viață, iar el nu mai este; a a fost să fie.

F.3.118 Aurel Pera (casa nr.345, bunicul soției autorului)

Ochiul Beiului

După o legendă în versuri scrisă de poetul Karl Grün, publicată în „Ghidul Organizației Montane Carpatice a Ungariei de Sud” pe anul 1895, autori Karl Erdely și Anton Weber.

Poezia este realizată pe două planuri, unul fiind acela al vizitei făcute de autor în mirifică vale a Beiului, unde descrie pe larg natura înconjurătoare și pe un alt plan, idila care se înfiripă între el și Ilena (Ileana), frumoasa fiică a călăuzei sale.

Tief im dunkeln, hohen Bergwald,
Nur besucht vom scheuen Reh,
Blickt aus runder Felsenschale
Lieblich hell das Aug' der Bee.

Ascuns în pătura dintre munți
vădit numai de-a codrului sălbatic
Privește din a stâncilor găoace
Prietenos și limpede al Beiului Ochi

Laubigschlanke Baume spiegeln
Drinen jedes Blatt genau,
Silberwölkchen ziendrinnen,
Lacht das heitre Himmelsblau...

Ale copacilor lungi ramuri
În apele-i se oglindesc,
Nori de-argint se văd în unde
și-n cer albastru să odihnesc

Doch am schönsten lacht Ilena
Aus dem lichten Quell heraus;

Dar mai frumos râde Ileana
Din ale izvorului limpezi

.....

Cei doi tineri se odihneau în mușchiul moale de pe marginea apei și autorul, încântat de frumoșea ei locului, dar și de prezența fetei, aruncă cu pietricile în apa limpede a lacului. Fata vă zându-l, se întristă adânc și îi spuse să nu mai facă acest lucru, deoarece produce durere cuiva. Și începu să-i spună o poveste veche, legată de acest loc, pe care mama ei i-o spunea adesea:

Oft erzählt es mir die Mutter,
Hier im Tal vor langer Zeit
Hab' gelebt ein armes Mädchen,
Schöner keine weit und breit

Und wo dort auf steilem Felsen
Hinterm Wald die Trümmer stehn,
War in jenem fernen Jahren
Stolz ein Grafenschloß zu' sehn.

Einesmals auf weissem Rosse
Pflog das Grafen Sohn der Jagd,
Und da traf mit ihrem Krüge
Er am Quell die schöne Magd.

Und sie liebten sich so herzlich!
Oft im sanften Mondenschein,...

.....

Doch da ward die liebe Heimat
Plötzlich von dem Feind bedroht,
Und zum Aufruf rings im Lande
Ging ein Schwert so blutigrot,

Und des Grafen Sohn, zu schützen
Unsre Bergvor Feindes Joh,
Flog zum Kamfe, doch zum Mädchen
Mutig scheidend sprach er noch;

Wann die Pflaumengarten duften
In der weissen Blütenpracht,
Kommt zurück dein Vielgetreuer;
Liebes Mädchen, gute nacht!-

Oft zur Zeit des Schafenmelkens
Kam sie mit der Spindel her,
Dachte da des fernen Liebsten
Und da weinte sie so sehr!

Und die Pflaumengarten blühen,
Doch es kam der Liebste nicht;

Adesea mama-mi povestea
C-aici în vale cu mult timp înainte
Trăia cu-a ei o tânăr copil
Într-o altă mai frumoasă nu era

Acolo sus pe stâncile abrupte
Unde și astăzi ruine se mai văd
Se înalță din vremurile apuse
Castelul mândru al unui nobil domn

Și într-o zi pe calul lui ce alb
La vânatoare fiind al nobilului fiu
A întâlnit pe fata cea frumoasă
Ce la izvor ulciorul și-l umplea

Și s-au iubit acolo cu tandrețe
Adesea chiar sub ale lunii raze

.....

Dar într-o zi glia străbună
De două mâni fu amenințată
Și răsună un strigăt de chemare
Ca să abia de sânge înroșită.

Pentru că arăsa să fie apărâtă
Și-ai noștri muni de jug străbun
Plecă voinicul la luptă cu dușmanul
La despărțirea fetei și grăbi:

Când vei vedea'n grădina pomii
Că'n haina albă a florilor vor fi
Alături iubit și credincios prieten
La tine înapoi atunci el va veni.

Adesea ea gândea la cel plecat
Și chiar la vremea mulsului de oi
Iar seara când cu fusul la izvor
Venea plângând de-al sufletului dor

Și pomii în grădina înflorir
Dar cel iubit la ea n-a mai venit

Wilde trenen ihn erschlungen,
Und sie sah's im Traumgesicht.

Und da kam sie hergewanket
Und da weint' das arme Ding,
Weint' dreilange Tag' und Nächte
Bis in trenen sie verging.

Doch wo ihre Tränen flossen
Quoll hervor und quillt noch heut
Eine Quelle, Bee geheissen,
Und die Bee, das ist die Maid!

Schluchzend über rauhe Klippen
Eilt sie bis zum Schlosse hin,
Findet nicht, um den sie klaget,
Muss von dorten weiter ziehn.

Und so eilt sie zu der Nera,
Bis zum Meere wollt' sie so,
Allerorten fragt sie schmerzlich:
Ach wo ist mein Libster, Wo!?

În somn i se ar t îns cum turcii
Pe el i pe ai lui i-au pr p dit

Cu pasul cl tinat i îndurerat
Se duse atunci la locul dintre stânci
Trei zile i trei nop i a plâns într-una
Pân ce ce-n lacrimi trupu-i se topi.

i-n locul unde lacrimile-i curse
Izvor se-nfirip , care-i i azi
Numit de-atunci Ochiul Bei de localnici
Acea frumoas fat fiind acel izvor

i suspinând printre ale stâncilor clipe
C tre castel în fug se iu ii
Dar nu - i g si iubitul i cu-n vaiet
Spre alte locuri apa-i erpui

i se porni apoi spre râul Nera
Chiar pân la mare se încumet
Pe to i îi întreba îndurerat ,
Nu mi-a i v zut pe'aici iubitul, nu!?

(Traducerea autorului)

În partea finală, se revine la iubirea autorului pentru frumoasa Ileana, fata exprimându-și teama că iubitul ei, domn mare la ora, o va părăsi și se va reîntoarce în lumea lui, care nu era a ei.

Not

În aezările învecinate se întâlnesc variante ale acestei legende, care însă nu diferă mult una de alta, în majoritatea însă, fiind vorba despre iubirea dintre doi tineri, sfârșită în mod tragic. Demult, pe când înutul acesta era stăpânit de turci, aceștia au ridicat o cetate numită, azi Terezia și de unde ei supravegheau întreaga zonă. Pe-atunci, un tânăr ofițer turc, un bei, plecă într-o zi la vânatoare. Ajuns în Poiana Florilor, pașii se opriră când văzu o frumoasă fată care-și purta acolo oile. Pe loc se îndrăgosti de ea, iar fetei i-a fost și ei drag de el. Cei doi se întâlneau adesea în poiana din vale, vrăjii de farmecul naturii și a păsărilor cântătoare. Tatăl beiuului a aflat însă de dragostea fiului și i-a trimis un unclăsuș omoare fata. Când tânărul a venit la întâlnire, la locul din poiană, și-a găsit iubita înjunghiată; din râul de lacrimile vărsate de el s-a format un

izvor care a dat na tere acestui mic lac, numit de atunci Ochiul Beiului, de o minunat culoare albastru-verzuie (turcoaz). Tânărul Bei, de durere, și-a înfipt în el hangerul în inimă și astfel iubirea celor doi a luat sfârșit în mod tragic.

În legătură cu misterele acestui loc se mai spune că, în noaptea de Sânziene, aici se strâng, dansează în hor și se îmbiază în lac, cele apte ieale ale pădurii. Ele își sfârșesc jocul nocturn din noaptea sfântă, înainte de cântatul cocoșilor, la casa pădurarului. Oamenii locului leagă dispariția misterioasă a unor localnici, plecări cu treburi în pădure, de puterea amăgitoare a ielelor. Ei asociază misterul locului și faptului că pe aceste locuri vin vrăjitoarele, între sârbitoarea Sânzienelor și Sf. Maria Mare, la cules de plante cu puteri miraculoase, udate și crescute din durerea și lacrimile beiului. Credința în vrăjitoare a fost destul de prezent printre locuitorii Sascaei, ultima vrăjitoare din sat a fost Sofia Lu, Nefru, decedată prin anii 1970. În ceea ce privește datinile și credințele scanonice, cărturarul Simion Manguica, fost funcționar în Sasca pe la 1865, care a fost preocupat și de această problemă, ne lasă câteva rânduri anexate

unei cărți) privitoare la datinile și credințele populare: „Diavolul nu are la picior genunchi, pentru aceea Românii, în specie murarii de la moara când vine noaptea și văzând diavolul că vine de la o parte te moara, atunci

F.3.119 Ruinele cetății care mai străjuiesc și astăzi frumoasa Vale a Beiului

50) Pagini scrise de mână, atribuite lui Simion Manguica și anexate cărții „Încercări critice asupra unor Credințe Datine și Moravuri ale Poporului Român” de G. Dem. Teodorescu, Tipografia Petrescu-Conduratu, București, 1874 luând un bătău ori prjin (japi), da cu acesta în petra moarei dicându-i; futu-i eu piciorul teu cel fer de genunche, nu la-i tu moara în pace?! La care blestem de locu sloboza diavolul moara și pleacă de acolo. Aceasta mi sa împărtășit dela Stanca Potoceanu din Sasca mont. Care a pățitu aceasta împreună cu murariul dela moara depe Nerganu (Nera) dintre Sasca și Slatina...Credința asta se vede a fi foarte veche la poporul romanu”

Legenda Nerei 51)

Se zice c demult de tot, când soarele se întâlnea în fiecare zi cu luna, iar stelele erau aproape, s le culegi cu mâna, tr ia în p durile de pe aici, un mândru i falnic fecior, puternic ca bradul. Vânător iscusit, cum nu era altul, el s geta uliul din zbor i ciuta din fug . Într-o bun zi, aflat la vânătoare, chiar în inima p durii, întâlni o minun ie de fat , cum nu mai v zuse i mult se minun feciorul de îndr zneala fetei de-a bate inima p durii, pe acolo, pe unde fiarele s lbatice erau la ele acas ; dar mai mult i mai mult s-a speriat când în zilele cealalte, întâlnind-o, sim i cum inima-i bate s -i ias din piept. i-a a, nu dup mult timp, numai p durea fu martora iubirii lor curate c ci, pas mite i copila îl îndr gise din prima clip .

Tat l Nerganei, c acesta era numele fetei, st pânul acestor locuri, b gând de seam c mai tot timpul copila si-l petrecea în mijlocul p durii, puse iscoade s-o urm reasc i când afl de dragostea dintre p durar i fat , mâniat la culme, trimise potera s -l aduc în lan uri pe fl cau. C vezi bine, singura-i copil era pe it de boieri, sosi i cu alai, s -i ceara mâna, iar fata îi refuzase, deoarece îndr gise un simplu fl cau f r stare. Hain la suflet, credea c , odat întemni at, copila va uita iubirea-i curat i- i va alege de mire un boier de neam, din cei ce-i tot d deau târcoale. Nici rug min ile, nici plânsetul fetei nu-l înduplecar , ba mai r u, îl arunc pe fl cau într-o grot din inima muntelui i puse s i se zideasc intrarea. i-n seara nun ii, când o pal de vânt aduse dinspre munte chemarea tânguitoare a fl c ului ferecat, cu lacrimi i jale copila se rug la zâna cea buna s-o ajute. La rug min ile-i fierbin i, v zând cât de mare-i era dragostea, zâna cea bun o transform într-o uvi de ap cristalin , pentru a se putea strecura, din piatr în piatr , spre inima muntelui; i fata a început s - i caute iubitul i-n ajutor s -i vin , sfredelind temni a de piatr .

Trecur ani i ani, i Nergana, cu dragostea-i nestins , str punse cu apele ei muntele câtu-i de mare, p trunse în cele mai tainice unghere i-n cele mai ascunse cotloane, pân când în fa nu-i mai r mase decât câmpia larg . i în elegând c drum de înapoiere nu-i, l s s -i r t ceasc unda în câmpie, purtându-i povestea de iubire, iar m rturie peste timpuri r maser cheile ce spintec muntele, grotele ce sfredelesc stâncile i lacurile cristaline adunate din lacrimile v rsate.

C l torule! odat ajuns în Cheile Nerei ai pa it în ara legendei, îmbracat în parfumul ame itor de liliac s lbatice i-n fo netul misterios al p durilor tainice i nestr b tute.

51)Preluat dup „Povestea de dragoste a Nerganei”, Dan Pasere, „Biblioteca Montaniardului” întocmit de Emilian Cristea.

Cap.4. Personalități

C.4.1 Personalități originare din Sasca Montan

Dr. Mihail Gropianu

S-a născut în Sasca Montan la 23 decembrie 1869, ca fiu a lui Carol Gropianu, în casa cu nr.702, de lângă actualul monument al eroilor. Face coala primară în satul natal, liceul la Biserica Albă și studiile de drept la universitatea din Budapesta, unde și-a luat doctoratul, în anul 1896. Stagiatura de avocat o satisface la Oravița, iar în perioada 1916-1918, participă la primul război mondial. Conduce evenimentele revoluționare din noiembrie 1918, fiind ales președinte al Consiliului Militar și comandant al Garzilor Naționale din Oravița și întreaga vale a Nerei și Carașului.

La 5 noiembrie editează, împreună cu inventatorul Gh. Lipovan ziarul „Legiunea Român”, care a îndeplinit rolul de monitor oficial de coordonare a luptei naționale a românilor din această parte a țării. Participă, ca reprezentant al Cercului Oravița, la Marea Adunare a românilor de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918.

Prin secrete plăiurile natale, mutându-se la Târgu Mureș, unde devine cel dintâi procuror general al parchetului din Tg.Mureș și Cluj, iar apoi procuror general al Curții de Apel din Timișoara, funcție de înalt până la pensionare, în 1921. În anul următor își deschide un birou de avocatură, devenind decan al baroului timișorean (1922-1928).

Pe plan politic, după Unire, a fost membru al Partidului Național Român, iar apoi al Partidului Poporului. În perioada 1922 – 1928 este ales în două rânduri senator, apoi membru al Consiliului Comunal Timișoara (1925 – 1929).

M.Gropianu a avut o bogată activitate publicistică și activistică în cadrul societății Astra, deșpre mântul Oravița, colindând satele și înănd prelegeri. A fost ales președinte al cazinei din Oravița, funcție care a deținut-o între anii 1905-1908.

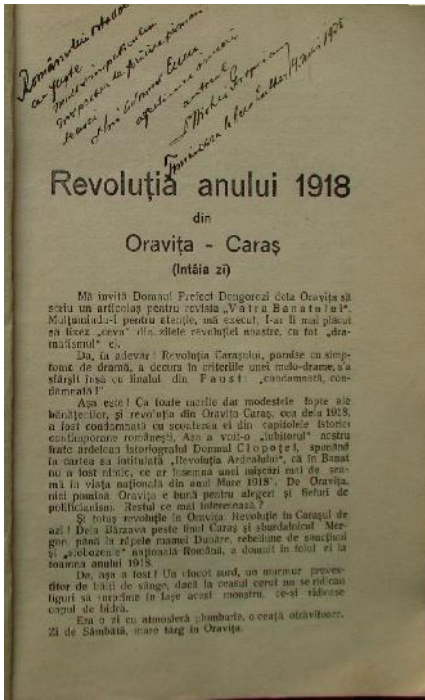
F.4.1 Dr. Mihail Gropianu (în trăsura), cca. 1925. (Colecția V. Tăutu)

Înainte de Unire, colaborează la ziarul „Progresul” a lui Gh. Jianu, apoi își înființează propriul ziar „Foaia Oraviței”, care apare numai doi ani, deoarece pleacă la război. În 1938 publică

lucrarea „Revoluția anului 1918 din Oravița-Caraș”.¹⁾

i-a iubit satul natal, iar pe oamenii de aici i-a ajutat la nevoie, fapt pentru care orăveștii l-au numit „Regele bufenilor”. Moare la Oravița la 25 oct. 1952, unde a fost înmormântat.

A avut doi băieți, Eugen și Mihai, morți de timpuriu, bolnavi de tuberculoză.²⁾

F.4.2 „Revoluția anului 1918 din Oravița - Caraș” de Dr. Mihail Gropianu, cu autograful autorului, 1935, (colecția prof. Dr. Iancu Lucica) și o caricatură apărută în revista Urzica, satirizându-l pe M. Gropianu, supranumit, „Regele bufenilor”. (Colecția V. T. utu).

F.4.3 „Fântâna senatorului Mihail Gropianu, 1927” (înscris pe fronton, astăzi dispărută). A fost situată pe malul Nerei, în Curba Mare, spre Sasca Română.³⁾

1) I. Munteanu, V. M. Zaberca, Mariana Sârbu „Banatul și Marea Unire, 1918” Editura mitropoliei Banatului, Timișoara, 1992, pag. 188, 189

2) Info. Alex. Gropianu (dec. la 80 ani în 2000)

3) Idem, pag. 295

F.4.4 Cavoul fam. Dr. Mihail Gropșianu, cimitirul ortodox din Oravi a, foto sept. 2008

Dr. Ilie Gropșianu

A văzut lumina zilei în Sasca Montan la 24 iunie 1889, în casa cu nr. 267, ca fiu al minerului Mihail Gropșianu și al Anei. Școala primară o face în comuna natală, liceul la Vârșeț, după care urmează cursurile Facultății de Drept din Budapesta, unde și ia doctoratul. În această perioadă începe să fie animat de idealuri patriotice și unioniste, având o ansă de a trăi și activă în preajma familiilor Mocioneților și a lui Vincențiu Babeș, eminenți patrioți și deputați români în Dieta de la Budapesta. După terminarea studiilor își face stagiatura la Oravița, în biroul de avocatură al lui Mihail Gropșianu, apoi este numit avocat la Sasca.

La înființarea Consiliului Național Român, în data de 6 noiembrie 1918, este numit președinte al Grupului Național și ales ca delegat din partea Cercului Electoral Sasca pentru adunarea de la Alba Iulia. Memoriile emoționante scrise de el sub titlul „Sasca Montan 1918-1919” ne transpun sufletește printre cei care au văzut cu ochii lor „plinirea vremii și în eleg mai bine atitudinea patriotică, entuziasmată a bănelor din acele timpuri.”⁴⁾

Mai publică studii și articole cum sunt: „Un proces istoric” și volumul „Vicențiu Babeș”, în 1938, unde evocă figura marelui militant pentru drepturile românilor din Imperiul Austro-Ungar.

În revista Cercului Juridic Bănănean, publică articolul „Mormântul lui Babeș”, în care face apel la acțiune pentru aducerea osemintelor lui V. Babeș din Budapesta și reînhumarea lor în țară.

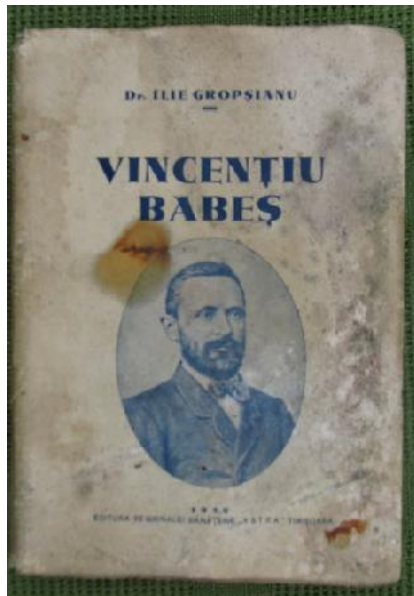
Este membru al colectivului, sub a cărui obducție se publica Foaia Oraviței. Moare în Timișoara la 12 martie 1942, fiind înmormântat în cavoul familiei din Sasca Montan. A avut trei fii, care au urmat cu succes studii universitare. Primul născut, Zeno Gropșianu, este un eminent profesor, la Catedra de Chimie a Universității din Timișoara, unde și locuiește în prezent. Eugen Gropșianu, fost regizor la Opera din București, mort de timpuriu și Lucian Gropșianu, care a ocupat postul de director la Opera din Timișoara, apoi regizor la Filarmonica din Brașov.

4) Dr. Ilie Gropșianu, op.cit., pag. 113-122

În anul 2004, prin grija d-lui ing. Ioan Grop ian, fiu al satului, la casa în care s-a n scut Dr. Ilie Grop ianu a fost dezvelit , într-un cadru festiv, o plac comemorativ , iar o strad din Timi oara îi poart numele.

F.4.5 Dr. Ilie Grop ianu, 1920. (Din albumul d-lui prof. Dr. Zeno Grop ianu, fiu).

F 4.6 Dr. Ilie Grop ianu. Volumul „Vinceni u Babe ”.

F.4.7 „Sasca Montan (1919-1920), memorii publicate în Analele Banatului, 1931.

F.4.8 Cavoul familiei Gropianu din cimitirul ortodox Sasca Montan . Aici odihnesc, fra ii Dr.Ilie Gropianu și preotul Ioan Gropianu și fii celui din urm , ziaristul Mihai E. Gropianu și preotul Ilie Gropianu.

Mihai E. Gropianu

S-a născut la 16 iulie 1897, în Cărbunari, ca fiu a lui Ioan Gropianu⁵⁾ din Sasca Montan , preot în Cărbunari și al Barbarei. A absolvit Teologia, iar mai apoi se evidențiază printre pionierii jurnalisticii bisericești din perioada anilor 1920. Este amintit, alături de alți ziariști deschizători de drumuri, în lucrarea „Presă și via literară în Cara Severin” (Reșita 1978, pag.10) cu următoarele cuvinte:

„Perioada interbelică este epoca de înflorire a jurnalisticii . Gazetarilor afirmă înaintea de 1918 „Mihai Gașpar, P. Bandu, R.S.Molin, **Mihai E.Gropianu**, etc. mulți formați la școala lui Valeriu Braniște, li s-au alăturat condeiele mai dornice de a apăstra rolul civic al presei și a imprima dimensiuni mai înalte vieții românești”.

M. E. Gropianu a militat pentru drepturile românilor din Ungaria și unirea cu țara, fiind ales la 25 noiembrie 1918, ca delegat din partea comunei Cărbunari, la Adunarea de la Alba Iulia. Moare la Sasca Montan la 17 februarie 1943, fiind înhumat în cavoul familiei.

Mihai Novac

Se naște la 6 ianuarie 1906, în comuna Sasca Montan în casa cu nr. 299 de pe „Spânzura I”, fiind al doilea copil, din cei șase, ai minerului Cătin Novac și ai soției sale Elena.

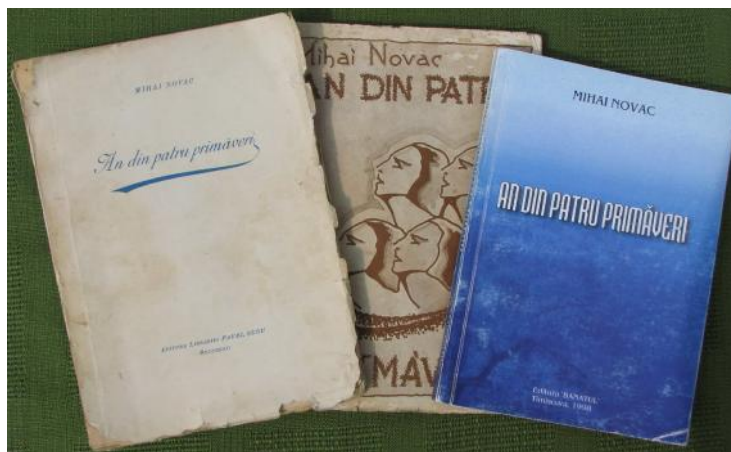
Mihai face școala primară în satul natal, după care urmând exemplul celor mai mulți copii de ocnari, la vârsta de 13 ani, se angajează alături de tatăl său la minele de cărbune din Anina. Aici 5) Preotul Ioan Gropianu, frate cu Dr. Ilie Gropianu, s-a născut în Sasca Montan și a avut doi fii, Mihai Gropianu ziarist și Ilie Gropianu preot. Ca militant unionist, a fost pus sub pază jandarmilor maghiari, odată cu intrarea României în primul război mondial. A fost ales președinte al „Consiliului național” din Cărbunari la 4 noiembrie 1918. Pentru meritele sale și s-a decernat „Coroana României” în grad de ofițer și „Meritul cultural”. A discutat cu prof. N.Iorga la trecerea acestuia prin sat în 1939. Este înmormântat în cavoul familiei din Sasca Montan (numele nu figurează pe monumentul funerar).

a fost remarcat datorită iste imii și scrisului său frumos, fiind sfătuit și ajutat să-și continue studiile. Într-ia Liceul din Oravi a în anul 1921, unde obține bursă de merit pe parcursul celor apte ani de studiu, fiind și premiantul promoției sale.

F.4.9 Poetul Mihai Novac în ultimul an de liceu, 1928. (Colecția V.T. utu)

În 1928, după absolvirea liceului se înscrie la Universitatea din București, urmând cursurile Facultății de Filologie, secția română-latină, unde a fost remarcat de N. Iorga, pe care l-a avut profesor. În timpul studenției desfășoară o bogată activitate literară, fiind ales de studenții buni, președinte al Cercului Academic Bunean din București. Termină în 1932 facultatea cu calificativul „magna cum laudae” și în același an, își publică poeziile într-un volum intitulat „An de patru primăveri”, la editura Pavel Suru din București. Volumul epuizându-se, este tipărit într-o ediție nouă, în 1933.

F.4.10 Cele trei ediții, 1932, 1933 și 1998, ale volumului de poezii „An de patru primăveri”. (Colecția V.T. utu)

La terminare studiilor universitare, solicită postul de profesor la Liceul din Oravița, unde revine în 1934. Mișu, cum îi spunea cei apropiați, s-a reîntors în acest col de țară, chemat înde glasul unui dor de mamă, de frați și de pământul, pe care l-a iubit cu firea lui nostalgică, chemat de ulia copilăriei din Sasca lui drag :

În parc tot mai repede trec anii
Copilaria, cuib de griji odată
azi n-o mai țiu atât de zbuciumat
în satul unde suferă montanii

(din poezia „Ulia copilăriei”)

Icoana mamei dragi se strecoară mereu în versurile poetului, unde o vom regăsi adesea a ezătat seara „la lampa cu licărit târziu”, în așteptarea fiului ce avea să vină :

În serile lungi când mai stăruie
La lampa cu licărit târziu
Din teama cea mare îi dăruie
Nădejdi ostenitului fiu

(din poezia „Cântec târziu”)

F.4.11 Cu mama „Lena”, și fiul Gruia, în fața casei părintești, cca. 1945. (Colecția V.T. utu)

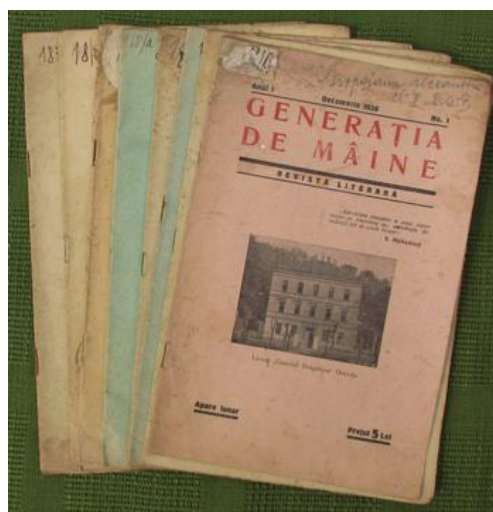
În anii care au urmat, Mișu a devenit o personalitate de seamă în Oravița și în întreg Banatul, fiind prețuit și stimat de toți. Nu era manifestă ie culturală la care el să nu participe, sau să nu-și aducă aportul. Poeziile pe care le scrie în această perioadă nu îi le mai publică în volum, ci numai în reviste literare, cum au fost: Luceafărul, Banatul, Primăvara Banatului, etc.

Împreună cu prof. Vasile Vrăjă și prof. Teodor Moga, scoate în 1936 revista umoristică „Urzica” și colaborează la revista „Viespea”. Sub îndrumarea lui apare și revista elevilor de la liceu, intitulată „Generația de mâine”. Este solicitat pentru colaborare de toate revistele și periodicele.

F.4.12 Profesorul Mihai Novac, felicitat de elevii s , cu ocazia Sf. Mihail, anul 1936.

(Colec ia V.T utu)

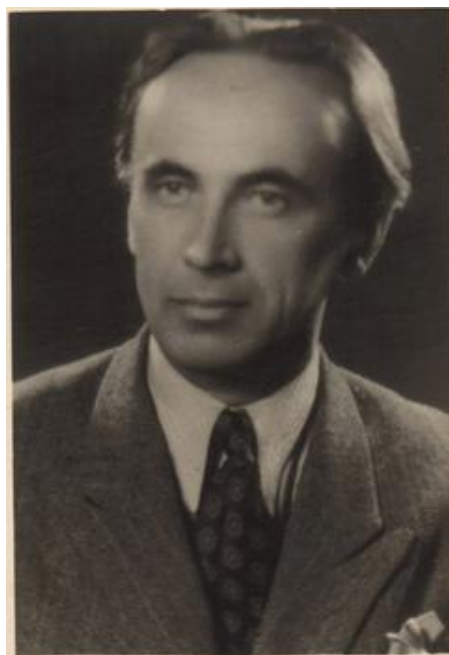
F.4.13 Revista „Genera ia de mîne” a elevilor de la liceul „General Dragalina” din Oravi a, 1936-1937. (Colec ia V.T utu)

În perioada 1945 – 1949 î i întrerupe activitatea profesoral , ocupând func ii publice i administrative, ca prefect de Cara i inspector general administrativ al Banatului. În anul 1950, revine la catedra Liceului din Oravi a, unde r mâne pân la pensionare, în anul 1972. Moare în 1977, fiind înhumat în cimitirul din Oravi a.

i astfel s-a scris ultima strof a poeziei sale „Destin”, devenit epitaf pe placa mormântului s u, strof în care poetul î i m rturise te dragostea ne rmurit pentru so ia sa Mady, iubire început în via i continuat dincolo de moarte.6)

i ne-a fost dat s facem ap una
Acolo jos ,în valea larg a vie ii
vom curge îmbr i a i într-una
Prin lume i prin timp întotdeauna
Pe sub umbrarul de lumin al dimine ii

6) Biblioteca Jude ean „Paul Iorgovici” Re ia „Pe urmele lui Mihai Novac 1906-1996”, pag 5-12

F.4.14 Prefectul de Cara , Mihai Novac primind, la sediul Prefecturii din Oravi a, o delega ie de ofi eri sovietici. Foto cca 1945. (Colec ia prof. Dr. Iancu Lucica)

F.4.15 Profesorul Mihai Novac, anii 1950. (Colec ia V.T utu).

F.4.16 Mormântul poetului i al so iei sale Mady, cimitirul ortodox din Oravi a. (Foto. sept. 2008)

A avut doi băieți, Gruia devenit un remarcabil hispanist și Constantin, medic, mort de timpuriu. După dispariția sa, peste numele și amintirea poetului nu s-a aternut uitarea. În anul 1998, din inițiativa și prin eforturile depuse de prof. Gh. Doran din Cenad, fiu al Orăveștilor, apare o nouă ediție a volumului „An de patru primveri”, îmbogățit cu poezii rămase în manuscris, puse la dispoziția editorului de bună înțelegere Mady Novac, soția poetului și de domnul Gruia Novac, fiul lor.

Pentru a-și cinși memoria, primăria Orăveștilor a dezvelit o placă comemorativă pe casa în care a locuit poetul, iar strada îi poartă numele. De asemenea, cercul literar din Orăvești a primit numele celui mai de seamă poet al Banatului, care a fost și este, Mihai Novac.

La Sasca Montană, la data de 16 aprilie 2005, într-un cadru festiv, a fost descoperită o placă comemorativă, la casa în care s-a născut poetul, din inițiativa și străduința aceluiași fiu al satului, ing. Ioan Gropășian și cu aportul primăriei din Sasca Montană.

În data de 6 ianuarie 2006, din inițiativa subsemnatului și prin grija primarului Ion Popliceanu, în localul Primăriei din Sasca, a avut loc o festivitate comemorativă prilejuit de împlinirea, în aceeași zi, a o sută de ani de la nașterea poetului. Cu acest prilej a fost lansată și un plic poștal comemorativ. De asemenea, la propunerea primarului Ioan Popliceanu, Consiliul local Sasca a hotărât ca strada pe care este situată casa în care s-a născut M. Novac, să-i poarte numele.

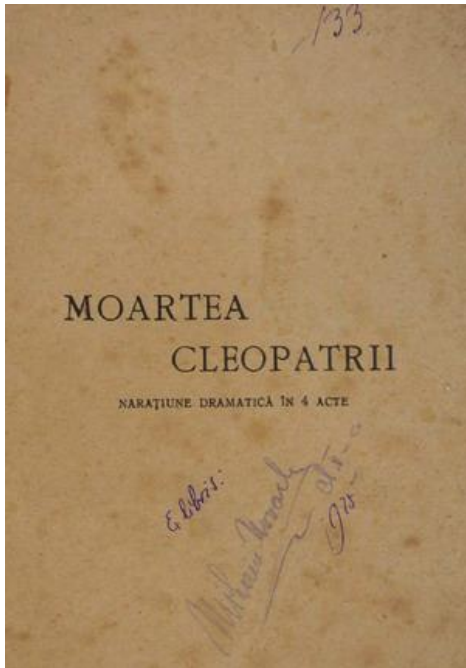
F.4.17 Plic poștal comemorativ emis de primăria Sasca, cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la nașterea poetului Mihai Novac, 6.01.1906 - 6.01.2006.

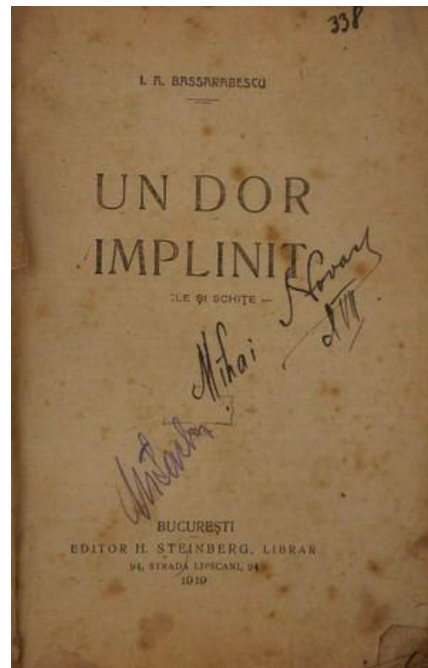
F.4.18 Casa de pe „Spânzura i” în care s-a născut poetul și detaliu placa comemorativă. (Foto.2006).

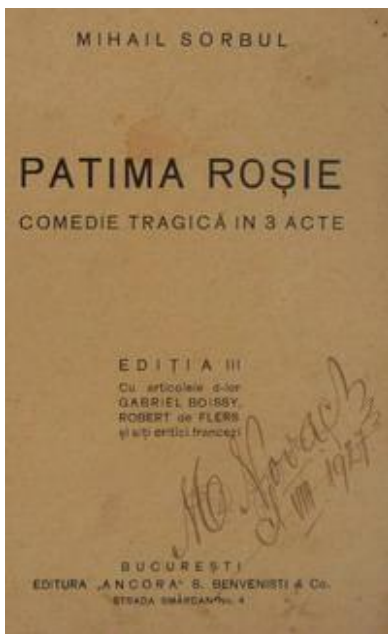
F.4.19 Festivitate de comemorare a 100 de ani de la nașterea poetului Mihai Novac, în orașul Sasca în data de 6 ianuarie 2006, data nașterii poetului. La ceremonie a participat, ca invitat de onoare, d-na Florica Novac, sora poetului (a doua din stg.). Au mai fost de față, primarul Ion Popliceanu, consilierii de la primărie, alții invitați și copiii de la școală, care au recitat versuri din poeziile poetului.

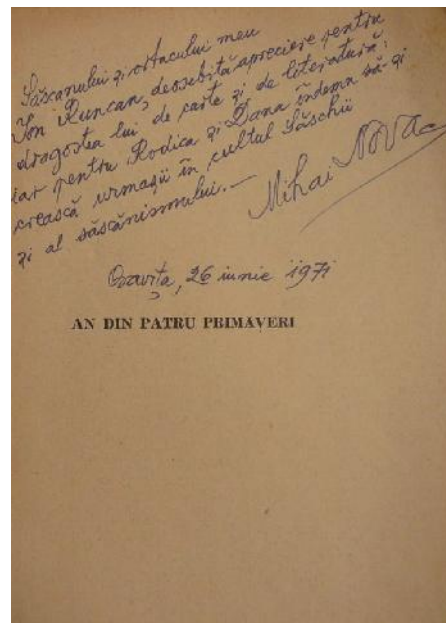
F.4.25, 1925

F.4.26, cca. 1926

F.4.27, 1927

F.4.28, 1971

F.4.20 Ex libris, Mihai Novac. (Colec ia V.T utu)

F.4.21 Stand dedicat aniversării a 100 de ani de la nașterea poetului. Au fost expuse cele trei ediții ale volumului „An de patru prim veri”, publicații la care a colaborat, c r i cu autografe și fotografii de familie donate de d-na Florica Novac, sor . (Colecția V.T. utu)

Dr. tefan Lichtfuss

S-a născut în Sasca Montan la 12 martie 1890, ca unic copil al soților Lichtfuss, Franz (născut la Viena) și Karolin (născută Hartman, din Sasca Montan), comercianți, locuind în casa cu nr. 217, din apropierea bisericii ortodoxe. Studiile primare le face în comuna natală, cele liceale la Oravița, după care urmează cursurile Universității din Cluj, unde-și ia, în 1914, doctoratul în drept și științe politice. Începe meseria ca practicant în avocatură, iar în 1915 este mobilizat în armata austro-ungară, participând la războiul mondial până la sfârșitul acestuia, când este lăsat la vatră cu gradul de locotenent. Pentru curajul și comportamentul de care a dat dovadă, în apriga luptă de la San Michele, este decorat cu medalia de argint pentru vitejie.

După război, se întoarce în comuna natală, unde participă la evenimentele din noembrie-decembrie 1918, fiind ales comandant al Gărzii Naționale din partea de sus a localității. Despre el, dr. Mihail Gropianu, comandantul gărzilor patriotice din tot înutul Caraș-Nera scria: „Alături de noi a fost tefan Lichtfuss, neam cu numele, dar român de ispravă”...

În perioada interbelică, ocupă posturi de judecător și avocat la Gyula, Arad și apoi în Banatul Montan, la Caransebeș, Moldova Nouă, Sasca și Oravița. În 1940, când noua conflagrație mondială începuse, este mobilizat în armata română și demobilizat în 1941, an în care, la 18 august, moare la numai 51 de ani în Oravița.

tefan Lichtfuss a fost un iubitor și un sprijinitor al artelor și culturii. L-a cunoscut și ajutat pe faimosul rapsod, poet și sculptor Petru E. Oancea din Vasiova, zis și Tata Oancea, la publicarea primului său volum de poezii, în 1928, intitulat „Primăvara”, dovadă fiind

urm toarea dedica ia de pe coperta c r ii: „Celor care m-au ridicat: D-na Dr. Codarcea , D-nii Dr.Lichtfuss.....” În semn de pre uire, Tata Oancea îi dedic apreciatului avocat s scan, urm toarea poezie:⁷⁾

/

N'a i auzit de un Lichtfuss ,
 Voi cei de jos i cei de sus ?
 Celebru avocat s scan –
 S -l pui la sfat cu un sultan.

///

i aprig, m i ! La judec i
 D râm turnuri i cet i ,
 Învie mor i , omoar vii
 Cu glasu-u „tun de b t lii”
 Un milion de avoca i ,
 Oricât ar fi de înv a i ,
 Nu pot s stea' npotriva lui
 Ba de s'ar da to i r ului .

//

Peste m sur de'nv at
 La „Letzte mode” îmbr cat
 Dar popular, ti ca'n pove ti
 S -l pupi oriunde-l întâlne ti.

////

Un om cu - a a înv mânt
 Cam rar g se ti pe-acest p mânt
 Ridic - i, Sasc , fruntea'n sus,
 Pân' ai în fine un Lichtfuss !

Are rela ii de prietenie cu poetul Lucian Blaga, care la invita ia sa, viziteaz Oravi a în anul 1925 i 1936, ultima oar , cu ocazia reprezenta iei inut pe scena or vi ean a piesei sale „Avram Iancu, jucat de trupa teatrului din Cluj. La concertul de vioar sus inut de George Enescu în data de 5 noembrie, la Oravi a, s scanii particip , din ini iativa av. t. Lichtfuss, sosind la teatru în ase tr suri frumos împodobite .

Scrie în limbile german , român i maghiar poezii, epigrame i face traduceri din mari poe i, uneori, sub pseudonimul Lian; nu sunt informa ii privind publicarea lor.

F.4.22 Poetul Lucian Blaga (stând jos pe punte) i dr. tefan Lichtfuss (dr.), în excursie la Ochiul Bei (detaliu),1925. (Colec ia teatrului vechi din Oravi a)

7) Petru E. Oancea „Gura lumii” 23.02.1929

Al turat, poezia lui H. Heine „Cântec de prim var ” în traducerea acestuia :

Tremur în sufletu-mi	Du-le pân'la casa ei
Cântece de arte	Cântecele tale
Prim vara cânt lin	i de vezi pe mândra mea
Undeva departe	Spune-i c mi-e jale

C s torit cu Mundrutzo Adhelaida din Gyula, au împreun un fiu, Tiberiu, care ne face cinstea de-al aminti în lucrarea de fa :

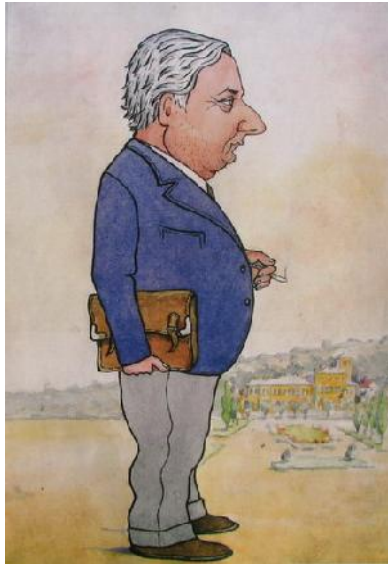

F.4.23 Dr. tefan Lichtfuss, caricatur ap rut în nr.10 /1936 al revistei „Urzica” din Oravi a .
(Colec ia V. T utu)

Tiberiu (Tibor) Lichtfuss s-a n scut la Arad în anul 1921, face liceul în Oravi a i studii în domeniul teologiei i cântului la Timi oara. În 1944 ia calea exilului stabilindu-se în Austria la Innsbruck, unde- i va continua studiile universitare teologice i unde î i va petrece întreaga via . Are o bogat i prodigioas activitate cultural , inând conferin e pe teme religioase i de istoria culturii, la institute din Hall, Innsbruck i Tirolul de Sud. Deasemeni, organizez i conduce c l torii de studii i art spre obiective culturale din Fran a, Italia, Germania, Austria i Ungaria.

Pentru meritele sale în domeniul culturii, în anul 1968, prime te din partea statului francez, titlul de Cavaler al Palmierului Academic (Chevalier des Palmes Academiques), iar în 1978 pe cel de Cavaler al Republicii Italiene. În acela i an i se înmâneaz , de c tre pre edintele Austriei, titlul de Profesor Emerit. Nu i-a uitat locul locul de ba tin , revenind în numeroase rânduri la Oravi a i Sasca, sprijinind material oameni i activit i. Public în limba german i român articole i studii pe teme literare i istorice .⁸⁾Din partea ora ului Oravi a, prin primarul Marcel

Lazea, i se atribuie Diploma de Excelen . S-a c s torit în 1957 cu Dr. Renate Ergens, având împreun un fiu, Martin. Moare la 23 septembrie 2004 la Innsbruck, unde este i înhumat .

F.4.24 Dr. stefan Lichtfuss, caricatur în acuarel de prof. Vasile V r deanu

F.4.25 Prof. Tiberiu Lichtfuss, portret în c rbune.

Gheorghe Croitoru

S-a n scut în Sasca Montan la 18 noembrie 1916, ca fiu a lui Constantin, de profesie miner i al Ianc i, în casa cu nr.148 din Vârâ i. Face coala primar în satul natal, liceul la Oravi a, dup care urmeaz cursurile Facult ii de Medicin din Bucure ti. A profesat ca medic în comuna Berzovia, stabilindu-se apoi în Timi oara. S-a c s torit în anul 1940 cu Petria I. Blagoe. A fost pasionat de literatur , atât proz cât i poezie, str daniile sale materializându-se în dou volume, unul de proz , intitulat „Z d micii”, ap rut la editura „Lumina Româneasc ” în anul 1935 i altul de poezie, purtând titlul „Suflete arse”. Moare la 2 aprilie 1979 la Timi oara, unde a fost i înhumat.

C.4.2 Personalit i care au profesat temporar în Sasca Montan

Dimitrie Turcu

Este considerat cel mai de seam pictor de biserici al inutului Cara -Nera. S-a n scut în februarie 1810 la Oravi a i a înv at meseria de la Arsenie Petrovici. La rândul lui a instruit numero i al i „zugravi de biserici”, cum au fost: Dimitrie Popovici, Gh.Putnic , Filip Matei.

A pictat atât în stil occidental cât i bizantin, bisericile din: Mehadia(1829),Ticvaniul Mic (1835), Milcoveni (1837), Ciclova Montan (1844-1846), **Sasca Montan (1851-1852, dup**

8)Tiberiu Lichtfuss „Un fragment din singura poezie, cunoscut , scris în limba german de Mihai Eminescu” , revista „Cara ul” nr.1

refacerea bisericii ars în 1832), Broteni (1855), Straja (1872). Biserica din Sasca Montan a pictat-o imediat după revenirea din refugiul în Oltenia, cauzat de revoluția de la 1848, lucrare la care a fost ajutat de cel mai talentat elev al său, Dimitrie Popovici. A decedat la 21 februarie 1883, fiind înmormântat în cimitirul ortodox din Oravi a Montan . A avut 7 copii, 5 fete și 2 băieți, unii dintre ei morți de timpuriu.

F.4.26

F.4.27

F.4.28

F.4.26 Cavoul familiei Turcu și Hasca, ginerele lui D.Turcu și el apreciat pictor de biserici.

F.4.27 Pictorul Dimitrie Turcu. (detaliu)

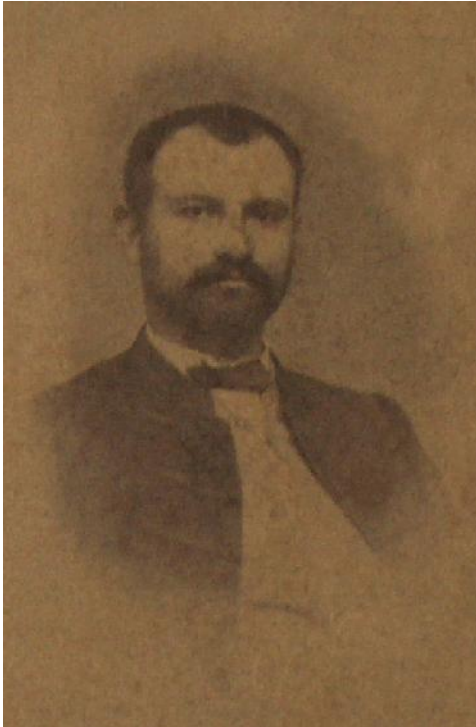
F.4.28 Pictorul Nicolae Hasca cu cele două soții, Eufemia, fata lui D.Turcu și Ana, n. sc.Tendel (detaliu). Foto. sept. 2008

Simion Manguica

S-a născut la 2 septembrie 1831 la Broteni, lângă Oravi a. Școala primară o face în satul natal, liceul la Oravi a, iar Facultatea de Drept la Budapesta, unde-și ia și doctoratul. Frecventează cursurile Școlii Teologice din Vârșești, pe care o termină, însuși nu urmează cariera preoțască. Ocupă postul de limba română la gimnaziul din Timișoara, apoi din 1861 timp de opt ani, funcții administrative, ca șeful birou (prim pretor) la Satul Nou (azi în Serbia), Iam și Sasca

Montan , de unde este demis, deoarece se situase f i de partea candidului sus inut de români la alegerile de deputa i din anul 1865.

Face studii în domeniul lingvisticii i botanicii, fiind ales în 1890, membru corespondent al Academiei Române. Moare în acela i an, la 4 decembrie, în Oravi a.

F.4.29 Simion Manguica , cca.1870 (Colec ia prof. Dr. Iancu Lucica) i inscrip ia de pe piatra funerar de la mormântul s u. Cimitirul ortodox din Oravi a, foto sept. 2008

Damian Izverniceanu

S-a n scut la 2 martie 1883 în Ciclova Montan , lâng Oravi a. A urmat primele cinci clase ale colii primare în satul natal, apoi gimnaziul în Oravi a i coala Normal Confesional din Caransebe . În 1905 este numit înv tor la coala Confesional din Sasca Montan , unde are i o bogat activitate cultural , dirijând corul minerilor i organizând cu tineretul spectacole cu piesele lui Vasile Alecsandri i I.L.Caragiale. În 1912 coala Confesional se închide, datorit noii legi colare din Ungaria, dar i datorit lipsei de sus inere financiar din partea românilor cu stare. Ca urmare este nevoit s plece din Sasca i s ocupe postul de înv tor la Vr niu i.

Între anii 1914 -1918 este mobilizat în armata austro-ungar , participând la r zboiul mondial. La întoarcere, ia parte la organizarea g rziilor na ionale din Ciclova i Vr niu i, apoi este chemat la Sibiu ca func ionar la Consiliului Dirigent, creat de PNR, în vederea Unirii de la 1 decembrie 1918.

În anii următor, îl vom găsi student la Universitatea din Cluj, unde îi va lua licența în limba și literatura română, iar după absolvire, profesor și director la școala Secundară din Târgu Mureș.

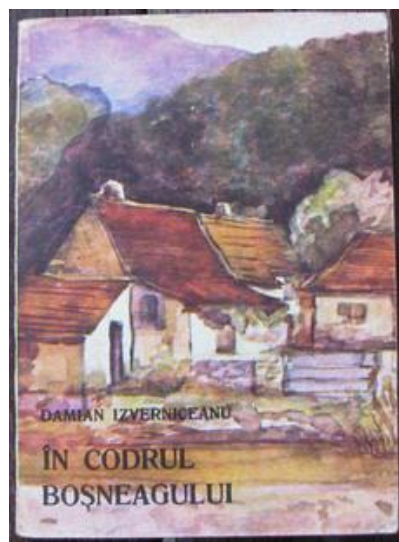
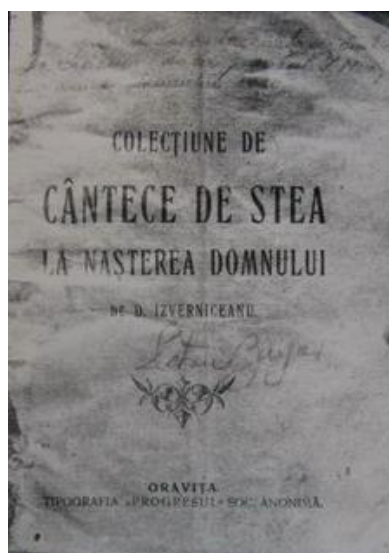
De aici se mută la Oravița, ca profesor la liceul „General Dragalina”, unde funcționează până în anul 1926, apoi la Jimbolia până în 1932, după care se transferă la Gimnaziul din Lipova, unde a predat până la moarte, în 29 martie 1935.

Încă din adolescență era pasionat de literatură și devine membru al Societății de lectură „Ion Popasu” din Caransebeș, ca mai apoi să publice poezii, sub pseudonimul I. Dan, în revista „Familia”, lui Iosif Vulcan din Oradea. Este colaborator permanent la Calendarul Românului din Caransebeș, în care publică schițe și povestiri și nuvele. În anii următori devine colaborator la cele mai mari publicații din Banat și din țară: Drapelul din Lugoj, Progresul, Foaia Oraviței și Junimea din Oravița, Românul, Semenicul, Familia, Banatul literar, Neamul românesc literar, a lui N. Iorga, Ramuri etc, unde-i apar cele peste 100 de schițe, povestiri, poezii, culegeri de folclor, studii, comentarii și articole.

În volum, publică: romanul „Adam Neamul”, culegerea de schițe și povestiri „Icoane din Banat”, „Cântece de stea și colinde”, studiul „Scriitorii români din Banat” și lucrarea postumă „Oltenii din Banat (Bufenii sau rânii) și originea lor”, editura „Librăria românească”, Lipova 1935. D. Izverniceanu a fost un publicist talentat și un povestitor neîntrecut, fapt ce l-a făcut pe N. Iorga, în lucrarea „Oameni care au fost”, să-l numească „un Agârbiceanu al Banatului”.

F.4.30 Scriitorul Damian Izverniceanu (centru dr.), la Sasca, în grădina restaurantului Rogovan, alături de preotul ortodox Ioan Murgu, cca.1920. (Colecția V.T. utu)

F.4.31 C r i scrise de Damian Izverniceanu.

Dr Emanoil Ciulei

S-a n scut în 1886 la Saschiz. Face studii de drept i teologie la Sibiu, dup care func ioneaz ca preot la Ciuchici i Iam. Desf oar o bogat activitate politic ca membru al PNR i cultural în cadrul desp r mântului Astra din Oravi a. Este arestat de oficialit ile maghiare pentru activitate na ionalist . Contribuie la organizarea G rzilor Na ionale din zon i particip la Adunarea de la Alba Iulia. În perioada interbelic , îl g sim prim pretor la Sasca Montan , dup

care, practic avocatura la Oravi a, unde este ales și președinte al cazinei. Moare la Oravi a în 5 noiembrie 1970 .⁹⁾

Gheorghe Iovan

S-a născut la 5.03.1857, după terminarea studiilor a profesat ca notar la Sasca Montan , unde a sprijinit material activitatea culturală . A participat la Adunarea de la 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia, din partea cercului electoral Sasca. Moare la 5.05.1931, fiind înmormântat la Sasca Montan .¹⁰⁾

Profesor Dr. Emil Constantinescu

S-a născut în data de 19 noiembrie 1939 la Tighina (Rep.Moldova) și a absolvit Facultatea de Drept din București în 1960, după care practic avocatura ca stagiar la Tribunalul din Pitești. În 1966 termină și Facultatea de Geologie, devenind asistent, lector, conferențiar. În 1979 își ia doctoratul în științe geologice, pentru că în 1991 s-a devenit profesor la Facultatea de Geologie-Geografie din București. În 1992 este ales rector, iar din 1996 i se acordă titlul de Președinte de Onoare al Senatului Universității.

Are o bogată activitate științifică , în domeniul geologiei susținând în perioada, 1989-1998, conferințe și prelegeri la facultăți de prestigiu din Europa și America. Publică numeroase studii și lucrări de specialitate, în arhive străine.

După 1989 se implică în politic devenind membru fondator al Solidarității Universitare și membru al PNCD, fiind un apropiat al liderului acestei formațiuni politice, Corneliu Coposu. Este membru fondator al Comitetului Director al Alianței Civice, uniunea a partidelor democratice de opoziție, pentru că la 17 noiembrie 1996, s-a fost ales președinte al României, din partea acestei formațiuni.

Pentru meritele sale științifice i se acordă distincții și premii: în 1979 Premiul Academiei Române, în 1996 Crucea Legiunii de Onoare a Republicii Franceze, în 1998 premiul Omul European al Anului, opt Titluri de Dr. Honoris Cauza al unor universități din străinătate, cetățean de onoare al orașelor Atena, Praga și Budapesta.

În perioada anilor 1967-1975, în calitate de asistent și lector al Facultății de Geologie, participă împreună cu studenții la practici de studiu pe câmpul geologic din Sasca Montan . În urma cercetărilor făcute aici, publică una din cele mai importante lucrări ale sale, „Mineralogeneza skarnelor de la Sasca Montan ”, apărută la București în 1980.

9) I.Munteanu, V.M.Zaberca, Mariana Sârbu, op. cit., pag. 22.

10) Idem, pag. 222

Johann Georg Dorfmeister

A fost unul din cei mai importanți sculptori austrieci din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea. S-a născut la 22 sept. 1736 la Viena și a primit bazele meseriei de la cumnatul său, sculptorul Johann Georg Leuthner (1725-1785). Între anii 1757-1761 studiază la Academia de Sculptură din Viena, fiind discipolul profesorilor Balthasar Ferdinand Moll și Mathäus Donner, de la care a învățat și practica lucrării în metal. Sub influența lui Georg Raphael Donner, în lucrările sale, dezvoltă o variantă a clasicismului vienez și a barocului târziu. În 1765 devine „Academicus Sculptor Vienensis” (membru al Academiei de sculptură din Viena). A creat sculpturi pentru biserici și pentru arhitectura de curte, atât în Viena cât și în Austria Inferioară. Lucrări în biserici din Viena: Leimgrubener, Mariahilfe, Barnabitenkloster și în edificii civile ca: Hofbibliothek, Theresianum și Esterhazy Palace.

Sculpturi aflate la Österreichische Galerie:

- Memorialul Apollo și Minerva, lucrare în alabastru, 45 cm., 1761;
- Luna și Edymion, plumb și bronz, 36cm., 1765.

F.4.32 Johann Georg Dorfmeister, 1736-1786, Luna și Edymion

La Sasca Montană, a creat altarul bisericii romano-catolice, cu scena Răstignirii, având de-o parte și de alta statuile Sf. Francisc din Assisi și a Sf. Theresia de Avilla și un crucifix. (F.3.68) Moare la 21.09.1786 în Sasca Montană pe timpul unei molime (hitziges Fäulnisfieber). Din 1922, o stradă din Viena îi poartă numele.11)

Johann Natali. Artist pictor, s-a născut în anul 1696(?) și a murit la 30.12.1770 în Sasca Montană. Posibil să fi executat lucrări de pictură pentru biserica romano-catolică din Sasca.

11) Mihaela Vlăsceanu „Sculptura baroc din Banat”, ed. Excelsior Art, Timișoara 2005, pag. 70, 71, 98, 148-151 și Echo der Vortragsreihe nr.9 /sept 2008. Vezi și „Protocollum Defunctorum Parochiae Saska, Tom.I, pag. 94 din arhiva Episc. rom. cat. Timișoara.

C.4.3 Personalități care au vizitat Sasca Montan

Josef al II-lea (F.2.7)

Împărat al Austriei, între anii 1765 – 1780, împreună cu mama sa, Maria Theresia, apoi singur, între 1780-1790. Vizitează Sasca Montan la 17 mai 1773, cu prilejul celei de-a treia călătorii făcute de el în Banat. Aici inspectează localitatea și instalațiile metalurgice, fiind când observații asupra rentabilității minelor, în legătură cu casele, via socială și situația pământurilor.

Francesco Grisellini

F.4.33 Francesco Grisellini, gravură aflată la Museo Correr din Veneția, 1784

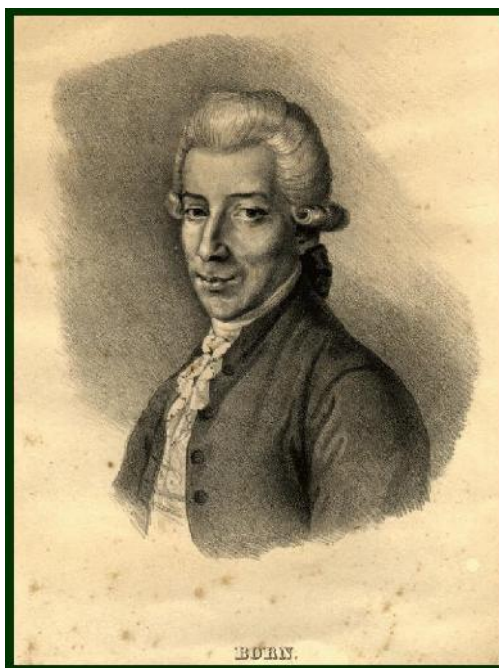
S-a născut la 12 august 1717 la Veneția, ca fiu al lui Marco și Elisabetta Sperafigo, vopsitori și țărmari de pânzeturi. A urmat studii de teologie în orașul natal, însă în scurt timp părăsește tagma preoască pentru a se dedica studiilor umaniste și ale științelor naturale, devenind, prin vastitatea cunoștințelor sale, o enciclopedie în domeniile geografiei, cartografiei, agronomiei, economiei, istoriei și filozofiei. În 1747, publică primul său studiu privind electricitatea, iar peste trei ani, prima lucrare în domeniul științelor naturii, urmate de alte studii, care i-au adus reputația de botanist, zoolog și paleontolog. F. Grisellini a avut o activitate laborioasă și în domeniul agriculturii și economiei agrare, aducându-i recunoaștere internațională, prin decernarea a numeroase premii și alegerea sa ca membru a numeroase academii și societăți științifice din Londra, Lyon, Bologna, Liubliana, Olmütz, Florența, Cortona, Mantova, Roma, Pistoia, Milano.

În onoarea sa, în 1776, unei plante ornamentale din America de Sud i s-a dat numele de „Griselinia”.

În timpul celor aproape doi ani și jumătate petrecuți în Banat (sept.1774-feb.1777), unde a beneficiat de protecția Baronului Iosif de Brigido, din 1774 președintele Administrației Banatului, face cercetări privind condițiile naturale, bogățiile minerale și arheologice ale provinciei, prea puțin cunoscute în zilele vestice. Posibil, ca periplul lui beneșian să fi fost făcut în urma solicitării Curții de la Viena, înându-se cont de renumele lui în domeniul agriculturii, în perspectivele realizării unor proiecte de dezvoltare a regiunii, preconizate de administrația austriacă. În cursul acestei călătorii, Grisellini vizitează și Sasca, făcând aprecieri detaliate asupra împrejurimilor pitorești, locuințelor, minelor, topografiilor, a minereului de aramă și diversității mineralelor de aici. În 1777 este nevoit să părăsească Banatul, fiind numit secretar al Societății Patriotice din Milano. În luna martie a aceluiși an, este primit în audiență la Maria Theresia, care îi va dedica ediția italiană a lucrării sale monografice despre Banat. A intenționat să publice cartea la tipografia lui Josef Matthäus Heimerl din Timișoara, însă din imposibilitatea acesteia de-a onora comanda, este tipărită de tipograful milanez Gaetano Motta, în 1780 (*Lettere odeporetiche ove i suoi viaggi e le di lui osservazioni spettanti all'istoria naturale, ai costumi di vari popoli e sopra più altri interessanti oggetti si descrivono, giuntevi parecchie memorie dello stesso autore, che riguardano le scienze e le arti utili*, tomo I, Milano, 1780). Prima ediție în limba germană, datorată savantului Ignatz von Born, apare la Viena, spre sfârșitul anului 1779 (*Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen un Gelerhete*, I-II, Viena, 1779). Lucrarea lui Grisellini (op.cit.pag.46) constituie un izvor prețios pentru studiul istoriei naturale și culturii Banatului, din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea. S-a pensionat în 1780 și moare în 1784 (? 1787) la Milano, bolnav de o boală mentală. 12)

12) Francesco Grisellini, op. cit., pag.5-18

Ignatz von Born

F.4.34 Ignatz von Born, 1742-1791

S-a n scut la 26 decembrie 1742 la Cavnic (Kapnik), Maramure , ca fiu al ofi erului de artilerie Ludwig von Born, aflat aici ca „Grubenpechter”(concesionar de min). La vârsta de ase ani, se mut cu familia la Alba Iulia, unde- i petrece copil ria, apoi dup moartea tat lui, se stabilesc la Sibiu. În 1755 este trimis la un colegiu iezuit din Viena, pe care-l p r se te, plecând la Praga, pentru a studia dreptul. Dup un voiaj prin Europa, se dedic studiului tiin elor naturale, geologie, minierit, chimie, care îl vor preocupa pe tot parcursul vie ii. În 1770, întreprinde o c l torie de documentare în Banat (prilej cu care viziteaz i Sasca), Transilvania i Ungaria, în urma c ruia public lucrarea „Briefe über Mineralogische Gegenstände, auf seiner Reise durch Temeschwarer Bannat, Siebenbürgen, Ober- und Nieder- Hungarn”, ap rut la Frankfurt i Leipzig în 1774, fiind tradus apoi în francez , englez i italian (Vene ia, 1778 de F.Griselini). Din această c l torie, trimite scrisori prietenului s u, renumitul geolog Johann Jakob Ferber (1743-1792), în care relatează cele v zute din locurile vizitate, bog iile naturale, peisajele, f când observa ii preioase privitoare la limba, tradi iile i cultura românilor, maghiarilor i sârbilor. Privitor la români, în scrisoarea treia, face urm toarea apreciere elogioas : „Trebuie s se spun spre gloria acestei na iuni, c a dat oamenii cei mai inimo i i mai merituo i”. Se întoarce acas bolnav, în urma unei intoxica ii cu gaz la minele din Baia Sprie, afec iune care-l va urm rii întreaga via . În 1776 este chemat la Viena, unde Maria Theresia îi încredin eaz misiunea, de-a aranja i cataloga, colec ia de minerale i fosile a cabineului imperial, în urma c reia public „Index rerum naturalium Musei Caesarei Vindobonensis” (Viena 1778). În 1786 pune la punct metoda de extragere a aurului i argintului prin amalgamare cu mercur (Über der Anquicken der gold- und silberhältigen Erze, Rohrsteine, Schwarzkupfer und Huttenspeise, Wien, 1786). Mai public : un manual de mineralogie i, fapt care-i aduce consacrarea deplin pe t râm tiin ific.

Mai public : un manual de mineralogie și minierit „*Bergbaukunde*“ 2 vol., Leipzig, 1789-1790, un studiu privind modul de clasificare a unei colecții de fosile „*Catalogue methodique raisonné de la collection des fossiles de Mlle Eleonore de Raab*”, 2 vol., Viena, 1790 și alte lucrări științifice. Activitatea lui este remarcată și peste hotarele de societăți academice din Suedia, Italia și Anglia, care îl aleg ca membru al lor. Nu a fost numai un remarcabil om de știință, el s-a evidențiat și ca scriitor satiric, anticlerical și antifeudal, alături de alți reprezentanți ai „Iluminismului” vienez. S-a bucurat de aprecierea lui Josef al II-lea, care-i acordă înaltul titlu de „Reichsritter” (Cavaler al imperiului) și curia îi devine consilier intim (1785).

Ca mare maestru al lojii masonice „Zur wahren Eintracht” (Adevărata armonie), Ignatz von Born l-a inspirat pe W.A.Mozart (1756-1791) în crearea personajului Sarastro din Flautul fermecat (1791), operă scrisă după ritualul masonic și constituind poziția marelui compozitor la interzicerea Masoneriei austriece, de către împăratul Leopold.

A îndeplinit următoarele funcții: Președinte al Oficiului monetar din Praga (1770), Conservator al Cabinetului imperial de științe naturale din Viena (1776), Consilier al Camerei Aulice pentru monedă și minieră (1779-1791). Se stinge la Viena în 24 iulie 1791.

În semn de omagiu, două minerale descoperite de el îi poartă numele, Bornina (telurură de bismut), denumire atribuită de renumitul mineralog francez Francois Sulpice Beudant (1787-1850) și Bornitul (sulfură de cupru și fier), nume dat în 1845 de către celebrul mineralog austriac Wilhelm Heidinger. Din 1975, o stradă din Viena – Hietzing poartă numele, Ignatz Born -Weg.
13)

Francisc I – ul

Împărat al Sfântului Imperiu Romano-German, între 1792 -1806 și rege al Austriei, între anii 1806 – 1835, a vizitat și Banatu, cu prilejul călătoriei de nunt, cu Carolina Augusta de Bavaria. Venind dinspre Bozovici, ajunge la Sasca Montană la 5 oct. 1817, unde participă la o slujbă în biserică catolică și primește o delegație a oficialităților locale. La cererea acestora, acordă, printr-o diplomă, emisă în 1834, „Privilegium nundinale pro Montana Possessione Szaszka”, dreptul ca localitatea să țină târguri săptămânale și anuale.

La Oravița, asistă la un spectacol de teatru inaugural, în clădirea nou construită. Spectacolele de atunci au fost dedicate comemorării a două sute de ani de la eliberarea Banatului de sub turci.

13) Mihai Mitu „Un fiu al Transilvaniei - geniu european: Ignatz von Born” (I-net)

F.4.35 Francisc I-ul, împ.1792-1806, Francisc al.II-lea, rege 1806-1835.

Nicolae Iorga

Născut la Botoșani în anul 1871, renumit istoric, scriitor, publicist, prof. universitar și membru a numeroase academii și societăți științifice din țară și străinătate. Ca om politic, a fost prim ministru, între anii 1931-1932 și 1933-1934.

În cursul unei vizite de documentare pe care o face în Banat, în august 1939, urmând traseul Oravița – Moldova Nouă, (F.2.72), vizitează și Sasca.¹⁴⁾ Aici cercetează biserica ortodoxă și face un popas la restaurantul „Vântorul” a lui Petru Gheorghe.¹⁵⁾

Situându-se pe poziții antifasciste, îi atrage ura „Gărzii de fier”, care-l asasinează în noembrie. 1940.

Vincențiu Babe

Se naște în 1821 în satul Hodoni, din jud. Timiș-Torontal. Face școala primară la Timișoara, gimnaziul la Timișoara, Szeged și Carlovi. Urmează școala de Teologie de la Arad și cursurile juridice la Facultatea din Budapesta, în 1848 obținând diploma de avocat. A ocupat diferite funcții ca: profesor, director în administrația colilor românești rurale din Banat și diverse posturi înalte în administrație, la Viena și Budapesta. A avut o intensă activitate politică, fiind unul din fruntașii Partidului Național Român, încercând de la înființarea sa în anul 1881 și director al ziarului Albina, de la apariția sa în 1866. A fost ales ca deputat al Parlamentului maghiar în cercurile electorale din Sânicolaul Mare, Biserica Albă și de patru ori, în cercul Sasca. În toate acțiunile întreprinse, a militat pentru drepturile națiunii române din Ungaria și pentru autonomia bisericii ortodoxe române față de cea sârbească. A fost un apropiat al familiei Mocioni, alături de care a

14) Ziarul „Românul” din 3 sept 1939. Preot la acea vreme în Sasca fiind Vasile Târba,

15) Info. George Ciupitu, nepot

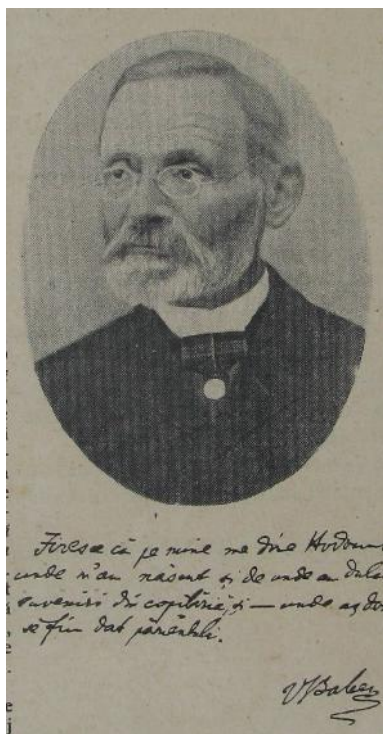
acționat în Diet , pentru afirmarea și recunoașterea românilor în drepturi egale cu a celorlalte națiuni din imperiu. Ca urmare, a fost lipsit de dreptul său legal la pensie, pe motivul atitudinii sale „contrare legilor și constituției” maghiare.

În 1891, datorită apariției, în mijlocul său, a unei noi orientări mai radicale , se retrage din politic , dedicându-se cercetărilor istorice, îndeosebi în problemele bisericești naționale și ale Academiei Române, al cărui membru activ era.

Vizitează Sasca Montan în anul 1900, atras fiind de povestirile av. Ilie Gropianu, apropiat al d-nei sale, după cum ne relatează chiar acesta:

„ În vara anului 1900, atras de istoriile mele despre ruinele mănăstirii de la locul numit „Boi te” din Codrii Cărbunariilor, ne-am cercetat la Sasca Montan , însoțit fiind de bunii români învăț. Sofronie Liuba din Mădăraș și I.E. Ieranu din Oravița în cadrul unei adunări a „Asociației”.¹⁶ În sala mare a societății culturale de acolo care își poartă numele , a ținut și un discurs cultural, apoi însoțit de frunții locului a sosit în comuna Cărbunari, unde în casa preotului Ion Gropianu a convins-o noaptea și a cercetat și „Boi te”, numire explicată de el „locul bătăliei”¹⁷

A murit la 3 feb.1907, la Budapesta unde a și fost îngropat . Corpul lui și a celorlalți membrii ai familiei, au fost deshumate la 30 mai 1936 și și reînchinate la Hodoni, locul pe care l-a iubit atât de mult.

F.4.36 Vinciu Babe , 1821 – 1907

„ Firesce că pe mine mă doare Hodoniul, unde m-am născut și de unde am dulci suveniri din copilărie și – unde a dori să fiu dat pământului”. (Fragment dintr-o scrisoare trimisă av. Ilie Gropianu). Foto.din „Revista consiliului juridic românesc”, 1936. (Colecția V.T. utu)

16) Societatea „Astra” despre pământul (n.a.filiala) „Vinciu Babe ” din Sasca Montan

17) Ilie Gropianu „Vinciu Babe ” 1938, pag.17

A avut nou copii, ase b ie i i trei fete. Cel care i-a creat un renume de prestigiu a fost Victor, marele nostru bacteriolog i virusolog .

Alexandru Vaida Voievod

S-a n scut în anul 1872 la Olpret, azi Bobâlna, jud. Cluj. S-a afirmat ca om politic, fiind unul dintre frunta ii marcan i ai „Partidului Na ional Român” din Ungaria i membru al Parlamentului maghiar. La 18 octombrie 1918 el d citire, în parlamentul de la Budapesta „Declara iei PNR”, privitoare la situa ia românilor din Imperiu i necesitatea solu ion rii problemelor lor na ionale, rostind urm toarele cuvinte: „Dup suferin e i lupte de veacuri na iunea român din monarhia austro-ungar a teapt i pretinde validitatea drepturilor sale inalienabile i imprescriptibile la via deplin na ional ”. În baza acestei declara ii s-au desf urat toate ac iunile i s-au luat toate deciziile ulterioare care au dus la unirea provinciilor române ti. ¹⁸⁾ Dup unire, între 1918-1920, devine membru al „Consiliului Dirigent al Transilvaniei”, ministru în mai multe rânduri i prim ministru, între 1919-1920 i 1932-1933. În 1935 creaz organiza ia „Frontul românesc” de orientare na ionalist .¹⁹⁾

Viziteaz Sasca în luna martie 1913 , pentru a superviza mersul alegerilor parlamentare din acel an, ocazie cu care scrie bro ura „Alegerea de la Sasca”. Moare în anul 1950.

F.4.37 Alexandru Vaida Voievod, 1872 – 1950

18) „Mic dic ionar enciclopedic”, ed.Enciclopedic Român , Buc.1972

19) Ioan Scurtu „Alba Iulia 1 Decembrie 1918”, pag. 76

Nicolae Stoica de Haeg

A văzut lumina zilei la Mehadia, în noaptea de 23/24 februarie 1751. A învățat primii cinci ani în limba română, la coala din satul natal, urmând apoi încă apte ani la colii de limba sârbească, germană și iezuită, de limbă latină. Instrucția și-a dobândit-o prin lectură intensă și contacte cu învățați de diferite naționalități. Datorită istețimii și a cunoștințelor de limbi străine servește ca traducător al împăratului Iosif al II-lea, în decursul vizitelor făcute în Banat. Este solicitat să devină ofițer, însă pentru el se opune.

În anul 1777 ocupă postul de învățător în comuna Corni, unde se hirotonisește diacon, iar apoi preot. Este înrolat ca preot militar în anul 1778, în regimentul valaho-sârb de grăniceri, lucrând și ca traducător; participă la războiul ruso-turc din anii 1788-1791.

În lucrările sale „Cronica Banatului” și „Cronica Mehădiei și a Bănilor Herculanene” tratează pe larg faptele din război, multe dintre acțiunile campaniei militare petrecându-se în împrejurimile Sascaiei. În Sasca (nespecificând în care), a primit slujbă la biserică în Vinerea Mare, după cum spune chiar el: „Eu în Potoc și în Sasca paroh, când la o biserică când la alta slujeam. La praznice, Vinerea Mare, colăciți ai” (14 -25 oct 1788).

În 1792 este numit director al școlilor românești din zona granierei și protopop de Mehadia. N. St. de Haeg a fost și un pasionat arheolog și cercetător al istoriei trecutului. A adunat numeroase urme ale istoriei antice și medievale și o bogată colecție numismatică, cu care a amenajat un muzeu la Herculanene. S-a interesat și de etnografie și folclor.

N.St.de Haeg a scris 11 lucrări, cronici, povestiri, cântece, manuale școlare, atât în limba română cât și în limba germană și sârbă. Viața a fost dură pentru cronicar, fiind nevoit să-și înmormânteze frații, soția Natalia și pe cei 14 copii. Se stinge la Mehadia în 6 ianuarie 1833.

C.5 Popula ia

Evolu ia demografic din aceast parte a rii a fost determinat de o serie de factori naturali sociali i economici cum au fost: dezastrele naturale, r zboaiete, coloniz rile etc. Vechiul district Ilidia, care corespundea aproximativ cu Valea Cara -Nera de ast zi, avea o suprafa de cca.1660 kmp i pe la sf.sec. al XIV-lea i începutul sec.al XV-le, num ra aprox.30000 de suflete, revenind o densitate medie de cca.22 locuitori pe kmp. Num rul locuitorilor este relativ, deoarece la acea vreme nu se f ceau evalu ri ale popula iei, iar maghiarii i turcii percepeau impozitele dup num rul por ilor i al fumurilor, respectiv al caselor, neinteresându-i câte suflete locuiau în ele.

Un izvor important de informa ii, privitor la organizarea administrativ a Banatului de la sfâr itul sec-al XVIII-lea, îl reprezint lucrarea „Conscriptio Districtum” a lui Luigi Ferdinando Marsigli (geolog, matematician, naturalist, istoric), care aflat în calitate de ofi er în slujba împ. Leopold I-ul, întreprinde câteva c l torii în Banat (1682, 1690, 1700), ocazie cu care viziteaz localit ile b n ene, notând i num rul caselor care le compuneau. Pentru multe din localit ile b n ene, notele lui Marsigli constituie o prima atestare documentar .

Chiar i în „conscrip iile” austrieilor, din prima jum tate a sec. al XVIII, au fost înregistrate doar num rul caselor, f r s se specifice i num rul persoanelor din acele gospod rii. În Imperiul Austriac, o ac iune asem n toare unui recens mânt a avut loc abia în a doua jum tate a sec. XVIII-lea, când s-a ivit necesitatea cunoa terii num rului popula iei i structura acesteia, pe vârst i sex, a a numitele „Seelen Consignation” sau „Consignatio Animorum”.

Prima recensare de acest fel s-a derulat în anul **1750**, îns din cauza r zboiului de apte ani, ac iunea a fost întrerupt i reluat în 1761. Rezultatele nu au fost mul umitoare, ordonându-se, în anii urm tori, efectuarea de recenzii anuale, completate cu date statistice ale mi c rilor demografice. În urma reorganiz rii armatei, din 1769, s-a ivit necesitatea cunoa terii num rului popula iei masculine, cu vârsta cuprins între 18-40 ani, pentru încorpor ri, ca i eviden a animalelor de povar „Conscrip ia,, a fost reluat în **1777**, iar înregistrarea a fost f cut de c tre autorit ile civile i verificat de c tre armat ; preoimea i nobilimea au fost exceptate de la num r toare .

Cea mai complet recensare din sec-al XVIII-lea a fost cea din anul **1786**, de pe timpul lui Josef al II-lea, care a constituit primul recens mânt general din Ungaria i Transilvania. Acesta viza toate regiunile aflate sub administra ie civil i toate persoanele, inclusiv clerul i nobilimea. Scopul ac iunii a fost, o mai bun organizare a recrut rii i impozit rii i o mai bun cunoa tere a situa iei socio-economic a rii. Datele ob inute au fost reactualizate în anii urm tori, cu mi carea natural i de migra ie a popula iei. Urm toarele recens mânturi, realizate sub administra ie austriac i maghiar , au avut loc în anii **1850,1857,1859,1880,1890,1900 i 1910**. Din p cate, rezultatele unor scrutinuri s-au pierdut, ori nu au fost date, din anumite motive, publicit ii.

Date pre ioase i detaliate privitoare la starea popula iei din arealul Banatului Montan, de interes pentru lucrarea de fa , le avem i din eviden ele StEG, relizate dup anul 1855, care era interesat s cunoasc situa ia locuitorilor de pe domeniile sale, pentru coordonarea activit ilor ei economice.

În 1856 Ioan Constantini 1) ne d date statistice pre ioase privitoare la popula ia din centrele miniere b n ene, care num ra în total 25.535 persoane. Conform datelor StEG, num rul total al

1) Ioan Constantini „Denkschrift über die Banater Bergwerke”, tip.M.Hazay & Fiul,Timi oara, 1857, pag.12

locuitorilor în 1858, la trei ani de la preluare, era de 109.435 persoane, cu o densitate de 2.772 loc. pe mila p trat , fiind repartiza i în felul urm tor: 5.852 în localit ile de câmpie, 3.333 în zona colinar i 42.926 în localit ile montanistice. Dintre ace tia 82.000 erau români, 14.000 germani sau de cultur german , 8.750 bulgari i sârbo croa i, 8.750 de alte na ionalit i. De la eliberare de sub turci i pân în 1855, cre terea a fost de 2,9%, considerând cre terea natural ca fiind de 1%.

De la un num r de 109.435 locuitori în anul 1858, se ajunge în 1869 la 124.748, iar în 1910 la 159.195, cu o cre tere de 49.760 locuitori, datorat sporului natural i coloniz rilor din sec.al XIX-lea.

De remarcat c românii au fost majoritari în localit ile rurale, iar germanii în cele montanistice, situa ie valabil pân la începutul sec-al XIX-lea. La acea vreme, dac pe total, tendin a demografic era pozitiv , între centrele industriale a avut loc un fenomen de migrare a popula iei, dinspre vechile centre miniere aflate în declin, cum erau, Oravi a, Sasca, Ciclova, Moldova Nou , Boc a i dinspre zona rural , spre noile centre ale fierului i c rbunelui, Re i a i Anina - Steierdorf, în care popula ia s-a triplat. Aici au mai fost adu i i coloni ti din Italia, Slovacia, Bohemia i Saxonia. Un exemplu în acest sens îl constituie Oravi a, care în 1855 avea 4.375 locuitori, iar în 1920 numai 3.082 locuitori, în sc dere cu 1293. La fel i Ciclova, care în 1855 num ra 2.352 locuitori, iar în jurul anului 1920 înregistra numai 1.625 persoane, cu 727 locuitori mai pu in.

Dup Unire, recens minte s-au desf urat în anii **1930, 1948, 1956, 1966, 1977, 1992 i în 2002.** În perioada 1930-1948, popula ia jude ului Cara Severin înregistreaz o sc dere de 17.032 locuitori, cu un spor natural sub 0%, în special în zona Oravi a, datorat situa iei economice precare, cauzat de r zboi, dar i a mentalit ii b n enilor de-a încheia c s torii premature i de-a face copii pu ini, 1-2, cel mult. Dup 1948 ritmul de cre tere devine unul ascenden, astfel ca în anul 1979 num rul locuitorilor este mai mare cu 89.863 persoane fa de începutul perioadei, înregistrându-se un spor natural de 5%, mai pu in în zona Oravi ei. Aceast cre tere se datoreaz migra iei popula iei din alte jude , spre centrele industriale b n ene. Dealungul evolu iei istorice popula ia rural are o pondere mai mare comparativ cu cea urban , dar în 1978, pentru prima, dat popula ia urban din jud.Cara Severin, care era de 200.964 loc.(51,4%) dep e te pe cea rural , de 190.285 loc.(48,6%). Evolu ia ascendent continu pân în anul 1990, când atinge num rul de 408.510 locuitori, pentru ca în anii urm tori, datorit recesiunii economiei b n ene i nu numai, num rul locuitorilor se diminueaz de la an la an, ajungând în anul 2007 la 326.067 persoane, marcând o sc dere cu 82.443 locuitori fa de anul de vârf, 1990.(C.9.10)

În ceea ce prive te Sasca Montan , date certe privitoare la popula ie le avem doar începând cu anul 1855, când la recens mântul din acel an, localitatea num ra 2.794 locuitori i 576 case. Num rul popula iei din perioade anterioare acestei date, le putem îns deduce cu aproxima ie, pe baza eviden elor administra iei miniere austriece, privitoare la num rul i structura etnic a angaja ilor ei din localit ile montanistice. Considerând c un muncitor reprezint o cas , respectiv o familie i luând ca referin anul 1855 i raportând num rul de locuitori la num rul de case, se ob ine coeficientul de 4,85.

2) Neconcordanța dintre datele lui I. Constantini și cele ale StEG survin din faptul că StEG a mai achiziționat suprafețe de teren și noi localități au intrat componența domeniilor sale în anii următori.

Luând în calcul perioada anilor 1751-1753 și 1762-1764 (**tabelul 9.5**), pentru care avem date privind doar numărul muncitorilor și înmulțim-l cu coeficientul astfel obținut, rezultă numărul locuitorilor din acei ani. Ex. anul 1751, $113 \text{ muncitori} \times 4,85 = 548 \text{ loc.}$, din care români 300, germani 248, amd. Raportul muncitorilor pe etnie, români /germani, era: în anul 1751 = 1,215/1; 1752=1,188/1; 1753=1,294/1; 1762 =2,719/1; 1763=3,212/1; 1764= 2,324/1 .

Analizând evoluția demografică din Sasca, constatăm că numărul populației crește ori de câte ori, în funcție de evoluția sau involuția minieritului de aici. Astfel, dacă în perioada începuturilor a secolului XVIII-lea, creșterea a decurs lent până la jumătatea secolului. Începând cu anul 1762, de când avem primele informații, sporul mediu a fost de 3.39 ori mai mare față de anul 1753 (de 4.4 ori românii și de 2.09 ori germanii), iar în 1764 de 4.2 ori (de 5.21 ori, românii și de numai 2.9 ori germanii), aceasta însemnând un „boom„ economic înregistrat de Sasca, în deceniul al șaselea din acel secol. În același mod, putem proceda și pentru 1766, 1777 și 1821, ani când cunoaștem numai numărul germanilor, acesta fiind înmulțim cu 2,324, raportul dintre numărul muncitorilor români și cel al muncitorilor germani pe anul 1764 și obținem 2.456 locuitori în anul 1766, 2.436 în 1777 și 2.493 în 1821. Utilizând același raport, reiese pentru anul 1855, un număr de 2.011 germani și 730 români, iar pentru 1888, 2.111 români și 700 germani. Neexistând date, nu s-a luat în calcul numărul funcionarilor și nici al muncitorilor navetiști.

Ritmurile de creștere ale populației se prestează ascendent până în anul 1880, când satul număra 2.811 locuitori, pentru că în decurs de un deceniu, aceasta scădea cu cca. o mie de persoane, cauza fiind închiderea minelor și migrarea oamenilor spre alte locuri în căutare de lucru. În anii următori, diminuarea numărului locuitorilor continuă, ajungând la 1336 în anul 1935, 1027 în 1941, 619 în 1956 și numai la 597 în 2002.

În ceea ce privește numărul localnicilor de etnie germană, acesta era de cca.300 în anul 1751 și a crescut la 523 în 1763, la 733 în 1777, atingând maximum de 799 de persoane în 1880; germanii nu au fost niciodată majoritari în Sasca. În anii următori, numărul acestora se va reduce drastic, înregistrând 420 în 1910, 246 în 1920, 230 în 1940, 71 în 1956, 40 în 1977 și numai 6 în 2002. Cea mai mare scădere s-a înregistrat în perioada celor două războaie mondiale și în special după 1944, când, la ororile războiului s-au adăugat și măsurile represive luate împotriva acestei etnie de guvernul comunist.

Tabelul 2.1 Sasca Montan , num r de locuitori.

Anul	Case	Total locuitori	Rom.	Germ.	Magh.	ig.	Sârbi	Evrei	Alte etnii	Sursa / Obs
1717	11									Conscrip ia Mercy
1766				739						F.Peternell
1777				733						„Cronica localit ii
1821				750						Sasca Montan ’’
1838		2597								Recens mânt
1855	576	2794								Recens. / cu Sasca Român
1856		2605								I.Constantini,op.cit,pag 12
1877	643	2728								Lucrarea,„Denumirea localit ilor sub coroana maghiar ’’
1880	662	2811	1857	799	29		18		1o8	* Recens mânt
1890		4084	3313	669	46		17		39	Recens,/cu S.Rom.
		2720	1976	658	44		16		26	* Numai Sasca
1895		2730								Documente UDR
1900		2581	1958	533	48		13		29	*Recens mânt
1910	702	1888	1341	420	99				28	Recens mânt
1916		1876								**
1920	743	1869	1620	246	3					Recens mânt
1925			1431							Documente UDR
1927		1698	1408	262	21		2			Idem
1930	472	1461	1184	257	16			4		*Recens mânt
1934			1169							Documente UDR
1935		1336								Idem
1937			1131							**
1940		1428	1192	230	4				2	F.Peternell, op.cit.
1941		1027	793	214	5				15	*Recens mânt
1942			682							Documente UDR
1943		869								**
1947			557							Documente UDR
1956		3663 619	3576	71					16	Recens,total comun * Numai Sasca
1966		739	659	59	7	6	4	1	3	* Recens mânt
1977		1098	1043	40	7		3	2	3	* Recens mânt
1992		787	755	18	8		2		4	*Recens mânt
2002	436	597	587	6	4					Recens mânt

* Varga E.Arpad „Dic ionar al localit ilor din Transilvania, Banat, i Partium (1839-1966)’. (Net)

**„Calendarul Româului’’, 1916,1937,1943, tip rit de tipografia diecezan Caransebe

Primari

Irimia George 1855, Frantz Lichtfuss 1898, Ion Sporea 1922, Dumitru Bie 1926, Vasile Bie 1931-1937, tefan Manescu 1941-1942, Traian Lagea 1942-1944, Laz r Giuricici 1944-1945, Nicolae D ne 1945-1948, Aurel Pera 1951, Constantin Tec 1953, Ion Jurca - , Leopold Moszer - , Ion Românu - , Vasile Telescu la aprox. 1960, Vasile Iorga 1968-1973, Petru Velea 1973 -1979, Elena Nistor 1979 - 1982, Gheorghe Imbri 1982-1984, Dionisie Moldovan 1984-1989 , Gheorghe Goi 1990-1995, Constantin Stoian 1995-2004, Ion Poplicean 2004 – în exerci iu.

Cap.6 Sasca Montan , prezent i perspectiv .Turism

Încetarea activității industriale din anii 1990, a avut ca urmare intrarea localității într-o nouă perioadă de declin. Minele, după aproape 300 de ani de activitate, au fost din nou închise, iar localnicii s-au văzut obligați să plece spre alte zone, în căutare de lucru. De data aceasta ei nu se mai îndreaptă spre Anina ori Reia, aflate și ele în dificultate economică, ci spre Timișoara, singurul oraș mare și în plin avânt economic din Banat.

Populația satului, îmbătrânită și împușcată, pare că trăiește ultimele decenii de existență, numărul deceselor întrecând cu mult pe cel al nașterilor. Din cei peste 2800 de locuitori când numărul localității la mijlocul secolului al XIX-lea, s-a ajuns, ca la recensământul din 2002, să fie înregistrate doar 594 persoane (436 de case), din care mai mult de jumătate sunt plecați în alte părți.

Aspectul localității, la începutul anilor 1990, era dezolant. Clădirile mari, reprezentative pentru sat, deveniseră ruine, datorită nepăsării autorităților comuniste, dar și a proprietarilor. Astfel s-a întâmplat cu hotelul Kokhesch, Hotelul Craiovan, Casa Alexandrovici, morile lui Veith și Fischer. Unele case, deși preluate de particulari, sunt în pericol de a se prăbuși, în această situație este clădirea fostei biserici, restaurantul Rogovan, hambarul (clădire istorică din secolul al XVIII-lea). Dar nu numai edificiile mari au avut de suferit, ci și multe din casele mici ale minerilor, care prăsite de proprietari, s-au ruinat sau au fost demolate.

Salvarea multora dintre clădirile și refacerea aspectului localității a venit însă din altă direcție și anume de la acei, care atrăgând de pitorescul peisajului montan și multitudinea obiectivelor turistice pe care le oferă zona, și-au luat case aici pe care le-au refăcut la standarde superioare, ori au construit altele din temelii. Majoritatea au avut grijă să păstreze arhitectura tradițională a caselor, dar sunt și câteva construcții noi, puține la număr, care nu au respectat acest factor și dau un aspect neplăcut locului. Deși multe dintre ruine încă mai există, localitatea a căpătât, încetul cu încetul, o înflorire îngrijită, având aspectul unei mici stațiuni climaterice de munte. Rezultatele favorabile se datoresc și edililor comunei, care după anul 2004, au luat măsuri benefice privind salubritatea și înfrumusețarea localității.

Dacă fizic, satul a fost salvat, din punct de vedere social este pe cale să-și încheie existența. S-a stins viața satului de altădată, cu bune și rele, cu turme de vite venind seara de la pășuni, cu glasuri vesele de copii la joacă și femei stând seara în fața caselor la „zbor”. Potecile, multe la număr, circulate altădată de oameni și animale, s-au închis și ele, iar localitatea este aproape pustie. Se pare că fenomenul este general, fapt ce marchează dispariția satului românesc tradițional, încet, dar sigur.

Economia, cea care crează locuri de muncă și aduce bani la bugetul local, este acum inexistentă și nimic nu pare că ar schimba situația, dar..... În ceea ce privește exploatarea pe mai departe a minereului de cupru, aceasta s-ar putea realiza, dar cu investiții mari, a căror amortizare se va face într-o perioadă lungă de timp. Minerul de aici, neepuizat încă, deși are conținuturi

bune (în medie de 0,60% Cu) prezintă dezavantajul că filioanele și lentilele au discontinuități, atât pe verticală cât pe orizontală, ceea ce face ca exploatarea lui să fie mai dificilă și costisitoare.

O variantă pentru un investitor, ar fi și refluarea haldei de steril de la flotă, care datorită tehnologiei neperformante folosită până acum, a făcut ca o bună parte din metal să rămână în steril. Materialul rămas în halda de steril, prelucrat cu o tehnologie modernă, ar putea aduce câștiguri substanțiale investitorului, fiind eliminate cheltuielile foarte mari, necesare cu extragerea minereului din zona mânt, cu transportarea și stocarea acestuia la granulația necesară.

O ansă pentru redresare mai rapidă ar fi turismul, al cărui potențial neexploatat aproape deloc, stă la dispoziția eventualilor investitori și Primăriei locale.

Sasca, localitate turistică

În Transilvania și Banat, provincii, care au beneficiat într-o măsură mai mare de influența civilizatoare a Europei Centrale și au cunoscut o oarecare prosperitate economică, apar primele forme ale turismului organizat, prin înființarea la Sibiu în 1880 a „Siebenbürgische Karpaten Verein”, pe scurt SKV („Societatea Carpată Transilvaniană”). De remarcat că prima asociație de acest fel din lume a fost Alpin Club din Anglia, creat în 1858. În Banat, primele grupuri de iubitori ai naturii, care fac excursii organizate, sunt consemnate în perioada anilor 1870-1880 în Timișoara, obiectivele vizitate fiind în special cele ale zonei montane din județul Caraș-Severin. În vederea reunirii într-un cadru organizat a celor iubitori de natură și drumeții, se înființează la 13 martie 1892, într-un cadru festiv, la care participă personalități din județul Timiș și Caraș-Severin „Südungarische Karpaten Verein”, respectiv „Societatea Carpată a Ungariei de Sud” (...a Banatului, pe scurt SCB) cu 320 de membrii. Ca prim președinte, a fost ales Pethő Jano, director al Societății de Poștă și Telegraf din Timiș. În același an, se înființează o filială a SCB și la Oravița. În anul 1894 a fost ales ca secretar al SCB preotul piarist Anton Weber sub a cărui conducere au fost organizate grupe, care urmau să parcurgă traseele turistice din zona montană, pentru a le descrie, a le evalua potențialul și a efectua măsurători; traseele șefilor de grupe au fost apoi verificate de președintele societății. În colaborare cu StEG, proprietarul minelor și pădurilor din Banatul Montan, s-au făcut primele marcaje turistice, utilizându-se tipul de marcaje austro-ungare, linii color orizontale. Totodată, au fost adunate din locurile vizitate, obiecte populare, meșteșugărești, roci și fosile, care au constituit baza primului punct muzeal din Banat, amenajat în 1902 la Liceul Real de Băieți (Lenau de astăzi). În această amplă acțiune au fost cercetate următoarele trasee: Anina-Bozovici, Bozovici-Iablanița, Teregova-Gârâna-Trei Ape-Semenic-Anina, Anina-Carașova-Petera Comarnic-Reșița, Teregova-Cornereva, Moldova Veche-Sasca Montan-Ochiul Beiului-Oravița, zona Viliug, zona Bazia, Mehadia-Băile Herculane-Valea Cernei.¹⁾

1) Dušan Baški „Prima societate turistică bănănească nu s-a născut pe arcu”. Relatat de dl Szabo Ladislau, 64 ani membru SCB. Agenda nr.21/24 mai 2003

În urma acestei acțiuni SCB public la Timișoara, în anul 1895 „Wegweiser des Südungarische Karpaten Verein” (Ghidul Societății Carpatice al Ungariei de Sud), iar în 1896 editează revista „Turistul Bănănean”. În perioada primului război mondial Societatea își încetează activitatea, însă mișcarea continuă.

În 1934, Bologh Ernő, președintele Societății Carpatice Transilvane, înființează la Timișoara, Oravița și Bocșa, filiale ale Societății, care vor construi cabane și vor amenaja trasee turistice în anii ce vor urma.

F.6.1 Monumente ale Turismului, singurele de acest fel din țară, la Nădrag și Rusca Montan, 1914 și 1937, ultimul ridicat de Societatea Carpatice Bănănean din Caransebeș.

Sasca Montan nu era încă cunoscut doar pentru minele sale de cupru ci și pentru frumusețile naturale ce o înconjurau, a apelor sale și a aerului sănătos, datorită căroră, încă din secolul al 19-lea, și-a făcut un nume în domeniul turismului, atrăgând aici numeroși vizitatori.

În vizita cu scop de documentare pe care F.Griselini o face în Banat, între anii 1773-1776, remarcă frumusețile și pitorescul împrejurimilor orașului Sasca notând: „A ezarea orașului pe malurile unui pârâu, care-și varsă apele în Nera, e cât se poate de frumoasă și atrăgătoare, datorită imaginilor pitorești, pe care natura le oferă cu dinamicitate și încredințându-și la fiecare pas”...

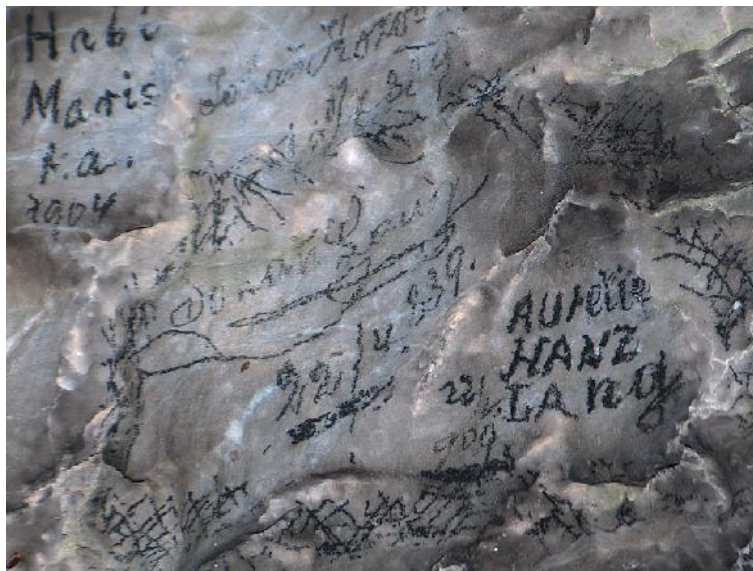
Dovada practicării turismului aici, încă din secolele trecute, stau în înscrisurile din Peștera Hoților, cele mai vechi fiind din anii 1839, 1846, 1850, 1868, 1873, ca și numărul mare de ilustrații tipografice, încă înainte de 1900, cu imagini din localitate și ale obiectivelor turistice din

împrejurimi. După preluarea în 1855 a domeniilor din Banatul Montan, StEG amenajează pentru angajații și cabane și locuri de agrement pe Valea Ușura, Valea Bei și Cheile Nerei. Construite pe un drum pe malul drept al râului Nera, care urma să ajungă până la podul Bei, însă nu îl finalizează, din cauza dificultăților ivite la traversarea stâncilor de la Feroaga Mare, ori a scaderii importanței lucrurilor de la Sasca. Valea Ușura, centru al turismului săscan, era întreținută cu grijă, pentru atragerea vizitatorilor, cu aleși murate de către salariații StEG (UDR după 1920), cu parapete de protecție în părțile unde drumul era periculos și poduri, acolo unde era necesar. Pe marginea drumului, la cascada și la gura peșterilor, erau bătute mese pentru odihna turiștilor.

F.6.2 Valea Ușura, pe tera Hoilor. vedere spre Crucea Otmanului (Foto. 2005)

F.6.3 Înscrisuri în Peșterii Hoilor (Foto 2005)

Înființarea în 1892 a Societății Carpatice Bănărene avea să promoveze în rândul iubitorilor de natură excursii, arealul Sasca Montană. Traseul turistic realizat de secretarul Asociației, Anton Weber și un alt membru al acesteia, Karl Erdely, este descris în amănunțime și cu obiectivitate în Ghidul SCB, editat în limba germană, apărut la Timișoara în 1895. La începutul capitoului privind la Sasca, autorii amintesc cuvintele Dr.-ului Cornel Chyzer, care încă de la 1886, vorbind despre Sasca, o asemăna cu renumita stațiune montană austriacă **Aussee**.

„Pe bună dreptate, afirmau autorii **„ceci zona este muntoasă, aerul proaspăt și nădărm, apa excelentă, excursiile încântătoare și pitorești astfel că Sasca trebuie să devină una din întele de vacanță din regiunea noastră. În afară de aceasta pensiunile ieftine și locuințele primitive ca și truda comitetului local de înfrumusețare, fac ca locul să fie demn de recomandat turiștilor”**.

Cei doi vizitează localitatea și fac excursii în împrejurimi, însuși „der schönste Ausflug von Szaszkabanya ist das Mühltal”(cel mai frumos traseu din Sasca Montană este Valea Morii-ură), unde descriu cele vâzute, respectiv Der Teufelsschlucht (Prăpastia Dracului), amintind și o legendă legată de acest loc, în care se povestește că de mult, un drac a răpădit o mireasă tocmai de la nuntă în goana lui nebună, de teama de-a nu fi prins de urmăritori, când a ajuns la stâncile care-i barau drumul, a roștit niște cuvinte vrăjite, iar stâncile s-au deschis în fața lui, eliberându-i calea.

Autorii lucrării străbat traseul, pe tera Hoilor, pe tera Lupilor, cascada ură, poiana iganca și înapoi, pe lângă hotelul – restaurant, băile cu dușuri, lacul cu bărci pentru agrement și cu fântână arteziană în mijloc. În zilele următoare, mai vizitează Calvaria Mică, Calvaria Mare și Ochiul Beiului, având numai cuvinte de laudă în legătură cu cele vâzute. Cei doi redau și o frumoasă legendă în versuri scrisă de „sensibilul poet Karl Grün” intitulată „Ocul Bei”(Ochiul Bei), privitoare la originea acestui „mic ochi de mare”.(pag.288) Pe lângă documentarea turistică autorii fac referiri la istoria și observații etnografice.

Pentru promovarea turismului, în anii sfârșitului de secol XIX, au fost realizate frumoase ilustrate alb-negru și color cu imagini din Sasca și împrejurimi. Alături, câteva ilustrate de sfârșit și început de secol și fotografii din albumul realizat de Fritz Auner la 1893/1894 (**F.6.4-F.6.13**) Albumul conține un număr de 18 imagini originale, copierile legate în plumb și florile brodate manual. (Colecția V. Tăutu).

F.6.4 Coperta I i II a albumului

F.6.5 Zona podului, vedere general

F.6.6 Partea din mijloc a localit ii vedere general

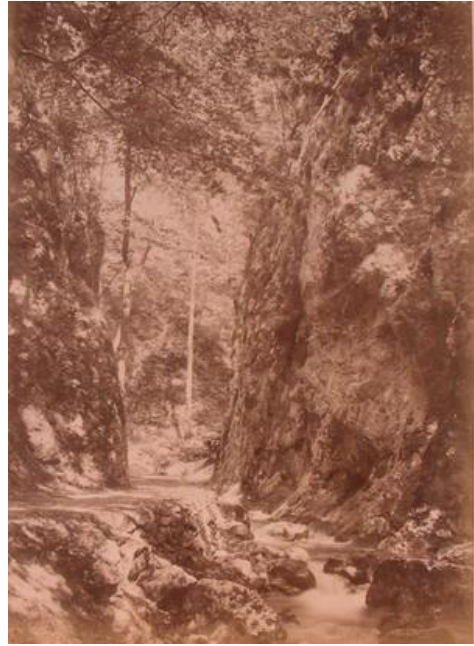

F.6.7 Vedere general spre Calvaria Mare

F.6.8 Valea u ara, lacul i b ile

F.6.9 Hotel restaurant Valea Morii - u ara

F.6.10 Cheile u arei - Pr pastia Dracului

F.6.11 Valea u ara, moara r neasc

F.6.12 Valea u ara, pod peste canal la Moara Ro ie

F.6.13 Cascada Beu ni a

F.6.14 Cascada u ara, cca1920

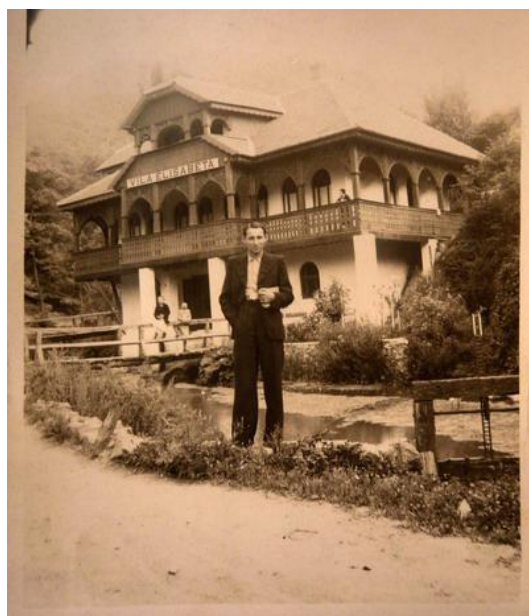

F.6.15 „Salut ri din M. Szaszka”. Plimbare cu barca pe lacul de pe Valea Morii- u ara, 1898

F.6.16 „Excursie făcută la Ochiul Beiului la anul 1912 August 20-lea” de tineri și scani.
(Colecția V.T. utu)

În perioada interbelică, tradiția turistică este reluată, vizitatorii venind la odihnă prin Casa Cercual, sau pe cont propriu, fiind cazați la cabana sau în vile, Vila Elisabeta, Hotelul Craiovan, Hotelul Kokesch și în casele particularilor din partea germană a localității, care-și amenajaseră locuințele în acest scop. Astfel erau familiile Parutsch, Lang Mihai, Lang Alois, Kuhn, Kremlin și altele, centrul turistic fiind în continuare Valea sau ara.

F.6.17 Vila Elisabeta, proprietar Alexandru Craiovan, cca 1935. (Colecția V.T. utu)

La intrare în vale, A.Craiovan a transformat prin 1930, o veche casă ce data din 1859,²⁾ într-o frumoasă vilă cu ornamente florale din lemn traforat, pe care a numit-o „**Vila Elisabeta**”, după numele soției sale, având ca destinație și cazarea turiștilor care veneau aici la odihnă. La parter era moară și două camere, în care locuiau proprietarii, iar la etaj și mansardă, șase camere plus două, cu intrări separate, destinate oaspeților. Același scop, de găzduire a turiștilor, îl avea și **cabana restaurant u ara**, proprietate a UDR, care avea angajați, pentru administrarea localului, o familie de cabanieri. În fața cabanei, de-a lungul pârâului, era amenajată o popicrie, iar ocazional cântă și orchestră.

În vederea salubrității localității, pentru asigurarea unor condiții cât mai bune celor care veneau aici în vizită și recreere, în anul 1928 Primăria și Consiliul Local Sasca declară localitatea, loc climateric: „Luând în considerare că comuna este un loc climateric, cercetat de bolnavi de plămâni și nervi, care-și caută sănătate prin aerul curat și apa bună, hotărâte, declararea de loc climateric comuna Sasca Montană, cu împrejurimile locului, precum și tot terenul ce aparține de comuna Sasca”. Tot în acest sens, prin decizia nr.930 din același an, Consiliul Sasca cere Ocolului Silvic să planteze pomi și gard viu pe terenul liber din fața instituției: „luându-se în considerare că comuna este un loc climateric, care este cercetat de bolnavi oaspeți în decursul anului care își caută sănătate prin aerul curat și pentru a se da un aspect mai plăcut acestui loc”. În Ghidul Banatului, apărut la Timișoara în 1936 sub semnătura lui Gh.Gr. dinariu, Sasca Montană este prezentată în următorii termeni: „Frumoasă comună de munte situată pe Nera, o vale foarte pitorească. Vechi centru minier, încă din epoca preromană, zăcăminte de aur, aramă și fier. Unul dintre cele mai însemnate centre economice și culturale ale bufenilor. În comună există hotel și restaurant. Are aspect de mic orșel de munte...., În imediata apropiere se află o mică stațiune climaterică „u ara”, cu împrejurimi pitorești, aer curat, apă bună, traiul foarte ieftin”.

2) Info.Ion Calapi, proprietarul actual al vilei.

F.6.18 Cabana u ara, oaspe i la odihn , 1928

F.6.19 Pahar din sticl (h - 8,5 cm.) i can din por elan (h - 9cm), cu imaginea cabanei u ara i inscrip ia „Souvenir din Sasca’’, destinate turi tilor; 1920. Imaginea a fost realizat dup ilustrata **F.6.18**. (Piese aflate în colec ia V.T utu i în proprietatea d-lui prof. A. Nicola)

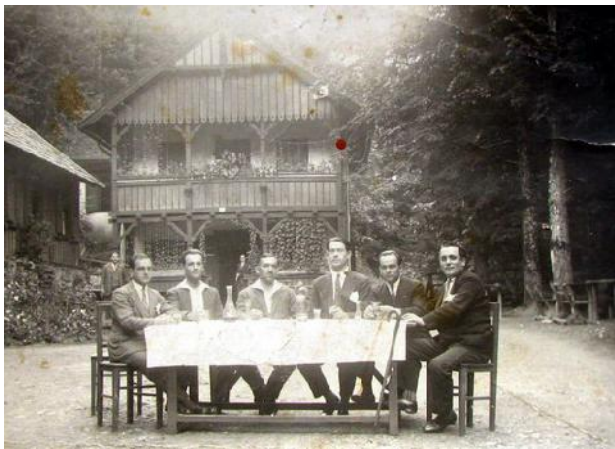

F.6.20 Mas s rb toreasc la restaurantul u ara; de-a lungul pârului se poate vedea pergola popiciei.

F.6.21 S scani în excursie la cascada Beu ni a, cca. 1930 (Colec ia V.T utu)

F.6.22 S scani la un pahar i orchestr la caban , cca.1930 (Colec ia V. T utu)

În perioada comunist , turismul din această parte a rii s-a f cut cu restric ie, nefiind promovat din cauza apropierii de grani a iugoslav . În anii 1960, localnicii f ceau excursii în zonele învecinate, din ini iativa organiza iei de femei din comun . De obicei se vizitau sta iunea B ile Herculane, Or ova, Turnu Severin, Clisura Dun ri, apoi cu permisul de mic trafic de frontier , localit ile sârbe ti din apropiere, Biserica Alb , Vâr e , Novisad, Boeograd. La început transportul se f cea cu autocamioane prev zute cu b nci i prelat , iar mai apoi cu autobuze închiriate de la IRTA (Întreprinderea raion de transporturi auto).

F.6.23 S scani în excursie cu autocamionul Steagul Ro u, anii 1960. Lâng autocamion, Helmuth Iacobovski

În ceea ce privește obiectivele de interes turistic din zonă, încă din 1943 au fost luate măsuri de protejare a peisajului din valea Nerei - Beușnița, obiectivul principal fiind lacul și cascadele de pe valea Beiului.

De remarcat este faptul că pe Valea Beușnița au fost efectuate și omologate primele trasee de cățărare montană din Banat. Acestea au fost făcute în anii 1965 și 1969, de către membrii clubului de alpinism Guban din Timișoara, în frunte cu alpinistul Dumitru Ciontu (decedat într-un accident în masivul Piatra Craiului). În memoria acestuia, primele două trasee au fost denumite, D.Ciontu, iar cel de-al treilea, traseul Debutului. La acea vreme, președintele clubului era d-l Traian Novac, un bun cunosător și un iubitor al zonei Sasca, un „Bergführer” al acestui sector din munții Banatului.³⁾

Perioada de după 1990 aduce schimbări semnificative în viața localității. Închiderea minelor și a altor unități industriale duce la dispariția a numeroase locuri de muncă și totodată realizarea de venituri mai mici la bugetul local. Acest lucru însă, are un efect benefic asupra înfrumusețării satului, aceasta devenind mai liniștită, mai curată și mai atractivă pentru turiști. Ca urmare, atrase de pitorescul împrejurimilor și vecinătatea obiectivelor turistice ale Parcului Național Cheile Nerei-Beușnița, numeroase familii din orașele apropiate, în special din Timișoara, și-au luat case de vacanță aici, amenajându-le corespunzător, astfel că în câteva ani Sasca a devenit o stațiune cochetă de munte, o destinație de vacanță. Au fost înființate și câteva pensiuni, care în perioada de vară nu pot face față solicitărilor, fiind necesare investiții și eforturi mai multe în această direcție. Pe lângă frumusețile naturale oferite din plin de natură și locurile înconjurătoare, ar fi

3) Info. D-l ing. Ioan Gropișan, fost membru al clubului Alpin. D-l Traian Novac, trăiește în Timișoara având venerabila vârstă de peste 80 ani; a participat în 2005 la dezvelirea plăcii comemorative la casa poetului Mihai Novac.

oportun și organizarea unui turism cultural pe teme cum ar fi:

- Trecutul industrial al localității. În acest sens s-ar putea amenaja, pentru vizitare turistică, o mină cu dotările specifice, o colecție de roci și minerale din subteran și suprafață și pârâi, care au mai rămas, din vechile topitorii de cupru și de fier, ca și amenajările care le deserveau, baraj, canale de aducătoare și hambarul, clădire istorică din secolul XVIII-lea, singurul rămas în stare relativ bună din tot Banatul Montan.

- În scop turistic pot fi reactivate vechile meșteșuguri, azi abandonate, cum ar fi: olăritul, practicat intens altădată în satele vecine, împletitul răchitei, esutul de scoarță și covoare cu motive ornamentale și colorit specific local, ateliere de fierărie, tâmplărie, lucru de mână, pentru care femeile din Sasca erau vestite în trecut.

- Organizarea pe timpul verii de festivaluri muzicale sau tabere de creație, pentru artiști plastici precum și alte activități culturale.

- Vizitarea lăcașurilor de cult din comună, monumente din secolul XVIII-lea, ca și traseul crucilor din sat și a celor amplasate pe înălțimile care domină localitatea. De sărbătoarea Sf. Marii, se pot efectua pelerinaje la mânăstirea catolică de la Ciclova Montan, împreună cu pelerinii pemi (cehi), iar pentru ortodocși, la mânăstirea Nera din apropiere, cu ocazia hramului acesteia, la sărbătoarea Sf. Paraschieva. În vederea protejării acestui areal, încă din 1982 au fost delimitate trei zone protejate în care nu erau permise lucrări silvice, iar o mărșă importantă în scopul protejării mediului carstic, a ecosistemelor și valorilor cultural-istorice, a constituit-o înființarea prin Ordinul Ministrului nr.7 din 1990 și reconfirmat prin Legea nr.5 din 2000, a Parcului Național Cheile Nerei-Beu ni a. Acesta constituie arie protejată de interes național, încadrat, conform clasificării IUCN, în categoria II-a Parc Național.

Parcul situat în zona montană a județului Caraș-Severin are o suprafață de 45.561 ha., fiind delimitat de localitățile: Sasca Montan, Sasca Română, Potoc, Ilidia, Ciclova, Oravița, Anina, Bozovici, Lupșnicu Mare, Dalboș, și oșpotul Nou și Cărbunari, puncte care constituie totodată și porțile de intrare în parc. Coordonatele parcului sunt: latitudine nordică 44° 45' și longitudine estică 21° 53'. În anul 1994, prin Hotărârea Consiliului Județean nr.8 din 2.XI, în cadrul parcului au fost individualizate un număr de șase rezervații protejate, respectiv: rezervația Cheile Nerei-Beu ni a, rezervația Valea Ciclova-Ilidia, rezervația Cheile Țuarei, rezervația Bigăr și rezervația Lisovacea.

Din Sasca Montan, ca punct principal de intrare în Rezervația Cheile Nerei - Beu ni a (S.845,1 ha) și rezervația Țuara (S.247,8 ha), urmând să se realizeze marcajele turistice, având ca durată de mers cu piciorul de la 3-5 ore, pentru cele mai apropiate și până la 10-12 ore, pentru cele mai îndepărtate, se pot face excursii spre următoarele obiective :

- Sasca Montan -Sasca Română -Cheile Nerei- oșpot: **bandă roșie**

- Sasca Română -Podul Bei-Lacul Ochiul Bei(S.284mp.ad.3,6m) - Cascadele Beu ni a-Anina : **bandă albastră**. Lacul Ochiul Bei-cascadele Beu ni a, **triunghi albastru**.

- Sasca Montan - Cascada u ara-Cheile Nerei-Lacul Dracului(S.700m.,ad.12m.) :cruce albastr
Cheile Nerei-Poiana Meliugului-Izvorul Ti ului, **punct albastru** . Cheile Nerei - sat St ncilova,
punct ro u.

C tre sud i est, spre Mun ii Locvei, se pot efectua urm toarele trasee mai scurte, alt dat
str b tute de iubitorii de drume ii, dar abandonate în ultimele decenii:

- Sasca Montan - vf. Crucea Otmanului (ascensiunea se poate face pe Valea Gheorghe sau prin
Vârâ i-Valea Seac , ori combinate); Traseul se poate prelungi spre tin pari - C rbunari.

- Sasca Montan - Casa Verde (prin Vârâ i, Oga ul iganului) ;

- Sasca Montan - Oga ul Lupilor - Platoul Ciutii - Mân stirea Nera ;

- Sasca Montan – tin pari – C rbunari (peste dealul Gheorghe) - revenire prin Logor, Poiana
iganca ori Valea Ungurelu (germ.Kelm) - Valea u ara.

În rezerva ia Cheile Nerei-Beu ni a pot fi practicate urm toarele activit i: drume ii pe trasee
marcate, observarea i studierea florei i faunei; observarea reliefului carstic (chei i pere i
calcaro i, grohoti uri, lapiezuri, doline, izbucuri, cascade, pe teri, peste 400), rafting, alpinism,
speologie, cicloturism, tiroliana, rappel, c l rie.

În vederea impulsiei dezvolt rii economico-social e i a promov rii turismului
transfrontalier, a fost finalizat un proiect în valoare de 282330,70 Euro, între Consiliul local
Sasca Montan în colaborare cu Municipalitatea ora ului Vâr e din Serbia i Consiliul Jude ean
Cara Severin. În cadrul acestui proiect, a fost realizat o baz de date cu privire la poten ialul
natural i antropic i al infrastructurii Parcului Na ional Cheile Nerei Beu ni a. În acest scop a
fost inaugurat la 20 ian.2009 în Sasca Român un „Centru de informare turistic ”, al aptelea de
acest fel din ar . Turi tii care sosesc în zon , pot solicita informa ii direct de la ghi eul acestui
centru, înzestrat cu tehnic i dotare modern .

F.6.24 Centrul de informare turistic din Sasca Român .(Foto mai 2009)

C.7 Sate apar în toare comunei Sasca Montan

F.7.1 Comuna Sasca Montan . (Hart pe site-ul oficial al prim riei Sasca Montan)

C.7.1 Sasca Român

Este a ezat într-o frumoas depresiune de pe malul stâng al Nerei, la ie irea acesteia din strânsoare mun ilor. Se învecineaz cu satele Sasca Montan , Slatina Nera i Potoc, accesul în localitate realizându-se pe o osea asfaltat . ce se ramific din drumul jude ean, la intrare în Sasca Montan , distan a pân în sat fiind de 1 km.

F.7.2 Sasca Român , v zut de la „Redut”

Prima atestare documentară datează din 1690, când apare în notele venețianului L. F. Marsigli ca fiind parte din districtul Palanca. În conscripția lui F. Mercy, din 1717, satul este trecut cu denumirea de Ianska cu 28 de case. Școala datează din 1776, având la acea dată 187 elevi. L-a avut ca primul învățător pe Betian Ion, iar la 1781 pe Trănil Mihailovici. Din povestirile bătrânilor se spune, că vechea vatră a satului ar fi fost la locul numit Nigă, din sud-estul actualei așezări, pentru că în preajma anului 1717, locuitorii s-au mutat pe locul actual, pe rîșitul de bufenii strămutați peste deal, în preajma minelor. Posibil că mutarea băștinărilor de la Nigă s-a făcut ca urmare a acțiunii guvernului, de la sfârșitul secolului XIX, lea de grupare a așezărilor rurale, așa numita „tragere la linie”.

La recensământul din 1890, satul număra 1364 locuitori și 270 de case, iar în 1910 avea 1406 suflete. Suprafața arabilă era de 314 ha, iar cea a pășunilor de 512 ha.

F.7.3 Sasca Română, biserica ortodoxă

F.7.4 Biserica baptistă

F.7.5 coala

Ocupa ia principal a localnicilor este cre terea animalelor i agricultura, dar se practic i minieritul. Biserica, purtând hramul na terii Sf. Maria, a fost zidit în 1771, iar iconostasul s-a pictat în acela i an. L ca ul are forma unei vechi biserici b n ene i l-a avut ca prim preot pe Radu Sârbu Mihailovici. Acesta a afost nevoit s - i sârbizeze numele, dup tat l s u Mihail, fost preot aici pe la 1724, biserica de la acea vreme fiind una din lemn.

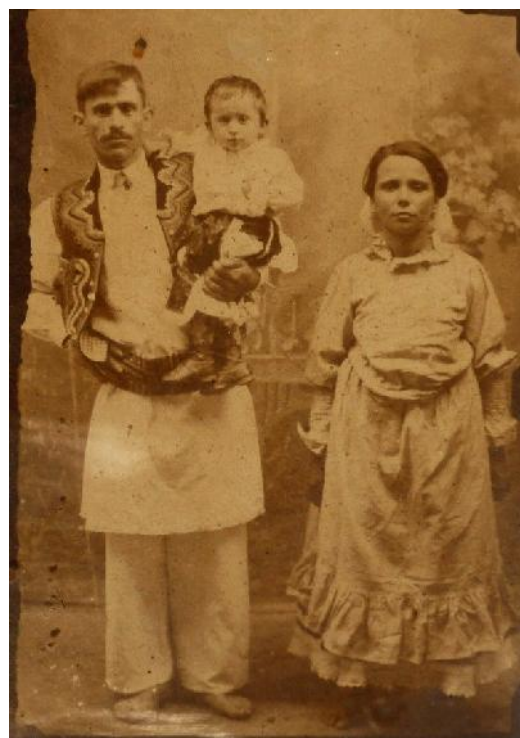
Pe lâng biserica func ionat i o coal confesional , a c ror eviden e matricole încep din 1778. Revista „Familia” (nr.5/1901) ne informaz c , în 1901, în sat era un cor condus de Mihai Milotin Mihailoviciu, care urma s cânte de Pa te în biserica , iar seara s dea un concert urmat de o reprezenta ie teatral .

Puntea suspendat , ce leag cele dou maluri ale Nerei i faciliteaz accesul spre cheile Nerei i Potoc, a fost construit în anul 1937 i sfin it de preotul satului, Aurel Mihailoviciu. La recens mântul din 2002 satul avea o popula ie de 456 locuitori i 224 de case.

Sasca Român a fost unul din centrele importante ale ceramicii din Banat, ocupând locul al treilea, dup Bini i Caransebe . În 1930, în sat mai erau 14 olari, care au confec ionat o ceramic utilitar de veche tradi ie, cu forme neschimbate în timp. Aici s-au produs o gam variat de vase i obiecte zm luite i nezm luite cum au fost: cârcege (ulcioare), bârdace (asem n toare ulciorului, dar cu gura rotund i f r â), bocale (c ni), blide , b dânie (untare), plosca de r chie, cazane de r chie , ciurel (strecur toare), frig ri(tav oval pentru fript), ciupuri (vase pântecoase cu capac care ajungeau pân la 20 l.) ,sect re pentru lapte, oale de inut laptesfe nice, solni e, cuci.(CD-C.8.6) P mântul pentru lucrat oale era adus dintr-un loc de pe Moc andra, dar cel mai bun era cel ce se g sea pe malul Nerei, în apropierea actualei mân stiri.1) Ast zi meseria s-a stins. La muzeul satului din Dumbrava Sibiului, se g se te atelierul de ol rit a lui Firu din Sasca Român , achizi ionat de muzeu prin anii 1960.

1) info. Iosif Laie din Sasca Român , ultimul morar din Sasca Montan , proprietar al morii de lâng podul Nera. A practicat i el o perioad ol ritul.

F.7.6

F.7.7

F.7.6 Tineri c s tori i în costume populare, cca.1910

F.7.7 Gheorge Enuic , zis Turcoane, din Sasca Român (dr.) c tan în armata austro-ungar , c zut în primul r zboi mondial.

F.7.8 Fanfara din Sasca Română , cca.1970

Toponime: B Itani, Cameni a, Cracu Lung, Moc andra, Sporecea;
 Onomastici: Ciuciuc, Chi r u, Sârbu, Murgu, Micu, Disag , Potoceanu, Veselin, Buteal ;
 Toponime i onomastici de origine turc : Cucuiova, Beg, Chichireg, Osman, Alemana, Ciuciuc,
 Turcoane, Cuca.

Sasca Română , tample oficiale

1875

1881

1890

K. k. pr. Staatseisenbahn-Gesellschaft.

Banater
Oberforstamt

Oravitz, am 19. Mai 1859

Nr. 1090

Der Oberforstamt

Herrn Szászka

Ihre Anweisung über den Verkauf der Eisenbahn und
Malye Szászka zum Melikow-Landbesitzern Melikow-Szászka
in Pöschdorf und auch zum Melikow-Landbesitzern
Melikow-Szászka und zum Melikow-Landbesitzern
Melikow-Szászka mit dem Betrag von
42 5 C. Th. zu bezahlen

Freundlich zu wünschen die Sache und die
in Erfahrung zu bringen -

Die Oberforstamt
Zahl 317

Der Oberforstamt
Melikow-Szászka
Melikow-Szászka

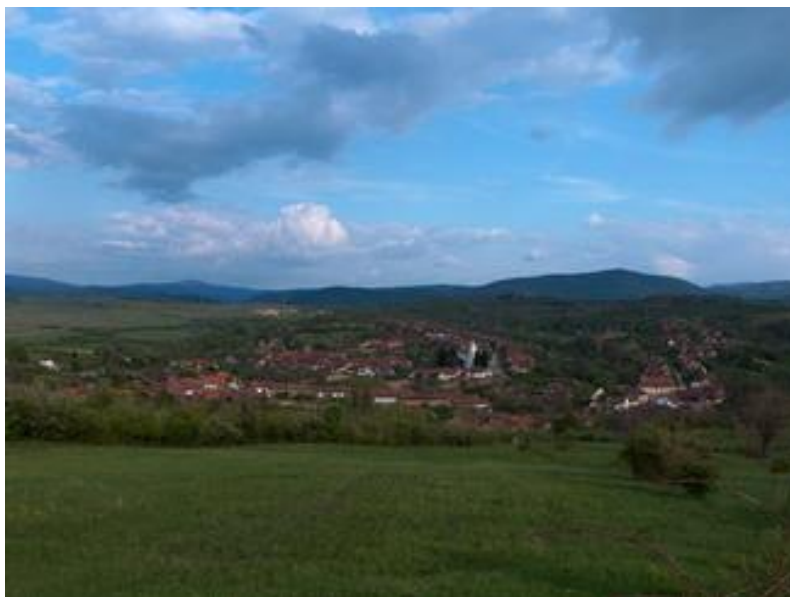
F.7.9 Document trimis de „Oficiului Superior Silvic B n ean”, din cadrul StEG Oravia, catre „Oficiul Silvic Sasca Rom n ”, 19 mai 1859. Oficiu Silvic din Sasca Rom n a func ionat p n n anul 1861, c n d a fost ncorporat celui din Sasca Montan .(Colec ia V.T utu)

F.7.10 S teni mobiliza i la munc patrotic , pentru construc ia unui baraj pe Nera, cca.1947

Slatina Nera

Se învecinează cu satele Sasca Montan , Sasca Român , Potoc și Bogodini, fiind consemnat în documente încă din 1376 și atestat documentar din 1690, în notele lui L.Marsigli. Conscripția din 1717 nu o menționează, dar în harta lui Iosif al II-lea din 1772, apare cu 160 de familii de valahi.

F.7.11 Slatina Nera

În anul 1776, satul număra 166 de case și avea coală, iar primul învățător amintit, a fost Sava Sabici, la anul 1791. Biserica a fost construită la jumătatea secolului al XVIII-lea și refăcută la 1771, apoi zugrăvită în 1874.

Corul și fanfara au fost înființate în anul 1907. Corul din Slatina Nera avea să ajungă în anii 1970 unul din cele mai bune coruri din Banat, câștigând la concursuri folclorice numeroase premii. La recensământul din 1890 localitatea avea 1450 de locuitori și 269 de case. În anul 1910 numărul populației se ridică la 1.393 de suflete cu o suprafață cadastrală de 4.783 jugare, iar în 2002 înregistra 355 de locuitori și 217 case.

De amintit că din Slatina Nera era originar haiducul Adam Neamțu, pe numele lui adevărat Adam Duma, fost învățător în cîntinul Babacai de pe malul Dunării și care a haiducit prin părțile acestea după anul 1850.

Toponime: Curmătur, Cracu Lung, Căldia, Ceret, Boboloi, Vultur

Onomastici: Avram, Bețur, Raica, Chiril, Popliceanu, Covșal, Suru, Lucica, Vișan, Voia, Lazăr.

Ocupația principală a locuitorilor a fost agricultura și creșterea animalelor, însă au lucrat și în minieră, după redeschiderea minelor de la Sasca. Și aici s-a practicat meseria olăritului, până prin anul 1935, după care meseria s-a stins.

F.7.12 Biserica ortodox , cca. 1770

F.7.13 Biserica baptist

F.7.14 Corul b rb tesc, 1972

F.7.15 Corul b rb tesc, dirijor prof. Chiril , 1980

Comuna Slatina Nera, tampile oficiale

1899

1910

1910

1915

1921

Coop. „Înfr irea” 1926

Ar. 3 Dec 1891

Atestat școlar

Pavel Vela fiul lui Dumitru Vela
din Slatina - a cercetat școala gr. ort. rom. confesională
din Slatina - arătând că în învățătura cită în mo-
ră a avut un rezultat foarte bun -

Cu atât ce eu subscris, în calitate de membru
cât și în președințelui comitetului parohial și
adversarii.

Dat în Slatina, în 20 Aprilie 1891

Amos Vela
președinte com. paroh.

Pavel Vela
învățător gr. ort. rom.

F.7.16 Atestat școlar al lui Pavel Vela, care „a cercetat școala gr.ort. rom confesională din Slatina,... 20 apr.1891,... Pavel Vela în învățături”. (Colecția V. T. I. I. I.)

F.7.17 Port tradi ional din Slatina Nera, 1929

Bogodini

Localitatea este situată la poalele munților Locva, într-o mică depresiune de pe malul drept al râului Nera. Se învecinează cu satele: Slatina Nera, Petrilova și Naid. În notele lui Marsigli, de la 1690, o găsim sub numele de Bogotin, fără specificul numărului de case sau locuitori. În conscripția lui Mercy de la 1717, apare cu 34 de case. În această perioadă, în sat sunt aduși coloniști germani, care privesc aezarea la războiul cu turcii, din anii 1737 – 1739. Pe harta lui Josef al II-lea, din 1772, satul apare cu 99 de case și o suprafață cadastrală de 3.710 jugare. La 1776 este menționată prima coală, care l-a avut învingător pe Dănuț Băncescu, la 1781. La recensământul din 1890, numărul locuitorilor era de 894 și 176 de case, iar la 1910 satul număra 845 de persoane.

Anul construirii bisericii ortodoxe nu este cunoscut, dar se știe că aceasta a fost ridicată înainte de „Edictul de toleranță religioasă”, al lui Iosif al II-lea din anul 1781. La recensământul din anul 2002, numărul locuitorilor era de 192, iar al caselor de 132.

Toponime : Cracu Lung, Culmea Vulturului, Dosul Râului, Dealul Pitic, Valea Micoșului.

Onomastici : Stoian, Imbri, Marina, Trăilă, Untan, Boterez

F.7.18 Satul Bogodini

F.7.19 Biserica ortodox , cca. 1770

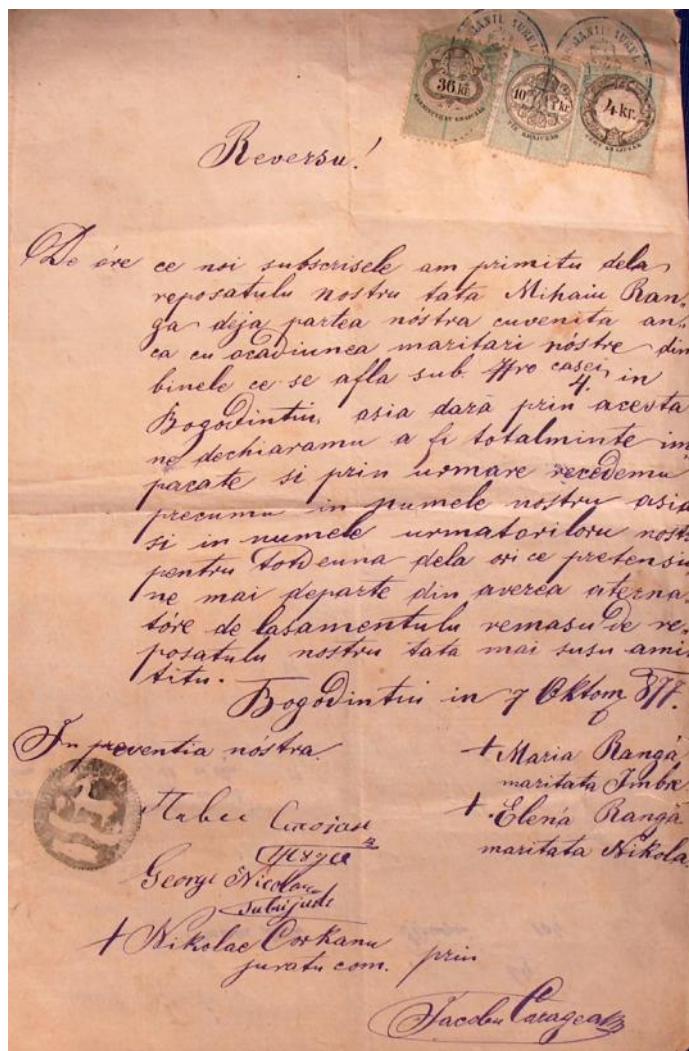
Foto. iunie 2008

Pardoseal (bis) din placi de turn torie.

F.7.20 Biserica baptist , cca.1935, foto.iunie 2008

F.7.21 Declara ia Mariei Ranga din Bogodin i, c s torit Imbri, de renun are la drepturile asupra p r ii ce i s-ar cuvenit din averea tat lui r posat, Mihaiu Ranga, 7 oct.1877 . (Colec ia V. T utu)

Bogodin i, tampile oficiale

1910

1911

1935

Potoc

F.7.22, Potoc, vedere de ansamblu, aug. 2009

Localitatea este aezată la poalele dealului Cornet și se învecinează cu satele Socolari, Ilidia, Macovițe și Slatina Nera. Este una din cele mai vechi aezări din Banat, aici au fost descoperite 20 de monede grecești de bronz, din sec. IV-II î.Cr. Documente referitoare la sat există încă de la 1367, iar la 1437 este notat „Patak”, pentru că la 1700 s-a fost trecut cu numele de astăzi. Denumirea vine din slavon și înseamnă „pârâu”. În vremea stăpânirii maghiare, după 1867, este numit „Harom Patak”, Trei Pârâuri (mag. harom = trei), toponim provenit de la cele trei pârâuri existente în raza satului: Peștera, Fântâna Mare și Peștera Potocel. În notele lui L. Marsigli, de la 1690, este menționat că făcând parte din districtul Palanca, iar în conscripția lui Mercy din 1717, apare cu 32 de case aparținând aceleiași district.

Pentru satisfacerea nevoii de forță de muncă în minieră, sunt aduși în sat, în anul 1726, coloniști germani; aceștia părăsesc satul la invazia turcilor din 1737 -1739. La 1776, satul avea 71 de case și o coală organizată, iar ca prim învățător, amintit la 1791, a fost Constantin Popovici, care preda la 40 de copii.

Biserica ortodoxă, datată din anul 1778, a fost refăcută în 1906 și pictată de Ion Zaicu la 1909.

În 1904, în comună s-a înființat un cor bisericesc și o societate culturală, care amenajează și o bibliotecă populară. Cultul baptist apare aici în 1910 și îl atrage repede mulți aderenți, avându-l ca prim pastor pe Vasile Enăcuș; la 1920 ei și-au zidit propria biserică.

F.7.23 Biserica ortodox , 1778, foto.2006

F.7.24, Biserica baptist (1920), foto 1924

Ocupa ia locuitorilor a fost agricultura, cre terea animalelor, dar i minieritul practicat aici din vechime. Din h r ile miniere existente în colec ia Szechenyi din Budapesta, reiese c în anii 1771-1772, în M- ii Potocului erau în func iune dou exploat ri de cupru „Haupt-Christi” i „Maria vom Guthen Rath”, minereul extras de aici era transportat i prelucrat la topitoriile de la Sasca.

Al turi de Sasca Român i Slatina, Potocul se num r printre vechile centre ale ol ritului din Banat. Specific pentru ceramica produs aici erau blidele cu buza crestata i r sfrânt în afar , având ca motiv floral laleaua, apoi „bocala,, cu ornamente florale i struguri, pe care se trecea i anul execu iei. În anul 1930 în Potoc mai erau 5 olari, ast zi me te ugul a disp rut.

Pentru a- i m cina grânele, potocenii de ineau, în proprietate comun , pe Valea Beiului, patru mori ac ionate cu ap i una de vânt; nemaifiind folosite, morile s-au ruinat.

Popula ia satului era la 1890 de 1467 locuitori i 285 de case, iar în anul 1910 num ra 1.372 de persoane i o suprafe cadastral de teren de 6.301 jug re. La recens mântul din 2002 s-a înregistrat un num r de 302 locuitori i 221 case.

În hotarul satului, se afl urmele unui drum roman, care unea exploat rile miniere Moldova Nou , Sasca i Oravi a i ruinele unei cet i medievale, situate pe versantul drept al V ii Beiului.

F.7.25, Port popular din Potoc (fam.Popliceanu), 1925

Comuna Potoc, tampile oficiale

1910

1910

Merite Domnule Forstant in montan Sasca

Komunitatea asatului Potok, în aplicarea sa de a se lega, care bine voiazi, and
 lina jalba noaptra in schimbul. Despre lucrurile care se afla in
 padurea noaptra a Potocului, nu lemmele care putra de sti. Dar
 nici un solos nu are nici jilaltul Geselsaft nici Komunitatea
 se noaptra. Sa dara noi pana sa sinit padurea dupa oster
 -murea Maestalei sale jilaltului fiparat am avut drept si slo
 bodanie pentra de a aduce lemne care de aflau kadute in padure de
 2: ori intocsa septamena fara de nici oplata. Sava aluma nici pre lang
 lalusa noaptra nu kaptam nu in legkuita taksa dupa kum sinit
 acleia de slabe. Nici noi nu aplicam in rugam pre Maritul For
 -stant, care bine voiafha acasta rugam anoastra la jilaltul Gesel
 -sajt kinoskita aoface si ase ridura de ane da slobodanie de a aduce
 intro di in septamena lemne kukaru, care barneni au boi, tara ceo ga
 -ra de boi nu spatete intru asa inleghere, ka nu menle se austrug
 lemne de cele kadute, tara nu taiate, nu sekurea. Dara noi din par
 tea noaptra putra de aoface fura de binona gacuta, Komunita
 sa legatucote nu intarit kontrakt, ka intot anul sa luice dela oka
 -sa kate 2: dile, sau sa dea kete 1 f. b. a. diaka nuva lakra omul. Kaiti
 in Komunitatea noaptra se afla 220. de kase, care se afla jumata
 ta din acestea nu boi, si jumatare fara de boi. Sa darista lemnele
 se nu putradeaska in padure fara de nici un solos a jilaltului Ge
 -selsajt, si spre gresatare a omerilor, care dersi se fagaduesk ka
 vor lucra la maritul Forstant 440. de dile latot anul. si se
 kupte slobodanie de a aduce lemne deata intro septamena la
 -gar holizi, din padure. Dara bine voiazi, a arata acapata cerere
 anoastra, si despre acapata ane da bunul Respins. Care noi ra
 -menem pre nadyea Maritului D. Forstant astepend.

Dat in Potok in 30 May 1863.

*Pavel Brancovanu
 Kinedu
 Stama Balosiu Kinet.
 Profta Dragyilla a
 Dimitrie v. Hles.
 Petru Ctepened
 Ioan Tot.
 Radu Pandur
 Dimitrie Poplescu
 Josif Dragyilla v. v.*

F.7.26 Jalb f cut de locuitorii Potocului, c tre eful ocolului silvic din Sasca, în care cer permisiunea s ia din p dure lemnele c zute. 30 mai 1863. Primul semnat, Pavel Brancovanu kinedu (chinez-primar). Originalul se afl într-o colec ie din Germania.

F.7.43 Poneavă de lână cu motive tradiționale din Potoc. (Colecția V. T. utu)

C.8.1 Glosar de cuvinte

Cuvinte germane intrate în vorbirea bufenilor din Sasca :

A

aiz rie, f (magazin de fier rie) - Eiserei, f (fier rie)

ainpren, n (rânta) - Einbrenn, f (rânta)

apocec , f (farmacie) - Apotheke, f (farmacie)

B

bin , f (scen) - Bühne, f (scen)

be ait, n (sentin , decizie) - Bescheid, m (sentin , decizie)

blat, n (foaie de pr jitur - Blatt, n (foaie, frunz)

blau, adj (albastru) - blau, adj. (idem)

braun, adj (brun, maron) - braun, adj. (idem)

brem , n (frân) - Bremse, f (idem)

bucfari, m (carte de asigurare) - Buchfahrt, n (idem)

bunari, f (fântân) - Brunnen, f (idem)

C

carfiol, n (conopid) - Karfiol, m (idem)

chibl , f (ascensor într-un pu de min aflat în construc ie) - Kübel, m(g leat , hârd u)

chifl , f (corn, pr jitur) - Kipfel, n (corn pr jit)

ches laus, n (c ldare de fiert) - Kessel, f (c ldare)

colac, m (pr jitur) - Golatsche, f (reg., idem)

conc, n (antreu, coridor) - Gang, m (idem)

cram , f (jumar de porc) - Kram, Kräme, f (m run i uri)

crac r, sing (limonad) - Kracherl, n (reg.,idem)

creden , n (bufet de buc t rie) - Kredenz, f (idem)

croafn , f (gogoa) - Kropfen, n (idem)
crigl , f (ulcior) - Krug, m (idem)
crautzup, sing(sup de varz) - Krautsuppe, f (idem)
crumpir, m (cartof) - Krumpier, f (reg, idem)
crumpir uc r, sing (glucoz) - Krumpierzucker, sing(idem)
cugl , f (bil) - Kugel, f (idem)
cugl rie, f (popic rie) - Kegelbahn, f (idem)
cuin , f (buc t rie) - Küche, f (idem)

D

damf, n (aburi mirositori), sing. - Damf, m (aburi)
dinstui, v (buc.a c li, a în bu i) - dünnen, v (a c li, a în bu i)
drot, n (sîrm) - Draht, n (idem)
dupl , f (u exrerioar , dublur) – Doppeltür, m (u dubl)

F

faierab nt (încetarea lucrului seara), sing. - Feierabend, m (idem)
fain (fin, frumos) adj - fein, adj. (idem)
F ang (s rb toare, carnaval), m - Fasching, m (idem)
farb (vopsea), f - Farbe, f (idem)
f rbui (a vopsi), v - farben, v (idem)
f irt (chiftea), n - Faschirte, n (carne tocat)
fed r (arc de ceas), n - Feder, f (arc, resort, pan de pas re)
fed rmes r (briceag), sing. - Federmesser, n (idem)
fest (solid, tare ,strâns), adj. - fest, adj. (idem)
fiac r (tr sur), n - Fiaker, m (idem)

firang (perdea), n - Vorhang, m (idem)

fla (sticl ,butelie), f - Flasche, f (idem)

foraiber (z vor), n - Vorreiber, n (idem)

foroat, n (moloz) - vorat, m (stoc de mateial)

for us (avans la salar), n - Vorschuss, m (idem)

foal (cut , fal în tâmpl rie), n - Falz, m (cut , fal)

fre (proasp t), adj. - frisch, adj. (idem)

fru tiuc (mic dejun), n - Frühstück, n (idem)

G

gost, ti (musafir,oaspete), m - Gast, m (idem)

glan (luciu, lustru), adj. - Glanz, m (idem)

griflu (condei de scris pe t bli), n - Griffel, m (idem)

grin aic (zarzavat), sing. - Grünzeug, n (idem)

H

hex n us (lumbago), sing. - Hexenschuss, m (idem)

hib (defect), adj. - Hieb, m (lovitur ,ran ,semn)

hoam r (ciocan), n - Hammer, m (idem)

hoclu (scaun f r sp tar), n - Hocker, m (sc unel)

hoz ntreg r (bretele de pantaloni), n - Hosenträger, m (idem)

hutmoah r (p l rier) - Hutmacher, m (idem)

L

laib r (vest), n - Leiber, f (vest , corsaj)

laintuc (cear af), n - Leintuch, f (idem)

lebervur (cârnat de ficat) m - Leberwurst, f (idem)

lighe tul (ezlong), n - Liegestuhl, n (idem)

lais (stinghie de lemn), n - Leiste, f (idem)

M

moal r (zugrav, pictor, fotograf), m - Maler, m (pictor, zugrav)

mol ri (a picta, a fotografia), v - malen, v (a picta)

mau r (zidar), m - Maurer, m (idem)

m uri (a zidi), v - mauren, v (idem)

maistor (me ter), m - Meister, m (me ter, maestru)

Maier (toponim) - Maierei, f (mo ie, ferma)

modroa n (saltea), n - Matratze, f (idem)

N

nahghe ir (oal de noapte), n - Nachtgeschir, n (idem)

ne (plas , împletitur), n - Netz, n (idem)

nudâlzup (sup de t i ei), sing. - Nudelsuppe, f (idem)

nus tangle (batoane cu nuc), f - Nusstangel, n (idem)

O

obermaistor (maistru ef), m - Obermeister, m (idem)

ob lbanc (mas se tâmplar), n - Hobelbank, f (idem)

olb , f (sticl de ½ l) – Halbe, m (halb , sticl de ½ litru)

orman (dulap, comod), n - Ottomane, f (reg. idem)

P

pacl (pache el de tutun), f - Packel, m pachet

paure (ran), m - Bauer, m (idem)

popândeclu (carton gudronat), n - Poppendeckel, m (reg.idem)

p pir (hârtie, foi de igaret), sing. - Papier, n (hârtie,document)

p r dais (ro ie, tomat) - Paradeis, m (tomat ro ie)

pec (smoal), sing. - Pech, n (smoal , ghinion)
pl ncic (panglic), f - Bändchen, n (p nglicu)
plec (tabl), n - Blech, n (idem)
pl vais (creion), n - Bleiweiss, n (alb de plumb, creion), Bleistift
pel (mugur, altoi), m - Pelz, m (blan ,altoi)
piglais (fier de c lcat), n - Bügeleisen, n (idem)
pintlu (leg tur de haine), n - Bindung, f (leg tur)
pint r (dogar), m - Binder, Fassbinder, m (idem)
pirete, i (covrig), m - Prezel, m (idem)
pix (cutie de metal), n - Bückse, f (cutie)
pl m ti (stativ pt.flori), n - Blumentisch, m (idem)
pogea, f (podea, du umea) - Boden, m (idem)
probi (a încerca), v - probieren, v (idem)
pulb r (pulbere, praf), sing. - Pulver, f (pulbere, praf de pu c)
pup (boboc de floare), m - Puppe, f (pui, p pu)
pult (tejghea), n - Pult, f (idem)
put r (unt), sing. - Butter, f (idem)
pu ului (a face curat, a cur a), v - putzen, v (idem)

R

rain (crati), f - Rein(e), f.(reg. idem)
r ipel (chibrit), n - Schtreicholz, n (idem)
rearn (cuptor), n - Röhre, m (eav , cuptor)
ringlu (inel), n - Ring, m (idem)
ringhi pil (c r toare, carusel), n - Ringelspiel, n (idem)

ribi e (coac ze), f - Ribisel, f.(Johannisbeere) (reg. idem)

riz n (vagonet de min), f - Riesenhund, m (vagonet mare de min)

rol (sucitor pt.întins foaia de aluat), f - Rolle, f (idem)

rum (b utura rom), n - Rum, m (idem)

S -

serviz (servici de mas), n - Service, n (idem)

sect r (vas pt. muls), n - Sechter, m (idem)

strujac(saltea cu „ghije’’de porumb), n - Strohsak, f (idem), Strujak, n (reg, idem)

c tul (cutie), f - Schatule, f (idem)

ib r (z vor), n - Schieber, m (z vor, împing tor)

if r (roca ist), sing. - Schiefer, f (idem)

indr (indril), f - Schindel, f (idem)

int r (hinghier), m - Schinder, m (idem)

it (tur de munc), f - Schufterei, f (munc grea)

leahn (zгур de topitorie), f - Schlacke, f (zгур)

laier (voal), n - Schleier, m (idem)

laif r (tocilar,ascu itor de cu ite, m - Schleifer, m (idem)

laim (mucozitate,bale), sing. - Schleim, m (idem)

larf (papuc), m - Schlarfe, f (idem)

lap (papuc), m - Schlappe, f (idem)

lamp t (om negljent), adj. - schlampig, adj.(idem)

lingui (a împleti), v - schlingen,v (a înodea, a împleti)

ling rai (broderie, împletitur), n - Schlingerei, f (idem)

loas r (l c tu), m - Schlosser, m (idem)

mear (untur), n - Schmer, m (idem)

mirui (a unge), v - schmiren, v (idem)

naid r (croitor), m - Schneider, (idem)

naps (uic , r chie), n - Schnaps, m (idem)

nur (sfoar împletit), n - Schnur, f (idem)

oat r (pietri), n - Schotter, m(idem)

somot (catifea), sing. - Sommet, m (idem)

soaft (suc), n - Saft, m (idem)

onc (pulp de porc), n - Schenkel, n (old, coaps)

ol (can), n - Schale f (can , cea c)

or , n - Schurz, m (idem)

pi (vârf), n - Schpitz, m (idem)

pinoat (spanac), n - Spinat, f (idem)

pais (c mar), n - Speisekammer, f (idem)

p tul (lop ic), f - Spatel, m (idem)

pogot (sfoar), f - Spagat, m (idem)

pir (spirt), sing. - Spiritus, m (idem)

poiart (sob de buc t rie), f - Spoherd, m,(idem) Sparherd, m (ma in de g tit economic)

poruial (economisire, cu sgârcenie), adj. - sparen, v (a economisi)

prai (proptea), n - Spreize, f (idem)

pri ui (a stropi) - spritzen, v (idem)

rei (oblic), adj - Schreg, f (idem)

taif (eap n, ceremonios), adj. - steif, a (idem)

t fir, sing(zestre) - Stafier, f (idem)

traf (dung , linie), f - Streif, m (idem)

taig r (mastru miner), m - Steiger, m (idem)

tainsoda (sod de rufe), sing - Steinsoda,m (idem)
tamplu (p h rel de uic), n - Stempel, m (tampil , pahar mic)
tangle (batoan, pr jiture), f - Stange, f (baton, pr jin)
traic (grev), sing. - Streik, m (idem)
t ni l, n (pung) - Stanitzel, n (reg.) pung de hârtie
tigli (sticlete) - Stieglitz, m (sticlete)
tioln , f (min) - Stollen, m (min)
tric (segment de linie ferat) - Strecke, f
tric rai (broderie), n - Strickerei, f (idem)
tricui (a broda), v - striecken, v (idem)
trimf (ciorap), m - Strumpf, m (idem)
tu (eav scurt), n - Stutz, m(idem)
turm (furtun ,v rtej), sing. - Sturm, (furtun)
up (opron, magazie), f - Schuppen, m (idem)
u t r (cizmar, pantofar), m - Schuster, m (idem)
vung, n (avânt) - Schwung, m (idem)
tos, sing - Stossarbeit, f (lucru în front de min)

T -

taier (farfurie), n - Teller, m (idem)
tei (ceai),sing - Tee, m (idem)
tepic (covor, pre), n - Teppich, m (idem)
tint , f (cerneal) - Tinte, f (idem)
ti l r (tâmplar), m - Tischler, m(idem)
ti l rai (tâmpl rie), n - Tischlerei, f (idem)
trocn (r ceal), f - trocken, adj(uscât)

truc r, n (patent) - Druker (închiz tor prin ap sare)
tuc t (cear af), n - Tuchbett, n (idem)
ag r (limb de ceas), f - Zeiger, m (ar t tor)
la anc, exp.(a sosi la momentul oportun) - Zank, m (ceart)
dul (bilet), f - Zetel, m (idem)
itung (ziar), n - Zeitung, f (idem)
ec r (co), n - Zecker, n (idem)
el r (elin), f - Zeller, f (idem)
igl (c r mid), f - Zigel, m (c r mid)
imet (scor i oar), sing. - Zimmet, m (idem)
in (zinc, cositor), sing - Zinn, n (idem)
lind r (burlan), n - Cilinder, n (idem)
uc r (zah r), sing. - Zucker, m (idem)
ug (tren, curent de aer), n - Zug, m (idem)
uric, adv.(înapoi pt.cai) - zürük, adv.(înapoi)
u pais (mâncare sc zut), n - Zuspeise, f (idem)
uric, adv (înapoi, îndemn la cai) - zurük, adv (idem)

U

uic (unchi), sing. - Onkel, m (idem)
urmoah r (ceasornicar), m - Uhrmacher, m (idem)
ubl (rindea), f - Hobel, m (idem)
uloi, (petrol lampant), n - Öl, n (ulei)

V

vacs (cear , crem de ghete), sing - Wachs, n (idem)
v csui(a da cu crem , cu cear), v - wachsen, v (idem)

vailing r (vas mare pentru sp lat vesela), n - Weiling, m(idem)
vandra (a umbla f r rost), adv. - Wandeln, v (a umbla, a se plimba)
vas (butoi), n - Fass, m (idem)
vec r (ceas de tept tor), n - Wecker, m (idem)
vinclu (col , unghi), n - Winkel, m
voan (van), f - Wane, f (idem)

Z

zal chifle (cornule e s rate), f - Salzkipfel, n (idem)
zaurisos (sos acri or), n - Sauresosse, f (idem)
zup (sup), f - Suppe, f (idem)

Alte cuvinte:

A

acera, v - a a tepta, a pândi
astruca, v - a acoperi
astupu , n - dop, capac
armen âie, f - tax de târg
an r , adv - anul trecut
anina, v - a ag a
alv lâc, n. - b utur la încheierea unei afaceri
avlie, f - curte

B

banc , f - bancnot

baremi, adv. - m car

ba , interj. - chiar a a

b gic, sing. - font

b l, adj. - blond

b rber, m - b rbier, frizer

bâzgoia, v - a se strâmba

bece, pl. - band textil folosit la încro nat

bert, n - birt, crâ m

be âu, m - be iv

bic, m - taur

biceag, adj. - bolnav

birt, n - cârcum

blan , f - scândur

blând , f - umfl tur pe piele

blag , f - bun tate

boboan , f - bomboan

bobolo , n - cocolo

borând u, sing - produs la t ierea porcului

boat , f - bât

bor oni, m - bolovan

boact r, m - paznic

brusculan, m - brusture(bot.)

br cinar, n - curea de pantaloni

brav , f - clan de u

broanc , f - contrabas

brebece, m - vrabie

brift , f - briceag

bruci, v - a împinge, a îmbrânci

buc , f - obraz

bucium, n - butuc de spart lemne

bucliuc, sing. - b legar

bucta, v - a r mâne repetent

bumb, m - nasture, tablet medicament

bubi , f - vierme de m tase

bugeac, n - buruieni

buiag ,f - buruiian

bulvan, m - trunchi mare de copac

but v, adj. - umflat, buh it

butorog, adj. - chiop

buzuminit, adj. - z p cit, ame it

C

cacic , sing. - joc de copii

cant , f - vas din metal

cam t , f - dobând la banc

c Neal , f - funingine

chi r u, sing. - ceap verde de prim var

cl b , n - c ciul

c r toare, f - carusel

c lcâni, m - c lcâi

capt , f - calapod

c p , n - m sur de luat uiumul la moar
c par , f - arvun
c pe el, n - colac pentru parastas
c p tâni, n - cap t de pat
c igan , f - omlet
c put, f - hain , veston
chi ele, pl. - franjuri la costum pop.fem.
c sap, m - m celar
c â , f - gr mad de tulei
cânta, v - a boci, a se jeli
ciocan, m - cotor de varz
c tran , f - p cur de uns osia la c ru
c tr nit, adj - uns cu catran, sup rat
cârnigel, m - violet (bot.)
cârni, v - a t ia mai scurt via , pomii
chil vi , f - târn cop
chit , f - leg tur de fructe, buchet mic de flori
cârp , f - basma, batic
ciuciur, n - izvor
ciupag, n - cam la costum pop. fem.
ceac , sing. - cutie de chibrituri
ci toc, f - toc de u , fereastr
ciup, n - vas mare ceramic
chichi, v - a g ti, a împodobi
ciz, m - tiz, persoane cu acela i nume

chis li , f - magiun sub iat cu ap
câi, sing. - ciung, neândem natic
che , m - as (joc de c r i)
cârceag, n - ulcior
cheam t, f - furtun , ploaie mare
cârjie, f - baston
câta, adj. - pu in
ches, n - traist mic
chil rab , f - gulie
chil vi , f - târn cop
a cl t ri, v - a limpezi
clis , f - sl nin
clo , f - clo c
cleoamb , f - cârlig
coast , f - coast (anat.), versant de munte
coasn r, n - dulap de haine
colivie, f - ascensor de min
co ie, f - c ru
conci, n - coc
coricov , f - fruct s lbatic
co ar , f - co din r chit care se purta în spate
co ar, m - hornar
comin , f - borhot
corit , f - albie
cobie, f - partea inf. la ira spin rii

codrean, m - p durar
convei, n - curb de drum
coptur , f - puroial , zon instabil de roc în min
copturi - a scoate cu ranga rocile instabile
co c , f - bucat de zah r cubic
cova i, m - potcovar
cram , f - jumar
crac, m - picior, culme între dou v i
cr st nu , m - paracliser
crâsta , n - plas de prins pe te
cro n . f - greutate dus în spate
cuc , sing. - vârful de deal
cioac , f - vârful de deal
curcub t , f - dovleac
cupi, v - a face cut la cusut
cuptor, n - ma în de de g tit

D

deloc, adv - imediat
despr unat, adj. - desp r it
destruca, v - a descoperi lenjeria din pat
d l turi, adv. - pe al turi
dânapoi, adv. - în spate, înapoi
dod , f - sor mai mare, femeie în vârst
drâglu, n - dispozitiv din lemn pentru cur at
dogata, adv. - terminat

d scump ra, v - a r scump ra

d rânat, adj. - neastâmp rat

d-aficea - pe degeaba, gratuit

dr g vei, n - tevie

doape, pl. - g lu te

a se doda, v - a se obi nui

de - 100 ml.

deca - 100 g.

d rap, n - bucat

dur it, n - zgomot

du âc, n - dun de acoperit

dud , f - burlan

dud i, v - a tuna

duan, n - tutun

du ni, v - a fuma

F

fain, adj. - frumos, bun

f c tur , f - farmec

f ieroag , f - ad ncitur în albia unui râu

ferocin , f - gr mad de fier vechi

firiz, n - fier str u

fescil , f - fitil de lamp

f linc , f - defect corporal

flomotoc, f - ghemotoc

foc rie, f - c ldur mare

fos n , f - scândur groas

fleci, adj - strivit

foale, pl. - burt

G

gav t, sing - mul ime de oameni

gazd , f - proprietar de cas

g ldân , f - balt dup ploaie

gârg lod, n - m rul lui Adam

gârbi , f - gu a porcului

ges, adv - des

gev r, m - cavaler de onoare la nunt

ghel i, v - a trage la rindea

ghij , f - p nu de porumb

glogi, v - a te jena înc l mintea

gloace, pl. - membrii unei familii

goni, v - a împerechea vaca

golmoz, sing. - gunoi

gragie, f - lemn rie de cas

griflu, n - creion de scris pe t bli la coal

ghioac , f - coaj de ou

giv ni, v - a sta la taifas

gutâni, m - gutui

H

haida, int. - vino

hal , f - om lacom

harto, int. - îndemn c tre vite de-a se da la o parte

hârghie, f - om de nimic

hârce, m - oarece

horc ni, v - a sfor i

I - Î

iagod, m - dud

iaz, m - baraj

ie chie, f - a chie

imal , f - noroi

irian, m - hrean

ierug , f - canal de moar

ist n , adv. - adev rat

izâd , sing – risipire, neeconomisire

izân , sing. – murd rie

izânit, m - murdar, pirpiriu

înglimpa, v - a te jena ceva la ochi

înpupit, adj. - înbobocit

închetora, v - a închide nasturii

încinta, v - a înc lzi

încunia, v - a încuia

încro na, v - a lega greutatea de transportat în spate

în olit, adj. - îmbr cat

înt real , f - scrobeal

J

japi , f - nuia, joard

jâghi, n - jar

jândari, f - jandarm

jâp, n - jeg, murd rie

jâl , m - scaun de biseric

jumi c , f - chifl , franzel

jgior, m - jder

joard , f - nuia

Joimari - Joia Mare (din S pt mâna Patimilor)

joim rele, pl. – oale mici de lut care se dau de pomani de Joia Mare

juj u, n - lemn legat la gâtul câinelui

jumear , f - jumar , cram

junghetur , f - ceaf

L

lan , n - m sur de suprafata = 0,575 ha.

laut , f - vioar

l uta , m - c nt re la vioar

larm , f - g l gie

l p da, v - a arunca, a avorta

l gi , f - sertar

l uzi, v - a înebuni

leoarf , f - masc pentru bal

lingav, adj. - mofturos la mâncare

limburu , m - omu orul din gât

lipie, f - turt

litr , f - m sur de capacitate = 1 litru

- suprafață agricolă = 0,22 ha.

lom, m - murdărie intrată în ochi

lopăci, f - omoplat, unca de la piciorul din față

lovi, v - a se potrivi

loz, f - coardă de viș-de-vie

lotru, m - hoț fugit în pădure, haiduc

lungi, adv. - de-a lungul

M

macar, adv. - oricum

mașcri, v - a bățjocori

marv, f - vite

mașlu, n - fund cu nod

mașter, adj. - vitreg

maștioane, f - mamă vitregă

mașgâz, f - magazin, raie de alimente

mașlai, n - turtă din făină de porumb

mașdo - aproape

mașsri, f - față de masă

maștcălu - obicei de înfrățire între fete la Duminică Tomii

mașzric, f - joc popular

maștcui, v - a zdrobi, a pasa

mașdâcn, n - medicament

mașreu, adv - încet

mix , f - zambil

de miru lumii, expr. - de batjocura lumii

m nu , f - toart , mâner

mânezi, adv. - a doua zi

mead, n - umplutur pentru sarmale, ardei, etc

me ter, m - grinda de deasupra por ii

mi i, v - a lovi

mi itur , f - lovitur , vân taie

a mijgoni, v - a burni a

moare, f - zeam de varz acr

moin , f - z pad topit , timp c ldu

molidv , f - ap sfin it

mormin i, pl. - cimitir

morug , adj. - foarte s rat

motc , f - scul de a sau lân

mu â , f - musculi de fermenta ie

muroni, m - stafie

N

naocol, adv. - împrejur

nana, sing - termen de polite e pentru cineva mai în vârst

tot natu, expr. - fiecare om

n imit, m - angajat la lucru cu ziua

n ifir , sing. – enibahar

n duf, n - z bu eal

n loag , f - îmbulzeal

n pusti, v - a abandona pe cineva

n scocorâ, v - a se r sti la cineva

n sta nâc, adj. - neascult tor

nigel, m - neg

nigeie, f - nedeie, hramul bisericii

nogi , n - glezn

noacen, m - oaie de 1-2 ani

nima, pron. - nimeni

numa, - numai

O

obrincit, adj. - infectat

oc râ, v - a oc râ

ochece, m - ochi de fereastr , geam

ocnar, m - miner

ocoli , n - drum ocolitor

ogrâsât, m - firav, infirm

ogin , f - odihn

ogoi, v - a se lini ti

olcu , f - oal mic

orbece, m - cineva care merge ca orbul

orc i, v - a sfor i

orman, n - dulap de haine

ortac, m - tovar de munc , prieten

ort ci, v - a se alia

os, n - sâmbure de fruct

om, m - so , b rbat

P

panj n, m - p ianjen

par, n - par, pahar

par , f - flac r

parce, f - zestre

pâgin , f - poian , lumini

p l mar, n - cablu metalic

p lug , f - pr jin

p muc , f - vat

p r zol, f - umbrel

p lit, adj. - ofilit

p ragie, f - s rb toare, parad

p sule, f - fasole

p zâ, v - a vechea mortul, priveghi

pârci, m - ap

pârpor, m - pojar (boal)

pârþ li, v - a frige pu in pe jar

pecin , f - carne macr

pel ui, v - a vaccina

pealt r, m - iret de pantof

piatr , f - grindin

picmez, n - magiun

pies c, sing. - nisip

pieptar, n - cojocel

piona, v - a piui

piciura, v - a pi ca, a ciupi

pi chir, m - prosop

piri oar , f - sarma

pitrece, v - a înso i la groap

pitula, v - a ascunde

pitrop, m - epitrop (bis.)

pi r i, pl. - colind , colind tori

piv , f - piuli , pies metalic cu care se pu ca la s rb tori

ple , m - chel

pli , n - plu

plaatnu, n - plit din font

plut , f - plop

podrum, n - pivni

podos, adj. - animal cu p rul mare

pogace, f - turt de f in f r drojdie

polm , f - minge

pociac , f - potec

pogogi, v - a se tocni

pomeni, v - a se trezi

ponosât, adj. - murdar, neângrijit

porconi, n - gr mad de fân

por âie, f - impozit

postat , f - parte dintr-un lan

potc , f - pocitanie

poz nari, n - buzunar

prascie, f - pra tie

prav , n - min orizontal

pricina , m - cert re

pripor, n - drum în pant

prâgl , f - scândur de gard

proface, v - a reface

pancov , f - turt pr jit f r drojdie

putoare, f - lene

R

rap g, n - drum în pant

rapure ,m - co , bubi

rav n, adj. - umed

r chie, f - uic

r runchi, m - rinichi

r sc iat, adj. - cr c nat

r sc boal , f - t r boi, zarv

r stalni , f - margine de pat

rapure, m - bub

râjghia, v - a zgâria

râge, v - a râde

rându, v - a face curat, ordine

râni, v - a cur a la animale

râp , f - coast de deal

r chia, v - a scurma p mântul

rez , f - z vor

ron , m - cartilagiu

rozolit, adj. - ros, uzat

rumini, v - a se farda

S -

salc , f - salcie

s crin, f - sicriu

s cui, m - s cule

s la , f - colib

s l ri , f - solni

s lic, n - sticlu de 5o sau 100 ml.

s rac, m - copil orfan

Sâmpetru, sing. - Sf.Petru (s rb toare)

Sâmedru, sing - Sf. Dumitru (idem)

sâl , f - scârb , a face ceva f r pl cere

s u, n - seu

scamn, n - scaun

sângerece, m - sângerete, caltabo cu sânge

sc lan, m - ciorchine

sc lu , m - l cust

scovard , f - cl tit

scrob, sing. - terci din f in de grâu

scuceal , f - ad post

sc iece, m - scaiete

slast , f - mâncare de dulce
sl bin , f - zona costal
sl it , adj. - sleit , rece
smint , f - gre eal
snag , f - vlag , putere
slog, n - linie de demarca ie între propriet i
sob , f - camer
socoat , f - aritmetic
socac, n - uli
social , f - dispozitiv de adunat firele pt. suveic
sorâc,n - oric
soruic , f - apelativ între dou fete prietene
spat , f - pies la r zboiul de esut
stalni , f - plo ni
stânj nar, m - muncitor la t iatul lemnului în p dure
str cni,v - a tres ri în urma unei dureri ascu ite, junghi
suc lete, m - sucituri din aluat, etc
sudui, v - a dr cui
sudalm , f - înjur tur
sifulca, v - a sufleca
sugie, f - pieli la baza unghiei
surupa, v - a surpa
ag , f - glum
aic , f - gamel
gâr , m - ucenic

le, sing. - spinare
âc, m - foi de staniol
cutul , f - cutie
erempu, aie (pl), n - urme r mase dup ploaie
log, n - paralizie
ofiu, n - ciub r de ap sau lapte
ogor, m - cumnat
olocat, n - oblon
ontorog, m - chiop
tuc tur , f - fâ ii de scoar de copac pentru tencuit tavanul
ui, sing. - astm
um , f - p dure
umar (oam r), m - p durar

T -

tan t, sing. - praf otr vitor în mina de c rbuni
t b rât, adj. - obosit
t bli , f - t bli de ardezie pentru colari
t man, adj. - întocmai
t râ , f - t râ e
t rpig, m - c r mid nears
tâlv , f - deal, culme
târgovin , f - produs de vânzare la pia
târpi, v - a r bda
târsi, v - at ia, a defri a
toaie, sing - balt

tolcer, f - pâlnie
tot natu, pr. nehot. - tot omul, to i
tovar, n - greutate, povar
tr ga e, f - dispozitiv de scos vinul sau r chia din butoi.
trean , f - zdrean
troat , f - trompet
truli c , f - fluier
tulipan, m - lalea
tup i, v - a boc ni
tureac, n - partea de sus a ciorapului
and r , f - bucat de lemn s rit la cr pat, joc popular
st, n - capac de metal sub care se cocea pâinea
âmp, m - pulp de animal
âmpor, m - sulf, pucioas
â , f - locul pe unde se bea ap de la ulcior
ec r, f - geant
oal , f - hain
uca, v - a s ruta
plig , f - bucat de lemn pentru foc
âpa, v - a striga

U

uiag , f - sticl

V

vadr , f - g leat

v lu , f - cârp de sp lat vase

vân t, adj. - albastru închis

vâr ie, f - co de r chit pt. prins pe te

vig, n - sul de pânz

vonv it, adj. - îndoit, deformat

vrâst , f - ir de cultur la câmp

Z

zeicin, n - ulei alimentar

z mal , n - zmal

z postit, n - l satul secului, post

z r, n - zer

zâr , f - ochelari

zbor, n - vorb , taifas

zgaib , f - bub uscat

zob, n - hran cu t râ e pentru animale

zuita, v - a uita

zvon, n - clopo el

C.8.2 Bibliografie

- Birou Virgil
  - Aspecte de cult de la începutul sec. al XVIII-lea în localitățile miniere cărăne. Revista mitropoliei Banatului, nr. 4-6 Caransebeș, 1964
  - Revoluția de la 1848 în regiune montanistică din Caraș, manuscris dactilografiat.
  - Exploatarea minieră din Munții Cărbuni în sec. al XVIII v. zut de cercetătorii străini, 1957
  - Crucile de piatră de pe Valea Carașului. Timișoara, 1941
  - Lume fărâșer, Ed. „Facla”, Timișoara, 1972
- Blaj Violeta
  - Centre de ceramică din zona Oravița, „Memoria satului Românesc”, ed. „Solness”,
- Borza Alexandru
  - Banatul în timpul romanilor. Editura fundației „Oliviero Varzi”, Timișoara, 1943 .
- Bota Ionel
  - Istoria teatrului vechi din Oravița, vol 1, ed. Timpul, Reșița, 2003
  - Drum de fier cale bătănie. Contribuția tehnicii românești la civilizația Europei, 2006
- Botoșeanu L, Negrea t.
  - Drume ind prin Munții Banatului. Ed. „Sport-Turism”, 1976
- Bozu O, Săcărâmb C.
  - O expediție arheologică în Valea Almăjului, Banatica 7, Reșița, 1983
- Brătescu C.
  - Aspecte privind lupta românilor cărăni pentru unire cu România între 1894-1918, Banatica 7, Reșița, 1983
- Buzil Adriana
  - Prunderea stilului Baroc în arhitectura tradițională a Banatului în sec. al XVIII-lea”, „Analele Banatului”, Timișoara, 1984
- Cimponieru Ecaterina
  - Reșița luptătoare. Edit. „tiințific”, București, 1965
- Constantinescu Emil
  - Mineralogeneza skarnelor de la Sasca Montană, Ed „Academiei”, București, 1980
- Cornean N.
  - Monografia eparhiei Caransebeșului, Caransebeș, 1940
- Crișan Ion
  - Teatrul din Oravița (1817 – 1967), Reșița, 1968
- Doran Gheorghe
  - Ce-am în inimă în gând, ed. Creația Casei Populare, Timișoara, 1968

P dure, Soro P dure. Culegere de folclor literar din Mun ii Locvei(Cara Severin), ed. Mirton, Timi oara, 1999

- Ehrler Jakob J.

Banatul de la origini pân acum – 1774. Ed. „Facla”, Timi oara, 1982

- Fene an Constantin , Wollmann Volker

Informa ii privind minieritul i metalurgia de la Sasca în a doua jum tate a sec. al XVIII-lea, „Banatica” 4, Re i a, 1977

- Fene an C-tin, Gräf Rudolf , Zaberca V.M, Popa I

Din istoria c rbunelui, Anina 200, „ Muzeul de istorie al jud. Cara Severin”, 1991

- Fene an C-tin, Dan P. Mihail

C l toria lui Iosif al II-lea în Banat. „ Banatica” 4, Re i a, 1977

- Gaga Lidia

Costum de enclav , costum de contact . Bufeni. „Analele Banatului”,Timi oara, 1984

- Galfy Iuliu

Bartholome Ludwig Edler von Hechengarten. „Echo der Vortragsreihe” nr. 4, Re i a, 2004

- Gräf Rudolf

Domeniul b n ean al tEG 1855-1920. Ed. „Banatica”, Re i a 1997

Calea fierului din Banat. Ed. „Intergraf”, Re i a, 2000

- Griselini Francesco

Încercare de istorie politic i natural a Banatului. Ed. „Facla”, Timi oara, 1984

- Grop ianu Alexandru, dou caiete în manuscris cu înseamn ri monografice

- Grop ianu Ilie

Sasca Montan 1918 – 1919. „ Analele Banatului”,1931

Vicen iu Babe . Ed „Astra”, Timi oara, 1938

Mormântul lui Babe , „Revista cercului juridic b n ean”, nr.12. Timi oara, 1935

- Grop ianu Mihail

Revolu ia anului 1918 din Oravi a - Cara . Inst. de arte grafice „Atheneu”, Timi oara, 1935

- Hromadka Georg

Scurt cronic a Banatului Montan. Oradea, 1995

- Izverniceanu Damian

Haiducul Adam Neam u. Tipogr. „ Felix Weiss”, Oravi a, 1921

Oltenii din Banat i originea lor. Lipova 1935

- Jurma, Gheorghe

Presă i via a literar în Cara Severin. Re i a, 1978 .

- Jurma Gheorghe, Cruceanu Ada

Contribu ii la bibliografia presei b n ene. Re i a, 1979

- Lup iasca Carol, Bejan Ioan

Considera ii privind vechimea morilor cu ciutur . „Analele Banatului”, Timi oara, 1983/84

-Lotreanu Ioan

Monografia Banatului. Instit. de arte grafice „ ara”, Timi oara, 1935

- M rghitan Liviu
Banatul în lumina arheologiei. Ed. „Facla”, Timi oara, 1979-1980.
- Moldovan Simeon Samson
Jude ul Cara i ora ul Oravi a. Tipogr. „Iosif Kaden”, Oravi a, 1933
Din trecutul bufenilor, tipogr. „Iosif Kaden”, Oravi a, 1935
- Moisi Alexandru
Monografia clisurii. „Libr ria Româneasc ”, Oravi a, 1938
- Novac Mihai
An de patru prim veri. Ed. „Pavel Suru”, Bucure ti, 1932
- Molin R.S.
Contribu ii la istoria bisericii din Banat. O pagin din istoria bisericii din Sasca Montan .
„Foaia diecezan ”. Caransebe , 1979.
- Frunz Victor
Istoria stalinismului în România. Ed. „Humanitas”, Bucure ti, 1990
- Micu Laz r Pârjol
Sasca Român ; povestea satului meu. Ed. Mirton, Timi oara, 2007
- Miu Str in
Pictorul Dimitrie Turcu (1810-1883). Revista. „Confluen e”, Oravi a, aug. 2003
- Munteanu Ioan
Mi carea na ional din Banat 1881 – 1918. Timi oara, 1994
- Munteanu I, Zaberca V.M, Sârbu M.
Banatul i marea unire 1918. „Editura mitropoliei Banatului”, Timi oara, 1992
- Manilici V, Cosma S.
Mineralogie, Petrografie, Geochimie. „Editura Tehnic ”, Bucure ti, 1962
- Mihailoviciu Traian
Istoria parohiei Sasca Român , manuscris dactilografiat, 2000
- Mo Tiberiu
Noi m rturii privind lupta românilor b n eni în timpul revolu iei de la 1848. Rena terea
B n ean , Timi oara. 1994
- P s ric Ioan ,
Monografia UDR din Re i a i frumuse ea natural a împrejurimilor, 1936
- Petrovsky Richard, Popescu Octavian, Rogozea Petru
Pe teri din jud. Cara Severin – cercet ri arheologice. „Banatica 6”, Re i a, 1981
- Popovici Cornel Sturza, Sârbu Nicolae
Rezerva ia Natural Cheile Nerei-Beu ni a. Ed. „Media Star”.Re i a, 1996
- Scurtu Ioan
Alba Iulia 1 Decembrie 1918. Ed. „Sport-Turism”, Bucure ti 1988
- Simu Traian
Drumuri i cet i romane din Banat. Ed. „Tipografia Na ional ”, 1924
- St nil Iosif

- Valea Cara ului. Districtul Ilidia în sec.XIV-XVII. Pagini din trecutul unui col de ar .
Comitetul de Cultur și Educație Socialistă a Judeului Cara-Severin, Timișoara, 1986
- Stoica Nicolae de Haeg
Cronica Banatului. Ed. „Facla”, Timișoara 1981
Cronica Mehădiei și a Băilor Herculanee. Ed. „Facla”, Timișoara 1984
  - Suciș I.D.
Revoluția de la 1848 – 1849 din Banat. Ed. „Academiei”, 1968
  - Sigla Erwin Josef
Germanii din Banatul Montan. Ed. „Intergraf”, Reșița 2003
Timișoara 2001
  - Uzum Ilie, Lazarovici Gheorghe
Aezarea feudală Ilidia în lumina izvoarelor scrise și a cercetărilor arheologice. „Banatica”
  - Vaida Alexandru Voevod
Alegerea din Sasca. Ed. „Vasile Nicola”, București 1933
  - Vrădeanu Vasile
Monumente bisericești și culturale din zona Oravița. Ed. „Mitropolia Banatului”,
Timișoara 1981
  - Vlăscănuș Mihaela
Sculptura barocă din Banat. Ed. „Excelsior Art”, Timișoara, 2005
  - Voia, I. Iacob, Ilana, G. Doru
Slatina – Nera. Însemnări despre sat și oamenii lui. Ed.Politehnica, Timișoara 2008
  - Wollmann Volker
Dezvoltarea tehnicii miniere din minele crăieni în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.
„Banatica” 1, Reșița, 1971
Minieritul bănean de la mijlocul sec.al 18-lea oglindit într-un album cartografic.
„Banatica” 5, Reșița, 1979
  - Woth Walter
Câte ceva despre topitoriile din Sasca „Echo der Vortragsreihe” nr.10/ oct. 2009, Reșița
  - Corespondența lui Vicențiu Babeș, ed. „Dacia” Cluj Napoca 1976
  - Colectiv de autori, Antonescu Șerban
Judeele Patriei. Cara-Severin .Monografie. Ed. „Sport-Turism”, București, 1981,

Publicații și documente

- I.P.E.G. „Banat” Caransebeș „Raport geologic asupra minereului cuprifera de la Sasca Montan ”, 1983.
- „Urzica”, revistă redactată de Mihai Novac, nr.1-5, Oravița, 1936.
- „Generația de mâine” revista liceului „General Dragalina”, din Oravița, nr1/1936, nr.2-12/1937, 1-2/1938

- „Familia”, revistă editată de Iosif Vulcan la Oradea, anii: 1865, 1867, 1868, 1871 – 1875, 1890, 1892 - 1901, 1903, 1904
- „Foaia Oravi ei”, ziar redactat de Mihail Gropianu, nr. 5, 7, 13, 16 / 1914 și nr. 88, 89 / 1916
- Revista „Zapis” nr.2 /1936, Oravia
- „Românul”, ziar redactat de Ion Ieșicu, nr.1 – 5 / 1939, Oravia
- „Oravitzaer Wochenblat”, ziar de limba germană din Oravia, 1898
- „Calendarul Românilor”, editat de protopopiatul ortodox din Biserica Albă, 1909, 1911, 1916, 1937-1939, 1943-1946, 1948
- „Calendarul Național”, Oradea, 1909, 1911, 1936, 1938, 1939, 1948, 194
- Documente din arhiva bis. ortodoxe din Sasca Montană
- Documente din arhiva fostei judecătoria din Sasca Montană
- Registrul pentru deliberări al consiliului comunal din Sasca Montană, 1928 – 1932
- Anuarul României pentru Comerț, Industrie, Meserii și Agricultură, Ed. Rudolf Mosse, S.A. București, 1931/32
- România Liberă, 1.06.1999 și 23.06.2001
- „Flamura”, 6 și 13.01. 1987
- Banater Berglanddeutscher. Revista germanilor din Banatul Montan, apare la München și Viena, 1994
- Echo der Vortragsreihe. Revista forumului german din Banatul Montan, Reșița

C.8.3 Sasca Montana, scurt istoric

Localitatea este situată în partea de sud-vest a României, în Munții Banatului, care structural apar în Carpații Meridionali. Este cunoscut datorită mineralifer existent în subsol, a cărei mineralizare de: cupru, fier, sulf, aur, argint, plumb, zinc, molibden, a luat naștere la contactul rocilor eruptive granodioritice (banatite), cu calcarele mezozoice. Localitatea se întinde pe o lungime de 3 km. dealungul văii râului Ura, între muntele (Sf.) Gheorghe la sud și valea râului Nera la nord. Administrativ aparține județului Caraș-Severin, fiind centru de comună pentru satele Sasca Română, Bogodini, Slatina Neagră și Potoc. Urme ale activității umane pe teritoriul localității datează încă din perioada neolitică, dovedite prin cercetări și descoperiri arheologice. Majoritatea istoricilor consideră că lucrările miniere de aici datează din perioada romană, dovadă fiind descoperirile furtive, de vechi galerii, laboratoare de încercare și unelte specifice activităților miniere. Ideea este susținută și de existența în apropiere, a drumului considerat roman, de pe Valea Camenița, care face parte din rețeaua secundară de drumuri ce leagă între ele localitățile miniere ale Banatului. După retragerea romanilor la sud de Dunăre (273 d.Cr.) și invazia popoarelor migratoare (sec.III-VII d.Cr.) iau naștere primele formațiuni statale, cnezatele și voievodatele, în Banat fiind cunoscute cele ale lui Glad și Achtum. Ungurii, care se așază în Câmpia Panonică (896 d.Cr.), își încep expansiunea spre Europa centrală și de est, ocupând Banatul pe la anul 1000, sub regele Ștefan cel Sfânt și reiau exploatarea minereurilor de aici. După anul 1300 un nou pericol amenință regiunea, turcii, care ocupă Timișoara, la 1552,

transformând Banatul în pa alâc turcesc. Înaintare lor spre Europa Central este oprit la porile Vienei (1683), iar în b t lia de la Petrovaradin (1716) sunt înfrân i de armata austriac condus de prin ul Eugen de Savoya. Prin Pacea de la Passarovitz (1718) Banatul este anexat Austriei, aici fiind numit comandant militar i civil gen. Claudius Florimind de Mercy. Austrieii iau m suri ample privind organizarea administrativ i industrial a provinciei punând un accent deosebit pe exploatarea resurselor minerale importante existente aici. Pentru aplicarea acestor planuri era nevoie de for e de munc , fapt pentru care se începe o intens ac iune de colonizare aducându-se speciali ti în minierit din landurile Austriei, Tirol, Steier, Carintia, din inutul Zips al Slovaciei, din Bohemia i Germania de Sud. Din regiunile limitrofe ale Olteniei a fost adus mân de lucru pentru munca la p dure, c rbun rit i minierit. Din această perioad dateaz i prima atestere documentar a localit ii Sasca Montan , care apare în conscrip ia lui Mercy din anul 1717 ca având 11 case. Nou veni ii, germani i români, au început o munc intens de refacere a minelor abandonate, de cercetare pentru g sirea de noi z c minte de minereu i construirea de case i drumuri. Pentru extragerea cuprului din minereu se ridic ,în perioada 1747 -1760, patru topitorii, trei pe teritoriul localit ii, (Maximilian, Joseph i Karl) i una pe Valea Radimnei (Johann).

Mijlocul sec.al XVIII g se te localitatea în plin avânt industrial fiind ridicat în 1754 la rangul de Oficiu Minier. A ocupat, prin produc ia de cupru înregistrat în anii 1762 i 1770, locul II, respectiv I, în rândul exploat rilor miniere din Banatul Montan. Avântul economic atrage dup sine extinderea i prosperitatea localit ii; în 1751 se ridic biserica catolic , construc ie în stil baroc, avându-i ca protectori pe Sf.Francisc din Assisi i pe Sf.Theressia de Avilla, iar în 1770 biserica ortodox , botezat cu numele Sf. apostoli Petru i Pavel. Prima coal care a func ionat la Sasca a fost coala Montanistic , la 1741, având ca limb de predare germana i care preg tea muncitori pentru activit ile din minierit.

Num rul mare de copii ca i reformele în domeniul înv mântului instituite de Maria Therssia i fiul ei Josef al II-lea, fac ca în anul 1778 s se înfiin eze coala german , iar în 1791 coala cu limba de predare român .

Avântul economic este îns întrerupt de n v lirile turce ti în scop de jaf din anii 1737-1739 i 1777-1779; dup ultima invazie, localitatea i instala iile metalurgice de la Sasca sunt distruse aproape în întregime, acestea fiind ref cute cu mari eforturi pân în jurul anului 1800.

În sec.al XIX-lea activitatea minier continu cu rezultate variabile, minele fiind exploatare alternativ de statul austriac i de concesionari particulari.

Sasca, devenit or el minier, a fost vizitat de doi împ ra i, Josef al II-lea în 1773 i Francisc I-ul în 1817, vizite care au r mas în memoria localnicilor pân în ziua de ast zi. În 1832 arde pân în temelii biserica ortodox , fiind ref cut în anii urm tori, în stil baroc i pictat de apreciatul pictor or vi ean Dimitrie Turcu.

Din motive financiare statul austriac vinde în anul 1854 proprietățile ei din Banat unei nou înființate societăți cu capital austriac și francez numită StEG, care preia și minele și pădurile de la Sasca. În 1850 aici este terminată Uzina de Fier Valea Nerei construită de inginerul Ciril Marquard a cărei construcție a fost întreruptă de revoluția de la 1848. Spre sfârșitul secolului XIX-lea ponderea cuprului în industria extractivă a metalelor scade în favoarea fierului și carbunelui, astfel că minele și topitoriile de cupru din Banatul Montan își diminuează activitatea, luând amploare cele de la Anina și Reșița. Minele de la Sasca sunt închise treptat până în primii ani ai secolului XX-lea, din care cauză, localnicii, mineri de generații, sunt nevoiți să părăsească comuna în căutare de lucru, majoritatea îndreptându-se spre minele din Anina și uzinele siderurgice din Reșița, aflate în plin avânt. După primul război mondial Banatul intră în componența României, proprietățile StEG fiind preluate de nou înființată societate UDR.

Starea de declin economic este diminuată într-o oarecare măsură de ridicarea în 1933 a localității la rang de plasă, devenind astfel centru administrativ pentru cele 18 comune arondate. Noile instituții înființate, judecătoria, notariatul, precepția, pretura, ca și târgurile mari anuale, atrag mulți vizitatori, fapt ce a dus la intensificarea activităților meșteșugărești și comerciale.

Sfârșitul celui de-al doilea război mondial a adus la putere, cu ajutor sovietic, partidul communist, care încetează de la început să aibă o serie de măsuri abuzive împotriva opozițiilor și a unei părți a populației, prin deportarea germanilor în 1945 la muncă forțată în URSS și în Bărgan din 1951. Din Sasca sunt deportați în Rusia 24 germani, patru dintre ei pierzându-și viața în lagăr.

Un fapt pozitiv în această perioadă a fost reluarea cercetărilor geologice în 1955 și a exploatarea minieră în 1973. Activitatea minieră este însă din nou oprită în 1998 datorită gravelor dezechilibruri acumulate de economie în anii comunismului, perpetuate și în anii ce au urmat. Localnicii s-au vădit din nou nevoiți să plece în căutare de lucru, de data aceasta însă nu spre Anina ori Reșița, aflate și ele în recesiune, ci spre Timișoara, singurul oraș din Banat aflat în avânt industrial. Până la o nouă și posibilă redeschidere a minelor, o speranță pentru redresarea economică a localității ar constitui-o exploatarea frumuseților naturale existente în zonă, prin promovarea turismului și crearea unei baze materiale care să permită realizarea acestui obiectiv.

Deutsch Saska – Kurzes Geschichte

Deutsch Saska liegt im südwestlichen Teil Rumäniens, in den Banater Bergen, die zu den Westkarpaten angehören. Die Ortschaft ist für ihre Kupfervorkommnisse bekannt, deren Mineralisierung (Kupfer, Eisen, Schwefel, Gold, Silber, Blei, Zink, Molybden) im Kontakt der Granodiorite mit den mesozoischen Kalksteinen stattgefunden hat.

Die Ortschaft dehnt sich aus über eine Länge von 3 km, entlang des usara Baches, zwischen dem St. Georg Berg im Süden und dem Nera-Tal im Norden. Saska gehört dem Cara Severin Kreis an und ist das Gemeindezentrum für Sasca Română, Bogodini, Slatina Nera und Potoc.

Archeologische Ausgrabungen haben neolitische Spuren menschlicher Tätigkeiten ans Licht gebracht. Die meisten Historiker vertreten die Meinung, dass die Erzförderung aus der Römerzeit stammt und als Beweis dafür dienen alte Schächte, Versuchslaboratorien und Werkzeuge, die ausgegraben worden sind. Diese These stützt sich auch auf das Vorhandensein eines Weges im Camenitza-Tal, welches als ein römischer gilt und welcher die Banater Ortschaften, in denen der Bergbau betrieben worden ist, miteinander verbunden hat.

Nach dem Rückzug der Römer südlich der Donau (271v.Chr.) und während der Völkerwanderung (III.-VII. Jh.n.Chr.) entstehen die ersten staatlichen Gebilde, Knesate und Wojwodschaften genannt. Im Banat sind die von Glad und Achtum bekannt.

Die Ungarn lassen sich in der Pannonischen Ebene nieder (896 n. Chr.) und beginnen ihre Expansion nach und Mittel und Osteuropa. Sie besetzen das Banat im Jahre 1000 unter Stefan dem Heiligen und nehmen die Erzförderung wieder auf.

Nach 1300 droht eine neue Gefahr diese Gegend, die Osmanen, die 1552 das Banat besetzen und es in ein Paschalik verwandeln. Ihr Vorrücken nach Mitteleuropa nimmt vor den Toren Wiens (1683) ein jehes Ende und in der Schlacht von Peterwardein (Petrovaradin) 1716 werden sie von den Habsburgern, geführt von Prinz Eugen von Savoyen, besiegt.

Nach dem Frieden von Passarowitz (1718) wird das Banat dem Habsburgischen Reich angeschlossen und Graf Claudius Florimund von Mercy wird zum ersten habsburgischen Gouverneur ernannt. Die Habsburger treffen Maßnahmen bezüglich der Verwaltung und Industrialisierung der Provinz. Großer Wert wird gelegt auf die Förderung der hier existierenden Bodenressourcen. Um diese Maßnahmen zu verwirklichen brauchte man Arbeitskräfte und deshalb beginnt eine große Kollonisierung des Banater Berglandes mit Fachleuten aus Tirol, der Steiermark, Kernten, der Zips – Gegend aus Slowakien, aus Böhmen und aus Süddeutschland. Aus dem angrenzenden Oltenien bringt man Arbeitskräfte für Waldarbeiten, den Kohlenbau und den Bergbau.

Aus dieser Zeit stammt auch die erste urkundliche Erwähnung von Deutsch Saska und zwar in Mercys conscrip ia.... aus dem Jahr 1717. Die angesiedelten Deutschen und Rumänen beginnen die verlassenen Bergwerke wieder in Betrieb zu setzen, neue Erzvorkommen zu erkunden, Dörfer und Wege zu errichten. In der Zeitspanne von 1747- 1760 errichtet man drei Kupferhütten in Saska (Maximilianhütte, Josefhütte und Karlhütte) und eine im Radimna Tal (Johannhütte).

In der Mitte des 18. Jahrhunderts erlebt die Ortschaft ihre Blüte und wird 1754 zum Bergamt erhoben, da es wegen der Kupferförderung aus den Jahren 1762 und 1770 den ersten und zweiten Platz unter den Bergwerken des Banater Berglandes einnahm. Dieser Aufschwung führte dazu, dass die Ortschaft wohlhabend wurde: 1751 wird die im barocken Stil gehaltene römisch – katholische Kirche, deren Schutzpatron der Heilige Franziskus von Assisi ist, gebaut; 1770 wird die rumänisch orthodoxe Kirche gebaut, deren Schutzpatrone die Heiligen Apostel Peter und

Paul sind. Die erste Schule (1741) in deutscher Sprache aus Deutsch Saska hieß Montanschule und bildete Arbeiter für den Bergbau aus.

Die große Anzahl von Kindern führt dazu bei, dass man im Jahre 1778 die deutsche Schule gründet und 1791 die rumänische Schule hinzu.

Die türkischen Raubzüge aus den Jahren 1737-1739 und 1777-1779 verhindern den Aufschwung: nach dem letzten Zug sind die ganzen Einrichtungen und selbst Saska fast völlig zerstört. Mit großer Mühe werden sie dann bis um 1800 wieder errichtet. Im 19. Jahrhundert wird der Bergbau mit schwankenden Ergebnissen fortgeführt, da sich die Bergwerke in der Hand des habsburgischen Staates und der Privatkonzessionäre befanden.

Saska ist von Kaiser Josef dem Zweiten 1773 und von Kaiser Franz dem Ersten 1817 besucht worden und die Erinnerung an diese zwei Besuche währt auch heute noch in den Erinnerungen der Bewohner.

In 1832 brennt die orthodoxe Kirche nieder und wird in den folgenden Jahren im barocken Stil wiedergebaut. Die Innenmalereien stammen von dem Maler Dimitrie Turcu aus Orawitz. Aus finanziellen Gründen verkauft der habsburgische Staat 1854 seine Besitztümer aus dem Banat an eine neugegründete Gesellschaft mit österreichischem und französischem Kapital, StEG genannt, die auch die Saskäer Bergwerke und Wälder übernimmt. In 1850 wird das Eisenwerk Nera Tal von dem Ingenieur Ciril Marquard gebaut, aber der Bau wird während der Revolution von 1848 unterbrochen. Gegen Ende des 19. Jahrhunderts fällt der Kupferbau auf Kosten des Eisenbaus und Kohlenbaus ab, so dass die Kupferbergwerke und -hütten aus dem Banater Bergland ihre Tätigkeit stark einstellen zugunsten derer aus Reschitz und Steierdorf.

Die Bergwerke aus Saska werden bis Ende des 19. Jahrhunderts geschlossen, und demzufolge müssen die Bewohner die Ortschaft auf der Suche nach Arbeit verlassen. Die meisten ziehen nach Steierdorf oder nach Reschitz, wo die Hüttenwerken nun im Aufschwung sich befinden.

Nach dem Ersten Weltkrieg wird das Banat an Rumänien angeschlossen und die StEG Besitztümer werden von der neugegründeten UDR Gesellschaft übernommen.

Der wirtschaftliche Abstieg wird einigermaßen 1933 gestoppt, da die Ortschaft zu einem Verwaltungszentrum wurde und somit 18 Gemeinden verwaltete. Der Gerichtshof, das Notariat, precepia, pretura. und die Jahrmärkte haben viele Besucher herangezogen, so dass es zu einer Entfaltung des Handwerks und des Handels kam.

Nach dem Zweiten Weltkrieg kommen in Rumänien mit Hilfe der Sowjets die Kommunisten an die Macht, die von Anfang an abusive Maßnahmen gegen ihre Gegner und einen Teil der Bevölkerung treffen; ein Teil der Deutschen wurden 1945 zu Zwangsarbeiten in die UdSSR deportiert und danach 1951 in den Baraganebene. Aus Saska werden 24 Deutsche deportiert und vier davon sind dann in Russland gestorben.

In 1955 wurden die geologischen Forschungen und 1973 der Bergbau wiederaufgenommen. Dieser wird 1998 wegen den gravierenden Gleichgewichtsstörungen der Wirtschaft aus den Jahren des Kommunismus unterbrochen, Störungen, die sich auch die Folgejahre auswirkten. Die Bewohner sahen sich wieder gezwungen die Ortschaft auf Arbeitssuche zu verlassen. Doch diesmal gingen sie nach Temeswar, der einzigen Stadt aus dem Banat, die einen wirtschaftlichen Aufschwung verzeichnete. Bis zu einem wahrscheinlichen Neuanfang im Bergbau, der dann zu einem ökonomischen Aufschwung führen könnte, können die Naturschönheiten der Gegend, durch die Förderung des Tourismus, die einzige Grundlage für eine positive Entwicklung darstellen.

Sasca Montana . Shot history

Sasca Montana lying in the Banat Mountains of south-western Romania structurally belongs to the Meridional Carpathians. It has been known for its copper ore, as well as other mineral deposits (iron, sulphur, gold, silver, lead, zinc and molybdenum) and is the result of the contact of granodioritic eruptive rocks with mesozoic chalks

It stretches for 3 km along the Susara river between Mount Gheorghe to the south and the River Nera valley to the north. Administratively it is part of Caras Severin County and functions as a center for several other villages around Sasca e.g. Romana, Bogodinti, Slatina Nera, and Potoc.

Archaeological findings have unearthed traces of human activity dating back to the Neolithic period. Most historians seem to agree that mining activity here started as early as the Roman period, the evidence of which is the existence of ancient galleries, primitive laboratories and specific mining tools. This theory is also supported by the existence of the so called Roman road in the Camenita Valley, which was part of a network of minor roads that used to link all the mining places of Banat.

After the Roman withdrawal south of the Danube (273 AD) and the invasion of nomadic peoples (IIIrd-VIIth century AD) the first state structures known as 'principalities' and kingdoms' cnezate/voivodate appear in the Banat region, the best known being Glad and Achtum.

The Hungarians who settle in the Pannonian Plain (896A.D.) begin their expansion towards Central and Eastern Europe occupying the Banat region (around 1000A.D.) and under the leadership of Stephan the Holy the exploitation of mineral wealth is revived. After 1300 a new danger threatens the region, namely the Turks who take control of Timisoara in 1552, turning the Banat into a Turkish 'pashalik' or province. Their advance towards Central Europe is halted at the gates of Vienna (1683) and in the battle at Petrovaradin (1716) they are defeated by the

Austrian army led by Eugene of Savoy. Following the Peace in Passarowitz (1718), the Banat is annexed to Austria and Claudius Florimund of Mercy is appointed its first governor.

The Austrians take important steps concerning the administrative and industrial organization of the province with special emphasis on the exploitation of the important mineral resources.

To implement this plan they needed a work force and as a consequence an intense colonization programme is implemented. Mining specialists are brought in from the Austrian Tirol, Steier and Carinthia regions, Slovakia- Zips, Bohemia and Southern Germany. Similarly, from the neighboring region of Oltenia, a labor force was brought over for forestry work, charcoal making and mining.

From this period we have the first official documentation of Sasca which appears in the census of Mercy in 1717. The newcomers, Germans and Romanians, start rebuilding the abandoned mines and prospecting for new ore, building houses and roads. Between 1747-1760 four new foundries are built in the locality- Maximilian, Joseph and Karl and another one in the Radmina valley (Johann).

The mid eighteenth century finds the place in full swing and in 1754 Sasca is awarded Mining Agency status for its record copper production in 1762 and 1770 (second place) and first place among mining exploitation in the Banat.

This economic boom also brings prosperity and expansion to the region, in 1751 the baroque style Catholic church is erected and in 1770 the Orthodox church of St Peter and Paul follows.

The first school in Sasca is The Montanistic School teaching in German (1741) designed to train workers for the mining industry. In 1778 the great number of children requires the opening of a German school, while in 1791 a Romanian school is established.

This economic growth is interrupted by the Turkish raids of 1737-1739 and 1777-1779 and after the last invasion, the locality and the metallurgic installations in Sasca are almost entirely destroyed only being rebuilt with great effort around 1800.

During the 19th century mining activity continues but with variable results, the mines being exploited alternatively by the Austrian state and by private agents.

Sasca, now a mining borough, was visited by two emperors, Josef II in 1773, and Francis I in 1817, events which have remained in the memory of the local people to this day.

In 1832 the Orthodox Church is burnt to the ground being rebuilt in the ensuing years in baroque style and painted by the appreciated painter Dimitrie Turcu.

For financial reasons, in 1854, the Austrian state sells its properties in the Banat to a newly founded society with French and Austrian capital named StEG, which also takes over the mines

and forests of Sasca. In 1850 the 'Nera Valley Iron Foundry,' is finished by the engineer Ciril Marquard having been interrupted by the 1848 revolution.

Towards the end of the 19th century the importance of copper for the mining industry decreases in favor of iron and coal and as a consequence mines and foundries in the Banat lose their status being overtaken by those in Anina and Resita. Gradually, the mines in Sasca are closed in the early years of the 20th century and the locals and miners need to leave the place in search of new work, the majority to the mines and metallurgical plants in Resita and Anina,

After the First World War the Banat becomes part of Romania and StEG properties change hands again to the newly founded UDR society.

Its economic decline is somewhat lessened by the fact that in 1933 it becomes a Small Rural District, an administrative centre for 18 neighboring villages. New institutions, such as a court, a notary and local administrative officials as well as the annual fairs attract lots of people and this means a revival of social and commercial life.

When the communist party came in power at the end of the Second World War they took drastic measures against any opposition and massive deportation operations followed. Some German citizens were sent to labor camps in the Soviet Union in 1945 and to the Baragan *Plain* from 1951. From Sasca 24 Germans are deported to Russia, 4 of whom were killed in the labor camps. If this period brought anything good at all, it was the fact that geological research and exploration was resumed in 1955 culminating with renewed mining activity in 1973. Unfortunately it comes to an abrupt end after 1998 because of inefficiency and bad management during the communist regime.

Once again the local miners are forced to leave Sasca in search of new jobs, but this time they head towards Timisoara, the only town capable of coping with such a labour force. Until the possibility of re-opening the mines the real hope for a prosperous Sasca would be the development of modern environmental tourism since its generous and unique natural assets may represent its genuine potential.

Victor TĂUTU

SASCA MONTANĂ

ISBN: 978-973-52-0755-7

Verbatim

CD-R 52x

Monografie

CD protejat prin copyright

EDITURA

MIRTON

Victor TĂUTU

SASCA MONTANĂ

Monografie

Eredeti felvétel – Utánzás tilos.
„Délvidéki képek”

Kiadja Rose V. Stájerlak-Avinán
szám.

Szászka bánya.

Aproape 300 de ani de istorie erau să se piardă în negura vremii... O istorie începută odată cu venirea pe aceste locuri a coloniștilor germani și austrieci, prin 1718, după ocuparea Banatului de către habsburgi. Dar, a venit un om inimos, geolog de meserie, d-l Victor Tăutu, care a decis să pună pe hârtie istoria acestei comune, dar și multe povestiri transmise din generație în generație și mai ales, o colecție impresionantă de fotografii de epocă și cunoștințe istorice.

Cartea este o lectură plăcută, care începe cu primele activități minierești pe teritoriul comunei, încă din epoca romană. Partea cea mai interesantă a cărții o reprezintă, prezentarea dezvoltării comunei în perioada habsburgică, mergând apoi până la înfloritoarea perioadă interbelică. Probabil, cei care trec acum prin Sasca Montană, nu-și imaginează prosperitatea acestei zone într-o perioadă relativ recentă a istoriei... Cartea însă, le poate releva lucruri neașteptate.

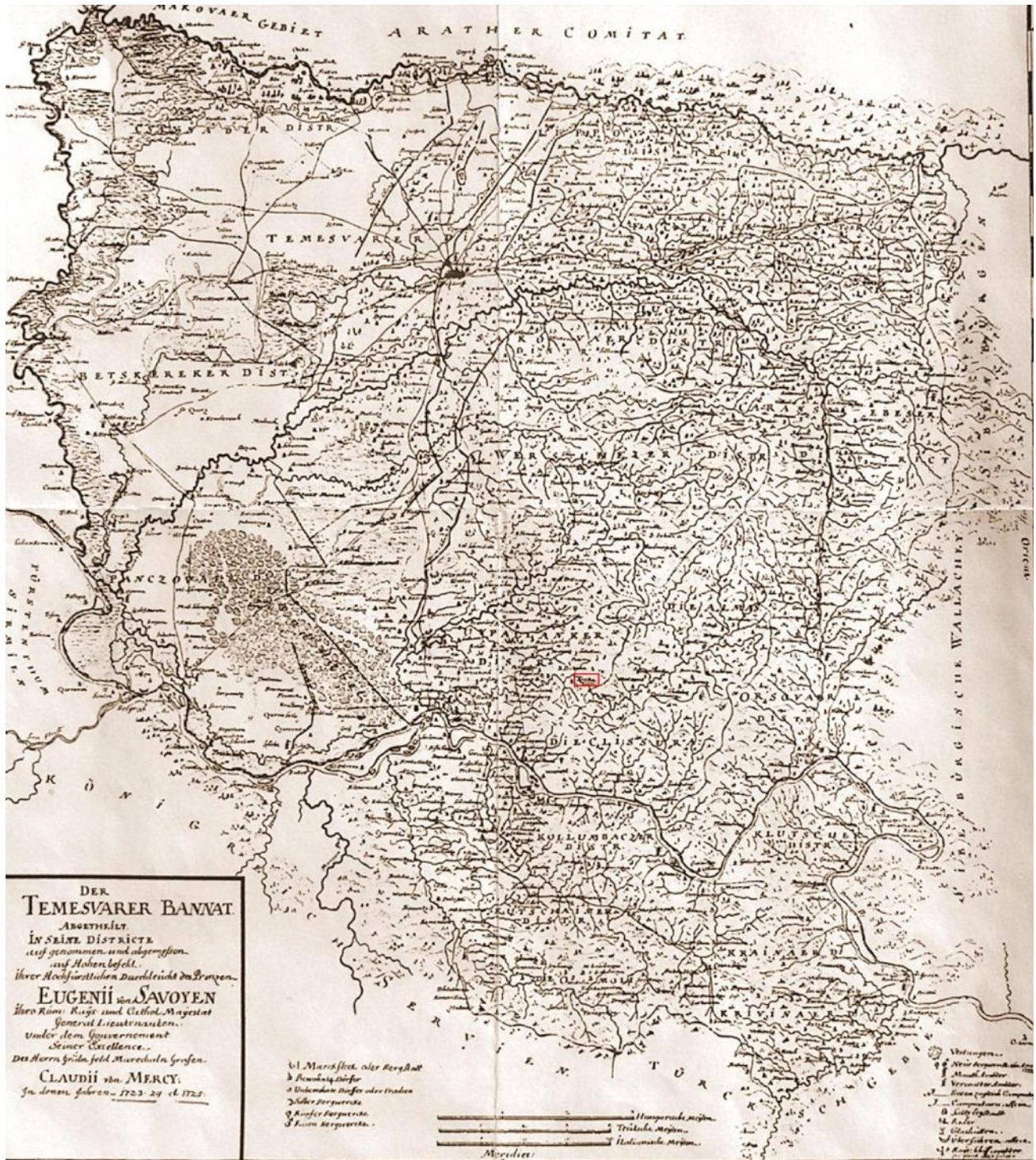
Prof. Dr. Ioan Sporea

ISBN: 978-973-52-0755-7

C.8.1 Geografie, geologie, minerit

C.8.1.1 H r i (istorice i actuale) cu pozi ionarea localit ii Sasca. Planuri i tabele. (Colec ia V.T utu i Net, Banattera)

F.8.1.1 Harta Banatului, Eugniu de Savoya i Claudiu de Mercy, 1723-1725. Prima hart detaliat a Banatului, întocmit de autorit ile habsburgice dup 1716, în care este men ionat localitatea Sasca, aflat în districtul „Uypalanka” (Palanca Nou). Sc.1 : 250000

Titlul h r ii:

„Der Temeswarer Bannat. Abgetheilet in seine District, aufgenommen und abgemessen auf hohen befehl ihrer Hochfürstlichen Durchlaucht des Printzen Eugenii von Savoyen. Ihre Röm: Kays: und Cathol : May : General Lieutenanten unter dem Gouvernement seiner Excelece des Herrn Grln feld Marschallen Grafen Claudii von Mercy. 1723-1725. Durch ihro aller Höchst gedachten Römisch Kaiserlichen Mayestat.

Autorii h r ii: maior de Haring, locotenent C.I.Kayser, subloc. Fahrnich
Harta se p streaz la Krigsarchiv din Viena (Cota B.IX.a 554)

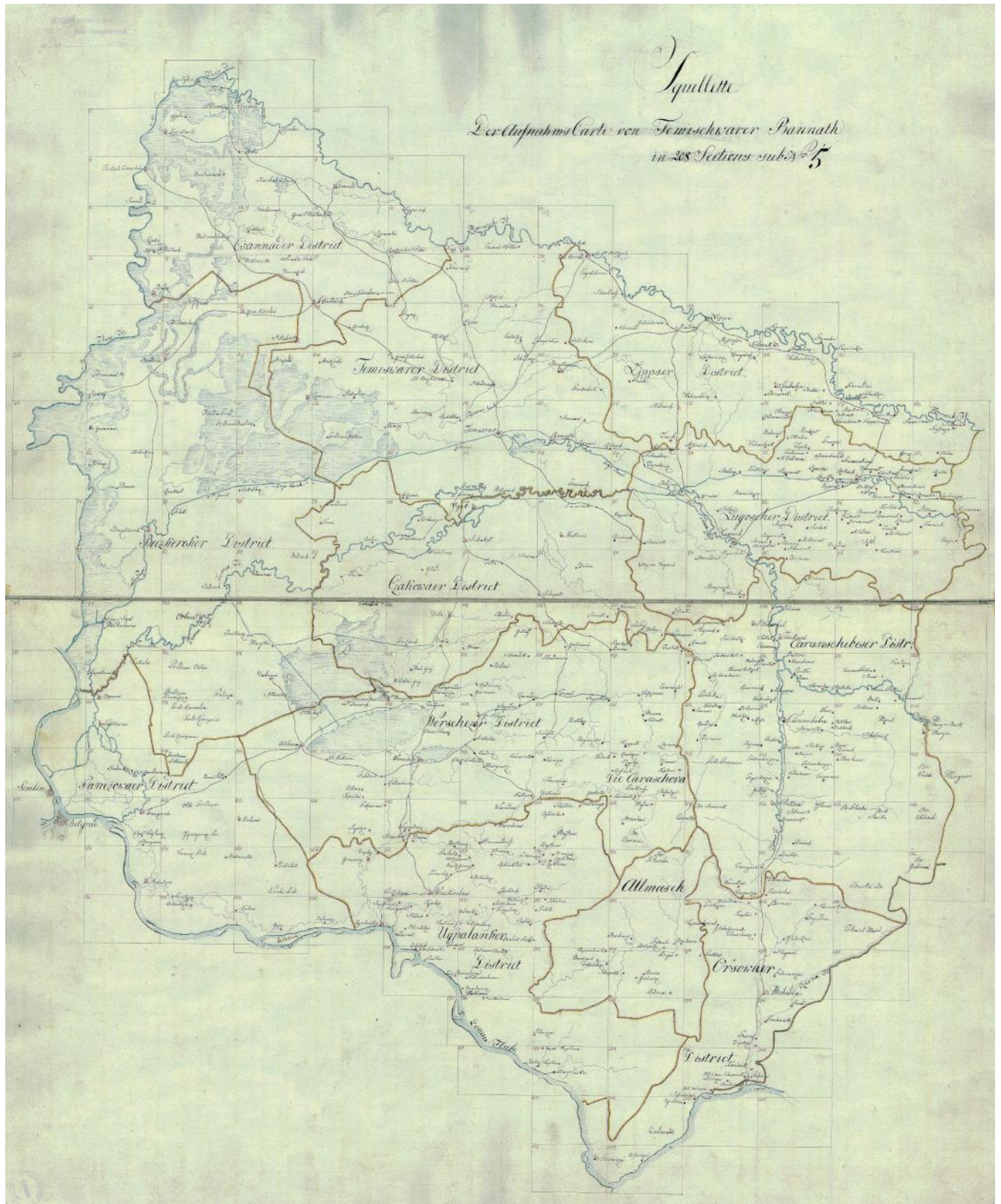
F.8.1.2 Harta militar a Banatului tip rit de fra ii Reinier i Iosué Ottens la Amsterdam, între 1736 i 1750, variant a H r ii „Eugeniu de Savoia i Florimund de Mercy”.

Titlul h r ii: „Theatre de la Guerre dans le Bannat de Temeswar divisé dans tous ses Districts, mesuré sur les Lieux par ordre de feu S. A. S. le Prince Eugene de Savoye, ou se trouvent aussi les Mines D'argent, de Cuivre, & de Fer, les Postes et Relais &c.”

Idem, detaliu. Sasca apare notat ca „Faska”, o posibil eroare de copiere.

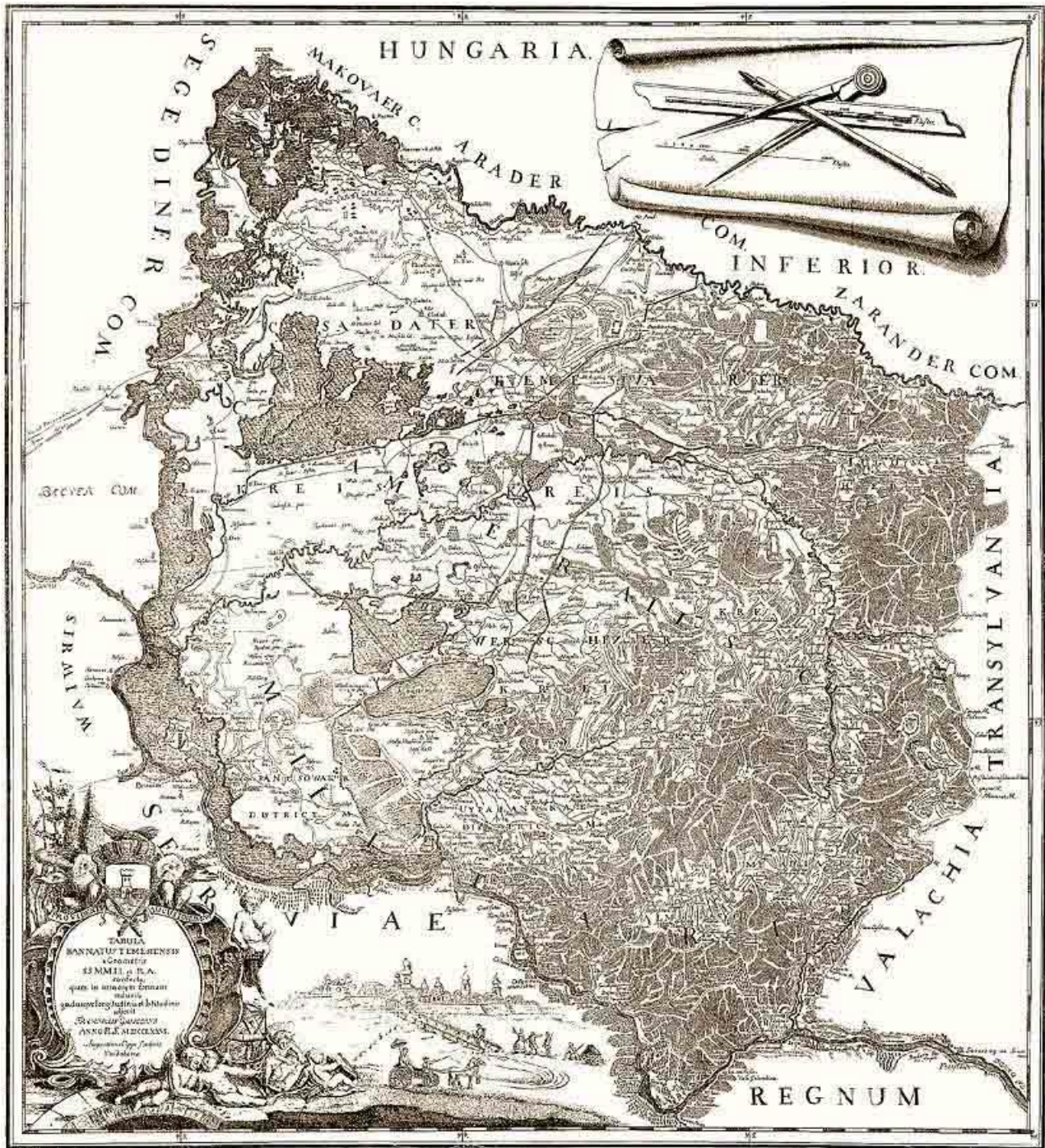

F.8.1.4 Harta Josefin a Banatului (1769-1772)

Idem, detaliu „Districtul Uypalanka” i „Allmasch”(Alm j). Sunt notate : „B.Werk. Saska” (Mina Sasca), „Saska” (Sasca Român), „Potok”, „Bogodinz”, Radimner Schmelz (Topitoria Radima). Nu apare Slatina.

F.8.1.5 Francesco Grisellini, Harta Banatului, 1776

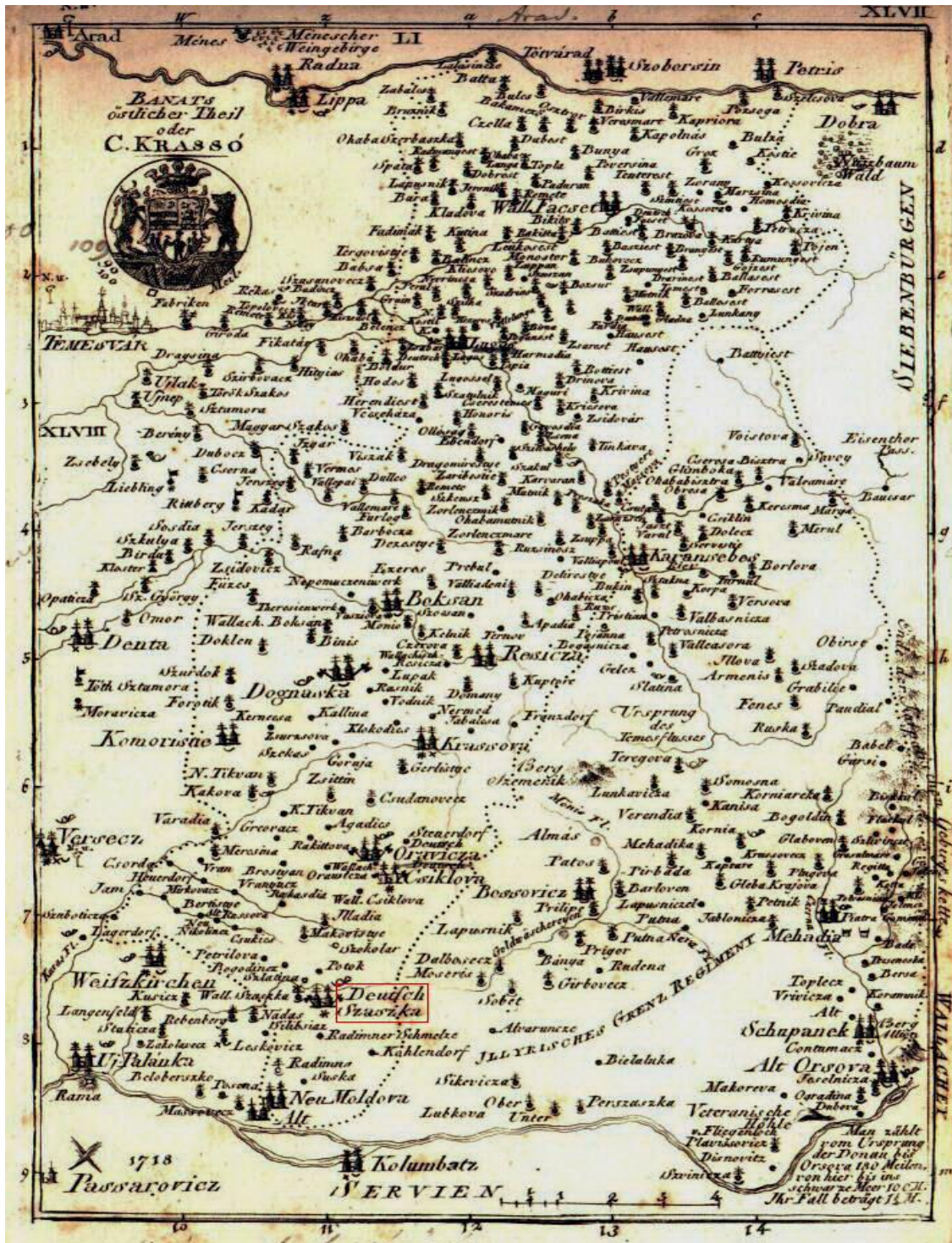

Idem, dealiu cu districtul Uypalanka. Saska B.W. (Sasca Berg Werk, Mina Sasca)

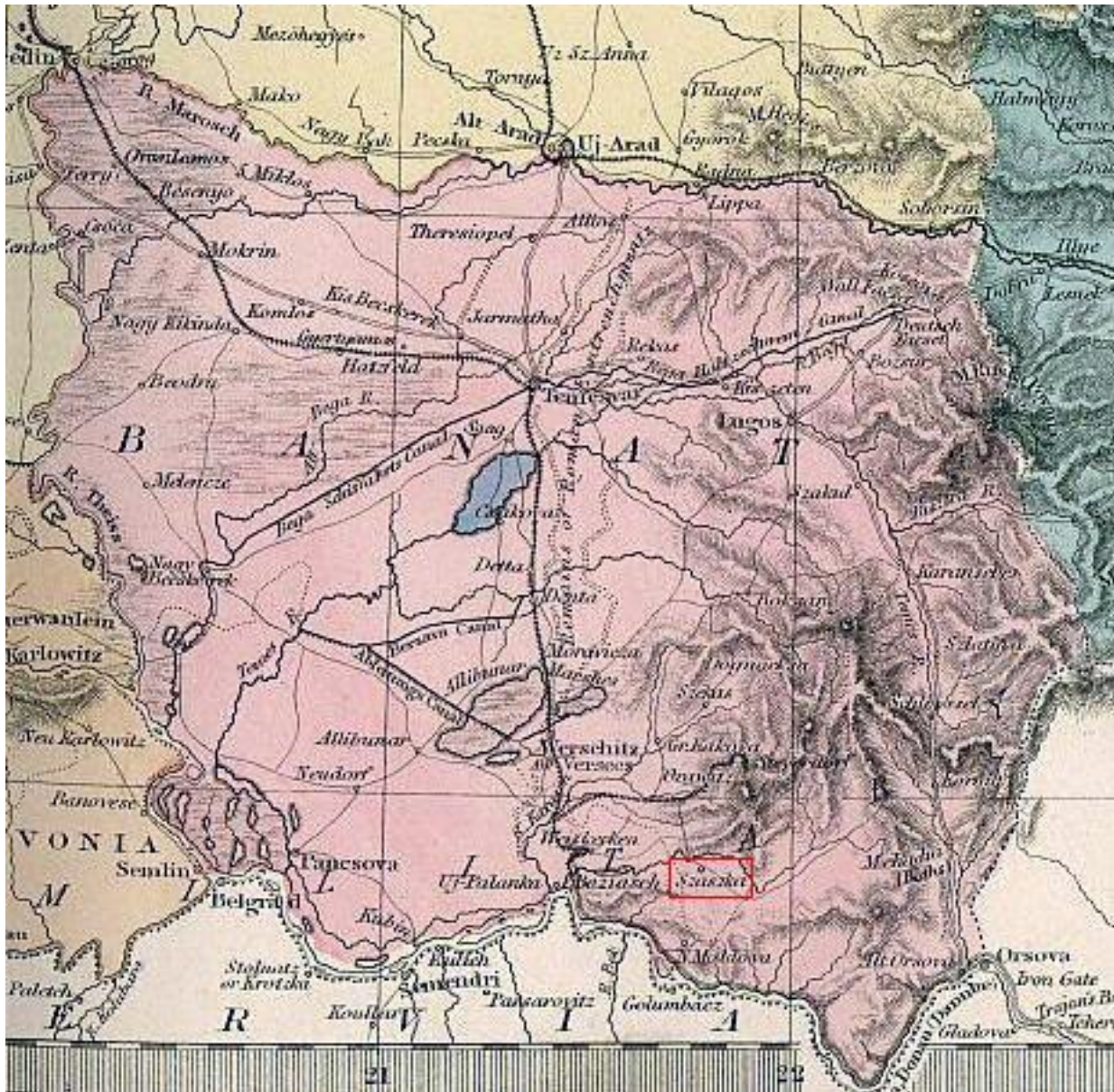

F.8.1.6 Harta Principatului Transilvaniei i a Banatului Timi an, 1788

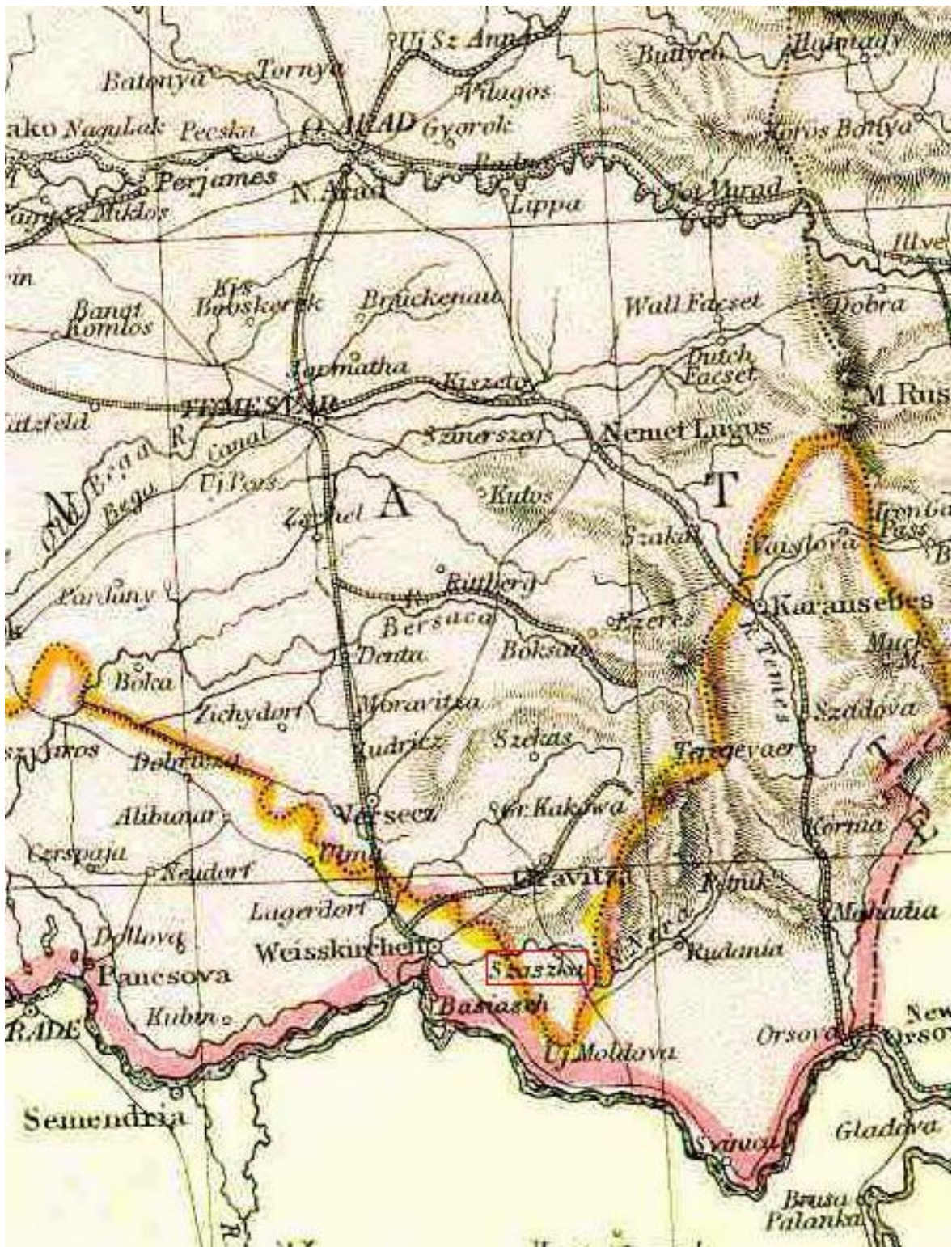

F.8.1.7 „Banats östlicher Theil oder C. Kraso“ (Partea estică a Banatului sau Comitatul Cara), 1800. Apar consemnate: „Deutsch Szaszka” (Sasca German), cu sta ie de po talion (trompeta), Vall. Szaszka (Sasca Română), „Potok”, „Szlatina”, „Radimner Schmelze” (Topitoria Radimna, care la acea dat , dup unii autori, nu ar mai fi fost în func iune) i nou înfiin atul sat „Kohldorf” (C rbunari, 1779); „Maria Schnee” (tin pari) nu figureaz pe hart , de i exista din 1790.

F.8.1.8 Banatul la 1870

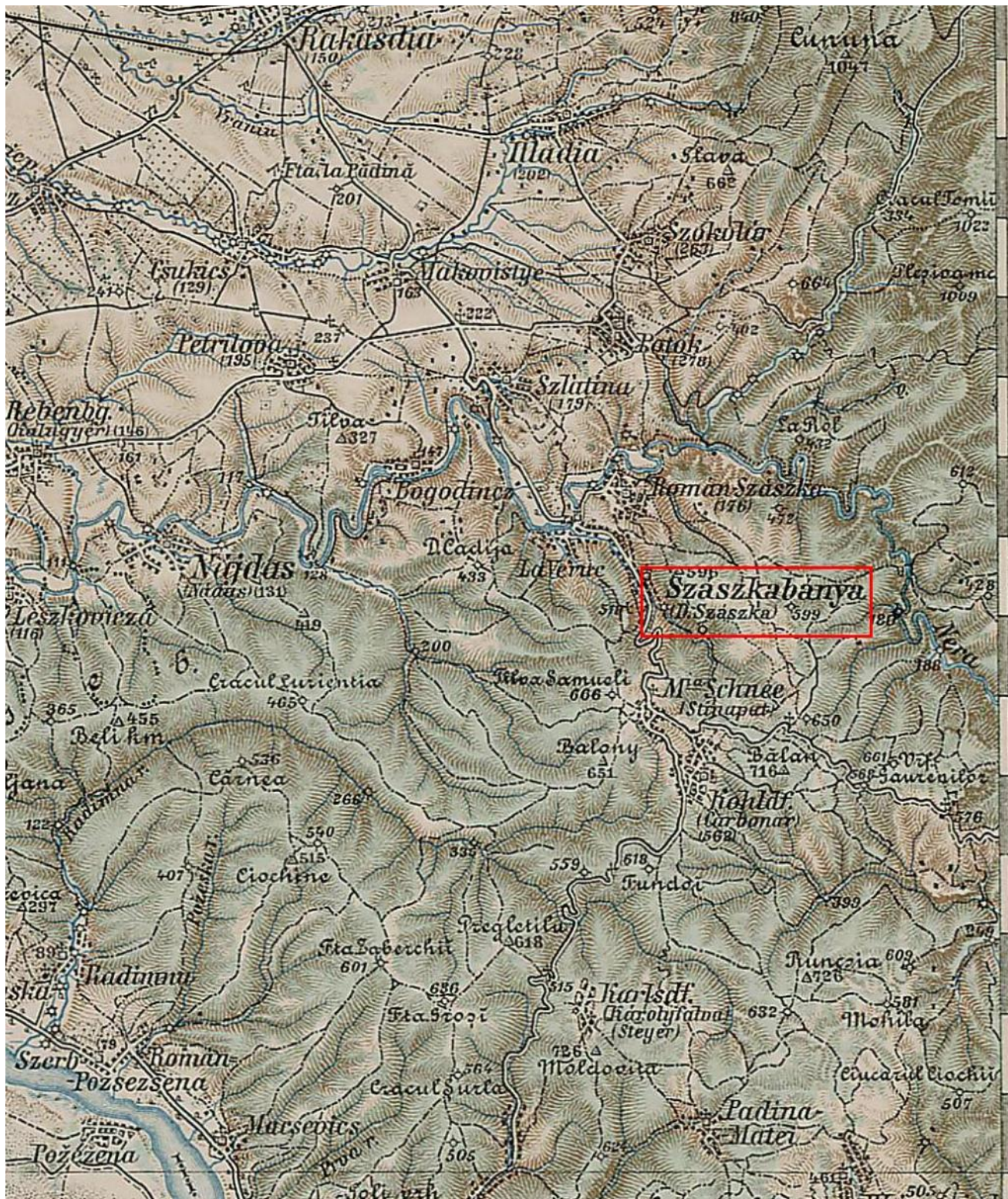
F.8.1.9 Banatul la 1882

F.8.1.10 Harta comitatului Cara -Severin, cca.1900 (Net)

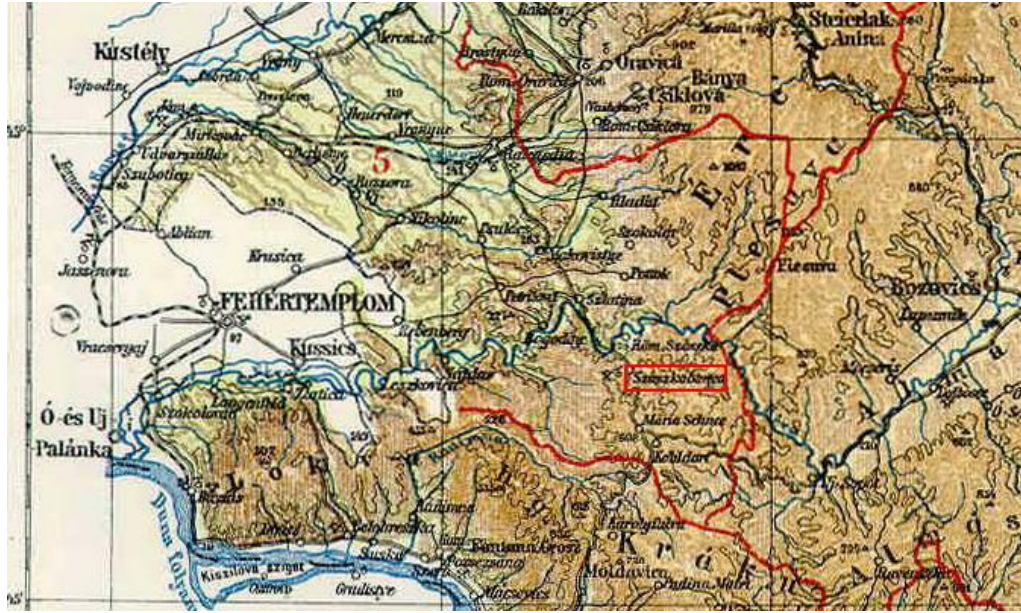

F.8.1.11 Harta comitatului Cara -Severin (detaliu), cca.1900

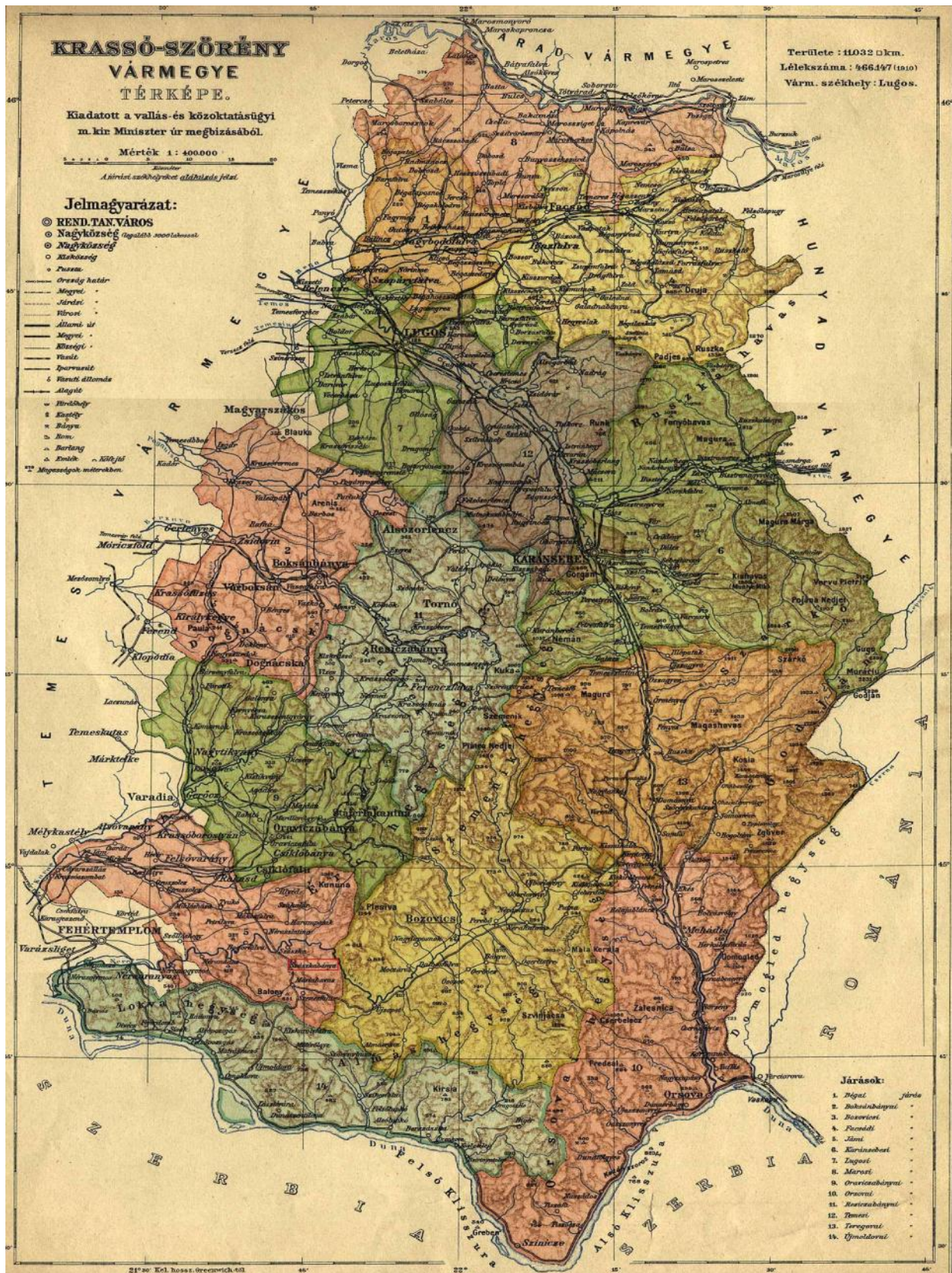
F.8.1.12 Harta militar a Banatului (detaliu, perimerul Oravi a, Sasca, Moldova Nou), 1910
 Sc. 1 : 200000

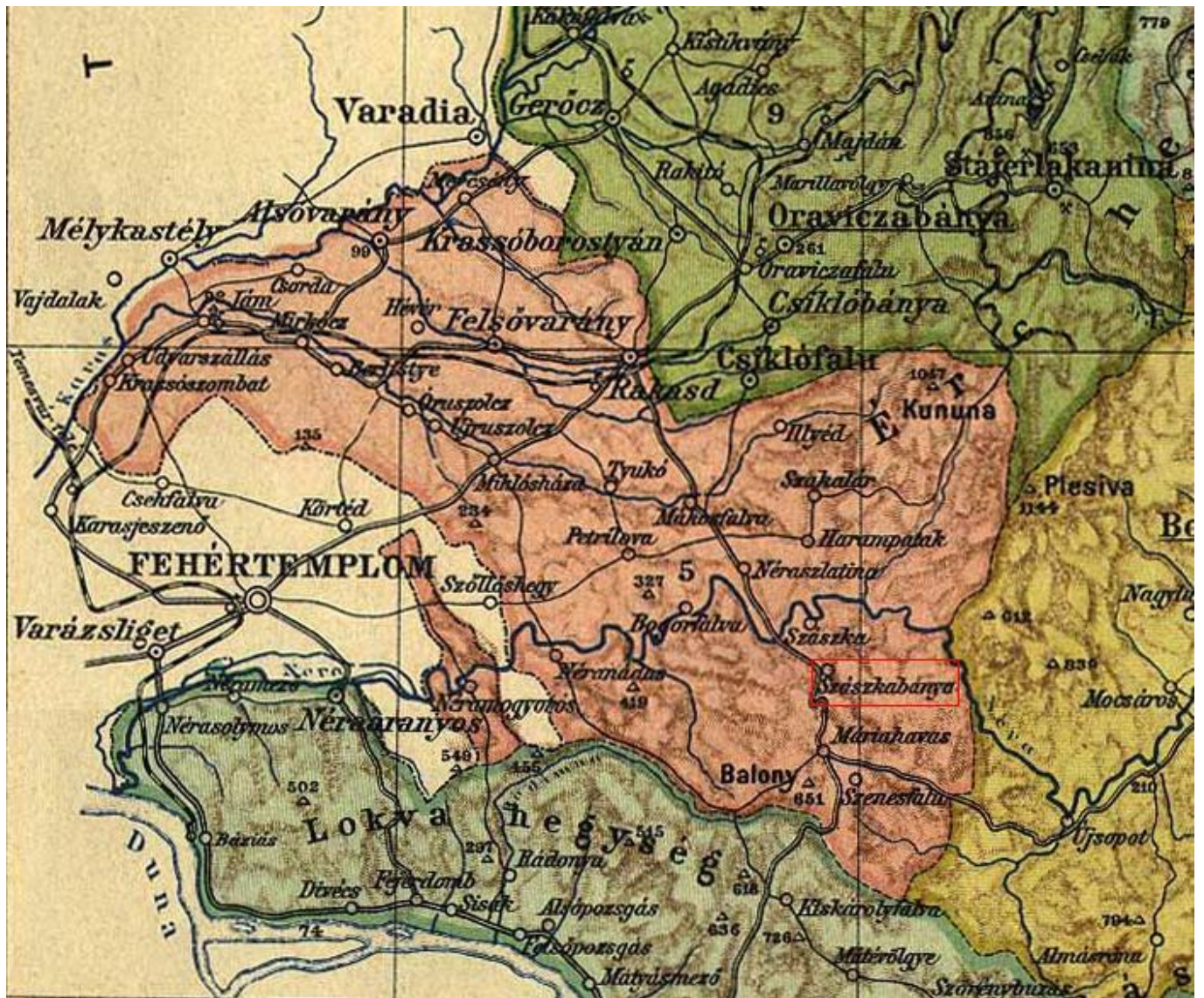

Idem, detaliu

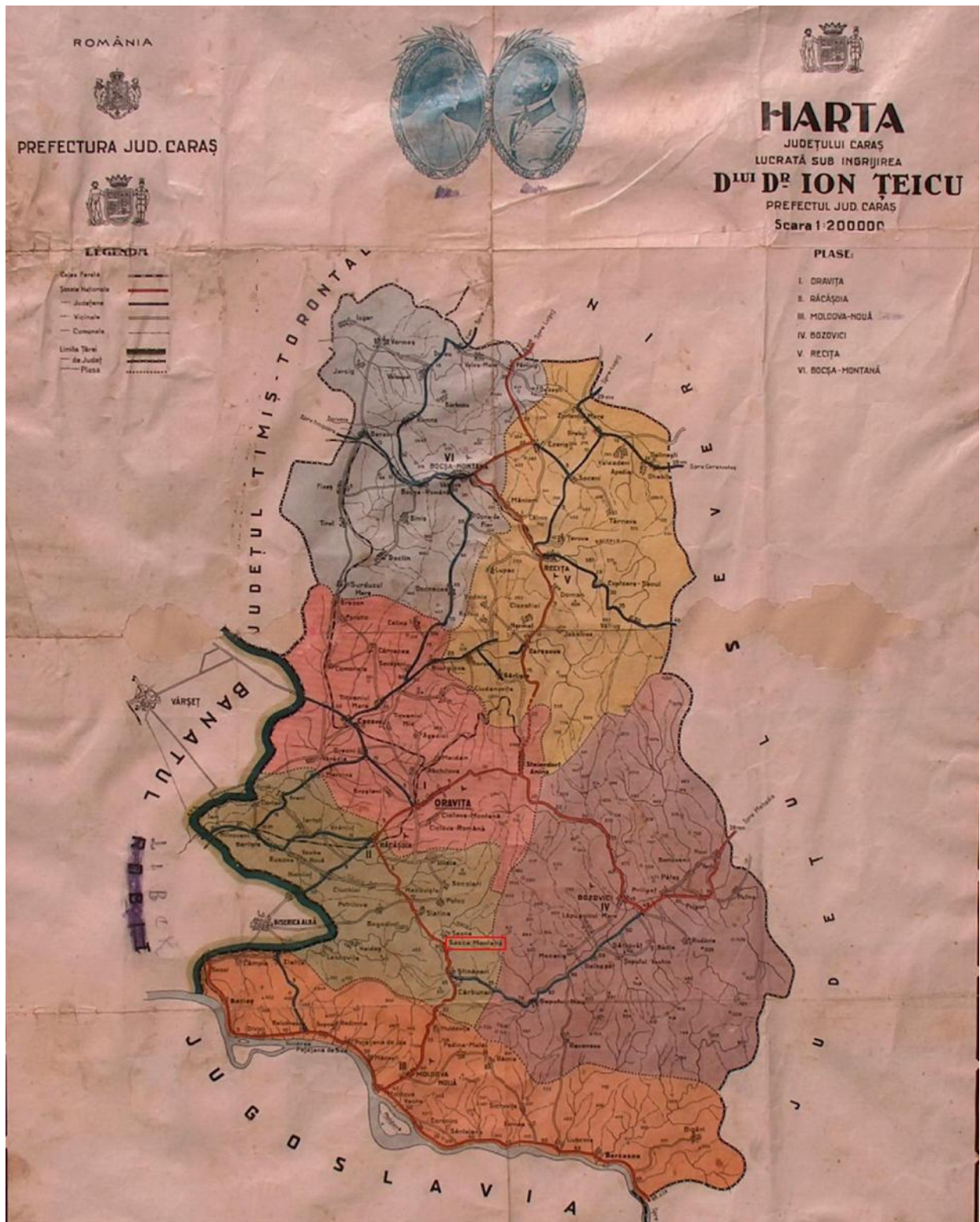

F.8.1.14 Harta administrativ comitatului Cara -Severin,1913

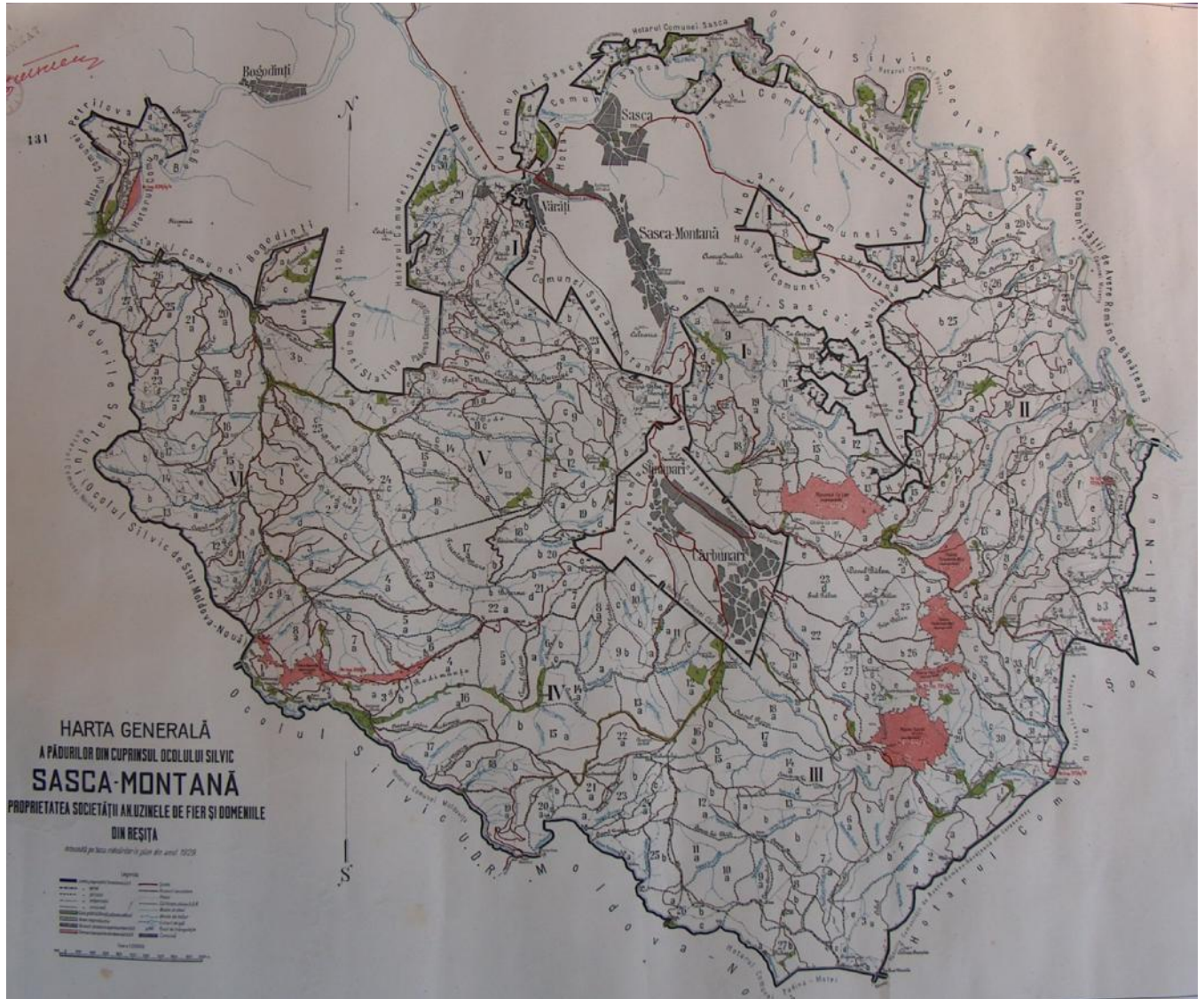
Idem, detaliu plasa Iam

F. 8.1.15 „Harta Jude ului Cara lucrat sub îngrijirea D-lui Dr. Ioan eicu Prefectul Jud. Cara ”, dup separarea de jude ul Severin, în 1926. (Detaliu în pag.122, F.2.50)

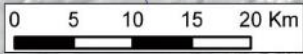
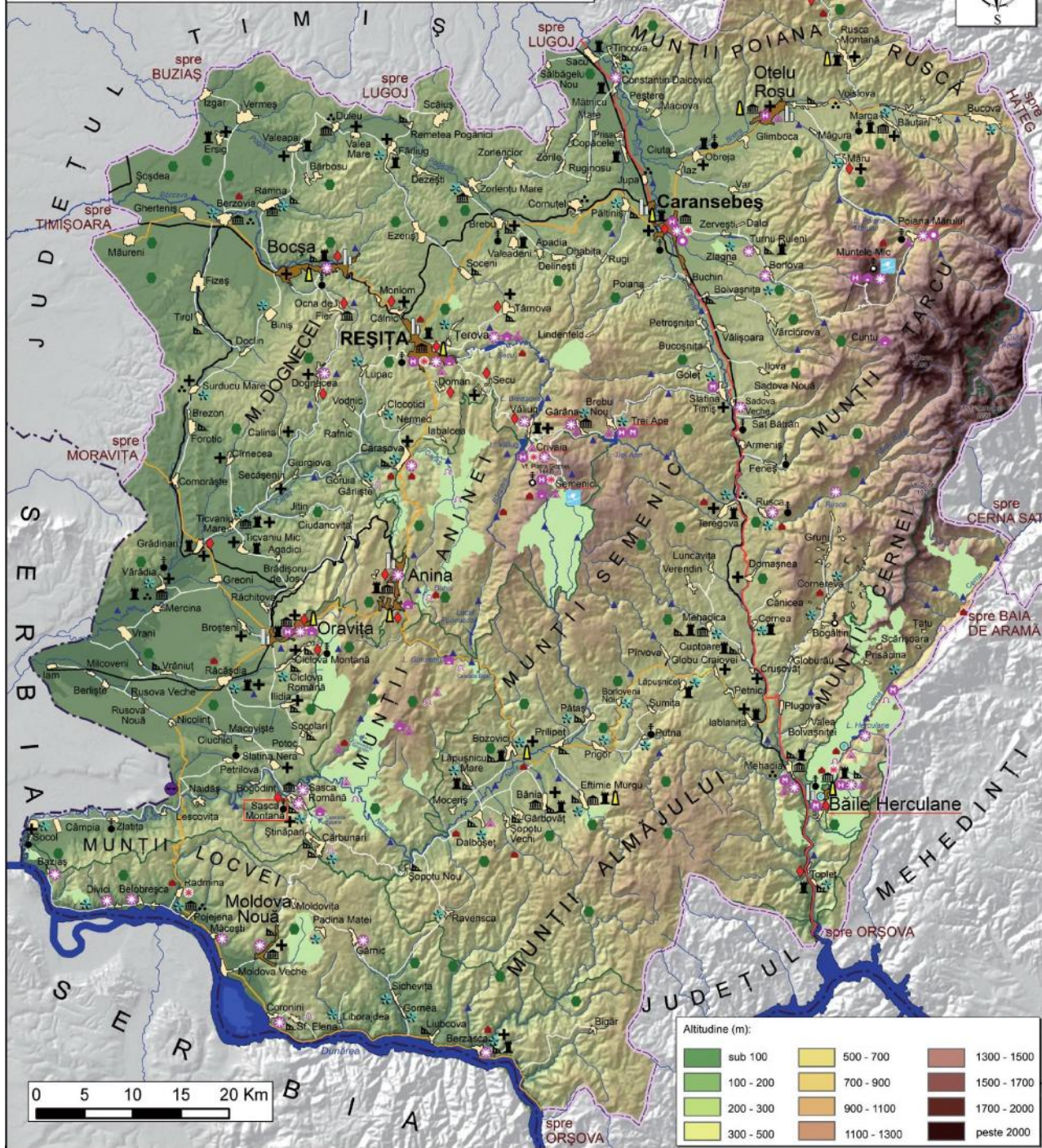
F.8.1.16 Jude ul Cara -Severin (hart colar), 1934 (Net)

F.8.1.17 Hartă silvică cu proprietățile UDR aflate în perimetrul Ocolului Silvic Sasca Montană, 1928

JUDEȚUL CARAȘ - SEVERIN HARTA TURISTICĂ

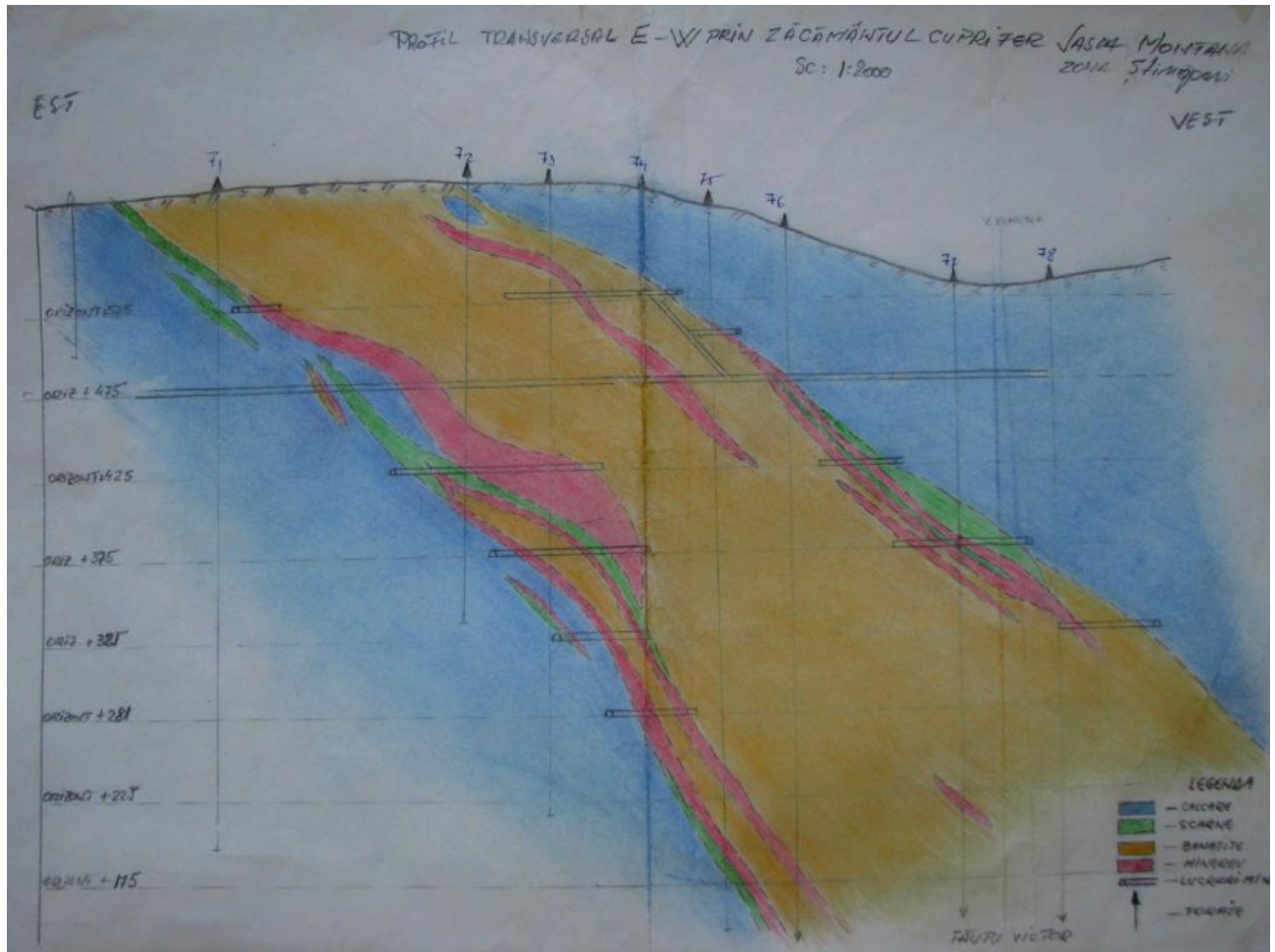
REȘIȚA	Municipiu reședință de județ		Punct de trecere a frontierei		Parc național / natural		Vestigii istorice, sit arheologic
Caransebeș	Municipiu		Drum european		Rezervații naturale		Castru roman
Anina	Oraș		Drum național		Izvoare minerale		Monument istoric, de artă
Tirol	Comună, sat		Alte drumuri		Peșteră, areal carstic		Muzeu, casă memorială
Semenic	Stațiune balneoclimaterică Stațiune turistică		Cale ferată		Domeniu schiabil		Biserică monument arhitectonic
	Frontieră de stat		Telescaun		Fonduri de pescuit, fonduri de vânătoare		Mănăstire, schit
	Limită de județ		Hotel, hostel		Lac		Ansamluri urbane
			Vilă, pensiune, motel		Râu		Monumente de artă plastică, comemorative
			Cabană, popas turistic		Cascadă		Monumente de istorie tehnică, industriale
			Cabane silvice și de vânătoare		Etnografie, arhitectură populară		

F.8.1.19 Harta turistic a jud.Cara -Severin

F.8.1.20 Sasca Montan , fotografie aerian (Google Earth)

F.8.1.21 Profil transversal E-V prin z c mântul cuprifera Sasca Montana, sectorul tin pari.

Sc. 1 : 2000 (Executat, V.T utu)

F.8.1.22 Sec iune orizontal (plan de orizont) la nivelul + 225 m. prin corpul de banatit Sasca - tin pari (proiect de execu ie pentru lucr ri miniere)

F.8.1.23 Harta geologic a perimetrului Sasca, între Valea Nerei i Valea Radimniului

- Culoare: maro - isturi cristaline de Locva
 roz - roci triasice
 verde deschis – roci jurasice i cretacice
 albastru deschis –calcare sedimentare jurasice
 portocaliu – roci eruptive, banatite
 albastru închis – aureola de contact a banatitelor, calcare recristalizate
 verde închis – roci de contact, skarne
 ro u – skarne mineralizate
 galben – roci noi cuaternare, argile

C.8.1.2 Rocǐ i minerale de Sasca. (Colec ia V.T utu)

F.8.1.24 Calcar recristalizat

F.8.1.25 Granodiorit (Banatit)

F.8.1.26 Conglomerat cuar itic triasic

F.8.1.27 ist cristalin de Locva

F.8.1.28 Brechie tectonic

F.8.1.29 Smithonit (Szazkait-Sascait)

F.8.1.30 Skarn mineralizat cu calcopirit și azurit

F.8.1.31 Pirit

F.8.1.32 Calcit cristalizat

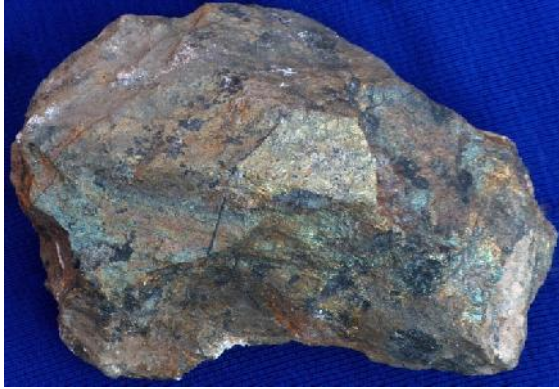
F.8.1.33 Aragonit cu cristale de malachit

F.8.1.34 Calcit cu galen

F.8.1.35 Skarn cu filonă de calcopirit

F.8.1.36 Minereu compact cu pirit și calcopirit

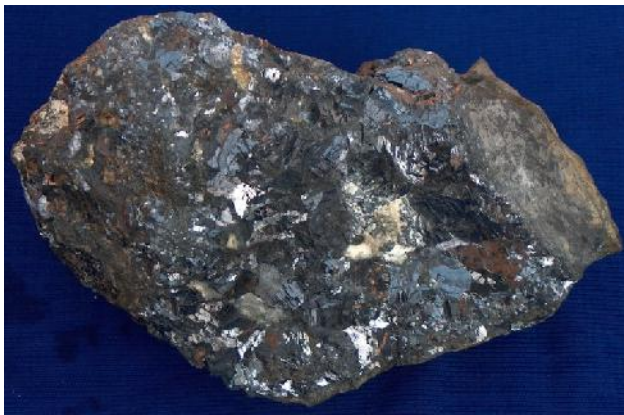
F.8.1.37 Marcasit

F.8.1.38 Skarn cu grana și calcopirit, magnetit, azurit

F.8.1.39 Skarn cu limonit, hematit, malachit și

F.8.1.40 Galen

F.8.1.41 Skarn cu calcopirit

F.8.1.42 Roc de contact, skarn, calcar și calcit

F.8.1.43 Nodul cu hematit, malachit și pirit

F.8.1.44 Pirit și cleofan (blend)

F.8.1.45 Skarn cu dymit (zeolit) și pirit

F.8.1.46 Minereu cu pirit și calcopirit

F.8.1.47 Calcit, varietatea Spat de Islanda

F.8.1.48 Granatit

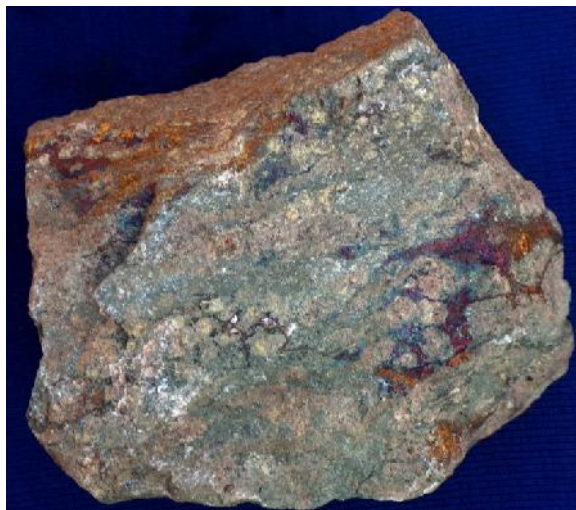
F.8.1.49 Calcit cu depuneri de limonit

F.8.1.50 Skarn cu pirit , calcopirit și cupru nativ

F.8.1.51 Calcit cu cristale de pirit

F.8.1.52 Skarn cu pirit , calcopirit și covelin

F.8.1.53 Cupru de topitorie

F.8.1.54 Skarn mineralizat cu pirit și calcopirit

F.8.1.55 Calcit cu depuneri secundare de carbonat de calciu

Tabelul 8.1.1 Inventarul mineralelor de la Sasca Montan ¹⁾

Dup Marka, 1869	Dup Zapharovich 1859, 1875, 1893	Dup Rdulescu i Dumitrescu 1966
Amfibol (Hornblenda)	Apofilit	Alofan
Apofilit	Auricalcit	Andradit
Azurit	Auripigment	Anglrzit
Calcit	Azurit	Ankerit
Calcopirita	Bornit	Apofilit
Calcozina	Brocantit	Arsenopirit
Ceruzit	Calcantit	Aur
Covelina	Calcit	Auricalcit
Cuart	Calcopirita	Auripigment
Cuprit	Calcozina	Azurit
Cupru nativ	Ceruzit	Bornit
Digenit	Crizocol	Brochantit
Epidot	Cuprit	Calcantit
Fluorina	Cupru	Calcit
Granat	Diopsid	Calcopirita
Hematit	Fluorina	Calcozina
Limonit	Galena	Ceruzit
Malachit	Gips	Crizocol
Magnetit	Hematit	Cuorit
Manganit	Magnetit	Cupru
Pirita	Malachit	Diopsid
Pirotina	Manganit	Fluorina
Psilomelan	Molibdenit	Galena
Sfalerit (Speckstein)	Pirita	Gips
Zeolit fibros	Piromorfit	Grossular
	Pirotina	Hematit
	Plumb	Hemimorfit
	Sfalerit	Ilsemanit
	Stilpnosiderit	Magnetit
	Talc	Malachit
	Tenorit	Manganit
	Tetradrit	Manganocalcit
	Tremolit	Molibdenit
	Wad	Pirita
	Wolastonit	Piroluzit
	Wulfenit	Piromorfit

1) Prof.Dr.Emil Constantinescu „Mineralogeneza Skarnelor de la Sasca Montan ” Editura Academiei Bucure ti, 1980

Tabelul 8.1.1 (continuare)

Dup E. Consatntinescu 1980		
Actinot	Diopsid	Nontronit
Albit	Dolomit	Opal
Amiant	Egirin	Ortoza
Anatas	Enargit	Pirita
Andezin	Epidot (Pistachit)	Pirotina
Anhidrit	Ferosalit	Psilomelan
Ankerit	Flogopit	Rutil
Antigorit	Fluorina	Salit
Antofilit	Forsterit	Saponit
Aragonit	Galena	Scapolit (Dipyr)
Argentit	Gips	Sfalerit
Augit	Goethit	Sfen
Egirin	Grosular	Sheridanit
Aqur	Hastingsit	Siderit
Azurit	Hematit	Sirgenit
Barchevikit	Hidrogotit	Stilbit
Biotit	Idait	Sulf
Bornit	Illit	Talc
Boulangerit	Ilmenit	Tennantit
Bravoit	Jamesonit	Tetraedrit
Brookit	Laumontit	Tremolit
Bytownit	Lepidocrocit	Turmalina (Schorlit)
Calcedonie	Leucoxen	Vezuvian
Calcit	Linneit	Wollastonit
Calcopirita	Magnetit	Zircon
Calcozina	Malachit	
Caolinit	Marcasita	
Clinohumit	Melnicovit	
Covelina	Microclin	
Crisotil	Millerit	
Cuart	Mispichel (Arsenopirita)	
Cuprit	Molibdenit	
Cupru nativ	Montmorillonit	
Deweylit	Muscovit	
Digenit	Nacrit	

Tabelul 8.1.2 Cantități de metale extrase la minele Sasca între anii 1750-1882 și 1973-1998
2),3),4)

Anul/um	Argint/marci 5)	Cupru.cent/ val. fl 6)	Plumb.cent	Anul	Argint	Cupru	Plumb
1750		1203/40917 fl		1818	16	223	43
1752		523/43012 fl		1819	46	966	142
1753		241/ 11)		1820	61	824	72
1754		639/28116 fl		1821	91	1378	204
1755		308/13554 fl		1822	64	1176	171
1757		2500/110000fl		1823	53	1248	137
1758		2500/		1824	48	1291	103
1760	1600	10150/		1825	45	1203	98
1761		3000/		1826	50	1433	104
1762		3126/		1827	57	1485	203
1763		3500/		1828	38	1245	152
1764		3094/		1829	47	1055	183
1770		3650/		1830	6	1280	22
1793-1800	8115			1831	12	2163	29
1801	224	976	271	1832	18	1928	51
1802	308	624	500	1833	36	1271	97
1803	358	742	619	1834	18	1118	58
1804	109	530	175	1835	1	1836	3
1805	92	737	95	1836	3	1709	15
1806	14	914	12	1837	?	?	?
1807	17	1147	17	1838	34	1593	48
1808	17	1500	24	1839	20	1653	80
1809	24	1515	48	1840	37	1700	181
1810	74	1283	139	1841	34	2090	168
1811	80	937	180	1842	5	2198	37
1812	68	1235	194	1843	1	1650	5
1813	54	1024	149	1844	44	1622	118
1814	102	1598	263	1845	145	2266	275
1815	53	859	140	1846	74	1955	176
1816	41	808	101	1847	61	1622	161
1817	6	761	11	1848	31	1303	69

2) Peternell Ferdinand „Cronica localității Sasca Montan ”, date între 1750-1800

3) Gräf Rudolf „, Domeniul Bănean al StEG 1855-1920”’, date între 1801-1854,1857-1872, pag.179-184

4) Documentele „Exploatarea minierii Sasca”’, date între 1973-1998

5) 1 marc (pt. aur și argint) = 233, 947 g.

6) 1 centenar (Zentner) = 56,006 kg.

Tabelul 8.1.2 (continuare)

Anul	Argint	Cupru	Plumb
1848	31	1303	69
1849	4	1568	12
1850	13	1344	36
1851	1	1270	3
1852	1	1208	5
1853		991	
1854		1692	
1857		2180,30	
1858		2869,17	
1859		2614,25	
1860		2291,52	
1861		1044,06	
1862		912,56	
1863		822,17	
1864		2502,48	
1865		2413,01	
1866		1742,13	
1867		2388,72	
1868		1394,54	
1869		1319,69	
1870		1215,13	
1871		1274,22	
1872		633,44	
1973 (6luni)-- 1974		927 tone cupru	
1975 - 1982		6053	-,-
1983 - 1997		6230	-,-
1998 (pe 8 luni), mina închis		146	-,-

Tabelul 8.1.3 Personalul muncitor existent la minele b n e între anii 1751-1753, 1762-1764 i 1855, ⁷⁾1858, 1877⁸⁾

Anul	\	Mina	Oravi a	Sasca	Dognecea	Moldova	Re i a
1751		total	343	113	255	-	-
		români	189	62	120	-	-
		germani	154	51	135	-	-
1752		total	269	116	193	-	-
		români	126	63	97	-	-
		germani	143	53	96	-	-
1753		total	277	117	297	-	-
		români	128	66	116	-	-
		germani	149	51	178	-	-
1762		total	428	397	366	143	-
		români	228	290	198	82	-
		germani	200	107	167	61	-
1763		total	335	455	381	78	-
		români	230	347	234	51	-
		germani	105	108	147	27	-
1764		total	389	492	383	70	189 –diverse
		români	249	344	215	52	na ionalita i
		germani	140	148	168	18	
1767	Sasca : 382 mineri (români 243, germani 139) din care, 153 români i 42 germani lucrau în acord, fiind pl ti i dup cantitatea de metal din minereul extras (Halthäuer), 32 români i 42 germani erau pl ti i în func ie de cantitatea de minereu excavat (Gedinhäuer) i 10 români i 23 de germani erau remunera i dup num rul schimburilor lucrate (Schichtenhäuer).						
1855	Sasca : 660 muncitori, din care 400 mineri, 200 la topitorii i 60 c r u i						
1858	Oravi a: total 150, din care, 140 muncitori i 10 func ionari						
	Sasca: total 442, din care,420 muncitori i 22 func ionari						
	Dognecea: total 420, din care,400 muncit. (386 min., 14 metal.) i 20 func.						
	Moldova: total 442, din care,420 muncitori(300 min., 120 fabr.) i 22 func.						
	Re i a:1738 din care,1681 muncit.(621 min,725 metal, 300 fabr., 35 alte) i 57 func ionari						
	Steierdorf: total 1200 angaja i, din care 1152 muncitori i 48 func ionari)						
	Oravi a: total 754: 647 muncit.(8 min., 362 silvici, 11 met., 266 fabr.) i 107 func.						
1877	Sasca: total 491 din care, 447 munci. (105 min., 320 silvici., 22 met.) i 44 func.						
	Dognecea: total 1019: 975 muncitori (318 mineri, 562 silv., 95 met.) i 44 func.						
	Moldova: total 397 din care, 356 munci.(45 min.,286 silv.,25 fabr.) i 41 func.						
	Re i a: 4209/4016 munci.(1412 min.,1227 silv.,1695 met.,682 fabr.) i 193 func.						
	Steierdorf: 4695 : 4510 munci.(2551 min.,341 silv.,1021.,597 fabr.) i 185 func.						
	Boc a: total 554 din care, 490 muncitori (468 metal., 22 la fabr.) i 64 func.						

7) Peternell Ferdinand „Cronica localit ii Sasca Montan ’’, lucrare în manuscris

8) Rudolf Gräf, op. cit. pag. 250, 251

C.8.1.3 Urme ale activitatilor, miniere, metalurgice și geologice, de ieri și de azi

F.8.1.56 Topitoria Maximilian (1747) în funcțiune, foto. înainte de anul 1900. (Colecția V.T. utu)

F.8.1.57 Parte din topitorie care a mai rezistat vremurilor (până în 2009). Foto. 2005

F.8.1.58 Material rezidual cunoscut sub numele de „Băren”(urii), în limbajul metalurgiei tilor, rezultat la topirea minereului. Pentru îndepărtarea acestora era necesară demolarea cuptorului și apoi reconstruirea lui, operațiuni care durau câteva luni, timp în care producția uzinei se diminuea considerabil. Foto. iulie 2005

F.8.1.59 Canalul de aducțiune al apei la topitoria Maximilian (1747), foto iulie 1995. Acesta se desprindea din pârâul Țuara, în aval de vila Elisabeta și se continua pe strada de sus, denumită „Am Grab”(Pe Canal), până la topitoria situată în preajma bisericii catolice.

F.8.1.60 Sasca Montan v zut de la Redut. În dreapta imaginii, halda de zgur (leahn) rezultat din procesul de topire al minereului cuprififer la topitoria Josef, situat în locul numit ast zi „Firiz”. Foto. cca. 1900

Halda se întindea de-alungul pâ râului u ara pân în apropierea parcului eroilor de ast zi, mare parte din ea mai exist pe malul drept al pâ râului. Canalul de aduc iune, pentru apa necesar func ion rii instala iei metalurgice Josef, se bifurca din pâ râul u ara, la trei case mai sus de parcul eroilor, în dreptul c ruia traversa strada, continuându- i traseul pe partea opus , pe sub casa nr.276, apoi pe str du a din spatele hambarului, denumit de localnici „Pe Ierug ”(Pe Canal) i pân la topitoria amplasat în zona blocurilor, unde, se mai poate vedea i ast zi parte din funda ie. Peste drum, a mai existat, pân la modernizarea drumului de la începutul anilor 1970, o construc ie subteran din piatr , lucrat în bolt , parte a aceleia i instala ii metalurgice, unde se ad posteau cei veni i la târg. Locul s-a numit, pân în preajma anului 1900, „La Cujni ”s-au „La Topitoare”. Dup oprirea instala iei, pe acest loc a func ionat un gater cu fier straie pentru cherestea, fapt pentru care localnicii au denumit locul „Firiz”. Gaterul a ars în vara secetoas a anului 1905.

F.8.1.61

F.8.1.62

F.8.1.63

F.8.1.64

F.8.1.65

F.8.1.66

F.8.1.61 „Maierul” cu fostul canal de aducere a apei (stg. foto.) al topitoriei Karl (Caroli). Canalul se bifurca din uara, în zona Firiz de astăzi și se continua pe partea stângă a pârâului, ajungând la topitoria situată pe actualul loc al grădini de vară. Din canal se alimenta cu apă și moara lui Veith. Foto. 2008

F.8.1.63, F.8.1.64 Căminul în care a funcționat o topitorie veche. (exterior și interior)

F.8.1.62, F.8.1.65 Conducte din fier turnat și ceramic în zidurile topitoriei. Foto.2008

F.8.1.66 Conducte din ceramică, cea din stânga, posibil, de factură romană.

F.8.1.67 Parte care a mai rămas din fosta topitorie de fier „Nerathaler Eisenwerk” aflat pe locul actualului canton silvic, situat în amonte de podul Nera. Canalul uzinei se ramifica din râu la cca. 150 m în amonte, unde era amenajat un baraj; locul se numește și astăzi „La Iaz”⁹⁾

F.8.1.68 Conductă de fontă rămasă de la uzina de fier Valea Nerei. Foto.2009

9) În anul 2000, Istudor, brigadierul cantonului silvic, intenționând să-și construiască o anexă, la s-a pare a unei gropi pentru un stâlp a dat într-un gol care s-a dovedit a fi canalul fostei topitorii. Autorul prezentei lucrări, a intrat atunci în canalul subteran, lucrat în piatră, cu dimensiuni de cca.0.70/0.70 m., aflat în stare bună pe o lungime de cca.30 m., având și o bifurcație.

F.8.1.69

F.8.1.70

F.8.1.71

F.8.1.69 Hambarul de la pod, transformat în restaurant de Simion Rogovan la 1925. Ilustrat cca.1900. (Colec ia V.T utu)

F.8.1.70, F.8.1.71 Hambarul din mijlocul localit ii, cl dire istoric sec. XVIII, foto .2006 (exterior i interior). Cele dou hambare au fost folosite de administra ia minelor ca depozite de materiale.

F.8.1.72, F.8.1.73 Veche min pe Spânzura i (str.M. Novac), utilizat ast zi pentru aprovizionare cu ap . (Gura minei i interior)

F.8.1.74 Pive (mojare) de font pentru sf râmarea probelor de minereu, sec. XIX. (Colec ia V. T utu)

Vechi însemne miniere ti

F.8.1.75 Vârâ i, casa nr. 642

F.8.1.76 Detaliu

F.8.1.77, F.8.1.78 Ciocane miniere ti pe fântâni pe u a casei cu nr.721 (în spatele fântânii) din Vârâ i.

F.8.1.79

F.8.1.80

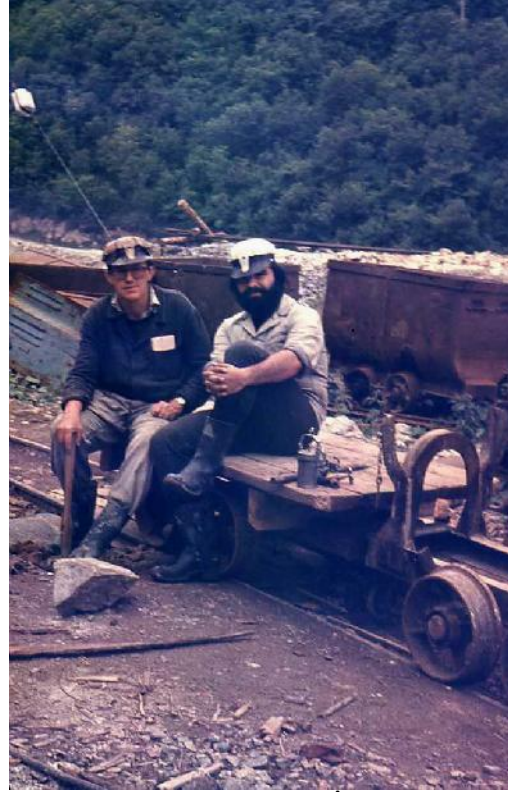
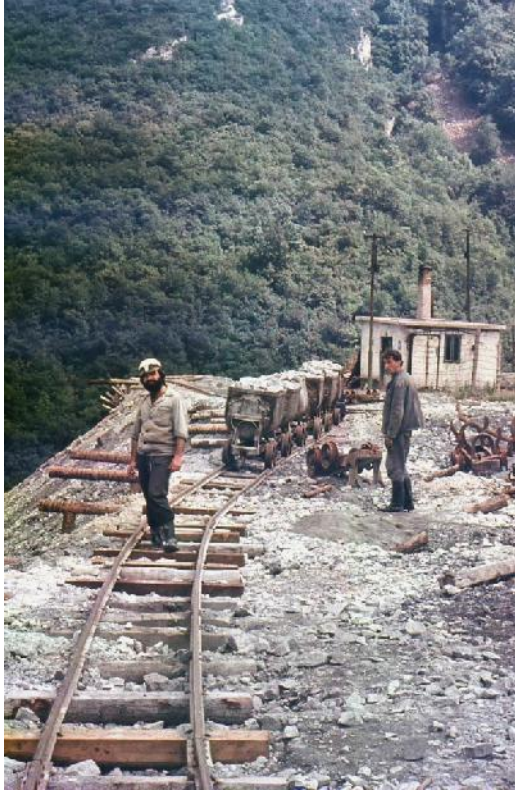
F.8.1.81

F.8.1.82

F.8.1.83

F.8.1.84, F.8.1.85 Sasca Montan . Activitate geologic i minier intens . (În foto., geologii Ion Imbrescu i Victor T utu la galeria 281 Ungurelu), cca.1985. (Diapozitiv, colec ia V.T utu)

F.8.1.86 Idem F.8.1.87 Mecanici (Radu Pârveu i Puiu Tofan) pe locomotiva electric cu acumulatori, tip LAM 4, IPEG, sector Remetea, gal.375, cca.1980 (Colec ia V. T utu)

F.8.1.88 Galeria 325 Ungurelu (Kelm), început în 1982, foto. oct. 2009.

F.8.1.89 Plic emis de asociația filatelică din Sasca Montan cu ocazia Zilei Minerului, 1983.

F.8.1.90 Sond de cercetare geologic la Sasca Montan , cca.1960

C.8.2. Localizarea obiectivelor culturale, administrative și economice din trecut și prezent

C.8.2.1 Obiective din trecut (1900 - începutul anilor 1950).

Situarea acestora s-a făcut cu indicarea numelui proprietarului, luându-se ca reper de pornire zona podului Nera și continuând apoi spre capătul de sus al localității:

Pravali:

În colțul străzii, lângă biserica ortodoxă, avea pravali **Mihai Superceanu** (nr.749), iar puțin mai sus, pe partea opusă, era banca și biroul lui **Sigismund (Jiga) Csatory**, (nr.186). Pe vremea stăpânirii austro-ungare, aici aveau loc alegerile pentru deputați în parlamentul de la Budapesta, din partea cercului electoral Sasca. După decesul proprietarului, afacerea a preluat-o soția acestuia, **Elena**. Pe treptele localității se fotografiau, în perioada interbelică, grupuri de nuntași, participanți la botezuri, elevii de la școala de jos, etc.

F.8.2.1 Fotografie de nuntă în fața băncii Elenai Csatory, cca. 1940. (Placă de sticlă, colecția V.T. utu)

În apropierea casei parohiale ortodoxe se găsea magazinul lui **Hermann Varga** (nr.223), iar mai în sus de Firiz, lipit de hotelul lui V.Kokesch, era cel al lui **Stolojan** (nr.281). Vecin cu același hotel, se afla pravaliul lui **Gh. Dăne** (nr.722), care și-a început afacerea la întoarcere din America. La trei case mai sus, lângă sediul grupei centrale a jandarmilor, aveau pravali și biroul **fraților Sporea** (nr.285), care mai de neamul erau în Vârâni (nr.152).

F.8.2.2

F.8.2.3 Pr v liile i birtul fra ilor Sporea din Vârâ i i din Ora , foto. cca. 1900.(Colec ia V.T utu)

Peste drum, pe strada principal , era pr v lia **C-tin Untan** (nr.333), care avea i tr sur cu cai, iar al turi (nr.331), se g sea cea a lui **Partely**, a c rui fiu, de profesie arhitect, avea aici un birou de

arhitectur . Mergând mai în sus, întâlneam pr v liile **Nicolae Ieremia** (nr.288) i **Iosif Mosz** (nr.289), ultimul de inând i croitorie b rb teasc . Urma apoi cea a lui **tefan Manescu** (nr.545), care i-a început afacerea la întoarcere din America, luându- i i ma in mic cu care f cea transporturi de persoane.

Vecin cu prim ria (nr.377), era amplasat pr v lia lui **Petru Gheorghe**; acesta împreun cu ginerele s u eleriu Petru, mai erau proprietarii restaurantului „Vân torul” i a unei mori de ap , situat peste drum (nr.530). Vis a vis de sediul percep iei, acolo unde strada se îngusta, î- i avea magazinul **Traian Lagea** (nr.466), iar la dou case mai sus se g sea cel a lui **Maxim Gaidu ec**, care împreun cu so ia lui, erau singurii evrei din localitate. Peste drum de Gaidu ec, în casa cu etaj, era pr v lia lui **tefan Lang**, fiul minerului Alois Lang.

F.8.2.4

F.8.2.4, F.8.2.5 Pr v liile t.Lang, cca. 1940 i t. Koch, cca. 1910. (Colec ia V.T utu)

Dincolo de pode ul de peste u ara, la a treia cas , era pr v lia lui **tefan Koch** (nr.461), care de inea i ma in mic pentru transport de personae. Pe malul u arei, Koch i instalase o mic moar , ac ionat de apa, care venea prin canalul fostei topitorii.

Brut rii: În apropierea bis. ortodoxe, lâng pr v lia lui Superceanu, se afla brut ria lui **tefan Filtzer** (nr.217), iar ceva mai sus, pe partea dreapt , cea a lui **Simu** (nr.715). O alt brut rie era spre mijlocul satului, pestde drum de vechiul hambar tEG, a c rui proprietar era **Petru Cristoi** (nr.350), afacere preluat apoi de nepotul s u, al turi de care a lucrat, **Nicolae Cristoi**, care dup 1990 a încercat, pentru scurt timp, s - i redeshid brut ria.

Lâng drumul ce o apuca pe Spânzura i, în casa pantofarului Gh.Sporea, zis Granguru (nr.292), i avea brut ria **Gh.Stolojan**, iar mai sus de prim rie (nr.378), în casa fostului comerciant Popovici, se afla cea a lui **C-tin Carmancioc**. Diminea a, brutarii i trimateau ucenicii prin sat, cu co urile pline cu pâine i specialit i proaspete, ace tia f c ndu- i cunoscut sosirea prin sunete de clopopo ei ori trompete.

F.8.2.6 Fra ii Carmancioc, ucenici la brut rie, anul 1893. Ajuns „maistor”, Constantin (stg), a preluat afacerea. (Album de familie al d-lui Dumitrescu) F.8.2.7 Co ul brutarului Petru Cristoi, folosit pentru distribuirea pâinii clien ilor la domiciliu.

M cel rii: Într-o cas , ast zi disp rut , vecin cu restaurantul lui S.Rogovan, avea o mic m cel rie **Alexandru Bârc** , iar în partea de sus a satului, în casa lui Gh. Sporea Granguru, î- i avea m cel ria **Constantin B ie** , **zis i Costa C sapu**. Aici, el vindea doar marfa, mezelurile i carnea le prepara la domiciliul lui din Vârâ i. Mai sus de banca lui S.Vi an, î- i avea m cel ria **C-tin Craiovan** (nr.363), frate cu Al. Craiovan, proprietarul marelui hotel. Urma apoi, în imobilul de lâng prim rie, cea a lui **Carol Fischer** (nr.374), iar lâng drumul ce-o apuca spre bis. catolic , în casa Alexandrovici (nr.379), se g sea m cel ria lui **Alois Konte**. Mezelurile le prepara la domiciliul lui de pe Oberweg (Drumul de sus), situat deasupra prim riei.

Sifon rii i r coritoare (limonade sau kraker): Ateliere unde se îmbuteliau sifoane i limonade în sticle cu bil sau cu dop de por elan, de ineau urm torii: **Ecaterina Schuld** (nr.392), **Katharina Kokesch** (nr.362), a doua cas mai sus de banc i **Mihail Lang** (nr.459), în capul de sus al satului, lâng pr v lia lui Koch .

F.8.2.8

F.8.2.9, F.8.2.10 Sticle de sifon și limonade provenite din atelierele Katharina Kokesch, Mihail Lang și Ecaterina Schuld, cca 1920. (Colecția V.T. utu)

F.8.2.11, F.8.2.12 Sifon rii existente înainte de 1918, Geml Istvan i Funk Borbola

Articole de pil rie, înc l minte: Johann Kokesch (frate cu V.Kokesch, proprietar de hotel) avea împreun cu so ia sa **Katarina**, un magazin cu acest specific i o sifon rie (nr.362).

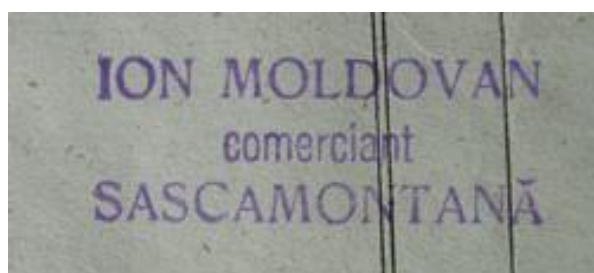
Textile, haine, coloniale: C-tin Orlescu era proprietarul unui magazin cu produse textile, situat lâng banca Vi an (nr.361), iar ceva mai sus (nr.370), era situat cel a lui **Ilie Popescu**, care i-a construit peste drum, cea mai frumoas vil din Sasca, cu bani adu i de sora lui din America.

Tot cu bani adu i din America i-a deschis magazin de haine i **Samoil Manescu** (nr.705), lâng brut ria lui Carmancioc.

F.8.2.13 „Mare magazin de textile, mod i coloniale Ilie Popescu” (înscriș pe verso ilustrat), cca.1920

F.8.2.14, F.8.2.15 Parafele comercianților Ilie Popescu și Ioan Moldovan, cca.1920.

Atelier de lumânări și preparare de turtă dulce: Toma Petcovici (nr.251), mai jos de Firiz; marfa o vindea prin piețe și târguri.

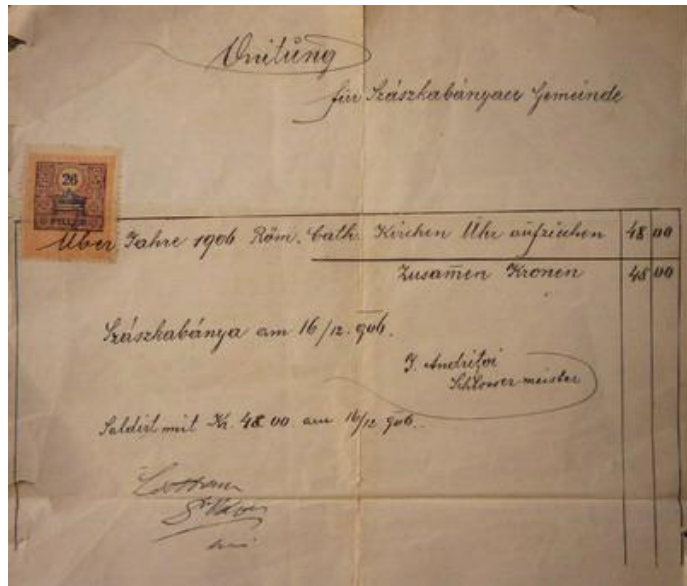
Atelier de tăbăcărie și cojocărie: Lângă moara de jos a lui Veith, în casa Filtzer de astăzi (nr.177), înșiși aveau atelierul **Anton Orvișan, zis și Toni Lederu** (germ. Leder - piele), care înșea și ucenici, iar mai sus de actuala coală, era cel al lui **Alexandru Popovici** (nr. 358).

F.8.2.16 Mașina de cusut cojoace a mamei lui Al. Popovici, cca.1920 (Colecția V.T. utu)

Articole de fierărie (aizărie) și sticlărie: comercializau, **Katarina Weiss** (nr. 332), peste drum de prăvălia fraților Sporea și **Sendersky** (nr.379), în vecinătatea bisericii catolice.

Atelier de pantofărie (uitărie): **Gheorghe Mogo împreună cu fiul său Alexandru** erau meșteri buni, renumiți în toată zona, cu ucenici și calfe. S-au stabilit aici venind din Biserica Albă și aveau atelierul în casele cu nr. 273 și 277, mai sus de hambarul UDR, astăzi Vila Novăcescu. Alți uitării mai erau: **Gh. Sporea zis Granguru** (nr.292) și **Finta** (nr.534), lângă vila Ilie Popescu.

F.8.2.17 „Magazin de fier i sticl A. Szendersky Sasca Montan ”, reclam pe o scrumier de metal, cca.1935. F.8.2.18 Chitan emis de prim ria comunei Sasca Montan , prin care i se pl te te lui I.Andrioi, „schlosser meister” (me ter l c tu), suma de 48 coroane pentru „Uhraufziehen”(tragerea ceasului) la biserica romano-catolic , pe anul 1906. (Colec ia V.T utu)

F.8.2.19, F.8.2.20 Pantofar cu calf i ucenici, cca.1920 i parafa „ u t rului” Alexandru Mogo .

(Colec ia.V T utu)

Croitorie dame: Lâng crucea de piatr , aflat ceva mai în sus de pr v lia fra ilor Sporea, avea atelierul **Maria Giuricici** (nr.553), iar în parte de sus a satului, pe str du a numit de germani „Am Grab”(Pe Canal), î- i avea casa i atelierul **Maria Iakobovski**; ambele instruiau i ucenici.

Croitorie b rba i: În apopierea bis. ortodoxe era atelierul lui **Gheorghe Cristoi** (nr.648 i 693), un foarte bun meseria , plecat apoi la Re i a pentru a- i practica meseria. La mijlocul satului, vis a sis de Giuricici, se afla atelierul i pr v lia lui **Iosif Mosz** (nr.289), iar mai sus, peste u ara, într-o cas azi disp rut , î- i avea atelierul **Paszner**.

Atelier de dog rie : Vecini cu bis. baptist de ast zi erau fra ii **Petru i Ion Bugariu, zis i Pint rii** (nr.689), foarte buni meseria i, care f ceau i reparau butoaie de toate tipurile.

Tinichigerii: **Heinrich Filips**, avea casa i atelierul lâng actuala pia din apropierea Nerei (nr.184), **Ioan Lu u** la nr. 265, **Ion Arjoca** la nr.730 i **Galuschka** la nr.525.

Atelier de p l rii : **Ferdinand Peternell** era singurul p l rier din Sasca, locuia i avea atelierul în casa (nr.328) de lâng crucea de piatr , acolo unde coboar drumul de pe Spânzura i. A fost deportat în 1945 cu toat familia în Rusia, iar în 1951 dizlocat în B r gan

Ateliere de tâmpl rie i dulgherie: Lâng actuala bis. Baptist se g sea atelierul lui **C-tin Tec, zis i Costa lu'Draga** (nr.179). Cel a lui **C-tin Grop ianu, zis Costa lu'Zori a**, un excelent meseria cu ucenici i calfe, ce locuia pe Spânzura i, era situat pe strada principal (nr.576), peste drum de Sporea Granguru. Alte ateliere mai erau, cel al lui **Stirner** (nr.541), al lui **Schell Ferdinand** (nr.52) i a lui **Kramer** (nr. 423), lâng judec torie.

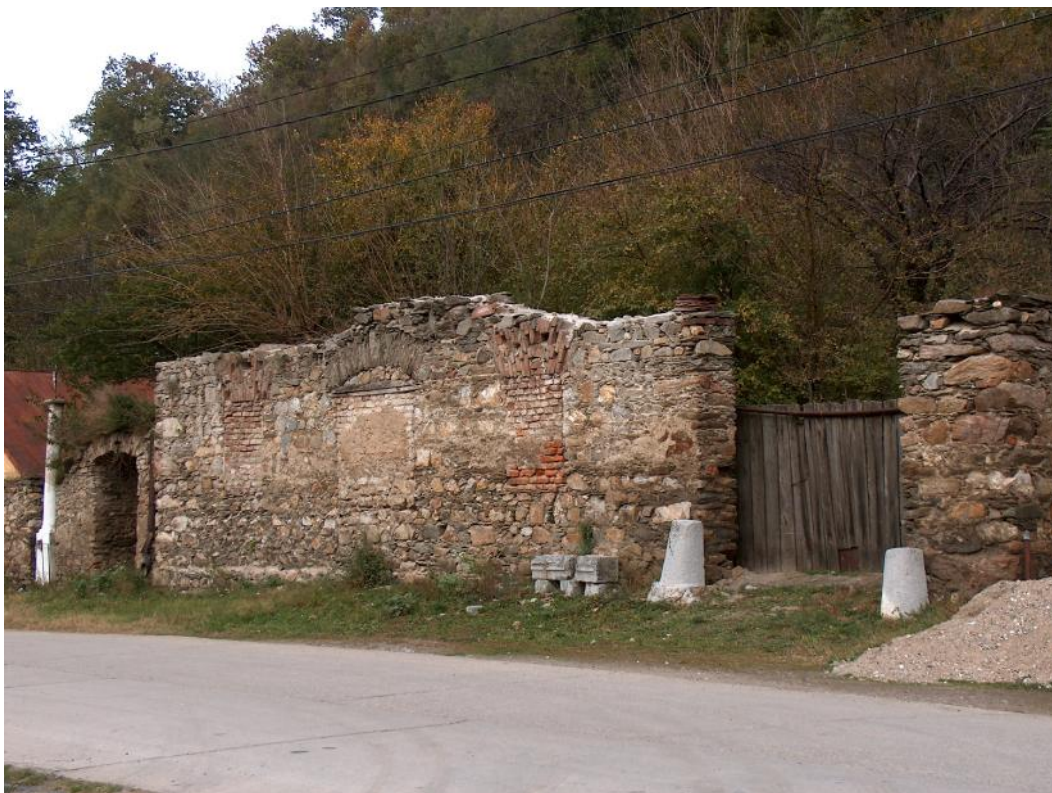

F.8.2.21 Me terul tâmplar C-tin Grop ianu în atelier cu o calf , cca 1930. (Colec ia V. T utu)

Ateliere de fier rie: **Otto Kokesch**, locuia i avea atelierul în casa (nr. 235) cu etaj, ast zi ruin , al turi de fratele s u Rudolf Kokesch, proprietar de restaurant. O alt fier rie era cea a lui **Toarce** (nr.238).

Atelier de rot rie i potcov rie : **Iosif Mosz** (nr. 290), peste drum de p l rierul Peternell.

Curel rie : Curelar era **Erhard** i un alt maistor, a c rui nume a fost uitat i care locuia în casele cu nr.430-431, din spatele Ocolului Silvic.

F.8.2.22 Ruinele casei cu etaj lui Otto Kokesch, covaci, foto 2006

Iglerii și cărmidarii : **Nicolae Alexandrovici** (nr.379), producea cărămizi și igle arse. Atelierul era situat pe locul flotei de minereu, astăzi în ruină; cărămizile făcute de el purtau siglele, A, NA ori AN (litere de mână), fiind cel mai frecvent întâlnite cărămizi la construcțiile ridicate în această perioadă. A vândut afacerea lui **Simion Vișan**, care a produs cărămizi cu sigla SV. O altă cărmidărie a fost cea a lui **Rudolf Kokesch** (nr.236), situată pe malul Nerei, în apropierea mânăstirii de astăzi, unde se găsea pământ argilos de calitate bună, folosit și de olarii din Sasca Română și Slatina.

Cuptor pentru var: **Dăne, zis și Pașu** era proprietarul unei vârfării situate la Caun, lângă mina II Gheorghe (oriz +281); tot el avea și o moară pe ușura.

Carier de piatră : Pe versantul dealului din fața colii de astăzi, era o mică carieră unde trudea moșterea **Tec, zis Cirelu**, care lucra numai cu ciocanul, piul și dalta, fără explozivi.

Frizerii : Această meserie era practicată de **Toa** (nr.232), de la care a învățat meseria și **Io Raica**, **Iustin Dăne** (nr.329), **Turci Ungureanu** (nr.291); a mai tuns și **Petru Poenaru** din Vârâi (lângă fântâna cu însemne minierești).

Transporturi auto : **Simion Rogovan**, proprietar de restaurant, deinea autobuz, camion și mașină mică, cu care făcea transporturi de persoane și marfă (nr. 225). **Itefan Manescu** (nr. 545), cu bani câștigați în America și-a cumpărat mașină mică pentru transport de persoane și a deschis prăvălie. Tot aici îl amintim pe **Itefan Koch**, care pe lângă afacerea cu prăvălie, avea și automobil transportând persoane în regim de taxi. Mai avea camion și **Braun**.

F.8.2.23 Stefan Manescu proprietar de mașină mică, cca.1920 (Colecția V. T. Tutu).

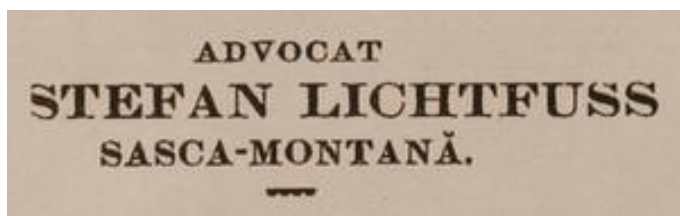
Crușieră: **Gheorghe Copceanu** (nr.348) avea cai și caru cu care făcea transporturi de materiale pentru UDR, în special cherestea, zilnic de la Oravi la Sasca, iar în schimbul unei sume de bani, lua și clienți. Un alt crușieră era **Borceanu Vasile, zis Păzmet** (nr.327), care era plătit de primărie să aducă poartă, în fiecare zi, de la Răcășdia.

Monumente funerare: Lucrau cruci din piatră cioplită **Răfăil Radovici și Partely** (nr.331), atelierul era în casa Telescu de astăzi.

Fotografi: Meseria fotograf care a înregistrat pe peliculă timp de aproape cinci decenii oameni și evenimente a fost **Iosif Nicola**, care a avut locuința lângă pod (nr.218). A învățat meseria la Budapesta în anii 1920 și a practicat-o în Sasca și satele învecinate, mergând până pe Clisura Dunării. S-au mai ocupat cu fotografia și surorile **Buda** (nr.227).

F.8.2.24 Parafa fotografului Iosif Nicola, cca 1930. Una dintre activitățile exercitate la Sasca era și **avocatura**, care se practica în cadrul unui birou de avocați independenți cum au fost: A. Coca, t. Lichtfuss, T. Mica, t. Buzan, I. Sporea, V. Bătea, P. Boată, Serafim, P. Babeu.

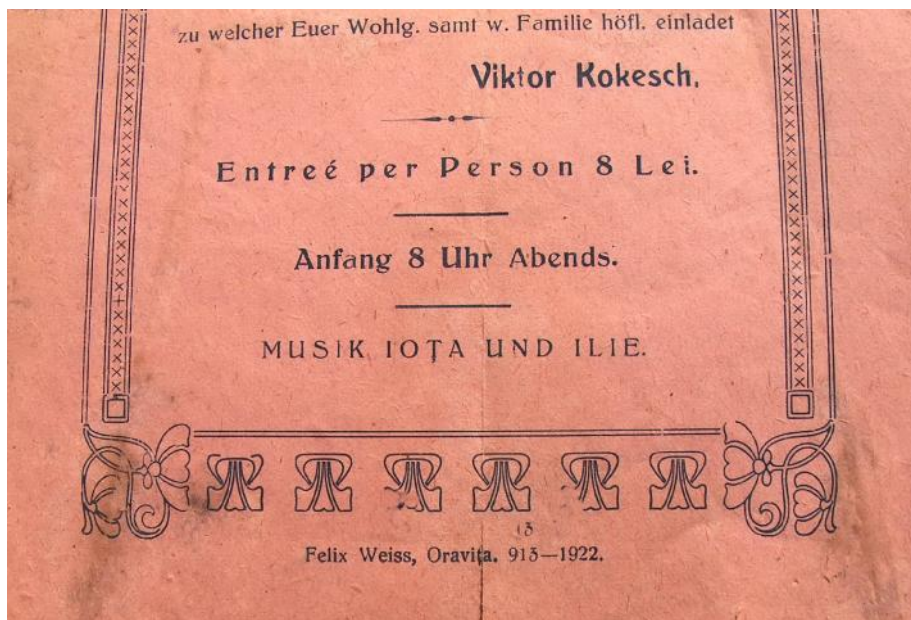
F.8.2.25, F.8.2.26 Parafele avoca ilor, t. Lichtfuss i t. Buzan, cca.1930 i 1935

Serviciile bancare erau asigurate de „**Casa de p strare**” din localitate, dar i de filiale ale unor b nci cum au fost: „**Banca ranilor**”, „**Banca Franco Român**”, „**Banca Albina**” din Oravi a **Birturi, restaurante i hoteluri: Sigismund (Jiga) Csaturi** avea în imobilul de l ng pod, birt i pr v lie. Afacerea a fost preluat apoi de so ia **Elena** i fiica **Maria**, ultima deportat în 1945 în URSS. **Simion Rogovan** avea în proprietate un restaurant care func iona în imobilul actualului canton silvic, de peste podul Nera. Prin prin anul 1924, cump r de la UDR vechiul hambar ,construc ie din sec.al.18-lea, pe care-l transform , mutându- i restaurantul la noul sediu. Localul avea i camere de închiriat, iar peste drum, un mic parc cu gr din de var i popic rie. De obicei, aici cânta fanfara din Sasca Romîn i era frecventat în special de români mineri, fapt pentru care proprietarul pictase în sala mare, lateral scenei, un miner cu lampa aprins , intrând în min . Rogovan de inea i camion cu care f cea transporturi de marf .

Rudolf Kokesch, de inea restaurant situat lâng „cov cia” fratelui s u **Otto**, (nr.236, casa **Bela** de ast zi), iar peste u ara, cazan de uic . Localul avea i camere de închiriat, fiind frecventat în special de cei care veneau la pia e i târguri; f cea i transporturi de marf cu camionul propriu.

Svetozar B nu (nr.236), proprietar de birt cu vad bun situat în Firiz, la locul unde se ineau târgurile i pie ele, iar ceva mai în sus se g sea hotelul cu restaurant a lui **Victor Kokesch**, unul dintre cele mai mari din localitate. La etaj era sala mare unde se ineau baluri la s rb tori, nun i, botezuri i diverse festiviti. Pentru clien ii de vaz se trimiteau invita ii, ace tia beneficiind de o sal mai select , cu mas de biliard i separeu; muzica era asigurat , prin anii 1920, de l utarii **Io a i Ilie**, iar un deceniu mai t rziu, de acela i **Io a**, cu un alt partener, **Andrei**. Peste drum de hotel avea c z ni a unde se fierbea r chia de prun ; pe terenul din fa a cesteia se instala, cu prilejul târgurilor, c r toarea (caruselul), care atr gea lume mult i pestri . Toamna veneau c ru ele cu struguri de prin satele din jur, din care f cea vin pentru tot anul i care era depozitat în pivni ele înc p toare aflate în spatele hotelului. Pe o teras în spatele localului, era amenajat i o popic rie. Iarna se aducea ghia cu c ru ele, care era pus în ghe rie i servea pe timp de var la p strarea alimentelor i r cirea b uturilor. Dup decesul proprietarului, în 1951, cauzat i de de pierderea celor doi fii, **Victor** i **Otto**, voluntari în armata german , dar i de falimentarea afacerii, datorat m surilor restrictive luate de comuni ti, în cl dire a func ionat C minul Cultural. Cl direa mare, cu etaj, este ast zi în ruin .

F.8.2.30 Fragment dintr-o invita ie la bal; restaurantul Kokesch, anii 1925

F.8.2.31 Io a muzicantul satului, foto anii 1920. (Colec ia V.T utu)

F.8.2.32 Se aduc butoiaie la restaurantul Kokesch, cca .1920. (Dup un negativ pe plac de sticl , colec ia V.T utu) .

La trei case mai sus de hotel se afla birtul i pr v lia **fra ilor Sporea** (nr.285), iar mai departe, chiar lâng prim rie, era restaurantul „**Vân torul**” (nr.377) **inut de Petru Gheorghe** i de **ginerele s u Petru elariu**, local frecventat în special de func ionarii de la prim rie,UDR i judec torie. Aici a poposit, în anul 1939, istoricul N.Iorga în trecerea lui prin localitate, dup cum relata nepotului proprietarului. Restaurantul avea i popic rie amenajat sus, pe o teras din spatele localului, iar peste drum, o moar cu ap . Petru elariu, r mas patron dup decesul socrului s u, a fost dizlocat în B r gan în anul 1951.

În centrul de pe atunci al satului, peste drum de coal , se în l a cl direa cu etaj a hotelului resturant **Craiovan (nr.470-471), de inut, pân prin anii 1920, de Valuzan**. Restaurantul era considerat ca fiind cel mai select din localitate, aici venind lumea bun , respectiv avoca i, doctori, func ionari, comercian i. Localul avea i un cazinou unde se se serveau b uturi fine i se juca biliard, iar în sala mare de la etaj se ineau balurile de s rb tori. În anotimpurile c lduroase, în spatele localului se deschidea gr dina de var , unde cânta i orchestr . Pe malul u arei, într-o anex de piatr , care se mai p streaz i ast zi, era ghe ria, unde iarna se depozitau blocuri de ghia aduse din lacul de pe valea u ara, sau din cel de la Sasca Român . Proprietarul hotelului, Al.Craiovan cu familia, a fost dizlocat, în 1951 în B r gan, de unde nu a mai revenit. Cl direa hotelului, devenit internat de coal i gr dini de copii, s-a p r ginit, fiind demolat în anii 1970.

F.8.2.33, F.8.2.34 Hotelul Craiovan, cca. 1930, (colec iaV.T utu) i ghe ria hotelului, foto. 2005.

Vecin cu UDR (Ocolul Silvic) se găsea birtul lui **Simion Vi an** (nr.420-442), om cu o mare avere din Slatina Nera și principal acționar la bancă, iar peste râu era cel a lui **Vasile Borcean** (nr.468), care-și instalase în localitate un aparat de proiectie, unde rulau filme mute; cadrul sonor îl asigură, la pian, soția patronului, curentul electric necesar fiind furnizat de un motor cu benzină.

Mori – Valea pâraului în ziua era denumit de localnici și Valea Morii (germ.Mühlthal) datorită numeroaselor mori care se învârtău dealungul ei și care completau farmecul natural al peisajului. În perioada interbelică erau în funcțiune 11 mori, dintre care 10 acționate cu apă și una cu motor, fiind frecventate nu numai de ștăncani, ci și de locuitori din satele învecinate.

În această perioadă ele au aparținut, atât unor particulari individuali, cât și unor asociații, care le exploatau alternativ. Plata (vama) pentru măcinarea a 20 Kg. de cereale, era de o oca (1,25Kg) de făină.

Menționând acești ordine de localizare, de la podul Nera spre amonte amintim: Moara lui **N. Alexandrovici** (datând din secolul XVIII-lea), proprietar și de curmidrie, se afla pe malul Nerei, folosind apa ce venea, printr-un canal, din ziua. La dese înundații ale Nerei, morarul era obligat să-și urce sacii și avuții în pod, ori să le ducă prin vecini. În ultimele decenii, moara a aparținut lui **Iosif Lae** din Sasca Română, care a folosit-o până prin anul 2006, după care a renunțat la molarit, din lipsă de clienți și de băne.

F.8.2.35

F.8.2.36 Moara lui „Iosif“ la inunda iile Nerei din 1978 (sus) i 2005

F.8.2.37, F.8.2.38 Ultimul morar, Iosif Lae , la mcinat porumb. Roata (turbina) morii, înc în func iune, foto 2006.

Cel mai de seam morar din sat a fost îns **Julius Veith**, care împreun cu fiul s u **Friederich**, emigrat apoi în America, de ineau trei mori pe valea u ara, dou cu apă i una cu motor, iar pe Valea Seac , în Vârâ i, mai avea una cu apă .

F.8.2.39, F.8.2.40 Ruinele morii lui Julius Veith, din mijlocul satului (demolat total în prim vara anului 2008), foto. mai 2008 și cele ale morii lui Friederich Fischer, foto 2005.

Cele două de pe u ara erau situate, una (nr.160) la intrare pe Maier, transformat ast zi par ial în cas de locuit, iar cealalt , în care locuia morarul cu familia, peste râu de brut ria Hasan de ast zi (nr.334).

Dup moartea proprietarului, morile au fost vândute, prima, unui grup de trei localnici, care au mai exploatat-o o perioad , iar cealalt , lui Bretoianu, om bogat din Sasca Român , care a l sat-o s se ruineze.

Ceva mai în amonte, lâng atelierul de tâmpl rie a lui Stirner, avea moara **Friederich Fischer** (nr.580), aceasta împreun cu cele ale lui Veith, erau mori mari cu roata vertical , care f ceau f in de grâu fin . Morarul Fischer, refugiat în 1944 odat cu armata german în retragere, a inten ionat s se reîntoarc din drum acas , dar a suferit un atac de cord în Timi oara, unde a i decedat. i aceast moar a avut o soart trist ; fiind vândut unor alm jeni, ace tia au l sat-o s se ruineze. În urm cu câ iva ani a fost transformat , par ial, în cas de vacan .

O alt moar ac ionat cu ap , având roat vertical , era cea situat peste drum de restaurantul Vân torul; proprietari, **Petru Gheorghe i ginerele s u Petru elariu** (nr.530), ultimul fiind deportat în B r gan în 1951. Prin anii 1970, noul st pân, **Ion Bogatu** (porecl) din Sasca Român , i-a adaptat motor la curent, iar dup decesul acestuia, familia a vândut utilajele morii unor alm jeni. În prezent cl direa este în curs de restaurare, prin grija Dr. Ioan Sporea.

F.8.2.41 Fosta moară a lui Petru elariu, foto 2001.

F.8.2.42 Vila Elisabeta; doar piatra a mării mas din vechea moară a lui Craiovan. Foto. 2008.

F.8.2.43 Muri din aram pentru vama (uium) la moara .

Lângă crucea din capătul de sus al satului, pe partea dreaptă a drumului ce tocmai începe să urce dealul Sf. Gheorghe, se mai văd și astăzi ruine ascunse în vegetație. În acel loc a fost moara cu motor, numită de localnici „moara de foc”, care a aparținut aceluiași **J.Veith**, însă abandonată și ea ca toate celelalte.

Ceva mai încolo, înainte de intrare în valea noastră, se înalță **Vila Elisabeta a lui Alexandru Craiovan**, care la parter instalase și moară, iar la etajul clădirii avea camere de închiriat pentru turiști. Apa venea, la turbina orizontală, printr-un tunel scurț în stâncă, cu o lungime de cca. 30 m. Moara era frecventată, în special, de locuitori din tinerețea și Cărbunari. Clădirea fost vândută aceluiași Bretoianu, care a închiriat-o unor familii de mineri, fiind apoi abandonată și în pericol de a se prăbuși.

Mai în sus de vâlcă, acolo unde pârâul și drumul o cotesc brusc la stânga, iar în vale primește ca afluent pe partea stângă pârâul Gheorghe, se află o mică moară din piatră, care a aparținut lui **Denis Pauc** (acesta mai avea și vâlcărie sus la Caun), din care astăzi se mai vede doar fundația, ruinându-se prin anii 1950.

La cca.50 metri în amonte, drumul se strecura pe o lăcime de nici trei metri, între stâncă abruptă și mica moară de bară parcă, intrarea în frumoasa vale. Era **Moara Roșie**, denumită de localnici astfel, nu datorită culorii, ci era din piatră, ci a unor întâmplări dramatice petrecute de mult, aici. A fost exploatată în comun de localnici, iar ultimul proprietar, **Avram Zopa** din Sasca Română, a lăsat-o să se ruineze, fiind demolată în anul 2000. Drumul dintre moară și stâncă a fost lărgit prin anii 1980, de un utilaj al ocolului silvic, în intenția de-a intra pe valea îngustă, însă lama acestuia a rupt și din colțul morii, fapt ce a grăbit distrugerea ei.

F.8.2.44 Moara Roșie de pe Valea Mulară (Mühltal, Valea Morii), cca 1935. (Album de familie al d-nei Aurora Avram).

F.8.2.45 Valea u ara. Moara de lemn (Moara r neasc), în curs de ruinare. (În foto. Eugenia i Victor T utu), 1970.

La cca. 75 metri mai în sus, pe partea stâng a pâ râului, se g sea o alt moar , f cut din trunchiuri de lemn, cunoscut sub numele de Moara de lemn, care apar inea unor asocia i din Sasca Român ; a fost i ea p r sit , pr bu indu-se prin anii 1970.

Cei b trâni povesteau, c pe valea u ara, în apropierea cabanei, ar mai fi fi existat o moar , mai veche, numit „**Moara turceasc**”, ce data de pe vremea turcilor. Posibil ca aceasta s fie mica construc ie din piatr i ea în ruin , ce se mai vede i ast zi pe malul drept al u arei, ceva mai sus de caban .

F.8.2.46 Valea u ara, o posibil moar turceasc . Foto 2006

În Vârâ i, folosind apa pâ râului Valea Seac , se g seu dou mori amplasate în cap tul de sus al cartierului. Una era a lui **J.Veith**, zidit din piatr , cu roata orizontal , de la care în prezent se mai vede doar parte din funda ie, cealalt , o moar de lemn, tot cu roata orizontal i care l-a avut ca proprietar pe **Anton Cop ceanu**, ce locuia în Vârâ i, pe lâng Jurj. Acesta a vândut-o prin anii 1960, unui grup de asocia i din Sasca Ora , care au mutat-o pe pâ râul u ara, amplasând-o pe malul stâng, ceva mai în sus de actuala coal . Mica moar , apar inând în ultimul timp mai multor asocia i din Sasca Român i câtorva din Sasca Montan , a mai m cinat pân prin iarna anului 2006, apoi a fost uitat i ea, iar canalul s-a colmatat, încetul cu încetul.

F.8.2.47 Mica moară de lemn care a mai rezistat timpului, dar la care nu mai macină nimeni, feb. 2006

F.8.2.48 Canalul morii

F.8.2.49

F.8.2.50

F.8.2.51

F.8.2.48 - F.8.2.51 Ultimul m cini la moara de lemn, feb. 2006. Pura Trandafir i Costic Veslin (dec.2008), coproprietari; se d drumul la ap , se pozi ioneaz roata la jetul de ap , se toarn porumbul în co i se începe m cinatul.

F.8.2.52 Roata morii se'nvârte te....

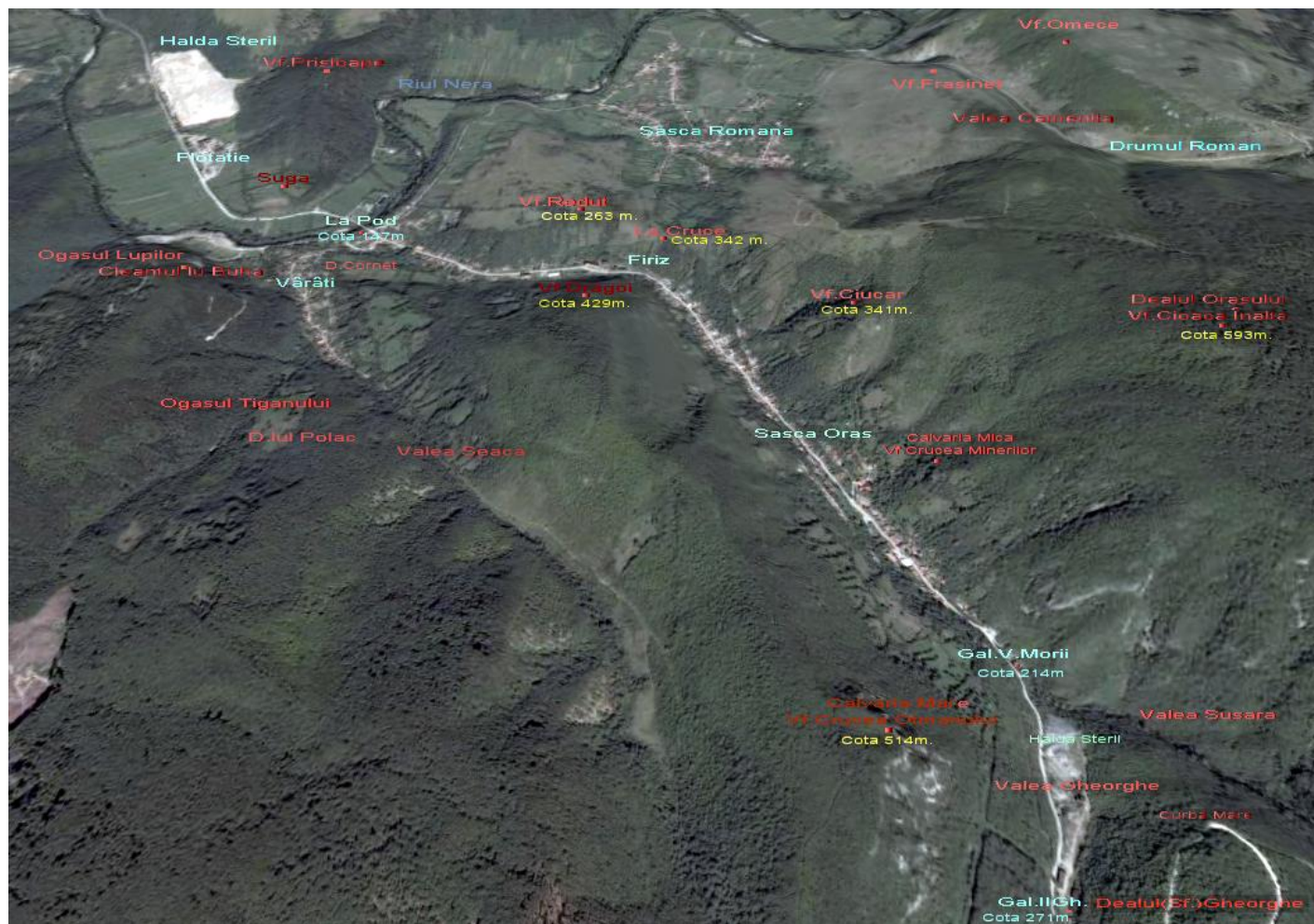

F.8.2.53 Pompa satului de stins incendii. Pân în anii 1970 sa aflat sub un opron din incinta fostului hotel Kokesch, unde î- i avea sediu i forma ia de pompieri voluntari. eful pompierilor, la acea vreme, era Ion Spitz, emigrat prin anii 1980 în Germania. Din lips de supraveghere, la sfâr itul anilor 1970, au fost furate cele patru ro i cu axe cu tot.

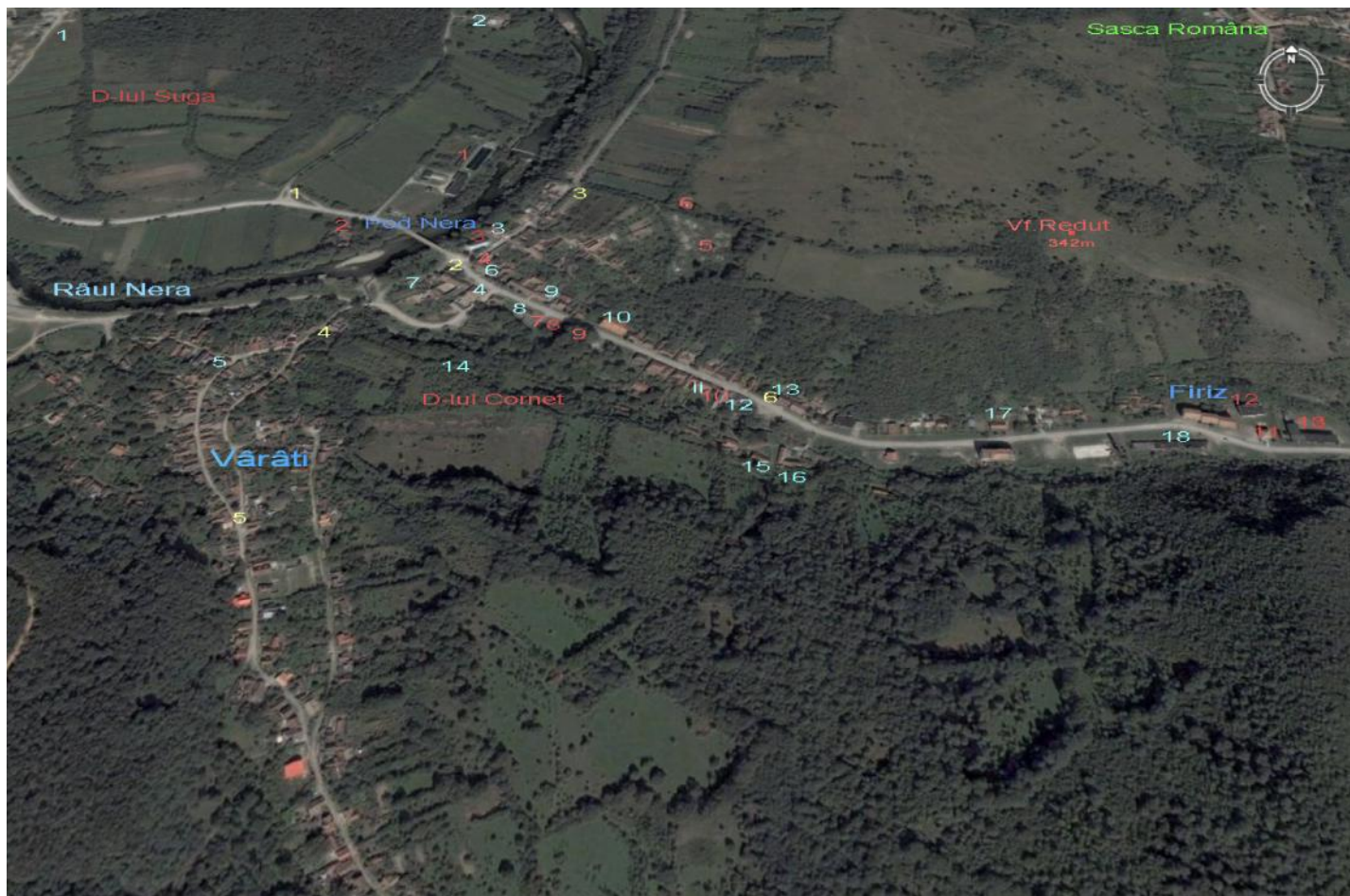

Detaliu, placa cu firma produc toare (1893).

C.8.2.2 Pozi ionarea pe fotografii aeriene (Google Earth), a obiectivelor culturale, economice și administrative din Sasca de ieri și de azi.

F.8.2.54 Sasca Montan vedere general , fotografie aerian (Google Earth), 2009

F.8.2.55 Zonele: Vârâi, Sasca Pod și Firiz, fotografie aerian (Google Earth), 2009. (Detaliu F.8.2.54).

A - Numerota în culoare roșie – obiective în activitate

B - Numerota în culoare albastru deschis – obiective oprite în diferite perioade

C - Numerota în culoare galben - cruci pentru procesiuni religioase

A

- 1-Stație de filtrare și pompare a apei
- 2-Canton silvic
- 3-Biserica ortodoxă
- 4-Pensiunea Dora (fostă proprietatea M.Superceanu)
- 5-Cimitir ortodox
- 6-Cimitir baptist
- 7-Piața agroalimentară
- 8-Magazin mixt
- 9-Restaurant și grădina de vară ortodoxă.
- 10-Biserica baptistă
- 11-Sediul poliției
- 12-Hotel turistic

B

- 1-Flota de minereu
- 2-Uzina de Fier Valea Nerei
- 3-Școală românească
- 4-Restaurant și proprietatea J.Csatari(Ciatari)
- 5-Proprietatea fraților Sporea
- 6-Brutăria Filtzer, alături de fotograf. Iosif Nicola
- 7- Moara Iosif Lae
- 8-Atelier tinichigerie, Heinrich Philips
- 9-Școală confesională, alături de casa parohială
- 10-Restaurantul Rogovan
- 11-Atelier tâmplărie C-tin Tec
- 12-Atelierul de dogărie al fraților Bugariu

13- coala

13-Restaurant R. Kokesch; fier ria O.Kokesch.

14-Topitoria Karl (Caroli)

C

1-Cruce din lemn

15-Moara Julius Veith

2 -Cruce din piatr nedatat

16- Atelier t b c rie,Or vi anu

3-Cruce din piatr 1942

17-Atelier de lumân ri i turt dulce

4-Cruce din piatr 1943

18-Topitoria Joseph

5- Cruce din piatr ,1887

6-Coloan din piatr cu crucifix

F.8.2.56 Sasca zona central , fotografie aerian (Google Earth), 2009. (Detaliu F.8.2.54)

A

11- Poli ia

35- Pr v lia i biroul de arhitectur Partely

12- Hotel turistic

36- Pr v lia Nic.Ieremia

13 - coala

37- Atelierul de p l rii Friederich Peternell

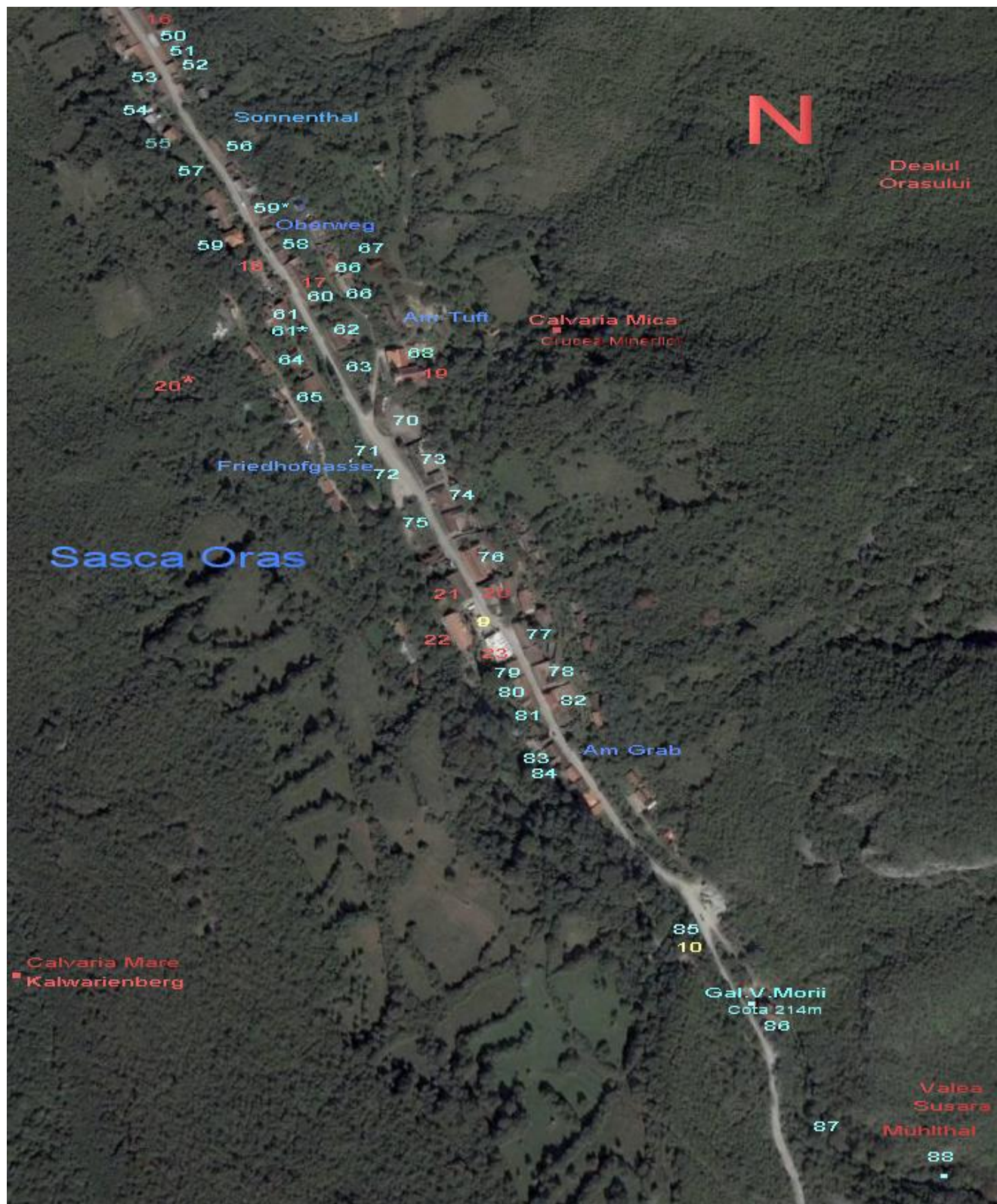
14- Brut ria Hasan, fost sediu jandarmi

38- Pr v lia i atelierul de croitorie b rba i Iosif Mosz

15- Pensiuna „La Boni”

39- Atelierul de rot rie I Mosz

- 16- Po ta i magazin alimentar
B
- 18-Topitoria Josef
- 19- Pia a agroalimentar (pân la 1970)
- 20- Birtul Sfetozar B nu
- 21- Moara cu ap (a func ionat pân în 2006)
- 22- Atelierul de cojoc rie Alex.Popovici
- 23- Hambar, cl dire. sec.XVIII
- 24- Brut ria Petru Cristoi
- 25- Atelierul de pantof rie Alex.Mogo
- 26- Casa natal , Dr.av. Ilie Grop ianu
- 27- Casa natal , Dr.av.Mihail Grop ianu
- 28- Hotelul restaurant Victor Kokesch (apoi c min cultural)
- 29- Parcul i monumentul eroilor din I-ul r zb. mondial (1929)
- 30- Pr v lia Gh.D ne
- 31- Pr v lia C.tin Untan
- 32- Moara cu ap J.Veith
- 33- Magazinul de fier rie-sticl rie, Katarina Weiss
- 34- Birt, pr v lie, materiale de construc ii, fra ii Sporea
- 40- Croitoria dame Maria Giuricici
- 41- Atelierul de tâmpl rie C-tin Grop anu
- 42- Pantof ria Gh.Sporea (Granguru) i m cel ria
C-tin B ie zis Costa Casapu
- 43- Frizeria Turci
- 44- Casa natal a poetului Mihai Novac
- 45- Casa hornarului I.Borcean zis P zmet
- 46- Atelierul de tinichigerie I.Arjoca
- 47- Pretura
- 48- Banca
- 49- Servicii taxi t.Manescu
- 50-Magazinul confec ii i parfumerie C-tin Orlescu
- 51- Magazinul piel rie i sifon rie I. i K .Kokesch
- 52- M cel ria C.tin Craiovan
- 53- Fosta prim rie

F.8.2.57 Sasca „Ora ”, fotografie aerian (Google Earth), 2009. (Detaliu F.8.2.54)

A

- 16- Po ta
- 17- Prim ria
- 18- Policlinica
- 19- Biserica catolic
- 20- Ocolul silvic(UDR)
- 20*- Cimitirul catolic
- 21- Magazia Ocolului silvic
- 22- Tabara de var (fost birt i cinematograf V.Borceanu)
- 23- Anex tab r de var (fost internat elevi)
- 61- Moara Petru Gheorghe i elariu Petre
- 61*-Atelierul tâmpl rie Schell Ferdinand
- 62- Pr v lia Manescu i brut ria fra i. Carmancioac
- 63- Articole Fier rie Senderski, m cel rie A.Konte
- 64- Atelierul l c tu erie Galuschka
- 65- Farmacia Krehmann
- 66- Casa m celar A. Konte
- 67- Biserica catolic mic

B

- 50- Magazin confec ii i parfumerie,C-tin Orlescu
- 51- Magazin de piel rie i sifonerie I. i K. Kokesch
- 52- M cel ria C-tin Craiovan
- 53- Fosta prim rie
- 54- Atelierul tâmpl rie Stirner (c.german între 1938-1944)
- 55- Moara F.Fischer
- 56- Pr v lie
- 57- Croitoria b rba i Paszner (cas disp rut)
- 58- M cel riea Karl Fischer(apoi sifonerie Iakobovski)
- 59- Vila Ilie Popescu (apoi sediu PCR i spital)
- 59- Magazin confec ii i parfumerie Ilie Popescu
- 60- Restaurantul Vân torul, P.Gheorghe i elariu P.
- 65- Moara cu motor Julius Veith
- 86- Vila Elisabeta, cu moar , A.Craiovan
- 87- Moara D ne zis Pa u
- 88- Moara Ro ie, ultim proprietar Avram (disp rut)
- 70- Topitoria Maximilian
- 71- Vechea pia
- 72- Capela Sf.Nepomuc (azi disp rut)
- 73- Curte coal
- 74- Vechea coal (la început german)
- 75- Hotelul Valuzan (Craiovan) azi disp rut
- 76- Bürger casino, apoi birtul lui Simion Vi an
- 77- Judec toria
- 78- Percep ia
- 79- Pr v lia Traian Lagea
- 80- Casa preot I.Grop ianu (ziarist M.Grop ianu)
- 81- Pr v lia Maxim Gaidu ec
- 82- Pr v lia t. Lang
- 83- Pr v lia t. Koch
- 84- Sifon ria Mihai Lang

C

- 9- Crucea din fa a Ocolului Silvic (metal)
- 10- Crucea din capul satului (metal)

C.8.3 Sasca Montan de ieri și de azi, în imagini. Obiective turistice.

C.8.3.1 Ilustrații și fotografii anterioare anului 1918. (Colecțiile: Arsenie Boar, Victor Tăutu, George Ciupitu, Petru Șerbanu)

F.8.3.1 Cascada veche, 1906

F.8.3.2, cca. 1900

F.8.3.3 Cabana restaurant u ara la 1900...

F.8.3.4, F.8.3.5 ...la 2008 și în oct. 2009. Clădirea se află în curs de restaurare, acțiune datorată medicului Dr. Ioan Sporea.

F.8.3.6, 1905

F.8.3.7 Pod pe Valea u ara, 1905

F.8.3.8 Cabană și restaurant pe valea Mureșului, 1910

F.8.3.9, F.8.3.10 Imaginea cabanei Mureșului folosită în scopul promovării turistice a localității, anii 1920. (Colecțiile Anton Niculescu și Victor Tăutu)

F.8.3.11 Lac i b i pe Valea u ara, 1906

F.8.3.12 Vedere general spre Calvaria Mare, 1905

F.8.3.13 Vedere spre dealul Ciucar și Calvaria Mic , cca. 1910

F.8.3.14 Partea de sus a localității cu prăvălia Koch, 1903

F.8.3.15 Centrul vechi al localit ii cu biserica catolic , topitoria Maximilian, coala i hotelul Valuzan (Craiovan dup 1920), 1908

F.8.3.16 Vedere spre Calvaria Mare, 1909

F.8.3.17... i alb negru, 1907

F.8.3.18 Zona „Am Tuft” (Pe Tuf, roc calcaroas) i „Obere Weg”(Drumul de sus), cca.1910 .

F.8.3.19 Strada principală din „Ora”, 1902

F.8.3.20 Hotelul Valuzan (în partea dreaptă capela Sf. Nepomuk), 1900.

F.8.3.21 Vedere spre Calvaria Mare i muntele Sf. Gheorghe, 1905

F.8.3.22 Litografie tip rit la Viena, datare po tal , aug.1898.

C.8.3.2 Ilustrate și fotografii realizate după 1920. (Din albumul de familie al d-nei Aurora Avram și colecțiile George Ciupitu, Petru Șerbanu, Constantin Ungureanu, Victor Tăutu)

F.8.3.23 Sasca văzută de la deal

F.8.3.24 Idem

F.8.3.25 Zonele Vârâți și „La Pod” v zute de la Clean u lu’ Buha, cca 1940

F.8.3.26 Idem, cca. 1920

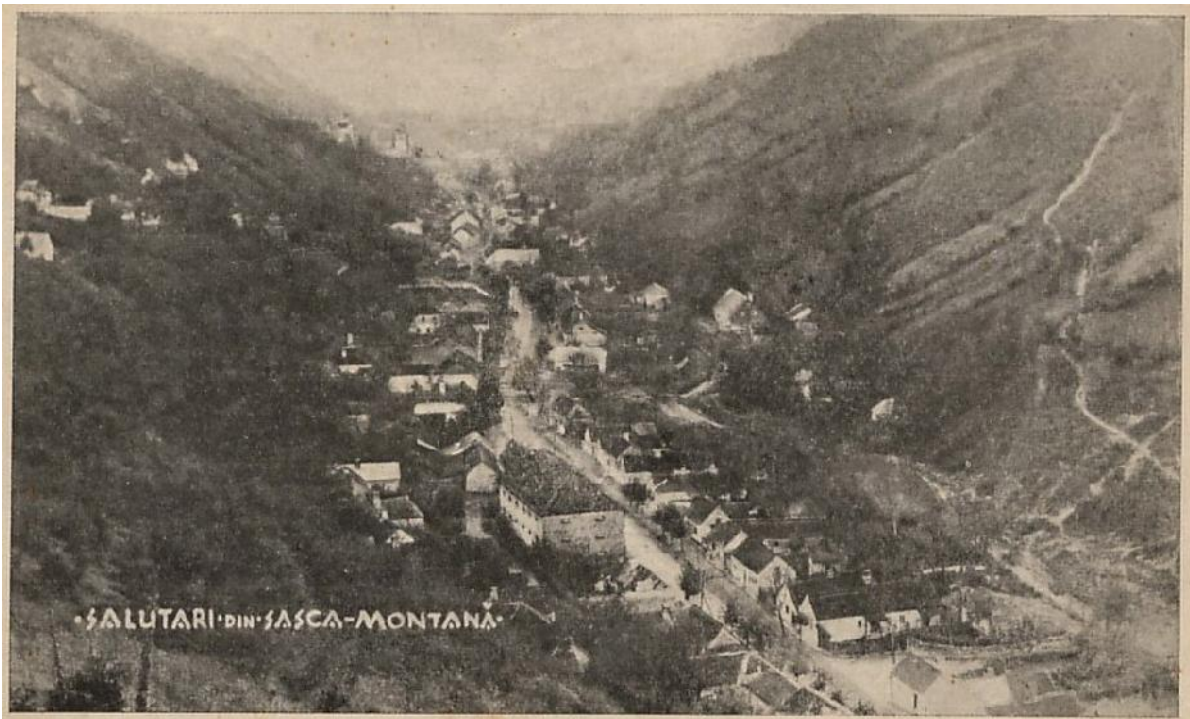
F.8.3.27 Idem, cca.1940

F.8.3.28 Podul peste Nera, cca.1940

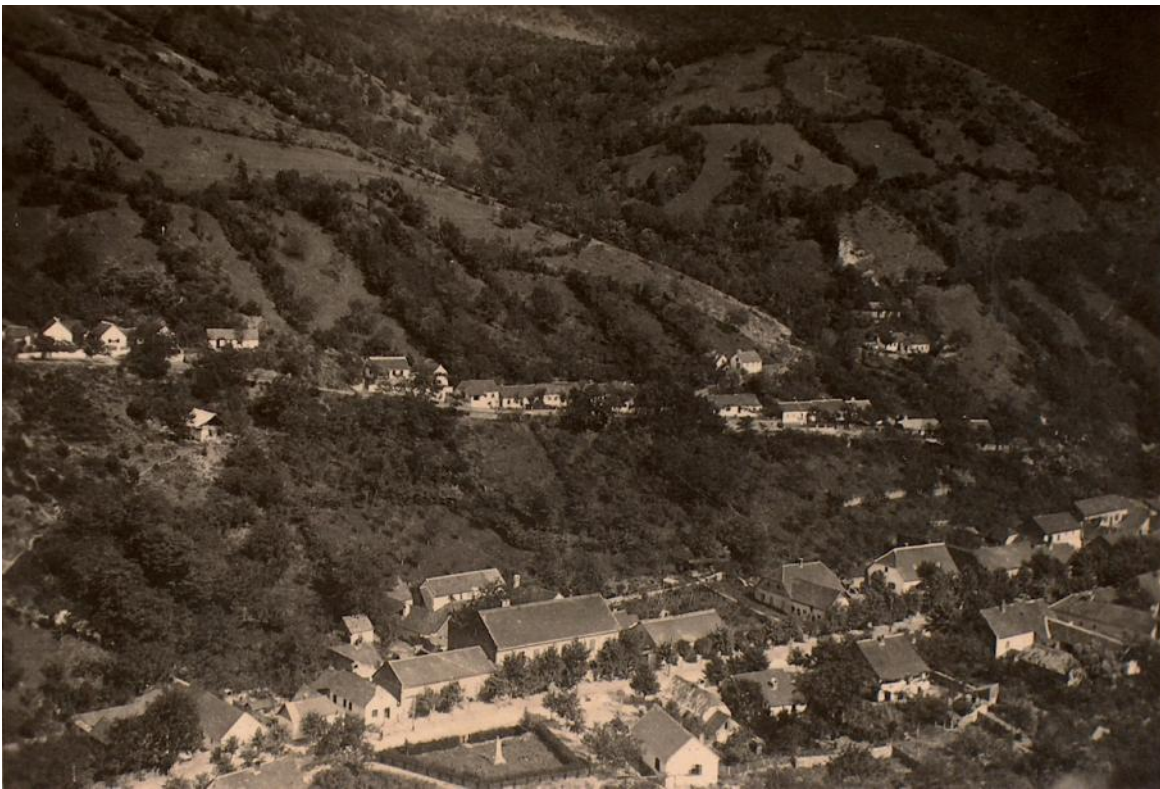
F.8.3.29 Sasca „La Pod’

F.8.3.30 Sasca v zut de la Redut spre delul Sf. Gheorghe, cca.1920

F.8.3.31 Idem, cca.1940

F.8.3.32 Sasca, zona central , v zut de la locul „La Clean ”, cca 1935

F.8.3.33 Hotelul Craiovan

F.8.3.34 Biserica romano-catolic , foto. cca.1930

F.8.3.35 Idem

F.8.3.36 Strada principală cu pr. v. lăia Lang, Percepția, Judecătoria și Ocolul Silvic

F.8.3.37 Pr v lia Lang

F.8.3.38 Percep ia, cca.1920

F.8.3.39 Sasca v zut de pe delul Sf. Gheorghe

F.8.3.40 Vila Elisabeta, cca. 1930

F.8.3.41 Ultimele case (parte dintre ele disp. rute) din partea de sus a satului, cca.1930

F.8.3.42 Valea cu ara, „Moara de lemn” cca.1920

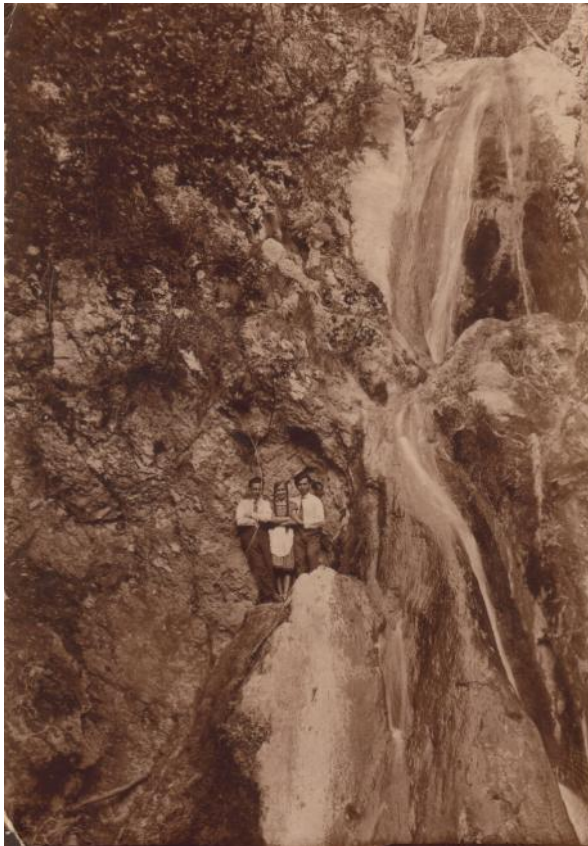
F.8.3.43 Valea u ara, fosta cl direa a b ilor, distrus de un incendiu în anii 1930

F.8.3.44 Cabana u ara, cca.1930

F.8.3.45 Idem

F.8.3.46, F.8.3.47 Cascada u ara, cca.1920 i 1926

F.8.3.48 Moara Roșie, cca 1940

F.8.3.49 Idem, cca.1960

F.8.3.50 cca.1970

F.8.3.51 Uli în Vârâ i, cca.1970

F.8.3.52 Fostul hotel Kokesch, cca. 1980

F.8.3.53 Sasca v zut de pe halda galeriei II Gheorghe, cca.1980. (Diapozitiv; autorul)

C.8.3.3 Sasca, peisaje de iarnă . (Fotografiile din colecțiile: V.T. Iutu, P. Șerban și albumul d-nei Aurora Avram)

F.8.3.54 Podul peste Nera, cca. 1935

F.8.3.55 „La Pod”, cca.1940

F.8.3.56 Crucea și fântâna din Vârâi

F.8.3.57, cca.1940

F.8.3.58 Sasca, zona centrală, văzută de la locul „La Scaun”, cca.1935

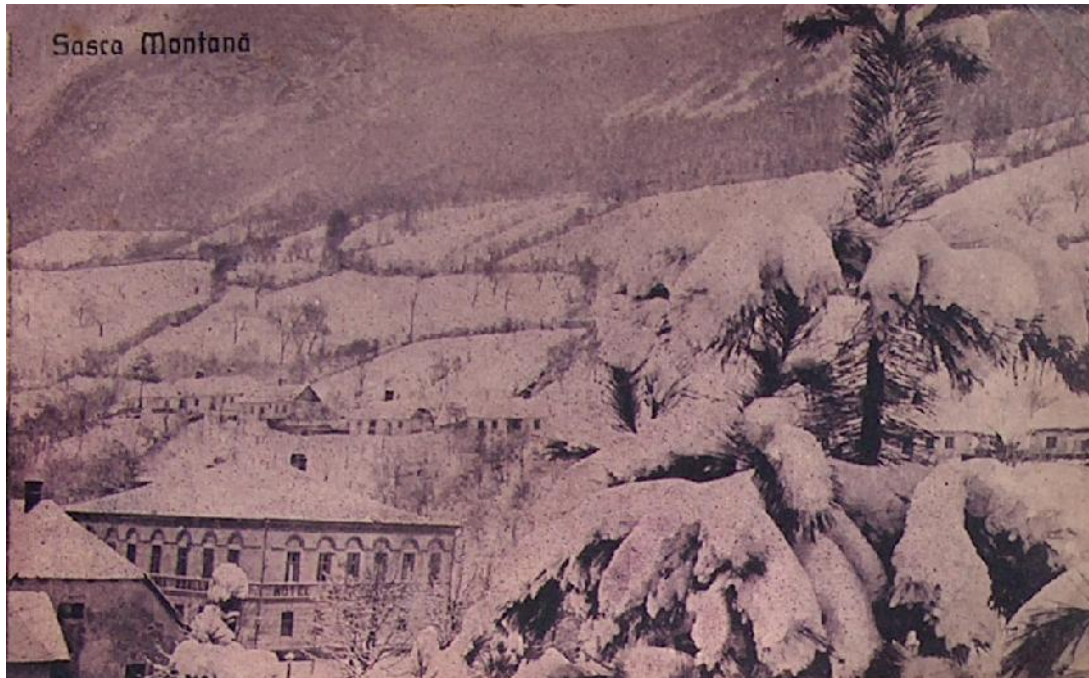

F.8.3.59 Idem, cu monumentul eroilor

F.8.3.60 Vedere de la Redut spre hambar

F.8.3.61 Hotelul Valuzan, cca.1920

F.8.3.62 Ierug pe Valea u ara (vedere spre Moara Ro ie), cca.1935

F.8.3.63 Drum pe Valea u ara, cca. 1935

F.8.3.64 Valea u ara, brazi pe malul lacului, cca.1935

F.8.3.65 Valea u ara, cl direa b ilor i lacul, cca.1920

F.8.3.66 Ultimele case din partea de sus a satului (azi disp rute) i autocamionul Steagul Ro u al lui Gherghely (al turi, Maria, so ia oferului), foto. cca 1955

F.8.3.67 Biserica catolică văzută din apropierea casei Hirsch, foto. cca.1960

F.8.3.68 Strada principală din Sasca în iarna anului 1980 (În imagine Cristian și Eugenia Tăutu)

C.8.3.4 Sasca de ast zi (februarie 2009)

F.8.3.69 Moara lui „Iosif”

F.8.3.70 Biserica ortodox

F.8.3.71 Uli în Vârâ i

F.8.3.72 Idem

F.8.3.73 Strada principal

F.8.3.74 Sasca v zut de la Curba Mare

F.8.3.75 Calvaria Mare (Crucea Otmanului) v zut de la Curba Mare

F.8.3.76 Drum pe dealul Sf.Gheorghe

F.8.3.77 Idem

C.8.3.5 Fotografii din Sasca anilor 2005-2008

F.8.3.78 Sasca v zut de la uga

F.8.3.79 Podul peste Nera

F.8.3.80 Uli în zona bisericii ortodoxe

F.8.3.81 Intersec ia de la intrare în Vârâ i

F.8.3.82 Strada principal din Vârâ i

F.8.3.83 Idem „La Cruce”

F.8.3.84 Vârâ i, uli a Picicovaro

F.8.3.85 Socac (potec) în Vârâ i

F.8.3.86 Vârâ i, strada principal în partea de sus

F.8.3.87 Vârâ i, idem

F.8.3.88 Uli în Vârâ i

F.8.3.89 Idem

F.8.3.90 Vârâ i „La fântân ”

F.8.3.91 Strada principală la intrare în sat

F.8.3.92 Strada principală, în zona blocurilor din Firiz, cu fosta stație de beton (până în 2008)

F.8.3.93 Sasca Montan , zona colii

F.8.3.94 Strada principal „La Hambar”

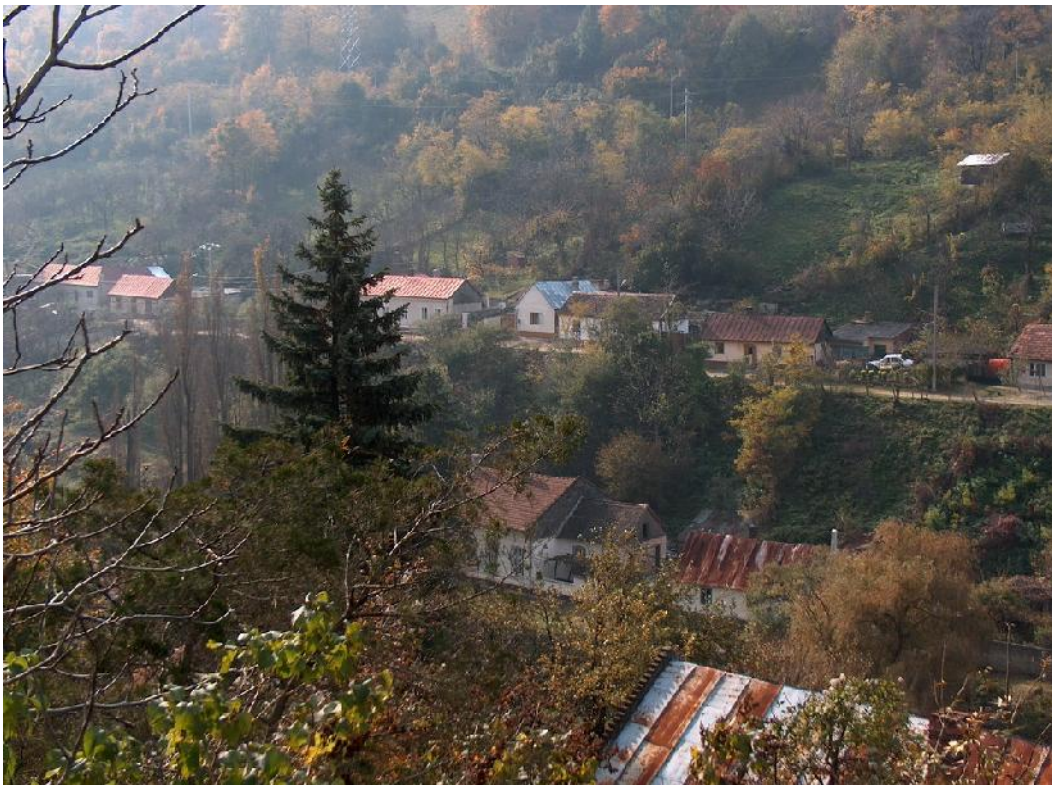
F.8.3.95 Sasca noaptea, vedere spre vila Nov cescu și hotelul Kokesch

F.8.3.96 „Trei camarazi” pe Spânzura și

F.8.3.97 Strada principal cu fosta vil Ilie Popescu

F.8.3.98 Sasca „Ora ” v zut de la biserica catolic mic

F.8.3.99 Cele două biserici catolice în „Obere Weg” (Drumul de sus)

F.8.3.100 Sasca „Oraș” văzută de la Crucea Otmanului

C.8.3.6 Oameni care-au fost... (Fotografii din albumele: Dr. Zeno Grop ianu, Aurora Avram, Ion Telescu, Luisa Lang, Eugenia Grop ianu, Marlene Conciatu, Monica Superceanu și colec iile Victor T utu și Petru ranu)

F.8.3.101 Familia Petru din Sasca Ora , cca 1900

F.8.3.102 Rândul 1: oam r, ?, Ionel Andri oi. Rândul 2. Ana Mogo , preotul Aurel Mihailoviciu, Melania Sârbu. Rândul 3: Bujor Petru, Ion Onariu, Gigi Andri oi, ? , Gheorghe Carmancioc (Pumpa). Foto înainte de 1933 (anul mor ii studentului Ionel Andri oi).

F.8.3.103 Fra ii Mihai i Vasile Telescu, mineri, cca.1930

F.8.3.104 Familia minerului Bilav din Vârâ i

F.8.3.105 Fra ii Matei și Iosif (fotograful) Nicola la Budapesta, cca.1920

F.8.6.106 Minerul Gh. Grop anu, so ia Lenci, ficele Sofia și Elena (nr.570), la c p tâuul fiul și fratelui, Aurel, cca. 1920

F.8.3.107 Tineri cu coal din Vârâ i, cca.1910

F.8.3.108 Familia minerului Craiovan (actuala pensiune Boni), cca.1910

F.8.3.109 Minerii care au făcut de pază în serbarea Paștelui, la „Sf. Mormânt” din biserica ortodoxă, cca. 1935. (Pe scaunul din dreapta, primarul Vasile Bie)

F.8.3.110 Funcționari la UDR, cca. 1910

F.8.3.111 Familia minerului Alois Lang (mijloc, dec.1938), cca.1935

F.8.3.112 Nunta lui Alois i Mili Gutwein, na i, so ii Rogovan, cca 1935

F.8.3.113 Germani din Sasca, cca.1936 Rândul 1: Aranka Veith, Marish Hohn, Mitzi Peternell, Nutzi Engelmann, Fery Peternell. Rândul 2: Viki Kokesch, Viktor Kokesch (proprietar de hotel), Klara Seitz, Mitzi Kokesch, Ana Peternell

F.8.3.114 Nunta lui Alexandru Mogo , pantofar, cu Ana Carmancioc și muzicanii lui Ioana, cca. 1935

F.8.3.115 Iancu Viian (dr.) director de banc , 1938 F.8.3.116 Plimbare la pod în frumoasa mod a anilor 1930. D-na Aurora Avram (mijloc) împreun cu mama ei (dr.), fiica și soia directorului bncii din Sasca, Iancu Viian.

F.8.3.117 Familia Dr. av. Ilie Gropianu, cu prietenii și copii, la cabana u ara, cca.1925

F.8.3.118 Tineri germani pe u ara, cca. 1930. Sus dr: Fery Gutwein, ? , jos: Nandi Schell, Kristof Schell, Karl Lendel, ? , Alois Konte, ? , cca.1920 F.8.3.119 Fra ii Carmancioc, brutari,

F.8.3.120 S scani din partea de sus a satului, la u ara

F.8.3.121 Miner cu familia (casa Sporea nr. 292), cca. 1920 F.8.3.122 Idem, de pe Spânzura i, cca. 1910

F.8.3.123 Nunta lui Mihai i Maria Telescu, cca 1945

F.8.3.124 coal de muzic , instructor Iancu Ciupitu (pe scaun, stg; al turi, în picioare, prof.de muzic C-tin Bâtea i prof. Toni Nicola. La violoncel, medicul B rc nescu, pe primul scaun dr., so ia instructorului, Alexandrina Ciupitu, n. elaru), 1947-1949.

F.8.3.125 Tinere în costum popular de C rbnari (asem n tor cu cel din Sasca anilor 1900)
 Rândul 1: Prof. Maria Ionescu, Înv. Paulina Bumbaru, Monica Superceanu, Maria Eftimie, Maria Roman. Rândul 2: ? , Stela Pieptan, Anicu a Giura, Mari i Mogo (croitoreas), Ecaterina Raica, Maria Gherghely

F.8.3.126 Prim vara pe u ara (Eugenia Cri u i Lili Birth), cca.1964

F.8.3.127 Români și germani din partea de sus a localității, cca.1960. Rândul 1: Josef Lang, Ion Copăceanu, Ferdinand Ientner, ?. Rândul 2: Nandi Schell, Fery Guttwein, Johann Parutsch, Frieda, ?, Ferdinand Peternell, Pavel Șeicu, Ghilarec, Karl Lendel

C.8.3.7 Obiective turistice. Rezerva ia u ara

F.8.3.128 Drumul spre cabana u ara, 2005

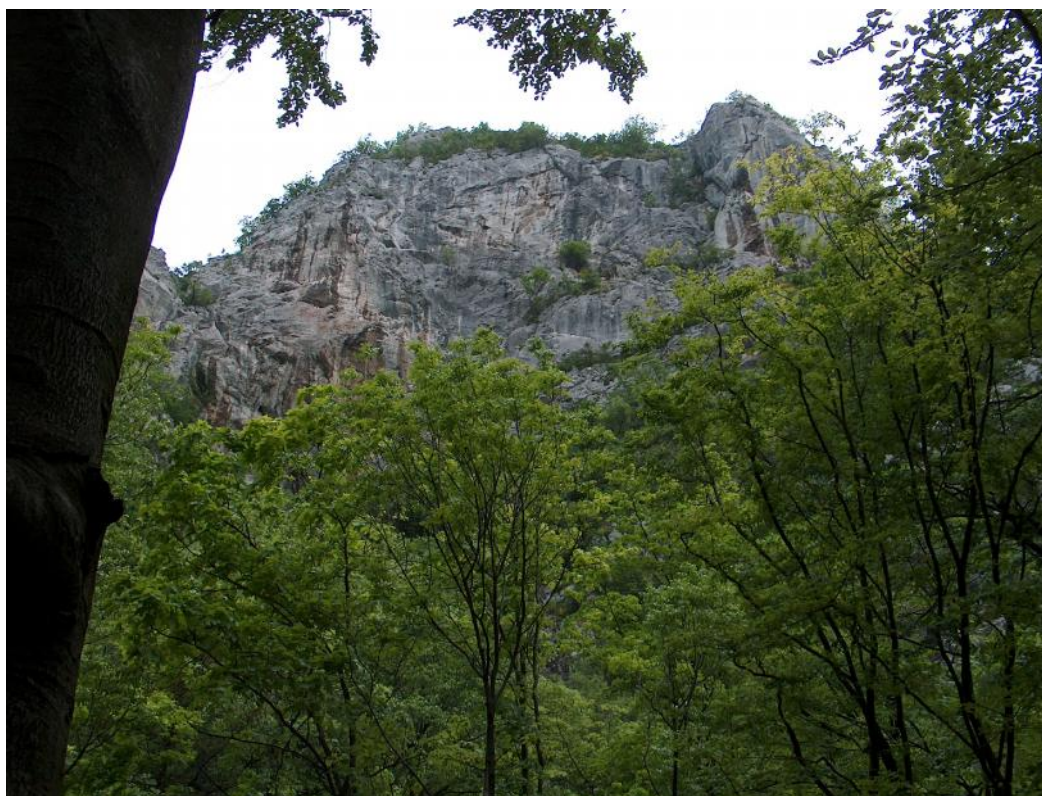
F.8.3.129 Drum croit prin stânc de apele pâ râului u ara (amonte de fostul lac), 2005

F.8.3.130 - F.8.3.132 Valea u ara, capra neagr (plac metal), foto 2007. Sus, pe un col de stânc , în vecin tatea fostului lac, se poate vedea i ast zi profilul unei capre s lbatice. Nimeni nu tie, când i de cine a fost montat acolo. În timpul r zboiului (al II-lea mondial) cineva a tras cu arma i i-a retezat capul. Prin anii 1960, un localnic, inimos i priceput, pe nume Gheorghe Grop ianu (în foto dr.), s-a urcat pe stânci i a înlocuit partea lips .

F.8.3.133 Cabana u ara, 2005

F.8.3.134 Cheile u arei, stâncile „La Vulturi”, 2005

F.8.3.135 Pârâul u ara, curs în trepte, 2005

F.8.3.136 V rsarea oga ului Du în pârâul u ara, 2005

F.8.3.137 Cheile uarei (Pr pastia Dracului), 2005

F.8.3.138 Cleanul C t nii i Crucea Otmanului v zute din Pe tera Ho ilor, 2005

F.8.3.139 Pe tera Ho ilor, interior

F.8.3.140 Cascada u ara, 2005

F.8.3.141 Valea u ara v zut de pe halda galeriei 325 Ungurelu (Kelm). Foto.oct.2009

F.8.3.142 Idem

Rezerva ia Valea Beiului

F.8.3.143 Cascada Beu ni a

F.8.3.144 Lacul Ochiul Beiului

F.8.3.145 Praguri pe Bei

Rezerva ia Cheile Nerei

F.8.3.146 Valea Nerei, vedere spre „Caraul ”

F.8.3.147 Sfinxul de pe Cheile Nerei

F.8.3.148

F.8.3.149 Cheile Nerei „La Tunele”

F.8.3.150

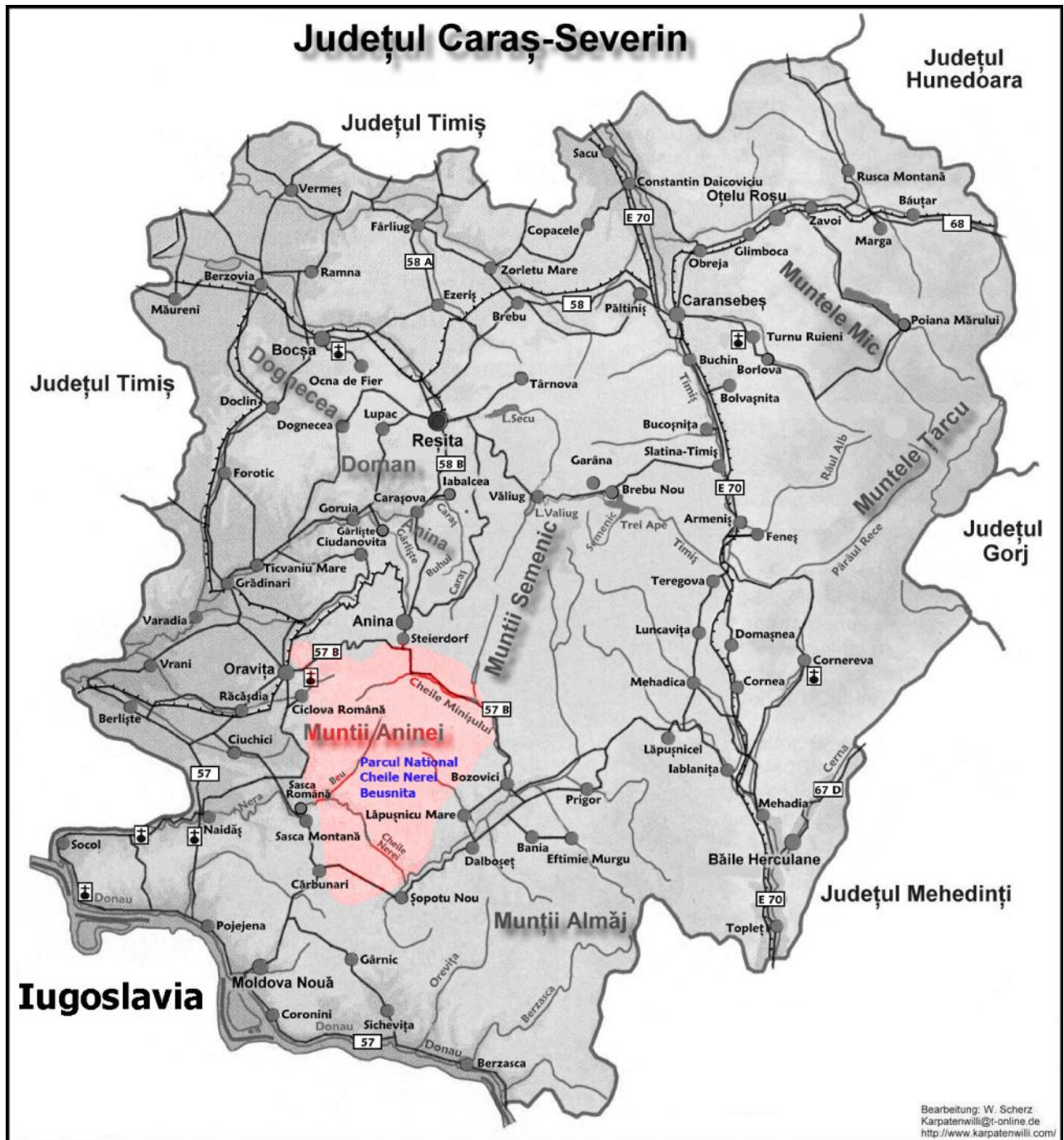
F.8.3.151 Nera la Cârlige

F.8.3.152 Rafting pe Cheile Nerei

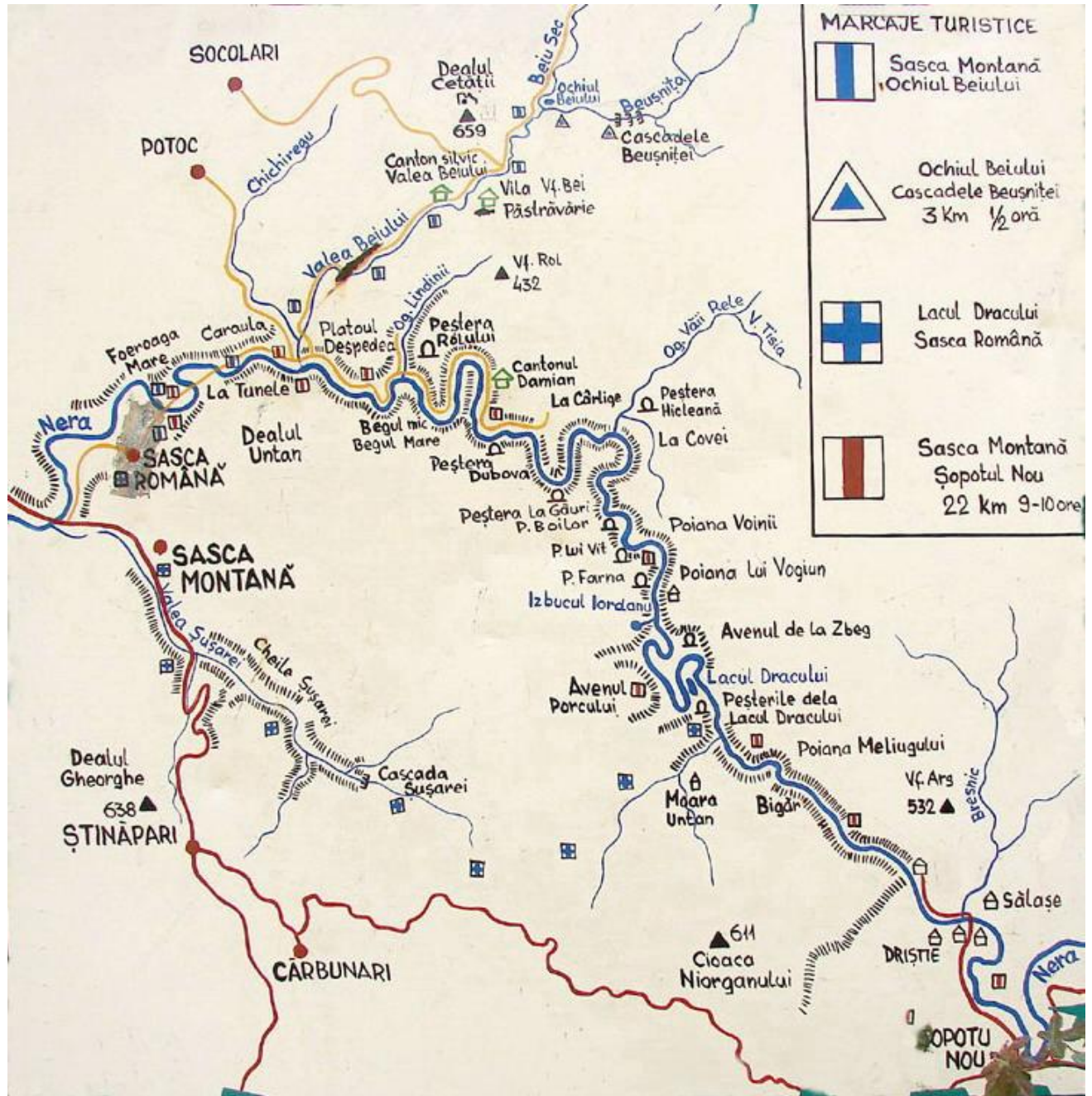
F.8.3.153 Lacul Dracului

F.8.3.154 Parcul Național Cheile Nerei – Beușnița; situație în cadrul județului Caraș-Severin (Foto.Net)

F. 8.3.156 Harta traseelor și marcajelor turistice din rezervațiile Cheile Nerei - Beuznița și Sușara

C.8.4 coala

Tabelul 8.4.1 Elevi la coala din Sasca Montan între anii 1949-2010

Anul colar	Total elevi	coala de sus	coala de la pod
1949- 1950		Cls.I - IV = 26 (f r cls. IV ?) Cls.V - VII = 49	Nu date
1950-1951		Cls.I – IV = nu date Cls.V-VII = 42	-
1951-1952		Cls.I - IV = nu date Cls.V - VII = 43	-
1952-1953		Cls.I - IV = nu date Cls.V - VII - 54	-
1953-1954		Cls.I - IV = nu date Cls.V - VII = 34 (f r cls.V ?)	-
1954-1955		Cls.I - IV = 18 Cls.V - VII = 46 (f r cls.VI ?)	-
1955-1956		Cls.I - IV = 13 Cls.V - VII = 51	-
1956-1957		Cls.I-IV = 14 (f r cls.III ?) Cls.V - VII = 50	-
1957-1958		Cls.I - IV = 16 (f r cls.IV ?) Cls.V - VII = 49	-
1958-1959		Cls.I - IV = 21 Cls.V - VII = 47	-
1959-1960		Cls.I - IV = 21 Cls.V-VII = 74	-
1960-1961		Cls.I – IV = 29 Cls.V – VII = 68	-
1961-1962		Cls.I - IV = 28 Cls.V - VII = 78	-
1962-1963		Cls.I - IV = 41 Cls.V - VII = 74	-
1963-1964		Cls.I - IV- 35 Cls.V - VII - 79	-
1964-1965		Cls.I – IV = 34 Cls.V – VIII= 90	-
1965-1966	128	Cls.I - IV = 32 Cls.V - VIII = 70	Cls.I - IV = 26
1966-1967		Cls.I - IV = 21 Cls.V – VIII = 71	Nu date
1967-1968		Cls.I – IV = 18 Cls.V - VIII = 76	-
1968-1969		Cls.I - IV = 28 Cls.V - VIII = 94	-
1969-1970	149	Cls.I - IV = 31 Cls.V - VII = 99	Cls.I - IV = 19

1970-1971	149	Cls.I - IV = 35 Cls.V - VIII = 96	Cls.I - IV = 18
1971-1972	148	Cls.I - IV = 30 Cls.V - VIII = 98	Cls.I - IV = 20
1972-1973	137	Cls.I - IV = 26 Cls.V - VIII = 93	Cls.I - IV = 18
1973-1974	140	Cls.I - IV = 23 Cls.V - VIII = 99	Cls.I - IV = 18
1974-1975	159	Cls.I - IV = 33 Cls.V - VIII = 102	Cls.I - IV = 24
1975-1976	154	Cls.I - IV = 64 Cls.V - VIII = 90	Cele dou coli au fost comasate
1976-1977	132	Cls.I - IV = 60 Cls.V - VIII = 72	
1977-1978	137	Cls.I - IV = 67 Cls.V - VIII = 70	
1978-1979	159	Cls.I - IV = 69 Cls.V - VIII = 90	
1979-1980	170	Cls.I - IV = 68 Cls.V - VIII = 102	
1980-1981	182	Cls.I - IV = 78 Cls.V - VIII = 104	
1981-1982	184	Cls.I - IV = 74 Cls.V - VIII = 110	
1982-1983	169	Cls.I - IV = 60 Cls.V - VIII = 109	
1983-1984	156	Cls.I - IV = 59 Cls.V - VIII = 97	
1984-1985	165	Cls.I - IV = 60 Cls.V - VIII = 105	
1985-1986	166	Cls.I - IV = 60 Cls.V - VIII = 106	
1986-1987	154	Cls.I - IV = 51 Cls.V - VIII = 103	
1987-1988	155	Cls.I - IV = 47 Cls.V - VIII = 97	
1988-1989	137	Cls.I - IV = 49 Cls.V - VIII = 88	
1989-1990	146	Cls.I - IV = 55 Cls.V - VIII = 91	
1990-1991	124	Cls.I - IV = 42 Cls.V - VIII = 82	
1991-1992	117	Cls. I - IV = 43 Cls.V - VIII = 74	
1992-1993	117	Cls.I - IV = 47	

		Cls.V-VIII = 70	
1993-1994	104	Cls.I - IV = 44 Cls.V - VIII = 60	
1994-1995	109	Cls.I - IV = 50 Cls.V - VIII = 59	
1995-1996	109	Cls.I - IV = 43 Cls.V - VIII = 66	
1996-1997	121	Cls.I - IV = 52 Cls.V - VIII = 69	
1997-1998	123	Cls.I - IV = 52 Cls.V - VII = 71	
1998-1999	142	Cls.I - IV = 49 Cls.V - VII = 93	
1999-2000	135	Cls.I - IV = 47 Cls.V - VIII = 88	
2000-2001	113	Cls.I - IV = 43 Cls.V - VIII = 70	
2001-2002	111	Cls.I - IV = 31 Cls.V - VIII = 80	
2002-2003	101	Cls.I - IV = 27 Cls.V - VIII = 74	
2003-2004	104	Cls.I - IV = 21 Cls.V - VIII = 83	
2004-2005	84	Cls.I - IV = 21 Cls.V - VIII = 63	
2005-2006	74	Cls.I - IV = 24 Cls.V - VIII = 50	
2006-2007	74	Cls.I - IV = 25 Cls.V - VIII = 49	
2007-2008	67	Cls.I - IV = 24 Cls.V-VII = 43	
2008-2009	77	Cls.I - IV = 23 Cls.V - VIII = 54	
2009-2010	82	Cls. I-IV=23 Cls. V-VIII =59	

Învățători, cls.-le I-IV, perioada 1950-2010

coala de sus

Sidonia Baloi, 1949-1950
Iulius Roșca, înainte de 1950-1952 (și la ciclul II)
Magdalena Pascot , 1954-1955
Elena Galfi, 1955-1956
Sârbu Floarea, 1956-1959
Maria Copăceanu (n.Tipescu), 1959-1961
Paulina Bumbaru (n.Godinel), 1961-1966
Maria Ionescu 1962-1963
Florica Novac, 1964-1965
Maria Urban, 1965-1969
Zorica Moraru, 1965-1966
Elena Buda, 1969-1970
Petru Șerbanu, 1970-1972
Maria Volosciuc, 1972-1973
Latinca Nicola, 1973-1974
Georgeta Șerbanu (n. Moise), 1974-1984, 1989-1998
Alexandru Dane , 1976-1977, 1978-1982, 1983-1985, 1998-2010
Virginia Micu, 1974-1978
Petrișor Șerbanu, 1978 –2004
Maria Duna, 1984-1986
Gina Alexandru, 1985-1987
Elena Albu, 1987-1992
Elena Șerban, 1993-1994
Liliana Cheva, 1994-1995
Alina Velimirovici, 1995- 1998
Mihaela Alexa, 1999-2000
Grecu Bianca Gina Maria, 2000-2001
Claudia Loredana Sârbu, 2004-2009
Alina Lavinia Mioc, 2009-2010

coala de la pod

Constantin Borceanu 1950-51
Elena Ștefana, 1955
Ioan Toarce , 1961 -1976

Profesori, cls.-le V-VII(VIII), perioada 1950-2010

Iulius Roșca, înainte de 1950 -1952, geo. (și la ciclul I)
Emilia Buda, l.rom., înainte de 1950-1953
Chilom Pantelimon, mate., înainte de 1950–1953
Gheorghe Copăceanu, l.rus , 1950 -1960
Afrodita Costea, fiz., 1951-1952
Maria Copăceanu (n.Tipescu), l.rom., 1952-1959 ; 1961-1962
Ioan Sporea, ist.-geo., 1952-1953
Cecilia Ieremia (n. Pescaru), mate.1953-1955
Alexandrina Popescu, l.rom., 1954-1955
Ignat I.Moater, l.rom., 1954-1955
Ioan Popescu, ist., 1954-1955

Maria Serafim, ist., 1954-1957
Ana Ciocârlie, mate-fiz., 1954-1957
Floarea Sârbu, l.rom., 1955-1957
Toma I. Lin a, l.rom., 1956-1957
Ion Mogo anu, ist-geo., 1956-1991
Dumitru C t lina, mate, 1956-1957
Matei Izvernaru, fiz., 1956-1957
Ana T taru, 1957-1958
Maria Brata, mate-fiz., 1957-1960
Miron Coto man, l.rom. 1957-1960
Trandafir Cioloca, mate., 1958-1959
Elisabeta Ruzmir, mate., 1959-1965
Marin Popescu, ist., 1960-1961
Constantin Superceanu, l.rom., 1960-1961
Viorica Dr cea, t.nat., 1960-1961
Lucia Che noiu, 1961-1962
Vasile Petru, desen, 1961-1962
Silvia Balintoni (n.Arma), ist-geo., 1962-1968
Maria Ambru , t.nat., 1962-1963
ranu Georgeta (n.Moise), l.rom., 1962-1998
Elena Mogo anu (n. Nicola), bio., 1963-1998
Viorel perlea, t.nat., 1963-1964
Delia Ruva, l.rus , l. fr., 1964-1966
Maria Urban, agr., 1964-1965
Magnus Rischar, mate., 1965-1966
Gheorghe Boat , 1966-1967
Florica Novac, t.nat., 1965-1967
Nicoleta Novac, l. rus , 1967-1968
Livia Cre u, mate, 1967-1969
Anghelina Voia, l.rom., 1968-1969
Doina St nic , t.nat, 1968-1969
Zenovia Costin, l.rom., 1969-1970
Ana B lu, chimie, 1969-1970
Petru ranu, mate-fiz., 1969-1970
Ion Stoia, rom., 1970-1974
Odetta Toma, mate., 1970-1972
Maria Teodosiu, ed.fiz., 1970-1973
Latinca Nicola, chimie-biologie., 1970-1989
Elena Berlogea, mate-fiz., 1972-1973
Radu Bumbaru, atelier, 1972-1974
Emilia Goan , l.rom., 1972-1973
Gheorghina Buculei, (n. epeneu), l.rus , l.fr., 1972-1992, 2006-2008, 2009-2010
Ion Ardeleanu, mate-fiz., 1973-1976
Rodica Gheorghiu, l.rom., 1974-1975
Petru Raica, atelier, 1974-1975
Maria Alezandru, ist-geo., 1975-1979

tefan D ne , atelier, 1975-1976
Mihai Avram, desen, ed.fiz., 1976-1978
Ion Cristoi, atelier, 1976-1977, 1982-1983
Nicolae Imbri, mate., 1976-2010
Dobrina Comenov, mate-fiz., 1978-1979
Gheorghe Crângan, ed.fiz., 1978-1989
Corneliu Mari escu, l.rom., 1979-1985
Milan Lep dat, atelier, 1979-1980
Marius Firic , fiz., 1083-1984
Elena Buda, ist-geo., 1986-1987, 1990-2010
Lidia Roiban, l.rom., 1986-1990
Cornelia Popa, fiz., 1987-1988
Carmen Marc, mate-fiz., 1989-1990
Maria Duna, l.lat., l.rus , 1989-1990
Alezandru D ne , ed.fiz., 1989-1998 ?
Georgeta Suru, fiz.-chimie, 1990-1991
Ana Musta, l.fr., 1990-1996
Laura Zaharia, muzic , desen, 1991-1993
Ion Bacicai, religie, 1992-1993
Emil G in , religie, 1994-1997
Alina Ardeleanu, l.fr., fiz., 1994-1995
Ion Boiangiu, l.eng., 1995-1996
Maria Mari escu, fiz., 1995-1997
Delia Stoian, l.rom., 1996-1998
Mariana Ambru , l.eng. 1996-1997, 1999-2000
Daniela Vân toru, l.rom., 1997-1999
Savian Boroanc , fiz., 1997-1998
Alina Velimirovici, l.rom., 1998-2001
Viorica Iu a, fiz-chim., 1998-2000
Vasile Grecu, religie, 1998-2001
Maria Enuic , bio, 1998-2006
Corina Mafa, fr., 1999-2002
Daniel G lbeaz , fiz-chim., 2000-2001, 2006-2007
Daniel Cristian Florea, 2000-2002
Delia Manole, l.rom. 2000-2005
Alida Pincu (n.Duna), bio, 2001-2002, 2005-2006
Delia Diancov, fiz-chim., 2001-2002
Cosmina Berlogea, l.fr., l.rus , 2002-2003
Ioan Cheregi, religie, 2002-2003
Lavinia Jian, bio., 2002-2003
Aurora Scarlat, l.fr., l.rus , 2003-2006
Lavinia Muntean (n.Popliceanu), l. fr., l. rus ., 2003-2005, 2006-2007, 2009-2010
Cristina Schintzel, l.rom., 2005-2006
Iulius Guiman, religie, 2005-2006
Maria Mihai Miu, religie, 2006-2007
Florina Kovacs, l.rom., 2007-2009

Mirabela Voica, l.fr., 2007-2009
Ramona Frumosu, l.eng., l.fr., 2007-2009
R zvan Gherasim, religie, 2007-2010
Dragana Ciurea, l.român , 2009-2010
Marilena Evelina Lighezan, l. englez , 2009-2010
Elena Mihaela Costea, matematic , 2009-2010
Elena Diana Murgu, chimie, 2009-2010
Ana Iovanovici, ist.-geo., 2009-2010

coala, elevi i profesori. (Fotografii dup 1950, din albumele: Georgeta i Petru ranu, Eugenia Tutu i Monica Superceanu)

F.8.4.1 Gr dini a de copii; a func ionat în localul fostului hotel Craiovan, apoi în casa Eugen Raica de ast zi, 1953

F.8.4.2 Gr dinii a de copii cu educatoarea Ana R doi (localul fostului hotel Kokesch), 1982

F.8.4.3 coala de la pod; elevii clasei a 4-a cu înv toarea Elena tefana, 1955

F.8.4.4 coala de sus, elevii cls. a VI-a cu dirigintele Marin Popescu, 1962

F.8.4.5 Elevii la ora de matematic , la tabl Eugenia Criu, cls.a VI-a, 1962

F.8.4.6 Elevi cu înv. Paulina Bumbaru (n.Godinel), Georgeta ranu (n.Moise) i Maria Ionescu, cca.1966

F.8.4.7 Profesorii, Ion Mogo anu, Elena Mogo anu, Georgeta ranu, Petru ranu, Ana B lu, Zenovia Costin, cu elevii cls.a VIII-a, cca. 1970

F.8.4.8 Dir. colii Georgeta ranu i înv. Petru ranu cu elevii cls. I-IV, 1971

F.8.4.9 Absolven ii cls. a VIII-a cu profesorii: Latinca Nicola, Georgeta ranu, Maria Teodosiu, Ioan Stoia, cca.1972

F.8.4.10 Absolven ii cls.a VIII-a, 1972-1973, cu profesori: (rând al 2-lea de la stg.la dr) Maria Teodosiu, Elena Berlogea, Latinca Nicola, Georgeta ranu, Emilia Goan , Eugenia Tutu secretar , Ion Mogo anu director

F.8.4.11 Absolven ii cls.-ei a 7-a, anul colar 1976-1977, cu profesorii: diriginte Maria Alexandru (n.Roiban) mijloc elevi, Mihai Avram, L.Nicola, G. ranu, I. Mogo anu, E. Mogo anu (n.Nicola), Gheorghina Buculei (n. epeneu) i înv. Alexandru D ne .

F.8.4.12 Elevi și profesori în anul școlar 1979-1980. Profesori (de la stg. la dr.): Nicolae Imbri, L. Nicola, G. Șerbanu, Gh. Crângan, G. Buculei (directoare), Corneliu Mari escu, I. Mogașanu și învă. P. Orbanu.

F.8.4.13 Înv. Petrișor Orbanu cu elevii la școala cea nouă, cca. 1979

F.8.4.14 Înv. Georgeta ranu cu elevii, cca.1983

F.8.4.15 Înv. Petri or Or anu cu elevii, cls. a 4-a, 1982

F.8.4.16 Elevii clasei a 6-a împreună cu dirigintele clasei, prof. Ion Mogoanu, iunie 1989

F.8.4.17 Idem, la ora de istorie

Activități colare și pionieresti

F.8.4.18 Cărușă pionierescă cu prof. G. Șerban și învăț. P. Bumbaru, cca. 1962

F.8.4.19 Unitatea de pionieri în excursie pe Valea Cărușă, cu prof. G. Șerban și învăț. M. Ionescu, 1963

F.8.4.20 Deta amentul de pionieri al clasei a 5-a, cu prof.Maria Ambru (mijloc) i elevii (de la stg la dr): tobo ar Gh.Zarcula, port drapel Vioara Roiban, trompetist stefan D ne , ef deta ament Eugenia Cri u), 1963.

F.8.4.21 Ac iune de strângere a fierului vechi, borcanelor i sticlelor, pentru bani la fondul colii, cu prof. G. ranu, cca 1975

F.8.4.22 Elevii din cls.V-VII în excursie pe Valea u ara, cu prof.Georgeta ranu, cca.1963

F.8.4.23 Elevi la lotul colar (coala de sus), cca.1970

F.8.4.24 Ziua eroilor, depunere de coroane de către profesori și oficialitățile comunei la monumentul eroilor. Rând față (de la stg. la dr.): Dir. școlii prof. Georgeta Șaranu, secretarul primăriei Ion Bărbulescu și primarul Vasile Iorga. Rând spate: prof. Maria Teodosiu, prof. Latinca Nicola, prof. Maria Berlogea, învăț. Maria Volosciuc, secretară școlară Eugenia Tăutu, prof. Emilia Goană, 1972.

F.8.4.25 Școala nouă, 1975 (modernizată după 2004).

C.8.5 Vechi publica ii, calendare populare, scrisori, documente, tample, g site în Sasca. (Colec ia V.T utu).

C.8.5.1 Publica ii (sau ce mai citeau s scanii).

F.8.5.2 Ziarul „Timpul”, mar i 15 mai 1945, director Grigore Gafencu, Bucure ti

F.8.5.3 „Scântea” Organ al Comitetului Central al P.C.R.” cca.11 mai 1945

F.8.5.4 „România Liberă” 14 mai 1945 și 24 iunie 1945 „Cel mai mare ziar de informație și reportaj”, duminică 24 iunie 1945, 6 pag. 30 lei. Redactor responsabil Grigore Preoteasa.

F.8.5.5 „Biruința” Cea mai răspândită gazetă zilnică românească din Banat și Ardeal, miercuri 21 oct. 1942, dir. G. Mihăilescu-Timi, red. Timișoara și Arad, 4 pag. 3 lei

F.8.5.6 „Zbiciul” Ziar democrat, critic, social, economic independent, 15 iun.1935, dir. i proprietar Ioan Jucu de Banat, red.Timi oara.

F.8.5.7 „Curentul Nou” 21 apr.1938, dir.Mihail Velceleanu, red. Boc a Montan i Oravi a

F.8.5.8 „Curentul”, luni 23 martie 1942, dir. Pamfil Seicaru, București

F.8.5.9 „Dacia. Ziar de afirmare românească al tineretului Timiș”, sâmbătă 22 iunie 1940, apărut sub egida „Astei Bănățene”, red. Timișoara

F.8.5.10 „Via a. Ziarul de diminea al tuturor cet enilor”, duminic 9 aug.1942, dir Liviu Rebreanu, red. Bucure ti

F.8.5.11 „Rena terea Român ”, luni 19 ian.1920,dir. Eugen Goga, red.Bucure ti, pentru Ardeal Sibiu , pre ul 2 lei

F.8.5.12 „Glasul armatei. Organ pentru cultura și educația ostășească”, luni 26 aug.1946, dir.col.D.Petrescu

F.8.5.13 „Universul” (parțial)

F.8.5.14 „Drum Nou” Credin . Cultur . 20 feb.1927. Organ pentru toate interesele române ti. Munc . Economie. Editor i director Mihail Gaș par. Red. Boc a Montan

F.8.5.15 „Timi ana” Gazet na ional , apare dumineca i joia, 19 iun.1929, 1 leu 4 pagini, dir. Victor Biberia, red.Lugoj

F.8.5.16 „Re i a Gazet s pt mânal ”, 9 oct.1938, dir. George C.Bogdan, tipografia Corvin, Re i a

F.8.5.17 „Lumea și Țara” duminic 19 mai 1929 „Foaie poporal cu tiri de pretutindeni. Foaia ias în fiecare s pt mân ”. Redactor i director Sebastian Boremisa, Cluj.

F.8.5.18 „Foaia Diecezană” Organul eparhiei ortodoxe române a Caransebeșului, apare duminică, 22 iunie 1912, Caransebeș

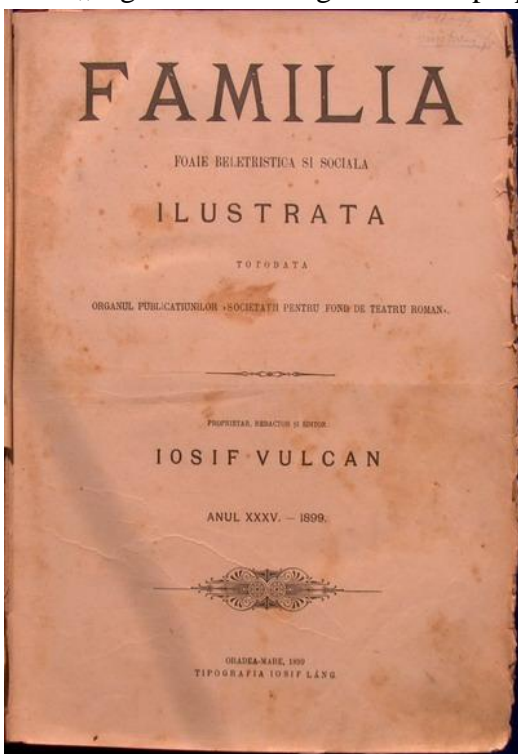
F.8.5.19 „Neues Wiener Journal” Ziar nepartinic, duminică 11 sept.1921, redactor D.Lippowitz, Viena

F.8.5.20 „Über Land und Meer” (Peste ri i M ri). Revist ilustrat

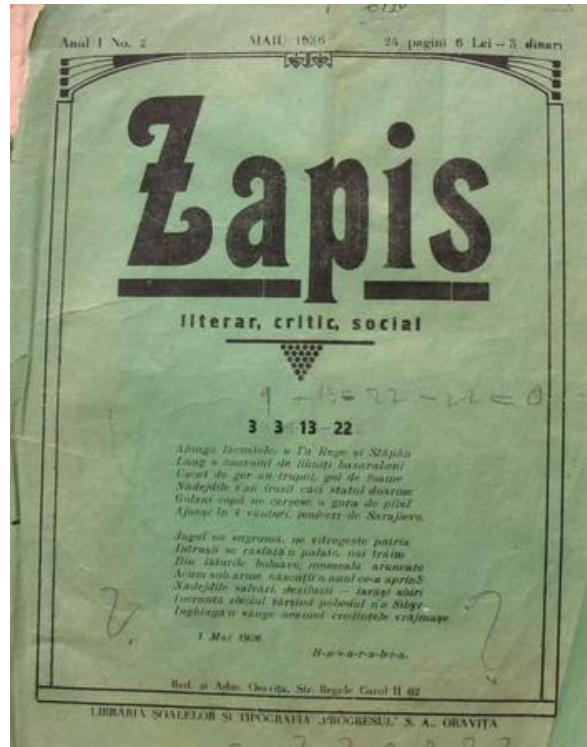
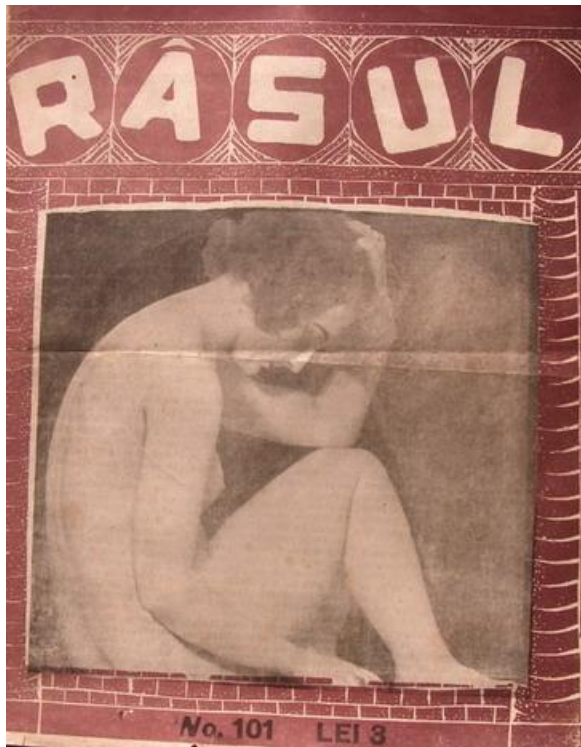
F.8.5.21 „Signal”. Revist german de propagand pentru rile din Europa, mai 1941

F.8.5.22 „Familia. Foaie Beletristic i Social ”, proprietar i redactor Iosif Vulcan, Oradea Mare. Colec ie pe ase ani, deceniul 1890-1900

F.8.5.23 „Mariana. Mod -frumuse e -Gospod rie”, Revist feminin , aug. 1943, ed.,Ziarul”S.A.R. Buc.

F.8.5.24 „Râsul. Revistă Humoristică”. Dir. S.Mircea, București, cca.1940. F.8.5.25 „Zapis, literar, critic, social”, 1 mai 1936. Dir.Gh.C.David, red. Oravița, tip.,„Progresul”

F.8.5.26 „Urzica. Revistă satirică și umoristică” / apare săptămânal”. Redactor Mișu Novac, Oravița, 1936 F.8.5.27 Revista „Radio Universal” aniversarea a „10 Ani de Radiofonie”, 8 iunie 1940.

F.8.5.28 Revista „Radio Adevărul”, martie 1940
1941

F.8.5.29 Revista „Radio Romania”, iunie 1941

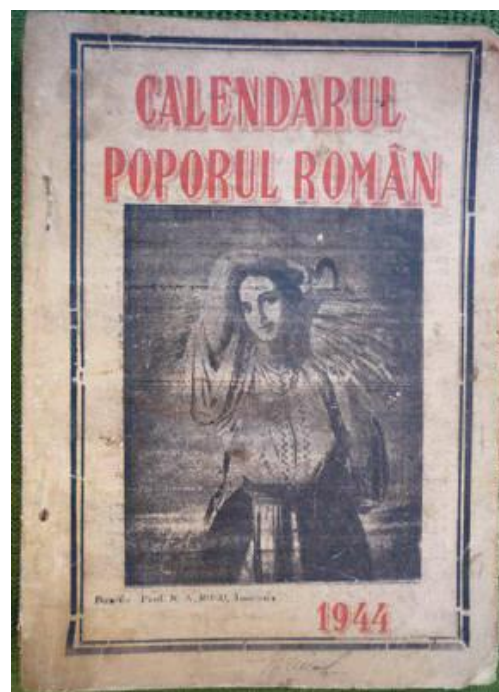
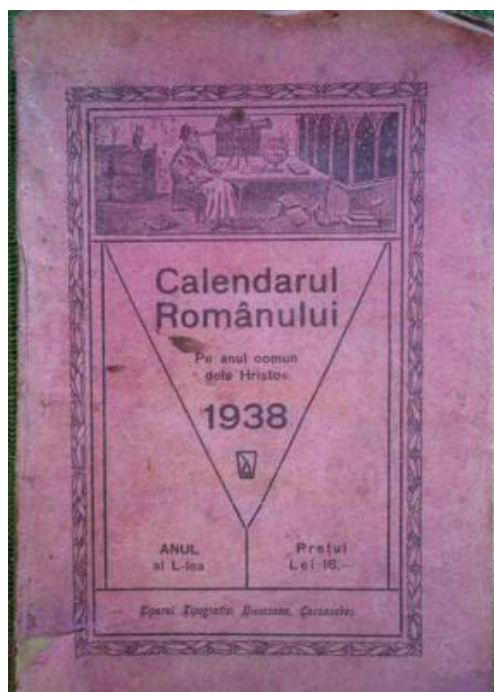

F.8.5.30, F.8.5.31 Aparate de radio: „Radione” produs în anii 1940 de firma „JNG Nikolaus Eltz” din Wiena și Braun, cca 1945.

F.8.5.32 Revista „Illustrierte Geschichte des Weltkrieges” (Istoria Ilustrată a Războiului Mondial, 1914-1916” (germ.) F.8.5.33 Revista „Új Idők” (Timpul Nou) (mag.), 1915

C.8.5.2 Calendare populare

F.8.5.34 Calendarul Românilui, anii: 1909,1911,1916,1937-1948.Tipografia diecezan Caransebe F.8.5.35 Calendarul Poporului Român,1944

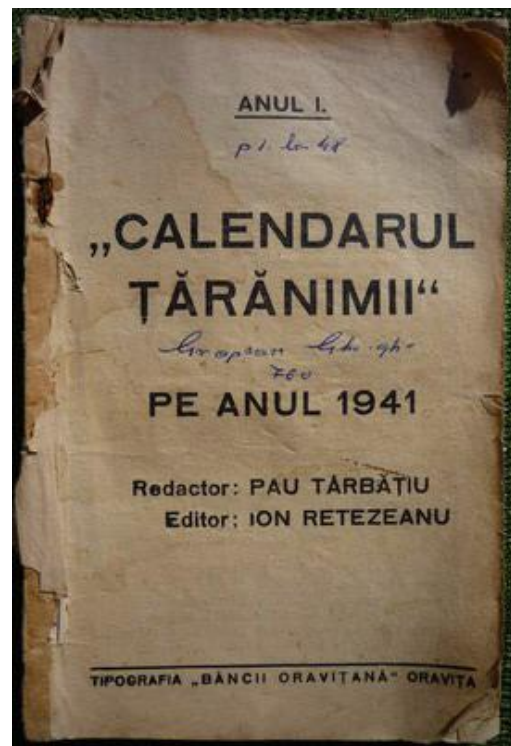
F.8.5.36 Calendarul Bunului Român, 1947

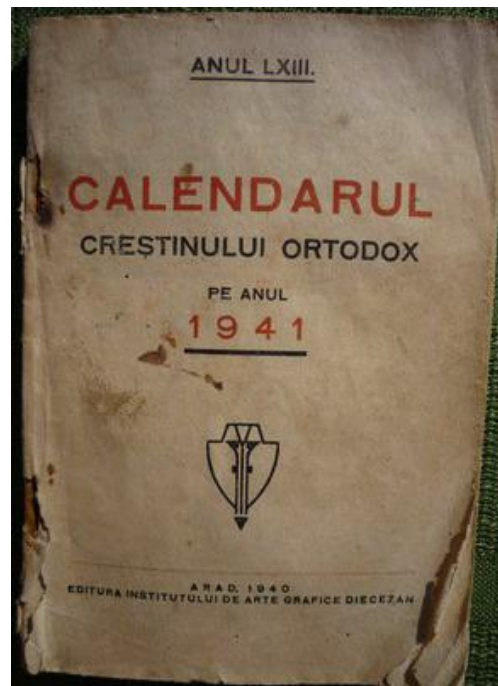
F.8.5.37 Calendarul Românesc, 1944

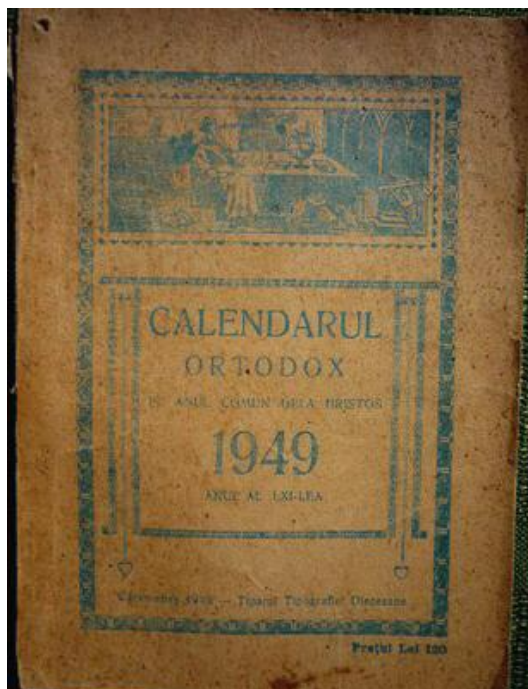
F.8.5.38 Calendarul „Astrei și al Foii Poporului” pe anul „visect” 1944. Editura „Astra” Sibiu

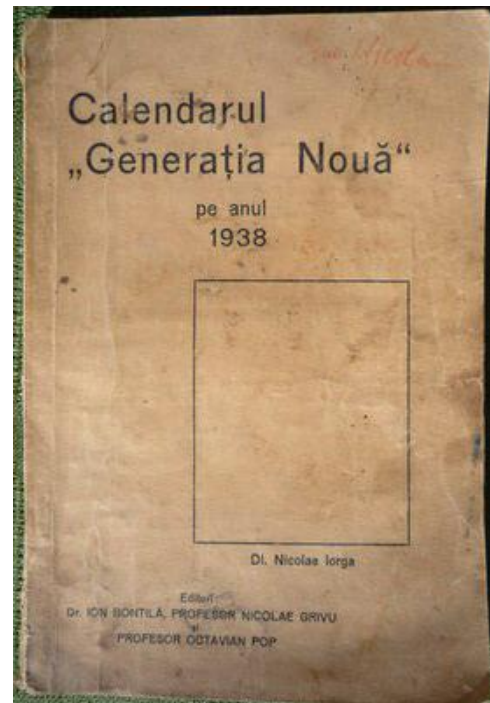
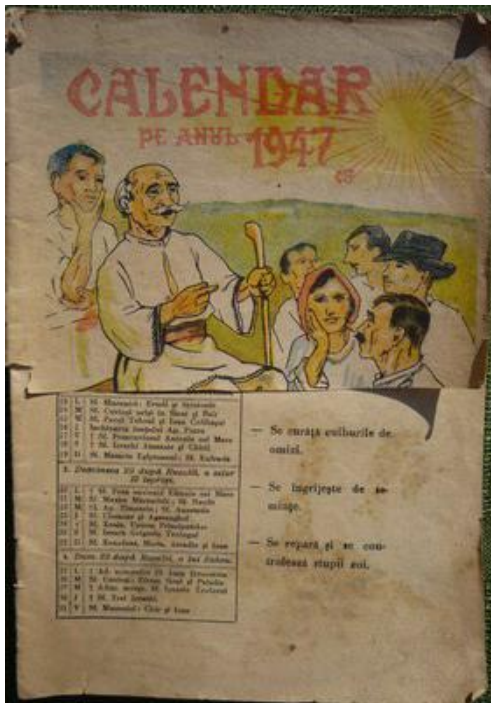
F.8.5.39 Calendarul Țărănimii pe anul 1941. Redactor Paul Târbațiu, editor Ion Retezanu, Oravița

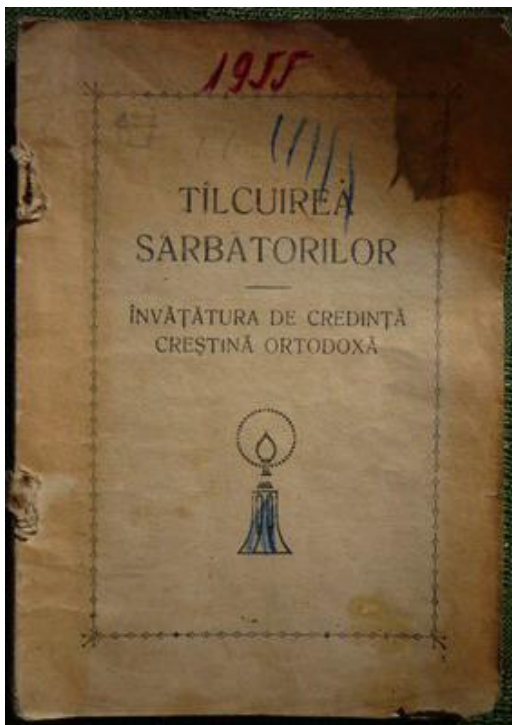
F.8.5.40 Calendarul Sateanului pe anul 1923. Cu ilustrații. Tipografia și editura lui W.Krafft în Sibiu . F.8.5.41 Calendarul Creștinului Ortodox pe anul 1941. Editura diecezană de arte grafice Arad.

F.8.5.42 Calendarul Ortodox pe anul comun de la Hristos 1949. Tipografia diecezană Caransebeș F.8.5.43 'Prietenul cel bun'.1916., 'Calendar ilustrat pentru toți cari fac parte din armată și sunt prieteni ai soldatului'. Alctuit și publicat de Lucian Bolca , proprietar Ioan și Rupert Steinbrener, Budapesta.

F.8.5.44 Calendar pe anul 1947 F.8.5.45 Calendarul „Generația Nouă” pe anul 1938. Editori : Dr. Ion Bontila , profesorii Nicolae Grivu și Octavian Pop. Tipografia „Victoria” Timișoara.

F.8.5.46 Tâlcuirea Sărbătorilor. Învățatură de credință creștină ortodoxă, anul 1955.
F.8.5.47 Îndrumări Tipiconale, anii 1952-1958.

F.8.5.48 „Calendar pentru Lecțiunile Școlii Duminicale zilnice și pentru Citirea bibliei în familie pe anul 1933”. Tipografia „Ateneum” Arad.

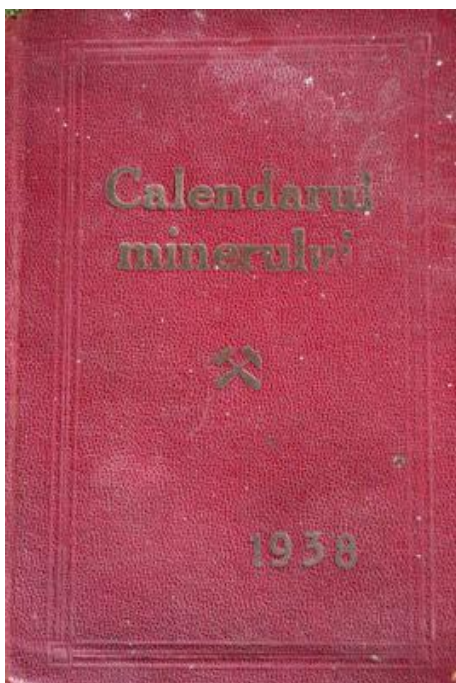
F.8.5.49 „Calendarul Astrei – 1931”. Întocmit de Horia Petra-Petrescu. Editura asoc. „Astra” Sibiu.

F.8.5.50 Calendarul maritim, anul 1914. Redactor Amedeu Hainrich, ofițer în serviciul maritim român. Tipografia G.Ionescu București

F.8.5.51 Calendar de buzunar. Anul Comun 1917, Budapesta.

F.8.5.52 Calendarul minerului pe anul 1938, Redac ia Bucure ti i telegraf la Petro ani.

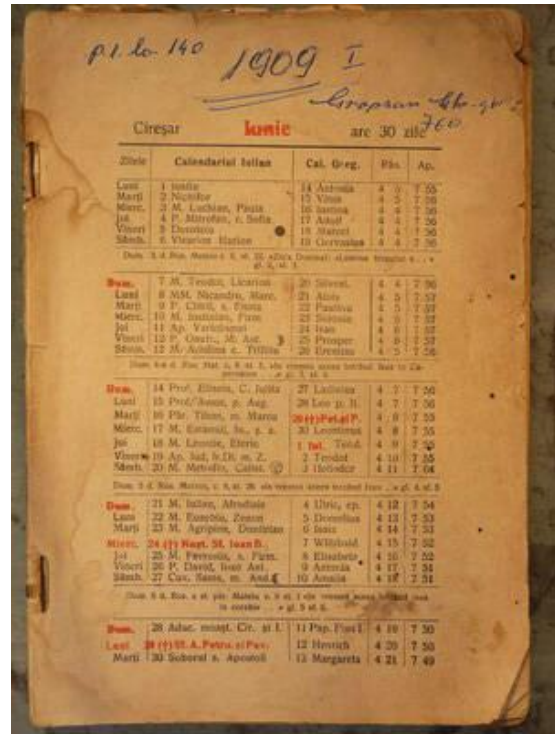
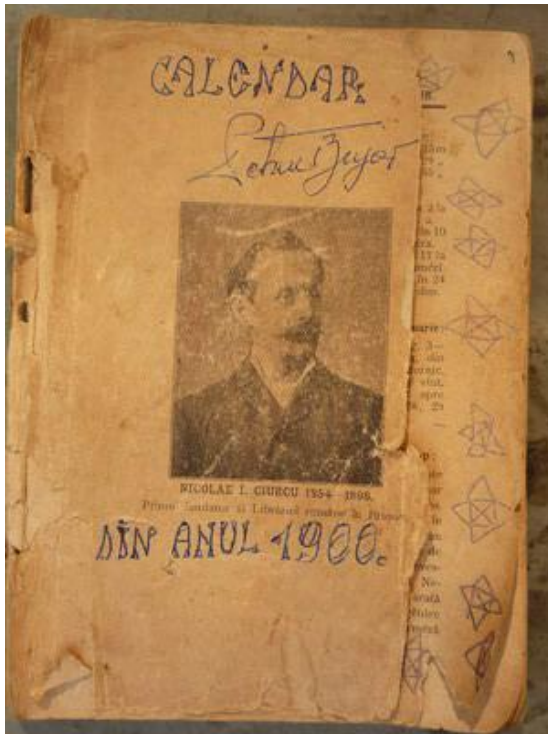
F.8.5.53 Calendarul Muncitorului, în limba german , anul 1945. Ap rut sub egida Partidului Socialist Democrat din România, tipografia „Matheu”Timi oara.

F.8.5.54 „Calendar A ezat pe apte Planete în care se cuprinde 150 de ani începând de la 1902 i sluje te pân la viitorul an 2069”. Edit.Steinberg & Fiul.Tipografia „Providen a”Buc.1925

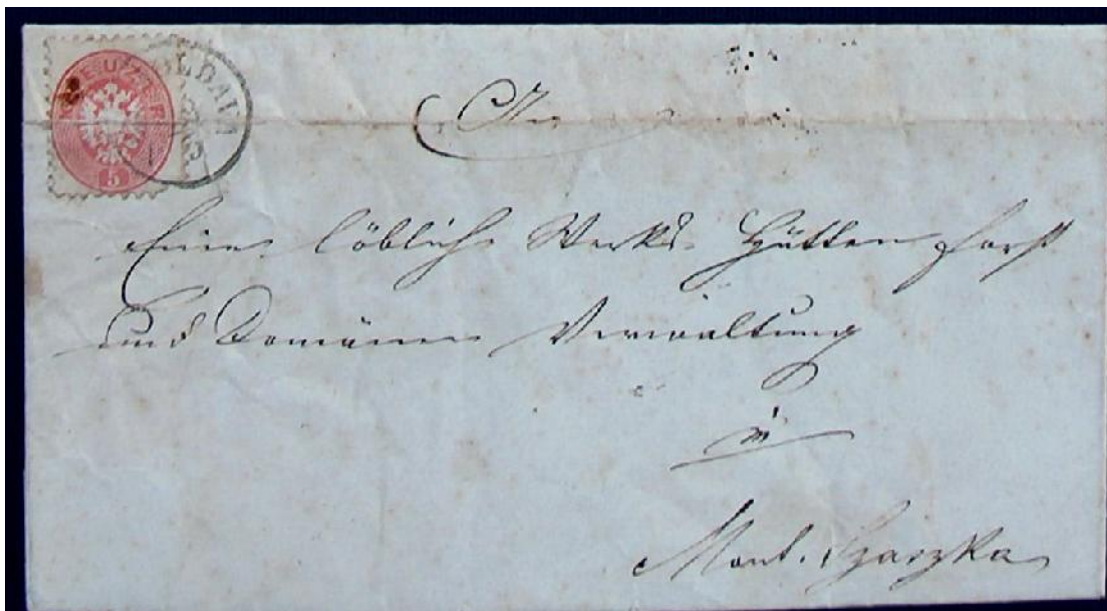
F.8.5.55 „Calendariu pe anulu comun 1891”. Tipografia G. de Closius, Sibiu.

F.8.5.56, F.8.5.57 Calendare ale c ror coper i s-au rupt, de citit i de vechime.

C.8.5.3 Scrisori, c r i po tale (primate la Sasca), documente, tampile. (Colec ia V.T utu)
Scrisori (avers i revers)

F.8.5.58, F.8.5.59 A circulat pe ruta Moldova Nou , Bazia , Timi oara, Sasca, 1867

№ 334. Herrn Dr. med. Langenwieser Casva
An
Die löbliche Berg- und Domänen Verwaltung
des k. k. priv. öst. k. k. Montan-Grubenbesitzes
in
Gefolge Verordn. d. k. k. Montan-Grubenbesitzes in
Geoffo Sascha.

F.8.9.60, F.8.5.61 A fost expediat din Oravi a c tre Oficiul minier StEG Sasca, 1870

F.8.5.62, F.8.5.63 A circulat de la Bozovici, prin Oravi a, la Sasca, 1882

14. Öt. k. Garm közigyelésnek
1882

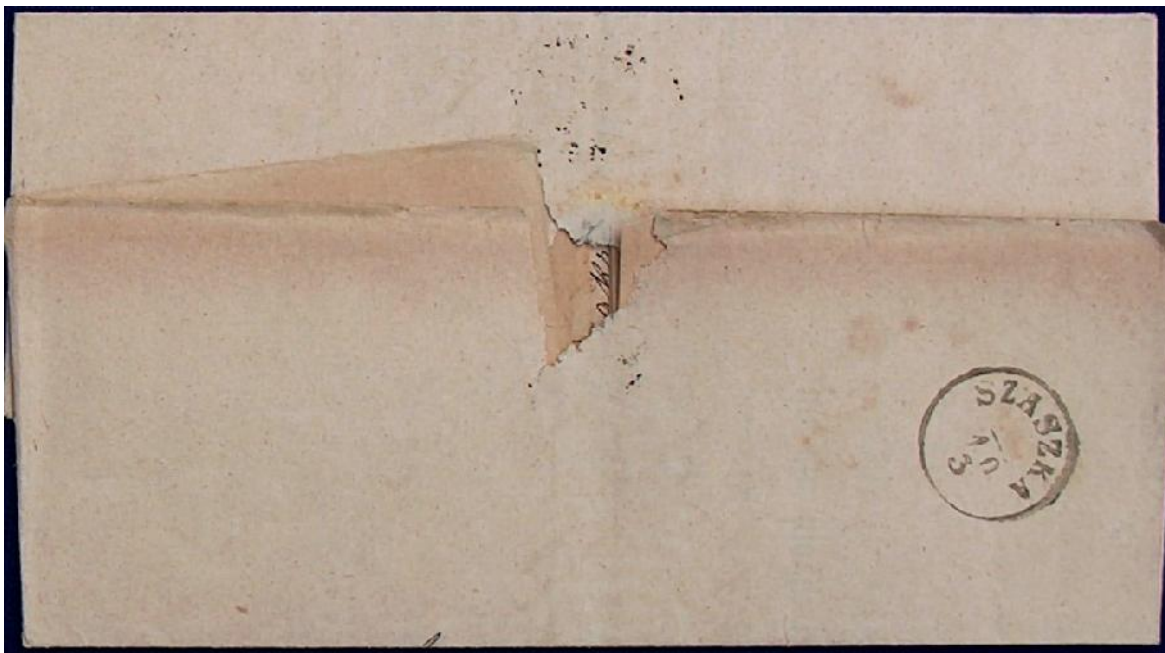
J. C. közigyelésnek

Beirtól
Közigyelés
parlamentes

Saszkabányán

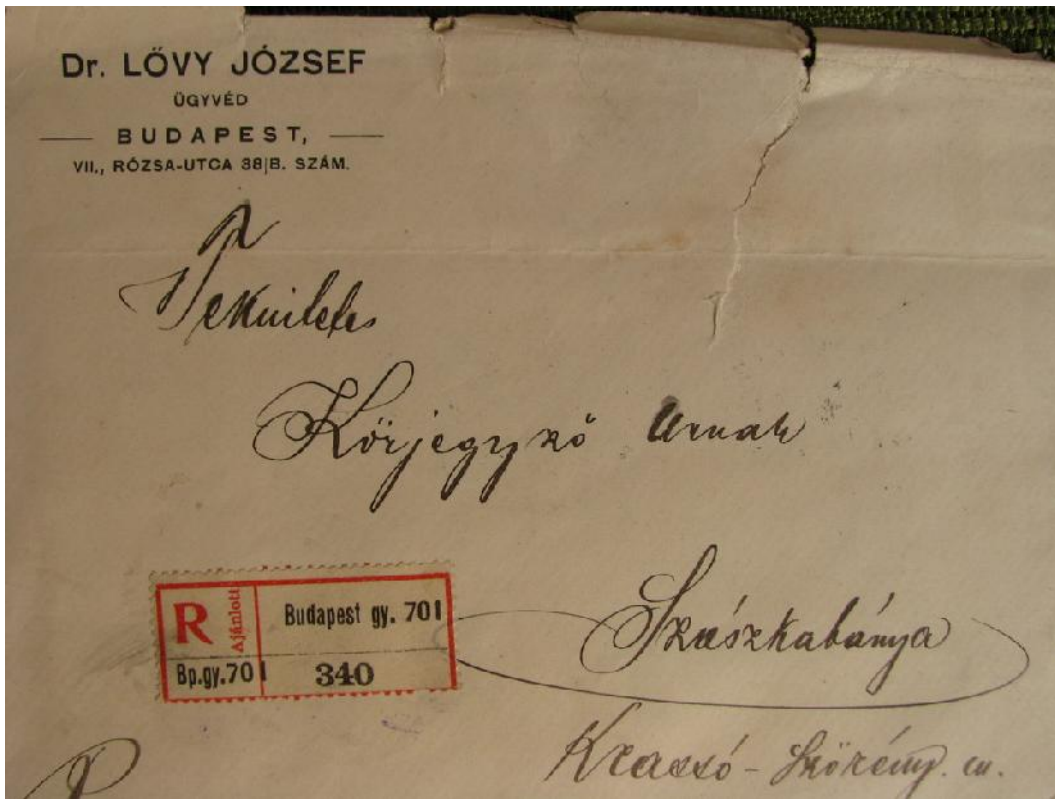
F.8.5.64, F.8.5.65 Anul 1882

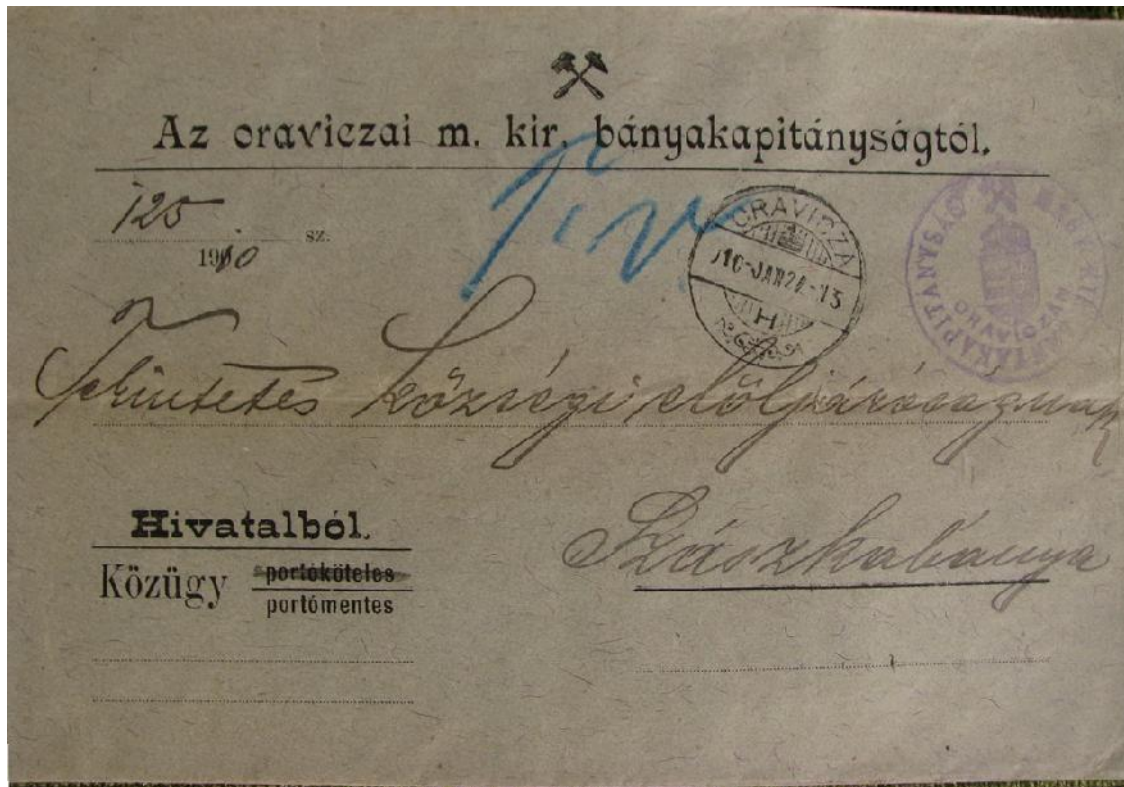
F.8.5.66, F.8.5.67 Adres oficial trimis de magistratura din Viena (cu tampila prim riei), pentru notariatul cercual din M. Sasca, Bezirk in Ungarn (circumscrip ie în Ungaria),1885

F.8.5.68, F.8.5.69 Plic po tal trimis din Oravița, Emiliei Weiss din Sasca, comerciant, 1886

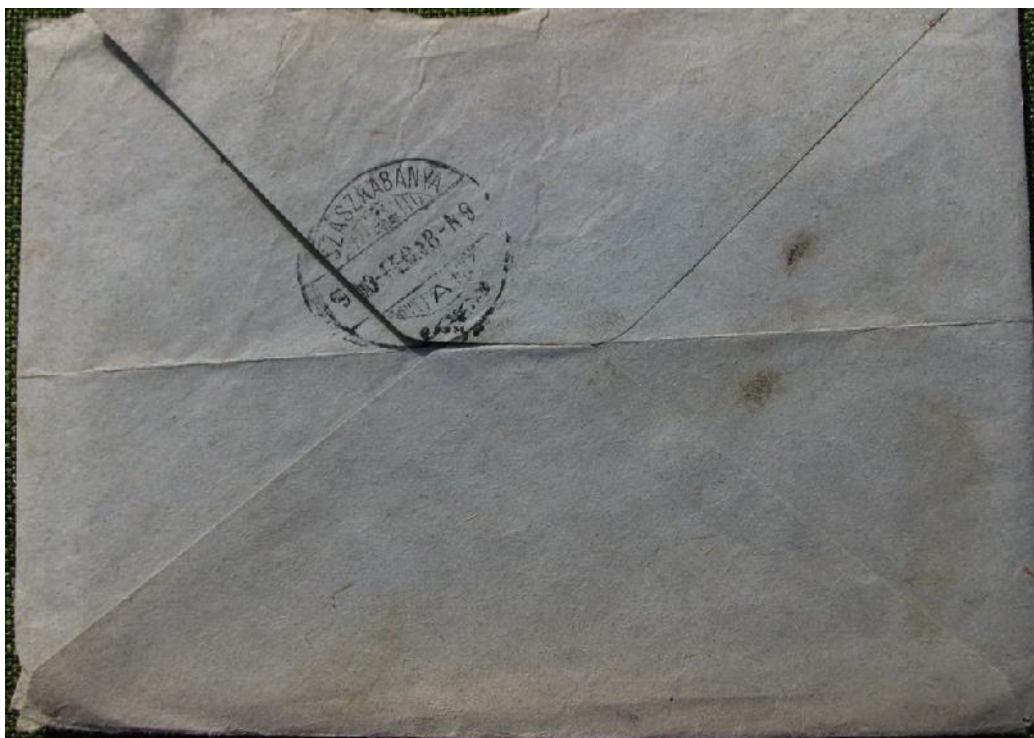

F.8.5.70, F.8.5.71 A circulat de la Budapesta la Sasca, 1903

F.8.5.72, F.8.5.73 Expediat la Sasca de C pit nia Minier Oravi a, 1910

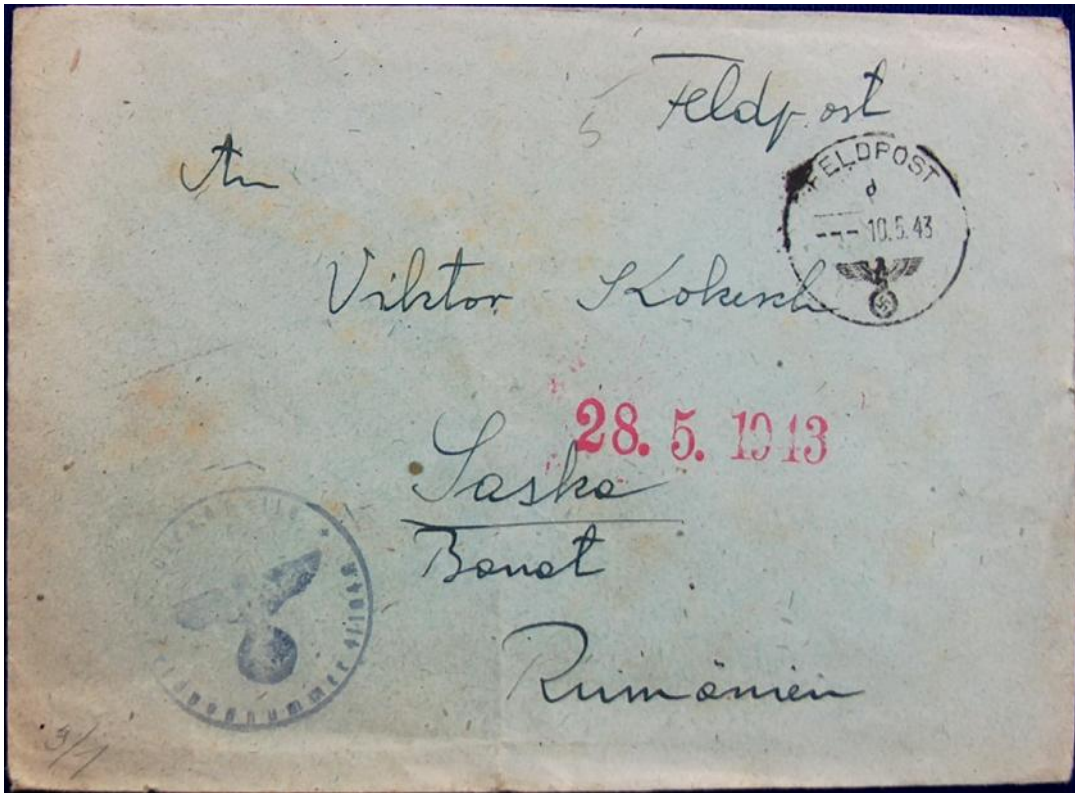

F.8.5.74, F.8.5.75 Trimis din „Folticeni” România, notarului Iustin Chiril din Sasca, Ungaria, 1910.

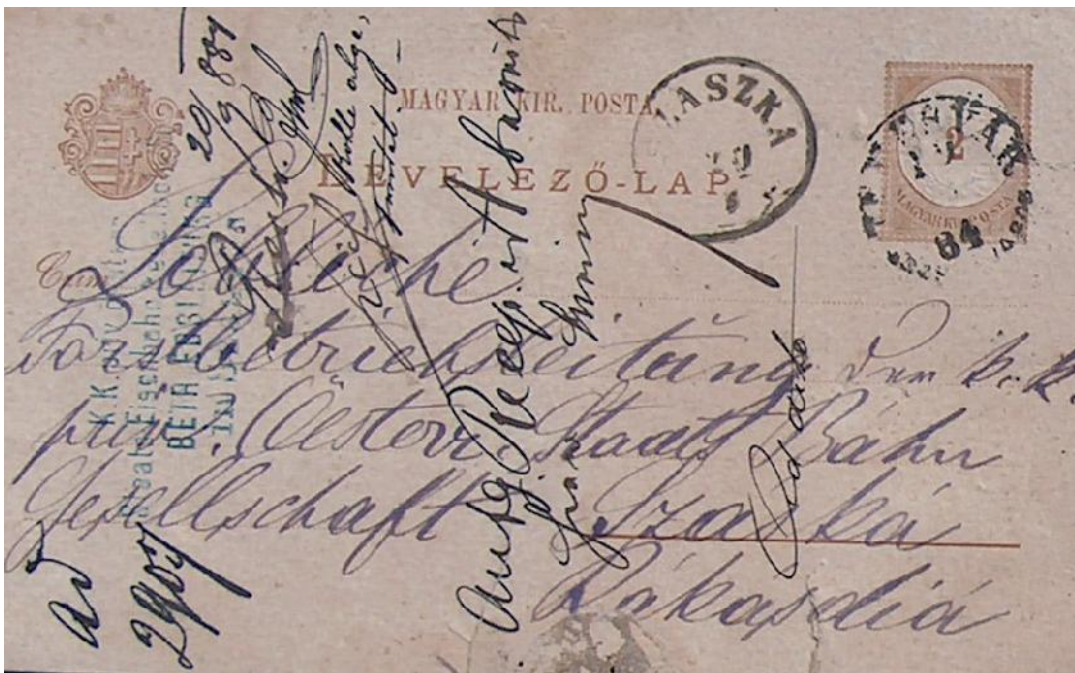

F.8.5.76, F.8.5.77 Expediat de av. Klemann Jozsef din Timi oara, la Sasca, 1913

F.8.5.78 Scrisoare trimis de pe front (unde a i c zut) familiei, de Otto Kokesch, 1943 (revers, F.2.74, pag.148)

C r i p o t a l e

F.8.5.79 Anul 1884

F.8.5.80 Anul 1903

F.8.5.81 Anul 1905

F.8.5.82 Anul 1913

F.8.5.83 Anul 1918

F.8.5.84 Anul 1925

Zahl 2974
1882

Herrn die
Höbl: Gemeindevorsteherung
in
Saska

Wie auf dem untern Zettel des 29. N. 2974.
im Anhangsbrief der Gemeindevorsteherung von
Loise Wiegert manfalsche Thilly - Da die
Gemeinde für die Erfüllung der Gemeindevorsteherung
N. 29. 201 bis zur E. M. nicht zu verantworten
sind -
zufällig vorübergehend zu werden.
Karlsdorf, am 16. November 1882.

Das Gemeinde-Amt

Wiegert
Köszeg

Richter

F.8.5.85 Scris caligrafic apar inând notarului din Karlsdorf (Moldovi a): „C tre onor. Oficiul Comunal din Saska. Solicit m pe baza restan ei al turate a d-nei Loise Thyry, n scut Wiegert, s percepe i 2 florini 26 ½ dobânda pe lun i s trimite i suma, dac binevoi i, cât mai repede. Karlsdorf , 25 octombrie 1882”.

Flakas

K. u. K. Regiments Comando Caransebes

Hofkriegsrathsbevollmächtigter bittet unterthänigst ein hohes
 K. u. K. Regiments Comando Da Sie in Den Beurlaubten
 finden, Der Hauptwachtmeister Grobschan Jak 48 2. Regim.
 in dem Kaiserlichen garnison sind jetzt in Pension
 fließt, und sein alter Eltern, mit von einer kleinen Frau,
 man Pension leben müßten, so bitten Sie unterthänigst
 ein löbliches hohes K. u. K. Regim Comando um gütige
 Verfügung, Das Sie alten Eltern auf eine Unterstü-
 tzung bestimmen können, mit dieser unterthänigste Bitte
 Verbleibe
 Ihre Hohefürstliche

Groschan Wasilie
 Talar, Das abangewandten.

Preda: Karaneseb, am 9/12. 1915
 K. u. K. Regiments Comando
 General Kommandant von Caransebes
 E. H. 116. 1113 mit Dlg.

Allengemeiner Hivatalnak L O O S .
 További eljárás végett megadlalom.-
 1915. 11. 11én
 K. u. K. Regiments Comando

F.8.5.86 Peti ie trimis de s scanul „Groschan Wasilie”c tre comandamentul regimentului regalo-cr iesc din Caransebe , 1915

Privilegierte österreichisch-ungarische
Staats-Eisenbahn-Gesellschaft.

ORAVICZA, den 8 August 1895

Öber-Verwaltung.

Nr. 9138

Man bittet,
obige Zahl in dem Antwortschreiben
zu citiren.

Tekintetes

Körjegyzőségnek

R. Gáspár

A hozzáunk küldött adóhitelekkel ki-
mutatás visszacsatolásánál melletti
van szerencsénk értesíteni, hogy becses
megkeresésének ezen hitelekkel bevéde-
se tárgyában nem felelhetünk meg.

el foglaltak.

Amis

F.8.5.87 Adres trimis prim riei din Sasca Român , de Oficiul Superior StEG Oravi a, la data de 8 aug. 1895

Forstbetriebsleitung
1770 SZ.
A választatlan n fenti számot idézni kérjük.
Bismontellen levelek nem fogadjatnak el.

Sasca, 1885 Augustus 6

An
das löbl. Bezirks Notariat
in
D. Saszka.

Laufen inof, bei langemem zweier über die inman,
falls der Zeit vom 1ten Januar bis Ende Juni 1885 für den
Jahre 1883, 1884, & 1885 sorgfältigsten Beobacht. abgeben,
Lingen im Bwacen abt. inof in Notura der spa,
unin den D. Saszka, Maria Kbnice, & Wohlhof zur
weiteren durchführung Pflichtpflicht zu übergeben.

Der Betriebsleiter.
Mintawohl

F.8.5.88 Adres trimis de ocolul silvic Sasca c tre notariatul cercual din D.Szaszka (Sasca German), 1885

K. k. priv. österr.
Staats-Eisenbahn-Gesellschaft.

Oravitz den 2 Oktober 1867

Jungfernküchen
Nr 1421

Man bittet
obige Zahl in dem Antwortschreiben
zu citiren.

(Unfrankierte Briefe werden nicht angenommen)

Herrn
Herrn Oberstl. Berg- u. Jänänen.

Verwaltung
in Sascha

dem General-Regenten Bayers
Dorf u. Biach Hirten und nicht
dass man nicht den löbl. Verwaltung,
hing auf den Batschauer Lauf,
auf dem Manufakturplatz hingestellt
wird.

Weshalb die Obersten das Holzgut
auf dem Lauf jähzt wasser war
für gut. Sie wasser sind die im
Gefahren und der Lauf zu
forcieren in sonst die Compagnons

F.8.5.89 Adres trimis de StEG Oravi a, Administra iei Minelor i Domeniilor din Sasca, 1867

N° 3207

Liebliches Gemeindeamt

M. Trăsca

Wir haben den Abzug auf die Zeit
mit Ende vom Jahre 20/1 1882 und haben
Nennungen derjenigen Taxanten eingeleitet,
welche aber bemerken, daß ihre Steuern
nicht in unserer Hausrechnung sind, daher
ihre Verpflichtungen nicht eingehaft werden
können zu:

Jan Balanochka	18	fl 3.94
George Trascu	51	- 4.11
Spana Th.	135 ⁸	- 6.31
Matei Banitza	176 ⁸	- 8.63
Mihai Peter	103	- 4.79
Dimitrie Peter	193 ²	- 7.65
Jan Mihailjan	260	- 17.91
Vasile Flores	292	- 22.08
Nikolai Udian	293	- 5.79
George	293	- 4.60
Josef Grobochan	304	- 5.50
Dimitrie Banitza	316	- 6.93
Matei Banitza	328 ⁸	- 6.20
Paal Bajaseh	603	- 4.31
Anina	5.11.1882	fl 105.75

Der Vergaber
M. Trăsca

F.8.5.90 Adres trimis de StEG Anina, prim riei din Sasca, 1882

G. Z. 235614 ca 1885
U. E.

Bei Rückschreiben weile sich auf die hiererliche Geschäftszeit zu zeigen werden.

Note.

In Genehmigung des gefertigten Zeisepfist vom 26ten Jule 1885.
Z. 682 befehlet sich der Herrgottent durchschneidlich bekannt zu geben,
dass dafalle ferner 2. Forderungen mit Rückpflicht d'ausse, dass die
Reparatur d'ausse d'ausse Sonntag laut d'ausse d'ausse
angegabenen Bedarffe in d'ausse d'ausse d'ausse
d'ausse.

an die k. k. Bezirkshauptmannschaft in Hernals
als der hiefür competenten Behörde zur d'ausse d'ausse d'ausse
d'ausse d'ausse d'ausse

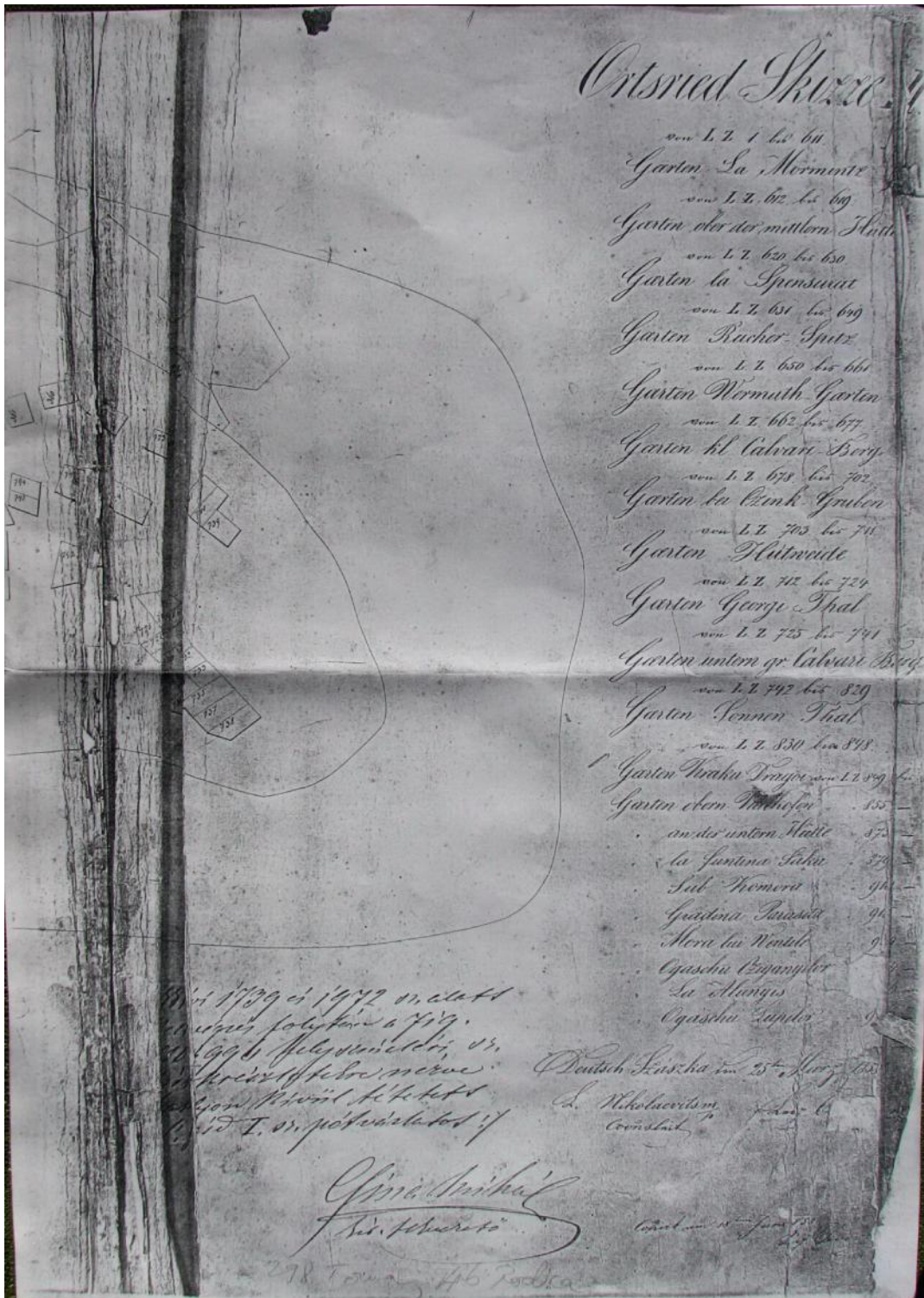
Wien, am 2ten Jylymon 1885

[Handwritten signature]

an die k. k. Bezirks-Notariat

[Handwritten signature]

F.8.5.91 Not trimis de c tre magistratura din Viena notariatului cercual din Sasca, 1885

F.8.5.92 Sasca Montan , schi cadastral (copie), 1858

tampile po tale

F.8.5.93, anul 1867

F.8.5.94, 1895

F.8.5.95, 1910

F.8.5.96, 1918

F.8.5.97, 1922

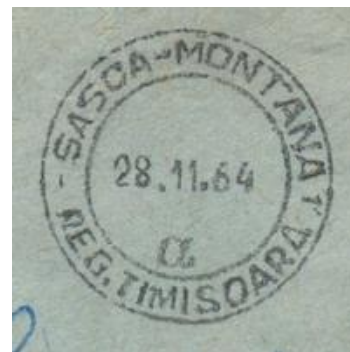
F.8.5.98, 1941

F.8.5.99, 1946

F.8.5.100, 1954

F.8.5.101, 1964

F.8.5.102, 1967

F.8.5.103, 1972

F.8.5.104, 1985

F.8.5.105, 1995

F.8.5.106, 1997

F.8.5.107, 2008

tampile oficiale

F.8.5.108, anul 1877

F.8.5.109, 1879

F.8.5.110, 1890

F.8.5.111, 1902

F.8.5.112, 1909

F.8.5.113, 1909

F.8.5.114, 1912

F.8.5.115, 1922

F.8.5.116, 1923

F.8.5.117, 1925

F.8.5.118, 1928

F.8.5.119, 1929

F.8.5.20, 1934

F.8.5.121, 1935

C.8.6 Vase din ceramic și obiecte tradiționale folosite în trecut de localnici. (Colecția V.T. utu)

C.8.6.1 Vase din ceramic (executate în majoritate de olarii din Sasca Română, dar și de cei din Slatina Neagră și Potoc).

F.8.6.1

F.8.6.2

F.8.6.3

F.8.6.4

F.8.6.5

F.8.6.6 T vi pentru fript

F.8.6.7

F.8.6.8 Sect r (i tar)

F.8.6.9 Ciur

F.8.6.10

F.8.6.11 Cârceag (ulcior)

F.8.6.12 B dâni (untar)

F.8.6.13

F.8.6.14 Oale . Cele mici, în afară de uzul casnic, se mai foloseau la tîmnaț și ca joim rele (pomană la Joia Mare).

F.8.6.15 Oale cu mânu (mâner)

F.8.6.16

F.8.6.17 Oale pentru pus laptele la acrit

F.8.6.18 Str chini

F.8.6.19

F.8.6.20 Plosca pentru nunt

C.8.6.2 Obiecte casnice tradi ționale

F.8.6.21

F.8.6.22

F.8.6.23

F.8.6.24

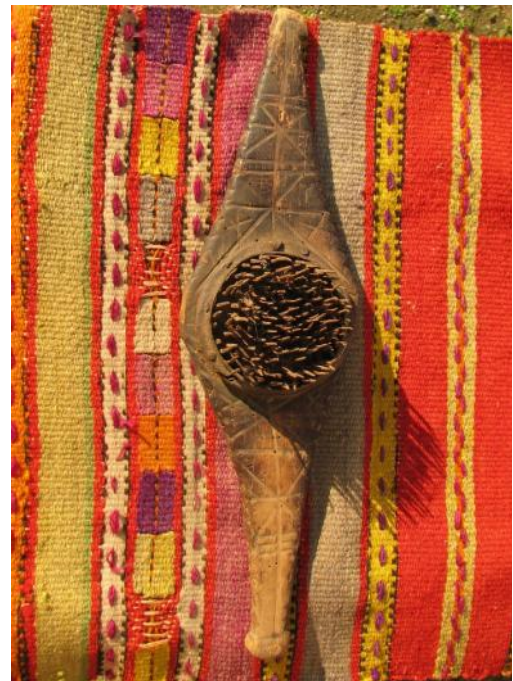
F.8.6.25

F.8.6.26

F.8.6.27

F.8.6.28

F.8.6.29

F.8.6.30

F.8.6.31

F.8.6.32 es tur din lân (poneav) în culori i motive, specific locale.

C.8.7 Por i, u i, feronerie. Arhitecturi
C.8.7.1 Por i i u i

F.8.7.1

F.8.7.2

F.8.7.3

F.8.7.4

F.8.7.5

F.8.7.6

F.8.7.7

F.8.7.8

F.8.7.9

F.8.7.10

F.8.7.11

F.8.7.12

F.8.7.13

F.8.7.14

F.8.7.15

F.8.7.16

F.8.7.17

F.8.7.18

F.8.7.19

F.8.7.20

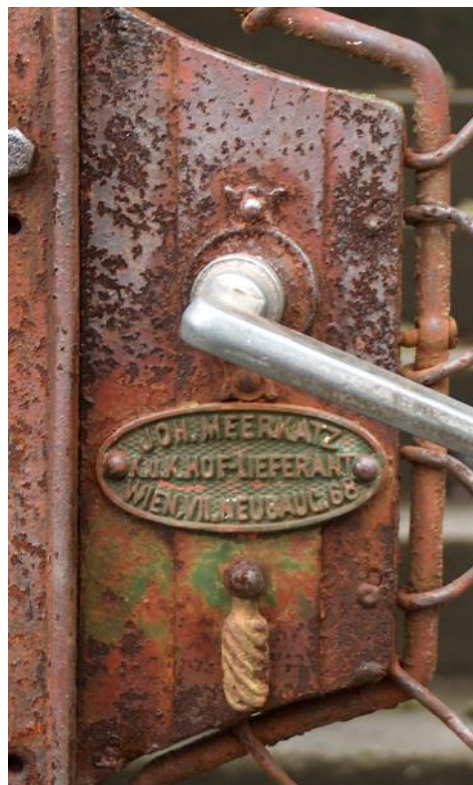
F.8.7.21

F.8.7.22

F.8.7.23

F.8.7.24 Poart din fier forjat fabricat de firma Johann Meerkatz din Viena i detaliu,

F.8.7.25

F.8.7.25, F.8.7.26 U i la biserica catolic

C.8.7.2 Feronerie pentru uși și porți

F.8.7.27

F.8.7.28

F.8.7.29

F.8.7.30

F.8.7.31

F.8.7.32

F.8.7.33

F.8.7.34

F.8.7.35

F.8.7.36

F.8.7.37

F.8.7.38

F.8.7.39

F.8.7.40

F.8.7.41

F.8.7.42

F.8.7.43

F.8.7.44

F.8.7.45

F.8.7.46

C.8.7.3 Arhitecturi (detalii)

F.8.7.47

F.8.7.48

F.8.7.49

F.8.7.50

F.8.7.51

F.8.7.52

F.8.7.53

F.8.7.54

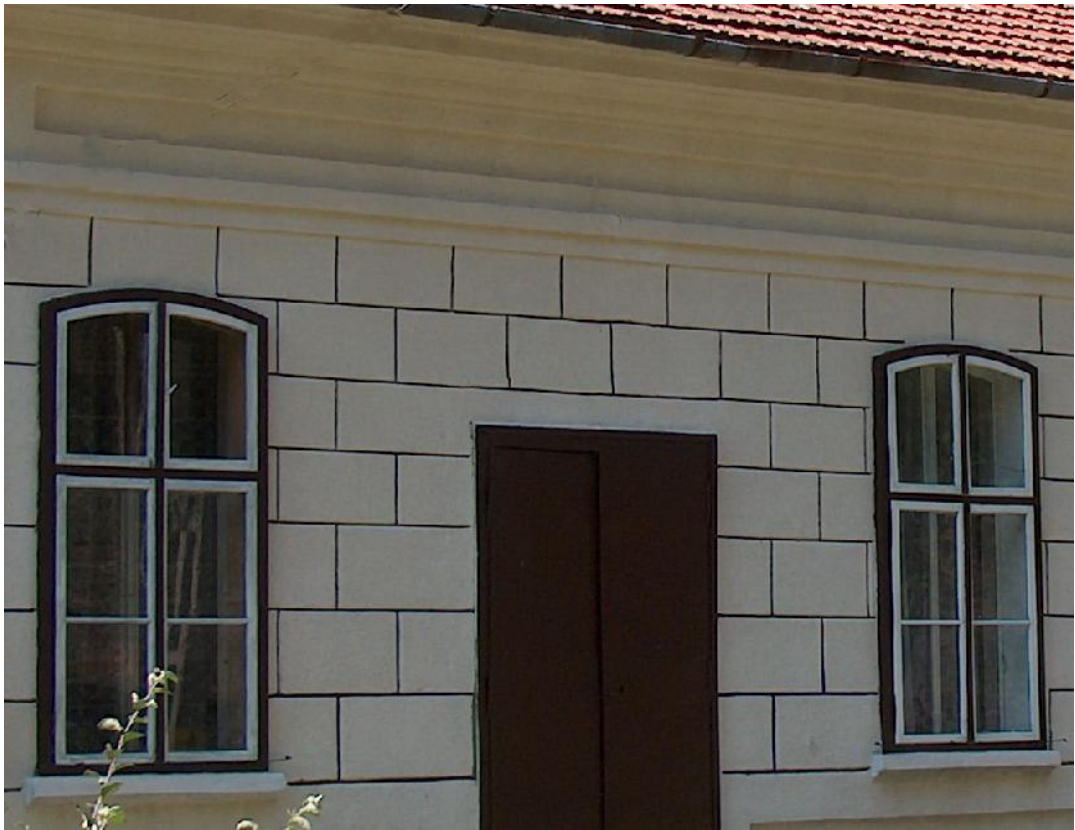
F.8.7.55

F.8.7.56

F.8.7.57

F.8.7.58

F.8.7.59

F.8.7.60

F.8.7.61

F.8.7.62

F.8.7.63

F.8.7.64 Veche casă restaurată cu grijă și mai ales cu pricepere.

C.8.8 Biserica. Vechi cruci din cimitirele ortodoxe și catolice. Înscrisuri pe cruce bisericești. C.9.8.1
C.8.8.1 Biserica ortodoxă. Crucii din cimitir.

F.8.8.1 Biserica ortodoxă (1770), foto. nov. 2008

F.8.8.2 Interiorul bisericii cu preotul Ionu Guiman, foto nov. 2008

F.8.8.3

F.8.8.4

F.8.8.5

F.8.8.6

F.8.8.7

F.8.7.8

F.8.8.9

F.8.8.10

F.8.8.11

F.8.8.12

F.8.8.13

F.8.8.14 Poarta cimitirului, anul 1869

F.8.8.15

F.8.8.16

F.8.8.17

F.8.8.18

F.8.8.19

F.8.8.20

F.8.8.21

F.8.8.22

F.8.8.23

F.8.8.24 Capela

F.8.8.25

F.8.8.26

F.8.8.27

F.8.8.28

C.8.8.2 Biserca romano - catolic . Cruci din cimitir.

F.8.8.29 Mica biserică de sub dealul Ciucar, cca. 1740, foto 2005

F.8.8.30 Biserica (1751) și casa parohială (1740), foto. 2005

F.8.8.31, F.8.8.32 Festivitățile comemorative a 250 ani de la zidirea bisericii romano - catolice din Sasca Montană, 7.10.2001

F.8.8.33 Plic po tal comemorativ emis de Forumul German din jud.Cara -Severin, cu prilejul împlinirii a 250 ani de de la construirea bisericii romano-catolice din Sasca Montan , 1751-2001

F.8.8.34
 K.K.Bergmeister (maistru miner regalo-împ r tesc)

F.8.8.35

F.8.8.36 – Peter Scherübl,

F.8.8.37

F.8.8.38

F.8.8.39

F.8.8.40

F.8.8.41

F.8.8.42

F.8.8.43

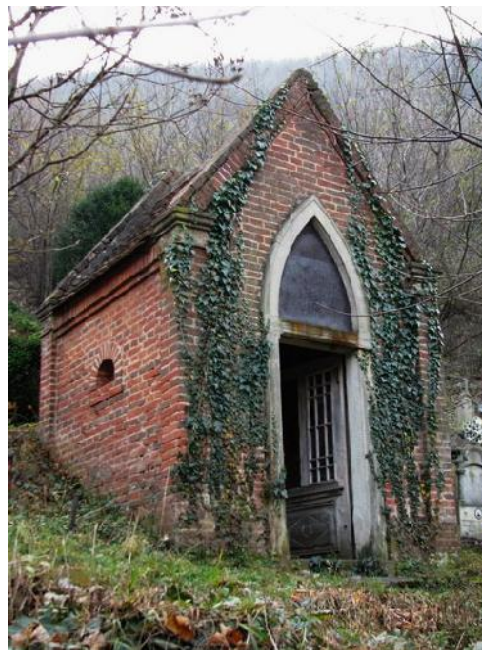
F.8.8.44

F.8.8.45

F.8.8.46

F.8.8.48 Capela

F.8.8.47 detaliu

F.8.8.49

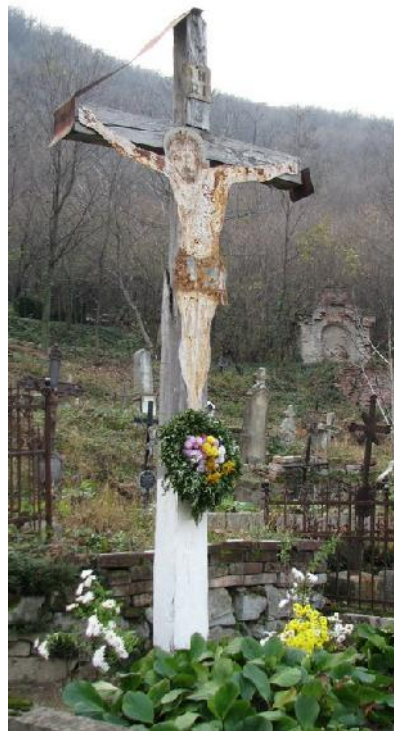
F.8.8.50

F.8.8.51

F.8.8.52

F.8.8.53

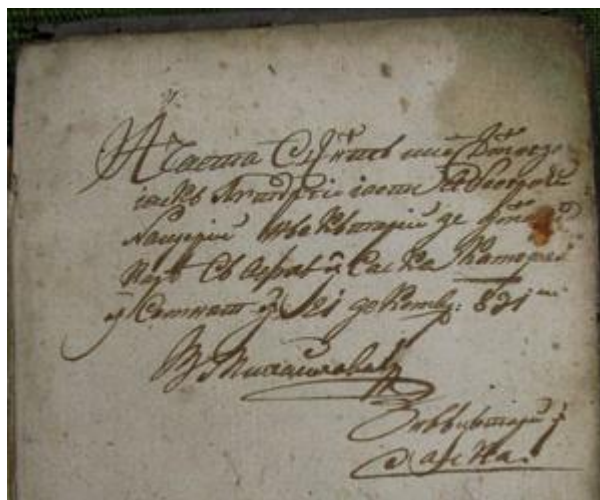

F.8.8.54

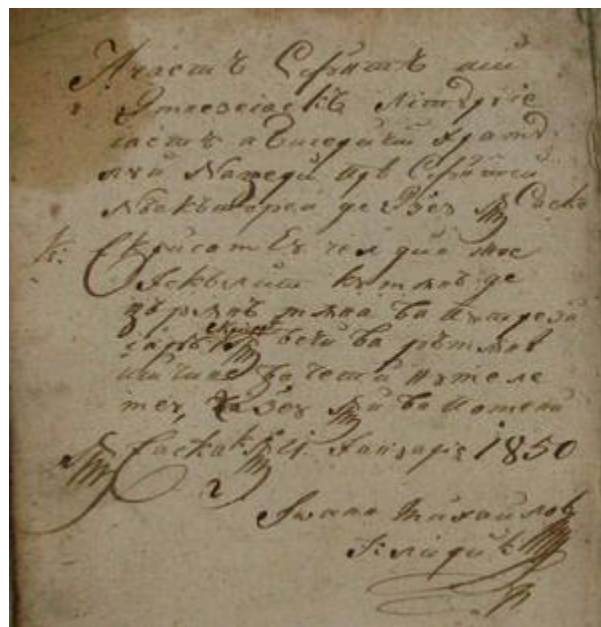
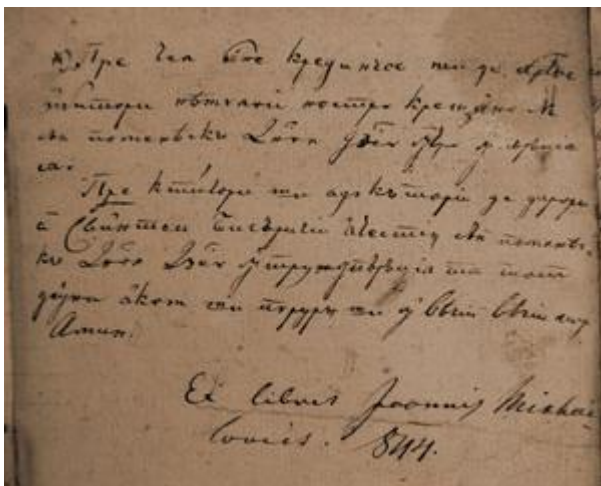
C.8.8.3 Încisuri pe c r i biserice ti

F.8.8.55 „ Rânduiala diaconiei”, cca.1770

F.8.8.56 Încris din anul 1821

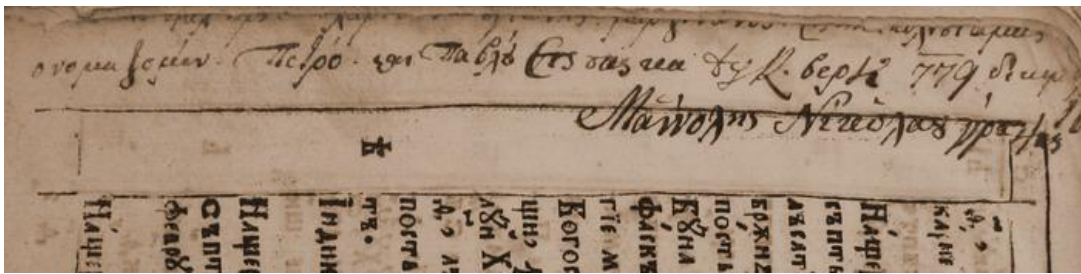
F.8.8.57, F.8.8.58 Anii 1844 i 1850

F.8.8.59 Psaltere, cca.1760

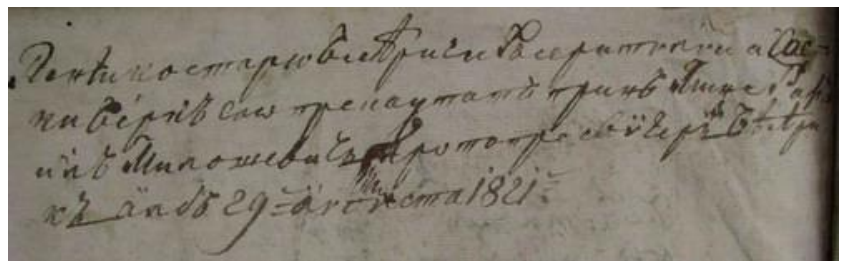
F.8.8.60 Anul 1783

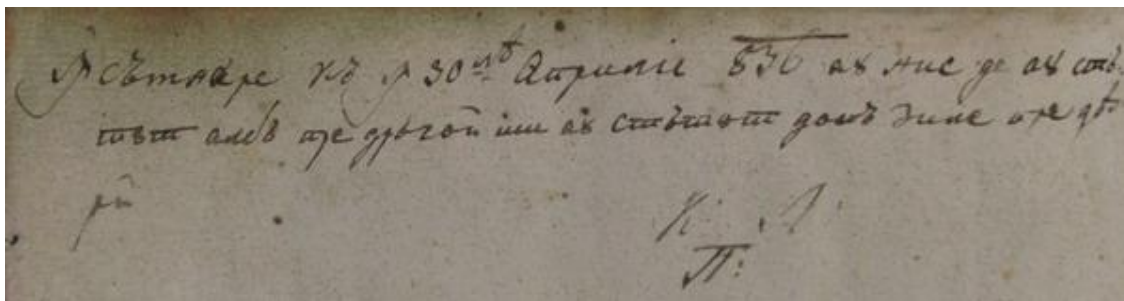
F.8.8.61 Anul 1779

F.8.8.62 Pentecostar tip rit la Râmnic în 1767

F.8.8.63 Anul 1821

F.8.8.64 Anul 1836

F.8.8.65 Anul 1804

F.8.8.66, F.8.8.67 Minei, pentru luna ianuarie 1779, tip rit la Râmnic.

C.8.9 Izvoare și fântâni

F.8.9.1 Îzvorul din apropierea casei Lang

F.8.9.2 Izvor la bis.catolic

F.8.9.3 Izvorul de lângă primărie

F.8.9.4 Bazin de apă cu depuneri de carbonat de calciu, casa Clitnovici.

F.8.9.5 Izvor pe Spânzura i pentru aprovizionare cu ap (în foto. d-na Florica Novac, sora poetului Mihai Novac, la 94 ani), 2006

F.8.9.6. Veche min pe Sânzura i folosit de fam. Novac

F.8.9.7 Izvorul de la Or anu, anul 1794

F.8.9.8 detaliu

F.8.9.9 Izvorul de la moar

F.8.9.10 Izvor în mină, cu bazin, la hotelul Kokesch

F.8.9.11 Izvor la intrare în Vârâi

F.8. 9.12 Fântân în Vârâ i

F.8.9.13 Idem

C.8.10 Popula ia

Tabelul 8.10.1 Num rul locuitorilor din localit ile montanistice în anii 1717, 1855, 1877, 1890, 1910, 1920

LOCALITATEA	Anul 1717	Anul 1855		Anul 1877		Anul 1890	Anul 1910	Anul 1920
	Case	Locuitori	Case	Locuitori	Case	Locuitori	Locuitori	Locuitori
Oravi a Montan	77	4375	867	4310	923	6352	4079	3082
Ciclova Montan	166	2352	526	2206	565		2001	1625
Steierdorf	–	2056	356	6640	748			
Sasca Montan	11	2794	576	2728	643	2720	1888	1869
tin pari	–	353	81	434	95	602	692	808
C rbunari	–	817	168	960	211	1315	1473	1637
Moldova Nou	32	3283	654	3203	655	3389	3437	3219
Moldovi a		186	35	187	36	287	407	407
Padina Matei	–	457	91	468	91	614	799	733
Dognecea		2656	595	3120	671	3491	3422	3351
Moravi a Montan		697	148	783	174	1676	1702	1604
Boc a Montan	–	1400	345	2622	543	2956	3369	3079
C rbunari (Boc a)		600	132					
Neuwerk (dup 1722)		200	39					
Altwerk (1719-1722)		100	14					
Re i a Montan	–	3242	538	6302	801	10164	17384	17159
V liug		1454	289	1151	325	2383	2197	1941
Gladna Montan		323	70	300	71	370	317	283
Anina+Steier(din1890)	–	–	–	1721	710	12144	12336	10311

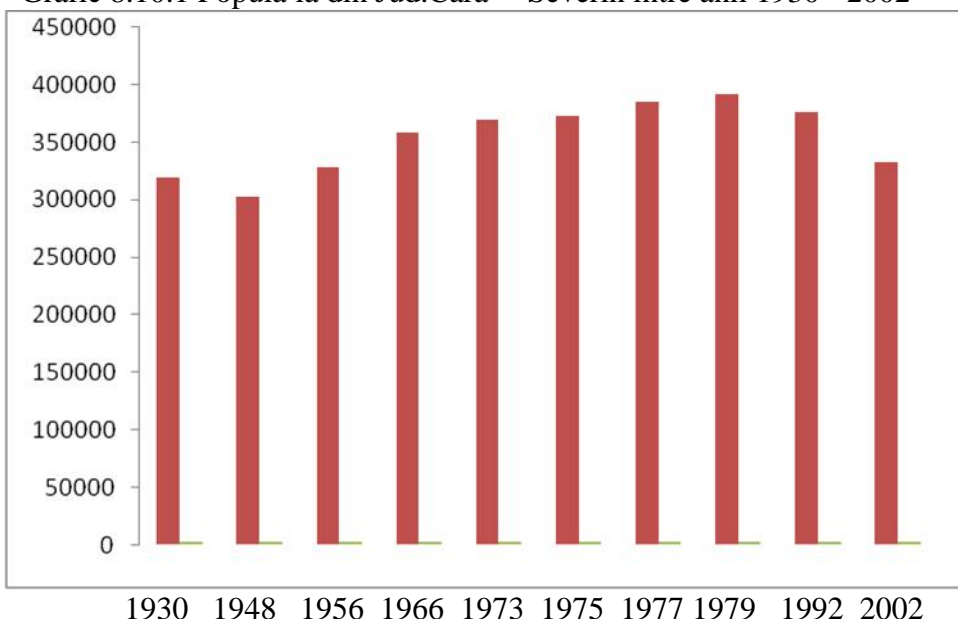
Tabelul 8.10.2 Evoluția populației din domeniile montanistice pe naționalități, între 1855-1910

	Total populație	Români	Germani	Carașoveni	Alte etnii
1855	109435	82000 ;74%	14000;12,75%	8750;7,9%	4750
1868	124478				
1885	125736	21198;71,3%	13266;16,8%	1620;10,5%	1620
1910	159195	94448;59,33%	29198; 18,3%		

Tabelul 8.10.3 Evoluția populației județului Caraș - Severin între anii 1930-2002

	Numărul populației
1930	319.286
1948	302.254
1956	327.787
1966	358.726
1973	369.685
1975	372.576
1977	385.577
1979	392.117
1992	376.347
2002	333.219

Grafic 8.10.1 Populația din Jud.Cara - Severin între anii 1930 - 2002

Tabelul 8.10.4 Densitate locuitorilor pe medii în jud.Cara - Severin comparativ cu situația pe ansamblul țării

Mediul	1930		1948		1966		1979	
	ar	jud.C.S	ar	jud.C.S	ar	jud.C.S	ar	jud.C.S
Urban	21,4	11,9	23,4	13,9	38,2	42,8	48,7	51,3
Rural	78,6	88,1	76,6	86,1	61,8	57,2	51,3	48,7

La recensământul din 2002 numărul locuitorilor din jude se ridică la 333.396 (cu 11,4% mai mic decât cel înregistrat la recensământul anterior), din care: sex masculin 162.103 și sex feminin 171.293

În mediu urban: 182.964

În mediu rural: 150.432

Pe naționalități:	Români	294.211	88,25%	Maghiari	5854	1,76
	igani	7891	2,37	Ucraineni	3526	1,06
	Croați	6488	1,95%	Cehi	2477	0,74
	Germani	6129	1,95	Slovaci	344	0,10
	Sârbi	6488	1,82	Alte naționalități	407	0,12

Densitatea medie: 39,1 loc/kmp.

În 2007 populația era de 326.067 locuitori, continuându-se tendința descendentă și de îmbătrânirea locuitorilor.

Popula ia comunei Sasca Montan la recens mântul din 1890

Sasca Montan	- 1888 locuitori
Sasca Român	- 1406
Slatina Nera	- 1393
Bogodin i	- 845
Potoc	- 1372

Tabelul 8.10.5 Num rul locuitorilor i caselor din comuna Sasca Montan la recens mântul din 1910

Localitatea	Case	locuitori	Na ionalit i					Supr.ha	
			Rom.	Germ.	Sârbi	Ung.	Evrei		Al ii
1. Sasca (Mont. iRom)	-	4048	3313	669	17	46	-	39	18308
2. Slatina Nera	269	1450	1438	2	-	-	-	10	4783
3. Bogodin i	176	894	892	-	-	-	-	2	4430
4. Potoc	285	1467	1454	6	-	-	-	7	6445
Total		7859	7097	677	17	46	-	58	33966

Tabelul 8.10.6 Num rul locuitorilor i caselor din comuna Sasca Montan la recens mântul din 1920

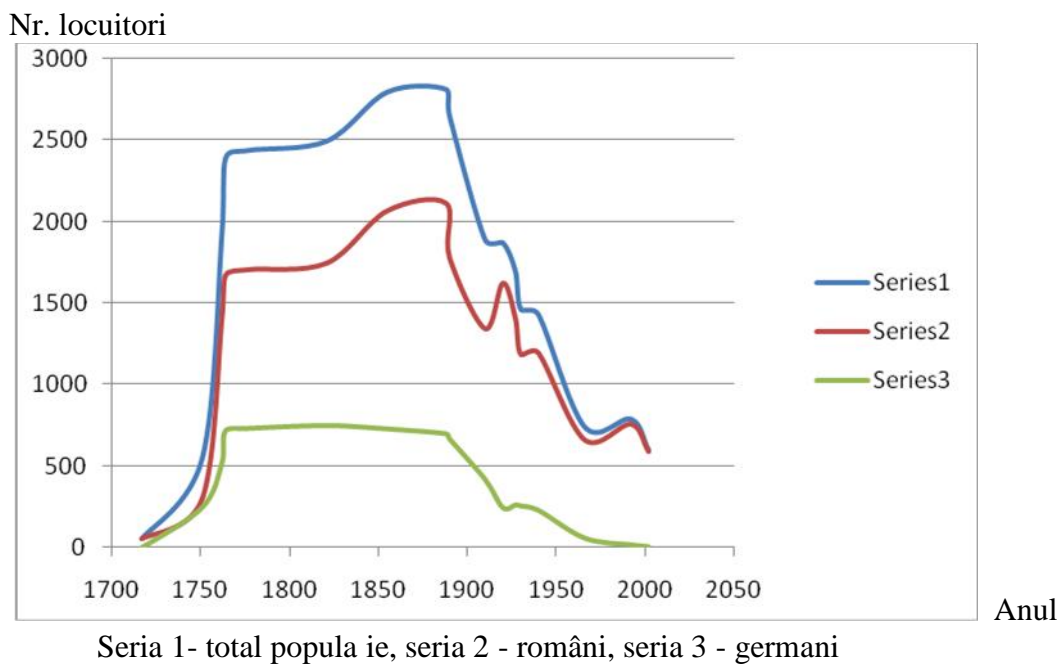
Localitatea	Case	Locuitori	Na ionalit i					Supr. ha.	
			Rom.	Germ.	Sârbi	Ung.	Evrei		Al ii
1. SascaMontan	743	1869	1670	246	-	3	-	-	15615
2. SascaRomân	300	1304	1300	-	-	4	-	-	2741
3. Slatina Nera	329	1314	1314	-	-	-	-	-	4785
4. Bogodin i	181	730	727	-	-	-	3	-	4430
5. Potoc	320	1372	1371	1	-	-	-	-	6301
Total	1873	6589	6382	247	-	7	3	-	33872

Tabelul 8.10.7 Situa ia pe sex a popula iei din comuna Sasca Montan în perioada 1990 - 2006

Anul	1990	2000	2003	2004	2005	2006
B rba i	1350	853	765	747	763	753
Femei	1395	1049	955	936	926	897
Total	2745	1902	1720	1683	1689	1650

Sursa: Prim ria Sasca Montan

Graficul 8.10.2 Situa ia popula iei din Sasca Montan între 1717-2002

Tabelul 8.10.8 Situa ia popula iei pe religii, 2006

Localitatea	Religia						
	Ort.	Cat.	Evang.	Gr.cat.	Bapt.	Penticost.	Adv.
Sasca Montan	528	24	1	-	34	-	-
Sasca Român	418	-	-	-	32	-	1
Slatina Nera	330	-	-	5	21	-	-
Bogodin i	151	-	-	-	10	31	-
Potoc	277	2	-	-	22	-	-
Total	1704	26	1	5	119	31	1

Sursa: Prim aria Sasca Montan

Tabelul 8.10.9 Raport, pensionari / popula ie activ , 2006

Localitatea	Pensionari	Persoane active	Raport Pensionari/ Persoane active
Sasca Montan	310	164	1,8
Sasca Român	189	106	1,7
Slatina Nera	216	47	4,5
Bogodin i	127	13	9,7
Potoc	152	88	1,7
Total comun	994	418	2,3

Sursa: Prim aria Sasca Montan

Tabelul 8.10.10 Situa ia popula iei pe sex i grupe de vârst

Grupe de vârstă	Sasca Montană			Sasca Română			Slatina Nera			Bogodinți		Potoc			
	M	F	Tot.	M	F	Tot.	M	F	Tot.	M	F	Tot.	M	F	Tot.
<5ani	6	6	12	3	4	7	7	10	17	3	4	7	6	6	12
5,1 – 10	4	3	7	3	2	5	3	7	10	3	2	5	4	3	7
10,1 - 15	7	8	15	7	5	12	10	7	17	7	5	12	7	8	15
15,1 - 20	6	9	15	10	4	14	10	10	20	10	4	14	6	9	15
20,1 - 30	15	18	33	18	9	27	20	22	42	18	9	27	15	18	33
30,1 - 40	7	15	22	12	8	20	15	20	35	12	8	20	7	15	22
40,1 - 50	20	22	42	15	20	35	18	22	40	15	20	35	20	22	42
50,1 - 60	30	20	50	20	18	38	15	22	37	20	18	38	30	28	58
60,1 - 70	20	39	59	13	14	27	28	33	61	13	14	27	20	39	59
>70 ani	15	23	38	6	3	9	38	39	77	6	3	9	15	23	38

Sursa: Primăria comunei Sasca Montan

C.8.11. Imagini din muzeu (amenajat de autor în casa cu nr. 345).

F.8.11.1

F.8.11.2

F.8.11.3

F.8.11.4

F.8.11.5

F.8.11.6

F.8.11.7

F.8.11.8

F.8.11.9

F.8.11.10

F.8.11.11

F.8.11.12

F.8.11.13

F.8.11.14

F.8.11.15

F.8.11.16